МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ
ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВРЯДУВАННЯ
АМЕРИКАНСЬКИЙ ЦЕНТР ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА
АСОЦІАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДДІВ
АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЯР.ВАЛ»
АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ALARIUS»
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПРАВО ЗА ЛЮДЕЙ»

ІІ Міжнародна науково-практична конференція

ПУБЛІЧНА ВЛАДА В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, РІШЕННЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

Збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (10 квітня 2025 року)

Київ – 2025

УДК 342.5:35.07:005.58:355.01(470:477):338.246.8(082)

З-67

Редакційна колегія:

ВАСИЛЬЧЕНКО Оксана – директорка Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.; ДІХТІЄВСЬКИЙ Петро – завідувач кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.; ДІДИЧ Тарас – в.о. завідувача кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.; БАНЧУК Олександр – заступник Міністра юстиції України, к.ю.н.; КОЛОМОЄЦЬ Тетяна – деканесса юридичного факультету Запорізького національного університету, д.ю.н., проф., членкиня-кореспондентка АПрН України; ГАЄВСЬКИЙ Ігор – радник першого заступника Міністра фінансів України, к.ю.н, доц.; УСЕНКО Роман – радник Віце-прем'єр-міністра України - Міністра національної єдності України, к.ю.н.; ПАШИНСЬКИЙ Володимир – доцент кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., доц.; ДУБОВ Геннадій - доцент кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, к.ю.н., доц.; ЯЦУБА Володимир - аспірант кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка.

Верстка:

СОЛОМАХА Артем, САВІЦЬКА Вікторія, ПРОКОПЕНКО Аліна

З-67 Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції *(10 квітня 2025 року)*: електр. збірник / Ред. кол.: О. Васильченко, П. Діхтієвський, Т. Дідич, О. Банчук, Т. Коломоєць, І. Гаєвський, Р. Усенко, В. Пашинський, Г. Дубов, В. Яцуба; за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Петра Діхтієвського. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 589 с.

У збірнику подано тези доповідей учасників ІІ Міжнародної науково-практичної конференції "Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор", в яких висвітлюються результати досліджень науковців та практиків щодо проблематики реалізації повноважень публічної влади в умовах режиму воєнного стану, а також наукові повідомлення молодих вчених, аспірантів, студентів з актуальних питань зазначеної теми.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за зміст, достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники та/або рецензенти, які рекомендували матеріали до публікації.

© Колектив авторів, 2025

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025

ЗМІСТ

Передмова 19

Розділ 1. Актуальні проблеми правового забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах режиму воєнного стану…….21

Діхтієвський Петро
Новий погляд на зміст адміністративного права в умовах сучасних викликів .. 21
Колпаков Валерій
Відносини адміністративних зобов'язань в предметі адміністративного права. 24
Андрійко Ольга
Минуле і сучасність розвитку адміністративного права України ……...26
Галунько Валентин
Сучасна галузь адміністративного права України як довершена система правової демократичної держави..... 28
Заярний Олег
Окремі особливості правового регулювання створення і функціонування публічних реєстрів, пов’язаних з фіксацією наслідків війни проти України…..29
Комзюк Анатолій
Деякі особливості застосування адміністративно-примусових заходів в умовах режиму воєнного стану..... 32
Лютіков Павло
Адміністративно-правові аспекти реалізації конституційних прав людини в умовах правового режиму воєнного стану: питання теорії та практики..... 35
Миколенко Олександр
Загальна характеристика проблем правового забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах режиму воєнного стану 36
Миронюк Роман
Особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану..... 38
Осташевський Сергій, Данилюк Валентин
Альтернативний підхід до оцінки ефективності публічного управління та адміністрування в дорожній галузі в умовах сучасних викликів..... 41
Федчишин Сергій
До проблеми залучення ветеранів війни до державної служби: зарубіжний досвід та його значення для України..... 43
Школик Андрій
Систематизація законодавства про публічну адміністрацію..... 46
Алієв Роман
Особливості та порядок здійснення кваліфікації військових адміністративних правопорушень 49
Солодан Катерина, Штефюк Олександр
Особливості надання електронних адміністративних послуг 52

Степаненко Наталія, Курілець Олександр
Щодо визначення пріоритетних сфер відновлення України від наслідків російської агресії: нормативно-правове регулювання розподілу фінансування 54
Сусак Марина
Містобудівні умови та обмеження: правові аспекти та виклики воєнного часу 56
Сусак Марина, Соболевська Анастасія
Деокупація Херсонщини: правові аспекти відновлення публічної влади 58
Чернега Андрій
До питання про реалізацію права на одноразову грошову допомогу військовослужбовцями та членами їх сімей..... 61
Khalilli Sona Zahid, Aliyev Jamal Asif
(Халіллі Сона Захід, Алієв Джамал Асіф)
State support and stimulation of agriculture in Azerbaijan
(Державна підтримка і стимулювання сільського господарства в Азербайджані)
..... 63
Калмикова Юлія
Повноваження органів місцевого самоврядування щодо забезпечення правоохоронної функції (установча форма реалізації) 66
Пасенюк Кирило
Міні-громади: правова комунікація в умовах воєнного стану та повоєнний період..... 69
Редько Олексій
Щодо належного врядування органами місцевого самоврядування 71

Розділ 2. Історичні та теоретико-правові аспекти діяльності публічної влади в умовах глобальних викликів 73

Дідич Тарас
Законодавча діяльність в Україні в сучасних умовах: виклики та перспективи.73
Севрюков Денис
Соціальна функція держави як складова політика національної безпеки..... 75
Француз-Яковець Тетяна, Гуменюк Віталій
Роль української національної та громадянської ідентичності в забезпеченні ефективності стратегій державотворення та політики пам'яті в Україні 77
Богдан Ольга
Принцип ефективності у функціонуванні публічної влади України: теоретичні засади та глобальні виклики..... 80
Дубов Геннадій
Доцільність застосування лінійних моделей оцінки впливу правового акту у нормопроектуванні..... 83

Ingelkofer Sandra (Інгелькофер Сандра)
Environmental Impact Assessment (EIA) in Wind Energy: A Comparative Analysis of Germany and Ukraine
(Оцінка впливу на довкілля (ОВД) у вітроенергетиці: порівняльний аналіз Німеччини та України) 85
Кабанець Наталія
Етичні питання дотримання військового обов'язку в умовах воєнного стану ... 95
Карпічков Віталій
Місцеве управління в Галичині кін. XVIII – поч. XX ст. 99
Левчук Марія
Формування правил ведення війни в Середньовічній Європі 102
Меленко Оксана
Система якостей відповідальної особистості: психолого-правовий аналіз 104
Мельник Ірина, Онуфрієнко Ірина
Засвідчення справжності підпису на документах 106
Николина Катерина
Трансформація процедурних форм діяльності адміністративних органів України в умовах воєнного стану 108
Середюк Вікторія, Лахмотов Костянтин
Значення положень "Формули Радбруха" в контексті застосування ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 110
Іванова Олена
Етика державного управління в умовах воєнного стану: баланс між правом, мораллю та суспільним благом 113

Розділ 3. Адміністративне судочинство в умовах режиму воєнного стану 115

Пасенюк Олександр
Вирішення правових колізій в національному законодавстві із застосуванням механізмів права ЄС 115
Коломоєць Тетяна
Практики використання штучного інтелекту при розгляді справ в порядку адміністративного судочинства: вітчизняний та зарубіжний вимір 118
Стеценко Семен
Завдання адміністративного судочинства та їх реалізація в умовах воєнного стану 121
Ганечко Олена
Виклики адміністративного судочинства у період воєнного стану в Україні .. 122
Гаран Ольга
Сучасний погляд на ознаки інституту врегулювання спору за участю судді в реаліях новітніх викликів 126

Задирака Наталія
Актуальні аспекти судового оскарження рішень РНБО під час дії режиму воєнного стану 129
Ільков Василь
Застосування джерел права в адміністративному судочинстві при здійсненні процедури примирення шляхом медіації 131
Коваленко Наталія
Процесуальні строки в адміністративному судочинстві: філософія часу і правова визначеність 133
Ковбас Ігор
Спеціалізований окружний адміністративний суд та Спеціалізований апеляційний адміністративний суд в системі адміністративного судочинства України 137
Kovbas Ihor, Balkovyi Andriy
(Ковбас Ігор, Балковий Андрій)
Verwaltungsverfahren unter Kriegsrecht in der Ukraine
(Адміністративне провадження в умовах воєнного стану в Україні) 139
Мілієнко Олена
Перспективи розвитку адміністративного судочинства 141
Цвіркун Юрій
Щодо окремих питань передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого під час воєнного стану 144
Козакевич Олеся
Діяльність адміністративних судів в умовах правового режиму воєнного стану 147
Maszewski Łukasz (Машевський Лукаш)
Immediate enforceability of decisions issued under Polish martial law regulations
(Негайне виконання рішень, винесених згідно з правилами воєнного стану в Польщі) 149
Соломаха Артем
Особливості функціонування адміністративного судочинства в умовах воєнного стану 151
Трофімова Лариса
Особливості стягнення заборгованості в іноземній валюті за договором субкредитування під час реалізації публічної фінансової політики 154
Черноп'ятов Станіслав
Строк звернення до адміністративного суду в умовах воєнного стану 157
Ярема Оксана, Афтанасів Валерія
Адміністративні суди в умовах гібридних загроз 160
Корнєєв Петро, Бжежицький Томаш
Чи справді час може чекати? Межі та парадокси адміністративних термінів у надзвичайних станах 163

Самуляк Михайло
Повідомлення судом прокурора щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення: проблеми теорії та практики 165

Розділ 4. Національна безпека і оборона України: виклики часу, рішення 169

Банах Сергій, Ковальчук Ольга, Волощук Вадим
Штучний інтелект в системі національної безпеки: практичний вимір воєнних конфліктів 169
Беззубов Дмитро
Правотворча діяльність у сфері національної безпеки: виклики та перспективи 171
Богуцький Павло
Публічне адміністрування у сфері оборони та військове управління: проблеми правового забезпечення 175
Eyyubova Mehriban (Ейюбова Мехрібан)
Development directions of the criminal legislation of the Republic of Azerbaijan in the field of violation of international humanitarian law norms
(Напрями розвитку кримінального законодавства Азербайджанської Республіки у сфері порушення норм міжнародного гуманітарного права) 178
Казмірчук Анатолій
Елементи публічної влади в системі медичного забезпечення Збройних Сил України: сучасні виклики та перспективи подальшого розвитку 181
Карпенко Микола
Військова злочинність: вплив на воєнну безпеку України 183
Пашинський Володимир
Збройні сили України як основний суб'єкт забезпечення оборони держави: інституційна характеристика 186
Пашинський Володимир, Кондратов Дмитро
Військове управління в умовах воєнного стану: питання ефективності 189
Возник Михайло, Цьось Юлія
Реалізація прав і свобод військовослужбовців під час дії воєнного стану 191
Діхтієвський Володимир
Значення правового забезпечення захисту об’єктів критичної інфраструктури в умовах режиму воєнного стану 193
Ірха Юрій
Забезпечення національної безпеки України в нових геополітичних реаліях .. 196
Кривенко Олександр, Гладков Вадим
Місце і роль Національної гвардії України в силах оборони держави 199
Лухтан Андрій
Медичне забезпечення Збройних Сил України: сучасні виклики та перспективи подальшого розвитку 200

Піскун Іван, Чунаков Роман
Правове регулювання альтернативної (невійськової) служби в умовах воєнного стану: сучасні виклики та перспективи..... 204
Руснак Юрій, Остапенко Анастасія
Особливості підготовки нормативно-правових актів з питань оборони України 206
Ткаченко Олександр
Державна політика в умовах трансформації загроз національній безпеці..... 208
Колесник Вікторія
Національна поліція України як суб'єкт забезпечення цивільного захисту..... 211
Кочерга Данило
Технологія державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва: поняття, сутність, структура..... 213
Кривенко Артем
Проблема взаємодії з контрагентами (постачальниками) сил оборони під час здійснення оборонних закупівель..... 216
Кульчицька Людмила
OSINT-стратегії забезпечення національної безпеки..... 218
Павлусенко Олена
Англійська мова та її місце в системі національної безпеки та оборони України під час воєнного стану 221
Фівкін Петро
Організація захисту прав військовослужбовців Збройних Сил України під час правового режиму воєнного стану 222

Розділ 5. Актуальні проблеми правової допомоги в період режиму воєнного стану та реформування публічної влади в контексті євроінтеграційних процесів 226

Герасименко Євген
Статус біженців та осіб, що потребують міжнародного захисту: адміністративно-правовий аспект..... 226
Бучинський Йосип
Актуальні ризики ведення підприємницької діяльності в Україні, у тому числі в період воєнного стану та шляхи їх подолання 228
Гаєвський Ігор
Антилегалізаційна політика: реформи та пріоритети..... 231
Сурник Віктор
Правова допомога в умовах воєнного стану: виклики та можливості для адвокатів та правозахисників..... 233
Нашинець-Наумова Анфіса
Актуальні проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки в умовах режиму воєнного стану..... 235

Рябченко Олена, Дорофеєва Лілія
Вдосконалення інституційної спроможності митниці у захисті економічних інтересів держави: світовий досвід та пропозиції для України 237
Щепанський Едуард, Цвігун Юлія
Європейський досвід формування корпоративної культури в публічному секторі 240
Вдовічена Лідія, Федорук Наталія
Гармонізація адміністративного оскарження та медіації: новий рівень ефективності захисту прав осіб в адміністративній процедурі 243
Główczewska Aleksandra, Zawacka-Klonowska Dominika (Гловчевська Александра, Завацька-Клоновська Домініка)
Enforcement of non-monetary obligations under martial law (Виконання немонетарних зобов'язань в умовах воєнного стану) 245
Савіцька Вікторія
Діджиталізація системи публічного управління в контексті євроінтеграційних процесів в Україні 248
Степаненко Наталія
Забезпечення прав людини в умовах цифрових технологій під час воєнного конфлікту 250
Цьоменко Аліна, Медвідь Людмила
Теоретичні підходи до застосування практики Європейського суду з прав людини 253
Цятковський Олександр, Шурдук Роман
Захист прав та законних інтересів родин загиблих військовослужбовців 256

Розділ 6. Молоді вчені, аспіранти, студенти: наукові пошуки ... 260

Андрієвська Милана
Адміністративні механізми підтримки ветеранів війни: міжнародний досвід та українські перспективи 260
Антоненко Данило
Принцип народного суверенітету як один з визначних факторів правової держави 262
Балацький Ігор
Актуальні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності під час дії режиму воєнного стану 265
Бановська Тетяна
Військова юстиція України: сучасний стан та перспективи розвитку в умовах воєнного стану 267
Барвинська Ангеліна
Правовий нігілізм як явище суспільної культури 270
Белінський Олександр
Значення Національного банку України у підтримці фінансової стабільності грошової системи 272

Береза Роман
Правовий статус Національного банку України в умовах воєнного стану: виклики та можливості 273
Бережна Поліна
Діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні: правовий аспект регулювання..... 275
Біньовська Мелана
Рівність у реалізації права на освіту..... 278
Булавченко Софія
Принципи права та їх значення для правової системи..... 280
Булан Ольга
Корупційні ризики в діяльності органів публічної влади під час воєнного стану: етичні аспекти запобігання..... 282
Булгаков Нікіта
Співвідношення принципу рівності та принципу позитивної дискримінації у сучасному законодавстві України про національні меншини..... 283
Бурдейна Олеся
Європейські стандарти та перспективи реформування державного управління в Україні 286
Бурчак Леся
Проблемні питання надання правової допомоги адвокатами військовослужбовцям та членам їх сімей в умовах воєнного стану..... 288
Бутенко Єгор
Роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в механізмі захисту прав людини в період воєнного стану..... 291
Вакуленко Діана
Обставини, що виключають адміністративну та кримінальну відповідальність в умовах дії воєнного стану: порівняльний аналіз..... 293
Вандяк Анастасія
Правові основи та концептуальні підходи до оптимізації компетенцій органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації..... 298
Васильєв Олексій
Реформування публічної влади у європейському векторі: через призму реформування податкової та митної політики 300
Вєліков Степан
Судовий контроль у сфері містобудування: досвід Великої Британії і Австралії 302
Вишневський Руслан
Державна і публічна влада: співвідношення понять 304
Вігірінський Андрій
Судова гілка влади в умовах надзвичайних обставин: теоретико-практичний аспект..... 306

Vorobets Oksana (Воробець Оксана)
Implementation and Historical Development of Artificial Intelligence in Public Governance
(Впровадження та історичний розвиток штучного інтелекту в державному управлінні) 308
Гаврилов Владислав
Нормативно-правовий акт у країнах романо-германської та англосаксонської правової системи 310
Гавришкевич Ігор
Розстріли українських військовополонених як системне порушення норм міжнародного гуманітарного права..... 312
Гахова Таїсія
Етичні стандарти діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану 315
Герасимчук Ірина
Правова невизначеність рішень публічної влади у воєнний час..... 317
Голоха Аріна
Шляхи вдосконалення міжнародно-правової відповідальності за шкоду довкіллю під час війни..... 319
Гращенков Кирило
Забезпечення прав громадян під час воєнного стану: актуальні питання надання безоплатної правової допомоги 322
Грекова Валерія
Окремі аспекти імплементації принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні..... 324
Гришко Марія
Принцип поділу влади 328
Давидяк Юлія
Конституційні та органічні закони як джерела права: теоретичний аналіз та практичне застосування в Україні 331
Дворак Андрій
Техніко-юридичні властивості законопроєктів: їх владна природа та значення 333
Дзюба Нікіта
Еволюція юридичної відповідальності: від традиційних суспільств до сучасних правових систем 334
Добринін Андрій
Питання розвитку службового права у системі права України..... 337
Доброскок Тетяна
Права людини в період воєнного стану 339
Друзюк Іванна, Рудь Юлія
Пенсійна система Бісмарка в Україні: виклики реалізації та шляхи до ефективності 342

Дуброва Едуард
Ефективність як принцип застосування адміністративних стягнень за корупційні правопорушення 343
Євдоченко Ірина, Гахова Таїсія
Етичні стандарти (вимоги) в умовах цифровізації діяльності органів державної влади 346
Єресько Валерій
Правовий прецедент 348
Заболотенко Владислав
Правове регулювання цифрової трансформації держави 350
Здітовецька Яна
Взаємодія органів публічної влади з громадянським суспільством в період дії режиму воєнного стану 353
Зетко Богдан
Етичні аспекти діяльності державних службовців в контексті європейської інтеграції України 355
Зубач Іванна, Пермякова Анна
Реалізація права на освіту в умовах воєнного стану 357
Іваницька Анжеліка
Штучний інтелект у системі публічної влади України: правові та практичні аспекти використання 360
Іванишин Іван
Завдання та сутність діяльності військових адміністрацій в період режиму воєнного стану 363
Івлева Поліна
Військові адміністрації як суб'єкти публічного адміністрування в період правового режиму воєнного стану 365
Ізотенко Катерина
Теоретико-правові аспекти досудового розслідування у сфері забезпечення прав і свобод людини 368
Кандиба Євгеній
Медіація як інструмент зменшення навантаження на адміністративні суди в умовах воєнного стану 371
Капітаненко Анастасія
Окремі аспекти правового регулювання екологічної безпеки України в умовах воєнного стану 373
Капітула Ангеліна
Правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вирішення 376
Клименко Марія
Реалізація та захист прав дітей в умовах воєнного стану в Україні 377
Ковальов Нікіта
Роль децентралізаційної реформи у зміцненні регіональної стабільності держави 380

Ковальський Віктор
Поняття соціального захисту та соціального забезпечення у контексті особливостей соціального захисту військовослужбовців 382
Кожем'якіна Тетяна
Особливості посади Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: нормативно-правове закріплення 384
Колотило Марія
Людиноцентричний підхід у регулюванні захисту персональних даних: виклики та перспективи 387
Косаренко Олеся
Правові засади електронних петицій до органів місцевого самоврядування ... 390
Кошак Крістіна
Місцеве самоврядування під час дії режиму воєнного стану: виклики ефективного управління 392
Кошинська Інна
Принцип незворотності дії закону в часі і його застосування в Україні 394
Кравцова Анна
Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб 396
Кравченко Олександр
Децентралізація влади в контексті євроінтеграції України: проблеми законодавчого забезпечення реформи та пропозиції щодо їх розв'язання 398
Криволапова Вікторія
Правові засоби захисту прав військовослужбовців в адміністративному судочинстві під час дії воєнного стану 401
Кубрак Данило
Реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави як гарантія забезпечення виконання рішення суду 403
Кузьмич Домініка
Імплементація концепції європейської децентралізації в Україні: виклики та перспективи 406
Кукса Юлія
Окремі аспекти здійснення правосуддя в умовах воєнного стану 408
Куліш Марія
Колаборація в умовах збройного конфлікту: загрози та механізми захисту національної безпеки України 410
Лазовська Юлія
Цифрова трансформація державного управління: від концепції до реалізації. 413
Лантух Марія
Нормативно-правовий акт як інструмент публічного управління 415
Ларіна Уляна
Кібербезпека як складова національної безпеки: сучасні виклики та механізми протидії загрозам. 417
Лащенко Андрій
Поняття адаптації українського права до норм Європейського Союзу 420

Лозова Софія
Запровадження адміністративної відповідальності за порушення цифрових прав 421
Луганський Владислав
Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності 424
Лукашевич Сергій
Адміністративне судочинство у воєнний час: виклики, адаптація та європейський вектор розвитку 426
Малахівська Лідія
Цифровізація адміністративних послуг під час війни: виклики та перспективи 428
Малахова Діана
Цифрові права: як інтернет і соцмережі впливають на захист приватності 430
Мірошніченко Валерія
Історичні та теоретико-правові аспекти впливу кінематографа на суспільну поведінку як глобальний виклик для публічної влади 432
Монах Анна
Теорія природного права 435
Марченко Софія
Державна служба - особливий інститут післявоєнного періоду 437
Мошкіна Анастасія
Практика Європейського суду з прав людини щодо адміністративних спорів та її вплив на національну систему адміністративного права 440
Мунька Олександр
Нормативно-правове забезпечення реабілітаційної допомоги в Україні: теорія та практика 443
Муригін Сергій
Проблеми розподілу повноважень органів Європейського Союзу 446
Ніколаєнко Влада
Деякі аспекти організації адміністративного судочинства в умовах воєнного стану 448
Остапенко Олена
Міністерство цифрової трансформації як успішний приклад реалізації цифрової реформи в Україні 450
Олійник Богдан
Зародження ідей про правотворчість та її політику в правових ученнях мислителів Стародавньої Греції 453
Панця Максим
Децентралізовані фінанси як новий виклик для юридичної науки 455
Панченко Марія
Судовий прецедент: перспективи його використання в Україні 457
Панько Володимир
Кодифікація військового законодавства України: концептуальні засади та шляхи розвитку з урахуванням досвіду Італійської Республіки 459

Пахолок Анна
Штучний інтелект у діяльності органів публічної влади: зарубіжний досвід та перспективи впровадження в Україні 461
Поліщук Дар'я
Використання ШІ та дронів у збройному конфлікті: виклики для національного законодавства та міжнародного права 464
Прокопенко Аліна
Перспективи здійснення досудового врегулювання адміністративних спорів засобами електронної взаємодії в Україні 467
Проскурня Владислав
Цифрова трансформація як засіб підвищення відкритості судової системи в умовах надзвичайного стану 470
Прохоренко Максим
Проблемні аспекти реалізації соціальних прав військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні 472
Пузирний Олександр
Сучасні виклики та перспективи соціального захисту військовослужбовців в адміністративному судочинстві під час військового стану 475
Романець Богдан
Правове регулювання інституту військової поліції: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні 477
Романець Владислав
Проблеми дотримання професійної етики правників в умовах режиму воєнного стану 480
Саміленко Андрій
Місце і роль правосвідомості у формуванні правової держави 483
Самсонова Софія
Порівняння природно-правової, юридичного позитивізму та соціологічної теорій праворозуміння 484
Сафонов Артем
Принцип верховенства права в умовах глобалізації 487
Сачко Артем
Концептуальні правові акти в системі інструментів публічної влади 488
Сенейко Михайло
Вплив штучного інтелекту на право: виклики та нові можливості 491
Сірик Анастасія
Забезпечення гендерної рівності на ринку праці: виклики, реальність і статистика 493
Скаблюк Каріна
Європейські принципи публічного управління в умовах кризи (адаптація до викликів воєнного стану) 496
Слюсарь Денис
Деякі аспекти реформування антикорупційної експертизи нормативно-правових актів в Україні 499

Соколовська Анна
Принцип рівності в праві 502
Соловей Дмитро
Військові формування як складові сил безпеки і оборони України 505
Ставніченко Людмила
Особливості нормопроєктування постанов Кабінету Міністрів України щодо реалізації експериментальних проєктів у контексті принципів правотворчості 507
Старченко Дарина
Функціонування органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану: виклики та шляхи їх подолання 509
Старчик Андрій
Правові та інституційні механізми протидії космічному тероризму в системі національної безпеки України 512
Стефанов Олександр
Міжнародні права людини під час збройних конфліктів 514
Стефанова Марія
Верховенство права в Україні: декларація чи реальність 516
Стояновська Аліна
Рада національної безпеки і оборони України: правові основи діяльності в умовах воєнного стану 518
Ступка Вікторія
Захист прав людини та забезпечення національної безпеки в умовах сучасних викликів 522
Сухович Денис
Бюро економічної безпеки України як орган забезпечення економічної безпеки в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану: проблеми реалізації повноважень 524
Суходольський Богдан
Своєчасність вирішення адміністративних спорів в умовах воєнного стану ... 526
Тарасюк Андрій
Публічно-правовий механізм захисту особистих немайнових прав на використання зображення людини в сфері охорони здоров'я: напрями удосконалення 529
Тодоресі Анастасія
Здійснення професійної правничої допомоги в умовах воєнного стану 531
Токар Владислав
Значення медіації у розв'язанні податкових конфліктів 533
Толкованова Марія
Реформа публічної влади: європейські стандарти та перспективи для України 534
Ус Сергій
Обставини, що впливають на здійснення провадження в справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану 536

Федчук Тетяна
Дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених в умовах сучасних воєнних конфліктів..... 538
Фіялова Дарія
Легітимність влади в Україні ..... .540
Харабара Юлія
Правовий статус Президента України під час правового режиму воєнного стану 543
Цепенда Дарина
Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав та інтересів особи від рішень, дій, бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації 545
Челак Анастасія
Цифровізація судочинства в Україні: перспективи та ризики в умовах сучасних викликів 547
Чепель Дар'я
Система джерел права: традиційні та сучасні підходи 549
Чернецька Тетяна
Боротьба з інформаційною агресією як захід спрямований на забезпечення обороноздатності держави..... 552
Чернов Матвій
Дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови в умовах воєнного стану..... 554
Чижевська Поліна
Права людини: сучасні виклики та перспективи розвитку..... 556
Чижиковська Софія
Імплементація права Європейського Союзу: пряма та непряма дія директив . 558
Чухраєва Дар'я
Діджиталізація публічних послуг в Україні: європейський досвід та перспективи впровадження 560
Чушенко Тимур
Реалізація права на житло для військовослужбовців: міжнародно-порівняльний аспект..... 562
Шарова Софія
Окремі аспекти правового регулювання національної безпеки України 565
Швець Каріна
Євроінтеграція України: виклики та вплив на життя..... 567
Шевель Юлія
Еволюція публічної влади та її вплив на кримінальне судочинство 570
Шемет Єлизавета, Барілова Олександра
Інформаційна безпека та боротьба з пропагандою в умовах війни 572
Шиліна Дарія
Правовий статус внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану..... 574
Ярченко Дарина
Значення прецедентів в юридичній практиці..... 577

Яцуба Володимир
Реалізація принципу добросовісності на стадії виконання судового рішення . 579

Рекомендації учасників ІІ міжнародної науково-практичної конференції “Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор” 582

ПЕРЕДМОВА

10 квітня 2025 року кафедрою адміністративного права та процесу спільно з кафедрою теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також Центром прав людини та врядування, Американським центром загального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Всеукраїнською асоціацією адміністративних суддів, Адвокатським об'єднанням "ЯР.ВАЛ", Адвокатським об'єднанням "Alarius", Громадською організацією "Право за людей" **проведено II Міжнародну науково-практичну конференцію "Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор".**

В роботі конференції взяли участь представники Міністерства юстиції України, Міністерства національної єдності України, Міністерства фінансів України, Верховного Суду, Шостого апеляційного адміністративного суду, Університету Микола Коперника в Торуні, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Запорізького національного університету, Національного університету оборони України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Української військово-медичної академії, Державного податкового університету Міністерства фінансів України, Київського університету інтелектуальної власності та права, Університету митної справи та фінансів м.Дніпро, Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Дніпровського державного університету внутрішніх справ, Харківського національного університету внутрішніх справ, Бірмінгемської школи права, Бакинського державного університету, адвокатського об'єднання "ЯР.ВАЛ" та адвокатського об'єднання "Alarius".

На розгляд учасників II Міжнародної науково-практичної конференції виносилися тематичні блоки з: актуальних проблем правового забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах режиму воєнного стану; історичних та теоретико-правових аспектів діяльності публічної влади в умовах глобальних викликів; адміністративного судочинства в умовах режиму воєнного стану; національної безпеки і оборони України; актуальних проблем правової допомоги в період режиму воєнного стану та реформування публічної влади в контексті євроінтеграційних процесів.

Вступним словом відкрив конференцію завідувач кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор **Петро Діхтієвський,** який висловив слова подяки вченим та представникам органів влади, військовослужбовцям Збройних Сил України, а також підкреслив роль і

значення участі у конференції науковців із зарубіжних країн, молодих вчених, аспірантів, студентів.

З вітальною промовою до учасників конференції звернувся заступник директора Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор **Тарас Дідич**, який відзначив важливість і актуальність наукових та практичних пошуків у зазначеній проблематиці, зокрема у діяльності органів державної влади, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування в умовах війни та подальшої відбудови після Перемоги.

З вітальними словами виступили також заступник Міністра юстиції України, **Олександр Банчук**, радник Віце-прем'єр-міністра України - Міністра національної єдності України, **Роман Усенко**. Вони також підкреслили важливість теми Міжнародної науково-практичної конференції в сучасних умовах воєнного стану і відзначили, що такі заходи стають доброю традицією у роботі кафедр та Навчально-наукового інституту права.

Конференція відбулася у змішаному форматі: онлайн та офлайн. Молоді вчені та студенти Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка мали змогу безпосередньо долучитися до панельної дискусії. У своїх виступах молоді науковці акцентували увагу на необхідності подальшого розвитку національного законодавства як основи розбудови нашої країни, реформування системи органів публічної влади, адміністративного судочинства, місцевого самоврядування. Окрема увага була приділена ролі і значенню Збройних Сил України.

В даному збірнику розміщено понад 229 тез-доповідей учасників, у яких викладено рекомендації, пропозиції щодо реалізації повноважень публічної влади в умовах режиму воєнного стану.

Розділ 1. Актуальні проблеми правового забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах режиму воєнного стану

Діхтієвський Петро
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Завідувач кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор

Новий погляд на зміст адміністративного права в умовах сучасних викликів

І. Адміністративне право як самостійна галузь права має давню історію. В усі часи воно так чи інакше пов'язувалося з публічною владою, взаємодією держави, її органів та посадовців з громадянами та іншими учасниками суспільних відносин [1]. Відтак, адміністративне право має спиратися на правову природу (історичний досвід) становлення та його розвиток.

Водночас, в умовах нових викликів часу щодо розвитку нашого суспільства, та післявоєнної розбудови країни, метою адміністративного права, відповідно до нових завдань, існує потреба у глибинному висвітленні засад саме українського адміністративного права, його системної трансформації у правову систему Європейського Союзу і як профілююча, провідна юридична галузь має здійснювати адміністративно-правове регулювання матеріальних, ідеологічних, моральних та інших відносин, що існують у суспільстві, відстоювати інтереси людини у її стосунках з публічною владою та здійснювати ефективний захист прав і свобод у випадках їх порушення.

В.К. Колпаков, розглядаючи адміністративне право у правовій системі України наголошує на тому, що адміністративне право – це найоб'ємніша, наймобільніша, найнестабільніша і найскладніша з усіх існуючих юридичних галузей. Немає такої сфери державного або суспільного життя, якої б не зачіпали питання адміністративно-правового регулювання. Його норми регулюють діяльність структур виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних і недержавних підприємств, установ, організацій. Їх вплив постійно відчувають на собі конкретні особи [2].

ІІ. Новий етап адміністративно-правового розвитку потребує також оновлення адміністративно-правової доктрини – пошуку адекватних відповідей на певні «виклики часу», що виникли перед адміністративним правом у нових геополітичних і соціально-економічних умовах розвитку України. Стає очевидною необхідність супроводження усіх сегментів адміністративно-правового процесу, як важливого і необхідного чинника визначення стратегічних інтересів держави у правовій, економічній, соціальній, науково-технічній, екологічній, інформаційній та інших сферах.

Саме тому, адміністративне право України як профілююча галузь, концентруюча у собі головні й вихідні у системі права юридичні важелі та первинні правові засоби має бути направлене на забезпечення:

а) складних соціально-юридичних утворень, в яких відображаються матеріальні, ідеологічні, культурні, моральні та інші відносини, що існують у суспільстві;

б) максимально ефективної реалізації прав інтересів людини та громадянина їх ефективний захист, зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина мають стати пріоритетом в процесі післявоєнної розбудови демократичної та правової держави.

ІІІ. Важливо також, у минулому залишити прикру проблему – інерції і консерватизму мислення дослідників щодо їх орієнтації на банальне «калькування» чужих думок, положень, висновків, понятійного і термінологічного апарату. Це те, що завжди називалось «застоєм» у науці. Наше завдання самим рухатися вперед, а не просто копіювати зроблене іншими [3].

Таким підґрунтям виступає подальший розвиток сучасної адміністративно-правової науки та практики:

По-перше, на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства метою адміністративно-правового регулювання є встановлення і регламентація таких взаємовідносин, якими кожній людині має бути гарантовано реальне додержання і охорона належних їй прав і свобод, а також ефективний захист цих прав і свобод у випадках їх порушення.

По-друге, на адміністративне право припадає основне навантаження щодо юридичного забезпечення адміністративної реформи і створенні ефективної управлінської системи, яка б відповідала стандартам демократичної правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою. Зміна ідеології публічного управління є одним з визначальних чинників забезпечення інституційної спроможності інтегрування України в Європейський Союз. Оскільки структура незавершеність адміністративної реформи стала чи не найголовнішим гальмом у поглибленні соціально-економічних і політичних перетворень.

По-третє, в умовах змін соціальної структури суспільства, завдяки інститутам адміністративного права реалізуються заходи щодо істотного зміцнення дієздатності держави і виконання нею регулюючих функцій з метою не витіснення вже сформованих ринкових механізмів, а їх доповнення, удосконалення, посилення ефективності. Адміністративне право деталізує і конкретизує норми конституційного права щодо визначення юридичних механізмів реалізації громадянами своїх прав і свобод, компетенції структури публічної влади, адміністративно-правових засобів захисту відповідних відносин, інструментів виконавчо-розпорядчої діяльності публічної адміністрації, основи її галузевої, міжгалузевої, регіональної і місцевої організації.

По-четверте, надзвичайно важливим є роз'яснення ключових завдань і положень адміністративного права у правовій системі України: предмету (відносин), методу (інструментів), інституалізації і доктрини адміністративного права, сфер публічної адміністрації і забезпечення прав людини, розвитку інститутів адміністративного оскарження, процедурного права та адміністративно-деліктного права тощо.

IV. У новому форматі адміністративної реформи існує потреба у глибинному висвітленні питань, які в існуючих умовах лише побіжно згадуються або взагалі відсутні. Серед них, зокрема:

• незалежні регуляторні органи України, їх сутність, завдання, функції та повноваження, як адміністративного органу у публічному управління, сучасний стан та перспективи розвитку регуляторних органів у правовій державі з урахуванням зарубіжного досвіду країн Європейського Союзу;

• електронне урядування та електронна адміністрація у публічному управлінні, співвідношення понять електронна публічна адміністрація та електронне урядування, вплив електронного урядування на публічну адміністрацію, адміністративний орган, інструменти діяльності, комунікаційні технології, зарубіжний досвід тощо впровадження концепції електронної публічної адміністрації.

Особливе місце має посідати військове–адміністративне право у забезпеченні оборони держави, Національної безпеки і оборони, створення механізмів оборонної стратегії та тактики відповідно до сучасних доктрин. Здійснення заходів правового регулювання режиму надзвичайного стану, ролі та значення військового командування, військових адміністрацій, а також органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в період запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану щодо захисту прав громадян, охорони громадського порядку та безпеки людини в період військової агресії, правового захисту тимчасово переміщених осіб та внутрішніх переселенців.

Військово-адміністративне право як підгалузь права, що передбачає вихідні у системі військового права юридичні режими та засоби, покликано забезпечувати:

- відповідний масив (великої кількості) правил, порядку, якими визначається поведінка громадян у громадських місцях, службових відносин між людиною органами адміністрування, військовими адміністраціями і структурами публічної влади та іншими суб'єктами владних повноважень, які відповідно до Конституції України, [3] законів України здійснюють функції публічної адміністрації, військового управління, місцевого самоврядування, громадських формувань та об'єднань, установ та організації;
- застосування адміністративного примусу, приписів, правил, дотримання порядку, що будуються в рамках військово-адміністративних відносин. Наприклад, у сфері режиму надзвичайного стану, правового режиму воєнного стану, санітарно-гігієнічній сфері, пожежної та радіаційної безпеки, а також багато інших, що є сферою впливу військово-адміністративних установлень.

Проблемним питанням на сучасному етапі залишається вирішення адміністративних спорів у сфері проходження військової служби між органами військового управління як суб'єктами владних повноважень та військовослужбовцями як приватними особами. За результатами аналізу чинного законодавства та судової практики у зазначених категоріях спорів вказується про непослідовні дії адміністративних органів, органів військового управління, непослідовні позиції суддів, що стверджує про лише наявність елементу досудового вирішення спору, де насправді такий відсутній. Такі суперечливі рішення нерідко спричиняють наслідки обмеження права військовослужбовців на позасудовий та судовий захист, саме внаслідок відсутності системного законодавчого військово-адміністративного регулювання.

Висновок. На сьогодні існує потреба у глибинному висвітленні фундаментальних засад українського адміністративного права, істотному посиленню його ролі у формуванні громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави. Розвитку правових інститутів, норм права, що регулюють відносини публічної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів владних повноважень, які здійснюють функції публічного адміністрування та виконують зобов'язання держави щодо забезпечення та захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник: У двох томах: том 1. Загальна частина / ред.колегія: В.Б.Авер'янов (голова) К.: Видавництво «Юридична думка», 2009. с.7.
2. Адміністративне право України: підручник / П.Діхтієвський, Ю.Ващенко, Н.Задирака, В.Пашинський, В.Клинчук та інші; за заг. ред.П.Діхтієвського. Київ: "Видавництво Людмила". С. 39-41.
3. Принцип верховенства права: проблема теорії та практики: у двох Книгах / За заг.ред. Ю.С.Шемшученка; ред.кол.: Ю.С.Шемшученко (голова) / Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / Відп.ред. В.Б.Авер'янов. К.: КОНУС-Ю, 2008. 314 с.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996. №30. Ст.141.
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000р. № 1550-III. URL:https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/ 389-19#Text.
6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/ 389-19#Text.
7. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика. Колективна монографія за заг.ред. П.Діхтієвського, В.Пашинського. Рига. Латвія "Baltija Publishing", 2022. 986 с.

Колпаков Валерій
Запорізький національний університет,
Завідувач кафедри конституційного і адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор

Відносини адміністративних зобов'язань в предметі адміністративного права

Адміністративні зобов'язання є невід'ємним елементом функціонування системи публічного адміністрування, оскільки суттєво впливають на характеристики взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб у межах адміністративно-правових відносин. В умовах розвитку цифрових технологій, євроінтеграційних процесів та трансформації моделі публічного адміністрування роль інституту адміністративних зобов'язань суттєво зростає.

Адміністративні зобов’язання мають низку особливостей, які визначають їхню роль у системі публічного адміністрування. Насамперед вони тісно пов’язані з владними повноваженнями, оскільки є важливою частиною компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування. Завдяки цьому забезпечується належне виконання основних функцій держави, таких як регулювання, контроль, надання адміністративних послуг і забезпечення безпеки.

Важливою рисою адміністративних зобов’язань є суб’єктна диференціація, адже вони можуть покладатися не лише на державні органи, а й на фізичних та юридичних осіб. Наприклад, органи виконавчої влади зобов’язані здійснювати публічне адміністрування, тоді як громадяни повинні дотримуватися встановлених норм, зокрема правил дорожнього руху чи податкових обов’язків.

Ще однією особливістю є їхня гнучкість та адаптивність, оскільки адміністративні зобов’язання можуть змінюватися залежно від соціально-економічних викликів, міжнародних стандартів та реформ. Наприклад, у період пандемії COVID-19 було запроваджено нові адміністративні зобов’язання, які передбачали заходи санітарного контролю, дистанційне надання адміністративних послуг та обмеження соціальних контактів.

Також значну роль відіграє превентивна спрямованість адміністративних зобов’язань, адже багато з них спрямовані не лише на регулювання вже наявних ситуацій, а й на запобігання правопорушенням та забезпечення правопорядку. Наприклад, зобов’язання органів місцевого самоврядування щодо екологічного контролю покликані попереджати забруднення довкілля, а не лише реагувати на вже завдану шкоду. Отже, адміністративні зобов’язання є динамічним правовим інструментом, що забезпечує стабільність та ефективність функціонування державного управління, адаптуючись до змін у суспільстві та правовій системі.

Відносини, які виникають з адміністративних зобов'язань, в предметі адміністративного права відіграють важливу роль [1, с.103]. Це специфічний вид правовідносин, які виникають у сфері публічного адміністрування у зв'язку з виконанням однією стороною (суб'єктом) свого обов'язку перед іншою стороною у відповідності до адміністративно-правових норм.

У таких відносинах реалізується захист прав громадян, підтримання громадського порядку, забезпечення правомірних дій з боку фізичних і юридичних осіб, екологічних стандартів тощо. Центральний елемент відносин – юридично зафіксований адміністративний обов'язок, що визначає конкретну вимогу до дій суб'єкта.

Вони виникають з моменту набуття публічною адміністрацією владних повноважень і початком виконанні задекларованих зобов’язань в процесі публічного адміністрування. В основному вони зводяться до простих і зрозумілих очікувань як суспільства, так і окремих його представників. Це зобов’язання ефективно управляти, надавати необхідні послуги, нести юридичну відповідальність за вчинення протиправних діянь, забезпечувати правопорядок тощо.

Сутність цих відносин обумовлена змістом норм Конституції України щодо відповідальності держави перед людиною, визнання головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини, верховенства права, обмеження повноважень і дій публічної адміністрації Конституцією та законами України.

З них випливає, що публічна адміністрація при утворенні приймає на себе зобов'язання щодо задоволення інтересів суспільства і громадян. Серед них є зобов'язання публічного характеру, виконання яких потребує використання публічною адміністрацією владних повноважень. В ході їх реалізації виникають відносини, які у 2008 році запропоновано позначити як "відносини адміністративних зобов'язань" [2, с. 33].

З огляду на зазначене, саме вони — відносини щодо виконання адміністративних зобов'язань публічної адміністрації перед суспільством — претендують на узагальнену назву всієї системної сукупності відносин, що утворюють предмет адміністративно-правового регулювання.

Цей тип відносин має поліструктурну правову природу, що випливає з присутності їх компонентів у всіх інших відносинах, які утворюють предмет галузі.

По-перше, їх сутність корелюється з нормами Конституції України щодо відповідальності держави перед людиною; визнання головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини; верховенства права; обмеження повноважень і дій публічної адміністрації Конституцією та законами України. З конституційних положень випливає, що публічна адміністрація при утворенні приймає на себе зобов'язання щодо задоволення інтересів суспільства і громадян. Серед них є зобов'язання публічного характеру, виконання яких потребує використання публічною адміністрацією владних повноважень. В ході їх реалізації виникають відносини, які отримали назву "відносини адміністративних зобов'язань" [3, с. 692].

По-друге, відносини адміністративних зобов'язань є похідними від стандартів (принципів), яким мають відповідати країни-кандидати в члени ЄС, щоб зблизити рівень свого державного управління з тим, який існує у державах-членах ЄС. У документі "Європейські принципи державного управління. Публікація СИГМА №27, 1999", у частині щодо принципів адміністративного права прямо зазначена вимога до цих країн застосовувати на національному рівні принцип захисту законних очікувань [4].

По-третє, компонентом їх правової природи є договірні властивості. На правовідносини, що виникають з обіцянок, поширюються властивості адміністративного договору. Утворюючи виокремлену (ідеологічно, політично чи юридично) композицію обіцянок-зобов'язань відповідний суб'єкт демонструє намір формувати юридично значущі відносини з визначенням їх змісту об'єкта і суб'єктів. Таким чином, прийняття адміністративних зобов'язань для органів публічної влади означає: а) участь у відносинах адміністративних зобов'язань; б) обов'язок здійснювати свою діяльність з урахуванням даних ними обіцянок; в) нести відповідальність за їх порушення. Громадяни, діючи розумно і в рамках встановленого правового регулювання, повинні мати можливість покладатися на такі обіцянки під час стосунків з владою.

Безумовно, відносини адміністративних зобов'язань потребують окремих досліджень, а враховуючи їх правову природу, не лише в межах адміністративного права. Адже, щоб очікування було "законним" у юридичному сенсі, повинні існувати позитивні підстави, достатні для визнання такого його статусу об'єктивно виправданим.

З цього приводу привертає увагу дослідження Памели Тейт (Pamela Tate) "Узгодженість легітимних очікувань з основами природнього права" [5, с.48], яка детермінує чотири ознаки законних очікувань: 1) усталена поведінка, яка не змінилась безпідставно; 2) явні і очевидні запевнення від імені органу влади і межах компетенції цього органу; 3) можливі наслідки порушення очікувань з неможливістю відновлення того, що очікувалось; 4) відповідність вимогам законодавства.

Таким чином, відносини адміністративних зобов'язань у кореляції з принципом захисту законних очікувань (захисту довіри) набрали ознак важливого чинника щодо еволюції

адміністративного права. Їх детермінація свідчить, що адміністративне право подолало на своєму просторі локації постмодерну і перебуває на фазі оновлення як право формування юридичних смислів у відношеннях влади і громадянського суспільства.

На завершення розгляду поняття відносин адміністративних зобов'язань доречно зазначити, що у дослідженнях українських юристів (Беляневича О. А., Берназюка Я. О., Завгородньої В. М., Магрело М. В., Щербанюк О. В. та інших) детерміновано принцип захисту законних очікувань (захисту довіри), який корелюється з відносинами адміністративних зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України: підручник / за ред. П. Діхтієвського. Київ: Людмила, 2023. С.103.
2. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір. Юридична Україна, 2008. № 3. С. 33-38.
3. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 5. Адміністративне право редкол. Ю. П. Битяк (голова) та інші. Х.: Право, 2020. С. 692-694.
4. Європейські принципи державного управління, С. 8. URL: https:/ http://www.sigmaweb.org /
5. Tate P. The coherence of "Legitimate Expectations" and the Foundation of Natural Justice. Monash University Law Review. 1988. V. 14. P. 15-81. P. 48-49. URL: http://www.austlii.edu.au/au/journals/MonashULawRw/1988/2.pdf

Андрійко Ольга
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
докторка юридичних наук, професорка

Минуле і сучасність розвитку адміністративного права України

Адміністративне право почало свій активний розвиток під впливом об’єктивних процесів, що почали відбуватися з проголошенням незалежності України. Вони вплинули і на визначення нового змісту адміністративного права та адміністративного законодавства. Основні положення були розкриті в проекті Концепції реформи адміністративного права України, яка була підготовлена робочою групою Кабінету Міністрів України у березні 1998 року. У Вступі до Концепції зазначалося, що у процесах реформування українського суспільства надзвичайно важливе місце посідає реформа правової системи України, при проведенні якої важливе значення мають такі фундаментальні галузі публічного права як конституційне та адміністративне.

Час не стоїть на місці і за його перебігом відбуваються процеси, що потребують подальшого осмислення, аналізу, співставлення з урахуванням змін, що відбуваються у нашій країні, державі та навколишньому світі, та власне і у нас самих.

За роки, що минули з часу проголошення незалежності України суттєві зміни відбулися не лише в ключових питаннях розвитку нашої держави і її інституцій, завдань, що потребували першочергових рішень та проведення невідкладних дій, але й в наших підходах до розуміння ролі права і такої його важливої галузі як адміністративне право, розвиток якої потребує посилення зв’язків теорії і практики. При вирішенні теоретичних проблем у адміністративній сфері теорія стає важливим підґрунтям для практики. Розробка методології пізнання адміністративно-правових явищ, як підтверджує практика дає можливість розв’язати важливі

питання компетенції суб'єктів владних повноважень, їх взаємодію та співпрацю у вирішенні проблем сучасності.

Істотні зміни зазнали основоположні засади науки адміністративного прав. Йдеться, зокрема, про принципи, предмет, методи, цілі, визначення основних завдань та напрямів подальшого розвитку цієї галузі права в умовах вирішення завдань, що постали перед наукою і практикою. Практика теж проявляла активність, окреслюючи проблеми, завдання, а іноді ініціюючи і зміни у підходах, визначеннях та їх уточненнях, вносячи певні корективи у відносинах системи органів виконавчої влади, а також розвиток відносин з бізнесовими структурами та громадянами.

Дослідження у різних сферах цих відносин набувають принципово іншого змісту, оскільки виходять на більш широке поле розуміння адміністративного права, адміністративної діяльності, відносин не лише в системі органів виконавчої влади та іншими державними органами, але й громадян з державними органами та громадськими організаціями.

В науковому середовищі дослідники цієї проблематики виходять на більш широке розуміння цих категорій. Йдеться не лише про організацію і діяльність органів виконавчої влади, її повноважень, а й те, як вони взаємодіють з громадянами, як забезпечують їх потреби у різних сферах суспільного життя.

Аналізуючи стан адміністративної діяльності та її правове регулювання дослідники слушно відмічають зміни, що відбуваються у характерів адміністративно-правового впливу на відносини між державою і громадянами, державними і приватними структурами. Тому аналізуючи характер, тенденції змін в адміністративній діяльності різних країн та їх адміністративно-правовому впливі на суспільні процеси ми завжди в свої пропозиціях, висновках та запозиченнях маємо виходити з реального стану, в якому перебуває наша країна сьогодні і що ми хочемо отримати в майбутньому, які зміни є першочерговими.

Сучасні тенденції розвитку адміністративного права в Україні обумовлені складними і суперечливими політичними, соціальними, економічними, юридичними та іншими чинниками і безпосередньо пов'язаними з необхідністю модернізації адміністративно-правової доктрини. На зараз є значна потреба в оновленні шляхів розвитку адміністративного права, подальших шляхів її розвитку в умовах тих процесів, що відбуваються у світі і зокрема в Україні.

Наше сьогодення – це правовий режим воєнного стану і самовіддана боротьба наших Збройних Сил і народу України за своє право бути незалежною демократичною державою.

В умовах воєнного стану діє певний адміністративно-правовий інструментарій, комплекс адміністративно-правових засобів, який використовується для констатації правовідносин, що виникли, встановлення форм і методів реалізації владних повноважень суб'єктів, наділених владними повноваженнями в умовах воєнного стану. Механізм адміністративно-правового регулювання спрямований на врахування різних обставин, що можуть виникнути в умовах режиму воєнного стану. Органи державної влади, відповідні органи виконавчої влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування наділяються повноваженнями, необхідними для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози державній незалежності України та її територіальної цілісності. Військове командування у межах своїх повноважень видає директиви з питань забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, тобто активно включене в процес правового регулювання відносин в умовах війни.

Сьогодні Україна, український народ відстоюють свою свободу, свою незалежність, а Збройні Сили України боронять і країну від загарбницьких посягань рф, яка сама і пожне руйнівні наслідки своїх імперських амбіцій, Україна вийде сильнішою загартованішою та рішучішою у своєму виборі побудови незалежної , демократичної і правової держави.

Важлива роль у цих відбудовчих процесах належить правовій науці, подальшому формуванні розвитку галузей права та законодавства.

Адміністративне право було і залишається однією із основних галузей української правової системи, а також і найбільш складною, оскільки регулює широке коло суспільних відносин, що потребують правового регулювання.

Досвід адміністративних реформ у країнах Європи засвідчує, що для досягнення поставлених завдань необхідними є не лише доктринальне осмислення правових категорій та їх відповідність сучасним викликам, але й має інноваційний характер для розвитку адміністративно-правової сфери. Він дає можливість визначити завдання та напрямки комплексного підходу до перегляду теоретичного підґрунтя розвитку інститутів адміністративного права, йдеться про предмет і метод адміністративно-правового регулювання, основних засадах, принципах, гарантіях тощо.

Після перемоги над ворогом, вона буде обов'язково, перед суспільством, державою і , зокрема, науковою спільнотою, стоять важливі завдання. Головним із них є відбудова нашої держави, переосмислення шляхів подальшого розвитку суспільства, належна повага і шана тим, хто своїм життям і здоров'ям боронив нашу землю, і тим, хто в силу своїх можливостей допомагав вистояти.

Галунько Валентин
Київський університет інтелектуальної власності та права,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін,
голова Академії адміністративно-правових наук,
доктор юридичних наук, професор

Сучасна галузь адміністративного права України як довершена система правової демократичної держави

За роки Незалежності України теорія та практика адміністративного права здійснили значний динамічний та позитивний розвиток. У сучасних умовах можна констатувати певні досягнення у формуванні сталої теорії адміністративного права. Не претендуючи на істину в останній інстанції, дозвольте висловити кілька тез.

Предметом адміністративного права є суспільні відносини, які виникають між адміністративними органами та приватними особами.

Основним суб'єктом адміністративного права є адміністративний орган – визначення змісту якого слушно встановлено в Законі України «Про адміністративну процедуру».

Сутністю адміністративної діяльності адміністративних органів є найповніше забезпечення публічних прав, свобод, законних інтересів приватних осіб та публічного інтересу суспільства (держави).

Адміністративні органи забезпечують виключно публічний інтерес (не приватний, не політичний, не відомчий, не корпоративний), а інтерес держави, суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби.

Зовнішнім виразом виконавчої гілки влади є публічне адміністрування.

Публічне адміністрування відмежовується від діяльності публічних суб'єктів щодо здійснення: законотворчості, правосуддя (досудового розслідування), політичної діяльності.

Публічне адміністрування здійснюється адміністративними органами шляхом: надання адміністративних послуг; розпорядчої діяльності стосовно видання підзаконних нормативно-правових актів; здійснення виконавчої діяльності.

Принципи адміністративного права поділяються на засади: верховенства права та його складових; принципи належного врядування; принципи галузей (сфер, секторів) особливого (спеціального) адміністративного права.

Національні джерела адміністративного права за рівнем спеціалізації поділяються на: 1. Основні джерела адміністративного права України: Закон України «Про адміністративні послуги»; Закон України «Про адміністративну процедуру»; Закон України «Про правотворчу діяльність» (у аспектах підзаконної правотворчості); Закон України «Про запобігання

корупції»; Кодекс України про адміністративні правопорушення; Кодекс адміністративного судочинства України.

Ці закони отримали галузеву назву «основні джерела адміністративного права», оскільки використовуються для регулювання адміністративно-правових відносин практично в усіх сферах суспільного життя.

2. Загальні джерела адміністративного права – закони, які регулюють правовідносини в більшості галузей суспільного життя. До них належать: «Про Кабінет Міністрів України»; «Про центральні органи виконавчої влади»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про правовий режим воєнного стану»; «Про державну службу»; «Про службу в органах місцевого самоврядування»; «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Цей перелік може бути доповнений у зв'язку з прийняттям нових законів, що містять норми адміністративного права.

3. Інші закони та підзаконні акти, що містять норми спеціальних сфер публічного адміністрування.

Основні інструменти публічного адміністрування поділяться на: видання підзаконних нормативно-правових актів; адміністративні акти; фактичні дії; адміністративні договори; планування; заохочення та переконання; адміністративний примус; контроль (нагляд); адміністративно-правові режими; електронне врядування.

За структурою галузь адміністративного права складається з Загального адміністративного права; Особливе адміністративне право (Службове право, Адміністративно-деліктне право); Спеціальне адміністративне право: публічне адміністрування у різних сферах, зокрема: оборона, культура, наука, освіта, економіка, внутрішні справи, екологія, інфраструктура.

Заярний Олег
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри інтелектуальної власності
та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор

Окремі особливості правового регулювання створення і функціонування публічних реєстрів, пов'язаних з фіксацією наслідків війни проти України

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України спричинила не лише глибоку гуманітарну кризу, а й масштабні втрати майна, інфраструктури, а також мільйони внутрішньо переміщених осіб. У таких умовах створення надійних, публічних і цифровізованих інформаційних систем обліку наслідків війни набуває вирішального значення для реалізації права на відшкодування збитків, кримінального переслідування винних у воєнних злочинах та ефективного планування відновлення країни [1, с. 23].

Згідно з позицією міжнародних організацій, зокрема Світового банку та Офісу Верховного комісара ООН з прав людини, одним із базових елементів післявоєнного врегулювання є наявність достовірної бази даних про втрати, завдані як фізичним особам, так і державі. У цьому контексті, електронні публічні реєстри можуть забезпечити не лише фіксацію та зберігання, а й доступ до інформації, яка має режим електронних доказів. Таке призначення спеціальних електронних публічних реєстрів, призначених для фіксації наслідків війни має важливе значення для здійснення правосуддя у справах про воєнні злочини, відшкодування шкоди, завданої війною проти України, притягнення до юридичної відповідальності осіб, до яких були застосовані спеціальні санкції як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Крім того, в умовах цифрового суспільства актуальною стає потреба у захищеній цифровій інфраструктурі, що дозволяє громадянам України ефективно взаємодіяти з державою навіть в умовах надзвичайних ситуацій.

Не зважаючи на комплекс заходів, спрямованих на законодавче закріплення і практичну реалізацію уніфікованих принципів формування і взаємодії публічних електронних реєстрів, посилення кіберстійкості національної інформаційної інфраструктури від прояву масових кіберзагроз, спрощення електронних процедур доступу громадян до інформації про себе, існують окремі проблеми, які потребують свого додаткового вирішення. Йдеться, зокрема, про необхідність впровадження єдиних стандартизованих підходів до процедур обробки публічної інформації, зокрема, з обмеженим доступом, процедур життєвого циклу електронних публічних реєстрів, визначення чітких критеріїв визначення функцій таких реєстрів, механізмів інформаційних обмінів з державами – партнерами України у протидії військовій агресії з боку російської федерації.

Метою цієї роботи є аналіз окремих особливостей правового регулювання створення і функціонування публічних електронних реєстрів, пов'язаних із фіксацією наслідків війни проти України, та розробка пропозицій щодо удосконалення їх правового режиму.

На сьогоднішній день, в Україні вже функціонує низка публічних електронних реєстрів, які відіграють важливу роль у фіксації наслідків війни. За своїми правовими режимами такі реєстри належать до категорії спеціальних. Це випливає зі змісту нормативно-визначених функцій і завдань електронних публічних реєстрів цього виду, характеру інформаційних обмінів, які здійснюються на їх основі, правового статусу володільців і адміністраторів відповідних інформаційних ресурсів.

Одним із публічних реєстрів, призначених для фіксації відомостей про осіб, до яких застосовані спеціальні санкції за співпрацю з ворогом, інформування громадськості та уповноважених державних органів про види таких санкцій, строк їх дії, а також підстави застосування є «Державний реєстр санкцій». Правовою основою функціонування цього реєстру є Закон України «Про санкції» [2], окремі Укази Президента України, рішення Ради національної безпеки і оборони України.

До основних функцій вказаного електронного публічного реєстру належать, зокрема: облік фізичних та юридичних осіб, до яких застосовано санкції, забезпечення їх виконання.

Володільцем «Державного реєстру санкцій» виступає Рада національної безпеки і оборони України. Саме цей суб’єкт владних повноважень визначає адміністратора цього реєстру, забезпечує регулярне оновлення даних, які в ньому обробляються, організовує взаємодію з іншими електронними публічними реєстрами України. В частині виконання завдань щодо фіксації фактів пошкодження або знищення нерухомого та рухомого майна, заподіяння іншої шкоди, зокрема, моральної важливе значення на національному рівні відіграє «Реєстр пошкодженого та знищеного майна». Цей реєстр функціонує на підставі Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій [3]...». Основне призначення відповідного реєстру полягає у фіксації збитків, забезпечення оцінки вартості пошкодженого майна, сприяння відшкодуванню шкоди, безпосередньо пов’язаної з проявом наслідків війни.

Щодо згаданого електронного публічного реєстру функції володільця згідно з законодавством України виконує Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Однією із особливостей функціонування реєстру є те, що збір даних через портал «Дія», фіксація типу пошкодженого майна, геолокація об’єкту.

Серед електронних публічних реєстрів, функціонування якого безпосередньо пов’язано із протидією збройній агресії російської федерації проти України є «Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних». Правовою основою його формування є перед усім: Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4].

Реєстр призначений забезпечити автоматизований облік громадян, які підлягають військовому обліку, забезпечення мобілізаційних заходів. Щодо вказаного реєстру функції

володільця здійснює Міністерство оборони України. Однією з найбільш істотних особливостей згаданого реєстру є обмежений доступ до більшості інформації, яка в ньому обробляється, навіть, незважаючи на її публічний характер.

Для забезпечення актуального обліку внутрішньо переміщених осіб, надання повної і необхідної соціальної, медичної, правової та іншої допомоги відповідній категорії суспільства, в Україні було створено «Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб». В Україні цій інформаційний ресурс було сформовано на підставі норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». За своїм функціональним призначенням, відповідний реєстр покликаний забезпечити облік громадян, які були змушені покинути свої домівки, сприяти їх соціальному захисту. Повноваження володільця щодо такого реєстру здійснює Міністерство соціальної політики України.

Дослідження правових режимів основних електронних публічних реєстрів, призначених для фіксації різних наслідків війни, розпочатої російською федерацією проти України, дає нам виокремити деякі спільні і відмінні риси функціонування національних інформаційних ресурсів, які аналізуються у цій роботі:

- Різні правові основи та рівні доступу до інформації.
- Різні володільці/адміністратори, що відображає специфіку функцій реєстрів.
- Спільні вимоги до кібербезпеки та захисту персональних даних.
- Використання порталу «Дія», для збору інформації та обробки даних.

Висновки та пропозиції. Для удосконалення правового режиму функціонування публічних електронних реєстрів, пов'язаних із фіксацією наслідків війни, необхідно:

- Уніфікувати вимоги до створення та функціонування різних реєстрів цього виду.
- Забезпечити інтероперабельність між різними реєстрами для ефективного обміну даними.
- Посилити вимоги до кібербезпеки реєстрів з урахуванням сучасних загроз.
- Забезпечити доступ громадян до інформації, що міститься в реєстрах, з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних.
- Впровадження технологій блокчейн для забезпечення незмінності та . Поряд з цим, для належної ідентифікації громадян, зокрема, постраждалих від війни російської федерації проти України, на наш погляд актуальним вбачається поетапне запровадження унікального номера запису про громадянина в усіх електронних публічних реєстрах України. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити одноразове введення персональних даних про громадян до необхідних публічних реєстрів, сприятиме спрощенню процедур верифікації документів, виданих на ім’я особи, зможе прискорити процедури опрацювання запитів на різні категорії електронних публічних послуг.

Ця робота виконана в межах Іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук на 2024 рік.

Список використаних джерел:

1. Заярний О. А. Деякі особливості забезпечення конфіденційності персональних даних, які обробляються в реєстрі збитків, завданих агресією російської федерації проти України // «Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнар. наук.-практич. конф., присвяч. 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини, зб. матер. конф. (1 листоп., 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса, 2024. С. 23-30. URL: https://hdl.handle.net/11300/28957
2. Про санкції: Закон України № 1644-VII. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164418&ved=2ahUKEwidupHigreMAxXH_7sIHa5mH0UQFnoECAIQAQ&u

sg=AOvVaw1Iys2yWrvfvHXyquBnhqQW
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій: Закон України від 23.02.2023 року № 2923-IX. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/292320&ved=2ahUKEwidntiqhLeMAxXxhv0HHYyhIKgQFnoECAoQAQ&usg=AOvVaw3w0yltthLpsa0knu_KLAuQ
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1991 року. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/223212&ved=2ahUKEwjP2L_UhreMAxVB9LsIHa35OO8QFnoECAkQAQ&usg=AOvVaw1IpLv2kX50J6XX6nDc5qvG
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 року № 1706-VII. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/170618&ved=2ahUKEwid08TLhbeMAxXA_rsIHbgRHPwQFnoECAkQAQ&usg=AOvVaw2KhSX757zbaPEKtUf78qn2

Комзюк Анатолій
Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри адміністративного права та процесу,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Деякі особливості застосування адміністративно-примусових заходів в умовах режиму воєнного стану

Застосування адміністративно-примусових заходів відіграє важливу роль у підтриманні правопорядку в державі, протидії різним проявам протиправної поведінки, адже воно створює умови для запобігання правопорушенням, їх припинення, а також притягнення винних до відповідальності. Останнім часом в адміністративно-правовій теорії адміністративному примусу приділялось невиправдано небагато уваги, хоча застосування суб'єктами публічної адміністрації його заходів є об'єктивною реальністю, що пов'язано із необхідністю здійснення охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина, тобто реалізацією основного завдання сучасної держави, а відтак і її органів. Застосування цих заходів обумовлено потребою забезпечення публічних інтересів, до яких, безумовно, належить підтримання належного публічного порядку і безпеки. Посягання на останні є досить поширеними і завдають суттєвої шкоди зазначеним інтересам. Тому, визнаючи людиноцентризм визначальною засадою здійснення державної влади, підкреслюючи її публічно-сервісний характер, водночас не можна захоплюватися лише цим аспектом реалізації владних функцій. Не менш важливою є також необхідність протидії різним правопорушенням, здійснювати яку без використання примусових заходів неможливо [1, с. 261-262].

Зазначене цілком стосується забезпечення правопорядку в умовах правового режиму воєнного стану, який діє від початку повномасштабного рашистського вторгнення в Україну. Цей стан передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, а також запровадження багатьох кардинальних змін у діяльності суб'єктів владних повноважень [2]. Зазначений стан включає, крім іншого, реалізацію заходів даного правового режиму відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. [3], серед яких важливе місце належить примусовим, зокрема адміністративно-примусовим заходам.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану можуть застосовуватися всі заходи адміністративного примусу – адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного

припинення, адміністративні стягнення. Більше того, необхідність застосування багатьох з них, зважаючи на їх правоохоронний і оборонний потенціал, значно зростає. Крім того, додатково передбачена можливість застосування примусових заходів, потреба в яких у мирний час просто відсутня.

Планом запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р [4], передбачено можливість застосування таких адміністративно-примусових заходів:

- заборони в'їзду, примусового повернення іноземців та осіб без громадянства до країни походження або до третьої країни, якщо їх дії суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку;
- реквізиції, тобто примусового відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, для потреб держави;
- запровадження комендантської години, а також встановлення спеціального режиму світломаскування;
- перевірки документів в осіб, а в разі потреби огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян;
- заборони громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку, змінювати місце проживання (місце перебування) без відповідного дозволу.

Особливі заходи здійснюються з метою організації дорожнього руху та належного функціонування всієї транспортної інфраструктури, зокрема облаштовуються блокпости – посилені тимчасові контрольно-пропускні пункти. Крім того, Закон передбачає можливість інтернування осіб (примусове оселення, тобто затримання громадян або представників національності ворожої держави (держав), що проживають на території України, до кінця війни без обмежень у часі).

Водночас у застосуванні окремих заходів адміністративного примусу під час воєнного стану виникають певні проблеми, які стосуються насамперед його правомірності. У першу чергу це стосується заходів, пов'язаних з реалізацією прав і свобод громадян, зокрема обмеженнями їх особистої свободи. Йдеться про такі заходи, як перевірка документів у осіб, огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, доставлення та адміністративне затримання порушників. Застосування цих заходів повсякчас викликає резонанс у суспільстві, особливо у випадках, коли відповідні посадові особи допускають порушення прав громадян. Відтак необхідно звернути увагу на деяких особливостях реалізації цих заходів.

Щодо застосування перевірки документів і огляду основні запитання викликало визначення кола посадових осіб, яким надано таке право. Під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456 [5] його надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, визначених у наказі коменданта, який, у свою чергу, призначається наказом військового командування разом із військовими адміністраціями. Тобто зазначене право є персоніфікованим – його мають лише посадові особи, зазначені у наказі коменданта. Проте викликає заперечення вирішення цього питання на рівні підзаконного нормативного акта, адже йдеться про можливість обмеження прав і свобод громадян, яке має допускатися виключно законом. До того ж, у багатьох законах, наприклад, «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України» тощо визначаються повноваження посадових осіб цих органів щодо застосування зазначених заходів, а також підстави та порядок їх застосування.

Щодо доставлення та адміністративного затримання порушників як заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, правила застосування яких визначено КпАП України (ст.ст. 259-263) [6], якихось особливих змін в умовах воєнного стану не сталось, проблеми виникають лише з приводу визначення наявності у конкретних посадових осіб права на їх застосування, зокрема щодо призовників,

військовозобов'язаних та резервістів, які підозрюються у порушенні правил військового обліку чи законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (ст.ст. 210, 210-1). У медіа повсякчас поширюється інформація про порушення (реальні чи уявні) представниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК) порядку застосування цих заходів.

У ст. 259 КпАП щодо доставлення зазначених осіб будь-яких спеціальних вимог не передбачено (за винятком військовозобов'язаних чи резервістів, які перебувають у запасі Служби безпеки України), тому в цих випадках мають застосовуватися загальні правила. Інтерес при цьому викликають запитання: з якою метою, хто і куди має право їх доставляти.

Основною загальною метою доставлення порушника у ч. 1 ст. 259 КпАП визначено складення протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим. Тобто за відсутності правопорушення доставлення застосовуватися не може. Відтак особі, щодо якої передбачається застосування цього заходу, має бути повідомлено про вчинене нею правопорушення і його можливі наслідки.

Осіб, які підозрюються у порушенні правил військового обліку чи законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, може бути доставлено в поліцію або до територіального центру комплектування та соціальної підтримки. Водночас серед посадових осіб, яким надано право доставляти порушників, представників ТЦК не названо, тобто застосовувати цей захід вони не можуть. У випадках, коли ці особи вважають необхідним його застосування, вони мають звертатися за допомогою до поліції.

Право здійснювати адміністративне затримання призовників, військовозобов'язаних чи резервістів у разі порушення ними правил військового обліку, законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію ч. 2 ст. 261 КпАП надано органам Національній поліції (які у законі досі чомусь називаються органами внутрішніх справ). Строк адміністративного затримання у цих випадках відповідно до ст. 262 КпАП є загальним – до 3-х годин.

Отже, в умовах воєнного стану можуть застосовуватись всі заходи адміністративного примусу, застосування окремих з них викликає певні проблеми щодо його правомірності, відтак має бути вжито заходів щодо забезпечення його законності.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. Вид. 4. 656 с.
2. Комзюк А. Т., Комзюк М. А., Липій Є. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 3. 2022. С. 100-106.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
4. План запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні : затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text
5. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

Лютіков Павло
Університет митної справи та фінансів,
професор кафедри публічного та приватного права,
доктор юридичних наук, професор

Адміністративно-правові аспекти реалізації конституційних прав людини в умовах правового режиму воєнного стану: питання теорії та практики

У сучасних умовах широкомасштабної збройної агресії проти України питання адміністративно-правового забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини набуває особливої актуальності. Воєнний стан, як винятковий правовий режим, трансформує механізми правового регулювання, посилює імперативність управління та нерідко передбачає обмеження основоположних прав. Водночас, навіть у таких умовах державна влада зобов'язана забезпечувати дотримання принципів верховенства права, рівності перед законом, пропорційності, юридичної визначеності тощо.

Адміністративно-правове забезпечення – це публічно-правове явище, що полягає у впорядкуванні суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права, діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, процедур та інструментів, спрямованих на реалізацію прав і свобод громадян. У науковій площині воно досліджується через низку підходів – нормативно-правовий, функціональний, процедурний, гарантійний, системний, що дає змогу комплексно осмислити цю категорію. Особливо актуальним є функціональний підхід, який фокусує увагу на діяльності органів публічної влади як ключового елементу забезпечення прав.

Під час воєнного стану адміністративно-правове регулювання змінює акценти свого впливу: посилюється роль публічної адміністрації, нормативно-правові акти стають основним інструментом правового впливу, а обсяг реалізації конституційних прав може бути зменшений у законно встановлених межах. Разом з тим, у центрі уваги мають залишатися не лише обмеження та заборони, а й гарантії, процедури оскарження, доступ до правосуддя, реалізація тих прав, які не підлягають обмеженню навіть в умовах війни (право на життя, повага до людської гідності тощо).

Виділення адміністративно-правового забезпечення як окремої категорії дозволяє відмежувати його від публічного адміністрування. Якщо перше є юридичною конструкцією, заснованою на нормах права, то друге охоплює також управлінські, організаційні та соціальні аспекти. Така диференціація дозволяє більш точно визначити об'єкт, суб'єкти та інструменти впливу на правовідносини у кризових ситуаціях.

Особливу увагу заслуговує механізм адміністративно-правового забезпечення, який охоплює три взаємозалежні компоненти: суб'єкти (органи законодавчої, виконавчої та регіональної влади, які здійснюють правотворчу діяльність); об'єкт (реалізація конституційних прав людини в умовах воєнного стану); нормативно-правові інструменти (закони, укази, постанови, накази тощо). Такий механізм має системний і ієрархічний характер, включає вертикальні (субординаційні) та горизонтальні (координаційні) зв'язки між суб'єктами, а також передбачає зовнішню інтеграцію з міжнародними стандартами та організаціями.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», введення воєнного стану зумовлює надання спеціальних повноважень органам державної влади для забезпечення національної безпеки, що супроводжується можливістю тимчасового обмеження конституційних прав. У зв'язку з цим особливої ваги набувають питання конституційного контролю, парламентського нагляду та судового захисту.

На практиці до основних напрямів адміністративно-правового забезпечення в умовах воєнного стану належать: правове регулювання комендантської години, примусове відчуження майна, мобілізаційні заходи, діяльність військових адміністрацій, особливий порядок доступу до публічної інформації, зміни в організації надання адміністративних

послуг, евакуаційні процедури тощо. Усі ці процеси мають бути чітко унормовані, прозорі, із передбаченням механізмів оскарження та відповідальності за зловживання.

Окремо варто наголосити на нормативно-правових актах як ключових інструментах адміністративно-правового забезпечення. Вони мають загальнообов'язковий характер, застосовуються неодноразово, приймаються уповноваженими суб'єктами і містять норми адміністративного права. Класифікація таких актів за рівнем прийняття (законодавчий, виконавчий, регіональний), юридичною силою та змістом дозволяє структурувати їхню роль у механізмі забезпечення прав.

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення реалізації конституційних прав людини в умовах воєнного стану є складною, багаторівневою системою. Її ефективність визначається здатністю держави забезпечити правову визначеність, баланс між безпекою та правами, а також наявністю дієвих механізмів захисту людини у кризових обставинах. Подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання, розвиток механізмів контролю та юридичної відповідальності є необхідними умовами зміцнення правової держави навіть в умовах воєнного стану, адже за будь-яких обставин – Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Миколенко Олександр
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
професор кафедри адміністративного та господарського права,
доктор юридичних наук, професор

Загальна характеристика проблем правового забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах режиму воєнного стану

Будь-яка практична діяльність (не є виключенням в цьому і діяльність органів публічної влади) супроводжується наявністю проблем, які можуть виникнути, по-перше, із-за суб'єкта діяльності (відсутність знань та фаховості, втомленість, знижений рівень уваги і ін.), по-друге, із-за відсутності умов для здійснення якісної і ефективної діяльності (зламалося знаряддя праці, несприятливі погодні умови, відсутність деталей для комплектування приладу, неналежні умови праці і ін.), по-третє, із-за невідповідності результатів такої діяльності встановленим вимогам-стандартам (вироблена деталь не відповідає встановленим вимогам та визнається бракованою, надана публічна послуга не задовольнила потреби особи та не відповідає встановленим критеріям якості і ін.), по-четверте, виникнення надзвичайних ситуацій, які не передбачував суб'єкт діяльності та які не були враховані існуючими соціальними правилами поведінки (надзвичайні ситуації техногенного, природного, соціального чи воєнного характеру).

Запропонована нами вище класифікація проблем діяльності органів публічної влади в більшій мірі характеризує мирний час, де війна та воєнний стан розглядаються лише як проблема, яка відноситься до четвертої групи.

Дійсно, у мирний час можна окремо виділяти проблеми, які стосуються суб'єктивного фактору у неефективності діяльності органів публічної влади. Наприклад, Г.П. Пасемко, О.М. Таран і Д.Е. Бабак в умовах мирного часу звертали увагу на необхідності «системного дослідження проблеми професіоналізму публічних службовців як основи розвитку в умовах сучасності» [1], а І.В. Луциків та І.В. Котовська, по-перше, підкреслювали, що однією з ключових проблем державотворення є «створення дієздатної, конструктивної публічної

служби, формування ефективного кадрового забезпечення органів публічної влади» [2, с. 89], по-друге, стверджували, що попри всі реформи, які проводяться в Україні, у 2020 році «публічне управління все ще не відповідало стратегічному курсу країни до європейських стандартів демократичного врядування, оскільки залишалося неефективним, схильним до корупції, внутрішньо суперечливим, надмірно централізованим, громіздким і відірваним від потреб громадян» [2, с. 89-90].

Також у мирний час окремо можна звертати увагу на прогалини у правовому регулюванні компетенції органів публічної влади, які унеможливлюють їхню ефективну діяльність. Це може бути відсутність у правоохоронного органу відповідних повноважень чи відсутність в достатній мірі інформаційно-технологічного забезпечення для оперативного реагування на конкретну ситуацію. Наприклад, Ю. Буглак зазначає, що «сучасний стан розмежування повноважень між окремими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в Україні … характеризується відсутністю чіткого, однозначного й законодавчо закріпленого розмежування, дублюванням повноважень і сфер компетенції і низкою інших проблем, які зумовлюють актуальність дослідження даної проблематики» [3, с. 70].

Ані українське суспільство, ані державу не задовольнить будь-який результат діяльності органів публічної влади, а тому до результатів такої діяльності чинне законодавство завжди повинно висувати певні вимоги (критерії якості і ефективності). В науковій літературі точаться дискусії про достатність чи недостатність висунутих вимог до результатів діяльності, про критерії визначення ефективності органів публічної влади, а також звертається увага на те, що іноді законодавець уникає закріплення на законодавчому рівні вимог до результатів діяльності органів публічної влади. Наприклад, Закон України «Про Національну поліцію» закріплює: «Завданнями поліції є надання поліцейських послуг» [4]. Тобто кінцевий результат діяльності даного органу публічної влади це «надання поліцейської послуги». Втім, немає жодного нормативно-правового акту, який би розкривав критерії якості наданих поліцейських послуг. На це звертає увагу в своїх публікаціях В. Вдовічен. На підставі аналізу положень чинного законодавства та практики вчений робить наступний висновок: «Натепер немає чіткої універсальної формули оцінювання ефективності та якості надання поліцейських послуг, оскільки кожна із них має як свої переваги, так і прогалини. І така ситуація не дає можливості зробити об'єктивні висновки з даного приводу. Тому для формування достовірного уявлення про рівень ефективності надання поліцейських послуг необхідно враховувати ступінь чіткості та формальної визначеності субстанціональних якостей таких послуг – насамперед це чітке їхнє визначення на нормативному рівні» [5, с. 155].

Органи публічної влади повинні бути готові працювати в надзвичайних ситуаціях, втім не завжди це ми бачимо на практиці [6]. Тобто будь-який орган публічної влади повинен бути забезпечений набором повноважень і алгоритмом дій не тільки в мирний час, а й в умовах надзвичайних ситуацій. В Кодексі цивільного захисту України частково ця проблематика вирішується, але, на нашу думку, в недостатній мірі, що і показав час після 24 лютого 2022 року. Більш того, в умовах режиму воєнного стану всі чотири види проблем правового забезпечення діяльності органів публічної влади, які були вище нами запропоновані та проаналізовані, накладаються одна на одну та створюють суттєві загрози для функціонування публічної влади в Україні, а тому потребують комплексного вирішення на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Пасемко Г., Таран О., Бабак Д. Професіоналізм у системі публічного управління як основа розвитку персоналу публічної служби. 2022. Економіка та суспільство. №42. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1650
2. Луциків І.В., Котовська І.В. Сучасні проблеми організаційного й кадрового забезпечення органів публічної влади в Україні. Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування. 2020. С. 87-108. URL:

https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32399/2/monograph_PU_2020_TNTU_Lutsykiv_I_V-Current_issues_of_organizational_87-108.pdf
3. Буглак Ю. Проблеми розмежування повноважень між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 70-75.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. Ст. 379.
5. Вдовічен В. Субстанціональні якості правової категорії «поліцейські послуги». Підприємництво, господарство і право. 2020. № 8. С. 152-156.
6. Сніг паралізував Одесу. Новини ТСН від 29.12.2014 р. URL: https://tsn.ua/video/video-novini/snig-paralizuvav-odesu.html

Миронюк Роман
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри адміністративного права і процесу,
доктор юридичних наук, професор

Особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану

Введення воєнного стану в Україні ставить нові виклики перед Україною, які за 30-річну історію існування сучасної незалежної України виникають вперше і зумовлюють застосування критичних (не властивих нормальному розвитку держави) норм, реалізація яких може через обмеження певних прав громадян забезпечити належну обороноздатність країни, створити можливості для відсічі збройної агресії та забезпечити конституційні права громадян, зокрема в тому числі на захист їх права власності [1]. Починаючи з 2014 року з моменту порушення територіальної цілісності України шляхом збройного вторгнення росії і до сьогодні і навіть після завершення війни нагальним є і буде залишатись питання обігу вогнепальної зброї та забезпечення належного контролю за її зберіганням, перевезенням та використанням. Напередодні початку повномасштабного військового вторгнення на територію України Верховною Радою України було прийнято за основу проект Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», метою якого є посилення дотримання режиму законності в питаннях визначення правового режиму власності на зброю, закріплення основних прав та обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, розпорядження та використання зброї і боєприпасів, врегулювання інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані [2]. В той же час слід зауважити, що Комітет Верховної Ради з питань діяльності правоохоронних органів підтримав пропозицію МВС, якою відтерміновується на 5 років після припинення або скасування воєнного стану, набрання чинності положеннями Закону, які стосуються права на отримання громадянами зброї категорії С (короткоствольної зброї).

Основним інструментарієм діяльності даних підрозділів у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена Наказом МВС України 21.08.98 року № 622. [3]. Цією інструкцією нормативно урегульовані такі форми контролю за обігом вогнепальної зброї, які здійснюють підрозділи дозвільної системи НП: 1) видача дозволів на придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї; 2) надання дозволів на відкриття і

функціонування об'єктів дозвільної системи; 3) обстеження таких об’єктів, погодження укладення трудових договорів на виконання робіт, пов’язаних з виготовленням, придбанням, зберіганням, обліком, охороною, перевезенням і використанням спеціально визначених предметів і матеріалів; 4) проведення профілактичних заходів щодо попередження та припинення порушень правил дозвільної системи; 5) притягнення осіб до відповідальності в порядку, встановленому законом за вчинення правопорушень, пов’язаних з обігом вогнепальної зброї. Розділом 3 «Контроль за об'єктами дозвільної системи» цього положення визначено алгоритм дій підрозділів НП у сфері здійснення контролю за обігом вогнепальної зброї.

Однак продовження воєнного стану зумовлює необхідність внесення змін до нормативно-правових актів щодо обігу зброї. Зокрема 1 березня 2022 року було прийнято наказ МВС №170, який спростив порядок надання дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану [4]. Слід відмітити, що цей порядок стосується лише мисливської зброї, «травматична зброя» в ньому не підпадає під сферу спрощеного порядку видачі.

Однак більш резонансним є Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю, в якому визначено особливий порядок поводження зі знайденою зброєю в умовах воєнного стану, який був прийнятий 20 серпня 2024 року [5]. Даний Закон викликав певне занепокоєння і в суспільства і в поліції щодо можливого незаконного використання такої зброї. Та все ж цей Закон набув чинності, тому поліція має підвищити рівень готовності щодо контролю за порядком використання знайденої вогнепальної зброї.

Законом визначено, що цивільна особа, яка знайшла вогнепальну зброю, її основні частини або боєприпаси до неї, зобов’язана негайно повідомити Національну поліцію України про такий факт за телефонним номером екстреної служби 102 або єдиним телефонним номером 112 та впродовж 24 годин передати їх до органів Національної поліції України в будь-який зручний спосіб для подальшої здачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення.

Знайдена вогнепальна зброя і боєприпаси до неї можуть бути задекларовані цивільною особою, яка знайшла вогнепальну зброю і боєприпаси до неї, у разі, якщо така особа виявила бажання залишити знайдені вогнепальну зброю і боєприпаси до неї на період дії воєнного стану.

Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що були знайдені цивільними особами та задекларовані відповідно до положень цього Закону, можуть застосовуватися цивільними особами для відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав.

Декларуванню згідно із цим Законом не підлягає: 1) нарізна вогнепальна зброя калібру від 12,7 мм та більше і боєприпаси до неї; 2) гладкоствольна вогнепальна зброя калібру більше 23 мм і боєприпаси до неї; 3) кулемети, гранатомети, міномети, вогнемети, переносні зенітно-ракетні комплекси, ствольні артилерійські системи і боєприпаси до них та інша зброя і боєприпаси, що не можуть перебувати у власності цивільних осіб; 4) вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що є засобом або знаряддям вчиненого кримінального правопорушення; 5) вогнепальна зброя із видаленим чи незаконно зміненим маркуванням; 6) вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, закріплені за військовослужбовцями Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України, особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, Державного бюро розслідувань, поліцейськими, співробітниками Служби судової охорони,

працівниками інших правоохоронних органів та відомчої воєнізованої охорони; 7) боєприпаси окремо від вогнепальної зброї.

Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що не підлягають декларуванню, вилучаються в установленому порядку органами Національної поліції України. Задекларована вогнепальна зброя і боєприпаси до неї перебувають у володінні та користуванні цивільних осіб протягом дії воєнного стану.

Декларування цивільними особами отриманої вогнепальної зброї, відомості про яку відсутні в реєстрах і базах (банках) даних Міністерства внутрішніх справ України, і боєприпасів до неї не тягне за собою набуття права власності на них.

Порядок декларування вогнепальної зброї і боєприпасів до неї затверджений наказом МВС від 18.11.2024 року № 768 [6], який визначає механізм декларування громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі - цивільні особи), отриманої, знайденої ними під час дії воєнного стану вогнепальної зброї.

В підсумку слід зазначити, що спрощення порядку отримання дозволу на зберігання та використання знайденої вогнепальної зброї в умовах воєнного стану з одного боку є формою (способом, засобом) зміцнення обороноздатності країни, з іншого має підвищити рівень контролю Національною поліцією за обігом такої зброї, покращити взаємодію Національної поліції та Військової служби правопорядку Збройних сил України, а в перспективі можливо і з військовою поліцією (у разі її створення) з метою недопущення безконтрольного обігу такої зброї.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.
2. Про право на цивільну вогнепальну зброю: Проект закону України № 5708 від 25.06.202. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219896.
3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України 21.08.98р. №622. *Офіційний вісник України офіційне* видання від 05.11.1998 р., № 42. Стор. 107. Ст. 1574.
4. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану: Наказ МВС від 01.03.2022р. №170. *Офіційний вісник України* офіційне видання від 02.03.2022 р. Стор. 5. Ст. 953.
5. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю: Закон України від 20 серпня 2024 року № 3899-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3899-20#Text.
6. Про затвердження Порядку декларування вогнепальної зброї і боєприпасів до неї: Наказ МВС України від 18.11.2024 № 768. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1739-24#Text.

Осташевський Сергій
Служба відновлення та розвитку
інфраструктури у Хмельницькій області,
фахівець з питань мобілізаційної роботи 1-ї категорії,
доктор технічних наук, доцент

Данилюк Валентин
Служба відновлення та розвитку
інфраструктури у Хмельницькій області,
начальник Служби

Альтернативний підхід до оцінки ефективності публічного управління та адміністрування в дорожній галузі в умовах сучасних викликів

Як зазначалось в [1], існує низка проблемних питання публічного управління в дорожній галузі в сучасних умовах особливого періоду. Проявилась низька результативність та ефективність запропонованих та реалізованих заходів, які здійснювалися в мирний час для задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, а також забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Усунення зазначених факторів вимагає напрацювання відповідних альтернативних підходів направлених на виведення цієї системи в умовах сучасних викликів на новий якісний рівень, виконання нею своїх основних функцій прогнозування та забезпечення вирішення суспільних проблем [2], а також пошуку у найкращий спосіб використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики [3].

Сама по собі «ефективність», як комплексний показник здатності будь-якої системи досягати бажаного результату з мінімальними витратами ресурсів (часу, грошей, зусиль) показує, наскільки добре щось працює або наскільки успішно виконуються завдання. Тобто застосування поняття «ефективність» майже завжди передбачає її оцінку.

Для оцінки ефективності складної системи необхідна міра, що виражатиме в кількісному відношенні ступінь пристосованості системи до виконання нагальних завдань, що постають перед нею. Ця міра ефективності є то суті самим показником або критерієм ефективності.

Вибір показника ефективності системи публічного управління та адміністрування цілої галузі є достатньо складною та відповідальною справою. Найбільшу складність при вирішенні такого питання представляє «множинність» показника ефективності, що обумовлена двома причинами. Перша пов’язана з його залежністю від аналогічних показників підсистем, що визначають ієрархічну структуру системи публічного управління та адміністрування у дорожній галузі в сучасних умовах особливого періоду, а друга – з необхідністю його оцінки стосовно до завдань, що покладаються на систему управління.

На рис. 1 представлено зв'язок між одиночними параметрами стану системи P, показниками ефективності підсистем S та показником ефективності всієї системи W.

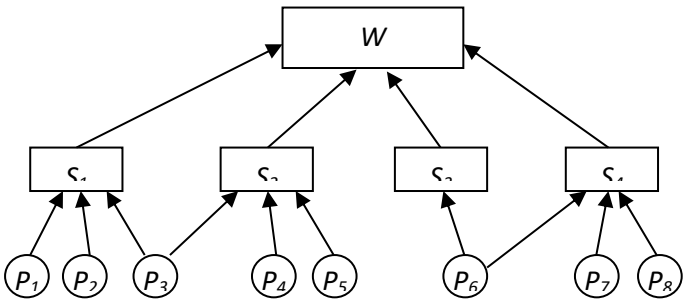

Рис. 1 – Структура показників ефективності

При виборі параметрів та показників ефективності доцільно керуватись тим, що вибраний показник повинен об'єктивно характеризувати якість виконання системою конкретного завдання, що перед нею стоїть, повинен мати зрозумілий та однозначний сенс, повинен бути чутливим (критичним) до тих параметрів та характеристик, які необхідно оптимізувати. Разом з тим, він повинен бути достатньо простим для того, щоб його можна було б порівняно легко вирахувати та проаналізувати.

Якщо структура побудови системи має багаторівневий характер (як у нашому випадку), то на кожному рівні системи повинні бути сформульовані свої завдання та відповідні їх показники (одиночні параметри). Одиночні параметри повинні в тій або іншій мірі характеризувати якість виконання загального завдання всієї системи управління. Прикладами вищезазначених показників в умовах сучасних викликів можуть слугувати:

- Резерв матеріально-технічних ресурсів
- Наявність та повнота планів заходів
- Наявність договорів із співвиконавцями
- Відповідність підрядних організацій критеріям
- Бронювання працівників та ведення військового обліку.

Стосовно показника ефективності всієї системи (W) варто зазначити, що він є в більшості випадковою величиною. Тому, при формулюванні завдання системи управління (в даному випадку, системи управління та адміністрування дорожньої галузі) в вигляді «досягнути певного результату» (наприклад, результату 100% готовності підприємств галузі до функціонування в умовах особливого періоду) за схемою «все або нічого» за показник W можна прийняти «ймовірність виконання завдання». З теорії ймовірностей відомо, що при будь-якому значенні W в межах від 0 до 1 виконання завдання може наступити, а може не наступити. Однак чим вище значення W (чим воно ближче до 1), тим ймовірніше буде виконане завдання. Таким чином, W може характеризувати ступінь пристосованості системи управління до виконання поставленого завдання – забезпечення 100% готовності підприємств дорожньої галузі до функціонування в умовах особливого періоду.

Якщо завдання сформулювати у вигляді «забезпечити максимум готовності» (за схемою «чим більше, тим краще»), то за показник W приймається середнє значення кількості готових на 100% , або на 75%, або на 50% підприємств дорожньої галузі до функціонування в умовах особливого періоду.

Також, привабливим може бути застосування в якості загального показника відношення ефективності до вартості (відношення результатів до витрат): $K = \frac{W}{C}$.

При використанні цього показника варто врахувати, що одна з двох величин (W або C) повинна виступати в ролі обмеження («дисциплінуючої умови»), оскільки за допомогою такого показника можна вирішувати лише два завдання оцінки: перше зводиться до оцінки можливостей досягнення максимуму ефективності (наприклад, максимальної кількості підприємств, які мають 100%, 75% або 50% готовність до функціонування умовах особливого періоду) при заданій вартості (вартість – «дисциплінуюча умова»), друга – до оцінки можливості досягнення заданої ефективності (наприклад, наявності не менше 75% підприємств з 100% готовністю до функціонування умовах особливого періоду) при мінімальній вартості (ефективність – «дисциплінуюча умова»).

Варто зазначити, що при відсутності «дисциплінуючих умов» показник «ефективність - вартість» може привести до прийняття невірних рішень та опинитись несумісним з показниками на вищих рівнях ієрархічної структури.

Особливо слід бути обережним з цим показником, при прийнятті відповідальних рішень з можливими важкими наслідками. Наприклад при розгляданні занижених вимог до готовності підприємств дорожньої галузі «з низькою» вартістю їх підготовки, показник «K» може бути досить високим. Однак, при настанні особливого періоду дорожня галузь може

опинитись в стані неготовності (вкрай обмеженої готовності) до забезпечення безперервного проїзду автомобільними дорогами державного значення, особливо в прифронтових областях, що відповідно негативно вплине на якість різних видів бойового забезпечення Збройних сил України, забезпечення життєдіяльності населення та функціонування економіки. Це в свою чергу, потребуватиме додаткового фінансування, яке в особливий період може й перевищити можливості держави. І тоді прийняте рішення на основі максимізації показника «K» приведе до небажаних наслідків.

Не дивлячись на зазначені недоліки показника «ефективність-вартість», правильне його застосування дозволяє в ряді випадків отримати необхідні вихідні дані для оцінки готовності всієї системи управління та адміністрування галузі національної економіки.

Також, за необхідності оцінки ефективності системи управління за декількома показниками пропонується застосовувати узагальнений показник типу:

$$\Pi_{\text{E}} = \sum_{i=1}^{N} \alpha_i \Pi_{ei},$$

де Π_{ei} - показник, що характеризує ефективність системи при виконанні i – го завдання публічного управління; α_i - ваговий коефіцієнт i – го завдання публічного управління; N - кількість показників, за якими оцінюється ефективність всієї системи публічного управління.

Позитивні властивості такого показника полягають в тому, що він дозволяє порівнювати різні варіанти системи публічного управління і тим самим вирішувати завдання вибору. Однак практичне його застосування може бути пов’язано з труднощами в визначені значень вагових коефіцієнтів пріоритетності завдань публічного управління - α_i.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія державного управління: у 8 томах/ Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011.
2. Кравченко С.О. Основи публічного управління : курс лекцій. Київ : Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, 2018. 54 с.
3. Філіпова Н. В. Зміна співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління» в системі суспільно-політичної трансформації. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» Дніпровського аграрно-економічного університету. 2015. №6. URL: https://izmail.maup.com.ua/biblioteka/akademichna-dobrochesnist2/dstu-8302-2015/prikladi-oformlennya-bibliografichnih-posilan-dstu-8302-2015

Федчишин Сергій
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор

До проблеми залучення ветеранів війни до державної служби: зарубіжний досвід та його значення для України

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках» від 29.11.2024р. політика відносно ветеранів у цивільному житті визнається складовою ветеранської політики, а забезпечення працевлаштування та освіти ветеранів визначається як одна із операційних цілей [1]. При цьому, в умовах реалізації проголошеного курсу на залучення ветеранів війни до державної служби в Україні важливого

значення набуває дослідження зарубіжного досвіду у цій сфері, вивчення передових практик та підходів стосовно гарантій для ветеранів тощо.

Так, у 2020 р. у *Великій Британії* був затверджений План дій щодо реалізації Ветеранської стратегії, котрий передбачив запровадження ініціативи «Цивільна служба – чудове місцем для працевлаштування ветеранів». Цивільна служба позиціонується урядом як найбільш інклюзивний роботодавець у Великій Британії. Уряд реалізує курс на максимальну підтримку та забезпечення визнання заслуг ветеранів, що передбачає їх працевлаштування, адаптацію та перехід від військової служби до цивільної роботи. Поряд з іншим, урядова ініціатива передбачає спрощення доступу ветеранів до цивільної служби. Таке спрощення полягає в тому, що ветеран, який відповідає мінімальним вимогам до певної посади цивільної служби, одразу переходить до наступного етапу відбору – найчастіше, співбесіди. Правом на участь в ініціативі наділяються ветерани, котрі відповідають у сукупності таким умовам: а) прослужили щонайменше один рік у Збройних силах Її Величності (на постійній або резервній службі), включаючи час, витрачений на підготовку; б) перебували на етапі переходу з військової служби або вже залишили Збройні сили Її Величності; в) не є діючими цивільними службовцями або працівниками державних органів, акредитованих Комісією державної служби. Для участі в ініціативі немає обмежень стосовно часу, який минув після звільнення зі Збройних сил Її Величності. Вважається, що ветерани приносять із собою унікальні навички, вміння та досвід, а також багато цінностей, на яких традиційно ґрунтується цивільна служба: служіння суспільству, командна робота, інклюзивність, креативність та цілеспрямованість [8].

У *Канаді* пільги для ветеранів у працевлаштуванні на цивільну службу були врегульовані після закінчення Другої світової війни та розглядалися як вдячність держави ветеранам за їх службу [6, с.601]. У Законі Канади «Про зайнятість на публічній службі» (Public Service Employment Act) від 07.11.2003р. закріплено, що при зовнішньому процесі призначення з оголошенням вакансії пріоритет перед іншими кандидатами стосовно призначення має, зокрема: а) особа, яка отримує пенсію через службу на війні; б) ветеран або дружина чи чоловік померлого ветерана (п. 39 «Переваги, пріоритети, права») [2]. Водночас, реалізувати відповідне право може той ветеран, котрий відповідає у сукупності таким умовам: а) був звільнений з честю з Канадських збройних сил після щонайменше 3 років служби; б) був звільнений з Канадських збройних сил протягом останніх 5 років; в) не є неперервним (постійним) цивільних службовцем [2].

Чи не найбільшого розвитку система преференцій для ветеранів війни при вступі на цивільну службу отримала у *США*. Привертає увагу, що переваги (преференції) для звільнених військовослужбовців при вступі на цивільну службу були запроваджені у США ще у кінці XIX ст. Зокрема, Закон Пенделтона (Pendleton Act) від 1883 р. вже встановлював преференції при зайняття посад цивільної служби для «тих, хто з честю був звільнений з військової або морської служби» [9, с.1]. Переваги, які надаються особі внаслідок військової служби, часто мають додаткові вимоги або обмеження, окрім статусу «ветерана». Деякі преференції при наймі ветеранів вимагають, щоб ветеран мав певний період вислуги. Інші залежать від розміру вкладу (заслуги), принесених ветераном у служінні нації. Крім того, за певних умов перевага, отримана ветераном, може бути використана іншою особою, крім ветерана, наприклад чоловіком/дружиною, вдовою (вдовою) або матір'ю. Таким чином, термін «преференційне право» не є тотожним терміну «преференційне право ветерана». Ветеран не має «преференційного права», якщо він або вона не вийшов у відставку в званні нижче майора або його еквівалента – за винятком тих, хто є особами з інвалідністю.

За сучасних умов у США передбачаються такі види преференцій для ветеранів:

1) преференції в оцінюванні (Preference in certification) – додаткові бали до загального рейтингу ветерана за результатами складення іспиту при вступі на цивільну службу (додаткові 5 або 10 балів залежно від наявності у ветерана інвалідності та інших чинників). Особливістю є те, що преференція гарантується не лише для ветерана з інвалідністю, а й для його дружини або чоловіка, якщо такий ветеран не зміг претендувати на будь-яке призначення на цивільній

службі, тощо. Особа отримує перевагу у формі додаткових балів лише після того, коли буде встановлено, що він/вона відповідає мінімальним вимогам до посади [7, с.816];

2) преференція щодо переважного права на призначення – окрім нарахування 10 додаткових балів, мінімально кваліфікований ветеран зі встановленою інвалідністю («compensable service-connected disability of 10 percent or more») автоматично розміщувався на початку списку кандидатів на вступ, навіть якщо інші кандидати отримали значно вищі бали після додавання 10 додаткових балів;

3) преференція стосовно позаконкурсного призначення (Preference in appointment, Veterans Recruitment Appointment, VRA). Призначення за програмою набору ветеранів (VRA) – це встановлене законом право агентств на прийняття на службу осіб, що дає можливість призначати кваліфікованих ветеранів без конкурсу на посади будь-якого рівня, до GS-11 або його еквівалента. Після завершення випробувального терміну ветеран має право на переведення до конкурентної служби. Однак, слід підкреслити, що це лише опція (можливість), яку агентство може використовувати на власний розсуд. Крім того, правом на позаконкурсне призначення на посаду наділяється також ветеран з інвалідністю, котрий успішно завершив курс навчання відносно відповідної посади. Згодом такий ветеран може бути переведений на конкурентну службу [3; 9].

Республіка Корея також має досвід встановлення пільг для ветеранів війни при вступі на цивільну службу. Вперше такі пільги були запроваджені Законом Кореї «Про працевлаштування ветеранів» від 31.03.1961р., а їх система у процесі розвитку отримували низку модифікацій. На шляху розвитку такої системи мав місце досвід встановлення: а) обов'язкової 5% квоти для працевлаштування у цивільній службі ветеранів з інвалідністю та членів їхніх сімей; б) додаткових балів у розмірі 3% або 5% при складенні іспиту («система додаткових балів») та ін. [5].

Пільги для ветеранів війни при вступі на державну службу гарантуються законодавством *Китайської Народної Республіки* (далі – КНР). У ст. 42 Закону КНР «Про захист військовослужбовців у відставці» (中华人民共和国退役军人保障法) від 11.11.2020р. закріплено, що державні органи, установи, підприємства (у тому числі державної форми власності) при прийнятті військовослужбовців у відставці на роботу можуть пом'якшувати вимоги до віку і освіти та надавати перевагу військовослужбовцям у відставці за однакових умов. При цьому, пріоритет надається працевлаштуванню таких категорій військовослужбовців: 1) ветеранів, які брали участь у бойових діях; 2) сержантському складу у відставці, за умови проходження служби під час командування дивізіями, бригадами, полками та батальйонами у бойових частинах; 3) військовослужбовцям у відставці, що належать до категорії дітей героїв або мучеників; 4) військовослужбовцям у відставці, які тривалий час проходили службу у важкодоступних і віддалених регіонах або на спеціальних посадах (ст. 25 Закону КНР «Про захист військовослужбовців у відставці» (中华人民共和国退役军人保障法) від 11.11.2020р. [4]).

Підсумовуючи, варто підкреслити, що вищенаведений зарубіжний досвід стосовно встановлення пільг для ветеранів при вступі на державну службу неодмінно має бути врахований при розробці законодавчих ініціатив, які за сучасних умов мають місце щодо відновлення конкурсів при вступі на державну службу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024р. №1209-р. *Офіційний вісник України*. 2025. №1. Ст. 64.
2. Public Service Employment Act of Canada, dated 07.11.2003, S.C. 2003, c. 22, ss. 12, 13. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/P-33.01.pdf.

3. U.S. Code. § 2108 – Veteran; disabled veteran; preference eligible. § 3309 –Preference eligibles; examinations; additional points for. § 3313 – Competitive service; registers of eligibles. URL: https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-1999-title5-section2108&num=0&edition=1999
4. 中华人民共和国退役军人保障法. 11.11.2020. URL: https://www.mva.gov.cn/gongkai/zfxxgkpt/fdzdgknr/fgzc/202112/t20211224_54637.html
5. Cho Joo-hyun. Veterans Extra Point System and Gender Politics: From the Perspective of Capabilities Approach. *The Review of Korean Studies*. 2002. Vol. 5. No. 2. pp. 45-71.
6. Gordon H. Josie. Administration of the Veterans' Preference in the Canadian Civil Service. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*. 1945. Vol. 11. No. 4. pp. 601-611.
7. Keith S. Marlowe. Carter v. City of Philadelphia: Veterans May Have Won a Battle on Veterans' Preference in Promotions, But Have They Won the War ? *Dickinson Law Review*. 1995. Vol. 99. P. 807-834.
8. Making the Civil Service a Great Place to Work for Veterans. United Kingdom. Cabinet Office, Office for Veterans' Affairs, Government People Group and Veterans UK. Published 5 October 2020. Last updated 18 August 2023. URL: https://www.gov.uk/government/news/making-the-civil-service-a-great-place-to-work-for-veterans
9. Veteran Hiring in The Civil Service: Practices and Perceptions. A Report to the President and the Congress of the United States by the U.S. Merit Systems Protection Board. Washington: U.S. Merit Systems Protection Board, 2014. 86 p.

Школик Андрій
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри адміністративного та фінансового права,
доктор юридичних наук, професор

Систематизація законодавства про публічну адміністрацію

Навіть в умовах правового режиму воєнного стану адміністративно-правова наука повинна окреслювати перспективи подальшого розвитку основних правових інститутів. Тут варто звернути увагу, що чимало визначених ще у 1998 році в Концепції адміністративної реформи Україні [1] завдань із правового забезпечення удосконалення діяльності публічної адміністрації уже реалізовано. Це стосується, передусім, ухвалення Кодексу адміністративного судочинства (2005), яким було впроваджено дієвий судовий контроль публічної адміністрації, а також принаймні двох Законів України, безпосередньо спрямованих на діяльність адміністративних органів: «Про адміністративні послуги» (2012) і «Про адміністративну процедуру» (2022).

Поряд із цим, названа Концепція *stricto sensu* не передбачала розробки законодавчого акта кодифікованого характеру, що б комплексно регулював організацію публічної адміністрації та взаємозв'язки між її елементами. Розробники цього програмно-політичного документу вважали достатнім закріплення системи і повноважень публічної адміністрації в Конституції України та окремих законодавчих актах, присвячених визначенню статусу певних видів органів виконавчої влади та організації місцевого самоврядування.

У результаті чимало аспектів належної організації та функціонування публічної адміністрації залишаються до цього часу не достатньо урегульованими, незважаючи на окремі законопроектні спроби. Наприклад, свого часу в Міністерстві юстиції України розроблявся проект законодавчого акта, яким мав би бути урегульований інститут делегування повноважень при реалізації публічної влади.

Наявність цієї та подібних прогалин у правовому забезпеченні системи публічної адміністрації за відсутності узагальнюючого законодавчого акта кодифікованого характеру призвело до спроб урегулювання деяких аспектів адміністративної організації в інших нормативно-правових актах і, зокрема – у згаданому Законі України «Про адміністративну процедуру». Цей законодавчий акт призначено, передусім, для визначення загального порядку прийняття адміністративними органами адміністративних актів, що характеризуються зовнішнім спрямуванням щодо непідпорядкованих публічній адміністрації приватних осіб. Однак, вочевидь з огляду на описану вищу відсутність комплексного правового забезпечення системи та внутрішніх аспектів організації та діяльності публічної адміністрації, також і деякі норми безпосередньо внутрішнього управлінського спрямування було включено до Закону України «Про адміністративну процедуру». Зокрема, тут варто назвати:

- саме визначення адміністративного органу (пункт 1) частини першої статті 2), що об'єктивно мало б міститись у першу чергу в законодавстві про систему публічної адміністрації;
- загальну дефініцію дискреційного повноваження (пункт 7) частини першої статті 2);
- урегулювання базових видів (предметної і територіальної) компетенції адміністративного органу (стаття 21), а також згадку в другій частині цієї ж статті можливості делегування повноваження нормами інших законодавчих актів;
- достатньо полемічне урегулювання щодо посадової особи адміністративного органу (частина перша статті 22);
- норма про уповноваження членів колегіальних адміністративних органів (частина друга статті 22);
- часткове урегулювання питань про правонаступництво адміністративного органу (стаття 25);
- визначення можливостей адміністративної взаємодопомоги між адміністративними органами (стаття 26).

Щодо включених до цього переліку положень можна, звісно, дискутувати у частині названих спочатку норм-дефініцій. Однак не викликає сумніву належність його другої частини до норм, які регулюють внутрішні відносини в межах публічної адміністрації, та лише як наслідок впливають на зовнішні відносини з приватними особами.

Інакше кажучи, постає питання визначення оптимального підходу до правового забезпечення організації та діяльності публічної адміністрації: чи норми, що регулюють внутрішні управлінські відносини організаційного характеру та норми, що регулюють зовнішні відносини між адміністративними органами та приватними особами можуть бути викладені в одному законодавчому акті чи мали б бути чітко розділені.

В описаному контексті звернемось до досвіду розвитку адміністративного законодавства однієї із держав-членів Європейського Союзу, що має усталені традиції правового регулювання організації та функціонування публічної адміністрації – Королівства Іспанії, у якому історично змінювались підходи до вирішення задекларованого питання. Як зазначала у своєму звіті Комісія з реформи публічної адміністрації цієї держави, традиційно регулятивні правила щодо органічних аспектів виконавчої влади були відокремлені від тих, які дисциплінували адміністративні процедури. Цей поділ закінчився Законом 1992 року «Про правовий режим публічних адміністрацій та загальної адміністративної процедури», який об'єднав ці питання в одному документі [2].

Однак таке об'єднання норм, що комплексно регулювали внутрішні та зовнішні відносини публічної адміністрації, не витримало перевірки часом та практикою національного правозастосування. Уже через двадцять років було оголошено про розробку нової реформи публічного правового порядку, сформульовану у двох фундаментальних напрямах: відносинах «ad intra» і «ad extra» публічних адміністрацій. В результаті у 2015 році було одночасно ухвалено два нових закони, які стали основою іспанського адміністративного

права: Закон «Про правовий режим публічного сектора» та Закон «Про загальну адміністративну процедуру публічних адміністрацій» [3].

У контексті тематики цієї публікації нас більшою мірою цікавитиме зміст першого із названих законодавчих актів «Про правовий режим публічного сектора», який відповідно до статті 1 «встановлює та регулює основи правової системи публічних адміністрацій, принципи системи відповідальності публічних адміністрацій та санкційного органу, а також організацію та функціонування загальнодержавної адміністрації та її інституційного публічного сектору для розвитку її діяльності» [2]. Вже, у наступній статті 2 деталізовано, що Закон поширюється на такі суб'єкти публічного сектора:

а) загальнодержавну адміністрацію (та її територіальні органи);

б) адміністрацію автономних співтовариств (з огляду на особливості децентралізованого адміністративно-територіального устрою Іспанії та наявність автономій);

в) суб'єкти, які об'єднують місцеву адміністрацію (за українською термінологією – органи місцевого самоврядування);

г) інституційний публічний сектор, що у свою чергу включає:

- публічні органи та утворення публічного права, пов'язані з публічними адміністраціями або залежні від них (за українською термінологією, вочевидь – державні та комунальні підприємства і установи);
- суб'єкти приватного права, пов'язані або залежні від публічних адміністрацій, які підпадають під дію положень цього Закону, що конкретно стосуються їх, зокрема принципів … і в будь-якому випадку, коли вони здійснюють адміністративні повноваження (за термінологією Закону України «Про адміністративну процедуру» схожа група складає основну частину інших суб'єктів, що виконують функції публічної адміністрації);
- публічні університети, які керуються своїми спеціальними правилами, що доповнюються положеннями цього Закону (подібний підхід щодо правового забезпечення статусу університетів існує у багатьох державах-членах Європейського Союзу).

Відтак, норми іспанського Закону «Про правовий режим публічного сектора» поширюються і регулюють максимально широке коло суб'єктів, що організаційно та функціонально належать до публічної адміністрації. Структура та зміст цього законодавчого акта також є достатньо об'ємною та охоплює, зокрема, юридичні норми про:

- загальні принципи діяльності публічної адміністрації, при тому - як внутрішнього, так і зовнішнього спрямування (стаття 3 та інші, що деталізують зміст окремих принципів);
- адміністративні органи (стаття 5);
- інструкції та службові накази (стаття 6), тобто, внутрішньо управлінські акти;
- дорадчі органи (стаття 7);
- компетенцію (стаття 8);
- делегування повноважень (стаття 9);
- управлінські накази та завдання (стаття 11);
- тимчасову заміну службовців (стаття 13);
- колегіальні органи (статті 15-22);
- утримання/самовідвід (стаття 23) та відвід (стаття 24);
- відповідальність публічної адміністрації (статті 32-37);
- електронна діяльність (статті 38-46);
- інституції публічного сектора (стаття 81 та інші);
- публічні установи (стаття 88);
- незалежні адміністративні органи (стаття 109);
- публічні фонди (стаття 128);
- відносини між адміністративними органами (стаття 140 та інші).

Цей, далеко не повний перелік питань, урегульованих іспанським Законом «Про правовий режим публічного сектора» спонукає нас до постановки питання про доцільність

розробки українського законодавчого акта із схожим предметом. Адже іспанський Закон справді комплексно урегульовує організацію публічної адміністрації та охоплює важливі юридичні норми, що не були включені до чинного Закону України «Про адміністративну процедуру», наприклад про електронну комунікацію чи відповідальність публічної адміністрації. На наш погляд, розробка загального законодавчого акта про систему публічної адміністрації є складним, але потрібним завданням для України, яке можна порівняти лише із адміністративно-процедурним законодавством.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України від 22 липня 1998 року «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text
2. Закон Королівства Іспанії від 01 жовтня 2015 року «Про правовий режим публічного сектора» (English version). URL: https://www.global-regulation.com/translation/spain/615484/law-40---2015%252c-of-1-of-october%252c-of-regime-legal-of-the-sector-public.html
3. Закон Королівства Іспанії від 01 жовтня 2015 року «Про загальну адміністративну процедуру публічної адміністрації» (English version). URL: https://www.global-regulation.com/translation/spain/615483/law-39-2015%252c-on-1-october%252c-of-the-common-administrative-procedure-of-the-public-administrations.html

Алієв Роман
Національний університет оборони України,
Інститут стратегічних комунікацій,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

Особливості та порядок здійснення кваліфікації військових адміністративних правопорушень

Відповідальність військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів за вчинення військових адміністративних правопорушень, передбачена Главою 13-Б "Військові адміністративні правопорушення" Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність (ст. ст. 172-10 – 172-20 КУпАП) [1].

Означена група військових адміністративних правопорушень невелика але різноманітна. Разом з тим, кваліфікація (оцінка) військових адміністративних правопорушень вимагає спеціальних знань та військового досвіду, і тому адміністративно-правову оцінку зазначених правопорушень, складання відповідних адміністративно-процесуальних документів та збір інших матеріалів у таких справах здійснюють уповноважені на те військові службові особи, назвемо їх суб'єктами кваліфікації, до яких належать: командири військових частин (військових навчальних закладів, установ) щодо підлеглих військовослужбовців (військовозобов'язаних), у тому числі тимчасово; командири підрозділів, які уповноважені на те командиром військової частини, щодо підлеглих військовослужбовців (військовозобов'язаних), у тому числі тимчасово; посадові особи органів військового управління Збройних Сил України, органу управління Державної спеціальної служби транспорту, які уповноважені на те відповідними начальниками органів військового управління, органу управління ДССТ щодо підлеглих військовослужбовців (військовозобов'язаних), у тому числі тимчасово; посадові особи органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Сил України, які уповноважені на те відповідними начальниками органів управління Служби правопорядку [2].

В цілому, у 2024 році до адміністративної відповідальності за різні правопорушення було притягнуто 94 тис. військовослужбовців, що становить 16% від загальної кількості громадян України, притягнутих до адміністративної відповідальності у минулому році. При цьому у 2023 році до адміністративної відповідальності були притягнуті 112 тис. військовослужбовців, а у 2022 році – 64 тис. військовослужбовців [3]..

На сьогодні, дотримання правил кваліфікації військових адміністративних правопорушень є вкрай важливою діяльністю у розрізі гарантування державою соціального та правового захисту військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, що без сумніву впливає на рівень військової дисципліни у військовому колективі, встановлення правопорядку, зміцнення законності та запобігання правопорушенням (деліктам) у військовій сфері.

Належна та правильна кваліфікація (оцінка) військових адміністративних правопорушень підтверджує професійність осіб, які наділені правом складати протоколи про військові адміністративні правопорушення, а тому повинні виключатися випадки неправильної кваліфікації. На жаль, в адміністративно-деліктному праві багато колізій та неоднозначних трактувань, що в свою чергу наштовхує і надалі до дискусій науковців щодо визначення правил кваліфікації адміністративних правопорушень, наголошуючи на необхідність врахування особливостей та порядку здійснення кваліфікації військових адміністративних правопорушень, у тому числі в умовах воєнного стану.

Враховуючи суб'єктний склад кваліфікації військових адміністративних правопорушень, до якого без сумніву варто віднести перерахованих вище військових службових осіб, слід зазначити, що дана кваліфікація є офіційною та належить до однієї з форм правозастосовної діяльності. Зазначена кваліфікація завжди реалізується в провадженнях у справах про адміністративні правопорушення по факту вчинення військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів військового адміністративного правопорушення (делікту).

Отже, ґрунтовний теоретико-правовий аналіз особливостей та порядку здійснення кваліфікації військових адміністративних правопорушень надає можливість в подальшому здійснювати правильну кваліфікацію дій військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, з метою визначення до якого саме виду юридичної відповідальності потрібно притягнути особу, який вид адміністративного стягнення застосувати і цим гарантувати дотримання прав та свобод людини та громадянина.

Ще раз наголошуємо на тому, що здійснення правильної кваліфікації військових адміністративних правопорушень передбачених Главою 13-Б "Військові адміністративні правопорушення" КУпАП залежить від професійності уповноважених на те військових службових осіб, які здійснюють первинну кваліфікацію вищезазначених правопорушень, тому дослідження зазначеної проблеми має не лише теоретичне значення для науковців, але і практичне для військовослужбовців Збройних Сил України, які уповноважені складати протокол про військове адміністративне правопорушення.

Досліджуючи зазначену проблематику, на наш погляд, слід зосередити увагу на особливостях кваліфікації військових адміністративних правопорушень передбачених КУпАП, а саме на такому: суб'єктом військового адміністративного правопорушення може бути лише спеціальний суб'єкт, що вказує на особливості правового становища. Наприклад, суб'єктами даного правопорушення є військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісті під час проходження зборів, а також у визначених Законом випадках військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування – це військові службові особи. Тобто, не може бути суб'єктом військового адміністративного правопорушення будь-яка фізична особа.

Суб'єктивна сторона військового адміністративного правопорушення полягає у

психічному ставленні військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів до вчиненого правопорушення (делікту). Основною ознакою суб`єктивної сторони складу є вина. Вина поняття родове, воно охоплює дві можливі форми стану психіки: умисел і необережність. Щодо правопорушень, які посягають на порядок проходження військової служби, то в більшості суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу.

Об'єктом даної групи адміністративних правопорушень є суспільні відносини у сфері проходження військової служби. Безпосередній об'єкт визначається при фіксації правопорушення. В залежності від вчиненого правопорушення це може бути порушення правил несення бойового чергування, порушення правил несення прикордонної служби тощо.

Об'єктивну сторону складу військового адміністративного правопорушення утворюють ознаки, що характеризують зовнішній прояв правопорушення (делікту)**.** Це система передбачених нормою адміністративного права ознак, які характеризують зовнішній бік правопорушення [4]. В нашому випадку це всі протиправні дії, які передбачені Главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме: відмова від виконання законних вимог командира (начальника); самовільне залишення військової частини або місця служби; необережне знищення або пошкодження військового майна; зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем; перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень; недбале ставлення до військової служби; бездіяльність військової влади; порушення правил несення бойового чергування; порушення правил несення прикордонної служби; порушення правил поводження зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення; розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів [1].

Порядок здійснення правової кваліфікації (оцінки) діяння, що заподіяло чи могло заподіяти шкоду суспільним відносинам у військовій сфері, на наш погляд доцільно розділити на етапи. На першому етапі необхідно з'ясувати найбільш загальні ознаки правопорушення (делікту): протиправність, винність (умисна або необережна), дія чи бездіяльність. На другому етапі необхідно встановити, яким розділом КУпАП охоплюється адміністративне правопорушення. Для цього потрібно в кожному конкретному випадку встановити відповідну сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак адміністративного правопорушення. Третій етап – це вибір конкретної адміністративно-правової норми під яку підпадає військове адміністративне правопорушення. Четвертий етап, встановлення відповідності між ознаками вибраної норми та ознаками військового адміністративного правопорушення. П'ятий етап, заключний, юридичне закріплення результатів адміністративно-правової кваліфікації у процесуальних документах.

Враховуючи все вищезазначене можемо зробити висновок, що правильна кваліфікація військових адміністративних правопорушень, які посягають на встановлений порядок проходження військової служби є вкрай важливою для дотримання прав та свобод людини і громадянина потребують подальшого вивчення враховуючи існування колізій та прогалин у законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text. (дата звернення: 05.04.2025).
2. Про затвердження Інструкції зі складання протоколів та оформлення матеріалів про військові адміністративні правопорушення. Наказ Міністерства оборони України від 23.10.2021 № 329 зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2021 р. за № 1622/37244. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1622-21#Text. (дата звернення: 05.04.2025).
4. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2024 році. Верховний Суд. URL:

https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Stan%20zdiisnenna%20pravosydda%20y%20kruminalnyh_provadgennah_admin_pravoporyshen_2024.pdf. (дата звернення: 05.04.2025).

5. Курс адміністративного права України : підручник. 2-ге вид. перероб. і допов. Авторський колектив. Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Сущенко В. Д. та інші. К. : Юрінком Інтер 2013. 807 с.

Солодан Катерина
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
асистентка кафедри публічного права,
докторка філософії з права

Штефюк Олександр
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
аспірант кафедри публічного права

Особливості надання електронних адміністративних послуг

Електронні адміністративні послуги, які надаються органами публічної адміністрації, можна назвати важливим елементом сучасного публічного управління. Вони спрямовані на підвищення ефективності, а також доступності та прозорості між владою та населенням. Впровадження електронних адміністративних послуг дозволяє здійснити оптимізацію адміністративних процесів, а також зменшити бюрократичні перешкоди та покращити якість обслуговування населення. [1, с. 12].

У Законі України "Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг" №1689-IX від 15.07.2021 року визначаються основні засади надання електронних публічних послуг. Згідно статті 1 даного Закону, електронна публічна послуга - послуга, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у тому числі адміністративна послуга (у тому числі в автоматичному режимі), яка надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту) [2].

Надання адміністративних послуг несуть перед собою певні завдання такі як:

- усунення адміністративних і бюрократичних перешкод;
- підвищення якості та доступності діяльності публічної адміністрації;
- спрощення процедури та скорочення термінів надання публічних послуг;
- запровадження однакових стандартів обслуговування населення [3, с. 17].

В Україні на державному рівні закріплюється розвиток електронних адміністративних послуг. Єдиний державний веб-портал електронних послуг "Дія" є головною платформою для надання цих послуг. Згідно до Положення про Єдиний державний веб-портал електронних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. №1137, портал "Дія" призначений для реалізації права кожного на доступ до електронних послуг та інформації про адміністративні та інші публічні послуги, звернення до органів влади та отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів [4].

Говорячи про законодавче закріплення електронних адміністративних послуг, слід виділити такі нормативно правові акти:

- Закон України "Про адміністративні послуги". Даний закон має на меті встановити загальні правові засади надання адміністративних послуг в Україні. Там визначається загальне поняття адміністративних послуг, принципи їх надання, і звісно ж права та обов'язки суб'єктів звернення та надавачів послуг [5].

- Закон України "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги". Цей закон здійснює регулювання відносин, які пов’язані з наданням електронних довірчих послуг включаючи в себе використання електронного підпису, печатки, часу та інших засобів електронної ідентифікації. Він забезпечує юридичну силу електронних документів та сприяє розвитку електронного документообігу в публічній адміністрації. [6].

- Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2022 р. №868. В даній постанові затверджується Порядок надання електронних послуг в автоматичному режимі. Також в цьому документі зазначено процедури та вимоги до надання електронних послуг без участі посадових осіб, що сприяє підвищенню ефективності та зручності для користувачів [7].

Електронне адміністрування має масу викликів, а також недоліків, які можна покращити за рахунок позитивного досвіду зарубіжних партнерів.

Одним із лідерів електронного урядування є Естонія. У 2014 році було запущено програму e-Residency, що в свою чергу дозволяє іноземцям отримувати цифрову ідентифікацію та доступ до естонських державних послуг, зокрема для ведення бізнесу тощо. Це відкриває можливості для підприємців по всьому світу реєструвати компанії, підписувати документи та отримувати банківські послуги в Естонії. В Естонії також є багато інших електронних послуг такі як: e-Tax Board, e-Business Register, e-Health, e-School, i-Voting. [3, с. 17, 74-86].

Грузія є одним із найуспішніших прикладів інтеграції електронних адміністративних послуг. У 2011 році було створено "Державні центри надання послуг" (так звані "Дома Юстиції"), які об'єднали понад 300 видів державних послуг в одному місці, забезпечуючи швидке та зручне обслуговування громадян. Крім того, було впроваджено електронні підписи та ID-картки, що дозволяють громадянам підписувати документи онлайн та отримувати доступ до різних державних сервісів. Платформа my.gov.ge забезпечує доступ до більш ніж 70 державних послуг, включаючи реєстрацію бізнесу, отримання документів та сплату штрафів.

ОАЕ є лідером у впровадженні цифрових державних послуг. Платформа "UAE Pass" є цифровим ідентифікатором, який дозволяє громадянам та резидентам доступ до широкого спектру урядових послуг через єдиний онлайн-портал. Використовуючи "UAE Pass", люди можуть зберігати та використовувати офіційні документи у цифровій формі, мінімізуючи залежність від паперових документів. Це спрощує доступ до послуг та підвищує ефективність державного управління. [3, с. 17, 74-86].

Польща активно розвиває електронні адміністративні послуги через платформу ePUAP (Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej). Ця система дозволяє громадянам подавати документи та отримувати адміністративні послуги онлайн. Для доступу до цієї платформи необхідно мати довірений профіль (Profil zaufany), який можна отримати особисто в консульствах Польщі за кордоном, зокрема в Україні. Цей профіль використовується для підписання електронних документів у системі ePUAP, що спрощує процеси та підвищує доступність державних послуг [3, с. 17, 74-86]. Україна також активно розвиває свої електронні адміністративні послуги. Чого лише вартує портал Дія, який має на меті полегшити життя українцям, позбавляючи нас складних бюрократичних процесів. За останні роки Україна дуже стрімко розвивається у напряму надання електронних послуг, базуючись на досвіді партнерів.

Отже, можемо зрозуміти, що до недавнього часу, надання електронних адміністративних послуг в Україні було не досить розвинене. Проте, із розвитком технологій та завдяки євроатлантичному курсу нашої країни, ця сфера значно покращилась та продовжує розвиватись. Деякі аспекти все ще потребують вдосконалення, але наша країна не зупиняється на досягнутому, тому з кожним роком прогрес покращуватиметься.

Список використаних джерел:

1. Сидоренко Н.О. “Діджиталізація: електронні адміністративні послуги” https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/93/84
2. Закон України від 15 липня 2021 року № 1689-IX «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text
3. Тищенко І. О. Електронні послуги у діяльності публічної адміністрації України.
4. Положення про Єдиний державний веб-портал електронних послуг від 4 грудня 2019 р. № 1137.
5. Закон України від "Про адміністративні послуги" №5203-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text
6. Закон України "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги" №2155-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2022 р. №868 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2022-%D0%BF#Text

Степаненко Наталія
Університет економіки та права “КРОК”,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права,
докторка філософії в галузі права, доцентка

Забезпечення прав людини в умовах цифрових технологій під час воєнного конфлікту

Інтенсивне використання цифрових технологій у ході збройної агресії проти України та в умовах воєнного стану кардинально змінює парадигму захисту прав людини, генеруючи як безпрецедентні загрози, так і нові інструменти для правозахисної діяльності та документування воєнних злочинів. Ця реальність вимагає не лише глибокого аналізу викликів у межах національної правової системи, але й активного розвитку міжнародно-правових стандартів та механізмів їх імплементації з урахуванням українського досвіду. Цифровізація конфлікту ставить перед українською державою та суспільством складні завдання щодо забезпечення фундаментальних прав і свобод громадян в умовах, коли інформаційний простір став повноцінним театром воєнних дій [1].

Ключовими викликами для прав людини в Україні стали масові кібератаки на державні інформаційні ресурси та об’єкти критичної інфраструктури, що здійснюються державою-агресором та пов’язаними з нею хакерськими угрупованнями. Такі дії становлять пряму загрозу національній безпеці, стабільному функціонуванню суспільства та реалізації широкого спектру прав громадян, від права на життя та здоров’я до права на доступ до державних послуг. Окрему небезпеку становить використання цифрових інструментів для ведення агресивної інформаційно-психологічної війни, включаючи поширення масштабної дезінформації, пропаганди та фейкових новин з метою дестабілізації суспільства, підриву довіри до державних інституцій та маніпулювання громадською думкою, що прямо впливає на право громадян на отримання достовірної інформації [2, с. 125].

Правове регулювання протидії цим загрозам в Україні активно розвивається, однак застосування норм міжнародного гуманітарного права до кібероперацій залишається складним питанням, зокрема в частині кваліфікації атак, встановлення відповідальності (атрибуції) та застосування принципів розрізнення і пропорційності у цифровому просторі. Важливим завданням є гармонізація національного законодавства у сфері кібербезпеки та захисту інформації з міжнародними стандартами, а також вироблення ефективних механізмів реагування на порушення цифрових прав людини в умовах воєнного стану, включаючи право

на приватність та захист персональних даних під час ідентифікації осіб, моніторингу комунікацій чи використання систем відеоспостереження [4, с. 90].

Водночас, в умовах збройного конфлікту поглиблюється проблема «цифрової нерівності», коли частина населення, особливо внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку та мешканці тимчасово окупованих або деокупованих територій, мають обмежений доступ до цифрових комунікацій, інтернету та державних електронних сервісів. Це створює додаткові перешкоди для реалізації їхніх соціальних, економічних та інформаційних прав. Також існує потенційний ризик дискримінації при використанні автоматизованих систем аналізу даних чи штучного інтелекту, якщо такі системи будуть впроваджуватися без належної перевірки на упередженість та без забезпечення прозорості їх роботи.

Поряд із загрозами, цифрові технології стали незамінним інструментом для України у фіксації та документуванні воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних агресором. Методи розвідки на основі відкритих джерел (OSINT), аналіз супутникових знімків, фото- та відеоматеріалів, зібраних громадянами та журналістами, використовуються правоохоронними органами та міжнародними слідчими групами як доказова база. Створюються державні та громадські платформи для збору свідчень. Цифрові канали забезпечують оперативну комунікацію, координацію гуманітарної допомоги та інформування громадян про небезпеку, що є критично важливим для збереження життів [6, с. 145].

Отже, ефективний захист прав людини в Україні в умовах цифрової війни вимагає комплексних зусиль: подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері кібербезпеки, протидії дезінформації та захисту персональних даних відповідно до міжнародних стандартів та з урахуванням специфіки воєнного стану; зміцнення інституційної спроможності державних органів; розвитку механізмів міжнародного співробітництва для розслідування кіберзлочинів та притягнення винних до відповідальності; підтримки незалежних медіа та ініціатив з підвищення медіаграмотності населення; а також забезпечення максимальної доступності цифрових послуг для всіх громадян, особливо вразливих категорій. Український досвід протидії цифровим загрозам та використання технологій для захисту прав людини має стати предметом ретельного вивчення та врахування при формуванні глобальних підходів до регулювання цифрового простору в умовах конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Правовий режим воєнного стану: український досвід та міжнародна практика : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. Київ: Юридична думка, 2023. 416 с.
2. Цифрові технології на війні: загрози та засоби протидії : монографія / за заг. ред. В. Л. Шевченка. Київ : НДІ інформатики і права НАПрН України, 2023. 210 с.
3. Скрипнюк О. В. Протидія дезінформації в умовах воєнного стану: конституційно-правовий вимір. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29, № 2. С. 23–38. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/Visnik_2_2022%20(1).pdf#page=23
4. Фурашев В. М., Шемякін О. В. Застосування міжнародного гуманітарного права до кібероперацій під час збройних конфліктів. *Інформація і право.* 2022. № 3 (42). С. 81–93. DOI: 10.37750/2616-6798.2022.3(42).270201.
5. Арістова І. В. Захист персональних даних в умовах воєнного стану: правові виклики та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2023. Вип. 76. С. 215–220. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.76.34.
6. Пилипенко В. П., Коваленко А. В. Використання даних з відкритих джерел (OSINT) при документуванні та розслідуванні воєнних злочинів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 144–152. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/34.pdf

Сусак Марина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
асистентка кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
докторка філософії в галузі права

Містобудівні умови та обмеження: правові аспекти та виклики воєнного часу

Містобудівні умови та обмеження – це важливий нормативно-правовий інструмент, який сприяє гармонійному розвитку інфраструктури населеного пункту, що включає мережі споруд та сукупність засобів, які забезпечують життєдіяльність мешканців, відвідувачів населеного пункту [1, с. 783-808].

Відповідно в п.8 ч.1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності поняття «містобудівні умови та обмеження забудови земельної ділянки» (далі – містобудівні умови та обмеження) – документ, що містить комплекс планувальних та архітектурних вимог до проектування і будівництва щодо поверховості та щільності забудови земельної ділянки, відступів будинків і споруд від червоних ліній, меж земельної ділянки, її благоустрою та озеленення, інші вимоги до об'єктів будівництва, встановлені законодавством та містобудівною документацією [2]. Іншими словами, містобудівні умови та обмеження – це про зобов'язання, які покладаються на забудовника.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну завдало та продовжує завдавати колосальних збитків інфраструктурі в населених пунктах. За даними Київської школи економіки станом на січень 2024 року сума прямих збитків, нанесених інфраструктурі України в ході війни сягнула майже 157 млрд доларів (за вартістю заміщення). Найбільшу частку в загальному обсязі прямих збитків завдано житловим будівлям, а саме 37,5% або 58,9 млрд доларів та інфраструктурі – 23,4% або 36,8 млрд доларів [3].

Війна не тільки знищує інфраструктурні об'єкти, війна – змушує змінювати, переглядати, переоцінювати основні підходи у публічно-будівельній галузі. Якщо в мирний час містобудівні умови та обмеження визначали традиційні вимоги (щільність забудови, відступів від червоних ліній, меж земельної ділянки, її благоустрою та озеленення тощо), які є в органа влади до забудовника, зараз мають бути адаптовані до умов режиму воєнного стану та післявоєнної відбудови країни з урахуванням таких факторів:

- вимоги безпеки (наявність сховищ протирадіаційних укриттів, споруд подвійного призначення із захисними властивостями, резервне енергозабезпечення (електроживлення), автономні комунікації тощо) [4];
- відповідність публічно-будівельної галузі цілям сталого розвитку [5];
- нові підходи до просторового планування та адаптації територій.

Зміни у містобудівних умовах та обмеженнях мають також забезпечувати доступність, відкритість та прозорість у публічно-будівельній галузі, що сприятиме уникненню корупційних ризиків та гарантуватиме дотримання містобудівних норм.

Отримання містобудівних умов та обмежень для проєктування об'єкта будівництва є обов'язковою умовою для забудовників, якщо проєктування здійснюється не на підставі будівельного паспорта (ст.ст. 27, 29 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», п. 1.5. Порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки, затвердженого Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово–комунального господарства України від 05.07.2011 року № 103) [6]. Видача цього документа здійснюється відповідними уповноваженими органами містобудування та архітектури на підставі містобудівної документації на місцевому рівні (наприклад, генеральний план населеного пункту, детальний план території, комплексний план просторового розвитку території територіальної громади) (п. п. 2, 3, 5^1 ч. 1 ст. 1, ч. 3 ст. 29 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [7, с. 532].

Водночас, існує певний перелік об'єктів будівництва, для проєктування яких містобудівні умови та обмеження не надаються, визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, архітектури, містобудування [8].

Попри чітку правову регламентацію щодо отримання містобудівних умов та обмежень, трапляються випадки, коли забудовникам відмовляють у їх видачі. Основними підставами для відмови є невідповідність намірів забудови вимогам містобудівної документації; неподання необхідних для прийняття рішення про надання містобудівних умов та обмежень документів; виявлення недостовірних відомостей у поданих документах.

Рішення про відмову в наданні містобудівних умов та обмежень з обґрунтуванням підстави відмови приймається, за умови забезпечення права особи на участь в адміністративному провадженні, передбаченого Законом України «Про адміністративну процедуру» (ст. 29 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [2]. На підставі зазначеного можемо стверджувати, що містобудівні умови та обмеження є адміністративним актом у публічно-будівельній галузі, а тому, рішення про їх надання або відмову може бути оскаржене в судовому порядку.

Наприклад, у Постанові КАС Верховного Суду, судом було правомірно визнано відмову в наданні містобудівних умов та обмежень, оскільки заявлені наміри забудови не відповідали генеральному плану та детальному плану територій [9]. Іншим прикладом є Постанова Великої Палати Верховного Суду, відповідно до якої орган місцевого самоврядування відмовив у наданні містобудівних умов та обмежень, посилаючись на невідповідність намірів забудови генеральному плану міста. Однак, суд встановив, що наміри забудови відповідали детальному плану території, який уточнює положення генерального плану, і визнав відмову неправомірною [10].

Ці приклади демонструють нам, що адміністративні суди детально здійснюють оцінку обставин кожної справи, перевіряючи відповідність рішень адміністративних органів вимогам закону та на підставі такої оцінки приймають обґрунтовані, законні рішення суду.

Висновок. Містобудівні умови та обмеження є ключовим елементом правової, організаційної основи містобудівної діяльності, які забезпечують баланс між державними інтересами, правами забудовників та потребами громадян, відвідувачами населених пунктів. Умови війни та післявоєнної відбудови вимагають суттєвого перегляду традиційних підходів до містобудівного регулювання, зокрема інтеграції безпекових та планувальних стандартів. Незважаючи на те, що процес отримання містобудівних умов та обмежень є чітко регламентованим Законом України «Про регулювання містобудівної документації», на практиці залишаються ризики зловживань, які можуть бути усунуті через посилення адміністративного та судового контролю. Судова практика з розгляду справ, предметом яких є містобудівні умови та обмеження, свідчить, що адміністративні суди здійснюють комплексну оцінку правомірності рішень органів містобудування, встановлюючи необхідність їх обґрунтування. Відсутність належного обґрунтування може бути підставою для визнання таких відмов незаконними та їх подальшого скасування за правилами адміністративного судочинства. У сучасних умовах правова система України повинна забезпечувати максимально прозорі та ефективні механізми регулювання містобудівної діяльності, що сприятиме як швидкому відновленню зруйнованої інфраструктури, так і подальшому сталому, ефективному розвитку інфраструктури населених пунктів.

Список використаних джерел:

1. Сусак М.С. Інфраструктура населеного пункту: поняття, ознаки та складові елементи. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія. Рига, Латвія: «Baltija Publishing», 2022. С. 783-808.

2. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011№ 3038-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text (дата звернення: 26.01.2025).

3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року від 01.04.2024 URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 09.02.2025).
4. ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту із змінами № 1 та № 2». Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Київ. 2023 URL: https://drive.google.com/file/d/1cM5l4KSjSBFtokfk2ihJsyzWMpnCouuW/view (дата звернення: 09.02.2025).
5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 13.09.2019 року № 722/2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 09.02.2025).
6. Порядок видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово–комунального господарства України від 05.07.2011 року № 103 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-11#Text (дата звернення: 09.02.2025).
7. Бевзенко Володимир, Сусак Марина Публічно будівельне право України: Практичний посібник. Видання друге, змінене і доповнене. Київ : ВД «Дакор», 2024. 578 с.
8. Про затвердження Переліку об'єктів будівництва, для проектування яких містобудівні умови та обмеження не надаються»: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово–комунального господарства України від 06 листопада 2017 року № 289 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1437-17#Text (дата звернення: 09.02.2025).
9. Постанова Верховного Суду КАС від 19.01.2023 справа № 640/9995/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108487925 (дата звернення: 09.02.2025).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2019 справа № 522/6069/14-а URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885492 (дата звернення: 09.02.2025).

Сусак Марина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
асистентка кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
докторка філософії в галузі права

Соболевська Анастасія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Деокупація Херсонщини: правові аспекти відновлення публічної влади

Відновлення публічної влади на деокупованих територіях України, зокрема в Херсонській області, є надзвичайно важливим та актуальним завданням, що потребує комплексного підходу та врахування як національного, так і міжнародного досвіду. Тривала окупація цих територій призвела до значних порушень правопорядку, руйнування інфраструктури та дестабілізації діяльності органів місцевого самоврядування.

Правовий статус деокупованих територій визначається статтею 2 Конституції України, яка гарантує територіальну цілісність та суверенітет держави. Також, ч. 1 ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлюється, що тимчасово окуповані території є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції України та законів України,

а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Відповідно до норм Гаазької IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі [2] та Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV Конвенція, 1949 року), держава-окупант не має права змінювати правову систему окупованих територій, окрім випадків, коли це необхідно для забезпечення безпеки окупаційної влади та підтримання громадського порядку [3]. Будь-які спроби впровадження державою-окупантом правової, адміністративної, освітньої тощо систем на окупованих територіях без відповідних на те правових підстав розцінюється міжнародною спільнотою, правозахисними організаціями, а також міжнародними судовими інституціями як порушення норм міжнародного гуманітарного права. Відповідно до норм міжнародного та національного права будь-які органи та їхні посадові особи, створені на окупованих територіях державами-окупантами, вважаються незаконними, а їхні акти - недійсними.

Саме тому першочерговим завданням після звільнення територій Херсонщини є відновлення та забезпечення державного суверенітету, дії Конституції України та законів, а також скасування актів, виданих окупаційною адміністрацією. Серед пріоритетів – налагодження ефективної роботи органів публічної влади, що включає відновлення функціонування органів місцевого самоврядування, державних адміністрацій, правоохоронних органів, судової системи та інших інституцій, відповідальних за забезпечення правопорядку. Крім того, необхідно забезпечити належний рівень безпеки, відновлення інфраструктури Херсонщини, доступ до освіти, медицини, адміністративних та соціальних послуг. Адже, тільки завдяки налагодженій та скоординованій роботі органів публічної влади, ефективному функціонуванню інфраструктури, доступу до основних послуг можливо забезпечити надійну роботу міста та створити комфортні умови проживання для його населення, відвідувачів, громад та установ Херсонщини.

Законодавство України передбачає низку заходів, спрямованих на відновлення публічної влади на деокупованих територіях. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року №1219-р затверджено План дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад, який визначає першочергові кроки у цьому напрямку [4]. Також розроблено проєкт Стратегії відновлення державної влади та реінтеграції населення деокупованих територій України на період до 2026 року, яка має стати дорожньою картою для реалізації відповідної державної політики [5].

Серед ключових напрямів Плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад виокремлюють: відновлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, включаючи забезпечення їх кадрового та матеріально-технічного забезпечення; відновлення критичної інфраструктури, такої як енергетичні мережі, системи водопостачання та водовідведення, транспортна інфраструктура та зв'язок, з метою забезпечення базових потреб населення; забезпечення безпеки та правопорядку шляхом проведення першочергових заходів з розмінування, посилення присутності правоохоронних органів та створення умов для повернення громадян; надання гуманітарної допомоги населенню, включаючи забезпечення продуктами харчування, медикаментами та предметами першої необхідності; а також відновлення соціальної сфери, зокрема закладів освіти та охорони здоров'я. Реалізація зазначених заходів координується відповідними міністерствами, відомствами та обласними військовими адміністраціями [3].

Хоча на законодавчому рівні передбачено механізми відновлення публічної влади на деокупованих територіях, їх практична реалізація, зокрема на звільнених територіях Херсонської області, залишається складним процесом, що супроводжується низкою викликів, зумовлених тривалим перебуванням території під окупацією. Серед ключових викликів варто виокремити:

1. Необхідність кадрового забезпечення органів влади, оскільки значна частина державних службовців залишила територію або співпрацювала з окупаційною адміністрацією.

2. Відновлення інфраструктури та забезпечення населення публічними послугами, що були зруйновані або обмежені внаслідок окупації. Саме від її відновлення, доступності, надійності залежить життєдіяльність, добробут, якість та стабільність життя населення, відвідувачів, громад та установ міста.

3. Забезпечення правопорядку та безпеки на звільнених територіях, зокрема шляхом проведення заходів з розмінування та ліквідації наслідків бойових дій.

4. Люстрація та притягнення до відповідальності осіб, які співпрацювали з окупаційною адміністрацією. Цей процес має здійснюватися відповідно до правових норм з дотриманням принципів справедливості та презумпції невинуватості.

5. Недовіра частини населення до органів публічної влади, спричинена тривалим інформаційним впливом та пропагандою держави-агресора.

Попри наявність існуючих викликів, зумовлених тривалою окупацією Херсонщини, на сьогоднішній день у звільнених громадах відновлено роботу військових адміністрацій, які координують діяльність усіх служб та відомств, забезпечують надання гуманітарної допомоги. Поступово здійснюються заходи з відновлення правопорядку, зокрема посилюється присутність національної поліції та інших правоохоронних органів, проводяться стабілізаційні заходи та фіксація воєнних злочинів, скоєних окупантами. Впроваджуються заходи щодо відновлення життєво важливої інфраструктури та забезпечення базових потреб населення. Це включає розмінування територій, відновлення електропостачання, водопостачання та газопостачання, зв'язку, транспортного сполучення, а також забезпечення населення медичною допомогою, продуктами харчування та предметами першої необхідності. На Херсонщині після деокупації розгорнуто роботу гуманітарних штабів, налагоджено постачання питної води та продуктів харчування, відновлюються пошкоджені лінії електропередачі. Крім того, влада вживає заходів для відновлення освітнього процесу та надання соціальних послуг населенню, що постраждало від окупації.

Таким чином, відновлення публічної влади на деокупованій Херсонщині є складним правовим процесом, що потребує системного підходу, а також узгодженості дій усіх гілок влади. Ефективне управління, відновлення інфраструктури, забезпечення базових потреб та гарантування національної безпеки є основою для повернення якісного життя населення після окупації. Відновлення Херсонщини – це не тільки про виклики, а й про можливість створити якісне управління та життя її мешканців на деокупованих територіях, з опорою на європейські цінності, верховенство права та повагу до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 03.04.2025).
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаага) від 18.10. 1907 р. № 995_222. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 03.04.2025).
3. Про захист цивільного населення під час війни : Женевська конвенція від 12.08.1949 р. № 995_154. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.04.2025).
4. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1219-р. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 06.04.2025).
5. Проєкт Стратегії відновлення державної влади та реінтеграція населення деокупованих територій України на період до 2026 року. Аналіз поточного стану справ, тенденції та

обґрунтування щодо необхідності розв'язання виявлених проблем. Міністерство національної єдності України. Київ. 2024. 36 с. URL: https://unity.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/proekt-strategiyi-.pdf (дата звернення: 03.04.2025).

Чернега Андрій
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри публічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

До питання про реалізацію права на одноразову грошову допомогу військовослужбовцями та членами їх сімей

Одинадцятий рік поспіль українці боронять свою країну від північного ворога – московського каганату. У цій жорстокій війні загинула величезна кількість українців, як цивільного населення, так і військових. Від початку війни і до великого вторгнення, лютий-березень 2014 року – лютий 2022 рр. загинуло цивільних та військових до 45 тис. На кінець 2024 року, за даними Офісу Президента та міжнародними джерелами втрати українських військових коливаються убитими – від 45 до 80 тис. та пораненими до 400 тис. Кількість зниклих безвісти, які зникли в зоні бойових дій або на окупованій території України, а також внаслідок надзвичайних подій становить понад 60 тис. осіб. За оцінками уряду та демографів, вторгнення московії та захоплення української території протягом останніх 11 років призвели до того, що Україна втратила щонайменше 10 мільйонів людей [1; 2; 3; 4]. Зрозуміло, що вище наведені дані умовні, і внаслідок активних бойових дій та постійних бомбардувань в зоні зіткнення та цивільного населення і цивільних об'єктів інфраструктури на території України, постійно змінюються.

Нажаль, не всі ветерани війни, прирівняні до них військові та члени їх сімей отримують соціальний захист, спрямований на реалізацію їх конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб. Або навіть якщо і отримують то не в повній мірі. І таких випадків сотні і тисячі, коли у разі загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби під час дії воєнного стану, членам його сім'ї, не виплачується одноразова грошова допомога у розмірі 15 тис. грн на поховання, додаткової винагороди у розмірі 100 тис. грн та 15 млн. грн, передбачених ст.16-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року) та абз.2 п.1-2, абз.1 п.2 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [5, с.190; 6]. Адміністративними судами по всій Україні, розглядається чимала кількість справ щодо оскарження рішень регіональних/ обласних та центральної військово-лікарських комісій (ВЛК), оскільки як свідчить практика, рішення останніх є далеко не обґрунтованими і не справедливими щодо визначення ступеня інвалідності чи втрати ступеня працездатності військових, які отримали поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання обов'язку військової служби чи в період проходження військової служби, тощо. Розміри виплат військовим на пряму залежать від ступеня тяжкості поранення і наслідків, які їх спричинили, що мають встановити ВЛК. Наприклад, протягом 2025 року, одноразову грошову допомогу в разі встановлення інвалідності, що пов'язана із захистом Батьківщини чи виконанням обов'язків військової служби у розмірі 400-кратному прожитковому мінімуму (1 211 200 грн) – отримають інваліди I групи; у розмірі 300-кратному прожитковому мінімуму (908 400 грн) – отримають інваліди II групи і у розмірі 250-кратному прожитковому мінімуму (757 000 грн) – інваліди III групи.

Тож українська держава зіштовхнулася з новими викликами і причому в масових масштабах, а саме із проблемою соціального та правового захисту військовослужбовців та

членів їх сімей в усіх сферах суспільного життя, створення сприятливих умов для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту суверенітету України. Сьогодні, як ніколи, принципи соціальної та правової держави в умовах війни та її наслідків мають стати міцним фундаментом для захисту прав і свобод захисників держави та членів їхніх сімей.

Конституційний Суд України у Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 зауважив, що зміст права на соціальний захист, гарантований статтею 46 Конституції України, узгоджується з її приписами, за якими, зокрема, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша ст. 3); зазначені положення Основного Закону України зобов'язують державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб; заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків [7].

Відповідно до Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч.1 ст.17); держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ч.5 ст.17); захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України (ч.1 ст.65). Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції; тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до ч.5 ст.17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення; тож для осіб, на яких покладається обов'язок захищати Україну, її незалежність та територіальну цілісність, та членів їхніх сімей передбачено особливий соціальний захист, який не обмежено умовами й рівнем, встановленими у ст. 46 Основного Закону України; закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей [8].

Наведені вище формулювання Конституційного Суду України викладені у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 ст. 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року) – яким були скасовані приписи Закону, що встановлювали обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років, що не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями, зокрема такими, як принцип поваги до захисту прав людини, принцип верховенства права в аспекті домірності та вимог щодо соціального захисту військовослужбовців.

Одноразова грошова допомога є юридичним засобом соціального захисту військових та членів їх сімей, має надаватися у повній мірі і вчасно, належним чином забезпечувати всі потреби людей, які захищаючи нас, ризикують щодня і щогодини своїм життям та здоров'я.

Список використаних джерел:

1. В ООН підрахували кількість жертв бойових дій на Донбасі з 2014 року. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/07/15/novyna/bezpeka/oon-pidraxuvaly-kilkist-zhertv-bojovyx-dij-donbasi-2014-roku
2. Мільйон загиблих та поранених. WSJ про втрати України та Росії на війні. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cg4qlzqr4y3o
3. Генштаб ЗСУ: за добу Росія втратила ще 1660 військових, чотири танки і 19 артсистем.

URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-henshtab-vtraty-rosiyi/33268014.html
4. Хмельницька В. Скільки зниклих безвісти військових і цивільних українців: названо офіційну цифру. URL: https://tsn.ua/ukrayina/skilki-zniklih-bezvisti-viyskovih-i-civilnih-ukrayinciv-nazvano-oficiynu-cifru-2758587.html
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст.190.
6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. Урядовий кур'єр офіційне видання від 28.02.2022. № 43.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності конституції України (конституційності) пункту 12 розділу і Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 (справа № 1-4/2018(2792/15). Вісник Конституційного Суду України, 2018. № 4, С. 12.
8. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 (справа № 3-192/2020(465/20). Вісник Конституційного Суду України від 2022, № 1-2. С. 33.

Khalilli Sona Zahid
Academy of Azerbaijani Bar Association, Scientific Secretary

Aliyev Jamal Asif
Human Rights Promotion Center, Legal Assistant

State support and stimulation of agriculture in Azerbaijan Abstract

The research examines various aspects of government support for the development of the agricultural sector in Azerbaijan. Specifically, the economic, social, and ecological dimensions of this support are considered. The efficiency of financial and non-financial support provided by the government for the development of the agricultural sector is analyzed, as well as the impact of these supports on the development of farm enterprises and the overall increase in agricultural production. Through subsidies, tax incentives, and credits applied by the government, favorable conditions are created for farmers, with the goal of increasing economic activity in rural areas and enhancing competitiveness in the local market. Overall, the research concludes that while government support has played a pivotal role in stimulating growth in Azerbaijan's agricultural sector, there are still challenges to overcome. These include improving the accessibility of financial resources for small-scale farmers, enhancing the effectiveness of training programs, and ensuring that environmental sustainability is integrated into all aspects of agricultural policy. The study calls for more targeted and comprehensive strategies to strengthen the resilience of the sector against market fluctuations, climate change, and other external factors.

Keywords: agriculture, state support, modern technologies, competitiveness, credits, environment.

The agricultural sector in Azerbaijan is not only one of the most important areas of the economy but also one of the main sectors in which a large portion of the population is employed. The development of this sector serves not only to enrich the country's economy but also to improve social welfare. The state's support and incentives for agriculture play a crucial role in the development of

this sector. In recent years, the government of Azerbaijan has implemented several measures to modernize the agricultural sector and increase productivity.

Azerbaijan's agricultural sector plays a vital role in the country's economy, serving as both a key industry and a primary source of employment for a large segment of the population. The government has placed significant emphasis on the development of this sector, recognizing its potential not only to drive economic growth but also to improve the living standards of rural communities. Over recent years, state support and incentives have been pivotal in modernizing agriculture and boosting productivity.

The main goal of state support for agriculture is to ensure the growth of agricultural production, improve the social conditions of the rural population, and accelerate overall economic development. To achieve this, the government provides various financial support programs and subsidies. In recent years, agricultural reforms have been further deepened, the mechanism of state support for the agricultural sector has been continuously improved, a multi-faceted state support system has been created, and the scope of direct subsidies provided to agricultural producers has been expanded. As a pilot project at the initial stage, a crop subsidy is applied for a period of 5 years starting from 2023 to food wheat produced by persons who have undertaken to produce food wheat on farms where modern irrigation systems are applied, and delivered to the State Reserves Agency of the Republic of Azerbaijan and flour mills, based on an agreement concluded with the Ministry of Agriculture of the Republic of Azerbaijan [1]. At the same time, subsidies have been started for the sale of fuel and motor oils, mineral fertilizers, pesticides, cotton and sugar beets, and the production of seeds and seedlings [2].

The financial support in the form of credits and subsidies is essential for accelerating economic growth and enhancing the competitiveness of the agricultural sector. These measures encourage the adoption of modern agricultural technologies, the increase of production capacity, and the improvement of product quality. As a result, Azerbaijani agricultural products become more competitive both domestically and internationally, contributing to the diversification of the country's economy.

Great importance has been attached to the concessions applied to the acquisition of means of production in the agricultural sector. Within the framework of these concessions, the import of a number of machinery and technological equipment into the country has been exempted from duty, and their sale has been subsidized. For example, if a farmer pays 20 percent of the initial cost of the equipment, a concession of 40 percent of the import value has been granted from budget funds. Similarly, a 40 percent concession has been granted from the state budget for the purchase of modern irrigation systems and equipment, cold storage facilities and equipment [3]. Such support allows farmers to operate under more favorable conditions, while simultaneously improving the quality of products and enhancing market competitiveness.

Additionally, the government offers tax incentives and credits to stimulate the production of agricultural products. This contributes significantly to the development of small and medium-sized farms. Tax policy plays a crucial role in the development of the agricultural sector and is an important tool in Azerbaijan's economy. The establishment of favorable tax incentives and a positive tax environment for the agricultural sector simplifies the activities of farmers and increases their income. The Azerbaijani government provides various tax incentives to support the growth of this sector. According to the Tax Code of the Republic of Azerbaijan, as of January 1, 2014, persons engaged in the production of agricultural products are exempt from paying other taxes, with the exception of land tax. These reforms also ensure fair competition among agricultural producers [4].

Azerbaijan is one of the countries benefiting from IFAD's support in agricultural development. The country has been engaged in several joint projects with IFAD aimed at improving agricultural productivity, modernizing farming practices, and ensuring the sustainable use of natural resources [5]. These projects focus on improving irrigation systems, expanding access to modern agricultural technologies, and increasing the production of key crops and livestock products. IFAD's support to Azerbaijan includes providing technical expertise in areas such as crop management, soil

conservation, and water use efficiency. Additionally, IFAD has helped establish sustainable farming practices, which have led to higher yields and better environmental outcomes in the agricultural sector.

These support measures not only drive the modernization of the sector but also help farmers increase their yields and reduce production costs. They also provide farmers with the resources they need to adapt to changing market conditions, ensuring the sustainability and growth of the agricultural sector in Azerbaijan.

Today, an agricultural insurance mechanism operates in Azerbaijan with state support. Farmers can now insure their fields, animals, and crops through the Agricultural Insurance Fund. Agricultural insurance insures crops against the following risks: hail; fire; earthquake; landslide; hurricane; storm; actions of third parties. According to the rules, by paying an additional fee, crops and crops can also be insured against additional risks. According to the Agricultural Insurance Fund, the most insured crops in Azerbaijan are wheat, barley, cotton, corn, hazelnuts, sugar beet, rice, and grape fields, as well as orchards [6].

The government also pays special attention to the training and education of specialists in the agricultural sector. Training programs are organized to enhance the knowledge and skills of specialists and farmers, as well as to apply modern agro-technologies. The application of innovation is important in each of these areas: changes in the production regime and other management related to agricultural activities: land ownership and inheritance; area size; availability of labor force; management related to the transition to surplus production, etc. Simple innovations that require little capital or where profit can be achieved in a short period of time are more easily accepted than complex innovations that require large capital and labor costs and where the return on invested funds is uncertain. Innovations that cover innovations related to agricultural management include both new approaches implemented in the process of farm management and management mechanisms implemented by the state in terms of the development of the agricultural sector in line with global challenges. Although innovations applied in the agricultural sector functionally cover innovations applied in the field of selection and seed production, organization of the production process and management, they are essentially implemented more through the application of electronic technology. These measures are generally aimed at ensuring the sustainable development of the agricultural sector [7].

Another important aspect of state support for agriculture is environmental protection and ensuring sustainable development. To prevent agricultural activities from disrupting ecological balance, the government establishes ecological regulations and oversees their enforcement. In order to protect human health and the genetic fund, flora and fauna, the use of mineral fertilizers, chemical agents and stimulants for plant protection, and other agrochemicals, as well as the application of agrotechnical measures in agriculture and forestry is not allowed in excess of the established limits [8].

In conclusion, the government's support and incentive measures in Azerbaijan's agricultural sector have laid the foundation for significant modernization and increased productivity. Financial assistance, subsidies, training programs for agricultural specialists, and the application of new technologies are key mechanisms that contribute to the sustainable development of the sector. At the same time, the environmental regulations ensure that agricultural activities are carried out without disrupting ecological balance. These initiatives also strengthen the sector's competitiveness in the market, improve product quality, and contribute to the diversification of the national economy. Thus, the state policies aimed at developing agriculture continue to modernize the sector and support its sustainable growth, making a positive impact on the overall economic development of Azerbaijan.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan "On a number of measures to increase the level of self-sufficiency in food wheat", July 19, 2022, No. 1754. URL: https://e-qanun.az/framework/49983 (in Azerbaijani)
2. Bayramov, V. State support leads the village to the path of progress, "Xalq newspaper, 31 March,

2024. URL: https://www.xalqqazeti.az/az/iqtisadiyyat/172754-dovlet-desteyi-kendi-tereqqi-yoluna (in Azerbaijani)
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan "On approval of the Rules for applying discounts to newly purchased, leased and leased machinery, irrigation systems sets and equipment by "Agroleasing" Open Joint Stock Company", August 13, 2014, No. 273. URL: https://e-qanun.az/framework/28286 (in Azerbaijani)
4. Tax Code of the Republic of Azerbaijan, July 11, 2000, № 905-IQ. URL: https://e-qanun.az/framework/46948 (in Azerbaijani)
5. Strategic Roadmap for the production and processing of agricultural products in the Republic of Azerbaijan, 2016. URL: https://e-qanun.az/framework/57124 (in Azerbaijani)
6. Law of the Republic of Azerbaijan "On agricultural insurance", June 27, 2019, № 1617-VQ. URL: https://e-qanun.az/framework/43124 (in Azerbaijani)
7. Fikretzade, F., Babayeva, V., Hasanzade, A. "Stimulating the application of agricultural innovations in Azerbaijan." Agricultural Economics, 2022, N4 (42), URL:https://agroeconomics.az/az/article/2047/azerbaycanda-kend-teserrufati-innovasiyalarinin-te/?p=11 (in Azerbaijani)
8. Law of the Republic of Azerbaijan "On environmental protection", June 8, 1999, № 678-IQ. URL: https://e-qanun.az/framework/3852 (in Azerbaijani)

Калмикова Юлія
Суддя Шевченківського районного суду в місті Чернівці

Повноваження органів місцевого самоврядування щодо забезпечення правоохоронної функції (установча форма реалізації)

Реформування інститутів публічного адміністрування в Україні зумовлює потребу в переоцінці діяльності органів місцевого самоврядування *(далі – ОМС)* щодо забезпечення законності та правопорядку, охорони прав та свобод членів громади, гарантування безпеки й захисту населення, матеріальних і культурних цінностей, що є однією з основних функцій публічної влади [10, с. 202-205].

На жаль, за ОМС як суб'єктів реалізації правоохоронної функції у юридичній літературі здебільшого забувають, за радянською звичкою відносячи цю функцію виключно до прерогатив держави [7, с. 70-75]. У зв'язку з цим дослідження ОМС як суб'єктів реалізації правоохоронної функції є важливим теоретичним і практичним завданням сучасної адміністративно-правової науки.

Забезпечення публічної безпеки та громадського правопорядку *(реалізація правоохоронної функції)* є конституційною умовою стабільного існування та поступального розвитку суспільства, створення гідних умов і якості життя людини і громадянина [10 , с. 194-201]. Це надзвичайно важливий об'єкт публічного адміністрування, який є неодмінною умовою повноцінного функціонування суспільства, держави та особи. Послаблення цієї функції швидко дається взнаки ростом правопорушень, різким зниженням культури людського спілкування, пошкодженням державного, муніципального та приватного майна, порушенням санітарних та екологічних правил [9, с. 1-18; 11, с. 127-133].

Не вдаючись в дискусію щодо розуміння природи та визначення поняття «правоохоронна функція держави», відзначимо, що, на нашу думку, під правоохоронною функцією як об'єкт адміністративно-правового забезпечення слід розуміти суспільні відносини, які формуються та розвиваються у процесі реалізації державної політики різними суб'єктами публічного адміністрування *(як державними, так і недержавними)*, пов'язаної з забезпеченням та охороною прав, свобод та інтересів людини та громадянина, захистом

конституційного ладу, законності та правопорядку. В адміністративно-правовій науці виділяють 4 основні правові форми реалізації інститутами місцевого самоврядування правоохоронної функції: установчу, нормотворчу, правозастосовчу та контрольну форми [7, с. 70-75]. Безпосереднім об'єктом даного дослідження є обгрунтування установчої форма реалізації правоохоронної функції ОМС, природа установчих повноважень ОМС щодо забезпечення правоохоронної функції держави.

Установча форма діяльності спрямована на структурні/ інституційні зміни та перетворення в системі публічного адміністрування. Така форма діяльності притаманна місцевим радам та їх виконавчим комітетам. В аспекті досліджуваної теми особливий інтерес становить створення тих муніципальних інститутів та структур, які безпосередньо забезпечують законність і правопорядок, здійснюють юрисдикційну діяльність тощо [11, с. 127-133].

Статті 140, 143 Конституції України надають ОМС право утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати комунальні підприємства, організації і установи [1]. Вважаємо, що дані конституційні положення, закладають правові основи для участі ОМС у забезпеченні правоохоронної функції, надають можливість створення структур для забезпечення громадської безпеки та правопорядку.

Закон України від 21 травня 1997 року №280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» *(далі – Закон України № 280/97-ВР)* [3] *(пункти 30, 32 ч. 1 ст. 26)* до виключної компетенції місцевих рад відносить зокрема питання прийняття рішень щодо створення, ліквідації, реорганізації та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади, створення у разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів (служб).

Частина 1 ст. 38 Закону України № 280/97-ВР до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів місцевих рад, зокрема, відносить повноваження щодо підготовки і внесення на розгляд ради «пропозицій щодо створення відповідно до закону міліції…».

Стаття 11 Закону України від 2 липня 2015 року № 580-VIII «Про Національну поліцію» *(далі – Закону України № 580-VIII)* визначає, що «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб» [5].

Стаття 1 Закону України від 22 червня 2000 року № 1835-ІІІ «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» *(далі – Закон України № 1835-ІІІ)* передбачають право на створення громадських об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону *(далі – ГО ОГПДК)*. При цьому, відзначається, що ГО ОГПДК можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань тощо[4].

Прикладом реалізації положень ст. 4 Закону України №1835-ІІІ є створення: в місті Києві Муніципальної охорони як комунального підприємство, що базується на Рішенні Київської міської ради від 21.09.2017; у місті Львові Муніципальної варти як Львівське комунальне підприємство, що засноване Рішенням Львівської міської ради від 13.06.2002 та ін.

Таким чином, незважаючи на те, що Закону України №1835-ІІІ встановлюють порядок створення ГО ОГПДК на добровільних засадах за місцем роботи, навчання або проживання громадян, ОМС є основним/ключовим суб'єктом, який забезпечення створення таких громадських формувань, надають їм всіляку допомогу та підтримку. І це не дивно, адже саме в такий спосіб ОМС реалізують свою природу суб'єкта публічного адміністрування/ суб'єкта реалізації правоохоронної функції.

Іншим прикладом прояву установчої форма реалізації правоохоронної функції ОМС є створення добровольчих формувань територіальної громади *(далі – ДФТГ)*.

Стаття 14 Закону України від 16 липня 2021 року №1702-IX «Про основи національного спротиву» *(далі – Закон України № 1702-IX)* [2] до повноважень місцевих рад та їх голів відносить, зокрема, сприяють створенню ДФТГ. При цьому Закон України №1702-IX визначає ДФТГ як воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони *(п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону)*.

Положення про ДФТГ встановлює, що територіальні громади в межах території відповідальності може утворювати декілька добровольчих формувань з урахуванням наявних ресурсних та людських можливостей [6].

Отже, ОМС займають особливе місце в системі забезпечення правового порядку та публічної безпеки. Вони утворюють недержавну систему громадського порядку та публічної безпеки, покликані на місцях забезпечувати захищеність і створювати належні умови життєдіяльності своєї громади. Реалізація правоохоронної функції органами місцевого самоврядування в Україні здійснюється у чотирьох правових формах діяльності: установчій, нормотворчій, правозастосовчій та контрольній.

Установча форма реалізації правоохоронної функції спрямована на структурні/ інституційні зміни та перетворення в системі муніципального адміністрування, створенні інститутів та структур, які безпосередньо забезпечують законність і правопорядок, здійснюють юрисдикційну діяльність тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Голос України від 13.07.1996. № 128.
2. Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX «Про основи національного спротиву». Голос України від 31.07.2021. № 143.
3. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» Голос України від 12.06.1997.
4. Закон України від 22 червня 2000 року № 1835-III «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Голос України від 01.08.2000.
5. Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII «Про Національну поліцію». Голос України від 06.08.2015. № 141-142.
6. Постанова КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1449 «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад». Урядовий кур'єр від 20.01.2022. № 11.
7. Гудзь Т.І. Форми реалізації правоохоронної функції місцевого самоврядування. Право і суспільство. 2011. № 3. С. 70-75.
8. Ковалів М.В. Забезпечення охорони громадського порядку органами місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування. Науковий вісник Львівського держ. університету внутрішніх справ. серія юридична. 2017. Вип. 2. С. 194-201.
9. Ковбас І.В. Публічно-владні послуги як засіб забезпечення державою реалізації прав людини: автореф. дис. к.ю.н. Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2011. 18 с.
10. Сичук О.Й. Економіко-правові аспекти діяльності органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту та взаємодії з правоохоронними органами. Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 4. С. 202-205.
11. Vorobets A.V. Functional purpose of local self-government bodies as a subject of ensuring the law enforcement function of the state. Visegrad Journal on Human Rights. No 2, 2024. P. 127-133. (дата звернення: 04.04.2025).
12. Статут Комунального підприємства «Муніципальної охорони». Затверджене рішенням Київської міської ради від 21.09.2017. Офіційний сайт Київської міської державної адміністрації. URL: https://kyivaudit.gov.ua/ (дата звернення: 04.04.2025).
13. Статут Львівського комунального підприємства «Муніципальна варта». Офіційний сайт Львівської міської ради. URL: https://city-adm.lviv.ua/ (дата звернення: 04.04.2025).

Пасенюк Кирило
Керуючий партнер АО "Фірма",
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна",
аспірант 2 року навчання
кафедри правознавства

Міні-громади: правова комунікація в умовах воєнного стану та повоєнний період

Україна переживає безпрецедентні виклики в умовах повномасштабної війни, що супроводжуються гібридною агресією та глибокою кризою довіри до державних інституцій. В умовах воєнного стану публічна влада змушена ухвалювати рішення у стислих часових рамках, часто з обмеженим залученням громадськості. Це посилює комунікативну вразливість держави: значна частина суспільства сприймає рішення влади як «нав'язані зверху», а не як такі, що вироблені спільно. Наслідком є ризик делегітимації правових норм та зростання відчуженості громадян, що особливо небезпечно напередодні завдань реінтеграції окупованих територій і впровадження перехідного правосуддя. Парадоксально, але суто командно-адміністративні методи управління у кризовий період лише підривають залишки довіри: чим більше держава намагається стабілізувати ситуацію силовими методами, тим менше громадяни їй довіряють.

За таких умов нагально постає потреба в нових формах правової комунікації між владою та суспільством, здатних зміцнити легітимність рішень. Одним із перспективних інструментів є деліберативні міні-громади (Deliberative Mini-Publics) – організовані за принципом випадкового відбору невеликі збори громадян, репрезентативні для всього суспільства. Учасники міні-громади після всебічного вивчення питання та обговорення формують колективні рекомендації або рішення. Такий формат може стати ефективним каналом правової комунікації в умовах війни та відновлення, виконуючи роль мосту між державою і громадянами. Інструменти деліберативної демократії, зокрема міні-громади, здатні сприяти відновленню горизонтальної (між громадянами) та вертикальної (між громадянами і владою) довіри в суспільстві. Досвід показує, що рішення, напрацьовані репрезентативними групами звичайних людей, сприймаються суспільством значно лояльніше, навіть у складних і поляризуючих питаннях [1]. Міні-громади потенційно здатні протидіяти сучасним гібридним загрозам – від популізму до інформаційних «бульбашок» – через налагодження відкритого діалогу та колективного вироблення рішень, що базуються на фактах і спільних інтересах. Це робить їх цінним інструментом у контексті демократичної стійкості під час війни.

Міжнародний досвід застосування деліберативних міні-громад переконливо свідчить про універсальність цього інструменту для відновлення довіри у суспільстві. Такі формати працюють і у відносно стабільних демократіях (Ірландія, Франція, Канада), і в поляризованих чи постконфліктних країнах (Північна Ірландія, Боснія і Герцеговина, Руанда). У всіх випадках видно, що залучення «випадково відібраних» громадян дозволяє виходити за межі звичних політичних протистоянь і шукати рішення на основі спільного блага [1]. Це особливо актуально для України, яка одночасно долає наслідки воєнних дій та потребує консолідації суспільства навколо стратегічних питань протистояння гібридній агресії, здійснення відбудови, планування реалізації перехідного правосуддя й реінтеграції.

По-перше, деліберативні міні-громади здатні стати ефективною відповіддю на дефіцит якісних комунікацій між владою і громадянами, який лише загострився в умовах повномасштабної війни. Традиційні механізми громадських слухань чи публічних консультацій часто працюють формально та не створюють простору для глибокого обговорення. Натомість формат міні-громад передбачає відкриту дискусію, під час якої учасники не лише висловлюють думки, але й спільно шукають оптимальні компроміси. Завдяки цьому суспільство отримує рішення, що спираються на широке коло аргументів і враховують різні перспективи.

По-друге, випадковий відбір учасників дозволяє мінімізувати ризики політичної заангажованості та сприяє більшій репрезентативності. Тоді як звичні громадські ради або експертні групи можуть складатися з активістів чи фахівців, які вже мають сформовані позиції, деліберативні міні-громади формують «зріз» усього суспільства. Цей принцип забезпечує ширше охоплення різних груп населення, що підвищує легітимність та довіру до ухвалених рекомендацій. Як засвідчує досвід Ірландії, коли громадянська асамблея змогла досягти консенсусу з вкрай поляризуючого питання абортів, суспільство було готове прийняти результати референдуму саме тому, що «звичайні» люди ґрунтовно їх обговорили [3].

По-третє, поєднання світових практик та українських традицій самоврядування відкриває шлях до інституціоналізації міні-громад на всіх рівнях — від місцевого до загальнонаціонального. У перспективі можна закріпити в законодавстві статус цих органів як дорадчих та зобов'язати державні та муніципальні органи публічно реагувати на їхні пропозиції. Такий підхід зробить міні-громади дієвим механізмом впливу на політику, а не декоративним інструментом, що лише «легітимізує» вже ухвалені «згори» рішення.

По-четверте, залучення громадян до деліберації має потужний навчальний та згуртовуючий ефект. Учасники, які беруть участь у відвертому обговоренні складних питань, часто змінюють свої початкові переконання, починають краще розуміти альтернативні позиції й залишаються більш активними у суспільному житті. Це прямо впливає на формування «горизонтальної» довіри між громадянами та «вертикальної» довіри між суспільством і владою, що критично важливо для подолання наслідків війни [4]. З огляду на складні завдання реінтеграції окупованих територій та впровадження перехідного правосуддя, саме деліберативні процеси можуть стати тим «спільним майданчиком», де колишні конфліктні сторони почнуть діалог і шукатимуть порозуміння [5].

Нарешті, успішне втілення міні-громад стане доказом того, що Україна, попри воєнні виклики, може впроваджувати прогресивні демократичні інновації. Сам факт діяльності таких органів у період кризи продемонструє готовність держави й суспільства рухатися шляхом відкритості й діалогу. Це посилить міжнародний авторитет України та сприятиме її європейській інтеграції, оскільки інклюзивність та участь громадян є базовими цінностями сучасних європейських демократій.

Таким чином, деліберативні міні-громади – це перспективний формат, що спирається на якісне залучення різних суспільних груп та відкриту публічну дискусію. Вони здатні дати вагомий поштовх для подолання кризи довіри, підвищити легітимність державної політики та консолідувати українське суспільство перед безпрецедентними викликами сьогодення. Інституційне оформлення, належний правовий супровід та готовність владних органів до реального діалогу мають стати підґрунтям для становлення цього інструменту в Україні. У результаті виграють і громадяни, які відчуватимуть реальний вплив на ухвалення рішень, і влада, яка зможе отримати якісні рекомендації, що спираються на широкий суспільний консенсус.

Список використаних джерел:

1. OECD. Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave. OECD Publishing, Paris, 2020. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions_339306da-en (дата звернення: 22.03.2024).
2. Pow J., Garry J. What Happens When Mini-Publics Are Held in a Deeply Divided Place? Evidence from Northern Ireland. PS: Political Science & Politics, 2023, 56(3), pp. 572–578. DOI: 10.1017/S1049096523000408.
3. PERITIA Policy Brief on Uses of DMPs for Restoring Trust and Ensuring Trustworthiness. PERITIA – Policy, Expertise and Trust, 2021. URL: https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/236104671/PERITIA-Policy-Brief-on-Uses-of-DMPs-for-Restoring-Trust-and-Ensuring-Trustworthiness_vsn-1.0.pdf (дата звернення:

21.12.2024).
4. Пасенюк К. О., Сапарова А. О. Міні громади як інструмент підвищення рівня суспільної довіри. Наше право, 2024, № 2. С. 114–119.

Редько Олексій
Адвокат,
член Ради адвокатів Чернівецької області

Щодо належного врядування органами місцевого самоврядування

Концепція належного урядування, або її ще називають концепцією належного врядування є однією з найголовніших концепцій управління у публічному секторі разом із традиційним врядуванням та новим державним урядуванням. Слід вказати, що термін «урядування» означає процес прийняття та реалізації певних рішень, вживання дій, які характеризуються: верховенством права, прозорістю, орієнтацією на консенсус, ефективністю та результативністю відповідно до потреб суспільства, загальновизнаною відповідальністю перед суспільством, організацією волевиявлення громадян у прямій та опосередкованій формах. Деякі аспекти концепції належного урядування є зафіксованими у положеннях Конституції України. Наприклад, у статті 6 зазначається, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України», у статті 8 йдеться про те, що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права», стаття 19 наголошує на тому, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».[1] Варто зазначити, що юридична визначеність та «якість» закону є основним елементом принципу належного урядування, які зобов'язують державу приймати закони, що відповідають Конституції України та зосереджені на ефективному захисті прав і свобод особи. Поняття «якість закону» (quality of law) включає в себе «такі характеристики відповідного акта законодавства як чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність та ін.». Дані характеристики відносяться як до «норм права, які містяться у акті, так і до взаємозв'язку такого акта з іншими актами законодавства такої ж юридичної сили». [2, с. 12] Акцентуючи увагу на важливості застосування принципу належного урядування у публічно-правових відносинах, член Конституційної Комісії України від Української Гельсінської спілки з прав людини В. Речицький зазначив, що «помилки під час впровадження європейських принципів належного врядування на практиці можуть призвести до дестабілізаційних процесів, у зв'язку з чим запропонував доповнити Основний Закон України статтею 33-1 «право на належне врядування»».[3] А. Єзеров та Ю. Батан у своїй статті «Належне врядування й надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування» зазначили, що «процеси демократизації, децентралізації публічної влади, адаптації українського законодавства до європейського права, інтеграції до європейського правового простору сприяють запровадженню концепції належного врядування, зокрема, в діяльності органів місцевого самоврядування. Основними стандартами (принципами) належного врядування, дотримуватися яких повинні органи місцевого самоврядування, можна назвати такі: законність, доступність, право бути почутим, право на оскарження, прозорість і підзвітність.» [4, с. 111] Тому необхідно розкрити деякі з них. Якщо говорити про такий основний стандарт належного врядування як законність, то слід зазначити, що органи місцевого самоврядування у процесі здійснення своїх повноважень повинні діяти відповідно до закону, а саме «організація, функціонування й діяльність органів місцевого самоврядування мають відповідати внутрішньому законодавству, міжнародному праву та загальним принципам права.» Однак, необхідною є наявність чіткої ієрархії між законами й іншими нормативними інструментами, які є важливими в роботі органу місцевого самоврядування. На

жаль, в Україні правила щодо способів вирішення колізій приписів однопорядкових актів нормативно не закріплені, а лише передбачені доктринально. [4, с. 111].

Ще одним принципом належного врядування є дотримання права бути почутим. Даний принцип вказує на те, що орган місцевого самоврядування, який «має намір ухвалити рішення, яке безпосередньо й негативно вплине на права приватних осіб, а також за умови, що можливості висловити свій погляд не було, такі особи, якщо це не є явно зайвим, повинні мати можливість висловити свою думку в розумні терміни та в порядку, передбаченому законодавством, а також у разі необхідності за допомогою будь-якої особи за їхнім вибором.» [4,с. 113]. Саме з дотриманням принципу права бути почутим в Україні є найбільша прогалина, «оскільки прямо не передбачено право зацікавленої особи бути почутою відповідною установою перед ухваленням рішення, та участь такої особи у вирішенні питання, а також не передбачено і обов'язку установи інформувати зацікавлених осіб про нові факти, які виникають у справах». Прикрим є те, що поки що правова реальність у нашій державі зводиться до того, що особу «ставлять перед фактом», не надаючи можливості висловити власну думку. [4,с. 113].

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно вказати, що концепція належного урядування органів місцевого самоврядування є ключовим підходом до ефективного управління громадами, адже вона насамперед сприяє підвищенню якості публічних послуг, забезпеченню прав громадян та за допомогою неї підвищується рівень розвитку демократії. Важливим чинником успіху є активна співпраця органу місцевого самоврядування та громадян, яка дозволяє враховувати інтереси громадян та формувати відповідальне самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Берназюк Я.О. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. Судово-юридична газета. 2020. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/182593-kategoriya-yakist-zakonu-yak-skladova-printsipu-verkhovenstva-prava-ta-garantiya-zastosuvannyasudom-naybilsh-spriyatlivogo-dlya-osobi-tlumachennya-zakonu. с. 12
3. Проєкт Конституційної комісії ІІ Розділу Конституції України з пропозиціями В. Речицького. URL: https://helsinki.org.ua/articles/versiya-proektu-konstytutsijnoji-komisiji-ii-rozdilu-konstytutsiji-z-propozytsiyamy-vsevoloda-rechytskoho-stanom-na-17-lypnya-2015/.
4. Єзеров А., Батан Ю. Належне врядування й надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування. Юридичний вісник. 2016. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10594. С. 111-113.

Розділ 2. Історичні та теоретико-правові аспекти діяльності публічної влади в умовах глобальних викликів

Дідич Тарас
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
В.о. завідувача кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор

Законодавча діяльність в Україні в сучасних умовах: виклики та перспективи

Законодавча діяльність є особливою сферою юридичної практичної діяльності, що забезпечує якість та стабільність розвитку законодавчої бази будь-якої держави. Тому якість законотворення є важливою і необхідною передумовою якості законодавства, стабільності та послідовності правового регулювання в цілому. Варто відзначити, що воєнний стан в Україні істотно впливає на законодавчу діяльність, створюючи нові виклики для неї та ставлячи нові завдання щодо її здійснення і забезпечення трансформації законодавства відповідно до потреб воєнного часу. Тому актуальність наукового вивчення особливостей законодавчої діяльності в умовах воєнного стану є зрозумілою, оскільки зумовлена:

1) потребами практики щодо забезпечення оперативного оновлення законодавства та приведення його у відповідність до потреб часу;
2) низьким рівнем доктринальної розробки питань викликів і перспектив розвитку законодавчої діяльності в умовах воєнного стану.

Варто відзначити, що особливість законодавчої діяльності в Україні в умовах воєнного стану полягає в тому, що нормотворчий процес адаптується до надзвичайних обставин, але при цьому продовжує функціонувати, забезпечуючи як обороноздатність, так і продовжуючи свій рух до європейської інтеграції. Зміни, які відбуваються в сфері законотворчості можливо узагальнити в межах наступних блоків:

- законодавство України в цілому стає більш оперативним і гнучким, а це зумовлює відповідні трансформації у змісті законодавчої діяльності, зокрема в частині прискорення розгляду та ухвалення законодавчих актів. Верховна Рада України переважно працює у форматі скорочених процедур, часто без публічного обговорення або з обмеженим часом для внесення поправок і пропозицій;
- предмет законодавчої діяльності зазнає суттєвої трансформації, що відображається на змісті законопроєктів. Так пріоритет отримують законопроекти, які стосуються питань національної безпеки і оборони, територіальної цілісності, забезпечення мобілізації, використання ресурсів, посилення кримінальної відповідальності, контроль за інформаційним простором; акти щодо військової допомоги, озброєння, співпраці з міжнародними партнерами тощо;
- зазнає істотних змін фокус законотворчої політики, в якому центральне місце займають питання виживання держави, а не довгострокового стратегічного планування. Але водночас збережено курс на євроінтеграцію, що доводиться ухваленням ряду євроінтеграційних законів, які стосуються сфер антикорупційної реформи, судової реформи, незалежності суб'єктів публічної влади тощо;
- законодавча діяльність в України в умовах воєнного стану особливо гостро потребує забезпечення (посилення) балансу між воєнною необхідністю і конституційністю, оскільки воєнний стан не скасовує Конституцію, але може обмежувати певні права і свободи, згідно зі ст. 64 Конституції України [1];
- в умовах воєнного стану суттєво посилюється роль Президента України у законотворчій діяльності. Зокрема, Президент України володіє виключними повноваженнями щодо видання указів про продовження воєнного стану, мобілізацію, оборонну політику, які

затверджуються парламентом, тощо. Крім того, істотно зростає роль військово-цивільної вертикалі, ставки Верховного Головнокомандувача, які впливають як на зміст і процес вітчизняної законотворчості, так і на зміст нормативних рішень;

− відбувається умовна структуризація законотворення на два самостійні рівні: а) воєнний блок (або надзвичайне законотворення), що включає в себе питання мобілізації та військового обліку, військових бюджетів, реакцій на загрози тощо; б) цивільно-інтеграційний блок (поточне законотворення), предметом якого є питання євроінтеграційних реформ, адаптації законодавства України до права ЄС, цифровізації, реформи держслужби, спрямованість на довготривалі зміни тощо.

Варто підсумувати, що Верховна Рада України, попри війну, зберігає легітимність, публічність і відкритість, хоча в умовах безпеки обмежено трансляції та протокольну відкритість. Законодавча діяльність в Україні в умовах воєнного стану є унікальним прикладом збереження парламентської демократії та стратегічного вектору розвитку. Вона одночасно забезпечує оперативну обороноздатність і євроінтеграційну трансформацію, демонструючи стійкість політичної системи навіть у період екзистенційної загрози.

Перспективи удосконалення законодавчої діяльності в Україні в умовах воєнного стану ґрунтуються на потребі забезпечити ефективне управління в державі, гарантувати захист прав людини, зберегти демократичні процедури і, водночас, — сприяти підготовці до післявоєнної відбудови та членства України в ЄС. До ключових напрямів перспективного удосконалення варто віднести наступні:

1) посилення інституційної сталості законотворчості, змістом чого є удосконалення структури апарату Верховної Ради України, посилення злагодженості роботи комітетів парламенту, посилення аналітичного супроводу законотворення через створення спеціалізованих експертних центрів в складі Національної академії наук України та її підрозділів, запровадження правового регулювання лобістської діяльності відповідно до прийнятого профільного Закону [2];
2) посилення цифровізації законотворення, що включає в себе перехід до цифрових форматів розробки та супроводу законопроєктів, зокрема запровадження додаткових електронних баз законопроектів, використання програмних механізмів для моніторингу законодавства, виявлення колізійних положень, прогалин, вироблення уніфікованих форм та структурної будови законопроєктів, запровадження інструментів електронної участі громадськості навіть в умовах обмежень, що забезпечить безперервність та прозорість законодавчого процесу, навіть під час бойових дій;
3) вироблення та впровадження в практику законотворення особливих нормотворчих процедур на час воєнного стану, в тому числі шляхом розробки та впровадження тимчасового регламенту Верховної Ради на період воєнного стану, в якому будуть чітко визначені процедури прискореного розгляду лише критично важливих законопроектів, невідкладних законопроектів;
4) вбачається важливим запровадити правове забезпечення різновидів законодавчих актів, в тому числі законодавчо розмежувати надзвичайні тимчасові закони та стратегічні закони, що насамперед юридично визначить співвідношення положень законодавчих актів, посилить правильність їх тлумачення і застосування, а також чітко зафіксує строк дії надзвичайних законодавчих положень. В свою чергу посилення правового забезпечення різновидів законодавчих актів дозволить зменшити ризики зловживань та забезпечить передбачуваність правової системи;
5) в умовах воєнного стану та тих викликів, які спричинила збройна агресія, важливим є посилення гарантування прав та свобод людини, в тому числі і в процесі підготовки, розгляду та прийняття законодавчих актів. Е цій частині важливим вбачається запровадження незалежного моніторингу стану законодавчого забезпечення прав і свобод людини на предмет недопущення їх безпідставного обмеження під час воєнного стану, до чого важливо залучити Уповноваженого з прав людини Верховної Ради

України, його інституції або створити окремі парламентські комісії. Окремо доцільно запровадити проведення обов'язкової експертизи законопроектів під час їх комітетного розгляду на предмет їх відповідності міжнародному гуманітарному праву та міжнародним конвенціям, що стосуються прав людини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такі заходи, перш за все, допоможуть зберегти довіру громадян до влади та запобігти правовим зловживанням;

6) навіть в умовах воєнного стану важливо неухильно продовжувати адаптацію законодавства України до права ЄС, в тому числі забезпечити узгодженість воєнного та євроінтеграційного законотворення. Залишаються безальтернативним вимоги щодо підготовки та прийняття відповідних антикорупційних законопроектів, законопроектів, націлених на забезпечення незалежності та справедливості судочинства, проведення адміністративних реформ, забезпечення свободи діяльності медіа-інституцій, а отже мають бути вчасно виконані ці зобов'язання відповідно до погоджених дорожніх карт. Це дозволить не втратити темп реформ і післявоєнного процесу вступу України до ЄС;
7) в умовах воєнного стану важливо підтримувати високий рівень комунікації з суспільством та прозорості здійснення законотворення. Тому важливо збалансувати запроваджені обмеження трансляцій роботи Верховної Ради України та її підрозділів із засобами загального інформування населення про роботу парламенту, законодавчі ініціативи та можливість участі у законотворенні представників громадськості. Доцільним є створення єдиного інформаційного порталу про надзвичайні закони, що інформуватимуть суспільство про їх необхідність, мету, особливості дії, строк, вплив на громадян.

Вважаємо, що удосконалення законодавчої діяльності України в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на балансі між ефективністю і демократичністю, оперативністю і правовою визначеністю, воєнною доцільністю і євроінтеграційною сталістю. Це стане фундаментом не лише для миру, а й для стійкої післявоєнної модернізації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/print1419249647141480
2. Закон України «Про лобіювання» від 23.02.2024р. № 3606-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text

Севрюков Денис
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор

Соціальна функція держави як складова політика національної безпеки

Комплексна криза, спричинена російсько-українською війною, загрожує суттєвій втраті людського потенціалу та сталому розвитку країни, а тому соціальна безпека є невід'ємною складовою стратегії забезпечення національної безпеки як за умов поточних викликів, так і у контексті післявоєнного відновлення країни. Війна актуалізує проблему співвідношення соціальної та національної безпеки, цілей та соціальної функції держави. З огляду на комплексну природу кризи соціальна безпека людини, суспільства та держави належить до предмету національної безпеки та як мета соціальної держави визначає вимоги

до її належного функціонування.

Доктринально соціальна безпека визначається як «певний рівень забезпеченості основних потреб людини» [1], стан захищеності, «при якому відбувається збереження та розвиток людського потенціалу» [2], «результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій» [3]. Соціальна безпека є підсистемою національної безпеки. Це означає, що держава повинна сформувати безпекове середовище, в якому створені належні умови для індивідуальної самореалізації та сталого розвитку суспільства. Відповідно соціальна безпека відноситься до цілей сучасної соціальної держави.

Цілі реалізуються через належне функціонування держави. Соціальна безпека як мета сучасної соціальної держави реалізується через здійснення безпекової підфункції, яка спрямована на попередження настання соціальних ризиків, та компенсаторної підфункції, яка передбачає політику відшкодування наслідків настання соціальних ризиків. Практичне досягнення цілі соціальної безпеки як формування певного якісного стану захищеності інтересів людини, суспільства та держави вказує на ступінь відповідності між нормативним ідеалом соціальної держави та її ефективністю.

Цілі соціальної держави не є самодостатніми, а розкривають як її сутнісне призначення, так і соціально-економічних прав індивідів. У системі соціальної держави взаємопов'язаними елементами є тріада цілей, прав та обов'язків. В основу реалізації цілей покладена ідея органічної кореляції між людськими правами та обов'язками держави їх поважати, дотримуватися та забезпечувати їх здійснення незалежно від їх природи. Практичне досягнення нормативних цілей означає дієвість державної політики та водночас ефективність користування правами. Політика забезпечення соціальної безпеки, інклюзії та гідного рівня життя повинна формуватися та здійснюватися насамперед відповідно до конституційних положень як нормативної основи для законодавчої та правозастосовної діяльності, принципів верховенства права, дотримання балансу між вимогами соціальної справедливості та конкурентної економіки, соціальної відповідальності тощо.

В Україні зберігається загальна проблема обґрунтованості, справедливості, ефективності державної соціальної політики. Стан політичної та правової систем, за якого наявний високий ступінь недовіри до держави, приватних фінансових інституцій, слабкі гарантії прав власності та невідворотності юридичної відповідальності, не сприяє практичному здійсненню конституційних принципів у різних, і не лише соціально-економічній, сферах суспільного життя. Звуження або вихолощення соціальних та економічних прав, яке виправдовується посиланням на об'єктивні причини, стан національної та світової економіки, може супроводжуватися бюджетним фінансуванням можновладців, рівень якого несумісний ні з ефективністю їх діяльності, ні з соціальною справедливістю, ні зі здоровим глуздом. Через ілюзорність поділу влади, загальної слабкості та розбалансованості владної структури, непрозорості ухвалення нормативних рішень уможливлюється стан за якого одні можуть маніпулювати з бюджетними ресурсами, а іншим пропонується пристосуватися до умов, за яких виживання стає проблематичним, а гідне життя – недосяжним ідеалом. Такою політикою носії владних повноважень маргіналізують себе та частину населення, що може мати наслідком поступову делегітимацію державних інститутів [4]. Наслідком тривалих військових дій практично на всій території країни суттєво посилились ризики суттєвого зниження або втрати доходів громадян, втрати житла та майна. Однією з найбільш гострих проблем є доступність населення до вчасної та якісної медичної допомоги. Ці проблеми зумовлюють комплексну кризу соціальної держави та є тими викликами, належна відповідь на які має бути надана у процесі відновлення країни. За умов депопуляції населення України, яке має сталий характер, необхідність дотримання балансу між вимогами соціальної справедливості та конкурентної економіки, створення умов для індивідуальної самореалізації, соціальних та правових гарантій здійснення прав та свобод має визначати зміст безпекової стратегії держави. Соціальна незахищеність послаблює індивідуальну та колективну

соціальну безпеку, суспільну солідарність.

Функціонування держави повинна відбуватися відповідно до засадничих принципів, які виражають її сутність, призначення, пріоритети розвитку та характер діяльності. Заходи уряду повинні бути збалансованими та пропорційними, переслідувати легітимну мету і бути такими, що спираються на засадниче положення Конституції про те, що людина є найвищою соціальною цінністю. Зміст цілей, ефективність їх досягнення за допомогою збалансованого законодавства та належної правозастосовної практики є критеріями на підставі яких визначається ступінь відповідності між нормативним ідеалом соціальної держави та фактичним станом втілення в життя.

Список використаних джерел:

1. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення [Текст] : монографія / О. Г. Сидорчук. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С.65.
2. Коленда Н.В. Соціальна безпека населення та її основні складові // Modern directions of theoretical and applied researches. 2013. March. URL: http://www.sworld.com.ua
3. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки // Стратегічна панорама. 2003. № 1. С. 25-32.
4. Іншин М.І., Севрюков Д.Г. Соціальне громадянство: історія та сучасність. Київ: Видавництво Людмила, 2020. С. 173-174.

Француз-Яковець Тетяна
Університет економіки та права "КРОК",
професорка секції конституційного,
адміністративного та міжнародного права
кафедри державно-правових дисциплін,
докторка юридичних наук, професорка

Гуменюк Віталій
Університет економіки та права "КРОК",
докторант, доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

Роль української національної та громадянської ідентичності в забезпеченні ефективності стратегій державотворення та політики пам'яті в Україні

Національна та громадянська ідентичність в Україні відіграє вагоме значення в умовах сьогодення, що зумовлено низкою факторів, серед яких особливе місце займає триваюча російська агресія. За таких умов консолідація українського суспільства навколо спільних цінностей та розуміння національної самобутності набуває критичного значення для забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та демократичного розвитку держави.

Мету, завдання, принципи, напрями, особливості формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України, гарантії участі громадян України, закордонних українців, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства у її реалізації, визначає повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері визначає Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [1].

На підставі цього Закону України розроблена Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року №1322, метою якого є формування та утвердження української національної та громадянської ідентичності у громадян та

закордонних українців шляхом національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання, громадянської освіти на основі суспільно-державних (національних) цінностей України. Пунктами 16, 17 частини першої вказаного Закону визначено, що українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством; українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [2].

З огляду на такі визначення, варто акцентувати увагу, що громадянська ідентичність ґрунтується на політико-правовому зв'язку людини з державою Україна, її народом як політичною спільнотою та громадянським суспільством (тобто усвідомлення себе як громадянина з відповідними правами та обов'язками, лояльність до держави). Своєю чергою, національна ідентичність базується на усвідомленні належності до Української нації як самобутньої спільноти (відчуття єдності, що ґрунтується на спільних культурних, історичних, етносоціальних та духовних елементах, зокрема: мова, традиції, історія, походження, символи).

Крім того, необхідно зауважити, що вплив російського військового вторгнення на українську ідентичність є подвійним. З одного боку, воно значно посилило громадянську солідарність між різними етнічними, мовними та регіональними групами, а з іншого – радикалізувало етнокультурну складову української ідентичності. Як наслідок російська агресія сприяла значному зростанню національної свідомості та громадянської активності серед українців, що створює сприятливі умови для зміцнення національної та громадянської ідентичності. При цьому прагнення України до європейської інтеграції може стати потужним фактором консолідації громадянської ідентичності на основі спільних європейських цінностей, таких як демократія, права людини та верховенство права. Важливою передумовою для формування спільного бачення майбутнього України є спільна громадянська ідентичність, що базується на демократичних цінностях та прагненні до європейської інтеграції, а усвідомлення спільної громадянської приналежності та орієнтація на політичні ідеали сприяють формуванню єдиного стратегічного курсу розвитку країни. Відтак необхідно зазначити, що національна ідентичність є ключовим фактором у формуванні колективної пам'яті та визначенні того, які історичні події вважаються важливими для Української нації та як вони інтерпретуються. Прийняття Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» та розробка Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року створюють правову основу для цілеспрямованої державної політики у цій сфері [3-5].

Разом з тим формування національної свідомості в сучасній Україні значною мірою залежить від осмислення ключових історичних маркерів. Повномасштабне російське військове вторгнення актуалізувало потребу в українських історичних символах і наративах, які зміцнюють національну ідентичність через канали суспільної комунікації. Водночас перетворення історичних питань на предмет політичних спекуляцій та брак єдиного загальнонаціонального бачення історії України створюють виклики для консолідаційного потенціалу історичної пам'яті. Отже, робота з історичною пам'яттю є ключовою для боротьби, у тому числі й з пропагандою, яка відкрито просуває міфи про відродження російської імперії або радянського союзу. Так, у процесі національного будівництва відбувається відбір та інтерпретація історичних подій, які сприяють формуванню бажаного образу нації, її героїчного минулого та національних цінностей [6].

При цьому, важливим механізмом символічного відтворення та зміцнення національної ідентичності є відзначення національних свят, оскільки вони нагадують про ключові події та

цінності, що об'єднують націю. Державне вшанування пам'ятних дат, пов'язаних з боротьбою за незалежність, національними героями та важливими історичними подіями, сприяє формуванню спільної історичної пам'яті та національної гордості. Меморіалізація історичних подій та постатей через встановлення пам'ятників, створення музеїв та перейменування вулиць є важливим засобом формування та збереження національної пам'яті. Ці практики допомагають суспільству пам'ятати про своє минуле, вшановувати героїв та жертв історії, а також передавати історичну пам'ять наступним поколінням [7-9].

Насамкінець варто зазначити, що ефективна політика пам'яті, що базується на принципах об'єктивності та поваги до різних історичних досвідів, також може сприяти вихованню патріотизму та громадянської відповідальності серед молодого покоління. Вивчення історії своєї країни, вшанування героїв та пам'ятних дат, а також усвідомлення трагічних сторінок минулого сприяють формуванню почуття національної гордості та відповідальності за майбутнє держави. Формування спільного громадянського простору, заснованого на демократичних цінностях та повазі до прав усіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, є ключовим для відновлення територіальної цілісності України [2, 5].

Висновки. Національна та громадянська ідентичності відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективності стратегій державотворення та політики пам'яті в Україні. Зміцнення обох типів ідентичності є важливим для консолідації суспільства, підвищення рівня громадянської участі, утвердження демократичних цінностей та формування спільного майбутнього. Триваюча російська агресія стала серйозним викликом для національної та громадянської ідентичності України, проте водночас сприяла зростанню національної свідомості та громадянської активності. Для подальшого зміцнення національної та громадянської ідентичності та підвищення ефективності державотворення та політики пам'яті рекомендується: удосконалити державну політику у сфері національно-патріотичного та громадянського виховання, приділяючи особливу увагу формуванню національної ідентичності, що базується на повазі до культурного та мовного різноманіття; розробити політику пам'яті, яка б сприяла діалогу та примиренню щодо складних питань історії, враховуючи різні історичні досвіди та перспективи; продовжити підтримку розвитку української мови та культури як важливих атрибутів національної ідентичності; активізувати міжнародну співпрацю у сфері формування національної та громадянської ідентичності, вивчаючи та адаптуючи успішний досвід інших країн.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2023. № 46, С. 116.
2. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року №1322.
3. Ukrainian Identity in Time of War: More Salient and Radical. *Institut für die Wissenschaften vom Menschen.* Vienna, Austria URL: https://www.iwm.at/publication/iwmpost-article/ukrainian-identity-in-time-of-war-more-salient-and-radical
4. Ukrainian National Identity, Explained. *UkraineWorld,* URL: https://ukraineworld.org/en/articles/ukraine-explained/ukraine-explained
5. Affirmation of Ukrainian national and civil identity. *European Business Association,* URL: https://eba.com.ua/en/utverdzhennya-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-ta-gromadyanskoyi-identychnosti/
6. Liubov Halukha, Pavlo Lysianskyi, Olha Harmatiy, Svitlana Verezomska, Oksana Voznyuk (Author). The role of historical memory in the formation of national identity: a study of the Ukrainian case. *Salud, Ciencia y Tecnología, Serie de Conferencias*. URL: https://conferencias.ageditor.ar/index.php/sctconf/article/view/682

7. Identity shifts in wartime Ukraine. *Australian Academy of the Humanities*, URL: https://humanities.org.au/power-of-the-humanities/identity-shifts-wartime-ukraine/
8. Politicizing Memory: Evidence from Ukraine. *Taylor & Francis Online*, URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10758216.2024.2316037
9. Episode 33: Memory Politics in Ukraine. *Realms of memory*. URL: https://realmsofmemory.com/podcast/episode-32-memory-politics-in-ukraine/

Богдан Ольга
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Принцип ефективності у функціонуванні публічної влади України: теоретичні засади та глобальні виклики

Сучасна публічна влада в Україні стикається з безпрецедентними викликами, що вимагають не лише адаптації, а й концептуального переосмислення принципів її функціонування. Одним із ключових орієнтирів є принцип ефективності. Саме він забезпечує досягнення цілей існування та функціонування держави, високий рівень довіри громадян до влади, раціональне використання ресурсів.

Ефективність публічної влади набуває особливого значення в умовах глобальних викликів. Економічні кризи, збройні конфлікти та війни, геополітична нестабільність, цифровізація процесів у різних сферах світової економіки, екологічні загрози — усе це вимагає швидких, зважених і результативних рішень публічної влади. Україна, яка сьогодні проходить складний шлях реформування державного апарату та зміцнення демократичних інституцій, повинна не лише імплементувати найкращі світові практики, а й виробляти власні підходи до підвищення ефективності публічного управління.

Тому є необхідність у аналізі принципу ефективності як основи діяльності публічної влади України та дослідити, як його реалізація може сприяти зміцненню державних інституцій в умовах глобальних змін.

Ефективність публічної влади визначає здатність публічних інституцій досягати суспільно значущих результатів із мінімальними витратами ресурсів. Принцип ефективності є наріжним каменем демократичного врядування, адже від нього залежить якість реалізації державної політики, рівень довіри громадян до влади та конкурентоспроможність країни на міжнародній арені.

Поняття ефективності в контексті діяльності публічної влади має багатовимірний характер. У класичному розумінні ефективність означає позитивне співвідношення між досягнутими результатами та використаними ресурсами. Проте якщо говорити про публічну владу - ефективність виходить за рамки суто економічних показників і включає правові, політичні, соціальні й адміністративні аспекти.

Розглядаючи ефективність публічної влади, можна виділити різні підходи: функціональний, ресурсний, соціальний, динамічний. Функціональний підхід передбачає оцінку ефективності публічної влади через її здатність виконувати свої основні функції – забезпечення на належному рівні економічного розвитку та соціального захисту, безпеки, правопорядку. Ресурсний підхід акцентує увагу на раціональному використанні бюджетних, кадрових та організаційних ресурсів. Це означає, що навіть досягнення позитивних результатів не можна вважати ефективним, якщо вони досягнуті за рахунок надмірних витрат або нераціонального використання можливостей. Соціальний підхід зосереджений на

задоволенні потреб громадян та забезпеченні суспільного добробуту. Державна влада є ефективною лише тоді, коли її рішення враховують інтереси різних соціальних груп та сприяють покращенню якості життя пересічного громадянина. Динамічний підхід відображає здатність державної влади адаптуватися до змінних умов. В умовах глобальних викликів – таких як збройні конфлікти і війни, економічні кризи, цифровізація – ефективність визначається не лише стабільністю, а й гнучкістю дій державних інституцій.

Ефективність публічної влади може мати різні прояви у демократичних і авторитарних системах. У демократичних державах ефективність пов'язана з прозорістю прийняття рішень, громадським контролем та підзвітністю влади перед громадяними. В авторитарних системах ефективність часто вимірюється здатністю швидко мобілізовувати ресурси, але це відбувається без урахування громадської думки та довгострокових соціальних наслідків.

Ефективність публічної влади — це багатовимірне поняття, тому для комплексного аналізу необхідно враховувати кілька ключових критеріїв, які відображають як досягнення запланованих результатів, так і відповідність державної політики реальним потребам суспільства. Такими критеріями оцінки ефективності публічної влади може бути результативність, відповідність суспільним потребам, економічність, транспарентність.

Найочевиднішим критерієм є результативність – тобто, наскільки публічна влада досягає поставлених цілей. Ефективне управління не обмежується лише ухваленням рішень – важливо оцінювати їх реальний вплив. Наприклад, якщо запроваджується реформа системи охорони здоров'я, то її результативність оцінюється не лише за кількістю прийнятих нормативних актів, а за тим, чи покращилася якість медичних послуг для громадян. Наступний критерій – це відповідність потребам суспільства. Державна політика має бути спрямована на вирішення актуальних проблем громадян. Це особливо важливо в умовах глобальних викликів, таких як війна, економічна нестабільність чи екологічні загрози. Показником ефективності тут може бути рівень довіри населення до органів влади, громадська підтримка державних ініціатив, а також якість взаємодії влади з громадянським суспільством. Третім критерієм є економічність, або ж оптимальне використання державних ресурсів. Ресурси завжди є обмеженими, тому ефективна влада повинна знаходити баланс між досягненням цілей і мінімізацією витрат. Наприклад, впровадження цифрових технологій в адміністративні процеси дозволяє зменшити витрати на утримання бюрократичного апарату, одночасно підвищуючи якість державних послуг. Четвертим важливим критерієм є транспарентність, тобто відкритість і підзвітність державних органів перед суспільством. Громадяни повинні мати доступ до інформації про діяльність влади, ухвалення рішень та використання бюджетних коштів. Низький рівень прозорості сприяє корупції та неефективному управлінню. Саме тому механізми громадського контролю, такі як електронні декларації чиновників або публічний аудит державних витрат, є ключовими для підвищення ефективності влади.

Окремо варто звернути увагу на роль економічного аналізу права як інструменту оцінки ефективності публічної влади. Цей підхід передбачає оцінку правових норм і управлінських рішень з точки зору їхньої економічної доцільності та наслідків.[1] Наприклад, запровадження нового податку можна оцінювати не лише з юридичної точки зору, а й через його вплив на економічну активність підприємств та рівень зайнятості. Юридико-економічний аналіз може виявити недоліки в тому, як публічне право враховує практичну реальність актуальних соціальних проблем та запропонувати ефективні політичні рішення та аналіз урядових структур і процесів.[2] Економічний аналіз права допомагає уникнути регуляторних помилок і забезпечити ефективне управління шляхом моделювання наслідків ухвалених рішень. Використання цього інструменту дозволяє державним органам прогнозувати ефективність політики та мінімізувати негативні побічні ефекти регулювання.

Ефективність публічної влади сьогодні визначається не лише внутрішніми факторами, а й здатністю адаптуватися до змін у світовій економіці, геополітиці, технологічному розвитку та екологічній ситуації. Сучасний світ перебуває в стані постійної трансформації, і жодна держава не може залишатися осторонь глобальних викликів, які формують нові реалії для здійснення публічної влади. Такі виклики впливають на діяльність публічної влади тому

потребують ефективних стратегій.

Глобальна економічна нестабільність є одним із головних викликів для ефективного публічного управління. Коливання світових ринків, зростання інфляції та боргове навантаження країн змушують уряди переглядати свої економічні стратегії.[3] Зокрема, енергетична криза, спричинена війною в Україні та санкційними обмеженнями проти країни-агресора, показала, наскільки важливою є, наприклад, енергетична незалежність держав. Слід наголосити, що для досягнення реальної ефективності необхідне довгострокове планування та гнучке реагування на економічні виклики.

Сучасний світ переживає складний період геополітичних змін. Збройні конфлікти та війни, санкційні режими та економічні блокади змінюють баланс сил у міжнародній політиці та економіці. Війна в Україні стала яскравим прикладом того, як геополітичні процеси впливають на ефективність публічної влади. Не тільки для України стали актуальними питання мобілізації ресурсів, підтримки армії та громадян в умовах війни, адаптації економіки до нових умов, переорієнтації ринків та торговельних шляхів, надання та використання фінансової та військової підтримки від партнерів. Управління в таких умовах потребує високої мобільності, гнучкості та координації між державними органами та міжнародними інституціями.

Ще одним глобальним фактором, що впливає на ефективність публічної влади, є технологічний розвиток. Впровадження штучного інтелекту, автоматизація адміністративних процесів та розвиток кібербезпеки відкривають як нові можливості так і загрози для ефективного врядування.

Екологічні проблеми та демографічні зміни також є важливими факторами, що впливають на ефективність публічної влади. Зміна клімату призводить до екстремальних погодних умов, руйнування інфраструктури та проблем у сільському господарстві, що потребує зваженої політики, спрямованої на адаптацію до змін клімату. Водночас міграційні процеси створюють нові соціальні виклики для держав. Ефективними кроками вирішення цього питання буде розробка ефективної міграційної політики, яка враховує як потреби біженців, так і соціальні виклики для держави. Україна, зокрема, стикається з масштабною внутрішньою міграцією через війну, тому є потреба у розробці довгострокових програм ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Як висновок слід зазначити, що ефективність публічної влади – це багатогранне поняття, яке має включати раціональне використання ресурсів, соціальну справедливість, адаптивність до нових викликів та прозорість ухвалення рішень. Ефективність публічної влади має оцінюватися не лише за результативністю, а також і за відповідністю суспільним потребам, економічністю, транспарентністю. Глобальні виклики кардинально змінюють вимоги до ефективності публічної влади. Вони вимагають від урядів швидкої адаптації, впровадження інновацій та стратегічного планування. Використання економічного аналізу права дозволить вплинути на ефективність функціонування державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Posner R. Economic Analysis of Law. Boston and Toronto: Little, Brown and Company, 1986. 496-499pp.
2. Rose-Ackerman S. The economic analysis of public law. *Eur J Law Econ* 1, 53–70, 1994. https://doi.org/10.1007/BF01540991
3. Manzoor, A. A Look at Efficiency in Public Administration: Past and Future. *SAGE Open*, 4(4), 2014. https://doi.org/10.1177/2158244014564936

Дубов Геннадій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

Доцільність застосування лінійних моделей оцінки впливу правового акту у нормопроектуванні

У різні періоди розвитку юридичної думки науковці прагнули пояснити правові явища, спираючись на досягнення природничих наук. Зокрема, концепції класичної механіки – такі як рівновага сил, причинність та інерція – ставали джерелом метафор і моделей для осмислення права. Вважаючи всесвіт упорядкованою системою, підпорядкованою суворим законам руху, мислителі доби Просвітництва та пізніших епох шукали аналогії між законами природи і законами суспільства.

Статуя Феміди із терезами символізує ідеал збалансованого, справедливого правопорядку – метафору, що перегукується з поняттям механічної рівноваги. В теорії права давно вкоренилися метафори рівноваги та балансу, навіяні механікою. Ще з античності правопорядок уявляли як систему терезів, де різні інтереси врівноважуються подібно до сил у стані рівноваги. Наприклад, концепція "стримувань і противаг" між гілками влади ґрунтується на образі урівноваження сил у державному механізмі. Елементи правової системи порівнюють із деталями машини, які мають працювати злагоджено, аби досягти стабільності – так само як у механіці сума сил може давати нульовий результуючий вектор, забезпечуючи спокій системи. Баланс інтересів і стабільність нормотворення у праві часто описують термінами рівноваги, наче суспільство прагне повернутися до сталого стану, якщо його порушити. Така аналогія перегукується з уявленнями класичної механіки про природну тенденцію систем до рівноваги.

Не менш поширеною є аналогія причинно-наслідкових зв'язків у праві з детермінованими причинними зв'язками в механіці. Класична механіка постулює, що кожна дія має свою причину і наслідок, які можна передбачити за законами природи. У праві також шукають чіткі причинно-наслідкові залежності: наприклад, правопорушення розглядається як причина, що зумовлює наслідок у формі юридичної відповідальності або покарання – своєрідна реакція на протиправну дію. За аналогією з третім законом Ньютона ("на кожну дію є рівна і протилежна протидія"), у кримінальному праві існує ідея неминучості покарання за злочин – своєрідна "реакція" системи на протиправну "дію". У класичній юриспруденції панувало переконання, що правові норми впливають на поведінку людей майже автоматично, подібно до того як фізичні сили детермінують рух об'єктів. Такий механістичний підхід зосереджувався на лінійних причинно-наслідкових зв'язках: одна причина - один наслідок. Наприклад, у теорії юридичних фактів тривалий час вважалося, що достатньо виявити один факт-підставу – і автоматично виникнуть правовідносини чи настане відповідальність. Подекуди цей підхід описували як спробу розкласти правову реальність на окремі "гвинтики" єдиного правового механізму. Відповідно, роль судді або правознавця уподібнювалася до ролі інженера, який з'ясовує, яка саме причина (факт) породила конкретний юридичний ефект (наслідок).

Наведені аналогії – рівновага, причинність, інерція – відображають прагнення побачити в праві упорядковану, передбачувану систему, схожу на механізм, що діє за відомими законами. В юриспруденції навіть закріпилися терміни на кшталт "механізм правового регулювання", під яким розуміють цілісну систему правових засобів, що впливають на суспільні відносини [1]. Таке поняття прямо екстаполює образ технічного механізму на правову сферу: норми права, юридичні факти, акти реалізації прав і обов'язків розглядаються як деталі єдиного апарату, які взаємодіють для досягнення певного результату – упорядкування поведінки людей.

Отже, механістичні моделі дали змогу теоретикам описати правову систему в термінах структури, функції та закономірності дії, що було особливо привабливим в епохи панування віри у всемогутність класичної науки.

У XX столітті відбувається помітний зсув від наївного механістичного підходу до більш складного бачення права. Практика показала, що людська поведінка і суспільні відносини не завжди вкладаються в жорсткі схеми, а "юридична машина" інколи дає збої, якщо керуватися тільки формулами. Одним з перших гучних сигналів критики пролунав від американського правознавця Роско Паунда. У 1908 році у своєму есе "Mechanical Jurisprudence" він засудив тогочасну практику суддів, які трактували право надто механістично, застосовували прецеденти, не зважаючи на реальні наслідки. Паунд ввів термін "механічна юриспруденція", маючи на увазі підхід, за якого суддя – лише автомат, що підставляє факти під готові правові норми, не задумуючись про справедливість рішення. Він вважав такий підхід хибним, бо суспільство – не статична машина, а живий організм, який постійно змінюється. На противагу Паунд запропонував соціологічну юриспруденцію, де наголос робиться на реальних наслідках судових рішень та потребах суспільства[2]. Його критика ознаменувала ширшу тенденцію: правова наука почала відходити від уявлень про абсолютну визначеність і передбачуваність права, успадкованих від класичної механіки.

Усвідомлення складності правових явищ поглиблювалося у другій половині XX ст. через розвиток кібернетики, теорії систем та інших наук. Дедалі частіше лунали думки, що розглядати право лише як простий механізм недостатньо. Натомість системне бачення розглядає право як складну систему, де взаємодіють норми, правовідносини, правосвідомість, соціальне середовище. Механістичний підхід не міг пояснити явищ, коли однакова норма дає різні ефекти залежно від контексту, або коли соціальні фактори змінюють дію закону. В межах системного та комплексного підходів було визнано, що правова реальність має багато вимірів і рівнів, а тому її аналіз потребує врахування нелінійних зв'язків, зворотного впливу результатів на причини тощо.

Таким чином, механістичний підхід, що колись домінував у загальнотеоретичних дослідженнях права, нині розглядається радше як історична сходинка, яку сучасна наука про право подолала, зберігши корисні інструменти, але відкинувши надмірний спрощений детермінізм. Як зазначає М.І. Козюбра, механістичне уявлення, буцімто всі правові системи діють на основі об'єктивної необхідності пізнаних законів, поступається місцем розумінню права як явища з нелінійною динамікою і значною часткою випадковостей [3].

Втім, незважаючи на науково визнану застарілість використання механістичних підходів, наразі їх використання покладається у основу правового регулювання процесу нормопроектування.

Так, згідно до вимог п.п.2 ч.1 ст.30 Закону України «Про правотворчу діяльність», суб'єкт правотворчої ініціативи здійснює оцінку впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини та викладає у пояснювальній записці, серед іншого: альтернативні шляхи вирішення проблеми, яка потребує правового врегулювання, з визначенням економічних, соціальних, фінансових, бюджетних, екологічних, демографічних, регуляторних, інвестиційних, гендерних, дискримінаційних, корупційних та інших наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних зобов'язань для кожного з альтернативних шляхів.

Застосування подібного підходу є очевидним прикладом використання лінійної механістичної моделі до осмислення суспільних відносин які мають стати предметом правового регулювання новоствореним нормативно-правовим актом, припускаючи простий, прямий зв'язок між причиною і наслідком, характеризуючи плив як однорідний, стабільний і пропорційний.

При цьому, навіть за таких умов, враховуючи застосований законодавцем підхід якщо кожен із 12 факторів, зазначений у цитованій нормі, дає принаймні два варіанти розвитку подій, то загальна кількість комбінацій (альтернативних шляхів) можливо порахувати звівши

кількість варіантів (2) у ступінь, яка дорівнює кількості необхідних до урахування факторів (12), і таким чином отримати 4096.

Отже, теоретично можливі 4096 альтернативних шляхи вирішення проблеми, якщо врахувати принаймні два варіанти дії кожного з факторів незалежно.

Така вражаюча кількість показників сценаріїв оцінки впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини, що має бути викладена у пояснювальній записці, по суті є мінімальною, виходячи із вимог Закону України «Про правотворчу діяльність», при здійсненні нормопроектувальної діяльності за таким підходом.

І, враховуючи викладене вище, очевидно свідчить про нагальну потребу зміни підходів у оцінці впливу правового акту у нормопроектуванні.

Список використаних джерел:

1. Стукаленко О. Нотатки до розуміння категорії «механізм правового регулювання» // Правова держава. – 2017. – №26. – С. 20–25
2. Pound R. Mechanical Jurisprudence // Columbia Law Review. – 1908. – Vol. 8, No. 8. – P. 605–623.
3. Козюбра М. Праворозуміння: плюралізм підходів і єдність поняття // Наукові записки НаУКМА. – 2010. – Т. 104. – С. 3–10

Ingelkofer Sandra
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
DAAD long-term lecturer at the Department of Administrative Law and Procedure,
Doctor of Law

Environmental Impact Assessment (EIA) in Wind Energy: A Comparative Analysis of Germany and Ukraine

Abstract

Wind energy plays an important role in Germany's energy transition, which is driven by international, European, and national climate targets. To achieve these goals, the expansion of wind energy is being prioritized, with favourable locations such as the North Sea and other wind-rich regions offering significant potential. Wind turbines have the capacity to produce large quantities of clean, renewable, and economically viable energy, thereby enhancing energy security, increasing energy independence, and mitigating greenhouse gas emissions. In Germany, parts of the existing energy infrastructure have been decommissioned to facilitate the transition to renewable energy sources [1].

Prior to the war, Ukraine's energy supply relied heavily on nuclear power (55 %), coal-fired plants (23 %), and natural gas (9 %) [2]. Since the onset of the war in February 2022, much of this infrastructure has been damaged or destroyed, leading to an energy crisis [3]. The disruption of fossil fuel imports from Russia over the past years has further worsened the situation, leaving Ukraine in urgent need of alternative energy solutions [4]. Like Germany, Ukraine has expressed a commitment to energy independence and has pledged to support the climate goals of the Paris Agreement [5]. Additionally, both nations align with the EU's climate objectives as outlined in its European commitments [6].

This study examines the Environmental Impact Assessment (EIA) processes for wind energy projects in Germany and Ukraine. It explores the objectives of the EIA in each country, compares the extent to which their legal frameworks align, and identifies key differences between them. The analysis highlights the distinct challenges and opportunities in each context, including Germany's

well-established regulatory environment and Ukraine's urgent need for energy infrastructure reconstruction. By comparing EIA procedures in these two jurisdictions, the study aims to provide insights into how EIA processes can support the development of wind energy in Germany and Ukraine.

Key words: Environmental Impact Assessment (EIA), Wind Energy, Legal Framework in Germany, Legal Framework in Ukraine.

1. Introduction

The global shift towards renewable energy is driven by the urgent need to mitigate climate change and ensure sustainable energy solutions. Among renewable sources, wind energy is increasingly recognized as a key contributor to achieving these objectives, owing to its potential to produce large quantities of clean energy. Germany, a global leader in the energy transition, has placed significant emphasis on expanding wind energy infrastructure, particularly in wind-rich regions such as the North Sea. This expansion, however, requires thorough assessment and management of its environmental impacts. In this context, Environmental Impact Assessment (EIA) plays a pivotal role in Germany, ensuring that wind energy projects are evaluated for their potential environmental effects before they are approved [7].

In contrast, Ukraine, which traditionally relied on nuclear, coal, and natural gas for energy, faces a more urgent energy crisis exacerbated by the war in 2022 and subsequent damage to its energy infrastructure [8]. With a strong commitment to energy independence and alignment with European climate goals, Ukraine has also turned to wind energy as a viable alternative. However, Ukraine's EIA framework for wind energy projects remains in its early stages, requiring adaptation and integration with its ongoing energy reconstruction efforts [9].

This paper compares the EIA procedures for wind energy projects in Germany and Ukraine, focusing on their legal frameworks, objectives, and procedural differences. By examining these two countries' EIA systems, the study aims to highlight the challenges and opportunities each faces in balancing energy needs with environmental protection. Through this comparison, the paper explores how EIA processes can support the sustainable development of wind energy.

2. Methodology

This study employs doctrinal legal research to analyze the legal frameworks governing EIA for wind energy projects in Germany and Ukraine. By reviewing relevant statutes, regulations, and literature, the research seeks to understand how EIA processes are structured in each jurisdiction [10]. Additionally, comparative research is used to identify key similarities and differences between the two countries' EIA procedures, focusing on procedural and legal challenges [11].

3. Legal Regulations in Germany

3.1 Relevant Regulations

The EIA in Germany is fundamentally guided by three principles [12]. These are referenced in Section 1 of the Environmental Impact Assessment Act (UVPG). The principles include:

(i) Effective preventive environmental measures,

(ii) The need for uniform principles, and

(iii) The key requirements for carrying out the environmental assessment and managing the results obtained [13].

Specifically, this means the protection of people (human health), animals, plants, and biodiversity, the protection of land, soil, water, air, climate, landscapes, cultural heritage, and other material assets. Furthermore, the interaction between these protected goods is taken into account [14]. Consequently, it is important to note that the central goal of an EIA is to evaluate the foreseeable impacts of a project on the environment and people before the project is realized and to incorporate these findings into the respective approval process [15].

The German regulations regarding EIA mainly serve to implement European legal requirements, particularly the implementation of Directive 2014/52/EU (EIA Amendment Directive). The EIA Amendment Directive notably imposes detailed requirements on the assessment programme, documentation, and publication of results [16].

Another goal of the UVPG is to promote compliance with substantive regulations through uniform procedural law.

For a better understanding, it should be noted that the EIA is an ancillary part of the approval process. The relevant approval procedure for wind energy projects is the immission control approval process under Section 4 of the Federal Immission Control Act (BImSchG) [17].

The UVPG is purely procedural law. Consequently, the substantive requirements for an EIA arise solely from specialized law, e.g. construction law or environmental law [18].

Errors in the application of the UVPG may form the basis for a lawsuit against an issued approval and may result in the approval being revoked if the error is not corrected.

A faulty application of the UVPG can become the subject of a lawsuit and may lead to the revocation of an issued approval if the error is not corrected [19].

Equally important for EIA-required wind energy projects are the provisions of the 2017 amended Ninth Ordinance on the Implementation of the Federal Immission Control Act [20].

3.2. Determining the Requirement for an EIA

The German Environmental Impact Assessment Act (UVPG) stipulates when an EIA is required. For wind farms, the size and performance values must be considered [21].

3.2.1 EIA Requirement for New Projects

According to the aforementioned laws, in Germany, an EIA is required for new wind energy projects if the total height of the wind turbines is 50 meters or more and the wind farm consists of at least 20 wind energy installations [22]. For wind farms with between 6 and 19 wind energy installations, a general preliminary assessment is made to determine whether the project requires an EIA or not [23]. If the project involves 3 to 5 wind turbines, a site-specific preliminary assessment is conducted [24].

3.2.2 EIA Requirement for Modification Projects

If new installations are added to an already approved wind farm, this is considered a modification project [25]. In such cases, it must be examined whether an EIA was already conducted in a previous procedure. If no EIA has been carried out for the wind farm, an EIA is required if the threshold for the new installation reaches 20 wind turbines or if the preliminary assessment of the wind farm (including both existing installations and modification projects) indicates that an EIA is required [26]. If an EIA has already been conducted for the wind farm, an EIA must also be carried out for the modification project if the proposed project consists of 20 or more wind turbines [27], or if the preliminary assessment from a previous site-specific assessment for the proposed project requires it [28].

3.3. EIA Procedure

The procedure for the EIA is primarily governed by the regulations of the EIA Act as well as the provisions of the immission control approval process [29]. The procedure essentially takes place in the following stages:

(i) Preliminary procedure, scoping meeting,

(ii) EIA report,

(iii) Authority and public participation,

(iv) Electronic EIA portals.

3.3.1. Preliminary Procedure, Scoping Meeting

The project developer must inform the competent authority about the content and scope of the project by submitting the characteristics of the project (e.g. size, capacity, location, potential environmental impacts). A meeting may be held between the authority and the project developer, during which experts, relevant specialized authorities, environmental organizations, or third parties may be involved. The purpose of the preliminary procedure is to enable the project developer to submit all necessary documents and ensure that the project developer is adequately informed to avoid unnecessary preliminary work [30].

3.3.2. The EIA Report

The EIA report is submitted by the project developer to the authority and includes the anticipated environmental impacts of the project. The report must include, among other things, a

description of the project (including location, type, scope, size, and essential characteristics of the project). It must also include a description of the environment in the area of influence of the project. Additionally, the report must describe the expected significant environmental impacts of the project and how significant adverse environmental impacts can be excluded, reduced, or offset. The report must also include reasonable alternatives that are relevant to the project and have been reviewed by the project developer, as well as the main reasons for the chosen alternatives and a generally understandable, non-technical summary of the EIA report.

Furthermore, the EIA report may include:

(i) Information on the impacts on the conservation objectives of a Natura 2000 site, if relevant,

(ii) Further details, such as a description of the location, land requirements, type of protected assets, etc., if relevant,

(iii) Existing results of other legally required assessments,

(iv) In the case of modification projects, the other projects should be considered as pre-existing conditions.

The report should enable the authority to assess the environmental impacts of the project, and it should also allow any third party to determine whether they might be affected by the project [31].

3.3.3. Authority and Public Participation

The competent authority must obtain statements from all parties affected by the project. The public is informed about the project by the competent authority. The public must be provided with the following information:

(i) Basics of the application,

(ii) Type of possible permit issuance,

(iii) Determination of the EIA requirement,

(iv) The competent authorities,

(v) Place and duration of inspection,

(vi) Availability of the EIA report,

(vii) Any other decision-relevant documents,

(viii) Any further details, as relevant to the decision [32].

3.3.4. Electronic EIA Portals

The EIA report must be submitted electronically [33].

Information about administrative procedures involving EIA must be published in central electronic portals and made accessible [34]. Portals for the federal government and the states are planned [35].

4. Legal Regulations in Ukraine

4.1 Relevant Regulations

The Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment sets out the legal and organizational framework for carrying out EIA in Ukraine. This legislation complies with the European Union's Directive 2011/92/EU, guaranteeing that the environmental consequences of proposed projects are assessed before implementation decisions are finalized [36].

The law defines the procedures for drafting EIA reports, ensures public involvement through discussions, and mandates the incorporation of environmental factors into decision-making for planned activities. Its objectives include preventing environmental damage, enhancing ecological safety, and promoting the sustainable use of natural resources [37].

The purpose of these standards is to:

(i) Ensure that all investment projects undergo an appropriate assessment,

(ii) Confirm that the proposed investment does not result in any environmental or social impacts that conflict with the financing parties' policies, and

(iii) Prevent reputational or financial risks to the investor [38].

4.2. Determination of an EIA Requirement

4.2.1 EIA Requirement for New Projects

According to the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment, an EIA is mandatory

for wind farms that meet specific criteria. Specifically, wind farms comprising two or more turbines, each with a height of 50 meters or more, are subject to the EIA process [39]. Initiating any activity that requires an EIA without first completing the assessment is prohibited under this law [40].

4.2.2. EIA Requirement for Modification Projects

Under Ukraine's Law on Environmental Impact Assessment any modifications to existing wind energy projects—including expansion, extension, reconstruction, technical upgrades, major repairs, or conversion—require a mandatory EIA. This obligation applies unless the proposed changes are determined not to present significant environmental risks, according to government-established criteria [41]. The law stipulates that wind farms consisting of at least two turbines, each measuring 50 meters or more in height, are subject to an EIA requirement [42].

With this in mind, it is a logical conclusion that any modification expanding a wind energy project to include two or more wind turbines, each at least 50 meters in height, will be subject to an EIA.

4.3. Procedure of the EIA Process

The EIA procedure involves project developers preparing an EIA report, conducting public consultations, reviewing environmental impacts, and receiving a conclusion from an authorized body. The project can proceed only if the conclusion is favourable.

4.3.1. Preliminary Procedure, Scoping Meeting

Article 5 of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment sets out the procedure for notifying authorities and the public about proposed projects that require an EIA. It specifies the need for scoping, determining the scope and content of the EIA report, and the level of detail to be included. The notification must include key characteristics of the proposed project, such as its size, capacity, location, and potential environmental impacts. This ensures that the potential environmental effects of the project are thoroughly evaluated. The law also requires public participation through consultations, allowing stakeholders to provide input on the proposed activity. This process promotes transparency, accountability, and informed decision-making to mitigate adverse environmental effects [43].

4.3.2. The EIA Report

Article 6 of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment outlines the critical components of an EIA report [44]. Similar to the German legal framework, it requires a comprehensive description of the proposed project, including key details such as the project's location, type, size, and essential features [45]. This ensures that the full scope of the project is clear.

The report must also include a detailed description of the existing environment within the area likely to be impacted by the project, ensuring that the baseline conditions are understood before assessing potential effects [46].

A significant aspect is the evaluation of expected environmental impacts, which must address potential negative consequences and outline measures to prevent, reduce, or offset them [47]. This aligns with the German system’s emphasis on mitigating adverse impacts [48].

The report should present reasonable alternatives to the project, explaining the reasons for choosing the preferred option and providing transparency in decision-making [49].

Moreover, a non-technical summary must be included, making the information accessible to the public and stakeholders, promoting transparency and understanding [50].

Finally, for modification projects, the report should assess previous environmental impacts from related activities [51]. This comprehensive approach mirrors the thoroughness required in the German EIA system, ensuring effective environmental evaluation and stakeholder involvement [52].

4.3.3. Authorities and Public Participation

Article 7 of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment outlines the public consultation process in the EIA procedure [53]. Like the German system, it ensures that the public is adequately informed and involved in the decision-making process [54]. The competent authority must notify the public about the proposed project, including:

(i) Basic information about the project and the application [55].

(ii) The type of possible permits and determination of EIA requirements [56].

(iii) Information about relevant authorities responsible for the EIA process [57].

(iv) Details regarding the location and period for public access to the project documentation [58].

(v) The availability of the EIA report and other important decision-making documents [59].

Public participation is encouraged, allowing individuals and stakeholders to submit feedback and raise concerns about the environmental impacts of the project [60]. The law mandates that these consultations are conducted transparently, allowing for meaningful public involvement, just as the German system emphasizes public participation in the EIA process [61].

4.3.4. Electronic EIA Portals

After reviewing the available information on the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment, there is no specific mention of electronic portals within the articles of the law. The law primarily focuses on establishing legal and organizational frameworks for conducting EIAs to prevent environmental harm, ensure ecological safety, and promote the rational use of natural resources [62].

However, in practice, the Ukrainian EIA process utilizes electronic systems for submitting and accessing EIA reports. For instance, the EIA notification is processed through the electronic cabinet of the EIA register, managed by the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine or relevant regional state administrations [63]. This system streamlines the submission process and enhances transparency by making information accessible to stakeholders.

While the law does not explicitly detail the use of electronic portals, these digital tools are integral to the EIA process in Ukraine, aligning with the law's objectives of promoting transparency, efficiency, and public participation.

This approach mirrors the concept found in the German legal framework, where centralized electronic portals are used to make EIA-related information readily accessible to the public and relevant authorities.

5. Comparative Analysis of EIA Procedures for Wind Energy Projects in Germany and Ukraine

While the EIA procedures for wind energy in Germany and Ukraine share foundational principles under EU directives, their legal frameworks exhibit both similarities and differences, reflecting each country's unique legal context.

5.1. Legal framework

In terms of legal frameworks, both countries have EIA laws that align with European Union directives, such as the EU's EIA Directive 2011/92/EU, aiming to ensure environmental protection through early assessments. Germany's framework is well-established and grounded in the Environmental Impact Assessment Act (UVPG), which is integrated into the broader federal regulatory process for wind energy under the Federal Immission Control Act (BImSchG).

Ukraine's Law on Environmental Impact Assessment is a significant step forward, explicitly transposing EU standards into national law. Despite being newer, it provides a solid legal foundation for environmental oversight, particularly in renewable energy projects. The law's rapid adoption post-EU Association Agreement underscores Ukraine's proactive stance on environmental policy.

5.2 Procedural Efficiency

When comparing procedural requirements, both countries require project developers to prepare detailed EIA reports, including assessments of potential environmental impacts, alternatives, and mitigation measures.

Germany's process is highly structured, with mandatory scoping meetings, public participation, and digital transparency. In terms of effectiveness, Germany's robust and highly regulated EIA process has contributed to well-managed environmental outcomes for wind energy projects. Moreover, Germany benefits from decades of institutional experience, enabling rigorous enforcement of EIA outcomes.

Ukraine, while committed to integrating environmental considerations, faces unique challenges in balancing rapid energy development with environmental protection—particularly amid ongoing conflict and the urgent need to rebuild energy infrastructure. Despite these pressures, its EIA

system demonstrates remarkable adaptability, merging reconstruction efforts with environmental safeguards. A key example is the precautionary lower EIA threshold (≥2 turbines vs. Germany's ≥20), ensuring even small projects undergo scrutiny—a critical measure given Ukraine's infrastructure vulnerabilities and immediate energy needs. Additionally, Ukraine has introduced progressive innovations, such as mandatory public consultations, to enhance transparency and accessibility. Though implementation remains a work in progress, these steps reflect a modern, participatory approach to sustainable energy planning.

6. Conclusion

In conclusion, the EIA procedures for wind energy projects in Germany and Ukraine share foundational commitments to environmental protection and EU compliance, yet reflect distinct national priorities. Germany's system sets a global benchmark for procedural rigor, thorough public participation, and long-term environmental planning. Ukraine's newer framework demonstrates ambitious adaptability, rapidly aligning with EU standards while addressing urgent energy and infrastructure challenges. Features like lower EIA thresholds and robust public consultation requirements underscore its progressive approach to balancing development with environmental safeguards. Though opportunities remain to strengthen enforcement and institutional capacity, Ukraine's EIA system provides a resilient foundation for sustainable growth. Together, these cases illustrate how EIA processes can be tailored to diverse contexts while advancing shared climate objectives.

References:

1. Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action of Germany, Energy Transition and Climate Protection: Challenges and Paths of Transformation, URL: https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Publikationen/Klimaschutz/klimaschutz-energiewende.pdf [in German]
2. International Energy Agency, Ukraine's Energy Security and the Coming Winter: An energy action plan for Ukraine and its partners, URL: https://iea.blob.core.windows.net/assets/cec49dc2-7d04-442f-92aa-54c18e6f51d6/UkrainesEnergySecurityandtheComingWinter.pdf
3. Ibid.
4. European Commission, EU Support for Ukraine's Energy Security, URL: https://ec.europa.eu; Atlantic Council, Ukraine Beats Russia in Epic Gas Battle, URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-beats-russia-in-epic-gas-battle
5. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), Paris Agreement, URL: chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
6. European External Action Service, EU-Ukraine Association Agreement, URL: https://eeas.europa.eu; United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), Ukraine Deposits Instrument of Ratification of Paris Agreement, URL: https://unfccc.int/news/ukraine-deposits-instrument-of-ratification-of-paris-agreement; European Commission, The European Green Deal, URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0640; Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 on establishing the framework for achieving climate neutrality (European Climate Law), URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj
7. Lehr, U., Lutz, C., & Edler, D, Economic impacts of renewable energy expansion in Germany, Energy Policy, 136, 111052 URL: https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.111052
8. Ministry of Energy of Ukraine, Energy Crisis and Recovery Plan for Ukraine, URL: https://www.energy.gov.ua/en/
9. European Commission, 2030 Climate Target Plan: At least 55% less net greenhouse gas emissions by 2030, Directorate-General for Climate Action, URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-green-deal/2030-climate-target-plan_en
10. Majeed, N., Hilal, A., & Khan, A. N., Doctrinal research in law: Meaning, scope and methodology,

Bulletin of Business and Economics, 2023, 12(4), 559–563, URL: https://bbejournal.com/BBE/article/view/666
11. Antonucci, L., Comparative research in higher education studies: Considering the different levels of comparison and emerging methodological challenges, In Theory and Method in Higher Education Research (Vol. 9, pp. 1–19), Emerald Group Publishing Limited, 2014, URL: https://doi.org/10.1108/S1479-3628(2013)0000009004
12. German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
13. Sangenstedt, H. R., Landmann/Rohmer, Environmental Law, 2018, § 1 UVPG, Rn. 1 [in German]
14. § 2 section 1 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
15. German Bundestag (Scientific Service), Scope of the Environmental Impact Assessment for Wind Energy Installations, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.bundestag.de/resource/blob/664626/adbee516cceb5b27a4f5cd1f6ccb0952/WD-8-065-19-pdf.pdf [in German]
16. European Parliament and Council of the European Union, Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0052
17. Agency for Wind and Solar, Approval Procedure under the Federal Immission Control Act of Germany: Approval, URL: https://www.fachagentur-wind-solar.de/wind/genehmigung [in German]
18. Ibid.
19. § 4 section 1 UmwRG, German Environmental Appeals Act, URL: https://www.gesetze-im-internet.de/umwrg/ [in German]
20. Federal Republic of Germany, Ninth Ordinance on the Implementation of the Federal Immission Control Act (Ordinance on the Licensing Procedure – 9th BImSchV), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bimschv_9/BJNR002740977.html [in German]
21. § 6 and § 7 UVPG in conjunction with Annex 1 No. 1.6, § 9 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
22. § 5 UVPG in conjunction with Annex 1 No. 1.6, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
23. Annex 1 No. 1.6.3 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
24. Bizer, K., Döpfer, J., & Führ, M. (2000), Evaluation of the Federal German Act on Environmental Impact Assessment (EIA Act), Journal for European Environmental & Planning Law, 2(2), 84-91, URL: https://www.researchgate.net/publication/346508108_Evaluation_of_the_Federal_German_Act_on_Environmental_Impact_Assessment_EIA_Act
25. § 9 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
26. § 9 section 2 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
27. § 9 and § 6 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
28. § 9 section 1 phrase 1 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
29. § 9 BImSchV in conjunction with § 10 BImSchG, Ordinance for the Implementation of the Federal Immission Control Act (BImSchV) and Federal Immission Control Act (BImSchG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bimschv_9/BJNR002740977.html and

https://www.bmuv.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Luft/bimschg_en_bf.pdf [in German]
30. Bizer, K., Döpfer, J., & Führ, M. (2000), Evaluation of the Federal German Act on Environmental Impact Assessment (EIA Act), Journal for European Environmental & Planning Law, 2(2), 84-91, URL: https://www.researchgate.net/publication/346508108_Evaluation_of_the_Federal_German_Act_on_Environmental_Impact_Assessment_EIA_Act
31. Annex 4 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
32. § 10 section 5 BImSchG, Federal Immission Control Act (BImSchG), URL: https://www.bmuv.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Luft/bimschg_en_bf.pdf [in German]
33. § 16 section 9 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
34. § 19 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
35. § 20 Abs 1 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
36. Pravsky Consulting, Ukraine: Adopted Law on Environmental Impact Assessment, URL: https://www.pravsky.com/ukraine-adopted-law-environmental-impact-assessment
37. Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
38. Ukraine Power Resources, Supplemental Environmental & Social Impact Assessment, For International Lenders, Dnistrovskiy 100 MW Wind Power Project, Ukraine, p. 20, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ukrainepowerresources.com/wp-content/uploads/2019/05/DWPP-Supplemental-ESIA-Final-Issued-08.05.2019-Eng.pdf
39. Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
40. Ibid.
41. Radchenko, Vitaliy, Ukraine adopts law transposing EU EIA Directive, URL: https://cms-lawnow.com/en/ealerts/2017/07/ukraine-adopts-law-transposing-eu-eia-directive
42. Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
43. Article 5 of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
44. Article 6 of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762

45. § 10 BImSchG, Federal Immission Control Act (BImSchG), URL: https://www.bmuv.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Luft/bimschg_en_bf.pdf [in German]
46. Article 6 (2) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
47. Ibid.
48. § 16 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
49. Article 6 (4) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
50. Art. 6 (4) and (7) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
51. Art. 6 (4) and (9) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
52. The Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection (BMUV), Environmental assessments EIA/SEA, URL: https://www.bmuv.de/en/topics/education-participation/overview-citizen-participation/environmental-assessments-eia-sea
53. Article 7 of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
54. § 18 UVPG, German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
55. Art. 7 (1) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
56. Ibid.
57. Art. 7 (2) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
58. Art. 7 (3) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-

vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
59. Art. 7(4) of the Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
60. Ministry of Environmental Protection of Ukraine, Public Participation in EIA Processes, URL: https://www.menr.gov.ua
61. German Environmental Impact Assessment Act (UVPG), URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/BJNR102050990.html [in German]
62. Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine of May 23, 2017 No. 2059-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 50. P. 913 (as amended on 08-12-2023), URL: https://uwea.com.ua/en/library/legals/zakon-ukrainy-ob-ocenke-vozdejstviya-na-okruzhayuschuyu-sredu-2059-viii-ot [in Ukrainian] and https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97762
63. Geogroup, Environmental Impact Assessment (EIA), URL: https://geogroup.com.ua/en/environmental-impact-assessment-eia/

Кабанець Наталія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Етичні питання дотримання військового обов'язку в умовах військового стану

«Гідність держави зрештою залежить від гідності особистостей, які її створюють». **Джон Стюарт Міль** [1].

Складні часи ставлять для нас питання і спонукають до пошуку відповідей з метою розуміння стану речей. При цьому *горизонт нашого розуміння* у військовий час настільки наближений до межі буття, що деякі речі відкриваються з очевидною ясністю.

Процедура ***запитування, як метод розуміння*** у філософствуванні може допомогти нам сформувати позицію, необхідну для прийняття важливих відповідальних рішень під час воєнного стану, зокрема, в питаннях етики з дотримання військового обов'язку.

З іншого боку, ***акцентування*** на основоположних питаннях традиції права на основі філософського підходу допомагає формуванню розуміння ***цінностей***, що захищаються сьогодні у військовому протистоянні з ворогом. Такими цінностями для нас є поняття держави, честі, морального обов'язку і військового обов'язку захищати Вітчизну.

1) ***Держава – справа честі вільних людей***

Філософсько-правова традиція вчить нас, що держава, як і право, є добром і притому *моральним добром* для суспільства:

«*Держава є певне об'єднання, а будь-яке об'єднання утворюється для певного щастя. Адже всі діють заради того, що вважається достойним життям, тож вочевидь всі об'єднання прямують до певного щастя. До найбільшого і найвищого з-поміж усіх благ, власне, прямує те об'єднання, що є найголовнішим і охоплює решту об'єднань. Саме воно називається* ***державою*** *або* ***політичним об'єднанням***», – Аристотель «Політика» [2, с.15].

«*Держава в собі і для себе є моральна цілісність, здійснення свободи, і абсолютна мета розуму полягає у тому, щоб свобода дійсно була. Держава є дух, який перебуває в світі і реалізується в ньому свідомо… держава – це хода Бога у світі; її основою служить влада*

розуму, який здійснює себе як волю…», – Г. Ф. Гегель [3, с. 216].

«Держава – це **res populi** і **res publica** : «*спільна справа народу і його спільна річ*», – каже Цицерон [4; с. 48]. В ній панує верховенство *публічного* інтересу над приватним і благо народу в ній вищий закон (*Salus populi suprema est*). При цьому у публічному інтересі держава є не просто спільною справою народу, а *справою честі вільних людей*.

А в чому полягає честь і відданість спільній справі в першу чергу, як не в захисті Вітчизни в тяжкий час війни?..

2) ***Зв'язок етичних чеснот з формами держави***

Честь від слова «чеснота» – етична особливість нашої душі, яку мають моральні індивіди, вільні особистості. Вона практикується у політичному спілкуванні – державі. При цьому держава у формальному розумінні сама є втіленням етичних чеснот. Так, Цицерон (як і Платон), підкреслюючи значення етичних начал в політичному спілкуванні, розрізняв чотири окремих види чеснот: ***мудрість*** (*prudentia*), ***мужність*** (*fortitudo*), ***помірність*** (*moderatio*) і ***справедливість*** (*justitia*). Три правильні чесноти втілюються в трьох правильних формах держави: монархії (мудрість), аристократії (мужність), демократії (помірність), а їх збалансований (гармонійний) варіант – у змішаній формі держави, яка є втіленням справедливості – четвертої етичної чесноти. Отже, держава є інституційним втіленням в ***змішаній формі держави*** гармонійної чесноти справедливості, як урівноваженого балансу трьох інших чеснот [4, с. 49]. Вона є ***справою честі*** вільних людей.

Тільки в державі і через державу індивід (особистість) і громадянське суспільство здобувають свою *свободу*, практикуючи моральну чесноту. Це та основа нашого самоусвідомлення, яка дає *почуття гідності вільної людини* і пов'язана з *обов'язком належної поведінки*, що є основою для визнання за індивідом правового статусу особи в громадянському суспільстві.

Хто такий громадянин, як не моральна особа, гідність якої публічно визнана державою? Але гідність для особи – це відповідальність і розумні вольові дії з дотримання морального обов'язку, в будь-якій ситуації, а особливо в тяжкі часи випробувань. Там, де принцип честі сильніший за фізичний інстинкт самозбереження.

3) ***Інстинкти і мораль***

Колись Томас Гоббс, оцінюючи людську поведінку з позицій природи, визначив, що нами керують інстинкти і найперший з них – страх, інстинкт самозбереження, якому людина не може опиратися. Тому вади людські – боягузтво і зрадництво, не можуть бути злочинами під час війни, бо інстинкт самозбереження сильніший за *суспільну угоду* про створення держави.

Школа морального почуття[1] відкрила з ним дискусію і змогла показати, що особа – не лише фізичний індивід, але саме *моральна особистість*, здатна опиратися своїм інстинктам і діяти всупереч закону причинності в природі. Саме тому моральна особа – *вільна* особа. Вона живе і діє за моральним законом свободи, перемагаючи в собі закладену від природи причинність. Найяскравіше це показав Кант своїм розумінням *морального зобов'язання* і правилом категорійного імперативу («*Будь особою*», «*Дій так, щоб максима твого власного*

[1] Школа морального почуття – один із напрямів школи природного права Нового часу. Її представники вважали особу не просто фізичною істотою, яка керується інстинктами і підкоряється дії фізичних законів, а моральним індивідом, що здатен жити за моральним законом, керуючись моральним почуттям [5]. Школа виникла в Шотландії в XVII ст. (Шефтсбері, Хатчесон) і мала значний вплив на подальший розвиток наукової думки.

Зокрема, і відомі представники ліберально-індивідуалістичного напряму школи природного права (Локк, Монтеск'є) розглядали особу саме в моральному розумінні. А Кант формулює свою знамениту третю антиномію саме як існування закону свободи, що заперечує причинно-наслідковий закон буття, і виходить на обґрунтування морального зобов'язання через категорійний імператив в своїй системі практичного розуму.

вчинку була сумісна з загальним законом свободи для всіх»)[2].

Час війни і військового стану – особливий для перевірки нашої відданості моральному обов'язку. Мусимо себе запитати: «Хто ми: фізичні індивіди, чи моральні особистості? У час війни сильніші наші моральні почуття і обов'язки честі та відданості спільній справі, чи інстинкти страху і самозбереження?» І якщо держава, надаючи нам статус громадянства, визнає за нами право на людську гідність і повагу, то чи не зобов'язані ми, бодай перед власним сумлінням, бути гідними цього визнання?[3]

4) ***«Вітчизна в небезпеці»***

Древні римляни вважали, що «При захисті спільної справи немає приватних осіб» (*Privati nullae sunt in causa communi defensionis*). А вони знали ціну поразок і перемог. Історія знає приклади, коли у надзвичайно складній ситуації, гасло «*Вітчизна в небезпеці*» відроджувало в громадянах вищі моральні почуття і здатність до самопожертви заради спільної справи. Так було у Франції в часи Великої революції XVIII ст. Так було в XX ст. під час другої світової війни. І питання дисципліни та самоорганізації тут виходили на перший план, визначаючи можливість успіху та поразки. Усі державні органи і прості громадяни повинні бути свідомими і готовими проявити здатність до повної самоорганізації заради спільної справи, якщо вони хочуть захистити власну свободу і зберегти державу.

Але питання ще постає в іншому: чи об'єднує нас спільне почуття Вітчизни, належності до єдиного культурно-громадянського простору, того що Аристотель називав «*філією*» – любов'ю до рідної землі і цінностей нашого духу?.. Чи всі ми діти України і її громадяни?

5) ***Питання громадянства і військового обов'язку***

Сьогодні є багато «*ухилянтів*» від військової служби, для яких власний інтерес важливіше за спільну справу. Розмови про громадянську відповідальність за ухилення від військової служби дуже трепетні в суспільстві. Покарання за ухилення від військової служби і дезертирство надзвичайно поблажливі для військового стану. Чи стимулюють вони військову дисципліну і самоорганізацію суспільства? Не кажучи вже про вікову межу для призову на військову службу – вона занадто висока для воюючої держави[4]. То тоді, чи всі ми дійсно громадяни цієї держави в складний для нас час? І що для нас є морально прийнятним добром, а що аморальним вчинком під час воєнного стану?

Зрештою, що є для нас гасло «Слава Україні» і відповідь «Героям слава», «Україна понад усе»? Чи відповідає воно нашій внутрішній моральній сутності? Чи готові ми

---

[2] «Категоричний імператив — фундаментальний моральний принцип, сформульований філософом Іммануелем Кантом у 1785 році в книзі Grundlegung zur Metaphysik der Sitten («Підґрунтя для метафізики моралі»). Книга є одним із головних творів етики. Категоричний імператив є центральним принципом моральної філософії Іммануеля Канта, а також сучасної деонтологічної етики, яку інакше називають моральним законом»[6].

[3] До речі, Жан Жак Руссо у своєму знаменитому творі «Про суспільну угоду або Принципи політичного права» з сенсуалістських позицій, апелюючи до морального почуття, також опонує Томасу Гоббсу, пояснюючи громадянський обов'язок захищати Вітчизну і бути готовим на самопожертву: «*Суспільний контракт* має на меті убезпечення сторін, що його укладають. Хто бажає мети, бажає й засобів, засоби ж ці нерозривно пов'язані з певним ризиком і навіть з певними втратами. Хто хоче зберегти своє життя за рахунок інших, в свою чергу, коли це потрібно, повинен бути готовим віддати його за них. Отже, коли закон вимагає від громадянина наразитися на певну небезпеку, громадянин тут більше не може бути суддею; і коли принцепс сказав йому: «Для держави корисно, щоб ти помер», — він повинен померти, оскільки лише завдяки цій умові він досі жив у безпеці, і життя його — це вже не тільки доброчинність природи, але й дар держави, пов'язаний з певними умовами»[7].

[4] Міністерство оборони України нещодавно запровадило проект «Контракт 18-24» — добровільну ініціативу для українців віком від 18 до 24 років, які готові приєднатися до Сил оборони на один рік. Цей контракт передбачає не лише чітко визначений термін служби, але й фінансові бонуси на додачу до грошового забезпечення. Але чи достатньо добровільної форми організації поповнення війська в період військового часу?

відстоювати свої цінності ціною життя?

Честь і слава героям, що знають моральний обов'язок і утверджують його навіть ціною власного життя, захищаючи свободу. Але боягузтво і ухилянство – це ґандж, моральна вада. Вона потребує осуду, а не підтримки. Інакше спільна справа є під загрозою. І, в моральному плані, чесний вчинок заслуговує слави, а вада – зневаги. Отож, героям – честь, а боягузам – наша зневага. *Suum quique* - «кожному своє» за природою. Будьмо справедливими!

І міркуючи строго логічно в правовому полі, чи повинна держава визнавати за індивідами їх громадянські права, якщо вони не діють як морально-зобов'язані істоти, а керуються власними інтересами, підкоряючись своїм вадам та інстинктам? Інакше кажучи, чи є статус громадянства держави, апріорі, непорушним і для миру, і для війни? Можливо, є необхідність подумати про різні правові режими громадянства для різних категорій осіб, як під час війни, так і під час перехідного стану між війною та миром.

6) ***Війна та мир у правовому відношенні***

Є часи миру і часи війни. І закони цих часів різні. Хто намагається задіювати інструменти мирного регулювання суспільних відносин в часи війни, той, не враховуючи зміну реальності, впадає в найгіршу несправедливість і діє вкрай необачливо і нерозумно відносно власного життя та інтересу. Зберігати формальний підхід в праві заради принципу в ситуації, що корінним чином змінилася, є безглуздям.

Колись видатний філософ зазначав: «… *якщо поява певного інституту за якихось умов виглядає цілком виправданою і необхідною і, таким чином, стає дійсною відповіддю на вимогу історичної ситуації, то… коли такі умови вже не існують, то інститут втрачає тоді глузд і право*» [4, с.21]. Це стосується й інституту громадянства в військовий час. Він не може бути непорушним стосовно аморального ставлення до спільного інтересу.

Має бути глибоке суспільне усвідомлення, що ми знаходимося в стані війни. Характер війни, обумовлює нашу нерішучість і бажання втекти від труднощів, якщо не в іншу країну, то бодай в іншу мирну реальність. Але часи змінилися. Вони не будуть такі як раніше. Ми повинні прийняти дійсність з усією рішучістю і відповідальністю, якщо… Якщо ми хочемо Перемоги у протистоянні з ворогом, хочемо зберегти державу і відстояти нашу свободу. Наш ворог ідеальний і це виклик для нашого духу: ми повинні бути бездоганними, не даючи нашим недолікам брати гору над нашими принципами. Перемога дається через моральне зусилля над власною природою.

7) ***Заходи інформаційно-виховного впливу***

Очевидно, що правові заходи організаційно–дисциплінарного характеру мають бути посилені у воюючій країні.

З іншого боку, в суспільстві існує певна відстороненість від фронту, що обумовлює наявний інфантилізм і незадіяність в суспільні процеси. Тому на рівні суспільної свідомості мають бути також на належний рівень підняті і посилені заходи морально-педагогічного виховання в закладах освіти, формування патріотичної позиції через засоби масової інформації, соціальних мереж.

Збереження пам'яті, підтримка морального почуття й відповідальності та віддання належної шани нашим героям робить нас справжніми громадянами Вітчизни.

Список використаних джерел:

1. Джон Стюарт Міль: https://www.ukrlib.com.ua/quotes/quotes.php?qid=17&page=4#google_vignette
2. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка., К.: Основи, 2003., 239 с.
3. Гегель Г. В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра., К.: Юніверс, 2000, 336 с.
4. Цицерон. Про державу. Про закони. Про природу богів / Переклав з латини Володимир Литвинов., К.: Основи, 1998.

5. Шефтсбері (Ентоні Ешлі Купер) / Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін., Київ: Абрис, 2002, С. 720, 742 с.
6. Г. Ковадло. Категоричний імператив. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін., Київ: Абрис, 2002.
7. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / Пер. з фр. О. Хома. — Київ: Port-Royal, 2001. — 349 с.

Карпічков Віталій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

Місцеве управління в Галичині кін. XVIII – поч. XX ст.

Дослідження особливостей місцевого управління в Галичині кін. XVIII – поч. XX ст. завжди викликало інтерес у представників вітчизняної історико-правової науки, адже окреслений період ознаменувався багатьма важливими історичними подіями, які наклали відбиток на суспільне життя українського народу та збагатило його новим політико-правовим досвідом.

Окремим питанням місцевого управління в Галичині були присвячені праці українських науковців М.А. Вальо, В.С. Кульчицького, Р.В. Петріва, М.М. Лозинського, В.К. Осечинського та інших вчених. Не дивлячись на існуючі наукові дослідження, багато наукових праць розкривають дане питання фрагментарно, лишаючи поза увагою важливі аспекти.

Метою дослідження є історико-правовий аналіз особливостей місцевого управління в містах та селах Галичини кін. XVIII – поч. XX ст. на основі систематизації та узагальнення інформації з історичних джерел, пам'яток права, історико-правових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених.

Насамперед, варто розпочати з того, що організація місцевого управління в Галичині була тісно пов'язана з адміністративним статусом краю, який він мав у складі Австрійської імперії, а останній неодноразово змінювався, починаючи від першого поділу Речі Посполитої до революції 1848 р. та після 1848 р., коли Австрія перетворилася на капіталістичну країну, а з 1867 р. – у дуалістичну Австро-Угорську монархію. Саме тому управління у містах і селах Галичини слід розглядати від моменту приєднання її території і до фактичного розпаду Австрійської (Австро-Угорської) імперії.

Коли, наприкінці XVIII ст., Галичина увійшла до складу Австрії, на перших етапах там діяла тимчасова військова влада, а польські посадовці продовжували виконувати управлінські функції на місцях. Головними органами управління у містах були лава (міський суд) та рада. Лаву очолював війт, вона здійснювала судово-виконавчі функції та засідала в ратуші у чітко визначені дні. Рада представляла інтереси міщан і вирішувала спори між ними, опікувалася власністю та фінансами міста, займалася будівництвом і ремонтом шляхів, здійснювала нагляд за торгівлею та санітарним станом, займалася розподілом і збиранням податків [1, с. 189].

З 1774 р., коли Галичину очолював губернатор, відбулись адміністративні реформи, що відобразилось на системі місцевого управління. Оскільки створення в сільській місцевості спеціальних органів управління вимагало залучення значних коштів, австрійський уряд передав управлінські функції домініям, а точніше їх власникам – поміщикам [2, с. 57]. Кожна домінія складалася із декількох сіл, що належали одному землевласникові, який представляв на цій території австрійську владу. Управлінські функції поміщик міг здійснювати особисто або через мандатара, якого затверджував окружний староста і утримував поміщик. До

компетенції домінії належало: ведення реєстру населення, доповідання владі про еміграцію та імміграцію, видавання та візування паспортів, укладання списків військовозобов'язаних і проведення рекрутингу, виконання поліцейських функцій, контроль за торгівлею, збирання податків, тощо. Також домінії здійснювали судочинство над підданими по цивільним і попереднє розслідування по кримінальним справам [3, с. 21].

Що стосується управління всередині сільських громад, то у 1784 р. австрійський уряд видав розпорядження, згідно з яким кожне село повинно було обрати одного війта (старосту) і декількох присяжних (його помічників) [4, с. 17]. Війта обирав поміщик з трьох, запропонованих сільською громадою кандидатур. Присяжні обирались громадою, а їх кількість залежала від розміру села і коливалась від 2 до 12 осіб. Після 1846 р. порядок обрання війтів змінився. Кандидатів від громади села відсилали до окружного управління, яке обирало одного з них на посаду старости і приймало від нього присягу. До обов'язків старости належало: управління майном села, контроль за дотриманням моральних і правових норм громадою, ведення судочинства та покарання злочинців [5, с. 507].

У 1783 р. імператор Йосиф II видав міську ординацію, дія якої розповсюджувалась на королівські міста, в яких з дозволу окружної влади, управлінські функції виконували магістрати і виділи. Магістрат складався з бургомістра, радників, синдика, касира та службового персоналу. Членів магістрату обирали міщани на 4 роки. Структурно магістрат складався з політичного і юридичного сенатів. Перший займався управлінськими справами, а другий виконував судові функції. Юридичний сенат поділявся на цивільний та кримінальний відділи. Магістрати діяли переважно у містах Східної Галичини, а управління в інших містах здійснювали їх власники через міські виділи. Склад виділів обирався міщанами і міг налічувати до кількох десятків посадовців (в залежності від кількості населення та економічної потужності міста) [2, с. 49]. Міська ординація поширювала свою дію й на місто Львів – адміністративний центр Галичини, де головним органом управління був магістрат, який складався з бургомістра (президента), віце-бургомістра (віце-президента), 12 радників для цивільних і кримінальних справ, 4 радників для поліцейських справ, 4 секретарів, 4 протоколістів, 24 канцеляристів, а також допоміжного персоналу (слуг суддів, сторожів, надзирателів в'язниць, катів та ін.) [3, с. 66]. Головували в магістраті бургомістр та віце-бургомістр. Радників обирали лише з осіб, які пройшли спеціальну підготовку та які склали відповідні кваліфікаційні іспити. Результати виборів підлягали затвердженню органами окружної влади. Заступаючи на посаду бургомістр і радники складали присягу на вірність імператору. Вибори до Львівського магістрату проводив губернський радник. Населення Львова вибирало 100 осіб, з-поміж яких обирали 24 члени магістрату, а останні, в свою чергу, мали вибирати зі свого складу бургомістра та радників [6, с. 384-389].

У великих містах Галичини повноваження органів міського самоврядування поступово почали обмежувати окружні управління, які очолювали старости. До складу окружного управління входило від 10 до 15 службовців (5-7 окружних комісарів, протоколіст, бухгалтер, реєстратор, 3 канцеляристи, 6-9 драгунів. З 1805 р. з'явились камеральні управління, що контролювали господарську діяльність міст. До їх складу входили бургомістри, посесори, касири, контролери та інші службовці [1, с. 165].

Обмеження міського самоврядування супроводжувалось скороченням території міста, як наслідок, у багатьох містах Галичини виникли юридики – феодальна власність на міські землі, які не підпорядковувалась юрисдикції міста (земельні ділянки, двори, окремі будівлі, фільварки, а також залежні від феодала міщани). Міщани, які належали до юридик, не платили державних і міських податків [1, с. 209].

В період намісництва, коли у 1861 р. Галичина отримала автономію, найнижчою ланкою місцевого управління були начальники міських і сільських громад, а точніше – бургомістри в містах і війти в селах, які були підлеглі повітовим старостам.

Наступні зміни в системі міського управління відбулись після 1867 р., коли абсолютна Австрійська імперія стала дуалістичною конституційною монархію – Австро-Угорщиною.

Основними органами управління в містах і селах Галичині стали міські та сільські ради. Самоврядування у селах здійснювалося через сільські представництва, постійними виконавчими органами яких були сільські управління на чолі зі старостами. У королівських містах Галичини продовжували діяти магістрати [7, с. 238]. Традиційним правом на самоврядування все ще продовжували користуватися поміщики [8, с. 166].

В другій половині XIX ст. система управління містами була дещо реформована. У 1870 р. був затверджений статут для Львова, згідно з яким управління в місті здійснювала міська рада та магістрат [7, с. 238]. До складу ради входило 100 депутатів, які обирались на 3 роки, а після 1896 р. – на 6 років. Міська рада Львова поділялася на такі департаменти: міських маєтків і фінансів; непостійних доходів і пропінації; адміністративних, поліцейських і будівельних справ; військових справ; промислових і торгівельних справ; поліції, санітарії та опіки; податкових справ; релігії, науки і шкіл [2, с. 60]. З 1882 р. з'явився новий департамент – торгових і санітарних справ, а пізніше – департамент справ обліку населення, статистичних і архівних справ. Виконавчим органом львівської міської ради був магістрат, який складався з президента, 2 віце-президентів, делегатів, радників, а також апарату допоміжних службовців. Президент міста обирався міською радою на весь строк її повноважень і затверджувався імператором [9, с. 68]. Подібна система місцевого управління зберігалась до фактичного розпаду Австро-Угорської імперії.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що система управління в містах і селах Галичини залежала від адміністративного устрою краю, була простою та водночас дієвою, мала певні особливості в різні історичні періоди, вона стала основою для подальших реформ публічної влади і заклала підвалини для сучасної системи місцевого управління.

Список використаних джерел:

1. Петрів Р.В. Генезис капіталізму у містах Східної Галичини в кінці XVIII – першій половині XIX ст. (1772–1850) / Р.В. Петрів. Івано-Франківськ, 1993. 282 с.
2. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст. / Кульчицький В.С. Львів, 1966. 68 с.
3. Czynności dzieł z sejmu, który w Królestwach Galicji i Lodomerii na dniu... zgromadził się i trwał do dnia.... Lwów, 1821-1845. 200 s.
4. Кульчицький В.С. Кодифікація права на Україні у XVIII ст. / Кульчицький В.С. Львів, 1958. 30 с.
5. Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Galizien und Lodomerien. Lemberg, 1827-1846. 1032 s.
6. Історія держави і права України: Хрестоматія. Київ, 1996. 224 с.
7. Кульчицький В.С. Апарат управління Галичиною і Буковиною за австрійською конституцією 1867 р. // В.С. Кульчицький. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Кам'янець-Подільський, 2000. Т. 4. С. 235-238.
8. Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В.К. Осечинський. Львів, 1954. 184 с.
9. Кульчицький В.С., Бойко І.Й., Мікула О.І., Настасяк І.Ю. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини / Кульчицький В.С. Львів, 2002. 82 с.

Левчук Марія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Формування правил ведення війни в Середньовічній Європі

Актуальність дослідження середньовічних правил війни, зокрема лицарських кодексів честі та договорів щодо поводження з військовополоненими, зумовлена їхнім впливом на становлення сучасного міжнародного гуманітарного права. У період середньовіччя, коли війни були невід'ємною частиною політичного життя, формувалися перші правові норми, що регулювали військові конфлікти, визначали права полонених та обмежували жорстокість бойових дій. Попри те, що ці норми часто мали звичаєвий характер, вони стали фундаментом для подальшого розвитку міжнародного воєнного права, яке в наш час закріплене в Женевських та Гаазьких конвенціях.

Середньовічні правила ведення війни значною мірою спиралися на античні правові традиції. Римське право формувало основи військової дисципліни, регламентувало відповідальність за дезертирство, мародерство та фіксувало звичаєві правила поводження з переможеними супротивниками. Основні принципи римського воєнного права лягли в основі лицарських кодексів честі та звичаєво-правових норм воєнного права середньовічної Європи.

Після падіння Західної Римської імперії (476 р.) більшість варварських держав, що виникли на її руїнах, зберегли окремі елементи римського права, зокрема у сфері правил ведення війни. У франків втеча з поля бою (дезертирство) та втрата зброї під час бою вважалася серйозним порушенням. В тексті Салічної правди містяться непрямі вказівки на ці військові злочини.

Проста образа словом і звинувачення у залишенні поля бою (XXX, 6) [1, с. 18] тягла накладення штрафу. Також Салічна правда франків передбачала покарання за напади на священні місця, каплиці та священнослужителів, встановлюючи надзвичайно високі суми штрафів (LV) [1, с. 28]. У подальшому ці положення відобразилося у середньовічних канонічних законах, які суворо забороняли руйнування храмів та святинь навіть у період збройних конфліктів та лягли в основу таких концепцій, як Pax Dei (Божий мир) і Treuga Dei (Боже перемир'я), які обмежували військові дії проти церков та мирного населення використовуючи загрозу духовних санкцій [2, с.1].

Християнська церква відіграла ключову роль у формуванні етичних та правових норм ведення війни в середньовічній Європі. Вплив християнської церкви, зокрема рух «Божого миру» (Pax Dei) та «Божого перемир'я» (Treuga Dei), який очолювала Католицька Церква, був одним із найвпливовіших масових мирних рухів в історії. Їх метою, як Pax Dei, так і Treuga Dei було обмежити насильство і ворожнечу в західній половині колишньої Каролінгської імперії – після її розпаду в середині IX ст. та сприяння гуманізації війни та обмеженню жорстокості бойових дій. Рух Pax Dei, започаткований у X ст., забороняв напади на духовенство, мирне населення та церкви, а грабіж прирівнювався до гріха, що міг каратись відлученням від церкви. Treuga Dei, проголошений у XI ст., обмежував військові дії у святкові дні та вихідні, що зменшувало міжусобиці. Ці обмеження допомогли структурувати військові правила, а також суттєво вплинули на формування починаючи з XI ст. лицарських кодексів честі, що заклали основи права ведення війни та накладали моральні та поведінкові обмеження на представників військової еліти.

Лицарська етика, що базувалася на поняттях чесного бою, поваги до супротивника та захисту слабших, стала наступним важливим кроком у формуванні середньовічного воєнного права. У середньовічній Європі співіснували дві концепції війни: «mortelle» («смертельна війна») та «guerroyable», тобто «guerre loyale» («чесна війна», «лицарська або шляхетна

війна»). Перша концепція передбачала повне знищення ворога, застосування будь-яких методів ведення війни, включно з убивствами полонених, підступними діями, катуваннями, а також насильством проти мирного населення. Вона була особливо характерною для релігійних війн, зокрема хрестових походів проти язичників і єретиків. Головною метою такої війни було фізичне винищення супротивника та встановлення абсолютної перемоги через терор і руйнування.

Лицарські кодекси честі, що сформувалися у період XI-XIV століть, стали основою правових норм, які регулювали ведення другого різновиду війни у середньовічній Європі – «лицарської або шляхетної війни». Вона базувалася на принципах честі та дотримання певних правил і спиралася на ідеї справедливого та чесного використання зброї під час військових конфліктів та «лицарської дисципліни» (discipline de chevalerie). У таких війнах лицарі прагнули не до тотального знищення ворога, а до демонстрації сили та доблесті, змагалися між собою за дотриманням встановлених умовностей.

Принципи «шляхетної війни», такі як повага до супротивника, дотримання етичних норм та уникнення негідних методів, стали традиційною основою для регулювання військових конфліктів у феодальному суспільстві. Лицарям заборонялося вбивати беззбройних, або супротивників, які здалися; використовувати підступні методи (наприклад, отруєння води, напад без попередження, маскування під мирне населення тощо) та грабувати мирне населення без військової необхідності. У лицарських кодексах честі передбачалося, що напад на беззахисних осіб вважався ганьбою, а воїн, який порушив цю норму, ризикував втратити свою честь та репутацію.

Лицарські війни мали ритуалізований характер, і повага до супротивника вважалася важливим елементом військової честі. Лицар мав право викликати ворога на поєдинок, а несправедливий напад із засідки чи використання обманних тактик засуджувалися як негідні методи ведення війни. Лицар мав визнати силу ворога, а після перемоги поводитися з ним гідно. Знатних супротивників не дозволялося принижувати або вбивати після поразки, особливо якщо вони здалися добровільно. Ця традиція походила від германських військових звичаїв, згідно з якими лицарі воювали за славу, а не за безглузде кровопролиття.

Однією з характерних рис лицарських кодексів було право на викуп військовополонених. Полон супротивника вважався більш почесним за його вбивство і розглядався не лише як спосіб усунення ворога з поля бою, а й як можливість отримання фінансової вигоди. Розмір викупу залежав від статусу полоненого: чим вищий титул, тим більше сума.

Лицарські кодекси честі не мали офіційного закріплення, залишаючись звичаями, проте ці норми, що базувалися на принципах честі та справедливості, згодом знайшли відображення в офіційних правових актах, які закріплювали правила ведення війни та обмежували свавілля у збройних конфліктах. Одним із таких актів, що, в тому числі, регламентував ведення війни в середньовічній Європі, були положення «Золотої Булли» 1356 р., що встановлювали чіткі правила оголошення війни, забороняючи свавільні напади (розділ XVII) [3, с. 246].

Окрім лицарських кодексів честі, що регламентували етичні аспекти ведення війни, значущу роль у формуванні правових норм щодо військово-полонених відіграли правові звичаї та міжнародні договори, які закріплювали правила обміну, викупу та захисту полонених. У середньовічній Європі військовополонені були важливими елементом війни, а поводження з ними регулювалося звичаєвими нормами та міжнародними угодами. Основним принципом було право викупу, проте лицарські ідеали не завжди витримували випробування реальністю війни.

З XIV ст. викуп полонених став розширеною дипломатичною практикою. Наприклад, з Бретіньським миром (1360) французький король Іоанн II Добрий був звільнений за три мільйони екю, залишивши свої синів і вельмож у заручники. Подібні угоди укладалися між державами Священної Римської імперії, Кастилії та Арагону. Таким чином, викуп та обмін полонених стали дипломатичними інструментами регулювання конфліктів у середньовічній Європі.

Отже, середньовічні правила війни, зокрема правові звичаї, лицарські кодекси честі, домовленості та договори щодо поводження з військовополоненими, стали одним етапом у розвитку міжнародного воєнного права. Вони сприяли гуманізації військових конфліктів, закріплюючи норми щодо захисту мирного населення, регламентували поводження з полоненими та утверджували заборону свавільного насильства. Запроваджені християнською церквою концепції Pax Dei і Treuga Dei, а також правила «шляхетної війни» встановили моральні та правові обмеження для військових дій. Хоча ці норми часто порушувалися, вони стали основою для подальшого розвитку міжнародного гуманітарного права і закріплення в Женевських та Гаазьких конвенціях.

Список використаних джерел:

1. Історія держави та права середніх віків: навчальний посібник / Упоряд. А.В. Крижевський, М.В. Левчук, Ю.В. Цвєтковата ін. — Київ: Талком, 2024. С.28.
2. Head, Thomas F.; Landes, Richard Allen (1992). The Peace of God: Social Violence and Religious Response in France Around the Year 1000. Cornell University Press. 392 p.
3. Henderson, Ernest F. Select Historical Documents of the Middle Ages London: George Bell and Sons, 1896. 542 p.

Меленко Оксана
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцентка кафедри публічного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Система якостей відповідальної особистості: психолого-правовий аналіз

Проблема відповідальності є надзвичайно широкою, адже існує велика кількість її класифікацій, підходів до розуміння, тлумачення суті і сфер застосування. Відповідальність — це складне й багатовимірне явище, яке відображає здатність людини усвідомлювати, приймати та виконувати свої обов'язки як у сфері приватного життя, так і в професійній сфері, як перед собою, так і перед іншими людьми та суспільством. Вона передбачає вміння оцінювати наслідки власних дій чи бездіяльності та готовність приймати позитивні чи навіть негативні наслідки своїх рішень.

Враховуючи, той факт, що відповідальність безпосередньо пов'язана з особою, її розвитком, свідомістю і формується під впливом соціальних норм, моральних принципів, важливим є аналіз цього явища через призму наук психології, юридичної психології, права.

Таким чином, аналіз вчень про відповідальність в межах фрагментарного напрямку, де у вигляді психологічних детермінант відповідальності є характер, почуття, сприйняття, поведінкові реакції тощо, спонукав до висновку про те, що існує система певних ознак особистості, які дозволяють людині діяти відповідально.

Основним компонентом відповідальної особистості, щодо якого немає ніякого сумніву, є «відчуття внутрішньої необхідності». Справді, при перетворенні індивідом внутрішньої необхідності в зовнішню, проявляється вища стадія відповідальності.

Дослідження питань відповідальності доводить, що відповідальність у сенсі «активності» особистості, вміщує в себе «ініціативність» і «відповідальність». В цьому випадку, відповідальність виступає як усвідомлення людиною власної можливості виступати причиною змін у своєму житті, а також свідоме управління цією «активністю». Отже, якостями, якими повинна володіти відповідальна особа мають бути пунктуальність, сумлінність, справедливість, чесність, вірність щодо виконання обов'язку, готовність до високої відповідальності, дисциплінованість. Адже усі ці якості, вочевидь, необхідні не лише

для реалізації відповідальної поведінки у чітко визначені строки, а й у межах правових норм.

Маючи цей і не тільки, набір якостей особа «свободна» діяти (чи ні). І в цьому випадку додатковими характеристиками чи навіть елементом відповідальності і, як наслідок, відповідальної особи є свобода. Слід зазначити, наскільки є широкою свобода особи, настільки є високою відповідальність; чим більший і суттєвіший зміст дії, вміщений у відповідальність, тим більшої свободи вимагає її реалізація. Немає свободи без відповідальності та відповідальності без свободи, так як шлях до свободи можливий лише через відповідальну поведінку, що сприяє успішності результату.

Для глибшого пізнання відповідальності важливим є місце волі у прийнятті особою рішень, управлінських, стратегічних ін. та ті риси, які спонукають до відповідальних дій. Адже, наприклад, у стресових ситуаціях, які вимагають мобілізації усіх сил і резервів людини, вона не може передбачити динаміку дій, і таким чином не може взяти на себе відповідальність, та гарантувати конкретний результат.

Інакше кажучи, якщо особа змушує себе бути відповідальною, то вона безвідповідальна, так як відповідальність в неї не сформована на внутрішньому фоні.

Відповідальна особа завжди оцінює реалістичність досягнення поставленої мети та прогнозує ймовірність успішного результату. Якщо на її шляху виникають перешкоди, складнощі, непередбачені обставини, подолання яких вимагає значних вольових зусиль, вона, усвідомлюючи свободу свого вибору, ймовірніше утримається від участі в такій діяльності.

Наприклад, коли надійшло розпорядження виконати конкретні дії, надати послуги, вирішити завдання, що відповідає «внутрішній потребі», то виконавська поведінка у цьому випадку буде трансформуватися у відповідальну. Так само, коли особа докладає вольові зусилля щодо досягнення конкретної мети, і при цьому декілька разів помиляється, але спроб вона не залишає, в неї виробляється певний алгоритм оптимальної поведінки досягнення результату, за якої поступово витрачені зусилля відповідають діям, то маємо ситуацію трансформації волі у відповідальність.

У контексті юридичної психології, яка трактує відповідальність як механізм регуляції поведінки через правові норми та санкції, характеристика відповідальності розглядається переважно з точки зору особистісних якостей правопорушника, який вчинив протиправні дії та порушив закон [1,2]. В такому випадку характеристиками психологічного стану порушника виступають такі почуття, як: сором, провина, каяття, докори сумління.

Дослідники дійшли висновку, що відповідальна особа характеризується переважанням позитивних емоційних станів, таких як спокій, сміливість, впевненість, стабільність, стійкість, зосередженість, уважність та самоконтроль. Натомість протилежні їм негативні емоційні стани частіше виступають психоемоційними характеристиками вольової або виконавської поведінки. Остання проявляється переважно у нестандартних ситуаціях, які потребують значного фізичного та емоційного напруження, мобілізації психічних і фізичних ресурсів, або ж у випадках зовнішнього примусу, зокрема під впливом наказів, інструкцій чи вимог, що суперечать внутрішнім переконанням особи. Також подібна поведінка може бути зумовлена наявністю девіантних потреб і мотивів.

Сучасні наукові дослідження у сфері юридичної психології наголошують і на важливій ролі певних якостей особистості, що сприяють здатності брати на себе відповідальність не лише за власні дії, а й за інших людей. Зокрема, особливе місце серед них займає емпатія – чуйність і сприйнятливість до стану інших. У суспільстві, що прагне до сталого розвитку, заснованого на гармонійному поєднанні правових, економічних, соціальних та екологічних процесів, зростає потреба у відповідальності, що виходить за межі особистих інтересів. Вона базується на розвитку емпатії як моральної риси. Це підкреслює не лише необхідність глибшого вивчення емпатії в межах дослідження якостей відповідальної особистості, а й практичну значущість подальших наукових розробок у сфері юридичної психології.

Таким чином, емпіричні дослідження психологічних характеристик особистості, а також її властивостей, що впливають на процеси самосприйняття, усвідомлення соціального оточення, зовнішніх обставин, власного емоційного стану та почуттів, сприятиме

об'єктивному визначенню рівня відповідальності індивіда.

Список використаних джерел:

1. Бедь В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Каравела», Львів: «Новий світ - 2000». 2023. 376 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е., Кощинець В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. Чернівці: Книги – ХХІ. 2007. 448 с.

Мельник Ірина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Онуфрієнко Ірина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Засвідчення справжності підпису на документах

Засвідчення справжності підпису на документах є однією з найпоширеніших нотаріальних дій. Відповідно до звіту Міністерства юстиції України за 2024 рік [1,с.5-6], державні нотаріуси засвідчили 83 289 підписів (7,9% від усіх нотаріальних дій), а приватні – 2 808 789 (24,7%). Найчастіше засвідчувалися підписи на заявах-згодах на виїзд дитини за кордон (15,8% у державних, 18,4% у приватних нотаріусів) та заявах про згоду на відчуження спільного майна подружжя (12,2% і 7,4% відповідно).

Процедура засвідчення справжності підпису регламентується Законом України «Про нотаріат» [2] та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [3]. Відповідно до пункту 11 частини 1 статті 34 та статей 78 та 40^{-1} Закону, ця дія здійснюється нотаріусами, а також посадовими особами органу місцевого самоврядування, консульськими посадовими особами та начальниками установ виконання покарань.

У першій редакції частини 1 статті 78 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року містилось обмеження щодо засвідчення підписів на документах, зміст яких суперечить законові, має характер угод та містить відомості, що порочать честь і гідність людини. Натомість у чинній редакції ці положення вилучені, тепер закон встановлює лише загальне правило: нотаріус засвідчує справжність підпису на документах, крім тих, які відповідно до закону або за вимогою сторін підлягають нотаріальному посвідченню. Проте, відповідно до частини 3 статті 47 Закону залишається заборона засвідчувати справжність підпису на документах, які містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи. Однак поняття «честі» і «гідності» законодавчо не врегульовані, що ускладнює застосування цієї норми. Згідно з пунктом 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1[4], ці поняття є морально-етичними категоріями та водночас особистими немайновими правами, що підлягають судовому захисту. Відповідно, питання про те, чи містить документ відомості, що порочать честь і гідність, є складним для нотаріуса, оскільки така оцінка може бути суб'єктивною та вимагати детального юридичного аналізу. Це ставить під сумнів доцільність покладення на нотаріуса обов'язку здійснювати подібну перевірку,

адже в окремих випадках визначити наявність образливих чи дискредитуючих відомостей може лише суд. Таким чином, це положення залишається дискусійним та може потребувати додаткового законодавчого врегулювання або роз'яснень з боку компетентних органів.

Згідно з чинним Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, засвідчення справжності підпису особи не є підтвердженням достовірності чи відповідності змісту документа вимогам законодавства, а виключно засвідчує факт підписання його певною особою. Це означає, що нотаріус, засвідчуючи підпис не перевіряє документ на відповідність нормам законодавства та не підтверджує правдивість викладеної в ньому інформації. Відповідальність за зміст документа покладається виключно на особу, яка його підписує. Зазначена норма має особливе значення у випадках засвідчення підпису перекладача, який здійснив переклад документа з однієї мови на іншу. Оскільки нотаріус не володіє всіма мовами, якими можуть бути складені документи, він не може самостійно оцінити правильність перекладу. Відтак, нотаріус засвідчує лише те, що переклад здійснив конкретний перекладач, який несе особисту відповідальність за точність і коректність переданого змісту. Водночас, щоб уникнути можливих правових ризиків, нотаріус має перевірити кваліфікацію перекладача, його відповідність професійним вимогам та наявність необхідних документів, що підтверджують його компетентність. Такий підхід сприяє забезпеченню належного рівня правової визначеності та захисту інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса для засвідчення перекладів або інших документів.

Окремою проблемою є засвідчення кваліфікованого електронного підпису (КЕП). Хоча Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачає таку можливість, Закон України «Про нотаріат» не містить відповідних норм. Згідно із Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»[5], електронний підпис – це електронні дані, що додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються підписувачем як підпис. Відповідно до Національного стандарту України «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять.» ДСТУ 2732:2023[6], кваліфікований електронний підпис – це удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису та базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. Отже, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» вже прирівнює КЕП до власноручного підпису, що ставить під сумнів необхідність його нотаріального засвідчення. На нашу думку подвійне засвідчення електронного підпису є недоцільним, оскільки це суперечить принципам електронного документообігу та знижує ефективність використання цифрових технологій у юридичній сфері. Ми вважаємо, що виключення норми про засвідчення КЕП із Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України виглядає логічним рішенням, адже вона фактично дублює функцію, яку вже виконує сам КЕП відповідно до Закону « Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»

Таким чином, засвідчення справжності підпису є важливою нотаріальною дією, що підтверджує факт підписання документа певною особою. Однак, процедура засвідчення справжності підпису на документах в Україні потребує подальшого вдосконалення. Окрему проблему становить засвідчення кваліфікованого електронного підпису (КЕП). Оскільки законодавство України вже прирівнює КЕП до власноручного підпису, його нотаріальне засвідчення видається зайвим і суперечить принципам електронного документообігу. Це вказує на необхідність перегляду відповідних норм Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України для уникнення дублювання функцій та підвищення ефективності використання цифрових технологій у юридичній сфері.

Список використаних джерел:

1. Міністерство юстиції України. Звітність. Звіт про роботу державних, приватних нотаріусів, Міністерства юстиції України та його територіальних органів у сфері нотаріату за 2024 рік URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2025/01/31/20250131164507-56.pdf (дата звернення 30.03.2025). 5-6 с.

2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року № 3425-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text (дата звернення 30.03.2025).
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. наказом М-ва юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 (у ред. наказу від від 30.09.2023 р. № z1444-23). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text (дата звернення: 30.03.2025).
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення 30.03.2025).
5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 року № 2801-IX від 01.12.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n534 (дата звернення 30.03.2025).
6. ДСТУ 2732:2023. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Київ, 2023. 8 с.

Николина Катерина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Трансформація процедурних форм діяльності адміністративних органів України в умовах воєнного стану

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила глибокі та всеосяжні зміни в усіх сферах суспільного життя, включаючи функціонування органів державної влади. Введення воєнного стану стало каталізатором трансформації процедурних форм діяльності адміністративних органів, які опинилися перед необхідністю оперативно адаптуватися до нових реалій, забезпечуючи при цьому виконання своїх функцій в умовах підвищеної небезпеки та обмежених ресурсів.

Значення процедурної форми складно переоцінити в сфері діяльності публічно-владних суб'єктів, оскільки вони зобов'язані діяти виключно в межах нормативно встановленого офіційного порядку. Це, в свою чергу, є гарантією забезпечення прав людини, верховенства права, в тому числі і дотримання принципу юридичної визначеності. В попередніх дослідженнях ми визначали юридичну процедуру як самостійний різновид соціальної процедури, що регламентується відповідними процедурними нормами права, яка має правовий характер, складається із чітко визначеної послідовності дій суб'єктів юридичної процедури, у результаті чого досягається певний результат у формі зміни правової дійсності. Варто наголосити, що дотримання саме належної процедури у відносинах держава-особа виступає підставою легітимації відповідних юридично значимих рішень. На нашу думку, до вимог належності процедурних форм можливо віднести дотримання прав людини, законність, демократизм, узгодженість процедури з основними нормативними приписами, багатоваріантність (диспозитивність), передбачуваність, доступність та гарантованість [1, с. 45]. В контексті діяльності органів публічної влади особливого значення набуває застосування цих вимог до адміністративної процедури, як окремого різновиду юридичної процедури.

Правові засади діяльності адміністративних органів України в умовах воєнного стану визначаються насамперед Конституцією України, яка є фундаментом правового регулювання в державі. Особливе значення в цей період набуває Закон України «Про правовий режим воєнного

стану», який передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки [2]

Набуття чинності 15 грудня 2023 року Законом України «Про адміністративну процедуру» стало знаковою подією для системи публічного адміністрування в Україні, навіть в умовах триваючого воєнного стану. Цей Закон вперше на законодавчому рівні комплексно врегулював відносини між адміністративними органами та фізичними і юридичними особами. Він є рамковим актом, що встановлює єдині стандарти та правила здійснення адміністративних процедур [3].

В умовах воєнного стану відбулася значна трансформація процедурних форм діяльності адміністративних органів, спрямована на забезпечення їхньої ефективності та доступності для громадян і бізнесу. Одним із ключових напрямків стало **спрощення адміністративних процедур**. До прикладу, було внесено зміни до порядку оформлення документів, що посвідчують особу, щодо спрощення їх видачі; з'явилося право безоплатно розпочати підприємницьку діяльність після подання декларації про господарську діяльність у довільній формі, без отримання дозволів, ліцензій чи інших результатів надання державних послуг; упорядковано митне обслуговування ввезення гуманітарної допомоги та автомобілів; медичні свідоцтва про народження можуть бути видані на простому аркуші паперу (не потрібно використовувати папір зі спеціальним дизайном та захистом) тощо [4, с.75].

Значну роль у трансформації відіграло **використання електронних засобів та онлайн-платформ**. Активно впроваджується застосунок "Дія" для отримання різноманітних державних послуг. Значну частину адміністративних послуг було переведено в електронну форму, що дозволило забезпечити їхню доступність незалежно від місця перебування особи: eDocument - альтернативний документ, що посвідчує особу, відображає інформацію, що міститься у внутрішньому паспорті (ID-картці), у паспорті для виїзду за кордон або в водійських правах; eMalyatko («eBaby») – послуга, що дозволяє отримати до 10 послуг, пов'язаних з народженням дитини; електронна декларація; підтвердження місця проживання та ін. Запроваджено електронну послугу єВідновлення для реєстрації пошкодженого майна та подання заяв на компенсацію та ін.

Запровадження воєнного стану в Україні значно вплинуло на звичайну процедуру ухвалення нормативно-правових актів, посиливши централізацію влади та спростивши механізми міжвідомчої взаємодії. Органи державної влади отримали можливість приймати рішення за скороченими процедурами, без обов'язкового проходження стандартних етапів громадського обговорення, експертних оцінок чи міжвідомчих узгоджень. Ці зміни спрямовані на підвищення оперативності реагування та забезпечення ефективності державного управління в кризових умовах. Хоча прискорені процедури сприяють оперативності, вони можуть породжувати ризики, зокрема можливість зловживання повноваженнями, зниження рівня прозорості та відповідальності органів влади.

Зміни торкнулися і **порядку прийняття рішень адміністративними органами.** На територіях, де введено воєнний стан, рішення приймаються військовими адміністраціями, які забезпечують додержання законодавства щодо розгляду звернень громадян. Трансформація процедурних форм діяльності адміністративних органів в умовах воєнного стану відображає прагматичний підхід до управління державою в кризових умовах, пріоритезуючи ефективність, доступність та оперативне реагування на нагальні потреби населення. Активне використання цифрових технологій та розширення спектру послуг є ключовими елементами цих змін.

Особливо помітною є зміна процедур у сферах мобілізації, оборони, цивільного захисту та безпеки. Важливим є зауваження, що правовідносини, пов'язані із застосуванням законодавства про національну безпеку виключені із предмету правового регулювання ЗУ «Про адміністративну процедуру». Саме тому нагальним завданням стає пошук оптимального балансу між ефективністю та правовою захищеністю громадян, дотриманням вимог належної юридичної процедури.

Зокрема, постає необхідність у чіткому нормативному врегулюванні наслідків порушення адміністративних процедур, оскільки в певних випадках ці прогалини змушений заповнювати суд. Так, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, вирішуючи справу щодо порушення права позивача на належну процедуру його призову на військову службу під час мобілізації, наголосив, що процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, тобто такою, що вже відбулася, а визнання процедури призову протиправною не спричиняє відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу [5].

Важливим напрямом вдосконалення процедурних форм діяльності органів державної влади в умовах воєнного стану є створення механізмів контролю та моніторингу ухвалених рішень. Пропонується розробити спеціальні регламенти процедурної діяльності, що містять запобіжники від потенційних порушень та зловживань, зберігаючи при цьому необхідну швидкість та оперативність.

Трансформація процедурних форм діяльності органів державної влади України у воєнний період є об'єктивною необхідністю, яка дозволяє забезпечити дієвість державного управління в надзвичайних умовах. Водночас важливо, щоб ці зміни супроводжувалися належним правовим контролем і збереженням демократичних стандартів управління.

Список використаних джерел:

1. Николина К. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення. Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, 2012. Вип. 94. С. 44–46. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ VKNU_Yur_2012_94_13.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text
4. Мельник В.В. Особливості надання адміністративних послуг органами публічної адміністрації в умовах дії правового режиму воєнного стану: організаційно-правовий аспект. Приватне та Публічне право, №1, 2024р. с. 74-79. URL: http://www.pp-law.in.ua/archive/1_2024/14.pdf
5. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2025 року у справі № 160/2592/23 (провадження № К/990/35899/24) – https://reyestr.court.gov.ua/Review/124951202.

Середюк Вікторія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Лахмотов Костянтин
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Значення положень «Формули Радбруха» в контексті застосування ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Період після закінчення Другої світової війни є одним з найбільш визначальних для історії світової юриспруденції. Він характеризується перш за все створенням міжнародних

інституцій, метою яких було убезпечення людства від повторення глобальних помилок, які були вчинені фашистським та нацистським режимом.

Така кардинальна зміна світових правопорядків, супроводжувалась утвердженням та закріпленням на міжнародному рівні невід'ємних прав людини задля сприяння подальшому прогресивному розвитку та побудові дружніх взаємовідносин між державами і народами.

Так, в зазначеному контексті доречно вказати, що у 1948 році була проголошена Загальна декларація прав людини, а в 1950 році на основі її положень була прийнята Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Однак, попри повалення у 1945 році диктаторського нацистського режиму, та спроби побудови нового правопорядку, на Європейському континенті у післявоєнний період продовжували існувати ряд країн, які хоча і на нормативному рівні формально визнавали положення про захист основоположних прав людини, однак порушували їх у дійсності.

Зазначені вище події є унікальним перехідним періодом на шляху трансформації та перебудови держав від диктатури до демократичного режиму. Однак в такому контексті постає актуальне питання щодо наявності правової основи, яка може слугувати інструментом для притягнення осіб до юридичної відповідальності за діяння, які здійснювались в межах закону, однак положення такого акту вищої юридичної сили явно суперечили загальновизнаним правам людини.

На нашу думку, одним з таких механізмів є філософсько-правова конструкція німецького науковця Ґустава Радбруха, відома світові як «Формула Радбруха». Зауважимо, що положення зазначеної формули неодноразово використовувались як національними органами судової влади Німеччини, так і Європейським судом з прав людини в обґрунтуванні можливості притягнення осіб до юридичної відповідальності за діяння, які хоч і не вважались злочинами на момент їх здійснення, однак за своїм змістом були такими, що суперечили основоположним правам, які закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Питання практичного застосування положень «Формули Радбруха» органами судової влади досліджувалось у наукових роботах С. Полсона, Р. Алексі, В. Бігуна та ін.

В загальному розумінні зміст «Формули Радбруха» зводиться до можливості встановлення порогу неприйнятності нормативно-правового акту. У своїх наукових працях під назвами «П'ять хвилин філософії права» та «Законне неправо і надзаконне право» Ґ. Радбрух наголосив, що будь-який закон, який за своїм змістом сягає рівня нестерпної несправедливості втрачає свою юридичну чинність. Тобто, у випадках нестерпної несправедливості позитивний закон має бути відкинутий і уповноважений орган має діяти по справедливості, оскільки такий закон як «неправильне право» є юридично нечинним, а отже не може бути застосований суддею [1, с. 393].

Об'єктивною межею досягнення нормативно-правовим актом нестерпного рівня несправедливості для Ґустава Радбруха, є нівелювання в його положеннях основоположних принципів права, передусім, справедливості, які за своєю метою є непорушними.

Сам німецький філософ у статті «П'ять хвилин філософії права» робить наступний висновок: «Існують принципи права, які є більш вагомими за будь-який законодавчий акт, так що закон, який їм суперечить, позбавлений юридичної сили. Звичайно, їхні деталі залишаються під питанням, але робота століть фактично створила їхнє міцне ядро, і вони досягли такого далекосяжного консенсусу в так званих деклараціях прав людини і громадянина, що лише догматичний скептик може все ще мати сумніви щодо деяких з них» [2].

З розвитком міжнародного права та національних законодавств після Другої світової війни, ідеї Ґустава Радбруха, зокрема його «формули» були втілені в нормативних документах. Ідеї справедливості, верховенства права, прав людини та невід'ємності людського життя були визнані спільними цінностями сучасної цивілізації всієї демократичною міжнародною спільнотою. Більшість Конституцій демократичних держав імплементують такі цінності, з визначенням переліку основоположних прав і свобод людини як безумовних. Тому нині

вважається, що будь-який нормативно-правовий припис, який суперечить загальноправовим принципам, або ж положенням Загальної декларації прав людини [3] і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4], які закріплюють такі принципи (за умови що ці документи стали частиною національного законодавства держави), має бути визнаний як такий, що втратив свою юридичну чинність.

Європейський суд з прав людини у своїй правозастосовчій практиці неодноразово зіштовхувався з питанням щодо проведення аналізу та наданні правового висновку з питань суперечності рішень судів національної юрисдикцій щодо притягнення осіб до кримінальної відповідальності за діяння, яке на момент його вчинення не вважалось таким, що є кримінально караним.

Зокрема, такі рішення судів національної юрисдикції підлягали перевірці на предмет співвідношення з положеннями ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка звучить наступним чином: «Ніякого покарання без закону» [4].

Найбільш доцільними прикладами, які демонструють врахування Європейським судом з прав людини у своїй практиці положень «Формули Радбруха» щодо суперечності положень нормативно-правового акту загальновизнаним принципам права, як підстави до обґрунтованого висновку про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності, можна вважати справи «K.-H.W. проти Німеччини» (case of «K.-H. W. v. Germany») та «Кононов проти Латвії» (case of «Kononov v. Latvia»).

Предметом розгляду справи «K.-H.W. проти Німеччини» було з'ясування питання щодо доцільності застосування вогнепальної зброї членами Ради національної оборони Німецької Демократичної Республіки під час процесу незаконного перетину кордону зі сторони власних співвітчизників. Ключовим питанням цієї справи було з'ясування аспекту законності вчинених вбивств мирних громадян, які були здійснені німецькими прикордонниками, адже тогочасні положення Закону Німецької Демократичної Республіки «Про державний кордон» надавали повне право застосовувати вогнепальну зброю до такого виду правопорушників [5].

Європейський суд з прав людини у своєму підсумковому рішенні щодо розгляду даної справи прийшов до висновку щодо обґрунтованості притягнення солдат до кримінальної відповідальності за такого роду діяння, підкресливши наступне: «Що стосується персональної кримінальної відповідальності рядових солдат, Суд дійшов висновку, що дані особи не можуть демонструвати повне, сліпе підкорення наказам, які грубо порушували не лише внутрішнє право, але й всесвітньо визнані права людини, зокрема, право на життя – найвищу цінність в міжнародній ієрархії прав людини [§ 75]» [5].

Доволі схожий висновок Європейський суд з прав людини надав у справі «Кононов проти Латвії», в межах якої розглядалася питання щодо доцільності притягнення радянського партизана часів Другої світової війни до кримінальної відповідальності за діяння щодо вбивства мирного населення, яке за тогочасним внутрішнім правом не було злочином. Суд в межах розгляду справи нагадав, що загроза кримінальної відповідальності за порушення міжнародних стандартів прав людини повинна бути очевидною та передбачуваною. Той факт, що у Кримінальному кодексі 1926 року не було посилань на закони та звичаї ведення війни, не може бути достатнім аргументом, оскільки норми міжнародного права, чинні у 1944 році, передбачали індивідуальну кримінальну відповідальність за вчинення воєнних злочинів та підстави притягнення до неї [6].

З вищенаведеної судової практики логічно випливає, що положення «Формули Радбруха» хоча прямо і не були використані Європейським судом з прав людини, однак очевидно підлягали дослідженню зі сторони суддів під час постановлення рішень. Із вказаних судових рішень логічно випливає, що Європейський суд з прав людини фактично у формулюванні своїх рішень дослівно повторює зміст філософсько-правової конструкції німецького вченого. Положення «Формули Радбруха» мають дійсно визначальне значення для сучасної судової системи в контексті можливості застосування положень чинних нормативно-

правових актів, які прямо суперечать загальновизнаним принципам прав людини. Цей факт свідчить про важливість формування ідеалістичних ціннісних доктринальних аспектів у праві та самій філософії права для дослідження та обґрунтування зовнішніх критеріїв легітимації та оцінки позитивного чинного права.

Список використаних джерел:

1. Середюк В. В., Дудар С. К. Формула Ґустава Радбруха: концептуальний аналіз та практичне значення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 4. Вип. 84. С. 389-396.
2. Радбрух Ґ. П’ять хвилин філософії права. Філософія права / Ґ. Радбрух / пер з нім. Є. Причепій, В. Приходько. Київ: Тандем, 2006. С. 86-87.
3. Загальна декларація прав людини. Урядовий кур’єр. 10.12.2008. № 232.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Урядовий кур’єр. 17.11.2010. № 215.
5. CASE OF K.-H. W. v. GERMANY (Application no. 37201/97). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59352%22]} (дата звернення: 23.03.2025).
6. СПРАВА KONONOV ПРОТИ ЛАТВІЇ (Заява № 36376/04). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22UKR%22],%22appno%22:[%2236376/04%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-117749%22]} (дата звернення: 23.03.2025).

Іванова Олена
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
асистентка кафедри філософії соціально-гуманітарних наук
та фізичного виховання

Етика державного управління в умовах воєнного стану: баланс між правом, мораллю та суспільним благом

В умовах воєнного стану питання етики державного управління набуває особливої актуальності, оскільки посадові особи стикаються з необхідністю ухвалювати складні рішення, що безпосередньо впливають на безпеку країни, права громадян та соціальну стабільність. Поєднання правових норм, моральних засад і суспільного блага стає ключовим викликом для державних управлінців. Законодавство України встановлює чіткі рамки для діяльності органів влади, але в екстремальних умовах етичні дилеми можуть змушувати керівників обирати між дотриманням букви закону і прийняттям рішень, які виходять за його межі, проте слугують суспільному добру [1, с. 45].

Важливим аспектом державного управління в умовах воєнного стану є забезпечення законності при ухваленні рішень. Конституція України та закони воєнного часу визначають механізми, які надають владним органам додаткові повноваження, проте ці повноваження не повинні призводити до свавілля або порушення основоположних прав людини [2, с. 98]. Етична відповідальність державних службовців передбачає чесність, прозорість і підзвітність, навіть у кризових умовах, коли існує ризик зловживання владою.

Одним із центральних викликів є баланс між свободою слова та інформаційною безпекою. В умовах війни держава має право обмежувати доступ до певних відомостей задля запобігання паніці та підтримання обороноздатності, однак такі обмеження не повинні перетворюватися на засіб політичної цензури [3, с. 112]. Державні службовці повинні діяти відповідально, дотримуючись принципів доброчесності, щоб уникати маніпуляцій суспільною думкою.

Моральний аспект державного управління також проявляється у ставленні до соціально незахищених категорій населення. Зокрема, внутрішньо переміщені особи, ветерани та родини загиблих військових потребують особливої уваги з боку державних органів, і нехтування їхніми потребами може призвести до суспільної напруги [4, с. 75]. Тому етичні принципи, такі як справедливість і гуманізм, повинні бути інтегровані у процес ухвалення рішень.

Ще однією важливою складовою етичного державного управління є боротьба з корупцією. Військовий стан не може бути виправданням для нехтування антикорупційними нормами, адже будь-які прояви зловживання ресурсами підривають довіру до влади та послаблюють державу зсередини [5, с. 58]. Посилення контролю та громадський моніторинг діяльності органів влади є необхідними умовами для збереження демократичних цінностей навіть у період війни.

Таким чином, етичне державне управління у воєнний період базується на поєднанні правових норм, моральних принципів і суспільного блага. Дотримання цього балансу сприяє не лише ефективному функціонуванню держави, а й збереженню довіри громадян до влади, що є критично важливим у складні часи.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про правовий режим воєнного стану". Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. С. 45.
2. Конституція України. К.: Офіційне видання, 1996. С. 98.
3. Науково-практичний коментар до законодавства про державну службу. За ред. О. М. Бандурки. Х.: Право, 2020. С. 112.
4. Петренко І. Етика публічного управління в умовах кризових ситуацій. К.: Наукова думка, 2019. С. 75.
5. Антикорупційна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку. Колективна монографія. Львів: Астролябія, 2021. С. 58.

Розділ 3. Адміністративне судочинство в умовах режиму воєнного стану

Пасенюк Олександр
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
суддя Конституційного суду України у відставці,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Вирішення правових колізій в національному законодавстві із застосуванням механізмів права ЄС

В своєму виступі я хочу привернути увагу до проблеми вирішення правових колізій в національному законодавстві із застосуванням механізмів права ЄС. В тому числі і з врахуванням знаходження нашої держави в умовах режиму воєнного стану.

Особливу увагу я хочу приділити адміністративному судочинству, бо воно вирішує спори громадянина з державою, і війна породила цих справ ще більше, ніж передбачив закон. Частина перша статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України /далі - КАСУ/ передбачає 16 видів адміністративних спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів. Сьогодення розширює перелік справ адміністративної юрисдикції, як то:

- справи щодо оскарження дій та бездіяльності командирів військових частин (далі ВЧ);
- справи щодо оскарження рішень та дій ТЦК;
- справи у спорах щодо відмови у перетинанні державного кордону;
- справи про видворення громадян російської федерації, країни - агресора;
- справи у спорах про право на виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі/смерті військовослужбовця Збройних Сил України в період воєнного часу матері загиблого сина, його дружині, дитині загиблого військовослужбовця, яка народилася після його смерті,
- та багато інших.

Так, при вирішенні спорів між особою і суб'єктом владних повноважень адміністративні суди застосовують розгалужену сукупність законів та інших нормативно-правових актів (міжнародних, національних), які є джерелами певної галузі права в аспекті чіткого дотримання або поновлення порушених фундаментальних прав і свобод.

Але, на жаль, неодноразово в судовій практиці ми ще стикаємся з протиріччями в регулюванні між двома або більше нормами, одна чи декілька з яких є адміністративно-правовими, з одного і того ж предмету.

Багато чого в усуненні цих протиріч залежить від судді, його професійності і моральності. Судді при розгляді кожної справи керуються так званою «судовою доктриною». Це усталений в судовій практиці типовий підхід до вирішення судових справ, який включає в себе стандарт оцінки доказів, розподіл тягаря доказування, визначення предмета доказування, визначення засобів доказування. Але як бути з протиріччями в національному законодавстві, про які я вже згадував. Рішення суду повинно базуватися не тільки на доказах, а ще й на Законі.

Так, судді адміністративних судів апеляційної інстанції, Верховного Суду та Конституційного Суду України намагаються розв'язати цю проблему. Але, логіка полягає в тому, що якщо норми, які регулюють співіснування людей, мають забезпечувати чіткі орієнтири правомірності поведінки і правовий порядок, то вони не повинні суперечити одна одній, мають взаємно узгоджуватись, позначаючи сукупність узгоджених між собою

елементів як «систему». Норми права повинні створювати здатний належним чином функціонувати порядок людського співіснування.

Водночас, відходження від цього критерію призводить до виникнення колізій у законодавстві, що зумовлює настання негативних наслідків, а саме - порушення фундаментальних прав і свобод, перешкоду для формування єдиної та сталої судової практики; необхідність відступу від раніше сформульованих правових висновків навіть висновків Великої Палати Верховного Суду (на жаль, є такі випадки у нас); врешті це стає однією з вагомих причин зниження довіри до суб'єктів владних повноважень, судів та держави в цілому.

Крім того, поява колізій в законодавстві створює для особи ситуацію правової невизначеності, при якій виникають справедливі запитання: чи потрібно знати і дотримуватися всіх (без винятку) Законів; або, якщо знати і дотримуватися одного чинного закону або норми закону, - чи означає це презумпцію правомірності поведінки особи та неможливість її притягнення до відповідальності або настання інших негативних наслідків.

Загальні підходи до вирішення колізій визначені у Конституції України (ч.ч. 1-3 ст. 8; ч.1 ст. 58), чинними міжнародними договорами, Кодексом адміністративного судочинства України (ч.ч. 1-3 ст. 6).

Водночас, незважаючи на те, що загальні підходи до вирішення колізій у законодавстві щодо дотримання основних прав і свобод можна вважати урегульованими, на практиці досить часто виникають нетипові правові проблеми, що потребує відшукання нових механізмів, а також ґрунтовного наукового дослідження. Такі механізми пропонує практика ЄС.

Це дуже важливо для нас, оскільки Україна перебуває у стані війни з російським агресором, в судах з'явилися, як я вже зазначав, нові категорії адміністративних справ, пов'язаних з мобілізацією, проходженням військової служби, участю у бойових діях тощо. Крім того, багато питань виникає при розгляді справ, пов'язаних з біженцями і тимчасово переміщеними особами. Право ЄС не схоже на будь-який інший вид міжнародного права, оскільки воно створило новий правовий порядок, а саме - «правовий порядок ЄС».

Іноді суддям доводиться застосовувати різні джерела права з різних правових режимів в одній і тій самій справі. Кожна з цих систем визначила конкретні механізми для вирішення захисту або вирішення конфліктів, коли норми однієї з правових систем вступають у протиріччя з іншою системою.

Це вимагає від національних судів повного застосування прямої дії положень права ЄС, а право ЄС має верховенство над національним правом у разі колізій у випадку, коли питання, що розглядається, охоплюється правом ЄС і національним законодавством (тобто, коли обидві норми застосовуються до одного і того ж факту). Це принцип примату права ЄС, верховенства права ЄС.

У разі необхідності національний суд повинен відмовити (за власною ініціативою) у застосуванні будь-якого суперечливого положення національного законодавства, навіть якщо воно було прийняте пізніше, при цьому суду не потрібно вимагати або чекати попереднього скасування такого положення законодавчим або іншим конституційним шляхом.

Верховенство права ЄС у колізійних правових ситуаціях застосовується незалежно від того, чи є національне законодавство попереднім, чи було прийняте пізніше, ніж положення права ЄС. В ЄС є писані джерела права, первинне та вторинне право, а також неписані джерела права (наприклад, рішення суду ЄС та загальні принципи права ЄС).

Договори ЄС мають найвищу юридичну силу («першоджерело права ЄС») - це Договір про Європейський Союз (ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Вони мають обов'язкову юридичну силу. Це стосується і загальних принципів права ЄС.

Цілі та засади, викладені в договорах ЄС, досягаються набором інших типів правових актів, а саме: законодавством на рівні вторинного права ЄС: Регламенти ЄС, Директиви ЄС, Рішення.

Чи може громадянин, або його представник - адвокат посилатися на право ЄС в національних органах влади і в судах, в тому числі адміністративних?

Право ЄС може мати пряму дію для фізичних осіб, коли особа безпосередньо посилається на права, надані їй законодавством ЄС, в національних судах. Для адміністративних суддів важлива «вертикальна пряма дія», тобто коли особа може посилатися на законодавство ЄС проти іншої особи.

Наприклад, у справі, що перебуває на розгляді в суді, може існувати потенційний конфлікт між конкретним положенням права ЄС і конкретним положенням національного права, які обидва застосовуються у справі. При цьому, суддя не може інтерпретувати положення національного законодавства відповідно до вимог права ЄС. Тоді суддя повинен з'ясувати, чи має це положення права ЄС пряму дію і тоді можливе пряме застосування права ЄС (верховенство над суперечливим національним законодавством).

Ще декілька важливих позицій. Національні суди можуть звертатися до Суду ЄС для обов'язкового тлумачення права ЄС до ухвалення рішення у справі, що перебуває на їхньому розгляді. Це право реалізується судом на власний розсуд. Стаття 267 Договору про заснування Європейського Союзу є основою, наріжним каменем судової системи ЄС. Вона встановлює діалог між одним судом та іншим (тобто Судом ЄС) під час розгляду справ на національному рівні і має на меті забезпечити однакове тлумачення права ЄС.

Глибоке знання права ЄС допоможе суддям, адвокатам, іншим правникам в ефективному його застосуванні при вирішенні правових колізій, коли держава Україна, яка перебуває в статусі кандидата до Європейського Союзу, суб'єкти владних повноважень наших органів влади інколи вагаються з його правильним застосуванням, що і призводить до виникнення конфліктів, які порушують фундаментальні права і свободи.

Не можу не назвати ще одну причину, чому сьогодні адміністративні суди працюють неефективно. Що дуже важливо і неприпустимо під час воєнного стану. Це розгляд десятків тисяч однотипних справ (наприклад - соціальних), в яких адміністративні суди замість того, щоб приймати рішення про зобов'язання до певних дій низових ланок влади, - вимушені зобов'язувати центральні органи виконавчої влади, які порушують права громадян, дотримуватись не тільки права ЄС, а й законів і Конституції України. Сьогодні цей механізм не працює, центральні органи влади в багатьох випадках не виконують свої прямі функції, а перекладають вирішення проблеми на суд. А потім просто ігнорують прийняті рішення судів, не дотримуються верховенства права та незалежності судової влади. Про що свідчить практика Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. – Київ, 2023.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. – Київ, 2023. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua.
3. Договір про заснування Європейського Союзу /Спільноти/ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua.
4. Договір про функціонування Європейського Союзу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua; https://uk.wikipedia.org.
5. Європейська конвенція з прав людини (ECHR) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int.
6. Правові колізії у застосуванні фундаментальних прав і свобод : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2024 – м. Львів, 3 жовтня 2024 – м. Івано-Франківськ).

Коломоєць Тетяна,
Запорізький національний університет
деканесса юридичного факультету,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України

Практики використання штучного інтелекту при розгляді справ в порядку адміністративного судочинства: вітчизняний та зарубіжний вимір

Як і у будь-яких сферах суспільного життя, у сфері адміністративного судочинства активним є впровадження інноваційних технологій, про що постійно відзначають як вчені-правники у своїх наукових роботах (наприклад, роботи І. Скляренко, Н. Шишки, Г. Авдєєвої, Ж. Павленко, М. Селіванова та ін.), так і судді адміністративних судів, і зокрема підвищену активність у висвітленні цього питання демонструють судді Верховного Суду, зокрема судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (наприклад, публікації Я. Берназюка, Н. Блажівської). Серед інноваційних технологій, питання застосування яких в адміністративному судочинстві все активніше привертають увагу, найчастіше згадується саме технологія штучного інтелекту (ШІ) (Artificial intelligence) як « … сукупність наук і методів, яка здатна аналізувати розпізнавати образи, розуміти мову та приймати рішення відповідно до певних критеріїв» [1, с. 272; 3, с. 35], як «…організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [3]. Саме таке визначення ШІ передбачене у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, і в якій одночасно правосуддя визначено як одна із пріоритетних сфер, в якій реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту. Представники судової системи, зосереджуючи увагу громадськості на проблематиці застосування ШІ в адміністративному судочинстві, одразу ж намагаються не тільки порушити питання проблематики правового регулювання використання ШІ в діяльності адміністративних судів, адміністративному судочинстві, але й намагаються проаналізувати їх, із акцентом уваги на можливість і доцільність (або ж неможливість і недоцільність) застосування ШІ у відповідній сфері відносин. Так, наприклад, Я. Берназюк одразу ж пропонує досить «яскраві», «якірні» назви своїх робіт, а саме: «Штучний інтелект у правосудді: ризики алгоритмічної упередженості та дискримінації», «Електронний суд та деякі (не)від'ємні атрибути судочинства: мантія, нарадча кімната тощо», «Штучний інтелект як основа цифрового судочинства: помічник чи майбутній конкурент судді?», «Штучний інтелект: застосувати недозволено ігнорувати» [4], які викликають підвищений інтерес до проблематики й спонукають до подальшого «занурення» у неї. Зосередження уваги на питаннях ШІ в адміністративному судочинстві актуалізує низку «принципових» «ключових» питань – А чи здатний ШІ замінити суддю? А чи зобов'язаний суддя використовувати ШІ в адміністративному судочинстві? А чи використовують на сьогоднішній день адміністративні суди ШІ для підготовки судових рішень? А чи зберігається приватність, якщо суддя передає для запитання ШІ інформацію з конкретної справи ? А чи буде відповідальність, якщо ШІ припуститься помилки під час розгляду справи в порядку адміністративного судочинства? А чи виникають такі питання лише стосовно застосування ШІ в адміністративному судочинстві в Україні? Яким є стан справ у зарубіжних країнах? Одразу ж варто зазначити, що практика застосування ШІ у правосудді в цілому, а певним чином і в адміністративному судочинстві, у зарубіжних країнах є. Так, наприклад, І. Казанчук, досліджуючи відповідне питання, зазначає, що «пальму першості» по використанню ШІ в адміністративному судочинстві тримає Китай,

де з 2017 року діє онлайн-суд у вигляді мобільного додатку головної китайської програми WeChat [2, с. 35], розгляд адміністративних справ відбувається не у приміщенні суду, а у відео-чаті, при цьому роль судді виконує аватар, за яким працює ШІ. Останній використовується для « .. ведення баз даних судових справ, реєстрації справ, запису судових засідань та розшифровки голосу, обслуговування віртуальних судів, де адміністративні справи розглядаються дистанційно … ШІ рекомендує суддям закони, нормативні документи та інші подібні судові рішення у кожній справі … аналізує усі рішення, які ухвалювали судді, законодавчу базу, дає поради щодо схожих справ» [2, с. 35-36]. Досить активним є використання ШІ в адміністративному судочинстві й у Великій Британії, США та інших зарубіжних країнах. Не зважаючи на активне просування світу у напрямку формування правової бази для використання ШІ у правосудді в цілому та адміністративному судочинстві зокрема (Регламент про штучний інтелект, Пакт про штучний інтелект, Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію і верховенство права (CETS № 225), План дій CEPEJ на 2022–2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя, Дорожня карта забезпечення належного виконання Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі, Керівні принципи щодо подання документів до суду в електронній формі та цифровізації судів, Керівні принципи SATURN тощо), проблематика використання ШІ в адміністративному судочинстві і до цього залишається «досить чутливою».

І головне питання полягає у тому, якою має бути сучасна модель «співпраці» судді та ШІ під час здійснення адміністративного судочинства і якою має бути нормативна модель такої «співпраці». У жодному разі не варто вести мову про те, що сучасне адміністративне судочинство може існувати без технології ШІ, як не можна вести мову і про те, що саме технології ШІ є «домінуючими» в адміністративному судочинстві, технології ШІ можуть виконувати функції судді в адміністративному судочинстві. Відповідне питання доцільно розглядати у вимірі виокремлення нового принципу адміністративного судочинства – «принципу залучення технологій штучного інтелекту» [5], принципу залучення суддею під час розгляду справ в адміністративному судочинстві відповідних технологій, що й дозволяє позиціонувати у відповідних відносинах адміністративного судочинства «лідируючу» роль судді та «обслуговуючу» роль (хоча і важливу) технологій ШІ. Це цілком узгоджується із положеннями Професійного стандарту «СУДДЯ», що виокремлює цілу низку цифрових компетентностей (наприклад, здатність застосовувати цифрові технології та інструменти для професійної комунікації та співпраці, здатність інтерпретувати дані, інформацію, цифровий контент, отримані з прикладного програмного забезпечення …) [6], Кодексу суддівської етики, у ст. 16 якого передбачено, що « … використання суддею технологій ШІ є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» [7]. Водночас, це узгоджується й із положеннями Конституції України, у ст. 127 якої передбачено, що « … правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних», а ст. 129 – « … судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних» [8], і будь-яких вказівок стосовно можливої заміни «судді» технологіями, в т.ч. ШІ, немає. Узагальнюючи наведене, варто згадати вислів представників суддівської спільноти Великої Британії, зокрема магістра Роллс-Ройсу Сера Джеффрі Вос, другого за рейтингом судді в Англії та Уельсі, який, характеризуючи стан справ стосовно «проникнення ШІ у сферу судочинства», досить влучно зазначив, що « … судова влада повинна прийняти впровадження новітніх технологій у нашу систему правосуддя, водночас забезпечуючи безпечне та відповідальне використання ШІ», «Суддям не потрібно уникати обережного використання ШІ, але вони повинні гарантувати, що вони захищають довіру і несуть повну особисту відповідальність за все, що вони виробляють» [9], підкреслюючи тим самим доцільність виокремлення відповідних засадничих положень судочинства, в т.ч. й адміністративного, а саме принципу залучення технологій штучного інтелекту, без будь-яких «натяків» на «заміну» судді.

Саме принцип, а не суб'єкт – «домінуюча» ознака для характеристики технологій ШІ в адміністративному судочинстві. І це є цілком виправданим з огляду на ті «потенційні ризики» ШІ та їх наслідки для адміністративного судочинства у разі «помилкового ототожнення ШІ із лідируючим суб'єктом адміністративного правосуддя». Я. Берназюк серед таких виокремлює: «алгоритмічну упередженість як системну похибку в рішеннях штучного інтелекту або автоматизованих алгоритмів, що призводить до несправедливого чи дискримінаційного ставлення до певних груп осіб» [10],«чорну скриньку», як типову для ШІ ситуацію, коли « … алгоритми ухвалюють рішення, але їхній внутрішній процес залишається незрозумілим для користувачів і розробників», «дилему кентавра» [10] тощо. І саме останню цілком можливо і доцільно розглядати як досить «показову» у пошуках сучасної моделі «співпраці» ШІ і судді в адміністративному судочинстві. Мова йде про «етичний аспект» такої співпраці, про межі відповідальності ШІ та судді в адміністративному судочинстві, про їх «співпрацю», «взаємодію». Вони вже не можуть існувати один без одного, водночас не можуть заміни один одного, а для формування моделі співіснування домінуючою має стати двоскладова теза, а саме: по-перше, «якщо суддя довіряє ШІ, тоді він ризикує повністю втратити контроль, критичне мислення і навіть допустити несправедливість (упереджене рішення), водночас, по-друге, якщо ж суддя взагалі ігнорує технології ШІ, тоді істотно уповільнюється правосуддя та знижується його ефективність» [10]. Отже, саме модель «співпраці» («взаємодії») є оптимальною, із домінуючої роллю судді та «обслуговуючою» роллю технологій ШІ, застосування яких є принципом адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Василенко М. Д., Слатвінська В.М. Штучний інтелект в судовій практиці: особливості та його можливості (міжгалузеве дослідження). *Право і суспільство. 2022. № 4. С. 271-278.*
2. Казанчук І.Д. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності судової гілки влади: проблеми та перспективи правового регулювання. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6200f8be-97d4-4d35-8f1c-6aee99d3fcfb/content
3. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
4. Берназюк Я. Штучний інтелект у правосудді: ризики алгоритмічної упередженості та дискримінації. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/125_AI_Algorithmic_Bias_Discrimination_Risks_bernaziuk.pd
5. Берназюк Я. Штучний інтелект: застосувати недозволено ігнорувати. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_AI_prohibition_or_permission_bernaziuk.pdf
6. Професійного стандарту «СУДДЯ»: Рішення Правління Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» (АПУ) №363 від 16 грудня 2024 року. URL : https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/694-proekt_sudda_1.pdf
7. Кодекс суддівської етики. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text
8. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 (із змінами та доповненнями).
9. Британським суддям дозволили писати рішення за допомогою штучного інтелекту. URL : https://ukrrain.com/britanskim_suddyam_dozvolili_pisati_rishennya_za_dopomogoyu_shtuchnogo_intelektu.html
10. Суддя ВС розповів про застосування штучного інтелекту у правосудді. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1770352/

Стеценко Семен
Суддя Верховного Суду,
член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Завдання адміністративного судочинства та їх реалізація в умовах воєнного стану

Реалії сьогодення вочевидь засвідчують видозміни в Україні практично всіх сфер суспільного життя. Вказане має прямий зв'язок із війною та запровадженням воєнного стану. Не є виключенням і адміністративне судочинство, яке переважною мірою призначене для розгляду справ на кшталт «людина проти держави». Ми є свідками того, що за три воєнні роки змінилося місцерозташування низки адміністративних судів, непоодинокими є випадки відрядження суддів до інших судів, почастішали випадки звернення до адміністративних судів у зв'язку з порушеними правами тимчасово переміщених осіб, військовослужбовців, пенсіонерів.

В контексті сучасного розвитку правової науки та правозастосовчої практики важливим видається проаналізувати модернізацію завдань адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Розглядаючи юридичне розуміння завдань адміністративного судочинства, зазвичай звертаються до ст.2 КАС, яка визначає, що завданням адміністративного суду при розгляді публічно-правових спорів є їх справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення. Отже, є всі підстави виокремити три ключових аспекти: справедливість, неупередженість і своєчасність.

Щодо справедливості, то доцільно вказати, що цей термін етимологічно пов’язаний із поняттям «право». У судовому процесі позивач може аргументувати свою позицію, використовуючи словосполучення «я так думаю», висловлюючи власне бачення щодо ймовірного порушення його прав, свобод та законних інтересів суб’єктом владних повноважень. Представник позивача може робити це ще більш аргументовано та креативно, також посилаючись на власне розуміння порушення прав довірителя у вимірі «я так думаю». Інші учасники процесу також мають значно менше зовнішніх обмежень для подібних тверджень. На відміну від них, суддя, безумовно, керуючись внутрішнім переконанням, не може оперувати виключно суб’єктивною категорією «я так думаю». Суд приймає рішення іменем держави, і в цій частині, як видається, суддівська дискреція є значно меншою. Справедливе вирішення – це таке вирішення справи адміністративним судом, яке базується на справедливій нормативно визначеній процедурі розгляду справи, враховує аргументи сторін та реакцію на них суду, вмотивованість самого судового рішення.

Неупередженість як ще один складник завдань адміністративного судочинства — це традиційне розуміння відсутності в судді заздалегідь сформованої позиції щодо обставин справи чи її можливого результату. У цьому сенсі доцільно навести практику Європейського Суду з прав людини, зокрема справу «Олександр Волков проти України», у п. 104 якого зазначено наступне: «Як правило, безсторонність означає відсутність упередженості та необ’єктивності. Згідно з усталеною практикою Суду існування безсторонності для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції повинно встановлюватися згідно з: (i) суб’єктивним критерієм, врахувавши особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість або чи був він об’єктивним у цій справі, та (ii) об'єктивним критерієм, іншими словами, шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд та, серед інших аспектів, його склад, достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності [1].

Стосовно своєчасності, як одного із складників завдань адміністративного судочинства, то варто вказати, що час є однією з найважливіших соціальних цінностей. Особа, яка звертається до суду, очікує, що розгляд її спору завершиться у строки, визначені чинним законодавством. Відтак вона зможе, у разі позитивного для неї рішення адміністративного суду, у повній мірі поновити свої права та реалізувати надані їй можливості. В іншому

випадку, така особа матиме час для оскарження негативного для себе судового рішення.

Важлива обставина, на яку варто звернути увагу, це те, що з формально-юридичної точки зору, вказані вище характеристики не зазнали змін у КАС за період воєнного стану, однак відповідь на запитання, чи змінюється справедливість в умовах воєнного часу, є непростою. З одного боку, воєнний стан впливає на всі суспільні відносини, змінюючи нашу поведінку, емоції та ставлення до різних обставин. З іншого боку, справедливість як категорія не повинна змінюватися залежно від зовнішніх обставин. Зокрема, об'єктивні обставини воєнного стану ускладнюють доступ до адміністративного суду для деяких осіб, до прикладу тимчасово або вимушено переміщених. У таких випадках суди враховують, що строки звернення до адміністративного суду можуть об'єктивно залежати від конкретної життєвої ситуації позивача, яка пов'язана із запровадженням воєнного стану.

Ще однією важливою обставиною, на яку варто звернути увагу, є парадоксальний характер публічно-правових спорів між військовослужбовцями та державою. Військовослужбовці захищають державу, її суверенітет, територіальну цілісність і незалежність, а також суспільство. Проте виникають ситуації, коли держава не повною мірою забезпечує реалізацію прав людини, зокрема військовослужбовця, особливо в соціальній сфері. Це зумовлює необхідність звернення до адміністративного суду за захистом порушених прав.

Завдання адміністративного судочинства корелюють з безпосередніми діями адміністративних судів у тих класичних справах адміністративного судочинства, де йдеться про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Необхідно констатувати, що в кожному конкретному випадку публічно-правового спору між приватною особою та суб'єктом владних повноважень адміністративний суд має проаналізувати рішення, дії чи бездіяльність з позицій їх відповідності певним критеріям. Передовсім мова йде про те, що суди мають перевіряти ці рішення, дії або бездіяльність із позицій того, чи прийняті (вчинені) вони на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [2, с. 157].

На звершення зазначимо, що очікуючи справедливого завершення війни, скасування правового режиму воєнного стану, відбудови та відновлення України, ми повинні вже зараз аналізувати той досвід, який вся держава, народ, окремо взяті громадяни вимушено отримали за останні роки. Цей досвід має бути використаний задля мінімізації негативних проявів у системі координат «приватна особа – адміністративний суд», з метою реального виконання завдань адміністративного судочинства, справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення публічно-правових спорів.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013, заява № 21722/11. *Офіційний вісник України.* 2013. № 89. Ст. 397
2. Стеценко С. Г. Завдання адміністративного судочинства України: змістовний аналіз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. №4. С. 151–166.

Ганечко Олена
Суддя Шостого апеляційного адміністративного суду,
членкиня Ради суддів України,
докторка юридичних наук, доцентка

Виклики адміністративного судочинства у період воєнного стану в Україні

Збройна агресія російської федерації та запровадження з 24 лютого 2022 року по всій підконтрольній Україні території воєнного стану, призвело до змін правовідносин в країні і,

як наслідок, необхідності внесення змін до існуючого законодавства.

Так, судова система України стикнулась з багатьма викликами, серед яких:

- направлення сторонам викликів та повідомлень,
- неявка в судове засіданні сторін та відкладення судових засідань у зв'язку з неявкою сторін,
- оголошення у справі перерви у зв'язку з повітряною тривогою,
- пропуск процесуальних строків та необхідність їх поновлення,
- зупинення провадження у справі,
- поява нових категорій справ,
- скасування інституту нарадчої кімнати тощо.

Внаслідок військової агресії та ведення військових дій на території України, певна частина громадян та їх представників, які були учасниками судових процесів, змушені були залишити територію України, або змінити місце свого проживання, перебування.

Робота підприємств, установ і організацій (відділення зв'язку) була обмежена чи призупинена. Логістичні процеси були значно ускладнені. Транспортне сполучення було зупинено, що позбавляло можливості в повній мірі реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки.

Введення воєнного стану в Україні не повинно було вплинути на процес здійснення судочинства.

Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [1].

Відправлення правосуддя мало здійснюватись і воно здійснювалось: судова система продемонструвала спроможність здійснювати правосуддя в умовах воєнного стану та приймати рішення.

З метою врегулювання викликів, які постали перед адміністративним судочинством, Верховною Радою України було прийнято ряд законів, якими були внесені зміни до низки нормативно-правових актів, серед яких Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ).

Так, у статті 18, 124, 127, 129 КАСУ, були внесені зміни щодо функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (далі – ЄСІКС), порядку вручення та надсилання судових повісток і повідомлень (Закон № 3200-IX від 29.06.2023, Закон № 3424-IX від 19.10.2023) [2;3].

В існуючих реаліях суди направляли судові рішення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу до їхніх електронних кабінетів, вчиняли інші процесуальні дії в електронній формі із застосуванням ЄСІКС або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечувало обмін документами, у порядку, визначеному КАСУ, Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Учасники судового процесу мали можливість комунікації з судом на відстані та можливість віддаленого доступу до матеріалів судової справи.

Адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України, зобов'язані були зареєструвати свої електронні кабінети в ЄСІКС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечувало обмін документами.

Інші особи отримали можливість зареєструвати свої електронні кабінети в ЄСІКС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечувало обмін документами, в добровільному порядку.

Особам, які зареєстрували електронний кабінет в ЄСІКС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, суди вручали будь-які документи у справах, в

яких такі особи брали участь, виключно в електронній формі шляхом їх направлення до електронного кабінету таких осіб.

В умовах воєнного стану у разі знеструмлення електромережі судів чи настання інших обставин, які унеможливлюють функціонування ЄСІКС або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, суди вручали особам, які зареєстрували електронний кабінет, будь-які документи у справах, в яких такі особи брали участь, у паперовій формі.

Також, були внесені зміни до ст. 195 КАСУ (Закони № 2801-IX від 01.12.2022, № 3200-IX від 29.06.2023, № 3302-IX від 09.08.2023; в редакції Закону № 3755-IX від 23.05.2024), якою передбачено можливість учасників справи, їх представників брати участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції поза межами приміщень судів або у приміщеннях інших судів за умови наявності в цих судах відповідної технічної можливості, про яку суди зазначають в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка таких учасників справи в судове засідання визнана судом обов'язковою. [4; 2; 5; 6].

Учасники справи, їх представники отримали можливість взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги", у порядку, визначеному Положенням про ЄСІКС та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Однак, необхідно звернути увагу, що ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе саме учасник справи, його представник, який подав відповідну заяву, крім випадку коли суд після призначення судового засідання чи під час такого засідання втратив технічну можливість забезпечити проведення відеоконференції.

Свідки, перекладачі, спеціалісти, експерти отримали можливість також брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, однак, виключно у приміщенні суду.

У випадку оголошення сигналу повітряної тривоги під час судового розгляду справи, завжди у пріоритеті життя та здоров'я людей. Тому, зазвичай, по справі оголошується перерва, надається можливість учасникам справи, їх представникам, прослідувати до укриття. Лише у випадку, якщо загроза життю та здоров'ю людей не є реальною, коли усі учасники справи, їх представники наполягають на судовому розгляді справи, за рішенням головуючого судді чи колегії суддів, розгляд справи здійснюється (продовжується).

Згідно п.5 ч.1 ст. 236 КАСУ, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі, у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, - до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Тому, кількість справ із зупиненням проваджень в судах збільшилась.

КАСУ був доповнений нормами, які передбачають нові категорії справ та їх підсудність.

Так, статтею 283-1 КАСУ передбачено особливості провадження у справах про застосування санкцій (Закон 2257-IX від 12.05.2022) [7].

Статтею 283-2 КАСУ передбачено особливості провадження у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (Закон № 3633-IX від 11.04.2024) [8].

Крім того, законодавець ліквідував інститут «Нарадчої кімнати».

Так, статтею 227 КАСУ передбачено стадію ухвалення судового рішення (Закон № 4173-IX від 19.12.2024) [9].

Після судових дебатів суд оголошує про перехід до стадії ухвалення судового рішення та час його проголошення в цьому судовому засіданні. У виняткових випадках, залежно від складності справи, суд може відкласти ухвалення та проголошення судового рішення на строк не більше десяти днів з дня переходу до стадії ухвалення судового рішення, оголосивши дату та час його проголошення.

Якщо під час ухвалення рішення виявиться потреба з'ясувати будь-яку обставину через повторний допит свідків або через іншу процесуальну дію, суд постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду. Розгляд справи у цьому разі проводиться в межах, необхідних для з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки.

Після закінчення поновленого розгляду справи суд залежно від його результатів відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і переходить до стадії ухвалення судового рішення або оголошує перерву, якщо вчинення необхідних процесуальних дій у цьому судовому засіданні виявилося неможливим.

Статтею 228 КАСУ передбачено таємницю ухвалення судового рішення (Закон № 4173-IX від 19.12.2024) [9].

Під час ухвалення судового рішення суддя не має права обговорювати обставини та матеріали справи, застосування норм права та судову практику в цій справі, а також зміст судового рішення з іншими особами, крім складу суду, який розглядає справу.

Втручання у процес ухвалення судом судового рішення забороняється.

Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення судового рішення. Обговорення та ухвалення судового рішення відбуваються у приміщенні суду.

У зв'язку із такими змінами до законодавства, виникли певні застереження в частині заборони судді обговорювати застосування норм права та судову практику в цій справ з іншими особами, крім складу суду, який розглядає справу.

Оскільки, обговорення застосування норм права та судової практики є частиною роботи судді, його самовдосконалення та усунення причин скасування судових рішень і єдності судової практики.

Питання дотримання процесуальних строків та їх поновлення є актуальним в умовах воєнного стану в країні.

У кожному конкретному випадку, з урахуванням обставин, суд вирішує, чи пропущено процесуальні строки з поважних причин і чи підлягають вони поновленню.

У статтю 299 КАСУ внесено зміни (Закон № 4173-IX від 19.12.2024) [9], згідно яких, незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного судового рішення, крім випадків подання апеляційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій він не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та/або обов'язки.

Оскільки, нажаль, трапляються випадки, коли з дня складення повного судового рішення у справі минуло більше року, про факт складання такого рішення суб'єкт владних повноважень також не був повідомлений, а дізнався про його наявність з Єдиного державного реєстру судових рішень, у якому таке рішення було розміщено також із сплином річного строку.

Підсумовуючи викладене та приймаючи виклики сьогодення, зміни правовідносин в Україні, слід зазначити, що чинне адміністративно-процесуальне законодавство України потребує постійного удосконалення.

І досить активну роль у цьому питанні повинні відігравати судові органи через ініціювання певних заходів з метою обговорення проблемних питань та формування пропозицій по внесенню змін до чинного законодавства України та формування сталої судової практики з метою дотримання принципу юридичної визначеності, захисту прав, свобод та

інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n403
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи: Закон України від 19.10.2023 № 3424-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3424-20#Text
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 01.12.2022 № 2801-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#top
5. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з відміною карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Закон України від 09.08.2023 № 3302-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3302-20#Text
6. Про внесення змін до статей 294 та 383 Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення права на оскарження судового рішення: Закон України від 23.05.2024 № 3755-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3747-20#n2
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12.05.2022 № 2257-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text
9. Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення ухвалення та проголошення судових рішень: Закон України від 19.12.2024 № 4173-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4173-20#Text

Гаран Ольга
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
професорка кафедри адміністративного та
господарського права,
докторка юридичних наук, професорка

Сучасний погляд на ознаки інституту врегулювання спору за участю судді в реаліях новітніх викликів

В Україні активно розвиваються альтернативні методи вирішення правових спорів, зокрема, врегулювання за участю судді. Це важливий крок до забезпечення права на справедливий суд, дає сторонам спору можливість залучити суд до вирішення конфлікту поза

традиційним судочинством. Хоча цей інститут має потенціал розвантажити суди, існують перешкоди: обмежене використання, низька ефективність, необхідність зміни складу суду при невдачі, ускладнена комунікація між представниками сторін та ризик зловживань та інші.

«Значення врегулювання спору за участю судді, як процесуального інституту, полягає в тому, що він є ефективним засобом скорочення часу на розгляд справи, уберігає сторони від значних витрат, пов'язаних з розглядом справ; рішення у спорі, щодо якого ними було досягнуто мирне врегулювання, виконується ними добровільно. Введення у законодавство України інституту врегулювання спору за участю судді має сприяти підвищенню довіри громадян до судових органів та зміцненню авторитету правосуддя» [1].

Як зазначають В.М. Дудник, С.В. Дяченко , «сутність процедури врегулювання спору за участю судді полягає у спілкуванні сторін із суддею задля отримання роз'яснення та додаткової інформації з метою оцінки сторонами судового розгляду справи» [2].

Врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві характеризується низкою унікальних особливостей, що відрізняють його від звичайного судового розгляду.

Враховуючи, що врегулювання спору за участю судді, спрямоване на досягнення мирного вирішення конфлікту і ґрунтується на засадах добровільності, конфіденційності та активної ролі судді-посередника.

Ключовими елементами цього механізму є:

1. *Чітко визначені підстави для її початку механізму врегулювання спору за участю судді*. Відповідно положень частини 1 ст. 184 КАСУ, потрібно враховувати наступні фактори, а саме: а) одночасна згода всіх учасників спору. Ця згода має бути висловлена усно під час судового засідання та зафіксована в протоколі судового засідання, або подана у письмовій формі.; б) ініціювання до розгляду справи по суті, тобто механізм врегулювання спору за участю судді може бути застосований лише після відкриття провадження у справі та до початку розгляду справи по суті; в) відсутність третіх осіб з самостійними вимогами; г) відповідність справи вимогам ч. 2 ст. 184 КАС України (тобто, справа має належати до категорії, де таке врегулювання допустиме); ґ) « примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень» [3] (ч.1 ст. 190 КАСУ).

2.*Призупинення розгляду адміністративної справи.* З моменту початку процедури урегулювання спору за участю судді суд виносить ухвалу про призупинення розгляду справи по суті.

3.*Обмежений термін*. Процедура триває не більше 30 днів з дня винесення відповідної ухвали.

4.*Особливі форми проведення*. Спільні наради (суддя, позивач, відповідач) та закриті наради (суддя з кожною стороною окремо). Доцільно навести позицію І. Лозинської «що для зручності такого спілкування необхідно забезпечити функціонування спеціальних кабінетів в приміщенні суду. Доцільним визнано також розміщення відповідних стендів з інформацією для учасників судових процесів про спосіб мирного врегулювання спору»[4].

5.*Багатогранна роль судді*. Суддя не лише роз'яснює сторонам їхні права , обов'язки та особливості процедури(ч.3. ст. 186 КАСУ), а й з'ясовує предмет та підстави позову/заперечень(ч. 4 ст. 186 КАСУ), аналізує судову практику в аналогічних справах (виключно під час закритих нарад), пропонує варіанти мирного врегулювання (ч. 5 ст. 186 КАСУ), утримуючись від оцінки доказів та надання юридичних порад (ч. 6. ст. 186 КАСУ) та інші.

6.*Конфіденційність.* Дана ознака чітко закріплена в ч. 7 ст. 186 КАСУ. Конфіденційність забезпечується різними шляхами, а саме: а) протокол наради не ведеться; б) не здійснюється фіксування технічними засобами, заборонено аудіо-, відео- та фотозйомка наради; в) заборону надавати та використовувати інформацію сторонами справи, а також суддею, яка була

отримана під час проведення врегулювання спору. Конфіденційність покликана забезпечити захист особливо даних і інформації сторін та гарантувати свободу висловлювання учасників процесу. Законодавець передбачає комплексний підхід до реалізації цього принципу, встановлюючи заборону на протоколювання та фіксацію наради технічними засобами. Проте, абсолютність конфіденційності породжує низку практичних питань, які потребують детального аналізу. До основних можливо віднести наступні:

- *Заборона протоколювання та її наслідки*: Відсутність протоколу наради, з одного боку, гарантує нерозголошення інформації, озвученої під час обговорення. З іншого боку, виникають труднощі у забезпеченні контролю за дотриманням процедури та можливістю оскарження рішень, прийнятих у ході наради. Відсутність документального підтвердження ходу обговорення може призвести до суб'єктивного тлумачення домовленостей та ускладнити процес їх реалізації.
- *Не застосовування технічних засобів фіксації* . Заборона аудіо-, відео- та фотофіксації покликана запобігти витоку інформації через несанкціонований запис. Однак, в сучасних умовах розвитку технологій, забезпечення повної технічної непроникності приміщення є складним завданням. Використання мініатюрних записуючих пристроїв, приховане знімання, перехоплення даних – все це створює потенційні ризики для порушення конфіденційності.
- *Баланс між конфіденційністю та прозорістю*. Конфіденційність, хоч і є важливим елементом захисту певних інтересів, може створювати передумови для зловживань та непрозорості процесу. Необхідно дослідити можливості впровадження механізмів, які б дозволили забезпечити баланс між конфіденційністю та прозорістю, наприклад, шляхом запровадження спеціального режиму доступу до інформації для уповноважених осіб або розробки чітких процедур розгляду скарг на порушення конфіденційності, наприклад, перекладача.

Конфіденційність, передбачена ч. 7 ст. 186 КАСУ, є важливим принципом, проте його практична реалізація потребує подальшого вдосконалення. Необхідно розробити чіткі механізми контролю за дотриманням конфіденційності та забезпечити баланс між цим принципом та іншими важливими принципами судочинства, такими як прозорість та доступ до правосуддя. Подальші дослідження в цьому напрямку дозволять оптимізувати застосування принципу абсолютної конфіденційності та мінімізувати ризики його зловживання.

7. *Різноманітні наслідки*. Успішне проведення процедури призводить до мирного врегулювання спору. В іншому випадку справа передається на розгляд іншому судді.

8. *Разовість*. Процедура може бути проведена лише один раз. Так, відповідно до положень ч. 3 ст. 185 КАСУ, «У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається»[3] .

10. *Підстави для припинення*. Заява сторони, закінчення строку, затягування процедури однією зі сторін, досягнення примирення та звернення до суду з відповідною заявою, відмова позивача від позову або визнання позову відповідачем. Ухвала про припинення процедури оскарженню не підлягає.

11. *Особлива правова природа ухвали про примирення сторін***.** Ухвала суду про затвердження умов примирення сторін являє собою унікальний правовий акт, який поєднує в собі елементи процесуального та матеріального права. Відповідно до вимог ч. 5 ст. 190 КАСУ, «Умови примирення сторін затверджуються ухвалою суду. Затверджуючи умови примирення сторін, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі» [3]. Детальне розуміння правових наслідків такої ухвали є необхідним для ефективного використання механізму примирення сторін у судовому процесі та забезпечення балансу між принципами диспозитивності та верховенства права.

Висновок. Аналіз ознак механізму врегулювання спорів за участю судді, проведений з урахуванням актуальної судової практики, дозволяє кваліфікувати його як новий вид

адміністративного провадження, спрямований на ефективне та оперативне вирішення адміністративних спорів. Він покликаний забезпечити процесуальну економію та здійснення правосуддя на засадах законності, рівності та справедливості, а також сприяти розвантаженню судової системи. Врегулювання спору за участю судді можливо вважати самостійним альтернативним способом вирішення адміністративних спорів, що характеризується специфічними процесуальними особливостями.

Список використаних джерел:

1. Альтернативні способи вирішення спорів. URL: https: //unba.org.ua/publications/8920-alternativni-sposobi-virishennya-sporiv.html
2. Дудник В.М., Дяченко С.В. Особливості процедури врегулювання спору за участю судді: судова практика господарського судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 4/2022. С. 197 – 200. URL: http: //lsej.org.ua/4_2022/44.pdf
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text
4. Лозинська І. Врегулювання спору за участю судді. URL: https://zt.arbitr.gov.ua/sud5007/prescentr/interview/671480/ 20 березня 2019.

Задирака Наталія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професорка кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
докторка юридичних наук, професорка

Актуальні аспекти судового оскарження рішень РНБО під час дії режиму воєнного стану

Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) відповідно до ст. 1 Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII може накладати певні обмежувальні заходи економічного характеру, застосовування яких функціонально має сприяти захисту національних інтересів, гарантувати забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, протидіяти терористичній діяльності, а також запобігати порушенню, відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [1].

Процедурно рішення, які фактично були ухвалені РНБО набувають юридичної сили через видання Указів Президента України, що визначає їх загальну обов'язковість. Рішення РНБО повинні спрямовуватися на врегулювання публічно-управлінських правовідносин та сприяти задоволенню як загальнонаціональних, так і регіональних (місцевих) потреб та інтересів, за критерієм предметної юрисдикції спори з приводу таких рішень відносяться до юрисдикції системи адміністративного судочинства. Відповідно до норм чинного законодавства України, і зокрема, положень Закону України «Про санкції» не встановлюється спеціальна процедура подання адміністративного позову проти дії, рішень чи бездіяльності РНБО в порядку КАС України [2].

Підтримуємо думку Цельєва О. В, що створення умов для судового оскарження рішень РНБО відноситься до системи гарантій від свавілля владного суб'єкта, та є певним стримуючим фактором впливу на компетенційну діяльність органу державної влади чи місцевого самоврядування [3, с. 74-75].

Адміністративним судам підсудні три категорії спорів, що виникають за участі РНБО:

1. спори, в яких РНБО виступає у якості відповідача в спорах, де позивач хибно

розуміє момент набрання чинності рішеннями, ухваленими суб'єктом владних повноважень. Оскільки, набрання юридичної сили рішенням РНБО відбувається лише після його введення в дію Указом Президента України, а з врахуванням положень ч. 2 ст.5 Закону України «Про санкції», для цього необхідно субсидіарно його затвердити впродовж 48 годин Верховною Радою України. Без дотримання такої процедури набуття юридичної сили рішеннями РНБО фактично не стає джерелом правової системи України, і не має правових наслідків, а відтак може бути визнано певною мірою «юридичною фікцією», і не може бути предметом адміністративного оскарження. Остаточною стадією реалізації наміру застосувати санкції є компетенцією Президента України, який є головою РНБО, і саме наявність його Указу вважається правовстановлюючим актом.

2. спори, в яких реалізація процесуального права відбувається із порушенням строку ініціювання провадження. Оскільки строк, що має визначати виникнення права на подання адміністративного позову, має пов'язуватися із датою, що слідує наступному дню з дня ухвалення Указу Президента України, з яким відбувається запровадження в дію санкцій РНБО.

3. справи, де не дотримано формальні процесуальні вимоги правозастосування та правового захисту. До процесуальних порушень, які вчиняються позивачами у зв'язку із оскарженням рішень РНБО є: недотримання вимоги щодо справляння судового збору.

Отже, процесуальному оскарженню підлягають саме положення Указу Президента України, яким вводиться в дію рішення РНБО.

У правових висновках Верховного суду наголошено на відсутності процесуальної можливості безпосередньо оскаржити рішення РНБО. Фактично оскаржуються положення Указу Президента України чи його відсутність (постанова Верховного Суду у справі від 16 грудня 2021 року у справі №280/5208/21 [4]), а також певні формальні процесуальні вимоги правозастосування та правового захисту (ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 жовтня 2021 року у справі №9901/431/21 щодо хибності міркувань позивача, що арешт активів є підставою для звільнення від оплати судового збору [5]).

Наразі ці категорії справ підсудні Верховному Суду і з огляду на ухвалений Верховною Радою України Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких інших законодавчих актів України щодо правових засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду від 26.02.2025 року № 4264-IX так і залишаються предметом його розгляду. Новостворені суди повинні розглядати категорії справ, що мають бути закріплені ч. 6 ст. 22 Кодексу адміністративного судочинства України, якої поки так і не додано, що створює правовий вакуум. Спеціалізованому окружному адміністративному суду як суду першої інстанції мають бути підсудні адміністративні справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Національного банку України чи *іншого суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України*, крім випадків, передбачених частинами другою, четвертою статті, частиною першою статті 27 та статтями 286, 288 Кодексу адміністративного судочинства України. [6]

Висновок. Згідно чинного законодавства України та наявної практики судового розгляду позовів про правомірність рішень РНБО фактично неможливо оскарження їх по суті. Процесуально оскарженню підлягають лише положення Указу Президента України, яким вводиться в дію рішення РНБО і тому ця категорія справ підсудна Касаційному адміністративному суду у складі Верховного Суду. Створення можливості оскарження матеріально-правового змісту рішень РНБО, можливо навіть новостворением судом, сприятиме підвищенню ефективності діяльності РНБО та зніме зайву напругу в суспільстві під час дії режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text
3. Цельєв О. В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. Наукові записки НаУКМА. 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 72–79.
4. Постанова Верховного Суду у справі від 16 грудня 2021 року у справі №280/5208/21. URL.: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101955275
5. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від від 23 жовтня 2021 року у справі №9901/431/21. URL.: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100529474
6. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких інших законодавчих актів України щодо правових засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду: Закон України від 26.02.2025 року № 4264-IX. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4264-20#Text

Ільков Василь
Суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду,
доктор юридичних наук, професор

Застосування джерел права в адміністративному судочинстві при здійсненні процедури примирення шляхом медіації

У контексті здійснення та продовження реформи судової системи в Україні мирне вирішення спору, у тому числі шляхом медіації, слід розглядати як ефективний інструмент для підвищення ефективності правосуддя, та належного і повного захисту прав фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Судова система в України з 1992 року перебуває у стані постійного реформування, що негативно впливає на розгляд справ та знижує рівень довіри громадян до правосуддя. Адже якщо спір вирішується мирним шляхом і обидві сторони як позивач, так і відповідач залишаються задоволені таким результатом, то конфлікт вичерпується.

Доволі цікавим є положення частини 4 статті 124 Конституції України, якими започатковано можливість визначення законом обов'язкового досудового порядку урегулювання спору [1].

Важливим етапом у сфері мирного вирішення спору стало прийняття Закону України «Про медіацію» у 2021 році (набрав чинності 15.12.2021 року) [2], який вперше на законодавчому рівні закріпив правову природу, особливості та основні принципи процедури медіації, також цим законом були внесені зміни до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) та Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України).

Наразі в Україні відсутнє врегулювання проходження процедури обов'язкової медіації. До прикладу, у Республіці Литві у справах з сімейно-шлюбних правовідносин для подання позову про розлучення до суду обов'язковою стадією є звернення до медіатора, який спеціалізується на сімейно-шлюбних правовідносинах. У той же час, основним принципом медіації залишається добровільна участь сторін у здійсненні процедури мирного вирішення спору.

Світовий досвід підтверджує, що запровадження досудового врегулювання конфлікту мирним шляхом, суттєво знижує навантаження на судову систему, а також витрати на розгляд справи.

Очевидно, що європейські моделі медіації не претендують на універсальне застосування, а швидше слугують концептуальним орієнтиром з метою удосконалення цієї практики в Україні. Традиція альтернативного розв'язання адміністративних спорів існує у Великобританії, Ірландії, Німеччині, Франції, Нідерландах, Норвегії та інших країнах [3].

Важливо зазначити, у адміністративний суд особа звертається коли її права та інтереси вже були порушенні внаслідок дій (бездіяльності) чи прийнятого рішення суб'єктом владних повноважень та конфлікт вже існує.

Визначальною особливістю публічно-правових відносин є обов'язкова участь у таких правовідносинах суб'єкта владних повноважень як однієї зі сторін, що має суттєві наслідки для пошуків шляхів примирення. Нажаль, на практиці у судовому засіданні у багатьох представників у документах, які встановлюють їхню адміністративну суб'єктоздатність, чітко зазначено, що такий представник не уповноважений на мирне вирішення спору у суді. У такій ситуації необхідно не забороняти, а сприяти можливості альтернативного способу вирішення спору та конфлікту, а також - змінити помірковані позиції органів державної влади. Особливо важливими є пошуки шляхів примирення у публічно-правових спорах з військовими.

Заслуговують на вивчення положення Закону України «Про адміністративну процедуру», так згідно з пунктом 10 частини 1 статті 28 учасники адміністративного провадження мають право досягти примирення на будь-якому етапі здійснення адміністративного провадження за скаргою. Крім того, у частині 3 статті 84 цього закону зазначено, що суб'єкт розгляду скарги зобов'язаний поінформувати учасників провадження про можливість вирішення спору шляхом примирення в межах, передбачених законом [4]. Таким чином, законодавцем закладено основи здійснення примирення під час реалізації адміністративних процедур.

У КАС України, на відміну від ЦПК України та ГПК України 55 разів згадується поняття «примирення». Така статистика не є визначальною, проте вказує на збереження та розвиток цього процесуального інституту після реформи у 2017 році та внесення змін у процесуальні закони.

Найбільш важливими новелами, пов'язаними з медіацією у КАС України, є зазначення у частині 5 статті 47 КАС України, що сторони можуть досягнути примирення, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі [5]. Як ми бачимо, для судової медіації використовується конструкція «сторони можуть досягнути примирення, у тому числі шляхом медіації» і суд, приймаючи ухвалу про зупинення провадження у справі має використовувати саме таку конструкцію.

Проведення медіації не впливає на перебіг строку звернення до адміністративного суду (частина 6 статті 122 КАС України). Суд може оголосити перерву у підготовчому засіданні, якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації (пункт 5 частини 6 ст. 181 КАС України) [5].

Природньо, що ініціювати процедуру медіації неможливо без прийняття відповідної ухвали суду. Надавши можливість мирного вирішення спору шляхом медіації, суд зупиняє провадження у справі за зверненням обох сторін з клопотанням про надання їм часу для примирення, у тому числі шляхом медіації, - до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні (пункт 4 частини 1 статті 236 КАС України) [5]. У положеннях КАС України відсутні обмеження щодо строків, на які зупиняється провадження – фактично це строки для здійснення медіації за клопотанням сторін. У ЦПК України та ГПК України – встановлені чіткі строки зупинення провадження для пошуків примирення шляхом медіації.

Наразі, згідно з інформацією Єдиного державного реєстру судових рішень Дніпропетровським окружним адміністративним судом було прийнято ухвалу від 16 лютого 2022 року у справі № 160/18281/21 про закриття провадження за результатами медіації [6].

Інших прецедентів примирення шляхом медіації судами наразі не здійснювалися. Це перший і єдиний випадок закриття провадження судом у справі внаслідок примирення шляхом

медіації.

Згідно положень частини 2, 3 статті 191 КАС України ухвала про затвердження умов примирення є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. У разі невиконання ухвали суду про затвердження умов примирення така ухвала може бути подана для її примусового виконання в порядку, визначеному законодавством для виконання судових рішень [5]. Таким чином ухвала про затвердження умов примирення – це виконавчий документ.

Таким чином, особливо важливим постає питанням ефективного вирішення судового спору мирним шляхом у розумні строки з найменшими судовими витратами та запровадження саме судової медіації. Наразі суддя не може бути медіатором, потрібні зміни до законодавства.

Адміністративним органам необхідно не забороняти, а сприяти можливості альтернативного способу вирішення спору та конфлікту, а також - змінити помірковані позиції органів державної влади.

Після завершення війни – медіація може стати дієвим способом вирішення спорів у публічно-правових відносинах за участю військових.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.04.2025).
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 03.04.2025).
3. Мельничук О. Ф. Медіація в адміністративному судочинстві: європейський досвід для України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 10/2022. С.77-81. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/14-1.pdf (дата звернення: 03.04.2025).
4. Про адміністративну процедуру: Закон від 17.02.2022 № 2073-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 03.04.2025).
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 №2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 03.04.2025).
6. Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 16 лютого 2022 року у справі № 160/18281/21. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/103495986 (дата звернення: 03.04.2025).

Коваленко Наталія
Суддя Верховного Суду
докторка юридичних наук, професорка

Процесуальні строки в адміністративному судочинстві: філософія часу і правова визначеність

Давайте подивимось на строки як на елемент часу, тобто не лише як на інструмент організації юридичного процесу, а і як правове явище в часі, що, можливо, визначає межі справедливості.

Ідея часу є наскрізною не лише в метафізичних концепціях людського пізнання – вона глибоко пронизує систему права, формує рамки для соціальних відносин, упорядковує юридичну дійсність та структурує право. В адміністративному процесі ідея часу втілюється у процесуальних строках, які, з одного боку, забезпечують певний ритм судового процесу, а з іншого, – можуть слугувати механізмом реалізації принципу юридичної визначеності.

Строк у праві – це не просто числова межа. Це індикатор справедливості та

передбачуваності, що має значне не лише екзистенційне, а й нормативне значення. Він є втіленням філософського розуміння часу як проміжку між потенціалом і реалізацією, між подією та її наслідком. Філософія, зокрема праці Гумбрехта, відходить від сприйняття часу як абстрактного вектора, розглядаючи його як певну присутність, напругу між очікуванням і завершенням. Розмірковуючи про надмірне прискорення сучасного світу, філософ зауважує, що час став епохою втрати, оскільки темп подій випереджає їхній зміст.

Важливим є дослідження правової природи та функціонального призначення процесуальних строків в адміністративному судочинстві, з акцентом на їхній ролі у забезпеченні принципів справедливого розсуду, розумності строків та їхнього значення як інструменту правової визначеності. Тобто строки – це не другорядна деталь, а фундаментальний каркас правосуддя, через який реалізується принцип правової визначеності, що є ключовим елементом верховенства права.

У своїй філософській праці щодо продукування присутності Гумбрехт пояснює, що сучасний час втрачає лінійність і стає щільним, перетворюючись на простір очікування, де кожна подія набуває емоційної значущості. Аналогічно, строк у суді функціонує як обмежене законом очікування.

У сучасній філософії що час стає значущим лише тоді, коли він упорядкований через наратив. Отже, час – не лише фізична категорія, а й структура досвіду, що організовує наше сприйняття світу, суспільства та, зокрема, справи. У цьому розумінні процесуальний строк є способом юридичної артикуляції часу, коли абстрактна тривалість набуває нормативного змісту. Гумбрехт визначає сучасний час як контрольовану послідовність моментів, що вимагає точності та обліку. Тому строки є тим інструментом, через який юридична система здійснює самовимірювання. Функції строків не обмежуються технічним аспектом, вони є структурно-правовими, виконуючи захисну, охоронну, стимулюючу та стабілізуючу функцію.

Говорячи про стабілізуючу функцію строків варто вказати, що строки фіксують момент завершення невизначеності, після закінчення встановлених законом строків правовідносини набувають статусу стабільності. На це звертає увагу і суд у своїх постановах, підкреслюючи, що строк є засобом забезпечення балансу між юридичною визначеністю та ефективністю.

В роботі Трюльса Вюллера «Що таке час» стверджується, що момент часу є не лише фізичним фактором, а й практичною необхідністю для людини, яка прагне впорядкувати свій досвід. Ця позиція корелює з розумінням часу як правової події, що активує юридичні наслідки залежно від здатності особи діяти у визначених часових рамках. Таким чином, момент початку перебігу строку в адміністративному процесі має бути не формальною датою, а чітко визначеним юридичним фактом, що забезпечує доступ до правосуддя в розумних межах.

Обчислення строків у судовому процесі завжди має виходити із презумпції правової визначеності та добросовісного процесуального поводження.

Загальне правило, визначене ст. 121 КАС України, полягає в тому, що строк починається з наступного дня після настання події або дня, яким визначено його початок. Якщо останній день строку припадає на неробочий день, строк спливає наступного робочого дня.

Проблема виявлення моменту початку перебігу строку на практиці тісно пов’язана з питанням, коли саме особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права. Наведемо кілька прикладів з судової практики. Верховний Суд у рішенні від 31.01.2023 у справі № 420/7598/22 чітко вказав: важливою є не дата усвідомлення особою необхідності звернення до суду, а момент фактичної або об’єктивної можливості дізнатися про порушення.

Вирішуючи питання строків, суд у вказаній справі, з урахуванням конкретних обставин справи, має оцінити на предмет поважності причини пропуску встановленого законом процесуального строку, і в залежності від встановленого - вирішити питання про поновлення або відмову у поновленні цього строку.

При зверненні до суду зі скаргою на дії державного виконавця, саме на скаржника покладається обов`язок доведення наявності непереборних обставин, які унеможливили його

звернення з такою скаргою у строк, встановлений законом.

Верховний Суд у постановах від 09 жовтня 2019 року та від 11 жовтня 2019 року у справі №910/22695/13 дійшов висновку, що за відсутності обов`язку у сторін виконавчого провадження відстежувати автоматизовану систему виконавчого провадження та за відсутності доказів направлення приватним виконавцем постанови про вчинення дії у виконавчому провадженні (документа виконавчого провадження), є передчасними висновки судів попередніх інстанцій про неповажність наведених скаржником причин пропуску відповідного процесуального строку та про залишення скарги без розгляду. Ненаправлення державним виконавцем таких документів може свідчити про порушення прав скаржника бути обізнаним про хід виконавчого провадження та на здійснення своєчасних процесуальних заходів для запобігання порушенню його прав та охоронюваних законом інтересів. Подібні висновки містяться у постанові Верховного Суду від 07 липня 2022 року у справі №918/539/16.

Чинне процесуальне законодавство початок перебігу строку звернення до суду визначає альтернативно - це день, коли особа або дізналася, або повинна була дізнатися про порушення свого права. Тому при визначенні початку цього строку суд з`ясовує момент, коли особа фактично дізналася або мала реальну можливість дізнатися про наявність відповідного порушення (рішення, дії, бездіяльність), а не коли вона з`ясувала для себе, що через певні рішення, дії чи бездіяльність стосовно неї є необхідним змінити спосіб захисту на той, яким вона раніше скористатися не бажала.

Частиною другою статті 44 КАС України учасники справи зобов`язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов`язки. На цьому ж наголошено і у частині першій статті 45 цього Кодексу, якою передбачено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами.

Отже, наведені правові норми КАС України конкретизують характер процесуальної поведінки, який зобов`язує учасників справи діяти сумлінно, тобто проявляти добросовісне ставлення до наявних у них прав і здійснювати їх реалізацію таким чином, щоб забезпечити неухильне та своєчасне (без суттєвих затримок та зайвих зволікань) виконання своїх обов`язків, встановлених законом або судом, зокрема щодо дотримання строку звернення до адміністративного суду [1].

У виборчих справах підхід відмінний: у справі № 855/32/19 (Постанова ВС від 15.02.2019) ВС зазначив, що виборчих спорах немає необхідності з'ясування обставин щодо дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод та інтересів. Таке правове становище дозволяє чітко визначити початок строку звернення до суду для вирішення виборчих спорів, який не залежить від суб'єктивного сприйняття позивачем моменту порушення його права чи інтересу.

При цьому, законодавцем не передбачено можливості поновлення пропущеного п'ятиденного строку на оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії.

Практика Європейського суду з прав людини також свідчить про те, що право на звернення до суду не є абсолютним і може бути обмеженим, в тому числі і встановленням строків на звернення до суду за захистом порушених прав (справа «Стаббігс на інші проти Великобританії», справа «Девеер проти Бельгії») [2].

У справах про невиконання рішень судів, перебіг строку починається з моменту, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про таке невиконання (Постанова ВС від 14.07.2022 № 295/9823/21). У цій справі суд вказав, що норми КАС України не містять вичерпного переліку підстав, які вважаються поважними для вирішення питання про поновлення пропущеного процесуального строку. Такі причини визначаються в кожному конкретному випадку з огляду на обставини справи. … Колегія суддів зауважує, що заявник не надав суду доказів того, що він вчиняв всі необхідні дії, які свідчать про бажання реалізації його процесуальних прав з метою їх захисту в межах строків встановлених процесуальним законом або їх поновлення. Правила статей 122, 123 КАС України щодо строків звернення до адміністративного суду та наслідків їх пропущення є загальними, та підлягають застосуванню

у випадку звернення до суду із адміністративним позовом, а не з заявою в порядку статті 383 КАС України [3].

Об'єднана Палата Касаційного адміністративного суду розглядаючи питання строку вказала, що в ситуації, коли позивач (як фізична особа) не має офіційної електронної адреси, але її має адвокат, який представляв в суді його [позивача] інтереси, суд, відповідно до приписів частини п`ятої статті 18 КАС України, надсилає [електронну] копію судового рішення адвокату як представнику позивача на офіційну електронну адресу, що, в розумінні приписів частини сьомої статі 251 КАС України, є належним і достатнім способом вручення судового рішення учаснику справи, з датою якого [вручення] можна пов`язувати строк на його апеляційне оскарження позивачем як учасником справи [4].

За загальним правилом, передбаченим статтею 123 КАС України, суд поновлює пропущений процесуальний строк у разі визнання причин його пропуску поважними. Водночас законодавство не містить вичерпного переліку таких причин, залишаючи це питання на розсуд суду. Таким чином, суд виявляється в точці зустрічі між нормою і життєвою ситуацією, між абстрактним і конкретним.

У постанові Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 120/5780/20-а сформульовано базові критерії для визнання причин пропуску строку поважними: б'єктивна непереборність обставин; незалежність причин від волі особи; виникнення причин під час дії відповідного строку; належне документальне підтвердження обставин.

Варто зазначити, що навіть такі критерії є не алгоритмом, а рамкою для розсуду. У цьому контексті особливої ваги набуває філософський аналіз відповідальності у правовому контексті. Відповідальність виникає там, де є інтервал між подією та її оцінкою, між вчинком і реакцією на нього. Суд, оцінюючи поважність причин пропуску строку, здійснює цю оцінку не як арифметичне порівняння, а як акт інтерпретації – акт суддівської відповідальності перед правом.

Верховний Суд у справі № 640/29292/21 (постанова від 29.11.2022) підкреслив, що навіть запровадження воєнного стану не є автоматично поважною причиною: заявник має довести, яким чином конкретні обставини об'єктивно унеможливили вчасне звернення до суду [5]. Це ще раз засвідчує, що судова оцінка поважності причин є оцінкою поведінки в умовах кризи, що ґрунтується на довірі до раціональності судді.

Показовою є постанова ВС від 29.11.2024 у справі № 120/359/24, де визнано поважною причину пропуску строку у зв'язку з мобілізацією. Суд визнав, що проходження служби у ЗСУ створює об'єктивні обмеження доступу до правової допомоги. Тут проявляється фундаментальний гуманістичний підхід: строк не є пасткою, а має слугувати справедливості.

Не менш важливою є межа поновлюваності строків. У деяких категоріях справ (наприклад, виборчих, або за статтями 273 та 266-1 КАС України) строки є абсолютними, тобто не підлягають поновленню. Верховний Суд у постанові від 25.05.2022 № 200/131/21-а наголосив, що у таких випадках право на доступ до суду обмежується з метою забезпечення правової визначеності.

Питання поновлення строків також є важливим у судовій практиці, а інститут поновлення строків є втіленням того, що Поль Рікер називав етикою судження, коли абстрактне правило поступається місцем конкретному розгляду людської ситуації. Право, що не враховує контекст, ризикує стати формальним, але право, яке повністю нівелює строки, руйнує стабільність. Саме тому завданням суду є пошук балансу між цими полюсами завдяки інструменту поновлення строку.

Строк – це не формальність, а спосіб впорядкування хаосу, механізм довіри до правосуддя та форма темпоральної відповідальності. Судді повинні оберігати час так само, як і правду.

Список використаних джерел:

1. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/108696421

2. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79846808?from=%22855%2F32%2F19%22
3. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/105247845
4. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/116870018?from=%22480%2F8341%2F22%22
5. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/107598742?from=%22640%2F29292%2F21%22

Ковбас Ігор
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри публічного права,
доктор юридичних наук, доцент

Спеціалізований окружний адміністративний суд та Спеціалізований апеляційний адміністративний суд в системі адміністративного судочинства України

Конституція України приділяє особливу увагу питанню закріплення прав і свобод людини і громадянина, оскільки саме вони стали в наш час загальновизнаною найвищою соціальною цінністю і основним критерієм демократичності держави [1].

Важливою умовою забезпечення прав і свобод громадян в Україні як суверенній і незалежній, демократичній, соціальній, правовій державі є функціонування судової системи.

Стан правосуддя є одним із критеріїв оцінки рівня демократії та законності. Світовий досвід доводить, що правова держава може існувати лише тоді, якщо в країні є сильна, незалежна і авторитетна судова влада. Призначення судової влади полягає в тому, щоб укріплювати престиж права, всебічно сприяти затвердженню демократичних принципів конституційного ладу, його стабілізації, спонукати до утвердження високої правової культури. Постійні намагання української держави здійснити судово-правову реформу, удосконалити національне законодавство, зокрема адміністративне, вносять свої корективи у розвиток функції правосуддя.

З прийняттям Конституції України, який вперше в історії вітчизняного конституційного регулювання закріпив принцип обмеженого правління, виникла нагальна необхідність ухвалення відповідного законодавства та утворення системи спеціалізованих судів, головним завданням яких є забезпечення функціонування публічно-владних інституцій у чітких правових межах, визначених Конституцією і законами України [7, с. 33-34].

Специфіка адміністративного судочинства полягає в тому, що будь-який найменший відступ від демократичних чи гуманістичних засад може призвести до істотного ущемлення прав людини, інтересів суспільства та заподіяння шкоди авторитету держави. Не випадково основоположні принципи адміністративного судочинства передбачені у ряді міжнародних документів про захист прав людини [8, с. 35-38].

Адміністративні суди відіграють вагому роль у гарантуванні й інших цінностей конституційного ладу України. Так, судовий контроль за діяльністю виконавчої влади, окрім забезпечення дії принципу обмеженого правління та правової держави, становить внутрішній зміст принципів поділу державної влади і верховенства права. Судовий контроль за діяльністю державно-владних інституцій, який здійснюється саме адміністративними судами, є правовою формою гарантування таких принципів конституційного ладу України, як правове обмеження державної влади та поділ державної влади [7, с. 33-34].

Необхідність створення вищого спеціалізованого суду з розгляду адміністративних справ, учасниками яких є центральні органи виконавчої влади та інші державні органи, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, а також інших вищих спеціалізованих судів, визначена у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного

судочинства на 2021-2023 роки [5].

26 березня 2025 року набрав чинності Закон України від 26 лютого 2025 року № 4264-IX, який визначив правові засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду *(далі – СОАС)* та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду *(далі – СААС)*.

Відповідно до ч. 6 ст. 22 КАС України *(в редакції Закону України № 4264-IX)* СОАС як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи, учасниками яких є центральні органи виконавчої влади та інші державні органи, юрисдикція яких поширюється на всю територію України *(ч. 6 ст. 22 КАС України визначено чіткий перелік таких справ)*. СААС як суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення *СОАС (ч. 5 ст. 23 КАС України (в редакції Закону України № 4264-IX))* [2].

За таких умов, предметна підсудність СОАС та СААС визначена законодавцем щодо певної категорії адміністративних проваджень. Предметна підсудність СОАС та СААС очевидно не встановлюється щодо конкретних осіб, охарактеризована загальним й абстрактно визначеним переліком адміністративних проваджень.

Виділення певних категорій справ і зарахування їх до юрисдикції того чи того суду – означає визначення законом підсудності, що є правом й обов'язком органу законодавчої влади. Це пояснюється, зокрема, тим, що однією зі складових права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є право на суд, установлений законом.

В українському політико-правовому середовищі існує спроба поставити під сумнів конституційність СОАС та СААС. Поступова втрата значних важелів впливу на здійснення державної влади через унеможливлення зловживання нею провокує зацікавлені політичні і фінансові сили шукати шляхи зупинення процесу демократизації України, який, попри всі труднощі, продовжується. Від моменту заснування про неминучі перешкоди для діяльності СОАС та СААС свідчив і досвід зарубіжних країн, де аналогічні інституції *(вищі спеціалізовані суди)* були запроваджені раніше.

Статтею 125 Конституції України визначено, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Згідно зі статтею 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ.

Згідно ч. 2 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (*в редакції Закону України № 4264-IX*), Вищими спеціалізованими судами в Україні є: 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності; 2) Вищий антикорупційний суд; 3) Спеціалізований окружний адміністративний суд; 4) Спеціалізований апеляційний адміністративний суд [3].

Виділення адміністративної юрисдикції в Україні – закономірне, зумовлене реаліями суспільного розвитку країни та виважене рішення, покликане утверджувати дієву демократію. Важливо розуміти, що логіка створення СОАС та СААС відтворює, по суті, й логіці створення спеціалізованих судів в Україні, ідея щодо необхідності існування яких в континентальній Європі ґрунтувалася на визнанні низької потенційної спроможності судів загальної юрисдикції ефективно вирішувати окремі категорії справи учасниками яких є центральні органи виконавчої влади та інші державні органи.

Зважаючи на виділені в літературі ознаки «надзвичайних» та «особливих» судів [6], відзначимо таке, що СОАС та СААС не є ні особливим судом ні надзвичайним судом. СОАС та СААС утворені не для розгляду однієї або обмеженої кількості адміністративних справ, які можуть бути передбачені термінами «надзвичайні або спеціальні суди» у ст. 125 Конституції України. Так само СОАС та СААС не мають юрисдикції щодо всіх адміністративних справ, вчинених певною групою посадових осіб, не наділені якимись особливими повноваженнями,

вони не дотримується жодних конкретних процедур, відмінних від тих, що застосовуються в наявних кримінальних судах, які, якби існували, були б ознакою спеціального суду, правила доказів також не змінені щодо СОАС та СААС.

Отже, СОАС, СААС є національними судами, що здійснюватимуть правосуддя в загальному порядку, встановленому КАС України, надаватимуть оцінку доказам за тими самими правилами, що встановлені адміністративним процесуальним законодавством для всіх судів відповідної спеціалізації, рішення СОАС підлягатимуть апеляційному оскарженню *(рішення СААС касаційному оскарженню до Верховного Суду)* в загальному порядку, передбаченому зазначеними КАС України. Виділення з переліку адміністративних справ тих, що є виключним предметом розгляду СОАС, СААС, – наслідок не штучного вибору, а результат природного процесу становлення України як демократичної держави.

Конституція України не встановлює внутрішньої структури судів у системі судоустрою України та не містить жодних заборон або обмежень щодо моделі місцевих, апеляційних або вищих спеціалізованих судів [6], фактично залишаючи можливість для конкретизації цього питання в положеннях профільного (галузевого) законодавства про судоустрій і статус суддів. Конституція України передбачає можливість існування вищих спеціалізованих судів відповідно до закону (ч. 4 ст. 125).

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Голос України від 13.07.1996. № 128.*
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Урядовий кур’єр від 17.08.2005. № 153,* / 153-154 /.
3. Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів». *Голос України від 16.07.2016. / № 132-133 /.*
4. Закон України від 26 лютого 2025 року № 4264-IX. *Голос України від 25.03.2025 № 58*.
5. Указ Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки». *Урядовий кур’єр. від 15.06.2021.* № 113.
6. Подорожна Т.С., Худик А.М. Вищий антикорупційний суд України як вищий спеціалізований суд в Україні: проблема конституційно-правового статусу. *Український часопис конституційного права. 2021. Часопис 2. URL:* https://www.constjournal.com/...pdf (дата звернення: 30.03.2025).
7. Кулешов Д.В. Адміністративні суди в системі гарантій конституційного ладу України. *Проблеми законності. 2018. Вип. 142.* С. 34-44.
8. Кобилянський К.М. Право особи на захист в адміністративному суді. *Адвокат. 2010. № 3.* С. 35-38.

Kovbas Ihor
Doktor der Rechtswissenschaften,
Außerordentlicher Professor der Abteilung für öffentliches Recht
der Jurij Fedkowytsch-Nationaluniversität Czernowitz

Balkovyi Andriy
Magister der Rechtswissenschaften der Nationalen Iwan-Franko-Universität
Lemberg

Verwaltungsverfahren unter Kriegsrecht in der Ukraine

Gemäß Artikel 26 des ukrainischen Gesetzes „Über die rechtliche Regelung des Kriegsrechts“ wird die Justiz in den Gebieten, in denen das Kriegsrecht verhängt wurde, ausschließlich von den Gerichten ausgeübt. Das Justizsystem der Ukraine besteht aus örtlichen Gerichten,

Berufungsgerichten und dem Obersten Gerichtshof. Während des Kriegsrechts bleibt das verfassungsmäßige Recht auf Rechtsschutz unverändert und unterliegt keinen Einschränkungen. Der Staat muss garantieren, dass gegen Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen der Behörden Rechtsmittel eingelegt werden können. Die Verwaltungsgerichte sind weiterhin tätig, und es gibt keine verkürzten oder beschleunigten Gerichtsverfahren. Alle Gerichte, soweit möglich, funktionieren, allerdings mit einigen Besonderheiten [1, 2].

In Anbetracht der vorübergehenden Okkupation bestimmter Gebiete der Ukraine wurde Artikel 147(7) des ukrainischen Gesetzes „Über das Gerichtswesen und die Stellung der Richter" geändert. Dem Obersten Justizrat wurde das Recht eingeräumt, die Zuständigkeit für Gerichtsverfahren auf Vorschlag des Obersten Richters des Obersten Gerichtshofs zu ändern. Da der Oberste Justizrat zum Zeitpunkt der Änderungen jedoch nicht funktioniert hatte, wurde die Zuständigkeit auf Anordnung des Obersten Richters geändert [3].

Zur Regelung der Arbeit der Gerichte unter Kriegsrecht hat der ukrainische Richterrat Empfehlungen ausgearbeitet, die besagen, dass die Besonderheiten der Arbeitsweise der Gerichte unter Berücksichtigung der aktuellen Situation in der Region festgelegt werden sollten. Jedes Gericht sollte eine verantwortliche Person ernennen, die sicherstellt, dass die Akten der Mitarbeiter und Richter auf dem neuesten Stand sind, wobei die gewählte Betriebsform zu berücksichtigen ist [4].

Die Analyse der Tätigkeit der Verwaltungsgerichte in Kriegszeiten zeigt, dass es möglich ist, Gerichtsverhandlungen per Videokonferenz durchzuführen. Die Fernteilnahme eines Richters an einer Verhandlung ist nur in besonderen Fällen zulässig, wenn der Zugang zum Arbeitsplatz ernsthaft behindert wird. Unter diesen Umständen enden die Verwaltungsverfahren nicht immer mit einer Entscheidung in der Sache, sondern konzentrieren sich auf die Erfassung wichtiger Fakten des Falles, insbesondere durch die elektronische Verwaltung von Dokumenten, die tendenziell erweitert wird. Die Richter sollten auch Maßnahmen ergreifen, um die Verfahrensfristen bis zum Ende des Kriegsrechts zu verlängern. In den Bereichen, in denen die ukrainische Regierung eine wirksame Kontrolle ausübt, werden die Verwaltungsverfahren nach allgemeinen Regeln durchgeführt, wobei die Sicherheit der Richter, des Gerichtspersonals und der Teilnehmer berücksichtigt wird [4].

Wir können die materiellen und technischen Schäden, die Verwaltungsgerichte durch feindlichen Beschuss erlitten haben, nicht ignorieren. So wurde beispielsweise das Gebäude des Verwaltungsgerichts des Bezirks Luhansk durch einen Granattreffer im Dach beschädigt, auch die automatischen Tore und der Heizungsraum wurden beschädigt, und im Verwaltungsgericht des Bezirks Schytomyr wurden zwei Räume beschädigt [5, 6].

Generell ist anzumerken, dass Verwaltungsverfahren unter Kriegsrecht in der Ukraine derzeit nur teilweise geregelt sind. In Anbetracht der durch den Krieg und die aktiven Feindseligkeiten auf dem Staatsgebiet entstandenen Situation ist es notwendig, Änderungen vorzunehmen, die Gesetzeslücken hinsichtlich der Möglichkeit der Aussetzung von Verfahren durch die Gerichte beseitigen. Die Gerichte sollten ermächtigt werden, Verfahren auszusetzen, wenn es dafür vernünftige Gründe und Beweise gibt [7].

Dies kann insbesondere dann der Fall sein, wenn eine der Parteien in einem Gebiet ansässig ist, das vorübergehend nicht von der Ukraine kontrolliert wird, oder wenn sich der Ort der Eintragung oder der Geschäftstätigkeit in solchen Gebieten befindet, was die Vorlage der erforderlichen Beweise erschwert. Das Gericht kann das Verfahren aussetzen, wenn es der Auffassung ist, dass die Beweise nicht auf andere Weise beschafft werden können.

Es werden auch Fälle berücksichtigt, in denen eine Partei - eine Behörde - ihre Aufgaben aufgrund von Feindseligkeiten in ihrem Hoheitsgebiet nicht wahrnehmen kann, es sei denn, ihre Aufgaben wurden auf andere Stellen übertragen oder diese Stelle wurde aus dem Kampfgebiet verlegt. Handelt es sich bei einer der Parteien um eine Militäreinheit oder einen Militärangehörigen, so kann dies ebenfalls ein Grund für die Aussetzung des Verfahrens sein, wenn sich diese Personen in der Kampfzone befinden oder wenn ihr Wohnsitz in einem Gebiet liegt, das nicht von der Ukraine kontrolliert wird [7].

Befindet sich ein Verfahrensbeteiligter in Gefangenschaft oder gilt er als vermisst, kann dies

ebenfalls ein Grund für die Aussetzung des Verfahrens sein. Ebenso kann die Tatsache, dass ein Beteiligter bei Einrichtungen beschäftigt ist, die an Rettungsmaßnahmen im Zusammenhang mit den Folgen eines militärischen Angriffs beteiligt sind, das Verfahren beeinträchtigen.

So funktioniert das Verwaltungsverfahren auch unter dem Kriegsrecht weiter, da das Menschenrecht auf Rechtsschutz unantastbar bleibt. Der Staat ist verpflichtet, die Möglichkeit zu gewährleisten, gegen Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen von Behörden vor Gericht Rechtsmittel einzulegen. Es wurde eine Reihe von Rechtsakten erlassen, um die kontinuierliche Arbeit der Verwaltungsgerichte zu gewährleisten, aber nicht alle Gesetzesinitiativen wurden umgesetzt.

Gegenwärtig werden die Arbeitszeiten der einzelnen Gerichte, einschließlich der Verwaltungsgerichte, je nach der Situation in einer bestimmten Region individuell festgelegt. In dieser Hinsicht hat die Arbeitsorganisation der Richter und der gerichtlichen Einrichtungen gewisse Veränderungen erfahren, die durch die Bedingungen des Kriegsrechts diktiert wurden. Gleichzeitig passen sich immer mehr Gerichte an die neuen Gegebenheiten an und nehmen ihre Aufgaben weiterhin wahr. Es ist wichtig, darauf hinzuweisen, dass die eingeführten Gesetzesänderungen nicht gegen die Grundprinzipien des Verwaltungsverfahrens verstoßen und keine verkürzten oder beschleunigten Verfahren zur Prüfung von Fällen vorsehen.

Literaturverzeichnis:

1. Über die rechtliche Regelung des Kriegsrechts: Gesetz der Ukraine vom 24.05.2022 Nr. 389-VIII.
2. Die Verwaltungsverfahrensordnung der Ukraine: Gesetz der Ukraine vom 6. Juli 2005 Nr. 2747-IV.
3. „Über das Gerichtswesen und die Stellung der Richter“: Gesetz der Ukraine vom 02.06.2016 Nr. 1402-VIII.
4. An alle Gerichte der Ukraine. Empfehlungen des Rates der Richter der Ukraine.
5. Gerichtshäuser der Ukraine während des Krieges: welche am meisten gelitten haben, Fotos. Gerichtliche juristische Zeitung. 27.09.2022
6. A.W. Zavidnjak. Zugang zur Verwaltungsgerichtsbarkeit unter Kriegsrecht. „Analytische und vergleichende Rechtswissenschaft“. 2022.
7. Solomakha A.G. Besonderheiten der Durchführung von Verwaltungsverfahren unter Kriegsrecht. 2023.

Мілієнко Олена
Національна школа суддів України,
Директорка Навчального центру підготовки працівників апаратів судів,
докторка юридичних наук, доцентка

Перспективи розвитку адміністративного судочинства

Адміністративне судочинство виділяється серед усіх видів судового процесу найбільш значимими функціональними правовими та процесуальними відносинами щодо вирішення спорів у публічно-правовій сфері, саме тому так важливо створювати умови для безперебійної та належної роботи адміністративних судів.

Проблема вдосконалення правосуддя має першочергове значення для України як для держави, що обрала для себе демократичні засади розвитку. На сучасному історичному етапі розвитку України без побудови незалежного та справедливого правосуддя неможливим є утвердження правової та демократичної держави [1]. Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку фактичну можливість оскаржити діяння, що становить втручання у її права (Справа ЄСПЛ Беллет проти Франції №23805/94) [2]. Головним призначення судової влади є здійснення правосуддя, потужність якого – у високій етиці, соціальній справедливості як основі консолідації суспільства, у верховенстві права, правової

визначеності, стабільності, захищеності прав кожного і правового порядку [3].

Необхідність розвитку адміністративного судочинства зумовлена євроінтеграційних прагнень України, оскільки в процесі європейської інтеграції нашої держави велике значення має розвиток органів судової влади. Європеїзація судової системи України є процесом адаптації та впровадження європейських стандартів, норм і практик у функціонування системи правосуддя України. Адміністративне право як публічна галузь права є частиною правової системи. У цьому аспекті дуже важливо оцінювати ефективність механізму захисту прав людини крізь призму відповідності європейським правовим стандартам (праву міжнародних організацій та їхніх держав-членів). Необхідно здійснювати обов'язкову адаптацію нашої судової системи до системи Ради Європи та Європейського Союзу.

Адміністративне судочинство в Україні потребує вдосконалення шляхом його трансформації, спрямованої на підвищення якості послуг судової системи для громадян та наближення процесів судочинства до кращих європейських зразків. При цьому важливим є вивчення та запровадження досвіду провідних країн, що, безумовно, позитивно вплине на адміністративну юстицію в Україні та надасть змогу їй наблизити нашу систему до світових стандартів.

В європейських країнах зі становленням правової державності гарантом захисту суб'єктивних прав громадян став інститут адміністративної юстиції, створення та становлення якого мало такі теоретичні засади, як: теорія правової держави; теорія поділу влади; теорія поділу права на публічне і приватне; теорія відповідальності держави; теорія адміністративного спору [4]. Критичне переосмислення кращого досвіду європейських країн у сфері адміністративної юстиції та її адаптація до наявного в Україні регулювання, здатні значно прискорити впровадження дієвого механізму формування та реалізації державної політики у сфері адміністративного судочинства. Таким чином, адміністративне судочинство, головне призначення якого полягає в тому, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для ефективного та надійного механізму захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, відіграє важливу роль у становленні правової держави, демократії та існуванні громадянського суспільства [5].

Одним з значних проявів європеїзації адміністративного процедурного права України є запровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» [6], адже цей нормативно-правовий акт повністю відповідає європейським стандартам. Підписання Закону України «Про адміністративну процедуру» поставило нові виклики та завдання як для адміністративних органів, так і для адміністративних судів. Закон України «Про адміністративну процедуру» дуже виразно позначив зміст сучасного європейського адміністративного права. Ті поняття, категорії, конструкції, які закладені в цьому Законі, дуже непрості по суті, мають оціночну природу і, відповідно, є джерелом для адміністративно-правової науки, на основі якої суди вирішуватимуть спори.

Важливим кроком також стало прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» [7], відповідно до якого будь-який нормативно-правовий акт, який буде прийматися в Україні, повинен відповідати не тільки нормам Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практиці ЄСПЛ, але й двостороннім та багатостороннім угодам, міжнародним договорам України у сфері європейської інтеграції та праву ЄС (*acguis* ЄС), що налічує приблизно 100 тис. документів [8].

Важливою тенденцією розвитку адміністративного судочинства має стати ще більше використання практики ЄСПЛ при розгляді адміністративних справ і зусилля держави з зменшення кількості позовів до ЄСПЛ проти України. Це необхідно, адже значний вплив на національні правові системи країн Ради Європи має прецедентний характер рішень, що виносяться ЄСПЛ. Країни Ради Європи постійно вносять коректування в своє законодавство і правозастосовну практику за підсумками розгляду скарг в Європейському суді з прав людини. Питання юридичної природи та ролі рішень Європейського суду з прав людини є актуальним і вкрай важливим для багатьох держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини, так

само, як важливе питання виконання рішень Європейського суду державами на внутрішньодержавному рівні. Необхідність виконання рішень цих судів нерідко викликає певні проблеми та складнощі, оскільки в міжнародному праві діє принцип суверенної рівності держав. Таким чином, виконання рішень Європейського суду є питанням, що відноситься як до правової, так і до політичної сфери [9]. Тому Україна вже сьогодні має вдосконалювати адміністративну юстицію з урахуванням відповідних європейських стандартів, що сприятиме євроінтеграції та повинно зменшенню кількості скарг та звернень громадян України до Європейського суду з прав людини, і найголовніше забезпечити зростання рівня довіри суспільства до судової гілки влади.

Адміністративне право як галузь права, юридична наука, законодавство і навчальна дисципліна потребує опрацювання певної методології для визначення того, які форми, інструменти й механізми європеїзації функціонують і притаманні вітчизняній правовій системі, зокрема у процесах імплементації, адаптації, наближення, гармонізації та апроксимації європейського адміністративного права.

Важливим напрямком розвитку адміністративного судочинства є також взаємовплив науки адміністративного права і практичної діяльності адміністративних судів. Важливою є практична діяльність Науково-консультативної ради при Верховному Суді, адже серед повноважень цього дорадчого органу, зокрема, є: підготовка наукових висновків щодо тлумачення та застосування норм права; участь у підготовці проєктів узагальнень практики застосування судами норм матеріального і процесуального права з метою забезпечення їх однакового застосування під час розгляду справ. Також важливим впливом науки на діяльність суддів, має стати те, що суд ґрунтовніше мотивував, якісніше аргументував висновки, до яких дійшов у процесі розгляду та вирішення адміністративної справи, за умови використання адекватного наукового інструментарію.

Отже, наявність адміністративної судової юрисдикції є одним з найбільш важливих досягнень процесу становлення демократії та побудови правової держави в Україні і потребує подальшого розвитку. Демократична держава з розвиненим громадським суспільством має передбачити та можливість осіб захищатись і від самої держави. Необхідно здійснювати заходи забезпечення належних умов для виконання адміністративними судами свої повноважень.

Список використаних джерел:

1. Пасенюк О. М. Побудова адміністративних судів – одне із найважливіших досягнень судової реформи в Україні. Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : зб. тез Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 травня 2019 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2019. ч. 2. С. 67–77. URL: [http://old.univer.km.ua/doc/zbirniki/Konstitutsiyni_tsinnosti_pravova_priroda_ta_praktika_realizatsii_17_travnya_2019_roku_Chastina_2.pdf]
2. Справа ЄСПЛ Беллет проти Франції №23805/94 URL: [https://hudoc.exec.coe.int/ENG#{%22execidentifier%22:[%22001-55713%22]}]
3. Будзик Б.В. - Характеристика суб'єктів, що беруть участь в адміністративному судочинстві. Європейські перспективи № 1, 2021 . с. 69-72 URL:[https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/69-_Budzyk-1.pdf]
4. Самусь А. В. Адміністративна юстиція. Система адміністративного судочинства Німеччини. Сучасні тенденції в юридичній науці України. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 18–19 березня 2016 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 66–69.
5. Чалик В.Р. Сучасний стан та перспективи розвитку адміністративного судочинства в Україні.URL:[https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/880d7cba-5cdf-434d-b477-e84aa8eb9033/content]
6. Закон України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX від 17.02.2022 URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2073-20]

7. Закон України «Про правотворчу діяльність» № 3354-IX від 24.08.2023 URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text]
8. Судова влада. Судді ВС розповіли про актуальні питання адміністративного судочинства, адміністративне право та його європеїзацію. Судова влада офіційний сайт. 30 жовтня 2023 URL:[https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1501218/]
9. Бондаренко А.В. Особливості застосування рішень ЄСПЛ в адміністративному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. № 7/2023 с. 242-245 URL:[http://www.lsej.org.ua/7_2023/55.pdf]

Цвіркун Юрій
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Юридичного інституту
доктор юридичних наук, професор

Щодо окремих питань передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого під час воєнного стану

Проблематика дослідження питань передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого на даний час є досить актуальною.

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України), як закріплено в статті 1 цього Кодексу, визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах [1]. Слід зауважити, що КАС України містить поняття «територіальна юрисдикція (підсудність)». Тому можемо говорити про те, що в контексті положень цього акта терміни «територіальна юрисдикція» та «територіальна підсудність» є тотожними.

Однак на сьогоднішній день питання, пов'язані із зміною територіальної юрисдикції (підсудності) та передачею судової справи до іншого суду регулюються також, зокрема, положеннями частини першої статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, статті 1 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12.08.2014 № 1632-VII, частини третьої статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII тощо. Так, у вказаних нормативно-правових актах передбачається зміна територіальної юрисдикції (підсудності) та/або передачі судових справ до іншого суду з причин неможливості здійснення правосуддя судами, яким підсудні відповідні справи згідно із законом, у зв'язку із окупацією території, антитерористичною операцією, введенням воєнного стану тощо.

Разом з тим, Законом України «Про внесення змін до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 03.03.2022 № 2112-IX частину сьому статті 147 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII (далі – Закон № 1402-VIII) викладено у новій редакції і натепер вона передбачає, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі

неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду [2].

Таким чином, питання щодо територіальної юрисдикції (підсудності) в Україні наразі регулюються одночасно нормами процесуального права (процесуальними кодексами, в тому числі і КАС України), нормами матеріального права (вказаними вище законами України), адміністративними актами Вищої ради правосуддя чи Голови Верховного Суду. Оскільки за правилами КАС України саме цей Кодекс визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, то приписи інших правових актів, які регулюють ці ж питання створюють конкуренцію правових норм.

Разом з тим, відповідні правові положення вказують на запровадження на законодавчому рівні принципу «екстериторіальності» підсудності судових справ у зв'язку із надзвичайними обставинами, зокрема, під час дії правового режиму воєнного стану. Відступ від загальних правил територіальної юрисдикції (підсудності) та запровадження принципу екстериторіальності спрямовано на усунення об'єктивних перешкод у доступності правосуддя та забезпечення продовження проваджень у судових справах [3, с. 180].

Крім цього, частина перша статті 29 КАС України, яка регулює питання передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого, встановлює, що суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо: 1) до початку розгляду справи по суті задоволено клопотання відповідача, зареєстроване у встановленому законом порядку, місце проживання (перебування) якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання (перебування); 2) при відкритті провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду; 3) після відкриття провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду; 4) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи; 5) ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу адміністративного суду, який розглядав справу; 6) однією із сторін у справі є суд, в якому розглядається справа, або суддя цього суду; 7) справа підлягає розгляду як зразкова у порядку, визначеному статтею 290 цього Кодексу [2].

В свою чергу частина сьома статті 147 Закону № 1402-VIII закріплює, що відповідне рішення (Вищої ради правосуддя чи Голови Верховного Суду про змінену територіальної підсудності судових справ) є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [2]. Такий підхід законодавця, на думку Руденко О. А., видається не зовсім правильним, оскільки територіальна юрисдикція (підсудність) визначається законом, а тому повинна змінюватися законом, а не адміністративним актом Вищої ради правосуддя чи Голови Верховного Суду [4, с. 45].

Отже, якщо неможливо здійснювати правосуддя судом з об'єктивних причин, які вказані в частині сьомій статті 147 Закону № 1402-VIII, і територіальну юрисдикцію (підсудність) судових справ за рішенням Вищої ради правосуддя або розпорядженням Голови Верховного Суду змінено, то це є підставою для передачі усіх справ до іншого суду. Це, ураховуючи статтю 29 КАС України, є додатковою – восьмою підставою для передачі адміністративної справи до іншого суду. Тобто питання щодо передачі адміністративної справи для розгляду з одного суду до іншого також регулюється різними правовими актами.

Таким чином, з огляду на чинне законодавство України, передача адміністративної справи з одного суду до іншого може бути здійснено: - за ухвалою суду (пункти 1-3, 7 ч. 1 ст. 29 КАС України); - за розпорядженням голови суду (пункти 4-6 ч. 1 ст. 29 КАС України), а в окремому випадку керівника апарату суду, його заступника або тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату суду (ч. 12 ст. 155 Закону №1402-VIII); - за рішенням Вищої ради правосуддя чи за розпорядженням Голови Верховного Суду (ч. 7 ст. 147 Закону № 1402-VIII).

Якщо класифікувати, то адміністративна справа передається з одного суду до іншого для розгляду за наявності таких підстав: - коли розгляд такої справи відповідним судом буде суперечити правилам територіальної юрисдикції (підсудності) (п. 1-3 ст. 29 КАС України); -

коли з об'єктивних причин неможливо вирішувати справу відповідним судом (тому територіальна юрисдикція (підсудність) змінюється (п. 4-6 ст. 29 КАС України, ч. 7 ст. 47 Закону №1402-VIII)); - коли розгляд адміністративної справи відповідним судом буде суперечити правилам інстанційної юрисдикції (підсудності) (п. 7 ст. 29 КАС України).

Отже, умовами передачі справи з одного адміністративного суду до іншого у випадках, передбачених пунктами 4-6 статті 29 КАС України та частиною сьомою статті 47 Закону №1402-VIII, є неможливість її вирішення з об'єктивних причин певним судом. По суті у цих випадках зміна територіальної підсудності і передача справи до іншого суду відбуваються одночасно. При цьому, як зазначає Задорожна А. П., територіальна підсудність справ у районі проведення військових дій відрізняється від підсудності, що визначається ухвалою суду [5, с. 40].

До проблем, що пов'язані із передачею та розглядом адміністративних справ, територіальна юрисдикція (підсудність) яких змінена, слід віднести: - надмірне навантаження на працівників апаратів судів щодо реєстрації та оформлення переданих справ; - надмірне навантаження на суддів щодо розгляду та вирішення переданих справ; - недотримання вимог щодо «розумного строку» розгляду і вирішення адміністративних справ; - порушення права особи на доступ до суду з причин територіальної віддаленості нового суду від місця її проживання чи знаходження; - порушення права особи на доступ до правосуддя у зв'язку із невирішенням справи або вирішенням справи несвоєчасно; - додаткові затрати для вирішення переданих справ тощо [6, с.156-157].

Висновки. Можливість оперативної зміни територіальної юрисдикції (підсудності) адміністративних справ та їх передачі з одного суду до іншого у зв'язку з обставинами, зумовленими воєнним станом, покликана необхідністю забезпечення доступу особи до адміністративного судочинства в таких умовах. Проте проблема щодо передачі та прийняття судами справ із судів, територіальна юрисдикція (підсудність) яких була змінена, а також їх розгляд та вирішення, наразі є досить гострою. Вона неодноразово була предметом дискусії на різноманітних заходах, пов'язаних із удосконаленням сфери правосуддя, і потребує подальшого ґрунтовного наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV (у редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15.
2. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589.
3. Паскар А. Л. Зміна територіальної юрисдикції (підсудності) судових справ – інструмент забезпечення доступності адміністративного судочинства. Проблеми законності. 2023. Вип. 161. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7701/278568-Article%20Text-653033-1-10-20230629.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Руденко О. А. Зміна територіальної підсудності справ як підстава для їх передачі іншому суду у цивільному судочинстві / О. А. Руденко // Право та державне управління. – 2022. – № 4. – С. 42-49. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2022/6.pdf.
5. Задорожна А. П. Зміна підсудності цивільних справ в умовах воєнного стану. Сімдесят восьмі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 28-29 вересня 2023 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО "Наукова спільнота". WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. 2023. 169 с. ISSN 2522-963X. URL: http://www.spilnota.net.ua/data/downloads/file_1697715950.pdf.
6. Цвіркун Ю., Лаухін Д. Щодо питання розгляду адміністративних справ, територіальна юрисдикція (підсудність) яких змінена. Слово Національної школи суддів України. 2024. №3 (48). – С. 149-162. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2024_2_47/012tsvirkun.pdf.

Козакевич Олеся
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, старша викладачка кафедри адміністративної діяльності, докторка філософії в галузі права

Діяльність адміністративних судів в умовах правового режиму воєнного стану

Розгляд і вирішення адміністративних справ у мирний час і зараз значним чином відрізняється. З початком повномасштабного збройного вторгнення в Україну, 24.02.2022 Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану на території України» було введено воєнний стан на всій території України[1]. Відповідно до статті 64 Конституції України під час дії особливого правового режиму можуть встановлюватися спеціальні обмеження прав і свобод людини та громадянина[2]. Збройний напад на суверенну територію України призвів до окупації чи не третини території держави, унаслідок чого приблизно 20% судів не мали змоги здійснювати правосуддя [3].

Рішенням від 24 лютого 2022 року № 9 Рада суддів України звернула увагу всіх судів України, що навіть в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена, тобто не може бути обмежено конституційне право людини на судовий захист [4]. Як зазначив голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Михайло Смокович, лише наявності системи адмінсудів недостатньо для функціонування демократичної держави [5].

Аналізуючи роботу адміністративних судів в сучасних умовах воєнного стану судовою спільнотою визначено, що «основні проблеми, які постали перед адміністративними судами: нові відносини між «суспільством та людиною» з однієї сторони та «владою» з іншої сторони, конфлікти, під час яких судам потрібно приймати рішення, враховуючи ключовий фактор сьогодення – «війна»; визначення підсудності у справах за нові категорії справ .

Актуальними питаннями зараз залишаються дотримання строків звернення до суду, строків на апеляційне та касаційне оскарження, зупинення провадження у справі у зв'язку з перебуванням сторони у складі Збройних Сил України та належне повідомлення сторін про розгляд справи, вручення судового рішення [6].

Альтернативою звернення учасників справи до суду з позовними заявами, скаргами й іншими визначеними законом процесуальними документами,оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документа через електронний кабінет. Однак найважливішим фактором є те, що використання ЄСІТС надає доступ громадянам до підсистем відеоконференцзв'язку, що дає технічну можливість взяти участь у судовому засіданні незалежно від місцезнаходження [7].

1 березня 2024 року було представлено Висновок № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) «Рухаючись вперед: використання допоміжних технологій у судочинстві». Проєкт Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду» спільно з Верховним Судом. Як зазначив голова Офісу Ради Європи в Україні, розвиток допоміжних технологій і їх використання судовою владою є неминучим процесом, особливо для України з огляду на вплив повномасштабної війни та надмірного навантаження на суддів [68]. Варо зазначити, що у Висновку зосереджено увагу на питанні офіційного запровадження судових засідань у дистанційному форматі та внесення відповідних змін до процесуального законодавства.

Викликом для системи електронного судочинства було те, що офіційні вебпортали судової влади України були об'єктом хакерських атак агресора, і тому Державна судова адміністрація прийняла рішення про обмеження доступу до вебресурсу «Єдиний державний реєстр судових рішень» і до сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду».

Станом на 2024 рік вищезазначені ресурси вже відновили свою роботу. Проте органам

влади потрібно більше сконцентрувати свою увагу на цьому питанні, адже хакерські атаки залишаються актуальними в аспекті ведення рф гібридної війни і судові ресурси повинні бути більш захищені.

У контексті досліджуваного питання важливим фактом є те, що навіть в умовах воєнного стану національний законодавець намагається реформувати положення Кодексу адміністративного судочинства України, щоб якнайкраще пристосуватися до сучасних реалій. Наприклад, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно- телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» були внесені зміни до 45 статей КАС України, які вже набули чинності 21 лютого 2024 року [9].

Такі законодавчі ініціативи є гарним шляхом забезпечення розвитку «Електронного суду» та гармонізації судової системи загалом. Зокрема, новелою вищезгаданого нормативно-правового акта є те, що відтепер обов'язковою є реєстрації для всіх юридичних осіб приватної форми власності у ЄСІТС, які є учасниками адміністративних справ.

Функціонування адміністративного судочинства в сучасних умовах режиму воєнного стану характеризується тим, що режим конкретного адміністративного суду визначається індивідуально, адже це залежить від ситуації в певному регіоні. Законодавець враховує особливості дії правового режиму воєнного стану і вводить процедурні спрощення здійснення адміністративного судочинства та зміну територіальної підсудності адміністративних судів.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
3. Як працює судова система під час війни? Судова практика. URL: https://surl.li/todzz
4. Рішення Ради суддів України № 9 від 24 лютого 2022 р. URL: http://surl.li/toech
5. Нагальні питання діяльності адміністративних судів і проблеми правозастосування:у Верховному Суді відбулася розширена робоча зустріч. URL: http://surl.li/tocwo
6. Жук А. Особливості застосування процесуальних норм в адміністративному судочинстві в умовах воєнного стану: презентація. Судова влада України. Верховний суд. 2023. Вебсайт URL: http://surl.li/toedc
7. Козакевич О. М. Доступність правосуддя у транзитивному суспільстві: сучасний вимір : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 246 с.
8. Офіс Ради Європи в Україні: Презентовано новий Висновок Консультативної ради європейських суддів № 26 про використання допоміжних технологій у судочинстві. 2024. URL: http://surl.li/tpcpa
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремі підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text

Maszewski Łukasz
Nicolaus Copernicus University in Toruń,
Assistant Professor at the Department of Administrative Law,
Doctor of Law

Immediate enforceability of decisions issued under Polish martial law regulations

In the Polish legal system, the procedure for introducing and lifting martial law, the principles of operation of public authorities, and the scope of restrictions on the freedoms and rights of persons and citizens during martial law are specified in the Act of 29 August 2002 on martial law and the powers of the Commander-in-Chief of the Armed Forces and the principles of his subordination to the constitutional bodies of the Republic of Poland (in short martial law act) [1]. The regulation on the introduction of martial law of the President of the Republic of Poland specifies the reasons for the introduction and the area in which martial law is introduced, as well as - to the extent permitted by this Act - the types of restrictions on the freedoms and rights of persons and citizens (Article 3, Section 2 of the martial law act). This Act provides in Article 15 that decisions issued by public authorities on the basis of this Act or implementing provisions are subject to immediate execution.

It should be noted that restrictions on the freedoms and rights of men and citizens during martial law in Poland may be introduced not only by administrative decisions, but primarily by regulations. In the latter case, the rules on the immediate enforceability of administrative decisions do not apply, as these are general, not individual acts. For example, by art. 25 sec. 2 item 1 of martial law act in connection with its art. 25 sec. 1 items 3-5, during martial law, by way of regulations of the Council of Ministers, the following may be imposed on natural persons and legal persons running agricultural holdings: the obligation to provide services consisting in the delivery of agri-food products to specific entities and the cultivation of particular plant species and animal breeding; introduce the lease of premises and buildings on the basis of an administrative decision on the allocation of all premises and buildings, and in justified cases, also the accommodation of persons in a residential premises or building; introduce the seizure of real estate necessary for the Armed Forces or state defense. By art. 25 sec. 2 item 2 of the martial law act in connection with its art. 25 sec. 1 item 1-2, during martial law, by way of a decision of the government administration bodies, it is possible to impose additional tasks on entrepreneurs, the implementation of which is necessary for the security or defense of the state and ensuring supplies to the population; introduce administrative receivership for entrepreneurs, including those with foreign capital, if the subject of their activity is the production of products or the provision of services of particular importance for the security or defense of the state.

Proceedings before public administration bodies in individual cases falling within the competence of these bodies and decided by way of administrative decisions are regulated by the Act of 14 June 1960, the Code of Administrative Procedure [2]. It regulates the rules for the enforceability of administrative decisions.

First, this issue is regulated in Article 130 of the Code of Administrative Procedure. According to its § 1, the decision is not enforceable before the deadline for filing an appeal. However, filing an appeal within the deadline suspends the enforcement of the decision (§ 2). Therefore, it is assumed that an appeal against an administrative decision has a suspensive nature [3]. The decision is enforceable before the deadline for filing an appeal, even if it is by the request of all parties or if all parties have waived the right to file an appeal (§ 4). Above all, however, by § 3 of this article, the above provisions of § 1 and 2 shall not apply in cases where the decision has been granted immediate enforceability (by art. 108) and also when the decision is subject to immediate enforcement by operation of law. In the case law of administrative courts, it is assumed that immediate enforceability of administrative decisions is an exceptional and non-standard situation [4].

The above-quoted Article 130 § 3 of the Code of Administrative Procedure provides two different solutions for submitting an administrative decision to enforcement before the deadline for filing an appeal expires. In the case of the first one, the conditions for granting an administrative decision in the order of immediate enforceability are included in the Code of Administrative

Procedure. However, the public administration body issuing the administrative decision must assess their existence in a specific case [5]. In the latter case, decisions that are subject to immediate execution are indicated by the legislator directly in the act. This case also includes decisions issued by public authorities based on the provisions of martial law act. Therefore, public administration bodies do not have the freedom, in this case, to decide whether to recognize decisions made based on the provisions in question as immediately enforceable because the legislator himself has decided this in advance.

Comparing the two above-mentioned cases of immediate execution of administrative decisions, Art. 108 of the Code of Administrative Procedure lists as premises situations where a delay in the execution of a decision poses a threat to the protected interests specified in this provision [6] (including protection of human health or life, securing the national economy against heavy losses [7]). In the case of the provisions on martial law act, it can be assumed that the immediate enforceability of decisions issued on their basis is justified by the occurrence of a serious military threat to the existence of the state or a danger that the state will not be able to fulfill its essential functions. The provisions also mention the occurrence of an "armed attack on the territory of the Republic of Poland" and "an obligation to defend against aggression resulting from an international agreement jointly" [8].

In addition, by art. 21 sec. 1 of martial law act during martial law, preventive censorship of the media, including press materials, control of the content of parcels, letters, packages, and messages, control of the content of telecommunications correspondence and telephone conversations or signals transmitted in telecommunications networks, may be introduced during martial law. By sec. 6 of this provision, decisions of censorship and control bodies are final and may be appealed directly to an administrative court. This means that the above decisions are enforceable without the need to apply Article 130 § 3 of the Code of Administrative Procedure. It is assumed that the institution of immediate enforceability of administrative decisions applies only to the enforceability of non-final decisions [9], and therefore only those against which the party (parties) have the right to appeal, i.e., decisions issued by the first instance body [10].

References:

1. Journal of Laws of 2022, item 2029, as amended.
2. Journal of Laws of 2024, item 572.
3. Przybysz P.M. [in:] Code of Administrative Procedure. Updated commentary, LEX/el. 2024, art. 130.
4. As ruled by the Regional Administrative Court in Wrocław in its judgment of 21 November 2024, III SA/Wr 225/24, LEX No. 3811059, "granting the order of immediate enforceability is an exception to the rules of unenforceability of decisions before the proper features of finality. Therefore, the conditions for granting the order of immediate enforceability of a decision cannot be interpreted broadly but must be subject to an explanatory interpretation". See also the judgment of the Supreme Administrative Court of 15 July 2010, II OSK 1134/09, LEX No. 597140.
5. Judgment of the Regional Administrative Court in Warsaw of 9 February 2017, VI SA/Wa 1709/16, LEX No. 2284755.
6. Judgment of the Regional Administrative Court in Warsaw of 28 June 2018, VI SA/Wa 583/18, LEX No. 3100879.
7. As the Supreme Administrative Court ruled in its judgment of 27 September 2023, III OSK 5711/21, LEX No. 3766684: "immediate implementation of the decision will be necessary when the situation existing at that time cannot be avoided without immediate execution of the rights or obligations decided in the decision because delay in their execution endangers protected assets".
8. Steinborn S., Commentary to art. 229 [in:] Constitution of the Republic of Poland. Volume II. Commentary to art. 87–243, Ed. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
9. Judgment of the Supreme Administrative Court of 23 June 2021, III OSK 3704/21, LEX No. 3196480.

10. Judgment of the Supreme Administrative Court in Lublin of 13 April 1999, II SA/Lu 593/98, LEX No. 656067; judgment of the Supreme Administrative Court of 2 December 2014, II OSK 1677/14, LEX No. 1772399; decision of the Regional Administrative Court in Wrocław of 6 September 2011, II SA/Wr 358/11, LEX No. 955053.

Соломаха Артем
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

Особливості функціонування адміністративного судочинства в умовах воєнного стану

З початку введення на всій території України воєнного стану адміністративні суду безперебійно продовжують здійснення судочинства у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Попри виклики, спричинені війною, адміністративне судочинство продовжує функціонувати.

Однак, повномасштабне російське вторгнення на територію України та введення воєнного стану, ставши безпрецедентним викликом для судової системи, внесли свої корективи в роботу судів. Зміни, зокрема, обумовлені тим, що: по-перше, у багатьох населених пунктах, які розташовані на територіях де ведуться активні бойові дії або знаходяться на непідконтрольних Збройним Силам України територіях, суди або взагалі не працюють, або працюють в обмеженому режимі; по-друге, багато суддів змушені були евакуюватись через міркування особистої безпеки та реальної загрози життю [4, с. 407]. Усе це неабияк ускладнює функціонування адміністративного судочинства та, відповідно, призводить до фактичного позбавлення можливості звернення до суду та доступу до правосуддя значної кількості осіб, які потребують захисту.

Ефективним вирішенням проблем у контексті доступу до судового захисту прав учасників публічно-правових відносин в окреслених вище умовах воєнного стану стала система «Електронний суд», яка надає широкий спектр можливостей для учасників справи як подавати документи, так і знайомитись з наявними у матеріалах справи, отримувати інформацію про хід розгляду справи тощо. Функціонування підсистеми «Електронний суд» в умовах воєнного стану значним чином дозволяє адаптуватися до нових надскладних умов та забезпечити як функціонування судової системи в дистанційному для учасників справ форматі, так й взагалі надати можливість громадянам отримати доступ до правосуддя [9, с. 111]. Лише протягом 2022 року в напрямку інформатизації судів були зроблені й інші кроки. Серед них: удосконалення відеоконференцзв'язку в аспекті збереження записів судових засідань та відмова від компакт-дисків; впровадження автоматизованого інструменту здійснення трансляцій судових засідань на сайті судової влади України; можливість ознайомитися із записом судового засідання в електронному кабінеті учасника процесу за умови сплати судового збору тощо [1]. Змін зазнали також способи комунікації судів з учасниками процесу та інтеграції державних реєстрів. Так, у лютому-березні 2023 року було впроваджено можливість відправлення судових повісток та викликів через месенджер Viber, а судові рішення почали надходити до платформи «Дія». Судді, у свою чергу, отримали можливість надсилати через Електронний кабінет відповідні запити та отримувати інформацію щодо місця реєстрації особи з Єдиного державного демографічного реєстру. У подальшому ними також було отримано доступ до інших державних реєстрів [1]. Водночас, у червні того ж року, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій

інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» [5] було внесено зміни до ч. 1 ст. 129 Кодексу адміністративного судочинства України [2] та викладено її в такій редакції: «1. За письмовою заявою учасника судового процесу, який не має електронного кабінету, текст повістки надсилається йому судом електронною поштою, факсимільним повідомленням, телефонограмою, текстовим повідомленням з використанням мобільного зв'язку на відповідну адресу електронної пошти, номер факсу, телефаксу, телефону, зазначені у відповідній письмовій заяві» [2]. При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 129 Кодексу адміністративного судочинства України [2], учасник судового процесу повинен за допомогою електронної пошти (факсу, телефону) негайно підтвердити суду про отримання тексту повістки. Текст такого підтвердження роздруковується, а телефонне підтвердження записується відповідним працівником апарату суду, приєднується секретарем судового засідання до справи і вважається належним повідомленням учасника судового процесу про дату, час і місце судового розгляду. В такому випадку повістка вважається врученою учаснику судового процесу з моменту надходження до суду підтвердження про отримання тексту повістки [2]. У вересні-листопаді 2023 року в Електронному суді з'явився функціонал відправлення електронних виконавчих документів сторонам і пред'явлення їх до виконання в електронному вигляді, а користувачі платформи «Дія» отримали додаткову можливість оперативно сплачувати адміністративні штрафи в режимі онлайн, економлячи при цьому свій час та ресурси [3, с. 238].

Слід також відзначити, що для забезпечення сталого функціонування судової влади, а отже і доступності адміністративного суду в умовах воєнного стану, було вжито декілька заходів законодавчого та управлінського характеру. Зокрема, було прийнято спеціальний закон, яким в період дії надзвичайного чи воєнного стану та протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, Державній судовій адміністрації надано повноваження визначати кількість суддів у суді з урахуванням судового навантаження [6]. Як відзначається у правовій доктрині, завдяки цьому є можливість забезпечувати безперебійне функціонування судів, в тому числі адміністративних, у випадках відсутності суддів або їх надмірного навантаження у наслідок зміни територіальної підсудності окремих судів. З метою забезпечення доступу до судового захисту та функціонування судової влади в умовах воєнного стану Рада суддів України розробила рекомендації роботи судів у цей час [7].

У свою чергу, відповідно до Наказу Голови Верховного Суду, встановлено особливий режим роботи судів й запроваджено відповідні організаційні заходи, зокрема, у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно прийматимуться рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом; справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження; з метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відео конференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних [8].

Зауважимо, що суди, які знаходяться у зоні особливого ризику, в тому числі і суди адміністративної юрисдикції, отримали рекомендації щодо здійснення евакуаційних заходів та передачу судових справ. Відправлення правосуддя та доступ особи до суду здійснюється виключно з врахуванням поточної ситуації у тому чи іншому регіоні. Для забезпечення безпеки громадян та працівників суду, рекомендовано відкладати розгляд судових справ та по можливості розглядати їх у режимі відео конференції. Якщо ведуться бойові дії, робота судів може бути взагалі припинена. У такому випадку визначається найбільш територіально наближений суд, до якого можна буде звертатися особам [4, с. 409].

Таким чином, можемо підсумувати, що станом на сьогодні судова система, як загалом, так і в аспекті здійснення адміністративного судочинства, зокрема, певною мірою адаптувалася до нових умов функціонування, а наявні технічні ресурси електронного судочинства здатні забезпечити повноцінний дистанційний судовий процес у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Державна судова адміністрація України. Пресслужба ДСА України. URL: https:// dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747- IV. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page (дата звернення: 11.03.2025).
3. Обрусна С. Ю., Кришталь Т. М., Іванова І. В., Безверхий В. Проблемні питання адміністративно-правового забезпечення функціонування електронного суду в місцевих судах в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2024. №4. С. 235-240.
4. Паскар А. Л. Доступ до адміністративного суду в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). Харків, 2022. С. 407-409.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 року №3200-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text (дата звернення: 11.03.2025).
6. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя: Закон України від 15.03.2022 № 2128-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text (дата звернення: 11.03.2025).
7. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. Документ від 02.03.2022. URL: http://rsu.gov.ua › news › usim-sudamukraini-rsu-opubli. (дата звернення: 11.03.2025).
8. Робота судів України в умовах воєнного стану. Актуальні питання судової практики. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudvukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu (дата звернення: 11.03.2025).
9. Татулич І. Ю. Особливості повідомлення учасників справи в цивільному та адміністративному судочинствах в умовах воєнного стану // Конституційна та адміністративна процедура: міжнародний досвід та національна практика. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (2 травня 2023 р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2023. С. 109-118.

Трофімова Лариса
Суддя Черкаського окружного адміністративного суду
кандидатка юридичних наук, доцентка

Особливості стягнення заборгованості в іноземній валюті за договором субкредитування під час реалізації публічної фінансової політики

Відповідно до ч.2 ст.26 Закону України 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється) [1]. Кожен, хто звертається до суду за захистом свого права, відповідно до принципів верховенства права, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласності і відкритості судового процесу, змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з`ясування всіх обставин у справі як активний учасник провадження, зможе безпосередньо чи опосередковано через свого представника отримати судовий захист [2].

Поняття «державного фінансового контролю» науковці розглядають з позиції декількох підходів: як функцію управління державними фінансами – суть цього підходу полягає в тому, що для ефективного виконання державою покладених на неї функцій необхідно здійснювати контроль за державними фінансовими ресурсами; як контрольний процес – відповідно до цього підходу державний фінансовий контроль виступає як у ролі методу, так і в ролі засобу, що необхідний для забезпечення реалізації фінансової політики на різних рівнях економіки (мікро-, макрорівні) [3, с.13]. Сучасний стан економіки та фінансової системи потребує скоординованої фінансової політики, дієвого державного контролю за економічними процесами) [3, с.153]. Відповідно до п.52 ч.1 ст.2 Бюджетного кодексу України фіскальні ризики - чинники, що можуть призводити до зменшення надходжень бюджету та/або потребувати додаткових витрат бюджету, відповідно спричинити збільшення дефіциту бюджету та державного (місцевого) боргу порівняно з плановими бюджетними показниками. З метою мінімізації впливу фіскальних ризиків на показники державного бюджету Міністерство фінансів України здійснює управління фіскальними ризиками шляхом їх виявлення, оцінки, моніторингу та розроблення заходів з їх мінімізації (ч.1 ст.32-1 БК України) [4].

Суттєво зростає роль транспарентності в частині як формування, так і використання публічних фінансів, адже чим більш прозорим буде рух фінансових ресурсів як на загальнодержавному так і на локальних рівнях, тим більший ступінь довіри населення до органів державної влади та особливо до органів місцевої влади, а також тим менший ризик виникнення корупційних дій) [5, с.68]. Державні та приватні кредитні реєстри в Україні повинні сприяти інформаційному забезпеченню постачальника послуг надійною кредитною інформації про позичальника) [5, с.143].

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. №723 зі змінами затверджений Порядок надання державних гарантій на портфельній основі, де гарант - держава в особі Голови Боргового агентства, а до початку функціонування Боргового агентства - в особі Міністра фінансів України [6].

Під перевіркою достовірності вимоги розуміють перевірку того, що вимога подана (підписана) бенефіціаром (від його імені), а не іншою особою (п.77); об`єднана палата відступає від висновку, наведеного у постанові Верховного Суду від 18 червня 2021 року у справі № 910/16898/19, що під час вирішення спору про існування обов`язку гаранта сплатити за гарантією до предмета доказування входить дослідження наявності чи відсутності виникнення порушення боржником зобов`язання, забезпеченого гарантією (п.80) у справі № 910/17772/20 ЄДРСР 119618126 [7].

Розділ ІХ «Прикінцеві положення» Господарського кодексу України доповнений пунктом 8, розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України доповнений пунктом 15 щодо особливостей виконання грошового зобов’язання за договором [8].

Якщо в зобов'язанні визначений грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що належить сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, що в разі наявності спору між сторонами та його вирішення судом відповідає дню виконання судового рішення [9], ВП ВС здійснений відступ від висновків, викладених у постановах: КГС ВС від 7 квітня 2018 року у справі № 916/1435/17; ВСУ від 21 червня 2017 року у справі № 910/2031/16, що стягненню підлягає грошова сума у гривнях, що визначається еквівалентно за офіційним курсом відповідної валюти на день подання позову.

Як відомо, суб'єкти владних повноважень мають право звернутися до адміністративного суду виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України (ч.4 ст.5 КАС України). Однією з функцій контролюючого органу відповідно до підпункту 19-1.1.38 пункту 19-1.1 статті 19-1 розділу І «загальні положення» Кодексу №2755 є забезпечення стягнення сум простроченої заборгованості суб'єктів господарювання перед державою за кредитами (позиками), залученими державою (Автономною Республікою Крим, обласною радою чи міською територіальною громадою) або під державні (місцеві) гарантії, а також за кредитами із бюджету (включаючи плату за користування такими кредитами (позиками) та пеню) в порядку, визначеному цим Кодексом або іншим законом, включаючи погашення такої заборгованості за рахунок майна цього суб'єкта господарювання. ВПВС у постанові у справі № 2а-3974/10/0770 у п.41 зазначає: заборгованість вважається податковим боргом і стягується (ЄДРСР 84375801) [10]. Контролюючі органи, визначені пп.41.1.1 п.41.1 ст. 41 Кодексу №2755 [11] мають право, зокрема: стягувати суми простроченої заборгованості суб'єктів господарювання перед державою за кредитами (позиками), залученими під державні (місцеві) гарантії, а також за кредитами із бюджету в порядку, визначеному Кодексом №2755 та іншими законами України.

Про відсутність підстав для стягнення нарахованої відповідачам пені на прострочену заборгованість, за відсутності належного її розрахунку, для якого мало значення і дотримання порядку зарахування черговості платежів, визначений Постановою № 174, і дотримання Мінфіном своїх обов`язків у відносинах з Гарантом за Договором Гарантії йдеться у постанові ВС у справі №813/5066/13-а https://reyestr.court.gov.ua/Review/108058951 про стягнення коштів та пені через заборгованість перед Державним бюджетом України за кредитами, залученими державою або під державні гарантії - саме по собі подання органу Державної казначейської служби, внесене до органів доходів і зборів, носить лише обліковий, інформативний характер щодо наявності суми простроченої заборгованості за кредитами, бюджетними позичками/фінансовою допомогою перед державою. Верховний Суд у постанові у справі №826/8966/14 ЄДРСР 85121349 щодо застосування постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 року №174, якою затверджений Порядок обліку заборгованості, у тому числі простроченої, перед державою за кредитами, залученими державою або під державні гарантії, бюджетними позичками /фінансовою допомогою, наданими Міністерством фінансів у 1993-1998 роках, нарахування пені та списання безнадійної заборгованості висновує: саме по собі подання носить лише обліковий, інформативний характер щодо наявності суми простроченої заборгованості за кредитами, бюджетними позичками / фінансовою допомогою перед державою.

КАС ВС у справі №813/5066/13-а ЄДРСР 108058951 вказує: діяльність органів державної влади здійснюється відповідно до спеціально-дозвільного типу правового регулювання, побудованого на основі принципу «заборонено все, крім дозволеного законом; дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Застосування такого принципу суттєво обмежує цих суб`єктів у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки (ЄДРСР 108058951). Верховний Суд у постанові від 29.01.2019 у справі №807/257/14 ЄДРСР 79528977 вирішував колізію між статтею 102 Кодексу №2755 та статтею 17 Бюджетного кодексу України. Верховний Суд у постанові від 09.11.2018 у справі № 911/3685/17 ЄДРСР 77748740 висновує: до дій, що свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, з урахуванням конкретних обставин справи, також можуть належати: визнання пред'явленої претензії; зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає існування боргу, а так само прохання боржника про таку

зміну договору; письмове прохання відстрочити сплату боргу; підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом з кредитором акта звірки взаєморозрахунків, що підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір; письмове звернення боржника до кредитора щодо гарантування сплати суми боргу; часткова сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій.

Оскільки адміністративний суд не обмежений у виборі способів відновлення порушеного права особи і вправі обрати найбільш ефективний спосіб захисту такого права, що відповідає характеру порушення з урахуванням обставин конкретної справи (висновки ВС у справі №380/13558/21), тому суд у справі №580/8711/24 враховував розділ II «адміністрування податків, зборів, платежів» Кодексу №2755 щодо способу стягнення заборгованості з відповідача у дохід державного бюджету з Комунального підприємства заборгованості - коштів з рахунків, відкритих у банківських установах, обслуговуючих платника податків, за зобов'язаннями відповідно до Договору про субкредитування у рамках Другого проєкту розвитку міської інфраструктури у сумі 1468094.68 доларів США.

Забезпечення прозорості ухвалення управлінських рішень, їх публічність та залучення незалежних експертних груп для оцінювання можливих наслідків відповідних змін законодавства на національну економіку є універсальними заходами протидії прихованому лобізму) [с.45]. Створення системи інформаційного забезпечення фінансової політики спрямовано на формування як державної фінансової стратегії так і на прийняття тактичних управлінських рішень у сфері публічних фінансів) [с.48].

Передумовою законодавчих ініціатив у регулюванні суспільних правовідносин та формування якісної публічної фінансової політики є конструктивна комунікація громадянського суспільства, медіа, суду, доступ практикуючих юристів і зацікавлених осіб до судових рішень в ЄДРСР у контексті оперативного аналізу та узагальнення судової практики, що слугує імпульсом для продовження міждисциплінарних наукових досліджень та покращення забезпечення прав людини.

Список використаних джерел:

1. Закон України 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 07.04.2025).
2. Справа № 9901/949/18 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86877197 (дата звернення: 07.04.2025).
3. Державний аудит публічних фінансів: навчальний посібник / [авт. кол. : Волкова О. Г., Луценко І. С., Хомутенко А. В., Хомутенко В. П.] / за ред. проф. Хомутенко А. В. – Київ : ЯРОЧЁНКО Я. В., 2022 – 428 с. : рис., таблиці / Online-видання URL: http://expertise.odessa.ua/wp-content/uploads/2025/02 _2022.pdf (дата звернення: 07.04.2025).
4. Бюджетний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 07.04.2025).
5. Публічні фінанси: транспарентність vs корупція: монографія : [за заг.редакцією д-ра екон. наук І.О. Школьник]. – Суми: видавництво «Ярославна». 2020. – 208 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/88351/1/Shkolnyk_transparency.pdf;jsessionid=E5D7B55DAAC2A8EB1F50D89318B00310 (дата звернення: 07.04.2025).
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. №723 «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 08.04.2025)
7. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119618126 (дата звернення: 07.04.2025).
8. Закон України від 16 червня 2020 року № 691-IX «Про внесення змін до Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України щодо недопущення нарахування штрафних санкцій за кредитами (позиками) у період дії карантину, встановленого з метою запобігання

поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-20#Text (дата звернення: 07.04.2025).
9. Постанова ВП ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 500/5194/16 (провадження № 14-81цс24) – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122118320.
10. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84375801 (дата звернення: 07.04.2025).
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 07.04.2025).
12. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави : монографія / М. Д. Пасічний. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 440 с. / URL: https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/5a47f49fe8f5570fce00fa8ab1c50936.pdf (дата звернення: 07.04.2025).

Чернопʼятов Станіслав
Дніпровський гуманітарний університет,
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент

Строк звернення до адміністративного суду в умовах воєнного стану

Часові межі здійсненності судового захисту прав вже традиційно для нашої правової системи різняться в судочинстві у сфері приватного права, де такі межі передусім визначаються матеріальним інститутом позовної давності, та в адміністративному судочинстві, де діє процесуальний інститут строку звернення до адміністративного суду. Останній є менш сприятливим для позивача, в тому числі в сенсі тривалості. Такі регулярні відмінності, хоч і не є абсолютно небезспірними, однак не викликають значної критики.

Більше критичних питань викликає те, як українська правова система в цьому аспекті відреагувала на введення правового режиму та на фактичні обставини, які стали причиною його введення. І перше, і друге мають вплив, подекуди суттєвий, на об'єктивну можливість звернення до суду, у т.ч. в аспекті необхідного часу на підготовку до такого звернення; такий вплив може проявлятися по-різному: від цілком формалізованих (наприклад, обмеження доступності певної інформації в силу обмежень режиму воєнного стану), загальновідомих (наприклад, тривала небезпека на певній території) до особистих (необхідність приділяти додаткову увагу забезпеченню безпеки) і взагалі суто суб'єктивних (не пов'язані із захворюваннями зниження працездатності, загальна втома, емоційне перевантаження) обставин. Отже, не завжди такий вплив у конкретній справі може бути документований або іншим чином зафіксований, аби згодом він міг бути доведений.

За таких обставин очікуваною була б така реакція правової системи, яка полегшила б тягар часових обмежень здійсненності судового захисту. Ми дійсно спостерігаємо таку реакцію, але не можемо не помітити її однобокості, непропорційності та незбалансованості. У сфері приватного права відбулося[1] всезагальне абсолютне зупинення строків позовної давності (п. 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України). А жодних щодо строку звернення до адміністративного суду подібних законодавчих змін не внесено. За таких обставин вимушена була відреагувати інша складова правової системи – судова влада, зокрема в особі Верховного Суду. Позиція останнього в умовах незмінності позитивно-правового регулювання навряд чи могла бути іншою, аніж такі висновки: запровадження воєнного стану саме по собі не є безумовною підставою для продовження процесуального строку (у т.ч. строку звернення до адміністративного суду) або для висновку про поважність причин їх пропуску; в

[1] Точніше – продовжилося, оскільки подібні норми діяли і в період карантину у зв'язку із COVID-19; тобто сукупно позовна давність є «на паузі» вже майже 5 років.

кожному випадку питання поновлення такого строку має вирішуватися з урахуванням доводів заяви про поновлення такого строку; при цьому визнання причин пропуску строку поважними, задоволення заяви та продовження строку можливе тоді, коли обставини, пов'язані із воєнним станом саме в цьому конкретному випадку об'єктивно унеможливили вчасне звернення до суду [Див., напр.: 1, 2].

Отже, маємо надмірну реакцію правової системи у сфері приватного права та недостатню реакцію у сфері адміністративного судочинства.

В іншій окремій роботі ми обґрунтували надмірність та основні вади всезагального абсолютного зупинення строків позовної давності на строк дії воєнного стану [3]. Цікаво було відмітити, що на час її підготовки у відкритому доступі практично відсутніми були критичні публікації з цього питання.

Відповідна проблема щодо строків звернення до адміністративного суду, в свою чергу, таки знайшла певне висвітлення у наукових працях [Див., напр.: 4, 5, 6, 7]. Були також і законотворчі спроби (неуспішні) вирішити проблему [8]

Збереження статус-кво щодо строків звернення до адміністративного суду вважаємо недоречним з огляду на таке.

1. Рівність. Очевидна нерівність та дисбаланс правового положення (потенційних) позивачів у адміністративному судочинстві, порівняно із цивільним та господарським (де, до того ж, регулярні правила позовної давності і так були сприятливішими для позивача). Таку нерівність не можна виправдати різною правовою природою позовної давності та строку звернення до адміністративного суду (матеріальною та процесуальною відповідно); адже, попри різницю у правовій природі, обидва інституту мають подібну роль у механізмі правового регулювання (встановлення темпоральних меж здійсненності судового захисту) та подібний вплив на правове положення осіб і правовідносини за їх участі.

2. Доступ до правосуддя. Сама фактична природа воєнного стану, війни як підстави його введення та тих перепон, які вони створюють для потенційних позивачів, зумовлює подекуди суттєве ускладнення (або навіть неможливість) довести наявність таких перепон відповідно до стандартів доказування. Відповідно, створюється загроза невиправданого і непропорційного обмеження доступу до правосуддя; і хоча першопричина такого обмеження і є у сфері об'єктивних обставин, відсутність адекватної правотворчої реакції на цей глобальний виклик лише погіршує ризики.

3. Процесуальна економія; вчасне вирішення справ. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про те, що із початком війни та введенням воєнного стану кількість проміжних процесуальних питань щодо поновлення строків (у т.ч. строків звернення до адміністративного суду), які мають вирішуватися адміністративними судами, значно зросла, що цілком очікувано. Це об'єктивно збільшує навантаження на суддів, збільшує строки розгляду як справ, в межах яких розглядаються ці питання, так і інших судових справ, які перебувають у провадженні.

4. Завдання адміністративного судочинства є одним із універсальних мірил при тлумаченні та застосування процесуальних норм, оцінці правового регулювання процесуальних відносин, оцінці діяльності суду та учасників справи. Воно експліцитно виражене у ч. 1 ст. 2 КАС – «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень». Обговорювана ситуація має негативний вплив на реалізацію цього завдання, зокрема щодо ефективності захисту та справедливості і своєчасності вирішення спорів. Крім того, імпліцитне завдання адміністративного судочинства полягає в тому, аби досягнення у кожній одиничній справі завдання, визначеного у ч. 1 ст. 2 КАС, через механізми кумуляції та синергії сприяло утвердженню і зміцненню правопорядку у сфері публічно-правових відносин як такого. І якщо незмінність строків звернення до адміністративного суду в умовах воєнного стану може, на перший погляд, здаватися сприятливим для держави, яка в особі суб'єктів

владних повноважень є, фактично, відповідачем у більшості справи, то в довгостроковій перспективі такі ситуативні вигоди очевидно будуть знівельовані тим, що несповна виконуватиметься вказане імпліцитне завдання адміністративного судочинства.

Вирішення проблеми вбачаємо у тимчасовому, на період дії воєнного стану та, можливо, певний строк після його завершення, збільшенні строків звернення до адміністративного суду (вбачаємо за розумне застосувати коефіцієнт 1,5–2). Не вважаємо вдалою ідею наслідування правотворчої практики щодо позовної давності (абсолютне зупинення).

Висновок. Українська правова система дуже по-різному відреагувала на війну та воєнний стан в тому, що стосується часових меж здійсненності судового захисту. Одночасно практикуються два підходи: максималістичний та надмірний щодо позовної давності та пасивний і недостатній – щодо строку звернення до адміністративного суду. Жоден із них не є вдалим. Збереження статус-кво щодо строків звернення до адміністративного суду не відповідає принципам рівності, процесуальної економії, своєчасності; становить загрозу для доступу до правосуддя та виконання завдань адміністративного судочинства. Для зменшення таких шкідливих наслідків пропонуємо на період дії воєнного стану збільшити строки звернення до адміністративного суду в 1,5–2 рази.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 29.09.2022 у справі № 500/1912/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106545406
2. Постанова Верховного Суду від 13.09.2022 у справі № 320/10756/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106215415
3. Черноп’ятов С.В. Загальне зупинення законом перебігу позовної давності в контексті права особи на судовий захист. *Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 22 листопада 2024 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів; 2024. 314 с. С. 115–118. URL: http://info.dgu.edu.ua/handle/123456789/1785
4. Міщук І.В., Киричук Б.С. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопи*с. 2023. № 1. С. 200–205.
5. Герич А.Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 227–232.
6. Цвіркун Ю.І. Лаухін Д.Ф. Щодо питання строків звернення до суду під час дії воєнного стану: аналіз законодавства. *Київський часопис права*. 2024. № 3. С. 191–198.
7. Мельник О.Д. Окремі питання здійснення адміністративного судочинства у період дії воєнного стану. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 2. С. 63–78.
8. Проект Закону № 9374 від 09.06.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42061

Ярема Оксана
Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
кандидатка юридичних наук, доцентка

Афтанасів Валерія
Львівський державний університет внутрішніх справ,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"

Адміністративні суди в умовах гібридних загроз

На жаль, російсько-українська війна, яка триває з 2014 року, є яскравим прикладом гібридної війни, де поєднуються традиційні військові дії з кібернападами, інформаційними операціями та економічними санкціями. Адміністративні суди відіграють вирішальну роль у підтримці правопорядку, захисті конституційних прав і свобод громадян, а також у забезпеченні безперебійного функціонування державних інституцій в умовах таких загроз.

Актуальність обраної тематики обумовлена зростаючими викликами, перед якими стоїть правова система в умовах глобалізації та ескалації гібридних загроз, особливо в контексті російсько-української війни. Йдеться, зокрема, про кіберзагрози, дезінформацію, економічний тиск та інші форми невоєнних впливів, які становлять серйозну загрозу національній безпеці та державному суверенітету. В теперішніх умовах, коли державні інституції можуть піддаватися різноманітним формам впливу, адміністративні суди повинні мати можливість швидко та ефективно реагувати на нові виклики, що передбачає як розгляд справ, пов'язаних із порушеннями в діяльності органів виконавчої влади, так і забезпечення захисту прав громадян від неправомірних дій з боку держави або інших суб'єктів.

Інформаційне право, як важлива складова правової системи, регулює правовідносини, пов'язані з інформацією, її створенням, обробкою, зберіганням та розповсюдженням. У контексті адміністративного судочинства інформаційне право має особливе значення, оскільки гібридні загрози часто включають використання інформаційних технологій та засобів масової інформації для досягнення підривних цілей. Важливим є захист персональних даних від незаконного збору та обробки, забезпечення доступу до достовірної інформації, а також протидію дезінформації та маніпуляціям. Право на безпеку даних, яке є складовою права на приватність, закріплене в низці міжнародних та національних нормативно-правових актів. Основним міжнародним документом, що регулює цю сферу, є Загальна декларація прав людини від 10.12.1948, стаття 12 якої проголошує право кожної людини на захист від незаконного втручання в її приватне життя, сім'ю, житло чи кореспонденцію [1]. Подібні положення містяться і в Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, зокрема у статті 8 [2].

На національному рівні захист права на безпеку даних регулюється Конституцією України від 28.06.1996 [3], Законом України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI [4] та іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, стаття 32 Конституції України гарантує кожному право на невтручання в особисте і сімейне життя, забороняючи збирати, зберігати, використовувати та поширювати конфіденційну інформацію про особу без її згоди [3].

Важливим питанням є впровадження особливого режиму роботи судів і суддів як дієвого механізму для забезпечення функціонування адміністративного судочинства під час правового режиму воєнного стану. З даного приводу висловилася Т. Коломоєць - декан юридичного факультету Запорізького національного університету та член-кореспондент Національної академії правових наук України. Вона підкреслила, що через проблеми з енергопостачанням, часті повітряні тривоги та значні руйнування судових приміщень стає актуальним питання закріплення принципів такого режиму, який би гарантував безпеку учасників судового процесу, суддів і працівників суду, а також забезпечував здійснення

правосуддя в надзвичайних умовах із дотриманням розумних строків розгляду справ. Зважаючи на безпекові загрози для всіх учасників провадження, необхідно знайти нормативну модель, яка б вирішила існуючі проблеми [5].

За словами Тетяни Коломоєць, актуальність потреби нормативного врегулювання питань адміністративного судочинства в умовах воєнного стану зумовила створення проєктної ініціативи, результатом якої став проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо особливостей роботи судів та суддів під час дії воєнного чи надзвичайного стану» (реєстр. № 9151 від 28.03.2023) [6]. Станом натепер проєкт даного Закону перебуває на етапі ознайомлення.

Згідно зі статтею 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 №389-VIII повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану [7]. А отже, суди зобов'язані продовжувати свою діяльність і здійснювати правосуддя, незважаючи на ризики для життя та здоров'я учасників судового процесу, суддів та працівників апарату суду. Хоча сторони судового процесу мають можливість брати участь у розгляді справ дистанційно шляхом відеоконференції, судді та секретарі судових засідань наразі позбавлені такої можливості.

З урахуванням того, що в багатьох регіонах тривають бойові дії, а будівлі судів розташовані поблизу зон бойових дій, а також з огляду на активні бомбардування з боку російської федерації, існують вагомі об'єктивні причини для здійснення судових засідань у віртуальних або розосереджених залах судових засідань. Це не суперечить Європейській конвенції з прав людини та стало звичною практикою під час пандемії в багатьох державах-членах Ради Європи.

Нагальним є питання надання можливості суддям та секретарям судових засідань брати участь у слуханнях дистанційно, що дозволить проводити судові засідання, які в іншому випадку могли б не відбутися. В сучасних складних умовах це дозволить не зупиняти та не відкладати судові провадження, а зробити їх більш безпечними, зручними та швидкими.

В пояснювальній записці до проєкту вищезазначеного Закону таке право пропонується надати лише у випадку, якщо у відповідному суді введено особливий режим роботи суду та суддів для забезпечення безпеки учасників судового процесу, суддів та працівників апарату суду, щоб запобігти зупиненню чи затягуванню розгляду справ. Введення такого режиму має бути обґрунтованим та відповідати рекомендаціям Ради суддів України. Також пропонується встановити систему контролю за прийняттям судами рішень про особливий режим роботи і можливість їх скасування у разі необґрунтованості чи зміни обставин [6]. З огляду на вищезазначене, видається доречним підкреслити, що ситуація, коли суди змушені працювати в умовах війни, є безпрецедентною та вимагає інноваційних підходів до забезпечення безперервності правосуддя. На наш погляд, впровадження дистанційної участі для суддів, секретарів суду та інших учасників судового процесу є необхідним і цілком виправданим кроком, що відповідає сучасним реаліям, де безпека, мобільність та швидкість прийняття рішень мають вирішальне значення.

Дистанційний формат дозволить зберегти доступ до правосуддя навіть в умовах активних бойових дій або загроз життю учасників судового процесу. Крім того, це сприятиме більш ефективному використанню робочого часу суддів та розподілу справ у складних обставинах війни. Не менш важливо, щоб такі заходи впроваджувалися обґрунтовано, з урахуванням рекомендацій Ради суддів України та під суворим контролем.

В своєму виступі екс-голова Восьмого апеляційного адміністративного суду О. Заверуха детально розповів про виклики, які стоять перед правозастосовною діяльністю судів в умовах воєнного стану. Він підкреслив, що забезпечення доступу до правосуддя в таких умовах вимагає створення дієвих гарантій та відповідних умов для роботи суддів, працівників судів, а також учасників судових процесів, які повинні мати можливість своєчасно отримувати якісні судові послуги незалежно від обставин. Суддя також зауважив, що це питання є

багатогранним і складним, і його обговорення було розпочато ще у 2022 році. Для ефективного вирішення проблем, пов'язаних з правозастосовною діяльністю в умовах воєнного стану, держава та її представники повинні постійно моніторити ситуацію, розробляти чіткий алгоритм управлінських, законодавчих та фінансових заходів. Це, своєю чергою дозволить гарантувати, що законодавчі приписи будуть відповідати реаліям сьогодення та забезпечувати безперервну правозастосовну діяльність судів в Україні [5].

З огляду на вищезазначене, видається доцільним підкреслити, що адміністративні суди відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку та захисту прав і свобод громадян в умовах гібридних загроз. Інформаційне право є ключовим інструментом у боротьбі з інформаційними загрозами та забезпеченні інформаційної безпеки. Не менш важливо, що дослідження проблем адміністративного судочинства в умовах гібридних загроз сприятиме вдосконаленню правового регулювання у цій сфері та забезпеченню ефективного захисту прав громадян в інформаційному суспільстві.

У сучасних умовах безпека учасників процесу та безперервність судових проваджень мають бути пріоритетами. Технологічні інструменти, такі як відеоконференції та електронні підписи, дають змогу адаптувати систему правосуддя до нових викликів і забезпечити її функціонування навіть у найскладніших обставинах. На нашу думку, це не лише відповідає європейським стандартам прав людини, але й є важливим кроком до розвитку більш гнучкої та ефективної судової системи.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Про захист персональних даних: *Закон України* від 01.06.2010 №2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
5. Адміністративне судочинство в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили питання щодо процесуального права. *Судова влада України*. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1450080/
6. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо особливостей роботи судів та суддів під час дії воєнного чи надзвичайного стану: *проєкт Закону України* (реєстр. № 9151) від 28.03.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41632
7. Про правовий режим воєнного стану: *Закон України* від 12.05.2015 №389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

Корнєєв Петро
Університет Миколая Коперника в Торуні,
аспірант

Бжежицький Томаш
Університет Миколая Коперника в Торуні,
Факультет права та адміністрації, професор УМК

Чи справді час може чекати?
Межі та парадокси адміністративних термінів у надзвичайних станах

Час є невід'ємною та фундаментальною категорією догматики адміністративного права, виконуючи не лише техніко-регулятивну функцію, а й функцію аксіологічну та гарантійну. Особливе місце в його нормативній структурі посідають адміністративні строки, які за умов конституційної нормальності формують організаційні рамки діяльності публічної адміністрації, окреслюючи як обсяг її компетенції, так і межі втручання у сферу прав особи. Їх існування сприяє реалізації принципу довіри до публічної влади [1], принципу правової визначеності [2], а також принципу пропорційності [3]. Процесуальні строки, таким чином, виконують стабілізуючу роль у взаєминах публічної влади з особою, забезпечуючи прозорість, передбачуваність та ефективність адміністративного провадження.

Проблема гнучкості режиму строків в умовах надзвичайних станів є суттєвим викликом для традиційної конструкції адміністративного права. Вона вимагає глибокого осмислення природи та функції часу як правової інституції в умовах системної нестабільності.

Надзвичайний стан, у доктринальному та нормативному розумінні, є особливим правовим режимом, що вводиться в умовах загроз екстремального характеру, які перевищують можливості стандартної правової системи для адекватної реакції. Ця конструкція знаходить своє нормативне закріплення в статті 228 Конституції Республіки Польща [4], яка визначає вичерпний перелік надзвичайних станів: воєнний стан [5], винятковий стан [6] та стан стихійного лиха [7]. Запровадження одного з цих станів призводить до тимчасового призупинення дії стандартного правопорядку, включно з переосмисленням часових рамок у сфері адміністративного провадження. У цьому контексті час — як елемент адміністративного порядку — набуває нового виміру, стаючи змінним і таким, що піддається модифікації.

Частина друга статті 228 Конституції Республіки Польща [4] *expressis verbis* закріплює принцип легалізму, вказуючи, що запровадження надзвичайного стану може відбуватися виключно на підставі закону. Цей принцип передбачає необхідність законодавчого визначення всіх процедурних відхилень, зокрема тих, що стосуються режиму адміністративних строків. Подальші конституційні норми, зокрема частина третя статті 228 Конституції Республіки Польща [4] , встановлюють обов'язок визначення в спеціальних законах обсягу повноважень органів публічної влади, а також допустимих обмежень прав і свобод особи на період дії надзвичайного стану.

Кожна держава — незалежно від історичної епохи, географічного розташування чи моделі державного устрою — зазнає різноманітних загроз, що можуть проявлятися у вигляді політичних, військових або природних криз [8].

Досвід останніх років — зокрема пандемія COVID-19 та війна в Україні — наочно продемонстрував, що навіть найбільш раціональна й системна конструкція права не може абстрагуватися від реалій зовнішнього світу. Право функціонує *in tempore et in mundo* — в реальності, що є мінливою, часто непередбачуваною, а подекуди й жорстокою. Зіткнення правової системи з кризовою реальністю змушує переосмислювати її аксіологічні основи. Час у правовому розумінні перестає бути нейтральним носієм дій адміністрації та набуває нормативної амбівалентності. Він може бути інструментом ефективності, але також засобом виключення та маргіналізації.

З точки зору адміністративного права категорія часу — а саме її інституціоналізовані

та нормативні конкретизації у вигляді строків — зазнає особливого тиску, що проявляється як на практичному, так і на системному рівні. Відповідно до ч. 1 ст. 35 Кодексу адміністративного провадження (далі — КАП) [9], органи публічної адміністрації зобов'язані розглядати справи «без зайвого зволікання» [10], що є відображенням конституційного принципу легалізму, а також принципу довіри громадян до держави та її правової системи.

Водночас аналіз норм, закріплених у спеціальних законах, зокрема тих, що стосуються надзвичайних станів, виявляє істотну напругу між процесуальним стандартом, передбаченим КАП [9], та ситуативними потребами виконавчої влади, яка діє в умовах загрози. У таких випадках безсумнівно має місце втручання в права особи зокрема через призупинення або модифікацію стандартних процесуальних гарантій.

Категорія «адміністративно-правового» часу, що проявляється у формі інституціоналізованих строків, у цьому контексті зазнає переосмислення. Наприклад, частина четверта статті 23 Закону про стан стихійного лиха [7] вводить конструкцію негайної виконуваності адміністративних рішень з моменту їх оголошення або вручення, що на практиці означає призупинення стандартного режиму правового захисту, передбаченого КАП [9]. Така конструкція становить суттєве відхилення від загального принципу, вираженого, зокрема, в § 1 статті 130 КАП [9], згідно з яким подання апеляції призупиняє виконання рішення.

Отже, постає питання про межі допустимої темпоральної гнучкості в адміністративному праві, зокрема в умовах надзвичайних станів. З одного боку, прагматика функціонування публічної адміністрації в кризових ситуаціях вимагає здатності до негайного ухвалення рішень, що в окремих випадках виправдовує тимчасове призупинення або модифікацію певних процесуальних гарантій. З іншого боку, відсутність чітких, законодавчо визначених контрольних механізмів та критеріїв легітимності таких відступів створює реальний ризик ерозії конституційних принципів: пропорційності, рівності перед законом, а передусім — принципу захисту довіри особи до держави та її правопорядку. В результаті час перестає бути винятково технічним елементом і набуває статусу аксіологічної категорії, що відображає напруження між ефективністю публічної влади та недоторканністю фундаментальних прав і свобод особи.

У світлі проведеного аналізу необхідно категорично відкинути концепцію розуміння адміністративних строків в умовах надзвичайного стану як інституції, що перебуває в нормативній порожнечі. Навпаки, ця інституція потребує глибшої переінтерпретації, яка враховує особливі умови кризових ситуацій, водночас зберігаючи непорушний мінімум процесуальних гарантій. Це вимагає формулювання спеціальних норм з максимальною точністю, узгоджених з принципом пропорційності, та забезпечення ефективного судового контролю. Лише в такому випадку буде можливе збереження тонкого балансу між легітимною необхідністю гнучкої реакції публічної адміністрації та захистом конституційного стандарту прав особи. В цьому сенсі час стає одним з основних фундаментів демократично-правового порядку, а його регулювання — лакмусовим папірцем якості державного устрою правової держави.

Основний висновок, що випливає з розмірковувань, стосується парадоксального характеру темпоральності адміністративного права в умовах надзвичайних станів. Хоча чинні норми передбачають можливість модифікації або призупинення стандартного режиму адміністративних строків, їх практичне застосування породжує серйозні аксіологічні та системні сумніви. Виникає явище «парадоксу очікуючого часу» — стану, в якому право одночасно проголошує чинність певних часових рамок і фактично позбавляє їх ефективність, створюючи ситуацію нормативної амбівалентності. У результаті постає питання про межі пластичності темпоральності в адміністративному праві та про те, чи є «очікуючий час» реальною правовою категорією, чи лише функцією легітимізаційної вигадки.

Список використаних джерел:

1. Wróbel A. [w:] M. Jaśkowska, M. Wilbrandt-Gotowicz, A. Wróbel, Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego, LEX/el. 2025, art. 8.
2. Rakoczy B. [w:] Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [w:] Prawo ochrony środowiska. Komentarz, Warszawa 2013, art. 2.
3. Duniewska Z. (2022). Zasada proporcjonalności a prawo administracyjne–zagadnienia wybrane. Studia Prawno-Ekonomiczne, (123), 9-26.
4. The Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997 (Journal of Laws No. 78, item 483, as amended).
5. The Act of August 29, 2002 on Martial Law and the Competences of the Supreme Commander of the Armed Forces and the Principles of His Subordination to the Constitutional Bodies of the Republic of Poland (consolidated text: Journal of Laws of 2022, item 2091, as amended).
6. The Act of June 21, 2002 on the State of Emergency (consolidated text: Journal of Laws of 2017, item 1928).
7. The Act of April 18, 2002 on the State of Natural Disaster (consolidated text: Journal of Laws of 2025, item 112).
8. Prokop K. (2005). Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Temida 2.
9. The Act of June 14, 1960, the Code of Administrative Procedure (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 572).
10. Walczak H., Witkowski P., 4. Postępowanie administracyjne jako instrument dążenia do sprawiedliwości i zaufania do władz publicznych [w:] Sprawiedliwość i zaufanie do władz publicznych w prawie administracyjnym, red. M. Kasiński, M. Stahl, K. Wlaźlak, Warszawa 2015.

Самуляк Михайло
Адвокат,
Західноукраїнський національний університет,
аспірант 1 року навчання
кафедри адміністративного права та судочинства

Повідомлення судом прокурора щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення: проблеми теорії та практики

Забезпечення справедливого судового розгляду справ про адміністративні правопорушення є одним із викликів для української правової системи, особливо в умовах поступової гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Окрему увагу в цьому контексті привертає питання участі прокурора у відповідних провадженнях, зокрема тоді, коли такі справи можуть набувати ознак «кримінального обвинувачення» у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) [1]. Відсутність у Кодексі України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП) чітко прописаного механізму повідомлення судом прокурора про розгляд справ, у яких його участь є необхідною, породжує низку практичних та теоретичних проблем. Йдеться не лише про процесуальні порушення, а й про потенційне недотримання міжнародних зобов'язань України в сфері захисту прав людини.

Глава 21 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає перелік осіб, які беруть участь у справі про адміністративне правопорушення: особа, яка притягується до адміністративної відповідальності; потерпілий; законні представники та представники; захисник; свідок; експерт; перекладач [2]. Як вбачається з вищенаведеного, у ньому відсутні особи, що склали протокол про адміністративне правопорушення, і прокурор. КУпАП не містить і поняття «сторона обвинувачення». Однак де-факто сторона обвинувачення підтримує інтереси Держави у деяких категоріях справ про адміністративні правопорушення. Відповідно, на нашу думку, стороною обвинувачення у справах про адміністративні

правопорушення є прокурор.

Стаття 250 КУпАП передбачає, що прокурор має право здійснювати нагляд за законністю при провадженні в справах про адміністративне правопорушення, у тому числі порушувати справу, ознайомлюватися з її матеріалами, брати участь у розгляді, заявляти клопотання, давати висновки, оскаржувати рішення та вчиняти інші передбачені законом дії. При провадженні у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172^{-4} - 172^{-9}, 172^{-9-2} КУпАП, участь прокурора у розгляді справи судом є обов'язковою. У відповідності до частини 5 статті 7 КУпАП, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Пункт 4 частини 1 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» зазначає, що на прокуратуру покладається, зокрема така функція, як нагляд за додержанням законів при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [3].

КУпАП не містить норми, яка зобов'язує суд повідомляти орган прокуратури про розгляд справи про адміністративне правопорушення. Такий підхід відрізняється від застосованого законодавцем у Митному кодексі України, де частина 3 статті 526 Митного кодексу України, зобов'язує суд повідомити відповідний митний орган про розгляд справи про порушення митних правил [4]. Частина 5 статті 2 КУпАП визначає, що питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України. Звідси можна зробити висновок, що митний орган як і орган прокуратури виступають в якості «сторони обвинувачення» у справах про адміністративні правопорушення, хоч про них і не згадує глава 21 КУпАП.

Однак очевидно, що попри відсутність чіткої норми у КУпАП, суди зобов'язані повідомляти органи прокуратури про розгляд справ, про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172^{-4} - 172^{-9}, 172^{-9-2} КУпАП, оскільки участь прокурора у розгляді таких справ є обов'язковою.

На нашу думку, національні суди зобов'язані також повідомляти органи прокуратури і про розгляд справ про адміністративні правопорушення, у яких до особи, що притягується до адміністративної відповідальності, можуть бути застосовані заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян. Статті 32 та 32-1 КУпАП визначають такі заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян: «адміністративний арешт» та «арешт з утриманням на гауптвахті». Не повідомлення судом органи прокуратури про розгляд таких справ унеможливлює реалізацію ним нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Так, прокурор у відповідності до статті 287 КУпАП наділений повноваженнями оскарження постанов по справі про адміністративне правопорушення при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Враховуючи те, що стаття 289 КУпАП визначає десятиденний строк на подання скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення, то прокурор повинен бути повідомлений як про розгляд такої справи, так і про постанову, що винесена судом.

У пункті 20-21 рішення Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) у справі «Фігурка проти України» зазначено: «Суд раніше постановляв, що провадження, які призвели до вилучення балів із водійського посвідчення, були «кримінальними» у значенні статті 6 Конвенції. Суд не знаходить підстав дійти іншого висновку у цій справі. Із цього випливає, що стаття 6 Конвенції застосовується в її кримінальному аспекті» [5]. Вищевказане рішення ЄСПЛ стосувалося притягнення особи до адміністративної відповідальності за статтею 130 КУпАП.

У пункті 20 постанови у справі № 208/712/19 Велика Палата Верховного Суду погодилася з вищенаведеним твердженням ЄСПЛ. При цьому Суд дійшов висновку, що попри

вимоги частини 1 статті 250 КУпАП, процесуального порядку забезпечення участі прокурора не передбачено ні цим КУпАП, ні Законом України «Про прокуратуру», ані підзаконними нормативно-правовими актами. Відтак, розглянувши справу щодо особи без участі прокурора, суди першої та апеляційної інстанцій діяли в межах вимог КУпАП та інших законів України [6].

Однак Велика Палата Верховного Суду не дала відповіді на запитання, а чи повинні суди повідомляти органи прокуратури щодо розгляду ними справ про адміністративні правопорушення за статтею 130 КУпАП. Разом з тим, на наше переконання, суди зобов'язані повідомляти органи прокуратури про розгляд справ про адміністративні правопорушення за статтею 130 КУпАП.

ЄСПЛ у пункті 63 рішення в справі «Михайлова проти України» зазначав: «Хоча прокурор мав право бути присутнім, не вбачається, що він дійсно був присутній або навіть повідомлений про провадження» [7]. У пункті 38 рішення ЄСПЛ у справі «Фігурка проти України» від 16 листопада 2023 року Суд зазначив: «фізична відсутність прокурора під час слухання в апеляційному суді не вплинула на можливість органів прокуратури відповідно до національного законодавства втрутитися, якщо вони вважали це за необхідне, і подати письмові пояснення».

Відтак, для того, щоб мати можливість втрутися у справу про адміністративне правопорушення, орган прокуратури повинен бути повідомлений про неї. Деякі судді погоджуються з таким твердженням та залучають прокурорів до таких справ [8]. Однак, це лише поодинокі випадки, і радше виняток, чим правило.

Неповідомлення органу прокуратури судом щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення за статтею 130 КУпАП може підняти питання про порушення принципу безсторонності суду за об'єктивним критерієм і, як наслідок, порушення статті 6 Конвенції. Адже це може вплинути на можливість органу прокуратури втрутитися у справу про адміністративну відповідальності, якщо він вважає це за необхідне. Відсутність прокурора на усному слуханні за статтею 130 КУпАП може бути несумісним з вимогами статті 6 Конвенції [9].

Українське процесуальне законодавство замість слова «безсторонність» використовує синонімічний за змістом термін «неупередженість» або «об'єктивність» (стаття 2 ЦПК України, стаття 2 ГПК України, стаття 2 КАС України, стаття 2 КПК України, стаття 245 КУпАП). Проте визначення «неупередженості», «об'єктивності», «безсторонності» суду законодавство не містить, тому в питанні тлумачення та застосування цього поняття національні суди звертаються безпосередньо до практики ЄСПЛ, масив якої сьогодні в цьому аспекті доволі значний [10].

Відсутність у КУпАП норми, яка б прямо зобов'язувала суд повідомляти прокурора про певну категорію справ про адміністративні правопорушення, створює ризики порушення прав людини. Аналіз законодавства і судової практики свідчить про необхідність внесення змін до КУпАП з метою запровадження процесуального механізму повідомлення органу прокуратури про розгляд справи про адміністративне правопорушення. Такий підхід забезпечить реальну реалізацію повноважень прокурора щодо участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення, а також узгодження національного процесуального законодавства з європейськими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Європейська Конвенція з прав людини: Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_004#Text.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Верховна Рада України від 07.12.1984 р. № 8074-10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/80731-10.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р., № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.
4. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17.
5. The case of Figurka v. Ukraine, заява № 28232/22, 16.11.2023. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-228845.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 р. у справі № 208/712/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113247461.
7. The case of Mikhaylova v. Ukraine, заява № 10644/08, 06.03.2018. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181381.
8. Постанова Таращанського районного суду Київської області від 27.11.2024 р. у справі № 379/1097/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/123380981.
9. The case of Gaydashevskyy v. Ukraine, заява № 11553/21, 06.02.2025 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-241577.
10. Хотинська-Нор О.З. «Безсторонність суду» як стандарт справедливого правосуддя: практика ЄСПЛ і перспективи розвитку в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2021. № 3 (118). С. 122-127.

Розділ 4. Національна безпека і оборона України: виклики часу, рішення

Банах Сергій
Західноукраїнський національний університет,
декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, професор

Ковальчук Ольга
Західноукраїнський національний університет,
доцентка кафедри історії права та конституціоналізму,
кандидатка фізико-математичних наук, доцентка

Волощук Вадим
полковник, командир 1129 зенітного
ракетного Білоцерківського полку,
слухач Національного університету оборони

Штучний інтелект в системі національної безпеки: практичний вимір воєнних конфліктів

Глобальне суперництво у сфері військових технологій на основі штучного інтелекту (ШІ) перетворилося на визначальний чинник міжнародної безпеки XXI століття. Правова основа застосування сили у міжнародних відносинах чітко регламентована Статутом ООН. Стаття 2(4) встановлює фундаментальну заборону на застосування сили чи погрозу силою проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Легітимними винятками є право на самооборону (Стаття 51) у разі збройного нападу та дії, санкціоновані Радою Безпеки ООН для підтримання міжнародного миру (Стаття 42) [1]. Проте впровадження систем ШІ може суттєво вплинути на оцінку передумов для застосування цих винятків. ШІ може змінити розуміння умов, необхідних для виникнення права на самооборону через швидший аналіз загроз та потенційних атак, можливість превентивного виявлення підготовки до нападу або оцінку ймовірності успіху оборонних дій. Ця технологія може вплинути на оцінку неочевидних факторів шляхом прогнозування суспільної реакції на основі аналізу соціальних медіа, моделювання економічних наслідків військових дій, розрахунку потенційних втрат з вищою точністю, передбачення дипломатичних реакцій міжнародної спільноти чи оцінки довгострокових репутаційних ризиків. Системи на основі ШІ здатні вплинути на процес прийняття рішень через скорочення часу на аналіз ситуації, надання більш детальних сценаріїв розвитку подій, зменшення впливу людського фактору, емоційних аспектів та можливість одночасного аналізу множинних варіантів дій.

Ключовим питанням стає збереження балансу між технологічними можливостями ШІ та фундаментальними принципами міжнародного права. Виникає необхідність розробки нових міжнародних норм та стандартів, які б регулювали межі застосування ШІ у військовому плануванні, відповідальність за рішення, прийняті за підтримки ШІ, механізми верифікації даних і прогнозів ШІ та протоколи міжнародного контролю за системами ШІ, які використовують у військовій сфері. ШІ може значно вдосконалити процес аналізу та прийняття рішень щодо застосування військової сили. Важливо забезпечити, щоб ці технологічні можливості не підривали базові принципи міжнародного права та не призводили до зниження порогу застосування сили у міжнародних відносинах. Впровадження систем ШІ суттєво трансформує характер прийняття тактичних рішень під час бойових дій. Технологічне дистанціювання військовослужбовців від безпосереднього поля бою формує новий психологічний та етичний виміри ведення бойових операцій.

Провідні держави світу розглядають розвиток ШІ як критичний елемент забезпечення своєї військової переваги та геополітичного впливу. Сполучені Штати, усвідомлюючи

стратегічну важливість ШІ, інтегрували цю технологію у свою довгострокову оборонну політику. Стратегія третього зміщення (Third Offset Strategy), ініційована Пентагоном у 2014 році, визначила ШІ та автономні системи як ключові компоненти майбутньої військової переваги США. Ця стратегічна лінія отримала подальший розвиток у Національній стратегії безпеки (National Security Strategy) 2022 року. Стратегія підтверджує пріоритетність ШІ та спрямована на масштабне збільшення інвестицій у цю сферу. Вона включає розробку нових систем озброєнь, вдосконалення систем командування та контролю, а також посилення кібербезпеки [2].

Військово-морські сили США запустили свій перший експериментальний, повністю автономний безпілотний військовий корабель «Sea Hunter». Це значний крок уперед у сфері роботизованої війни, яка все більше стає основою американської стратегії для протидії Китаю та Росії. Корабель призначений для пошуку ворожих підводних човнів. Це автономне судно демонструє, як ШІ трансформує військово-морські операції, виконуючи завдання розвідки та виявлення мін без втручання людини [3].

Результати випробувань Військово-повітряних сил США, де ШІ здобув перемогу над досвідченим пілотом у симульованому повітряному бою, відкривають нову сторінку в історії військової авіації та бойового застосування ШІ. Це досягнення виходить далеко за межі простої демонстрації технологічних можливостей [4]. В умовах сучасного повітряного бою, де рішення потрібно приймати за частки секунди, ШІ демонструє вражаючі переваги. Алгоритми здатні одночасно аналізувати величезну кількість параметрів – від положення цілі та власної позиції до атмосферних умов та характеристик озброєння – і миттєво обирати оптимальну тактику.

Розвиток ШІ та його інтеграція у військову сферу стрімко змінюють характер сучасних збройних конфліктів та підходи до ведення бойових дій. Війни в Газі та Україні наразі прискорюють цей процес. Ці конфлікти можуть стати повчальними для інших країн світу, які готуються до можливої «гіпервійни» з використанням ШІ, особливо враховуючи, що Китай планує вести бойові дії з використанням автоматизованого прийняття рішень у рамках анонсованої ним «інтелектуалізації». Війна в Газі продемонструвала, що використання ШІ у тактичному плануванні може впливати на військову стратегію, створюючи упередженість у прийнятті рішень. На початку конфлікту система ШІ Армії оборони Ізраїлю Lavender, ймовірно, ідентифікувала 37 000 осіб, пов'язаних із Хамас. Її функція швидко змінилася від збору довгострокової розвідувальної інформації до оперативного виявлення окремих бойовиків для націлювання супротивника. Lavender створила спрощену цифрову модель поля бою, що дозволило значно прискорити процес ідентифікації цілей [5].

Корпорація людей з машинами може стати ключовим елементом у веденні війни майбутнього. Досвід застосування Lavender свідчить, що тактичне визначення цілей впливає на військову стратегію. Тому ШІ має бути розроблений для ефективної співпраці з людьми у межах конкретного стратегічного завдання, забезпечуючи оптимальний баланс між автоматизацією та людським контролем. В іншому разі існує ризик, що люди втратять з поля зору стратегічний або оперативний контекст і почнуть сприймати відповіді, згенеровані ШІ, як остаточні рішення, а не як інструмент для прийняття усвідомлених рішень.

Наприклад, створена спеціально для України геоінформаційна система Arta використовує підхід до вибору цілей «знизу вгору» (bottom-up). Вона надає користувачам чітку й узгоджену картину поля бою, а не просто непрозору рекомендацію, кого атакувати. Її називають «Uber для артилерії», оскільки вона забезпечує можливість військовим самостійно оцінювати ситуацію та ухвалювати рішення про цілі на основі власного розуміння контексту [5].

Досвід України дає цінні висновки щодо використання ШІ для ситуаційної обізнаності на полі бою. Сучасні цифрові технології перетворили тактичну та оперативну зони бойових дій на майже «прозорі» для спостереження. Стратегія будується навколо виявлення ворожих сил та одночасного введення в оману їхніх систем спостереження, щоб уникнути ураження.

Як наслідок, лінія фронту на глибину до 40 км в обидва боки перетворилася на надзвичайно смертоносну зону, через яку жодна зі сторін не може прорватися, щоб досягти вирішальної перемоги [5].

Ця тактична криза, ймовірно, ще більше загостриться, оскільки Україна та Росія продовжують оновлювати свої напівавтономні повітряні, наземні та морські системи озброєння за допомогою ШІ. Це суттєво підвищує стійкість таких систем до засобів радіоелектронної боротьби та забезпечує їх здатність самостійно виявляти й уражати цілі противника. З огляду на використання ШІ в Газі та Україні, можна припустити, що у майбутніх збройних конфліктах ключовою функцією ШІ стане виявлення цілей та проведення операцій з дезінформації противника [5].

Досвід війни в Україні суттєво впливає на розвиток військових технологій ШІ у глобальному масштабі. Військові аналітики всього світу оцінюють ефективність різних підходів до застосування ШІ у бойових умовах. Це вже зараз призводить до корегування військових доктрин та програм розвитку збройних сил багатьох країн. Однак, важливо зазначити, що попри значні успіхи у застосуванні ШІ, людський фактор залишається критично важливим. Досвід показує, що найбільшої ефективності досягають комбіновані системи, де ШІ підтримує прийняття рішень людиною, а не повністю замінює її.

Список використаних джерел:

1. United Nations Charter. United Nations. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter.
2. Gentile G., Shurkkin M., Evans A.T., Gride M., Hvizda M., Jensen R. A History of the Third Offset, 2014–2018. RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2021. 103 p.
3. Griffin M. America launches the worlds first fully autonomous submarine hunter. 8th April 2016. URL: https://www.311institute.com/america-launches-the-worlds-first-fully-autonomous-warship/.
4. Uyanık S. Beyond the AlphaDogfight DARPA`s ACE Program and Future Unmanned Aerial Systems. Defence Turkey. Dec., 2020. Vol. 15(102). URL: https://www.defenceturkey.com/en/content/beyond-the-alphadogfight-darpa-s-ace-program-and-future-unmanned-aerial-systems-4310.
5. Layton P. Algorithmic Warfare Applying Artificial Intelligence to Warfighting. *Air Power Development Centre,* Australia. 2018. 76 p.

Беззубов Дмитро

Національна академія наук України,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького,
провідний науковий співробітник відділу проблем
державного управління та адміністративного права,
академік Національної академії вищої освіти України,
доктор юридичних наук, професор

Правотворча діяльність у сфері національної безпеки: виклики та перспективи

Питання правотворчої діяльності в сфері національної безпеки набуло гостроти у зв’язку зі змінами геополітичного балансу, посиленням загроз тероризму, кібератак, гібридних впливів, а також унаслідок внутрішніх викликів, пов’язаних з побудовою системи управління оборонними й правоохоронними органами.

Науковці наголошують, що ефективність національної безпеки безпосередньо залежить від цілісності та якості нормативно-правової бази, котра визначає компетенцію, функції й повноваження державних органів, механізми їхньої взаємодії та відповідальність посадових осіб за можливі зловживання [4]. Особливого значення набуває врахування прав людини при

формуванні політики у сфері безпеки: лише гарантування конституційних прав і свобод може забезпечити легітимність усіх заходів з боку держави [2]. Таким чином, правотворча діяльність у сфері національної безпеки покликана віднайти баланс між захистом державних інтересів та збереженням демократичних цінностей і прав громадян.

Правотворча діяльність у сфері національної безпеки є складним та багатогранним процесом, який має за мету забезпечення ефективного правового регулювання відносин, пов'язаних із захистом життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави. Аналіз теоретичних положень та практичних аспектів цієї діяльності дозволяє зробити висновок про її особливе значення для забезпечення стабільності та безпеки держави в умовах сучасних викликів та загроз.

Водночас правотворча діяльність у сфері національної безпеки спирається на розгалужену систему нормативно-правових актів, які становлять правову основу забезпечення національної безпеки України. Відповідно до інформації, представленої на офіційному сайті Ради національної безпеки і оборони України, правова основа діяльності у сфері національної безпеки включає Конституцію України, Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», Закон України «Про організацію оборонного планування», Закон України «Про оборону України», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», Закон України «Про боротьбу з тероризмом» та інші нормативно-правові акти [6].

Варто підкреслити, що національна безпека як об'єкт правотворчої діяльності включає розробку та реалізацію стратегій, законодавчих та адміністративних інструментів та заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки в різних сферах життя суспільства та держави, з урахуванням унікальних потреб та викликів кожної конкретної країни [3].

Як слушно зауважують дослідники, сучасний стан правотворчої діяльності у сфері національної безпеки характеризується низкою викликів, серед яких: дублювання, відсутність системності, суперечливість і декларативність нормативно-правових актів, необхідність адаптації законодавства до стандартів ЄС, особливості правотворчості в умовах воєнного стану.

Особливого значення набуває прийнятий 24 серпня 2023 року Закон України «Про правотворчу діяльність», який визначає правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроектування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів [1, с. 7]. Цей закон став важливим кроком на шляху впорядкування правотворчого процесу в нашій державі, зокрема і в такій критично важливій сфері як національна безпека.

Серед найгостріших викликів, з якими сьогодні стикається Україна, варто згадати відсутність єдиного підходу до формування та прийняття нормативно-правових актів у межах виконавчої вертикалі. Йдеться про складну взаємодію між міністерствами та відомствами, що відповідають за безпекову політику: Міністерством оборони, Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій тощо. Кожен із цих органів має власні нормативні документи, підзаконні акти та відомчі інструкції, які не завжди узгоджуються між собою і можуть містити колізійні норми [5]. Окрім того, серед суттєвих викликів – недостатній рівень громадської довіри до правоохоронних органів, що зумовлює недосконале виконання законів і може призводити до зловживань та перевищення повноважень.

Ще одним викликом є швидке оновлення технологічного середовища. Кібербезпека, інформаційна безпека, захист критичної інфраструктури потребують додаткових нормативних актів, які б регулювали взаємодію держави і приватного сектора, визначали відповідальність

за кібератаки та забезпечували захист персональних даних. Проте розробка цих актів нерідко відбувається без належного залучення фахівців у галузі інформаційних технологій, що знижує якість правових норм і їх здатність реагувати на сучасні загрози.

Також викликом залишається питання імплементації міжнародних стандартів. Україна, ратифікувавши низку міжнародних договорів у сфері прав людини (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1973; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1997), бере на себе зобов'язання дотримуватися цих стандартів у національному законодавстві. Втім, на практиці часто спостерігається неповне відображення міжнародних вимог у вітчизняних законах чи непослідовне їх застосування. Зокрема, це стосується процесуальних гарантій під час проведення антитерористичних операцій, розслідувань терористичних актів чи втручань у приватне життя громадян з метою національної безпеки.

Перспективи розвитку правотворчої діяльності та напрями удосконалення законодавства. Виходячи з аналізу наукових праць та діючої законодавчої бази, можна визначити кілька взаємопов'язаних напрямів модернізації правотворчої діяльності:

По-перше, доцільно запровадити комплексну кодифікацію законодавства у сфері безпеки. Йдеться не лише про створення єдиного кодексу, але й про формування спеціальної системи відомчих актів, які базуються на узагальнюючих нормах цього кодексу. Такий підхід сприятиме скороченню нормативної надмірності, уникненню колізій і полегшить адаптацію законодавства до нових викликів.

По-друге, варто посилити демократичний та громадський контроль за безпековими органами. Це можна здійснити шляхом вдосконалення парламентського нагляду за діяльністю спеціальних і правоохоронних структур, створення прозорих механізмів звіту перед громадськістю, проведення незалежних аудитів ефективності й законності їх дій [7]. Практичний інструмент – регулярні відкриті слухання у Верховній Раді, де керівники силових відомств звітують про реалізацію завдань із забезпечення безпеки.

По-третє, необхідно удосконалити судові процедури та механізми оскарження дій органів сектору безпеки. Адміністративні суди мусять отримати достатні повноваження для оперативного та ефективного захисту прав громадян у ситуаціях, пов'язаних із можливими порушеннями з боку правоохоронних структур. Йдеться, зокрема, про забезпечення процесуальних гарантій, збільшення штату суддів, підвищення їх кваліфікації та запровадження електронних технологій для розгляду справ.

По-четверте, слід розробити чіткі норми про діяльність органів, що відповідають за кібербезпеку, захист інформаційного простору та важливих об'єктів інфраструктури. У цьому сенсі варто враховувати міжнародний досвід, зокрема положення Директив Європейського Союзу щодо кібербезпеки та рекомендації НАТО. Водночас необхідно забезпечити правовий баланс, аби заходи з контролю у цифровому середовищі не порушували основоположних прав людини на приватність і свободу вираження поглядів [8].

Такі заходи можуть створити міцне підґрунтя для подальшої еволюції правотворчої діяльності у сфері національної безпеки, враховуючи особливості сучасного правового поля та актуальні виклики, які постають перед державою.

Обґрунтування переваг синтетичного підходу та прогноз щодо його ефективності. Як свідчить аналіз доктринальних позицій різних дослідників, найперспективнішою є інтегрована концепція, яка включатиме: а) кодифікацію законодавства та системну узгодженість норм; б) акцент на демократичному цивільному контролі й захисті прав людини; в) розвиток механізмів судового нагляду, насамперед через адміністративну юстицію; г) залучення громадськості та експертів на всіх стадіях правотворчості. Очікується, що такий підхід підвищить ефективність діяльності державних органів, оскільки зменшить суперечності в повноваженнях, посилить прозорість і підзвітність сектору безпеки перед суспільством та забезпечить належні гарантії дотримання прав людини.

На нашу думку, створення систематизованого Кодексу національної безпеки можна поєднати з принципами відкритості й публічного контролю. Доцільно передбачити окремі розділи, що регулюють процедуру звітування силових відомств перед парламентом, механізми

залучення громадських організацій до оцінки ефективності державної політики у сфері безпеки, а також розширити компетенцію адміністративних судів. Це означатиме, що правотворчість у галузі безпеки стане не просто технічним питанням про розподіл функцій, а комплексною політикою, зорієнтованою на дотримання принципів демократичного правління.

Отже, правотворча діяльність у сфері національної безпеки є не лише юридичним, але й політичним процесом, який має відображати стратегічні пріоритети держави та забезпечувати їх реалізацію через систему правових норм. Лише системний та науково обґрунтований підхід до правотворчості дозволить створити ефективну правову основу для забезпечення національної безпеки України в умовах сучасних викликів та загроз. Найбільш перспективними напрямами розвитку правотворчої діяльності у сфері національної безпеки є: підвищення систематизації та плановості правотворчого процесу, забезпечення науково-експертного супроводу, врахування особливостей воєнного та повоєнного періоду, адаптація законодавства до стандартів ЄС, забезпечення балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Н. І. Правовий моніторинг в Україні: сучасний стан та перспективи подальшого реформування. Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні : збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 12 квітня 2024 р.). Київ : Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, 2024. С. 7–10.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 21.03.2025).
3. Лорткіпанідзе Г. Г. Адміністративні інструменти у сфері забезпечення національної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2024. 224 с.
4. Луцький Р. Конституційні основи національної безпеки України: сучасна проблематика та правові колізії. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 2021. № 16. С. 39–47. DOI: 10.52761/2522-1558.2021.16.4.
5. Організація системи забезпечення національної стійкості на регіональному і місцевому рівнях : аналіт. доп. / Резнікова О. О., Войтовський К. Є., Лепіхов А. В. ; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2021. 140 с.
6. Правова основа діяльності РНБО України. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Pravova-osnova-diialnosti-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html (дата звернення: 21.03.2025).
7. Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/DZK_IEAC.pdf (дата звернення: 21.03.2025).
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 21.03.2025).

Богуцький Павло
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації безпеки і права,
завідувач наукової лабораторії військового та
міжнародного гуманітарного права,
доктор юридичних наук, доцент

Публічне адміністрування у сфері оборони та військове управління: проблеми правового забезпечення

Сьогоденні наукові дослідження проблем публічного адміністрування у сфері оборони України набувають значної актуальності внаслідок невирішення важливих питань, що становлять правові основи обороноздатності держави. Серед таких проблемних питань особливо актуальними є дослідження правової природи військового управління, як системного явища, що визначає ефективність застосування Збройних Сил України, інших складових сил оборони.

Науковці розглядають військове управління як невід'ємну компоненту публічного адміністрування у сфері оборони [1, с.40], що має свої особливі ознаки, багато у чому відмінні від загальних ознак публічного адміністрування загалом та публічного адміністрування у сфері оборони зокрема.

Якщо погодитися з існуючим у західній правовій традиції підходом щодо публічного адміністрування як державного управління, що за своєю сутністю є реалізацією відповідної політики урядом, то відмінність у змісті публічного адміністрування у сфері оборони та військового управління стає очевидною. Адже публічне адміністрування у сфері оборони за такого підходу означатиме реалізацію державної політики (у постіндустріальному суспільстві державна політика розглядається як публічна політика) у сфері оборони.

Військове управління безумовно має відношення до реалізації державної політики у сфері оборони, залежить від політичних рішень, що формують зміст державної політики у сфері оборони, проте на відміну від політичної діяльності реалізується у рішеннях, діях військового командування щодо управління Збройними Силами України, силами оборони.

Військове управління не може вийти за межі, визначені державною політикою у сфері оборони [2, с. 73-75]. Відтак залежність військового управління від публічного адміністрування у сфері оборони має імперативний характер, що загалом відповідає конституційним положенням щодо призначення Збройних Сил, яке полягає у здійсненні оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Натомість необхідно акцентувати увагу на взаємозалежності військового управління від публічного адміністрування у сфері оборони, що виявляється у можливостях Збройних Сил реалізувати встановлене Конституцією України призначення.

Висловлена позиція стосовно публічного адміністрування у сфері оборони та військового управління знайшла своє втілення у законодавстві про оборону України.

Водночас оборона України відповідно до Закону України «Про оборону України» є системою політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Звідси логічним є висновок, що у системі заходів, які становлять оборону держави, військове управління є однією зі складових, яка стосується безпосередньо воєнних та у відповідній частині – організаційних заходів.

Правове забезпечення публічного адміністрування у сфері оборони та військового управління мають спільну правову основу, якою є Конституція України, конституційні законодавчі акти про національну безпеку, про оборону, про Збройні Сили України та інші.

Законодавство про оборону та про організаційно-правові основи військового управління утворює нормативно-правову складову військового управління.

Діяльнісні ознаки військового управління розкриваються в його інституційних і

функціональних ознаках. Інституційно-функціональний підхід до розуміння змісту військового управління дає можливість визначити та розкрити механізм правового забезпечення військового управління.

За такого підходу виявляється, що військове управління полягає у діяльності з управління силами оборони Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу Збройних Сил України, інших органів військового управління сил оборони.

Правове забезпечення військового управління формує його цілісну систему, яка є необхідною для ефективного, якісного впливу на вирішення конкретних завдань щодо управління силами оборони держави.

Система військового управління містить відповідні завданням щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності держави рівні управлінської діяльності військового командування.

Управлінська діяльність військового командування у мирний час та в умовах збройного конфлікту здійснюється на стратегічному, оперативному, оперативно-тактичному, тактичному рівнях і завершується управлінням військових підрозділів.

Взаємозалежність управлінської діяльності військового командування на кожному з рівнів військового управління є закономірною, демонструє ознаки цілісності системи військового управління.

Звичайно така взаємозалежність, маючи детермінуючий характер, не заперечує визначального для військового управління принципу єдиноначальності, правова природа якого полягає в особливостях військових правовідносин, заснованих на відносинах підлеглості, на праві військових начальників віддавати накази та на обов'язкові підлеглих виконувати накази. Прийняття у процесі військового управління рішень військовим командуванням, віддання наказів, які є необхідними для реалізації призначення силами оборони у конкретній ситуації, напряму залежать від прийнятих на вищому рівні управлінських рішень.

Якщо розглядати стратегічний рівень військового управління, то рішення щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності держави залежать від сформованої державної політики у сфері оборони або ж воєнної політики та від визначених державною політикою політичних рішень, відповідних цим рішенням заходів.

Необхідно зазначити, що військове управління на стратегічному рівні повною мірою залежить від інших визначених законом заходів у системі заходів, що становлять зміст оборони. Особливого значення мають політичні, економічні, заходи, які формують як державну політику, так і ресурсне забезпечення військового управління. Адже без необхідного і достатнього ресурсного забезпечення вирішити завдання щодо оборони неможливо, військове управління обмежене у своїх можливостях спроможностями держави щодо економічного, ресурсного забезпечення оборони.

Військове управління на оперативному та на оперативно-тактичному рівнях визначаються завданнями, рішеннями, що прийняті на стратегічному рівні. Питання ресурсного забезпечення залишається важливим та має вирішуватися відповідно до завдань, що вирішуються на оперативному, оперативно-тактичному рівнях.

На тактичному рівні військового управління військове командування організовує та забезпечує виконання управлінських рішень, що прийняті на оперативному, оперативно-тактичних рівнях. Ресурсне забезпечення визначається обсягом завдань, що виконуються на тактичному рівні та не може бути нижчим від необхідних для забезпечення виконання таких завдань.

Саме тому проблема економічного, ресурсного забезпечення у системі заходів оборони знаходить своє вирішення у законодавстві про оборону, що утворює нормативну складову правового забезпечення оборони.

Особливими ознаками характеризується управлінська діяльність військового

командування в умовах бойових дій. Правове забезпечення такої діяльності полягає не лише у законодавчому регулюванні діяльності сил оборони, але й у визначенні підзаконними нормативно-правовими актами правил підготовки, організації та ведення бойових дій. Важливе значення, часто – вирішальне значення має формування та віддання військових наказів щодо організації та ведення бойових дій у наступальному чи оборонному боях.

В умовах бойових дій військове управління у контексті ресурсного забезпечення має засновуватися на обґрунтованій, такій, що відповідає реаліям сучасної війни Методиці оперативно-тактичних розрахунків.

Інституційна складова правового забезпечення військового управління відображає сформовану на основі законодавства про оборону структуру сил оборони. Якщо на стратегічному рівні це питання вирішено відповідно до законів України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про основи національного спротиву» тощо, то на оперативному, на оперативно-тактичному рівнях рішення щодо інституційної складової системи військового управління законодавчими актами на сьогодні не регулюються. Відсутність належної правової основи щодо інституційної побудови оперативного та оперативно-тактичного рівнів негативно позначається на якості, ефективності діяльності відповідних органів військового управління, послаблює правовий вплив на діяльність системи військового управління.

У системі військового управління важливе значення має контроль, як один з невід'ємних елементів управлінської діяльності. Такий контроль має забезпечувати вплив на діяльність військового командування для досягнення та підтримання стану бойової готовності, для своєчасного виявлення недоліків, проблемних питань до рівня окремої військової частини, батальону, вжиття заходів для усунення виявлених недоліків з метою приведення інституційних спроможностей суб'єктів, які зазнають контролю, до вимог, встановлених законодавством.

Контрольна функція військового управління має вирішувати важливе завдання постаналізу – перевірки, аналізу порушень і недоліків щодо виконання, зокрема, завдань в оборонному чи в наступальному боях, проведенні військових операцій з наданням компетентному командуванню пропозицій щодо усунення недоліків, приведення військових частин і підрозділів до стану боєздатності, готовності виконувати завдання за призначенням.

Правове забезпечення публічного адміністрування у сфері оборони та військового управління виявляється у діяльності правоохоронних органів, органів прокуратури, правосуддя щодо підтримання якісного стану військового правопорядку.

З огляду на це важливе значення має організація та діяльність системи військової юстиції, як системи, що поєднує нормативні та інституційні складові у механізмі правового забезпечення оборони держави для підтримання військового правопорядку та у такий спосіб – виконання завдань щодо забезпечення воєнної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Мельник С.М. Військове управління в системі забезпечення національної безпеки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. №38. С.38-40.
2. Богуцький П.П. Публічне адміністрування у сфері оборони України: телеологія воєнної безпеки. Право України. 2024. №8. С.71-82

Eyyubova Mehriban
Baku State University,
Faculty of Law,
Department of International Public Law,
Doctor of Law, Associate Professor

Development directions of the criminal legislation of the Republic of Azerbaijan in the field of violation of international humanitarian law norms

The regulation of violations of international legal norms and the issue of responsibility for such violations require the formation and development of domestic legislation in various directions. One of these areas is international humanitarian law. In this field, international responsibility encompasses both state responsibility and individual responsibility [6, p. 950].

International humanitarian law, applied during armed conflicts, is one of the most developed branches of international law. Its norms are aimed at protecting persons not participating in hostilities, limiting the means and methods of warfare, safeguarding cultural values, and more. These aspects significantly enhance the special importance of international humanitarian law. Literature emphasizes that international humanitarian law is increasingly recognized as the branch of international law focused on limiting the suffering and hardship caused by armed conflicts through regulating methods and means of warfare, ensuring the protection of war victims and civilians, and establishing the inevitability of punishment and appropriate responsibility for "grave breaches" of humanitarian law [1, p. 176]. International humanitarian law consists of two branches known as the “Hague Law” and the “Geneva Law.” The “Hague Law” or “Law of War,” which defines the rights and obligations of the warring parties during hostilities, regulates the means and methods of harming the enemy in order to prevent unnecessary military actions presented as unjustified military necessity—actions that often result in excessive human casualties and destruction. It also limits the use of certain means and methods in some cases, and is notable for reflecting humanitarian values. Over time, Hague Law has undergone significant changes. Its principles and norms have shifted focus toward the protection of war victims, thereby considerably expanding its scope. In the modern context, the “Geneva Law” or “true humanitarian law” comprises the four Geneva Conventions of 1949, along with two Additional Protocols adopted in 1977 and a third Additional Protocol adopted in 2005.

The analysis of international humanitarian law norms allows for a clear distinction of several types of unlawful acts in this field, which include: grave breaches of the 1949 Geneva Conventions in international armed conflicts; violations of other rules and norms governing the conduct of international armed conflicts (including international customary law); grave breaches of the 1949 Geneva Conventions in non-international armed conflicts; violations of other rules and norms governing the conduct of non-international armed conflicts (including international customary law). It should be specifically emphasized that, in addition to the above-mentioned categories, violations of rules that, in a general sense, may fall under the fundamental and universally recognized principles of international law and relate to this sphere should also be included in the category of violations of international humanitarian law norms [4, p. 31]. This justifies a broader interpretation of the concept of violation of international humanitarian law norms and ensures that individuals who commit such crimes are not exempt from international responsibility.

The violation of customary international law norms in this field should also be specifically noted. As stated in the 1951 Advisory Opinion of the UN International Court of Justice regarding reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, as well as in the 2007 judgment on the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the case of Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, the core provisions of this international legal instrument have been universally recognized as customary international law [5, p. 24–28]. Thus, this has been fully acknowledged in the decisions of relevant international courts (e.g., the European Court of Human Rights), international tribunals (e.g., the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), international commissions (e.g., the

Ethiopia-Eritrea Claims Commission), and even in the decisions of national judicial bodies (e.g., the ruling of the Supreme Court of the State of Israel) [3, p. 59]. In this context, it is entirely justified and acceptable to generally consider violations of international humanitarian law norms as violations of human rights. Therefore, international responsibility must also be established for breaches of customary international law. It is true that many customary norms related to international humanitarian law have been transformed into international treaties; however, the unchanging role of custom remains intact, as customary international law continues to be one of the primary sources. At the same time, the commission of certain international crimes by states or individuals, even without those states being parties to international treaties, cannot exempt them from international responsibility. On the contrary, it indicates a greater threat posed by such states to international security. Another important point is that customary norms not only fill existing gaps in international treaty law in this area but also contribute positively to the creation of new international legal norms. Thus, in the modern era, international practice fully recognizes that international humanitarian law norms also significantly incorporate existing customary international law norms, which must be duly taken into account when assessing violations of international humanitarian law.

The implementation of international humanitarian law norms is an integral part of the broader process of implementing international legal norms arising from states' international obligations. Overall, international law creates a favorable environment for the proper functioning and development of national legal systems. In this regard, analyzing the relevant relationships, A.I. Aliyev rightly notes that the adoption of specific legislative and other normative acts, as well as the undertaking of organizational measures at the domestic level, serve as essential tools for the implementation of international legal norms [1, p. 54]. According to a similar view expressed by L.H. Huseynov, every state must ensure that its domestic legal system aligns with the international obligations it has undertaken in order to fulfill them in good faith. In this regard, the implementation of necessary legislative measures is imposed on the participating states as a requirement in international treaties, and such directives manifest themselves in two forms: general and specific instructions [5, p. 49–50]. In legal literature that approaches international law from a more superior position, it is noted that the issue of the functioning of international law is a matter of international law itself, not of domestic legislation. However, it is also emphasized that these matters must be carried out through national legal procedures [2, p. 252–254].

The implementation of international legal norms into the legal system of the Republic of Azerbaijan is based on Articles 10, 12, 148, and 151 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan. In accordance with these articles: the international treaties of the Republic of Azerbaijan are an integral part of its legislative system (Article 148-II); in the event of a conflict between international treaties to which the Republic of Azerbaijan is a party and the normative legal acts included in the legislative system of the Republic of Azerbaijan (except for the Constitution of the Republic of Azerbaijan and acts adopted by referendum), the international treaties shall prevail (Article 151). Although Article 151 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan recognizes the primacy of international legal norms, its main purpose is to resolve possible conflicts between international treaties and domestic normative acts. Furthermore, the provisions of Article 12 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, which relate to human rights, should also be specifically emphasized. Thus, Clause 2 of the aforementioned article states that the human and civil rights and freedoms enumerated in this Constitution are applied in accordance with the international treaties to which the Republic of Azerbaijan is a party. Furthermore, Article 10 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan states that the Republic of Azerbaijan builds its relations with other states on the principles set forth in universally recognized norms of international law [7], which reflects a direct commitment to the fundamental principles of international law.

In this context, the provisions of Article 1 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan should be specifically highlighted. Article 1.2 of the Criminal Code states that this Code is based on the Constitution of the Republic of Azerbaijan, as well as the universally recognized norms and principles of international law. Furthermore, Clause 1.3 of the same article specifies that laws which establish criminal liability and prescribe punishment for individuals who have committed a crime

may only be applied after they have been incorporated into this Code [8]. This provision is appropriately formulated from the standpoint of resolving issues related to criminal liability.

A number of articles related to the violation of international humanitarian law norms are defined in the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. For example: Article 114 – defines the crime of mercenarism; Article 115 – the crime of violating the laws and customs of war; Article 116 – violation of international humanitarian law norms during armed conflict; Article 117 – inaction or issuing criminal orders during armed conflict; Article 118 – military looting; Article 119 – titled misuse of protected emblems [8].

A comparison between Article 8 of the Rome Statute of the International Criminal Court and Articles 115–119 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan leads to the conclusion that most types of violations of international humanitarian law have been incorporated into the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. However, it is necessary that such crimes be defined in a broader and more distinct manner, in other words, in the form of independent legal elements. In addition, as a continuation of the ongoing legislative reforms, the accession of the Republic of Azerbaijan to the International Criminal Court would also yield positive and effective outcomes in the fight against international crimes and in the improvement of national criminal legislation.

Thus, while fully reflecting the primacy of international legal norms, it is necessary to introduce relevant amendments and additions to the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan concerning violations of international humanitarian law norms. These considerations, taking into account both general and specific issues, should be addressed in parallel within the General and Special Parts of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan and should mutually complement each other. These amendments should be based on international treaties, customary international norms, and international court precedents, and should encompass the fields of international human rights law, international criminal law, and international humanitarian law.

List of sources used:

1. Aliyev A.I. Human rights. Textbook. Baku, Nurlar, 2019, 352 p.
2. Buromensky M.V. On the issue of the effect of international law in the domestic legal order of Ukraine // International law as the basis of the modern world order. Liber Amicorum for the 75th anniversary of prof. V.N. Denisov. Kiev-Odessa, Phoenix, 2012, (878 p.) p. 251-272.
3. David E. Principles of the Law of Armed Conflicts. Lecture Course. Handbook of the Law Faculty of the Free University of Brussels, Bruylant, Brussels, 1994, 792 p.
4. Eyyubova M.Y. Theoretical and practical problems of international legal responsibility for war crımes ın modern perıod. Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Laws. Bakı, 2024, 55 p.
5. Huseynov L.H. International law. Baku, ABU, 2008, 240 p.
6. Protection of Human Rights during Armed Conflicts and in Post-Conflict Situations: International Legal Aspect. Ed. U.Mammadov, T.Huseynov. Institute of Law and Human Rights. Baku, “Science and Education”, 2023, 1104 p.
7. The Constitution of the Republic of Azerbaijan - https://e-qanun.az/framework/897
8. The Criminal Code of the Republic of Azerbaijan - https://e-qanun.az/framework/46947

Казмірчук Анатолій
Командування Медичних сил Збройних Сил України,
командувач, генерал-майор медичної служби,
доктор медичних наук, професор

Елементи публічної влади в системі медичного забезпечення Збройних Сил України: сучасні виклики та перспективи подальшого розвитку

Широкомасштабне вторгнення росії на українські терени поставило на порядок денний необхідність кардинального переосмислення системи медичного забезпечення Збройних Сил України (далі – ЗС України), підготовки до застосування сил і засобів медичної служби, як важливих складових забезпечення готовності до виконання завдань (заходів) медичного забезпечення військ (сил).

Метою медичного забезпечення військ (сил) є забезпечення високого рівня боєздатності особового складу шляхом збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців, запобігання виникненню і розповсюдженню хвороб, надання медичної допомоги, найшвидшого відновлення їх працездатності, боєздатності та повернення до обов'язків військової служби [1].

Виходячи з того, що публічне управління в умовах воєнного стану, має багатоаспектний і багатогранний характер, здійснюється за допомогою численних засобів, способів, методів і процедур, це безперечно вимагає ефективного функціонування медичної служби ЗС України. Саме тому в системі медичного забезпечення ЗС України актуальним є стан реалізації суб'єктами визначених завдань і функцій, яким притаманні такі принципи, як оперативність, гнучкість, узгодженість під час ухвалення управлінських рішень, а також встановлення і підтримання взаємодії з державними інститутами й суб'єктами громадянського суспільства.

Медичне забезпечення ЗС України в мирний час і в особливий період організовується та здійснюється відповідно до вимог Конституції України, законодавства з питань охорони здоров'я, законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, наказів і директив Міністерства оборони України, Головнокомандувача ЗС України, Генерального штабу ЗС України, командувача Медичних сил ЗС України, нормативних (доктринальних) актів (документів) та керівних документів з питань підготовки і застосування ЗС України, військово-медичних стандартів і протоколів надання медичної допомоги [2].

Головним документом військової медицини на державному рівні залишається Воєнно-медична доктрина України – всеохоплюючий документ, який стосується органів публічної влади, враховує положення законодавства України з питань охорони здоров'я, національної безпеки і оборони, а також є основою для розроблення нормативно-правових актів нижчого рівня з питань охорони здоров'я військовослужбовців і медичного забезпечення військ (сил). Ця Доктрина визначає мету, принципи, організаційні засади системи охорони здоров'я військовослужбовців, повноваження і відповідальність за її реалізацію, фінансове і ресурсне забезпечення, наукове супроводження військової охорони здоров'я, вирішення проблем військової медицини, а головне – відповідальність держави та органів публічної влади за розвиток системи охорони здоров'я військовослужбовців і забезпечення її спроможностей [3].

Важливу роль в реалізації функцій і повноважень публічної влади в системі медичного забезпечення ЗС України відіграє Командування Медичних сил ЗС України (далі – Командування), яке було сформоване 5 лютого 2020 року. Командування є органом військового управління, завдання та функції якого визначені у Положенні та затверджені наказом Головнокомандувача ЗС України.

Упродовж 2021 – 2024 років сформовано вертикаль управління медичної служби ЗС України, забезпечено набуття оперативних спроможностей органами управління медичним забезпеченням військ (сил), а також тимчасово створеними органами військового управління, які сформовані на воєнний час.

Командування успішно реалізовує функцію планування розвитку спроможностей, операційної (поточної) діяльності, а також функції генерування підпорядкованих сил і засобів медичного забезпечення, їх застосування [4].

Основними показниками ефективності реалізації функцій публічної влади є такі: централізоване управління закладами охорони здоров'я в системі Міністерства оборони України; визначення та дотримання принципів і політики медичного забезпечення сил безпеки і оборони; виконання функції забезпечення військових частин (з'єднань) медичним майном і медичною технікою; встановлення і підтримання співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, в підпорядкуванні яких є заклади охорони здоров'я всіх форм власності; підтримання співпраці з громадянським суспільством.

Варто зазначити, що за результатом набутого досвіду виконання завдань медичного забезпечення в 2022 – 2024 роках, опрацьовано Настанову з медичного забезпечення ЗС України на особливий період, проєкти Настанови з медичної евакуації у ЗС України та інших нормативно-правових документів, які нині проходять погодження в органах військового управління.

Для забезпечення реалізації функцій публічної влади та актуалізації функціонування єдиного медичного простору в умовах правового режиму воєнного стану, особливо важливо своєчасно ідентифікувати виклики в таких сферах:

політичній (реалізація зобов'язань держави перед суспільством і кожною людиною щодо збереження їх здоров'я);

воєнній (медичне забезпечення військ (сил), реагування на зміни в оперативній обстановці та характеру дій ворога);

соціальній (забезпечення соціальних гарантій та реалізація права кожної людини на охорону здоров'я);

інформаційній (забезпечення впровадження сучасних технологій та захисту персональних даних, різних баз даних);

економічній (формування необхідної та економічно обґрунтованої моделі охорони здоров'я суспільства загалом і кожної людини зокрема);

інфраструктурній (забезпечення стійкості, живучості та енергонезалежності медичної інфраструктури від негативного впливу різних факторів) [5].

Безумовно, найбільш важливим здобутком публічного управління є розроблення й впровадження на державному рівні сучасної функціонально-організаційної моделі медичного забезпечення ЗС України та інших складових сил оборони під час ведення бойових дій та забезпечення заходів національної безпеки і оборони держави. Вона ґрунтується на засадах єдиного медичного простору й передбачає функціональне об'єднання спроможностей медичних підрозділів медичних служб військових частин (з'єднань), військово-медичних закладів і системи цивільної охорони здоров'я, впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем, розроблення і втілення сучасних ефективних медичних технологій надання медичної допомоги, лікування та реабілітації [6].

Для забезпечення обороноздатності і стійкості ЗС України та інших складових сил оборони під час відсічі широкомасштабної збройної агресії російської федерації, з урахуванням отриманого досвіду медичного забезпечення застосування військ (сил), необхідно продовжити розвиток системи медичного забезпечення, уточнити підходи в організації медичного забезпечення ЗС України з урахуванням змін у військово-організаційних структурах ЗС України.

Реалізація завдань і функцій публічного управління медичної служби ЗС України, які визначені Командуванню, органам управління медичного забезпечення видів, окремих родів військ (сил), оперативних (повітряних) командувань, з'єднань, військових частин, а також тимчасово створеним органам військового управління, які сформовані на воєнний час, вимагають від командувачів, командирів (начальників):

підтримувати в постійній готовності сили та засоби медичної служби для виконання

заходів (завдань) медичного забезпечення військ (сил);

організовувати та проводити заходи щодо надання медичної допомоги пораненим, ураженим, травмованим і хворим, відновлення їх працездатності, боєздатності та повернення до обов'язків військової служби;

забезпечувати санітарне та епідемічне благополуччя військовослужбовців;

організовувати медичну розвідку, медичний захист від чинників радіаційного, хімічного і біологічного впливу;

організовувати своєчасне, повне та безперебійне забезпечення медичних підрозділів медичною технікою і майном;

організовувати, планувати та управляти заходами реагування на надзвичайні ситуації у зонах (районах) пандемії, епідемій у ЗС України;

брати участь в удосконаленні системи медичного забезпечення військ (сил) на основі комплексного аналізу підготовки та характеру ведення бойових дій, особливостей виникнення, характеру і перебігу бойових уражень та захворювань, досягнень медичної науки і практики, досвіду функціонування медичної служби в особливий період.

Список використаних джерел:

1. Медичне забезпечення. Основи організації медичного забезпечення військ (сил) / Фурдик В.Д., Лозовий М.Г., Власов І.О. та ін. – К., 2020. – 240 с.
2. Казмірчук А.П. Формування системи законодавчих, нормативно-правових, доктринальних і керівних документів з питань військової охорони здоров'я та медичного забезпечення Збройних Сил України / А.П. Казмірчук, В.Г. Лівінський, В.О. Жаховський // Український журнал військової медицини. – 2024. – Вип. 2. – Т. 5. – С. 5 – 17.
3. Воєнно-медична доктрина України: затв. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 року № 910. Офіційний вісник України офіційне видання від 16.11.2018 — 2018 р., № 88, стор. 105, стаття 2930, код акта 92123/2018. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-%D0%BF#Text.
4. Спільна доктрина НАТО з медичного забезпечення. – Б.м., 2019. – 114 с.
5. Ткаля О.В. Сутність державної влади та її основні властивості / Ткаля О.В. // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2024. – № 1. – С. 230 – 235.
6. Стратегії розвитку Медичних сил Збройних Сил України до 2035 року: затв. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 12 березня 2020 року № 100.

Карпенко Микола
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації, безпеки і права,
головний науковий співробітник,
доктор юридичних наук, доцент

Військова злочинність: вплив на воєнну безпеку України

Воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей [1].

Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [1].

Відповідно до п. 60 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020, передбачено, що одним із напрямів зміцнення бойового потенціалу Збройних Сил України, інших органів сил оборони є зростання їх рівня боєготовності та боєздатності.

Одним із чинників, який нині впливає на стан воєнної безпеки України є рівень військової злочинності в Силах оборони України, який за останнє десятиліття (2014-2024 рр.) у зв'язку із агресією російської федерації проти України суттєво змінився в сторону збільшення. Тільки протягом 2024 року Офісом Генерального прокурора згідно Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1-місячна), що затверджена наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 299, обліковано 93900 вчинених військових кримінальних правопорушень (далі - ВКП), передбачених ст. 402-435-1 Кримінального кодексу України (далі - КК), у яких 8729 особам вручено повідомлення про підозру і з них щодо 6456 військовослужбовців обвинувальні акти направлені до судів для розгляду.

Відповідно до звітності (форма № 7 «Звіт про склад засуджених»), затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325, із 61434 осіб, засуджених протягом 2024 р., 6532 особи є військовослужбовцями, що становить 10,63 % від загальної кількості. З них за вчинення ВКП, передбачених розділом XIX Особливої частини КК, засуджено 1934 військовослужбовців.

Не покращилась ситуація із військовою злочинністю і за 2 місяці 2025 р. Із 114029 кримінальних правопорушень, облікованих Офісом Генерального прокурора, 36933 є ВКП, що становить 32,39 %.

З метою посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення окремих (найбільш небезпечних) ВКП і приведення їх у відповідність із вимогами особливого періоду, що включає і правовий режим воєнного стану, законодавець в період з 21.02.2014 по 20.08.2024 р. на підставі 15-ти законів вносив зміни і доповнення до статей розділу XIX Особливої частини КК.

Зокрема, до ст. 401 («Поняття військового кримінального правопорушення») зміни і доповнення вносились шістьма і до ст. 407 («Самовільне залишення військової частини або місця служби») КК п'ятьма законами. Крайнім із вищезазначених на підставі Закону України від 20.08.2024 р. № 3902-IX стаття 401 КК доповнена частиною 5, згідно якої «особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407 («Самовільне залишення військової частини або місця служби»), 408 («Дезертирство») (прим. авт.) цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби» [2].

Ситуація із військовою злочинністю серед військовослужбовців була і залишається критичною і може загрожувати воєнній безпеці України. На нашу думку збільшення вчинених ВКП пояснюється збільшенням особового складу Сил оборони України за рахунок мобілізованих із цивільного життя громадян, частина яких не була звична до вимог статутів Збройних Сил України по неухильному виконанню їх вимог щодо дотримання військової дисципліни і недостатнім впливом на їх виховний процес в силу різних причин.

Одночасно військові правоохоронні органи, які фактично відсутні вже протягом тривалого періоду, і суди не були готові до ефективної діяльності по виконанню своїх обов'язків щодо швидкого проведення досудового розслідування і здійснення правосуддя в межах термінів, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, у той період, коли військова злочинність збільшилась у рази.

З метою посилення ефективності запобігання та протидії кримінальним правопорушенням серед особового складу 04.04.2024 р. за № 129 Головнокомандувачем

Збройних Сил України було видано наказ “Про вжиття заходів щодо зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України”, яким затверджено Систему роботи посадових осіб Збройних Сил України, військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України спільно з представниками правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, пов’язаних з непокорою, невиконанням наказів, погрозою або насильством щодо начальника, самовільним залишенням військової частини або місця служби, дезертирством, а також самовільним залишенням поля бою або відмовою діяти зброєю, їх виявлення і припинення.

Разом з тим, прийняті заходи недостатні для того щоб зняти з розгляду проблеми, які існують у військовій сфері із станом військового правопорядку. Ситуація вимагає прийняття більш далекоглядних заходів, пов’язаних із науковим супроводом системи запобіжних заходів, які здійснюються командирами і начальниками різних рівнів з метою запобігання та протидії військовій злочинності. Мова йде про створення відповідного напряму в кримінологічній науці – військової кримінології, про що вже ведеться мова [3]. ЇЇ створення започатковано науковими дослідженнями О.М. Артеменка [4], В.В. Бондарєва [5], О.В. Дуйловського [6], Н.А. Дмитренко [7], А.О. Кавунської [8], Д.В. Казначеєвої [9], М.І. Карпенка [10; 11], Є.Б. Пузиревського [12], М.С. Туркота [13] та ін. науковців.

Мета військової кримінології полягає у виробленні наукових і практичних рекомендацій, положень та висновків щодо підвищення ефективності запобігання військової злочинності. Практичні цілі формулюються, беручи до уваги професійну підготовленість військових кадрів, їхнє матеріально-технічне, фінансове забезпечення й реальний час щодо проведення відповідних заходів. Нині надзвичайно важливо щоб наявні кримінологічні дослідження у військовій сфері, що вже оприлюднені, отримали застосування у практичній діяльності військових службових осіб. На подалі необхідно її розвивати, в т.ч. ввести вивчення основ військової кримінології відповідної тематики у підготовку осіб офіцерського, сержантського / старшинського складу.

На нашу думку, дієвою і ефективною формою протидії військовій злочинності є і продовжує залишатися необхідність дотримання статутного порядку всіма без виключення військовослужбовцями вимог статутів Збройних Сил України. Так, згідно ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України військова дисципліна зобов’язує кожного військовослужбовця: “додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги статутів Збройних Сил України, накази командирів; виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету; поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків”. Залишається лише забезпечити реалізацію статутного порядку як системи статутної організації і єдиної статутної вимогливості, спроможної ефективно вплинути на стан військової дисципліни серед військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Стратегія воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#top (дата звернення: 18.03.2025).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20.08.2024 р. № 3902-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n6 (дата звернення: 18.03.2025).
3. Сокуренко В.В. Військова кримінологія та необхідність її розроблення в умовах нинішнього дня. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. С. 343-347. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/82 (дата звернення 18.03.2025).
4. Артеменко О.М. Злочини проти порядку проходження військової служби: кримінологічне дослідження: монографія / О.М. Артеменко; [наук. ред. В.В. Голіна] Харків: Право, 2019. 224 с.

5. Бондарєв В.В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 272 с.
6. Дуйловський О.В., Шалгунова С.А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам і правопорушенням серед військовослужбовців внутрішніх військ (Національної гвардії) Міністерства внутрішніх справ України. Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія / За заг. ред. В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 83-126.
7. Дмитренко Н.А. Злочинність у Збройних Силах України : кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / Н.А. Дмитренко, О.О. Шкута. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.
8. Кавунська А.О. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект: монографія / А.О. Кавунська, М.В. Корнієнко, О.О. Шкута. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 212 с.
9. Казначеєва Д.В. Військова злочинність. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. С. 536-550.
10. Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) / За заг. ред. Матвійчука В.К.: Монографія. Київ: КНТ, 2006. 232 с.
11. Карпенко М.І. Актуальні питання кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення та їх запобігання потребують невідкладного позитивного вирішення. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p. С. 316-338.
12. Пузиревський Є.Б. Запобігання військовим злочинам : монографія / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2011. 176 с.
13. Туркот М.С. Проблеми протидії злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам). Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України: наук.-практ. посіб. / [Туркот М.С., Богуцький П.П., Дячук С.І., Вернидубов І.В., Сегеда С.П.]. Київ: Видавничий дім «АртЕк», Національна академія прокуратури України, 2014. 246 с.

Пашинський Володимир
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, доцент

Збройні Сили України як основний суб'єкт забезпечення оборони держави: інституційна характеристика

Для ефективного адміністративно-правового забезпечення оборони держави в умовах широкомасштабної російської військової агресії важливе значення має діяльність спеціальних суб'єктів забезпечення, на які безпосередньо покладається функція оборона держави у загальній системі забезпечення національної безпеки і оборони.

Систему спеціальних суб'єктів забезпечення оборони складають сили оборони до яких належать: Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [1].

Серед сили оборони особливе місце посідають Збройні Сили України, як спеціальна державна інституція, військове формування, на яке Конституцією України покладено завдання забезпечення оборони держави, захисту суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу [2].

Для розуміння місця Збройних Сил України в системі суб'єктів забезпечення оборони держави важливе значення має розуміння сутності та правової природи війська взагалі й Збройних Сил України зокрема, як спеціальної державної інституції, а в умовах широкомасштабної російської військової агресії як державно-правового явища, що безпосередньо впливає та визначає майбутнє існування української нації та української державності.

Розвиток збройних сил (армії, війська) як спеціальної державної інституції, об'єктивно обумовлений і нерозривно пов'язаний з виникненням та розвитком самої держави, і як невід'ємної її складової армії, без якої неможливе існування самої держави. Як зазначає М. П. Требін, армія є одним із перших структурних елементів апарату держави, з якого починається процес державотворення [3, с.44]. На думку О. Ф. Скакун, збройні сили є військовою державною структурою, призначеною для оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. У контексті міжнародного права це регулярні (Сухопутні, Військово-морські, Військово-повітряні) і нерегулярні (ополчення, партизани, повстанці) військові формування держави. Держава може використовувати збройні сили у порядку самооборони лише в разі збройного нападу на неї. Збройні сили як державні органи є вторинними, адже утворюються первинними органами (Верховною Радою України), похідні від них і підзвітні їм [4, с.163].

На думку В. В. Сокуренка, Збройні Сили України – це специфічна мілітаризована державна структура, яка створена з метою відстоювання національних інтересів України, забезпечення цілісності й недоторканності державних кордонів і суверенітету держави шляхом підготовки військовослужбовців до збройного захисту й здійснення захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту як усередині держави, так і зовні [5, с.74].

Як зазначає І. М. Коропатнік, Збройні Сили України – це багатоскладова державна структура, що складається із суб'єктів з різною сферою інтересів та функцій, ступенем повноважень тощо, але об'єднаних спільною рисою – їх головним обов'язком є оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [6, с.68].

Виходячи із таких загальних підходів щодо визначення та розуміння збройних сил, можемо виділити специфічні властивості Збройних Сил України, як спеціального інституту (органу) держави, які обумовлюються їх правовою природою та місцем в системі державних інституцій призначених для виконання функцій держави щодо задоволення публічного інтересу у різних сферах суспільного життя.

До таких основних інституційних ознак Збройних Сил України можемо віднести:

створюються державою як спеціальний силовий державний інститут (орган), військове формування для реалізації функції оборони держави, захисту суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності із застосуванням збройної (військової) сили;

виступають основним постійно діючим структурним елементом механізму держави, який є гарантом існування та розвитку суспільства й держави, їх захисту від внутрішніх і зовнішніх військових загроз;

є складовою сектору безпеки і оборони, основним елементом сил оборони держави, що перебуває в системно-ієрархічному підпорядкуванні цивільних органів державної влади та органів військового управління, та під демократичним цивільним контролем;

діяльність Збройних Сил України України та виконання ними бойових завдань за призначенням суворо регламентується нормами міжнародного та національного права, зокрема військово-адміністративного права яке регулює сферу оборони держави;

мають особливу внутрішню організаційну військово-управлінську (єдиноначальність, централізація, субординація) та військово-функціональну (види, роди військ, сил) структуру для виконання функції оборони держави; мають виключну бойову спроможність (готовність),

сили і засоби для міжвидового стратегічного, оперативного й тактичного застосування в умовах мирного часу та особливого періоду з використанням відповідних видів військового озброєння, військової техніки, матеріальних і людських ресурсів;

призначені та здатні реалізовувати покладені оборонні завдання і державно-захисні функції (зовнішні та внутрішні) збройними засобами шляхом ведення широкомасштабних воєнних операцій та безпосереднього ведення бойових дій;

комплектується військовослужбовцями, які мають військові звання, спеціальну військову підготовку, виконують завдання виключно в інтересах оборони держави і відповідно до норм міжнародного і національного права мають виключне право на застосування військової сили, зброї для оборони держави;

представляють національно свідому, об'єднану на основі патріотичних традицій та корпоративної етики соціальну групу, яка формується через систему військової освіти та підготовки, основу якої становить професійний офіцерський склад [7, с.319-320];

в умовах війни комплектуються призваними по мобілізації, на особливий період, військовозобов'язаними громадянами для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України і повинні дотримуватися норм військового права і військових традицій.

Таким чином, Збройні Сили України як спеціальний інститут (орган) держави, військове формування мають інституційні ознаки, які обумовлені їх призначення та функціями у загальні системи органів публічної влади щодо забезпечення оборони, захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України від зовнішніх та внутрішніх шляхом безпосереднього застосування збройної сили.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 30.03.2025).
2. Конституція України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0% BA/96% D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 30.03.2025).
3. Требін М. П. Армія в системі української державності. *Українська державність: становлення, досвід, проблеми (за матеріалами XII Харків. політолог. читань).* Харків: Право, 2001. С. 44.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид. Київ: Алерта, 2016. 528 с.
5. Сокуренко В. В. Характеристика системи Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* Одеса, 2015. № 15. Т. 1. С. 74–76.
6. Коропатнік І. М. Взаємодія громадянського суспільства і Збройних Сил України: адміністративно-правові засади: монографія. Київ: «МП Леся», 2016. 412 с.
7. Пашинський В. Й. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти. Монографія. Пашинський В. Й. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 408 с.

Пашинський Володимир
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, доцент

Кондратов Дмитро
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Військове управління в умовах воєнного стану: питання ефективності

В умовах повномасштабної російської агресії для забезпечення оборони нашої держави важливе значення має ефективна система військового управління яка базується на основі сучасних інформаційних-телекомунікаційних технологій. Нажаль, на сьогодні у Збройних Силах України зберігається надмірна бюрократизація діяльності органів військового управління яка негативно впливає на їх здатність виконувати бойові завдання за призначенням в умовах війни. Надмірна формалізація значної кількості процедур, зокрема щодо обліку особового складу, матеріально-технічного забезпечення, організації навчань, обліку і списання військового майна, створює додаткові бюрократичні перешкоди, які негативно впливають на прийняття ефективних управлінських рішень.

Наприклад, у разі проведення навчальних стрільб військові підрозділи змушені готувати великий обсяг різної папкрової документації, що включає накази, плани, схеми, журнали обліку та реєстрації, інструктажі з техніки безпеки та інші звітні документи. Весь цей процес потребує значного часу та ресурсів на підготовку, перевірку та погодження, що значно зменшує кількість годин, які можуть бути використані безпосередньо на якісну практичну підготовку особового складу. Це особливо критично в умовах сучасної війни, коли гнучкість і швидкість підготовки та адаптації військовослужбовців, військових підрозділів до ведення бойових дій, змін на полі бою є визначальними факторами їхньої боєздатності та готовності до виконання бойових завдань за призначенням.

Також, залишається надзвичайно складною процедура оформлення втрат військового майна, особливо внаслідок бойових дій. Наприклад, у разі втрати БПЛА через дії РЕБ противника, командування підрозділу має підготувати рапорти, акти, довідки, накази про списання, журнали обліку, матеріали службового розслідування та повідомлення до штабу. Така багаторівнева система списання військового майна створює додатковий тиск і відволікає військовослужбовців від виконання бойових завдань.

Складна система звітності та контролю за матеріально-технічним забезпеченням Збройних Сил України створює ризики затримок у постачанні матеріальних ресурсів, озброєння та військової техніки до підрозділів, додаткове надмірне фізичне і психологічне навантаження на особовий склад. Оформлення кожного переміщення чи втрати зброї, військового майна вимагає проходження кількох рівнів погодження, що в умовах бойових дій може суттєво уповільнити забезпечення підрозділів та негативно впливати їх боєздатність. Така надмірна бюрократизація також погіршує морально-психологічний стан військовослужбовців через психологічний тиск щодо оформлення паперової документації, страх перед можливими наслідками втрати майна, що може стримувати ініціативу і негативно позначатися на швидкості ухвалення управлінських рішень безпосередньо у бою.

Не менш актуальною є проблема забезпечення підрозділів боєприпасами та спорядженням, оскільки процедура їх отримання залишається надмірно бюрократизованою і потребує модернізації відповідно до викликів сучасної війни. Основною проблемою є громіздкість паперової документації та бюрократизація адміністративних процедур, що не відповідає сучасним потребам військових формувань. У межах чинного законодавства,

зокрема Закону України «Про національну безпеку України», передбачено раціональне використання оборонних ресурсів, а також можливість впровадження цифрових механізмів для підвищення ефективності забезпечення [1]. Часткове вирішення зазначеної проблеми вже реалізується через автоматизовані системи та електронний облік військового майна. З урахуванням суспільного запиту на прозорість та ефективність Збройних Сил України, доцільно запровадити єдину цифрову платформу для логістики та обліку озброєння, а також спростити звітну документацію для органів військового управління, особливо командирів у зонах бойових дій.

Варто зазначити, що з початку російської військової агресії Міністерство оборони України вживає заходів для зменшення бюрократизації та підвищення ефективності військового управління. Зокрема, щодо впровадження в систему військового управління принципів і стандартів НАТО, скорочення паперового документообігу, децентралізації прийняття управлінських рішень та посилення автономності підрозділів. Крім того, здійснюються організаційно-правові заходи для спрощенням внутрішньої документації, впровадженням електронного документообігу та зменшенням кількості адміністративних підрозділів. Наприклад, запровадження система електронного обігу документів "СЕДО" значно спростило документацію, її направлення та зберігання документів в період військового стану. Ця ініціатива дозволяє прискорити обмін інформацією між підрозділами, скоротити час на обробку документів та зменшити ризик втрати важливих даних [2]. А запуск електронних систем обліку особового складу та матеріальних ресурсів дозволяє автоматизувати багато бюрократичних процесів та знизити надмірне адміністративне навантаження на органи військового управління. У цьому контексті реалізується Концепція цифрової трансформації військового управління, зокрема шляхом впровадження системи SAP, що використовується в країнах НАТО. Для успішної реалізації цих змін необхідно провести відповідні правові та організаційні заходи, інтеграцію цифрових рішень на всіх рівнях військового управління, впровадження стандартів STANAG та ERP-систем, навчання персоналу, а також посилення міжвідомчої координації і незалежного моніторингу ефективності цифровізації управлінських процесів у силах оборони.

У межах цифрової трансформації оборонного сектору впроваджується адаптація до стандартів НАТО, а також інтеграція автоматизованих систем, зокрема «Delta», що забезпечують електронний облік ресурсів і персоналу та дозволяють оперативно фіксувати втрати для їх швидкого поновлення. Крім того, держава модернізує механізми закупівель через електронні платформи для підвищення прозорості та швидкості матеріально-технічного забезпечення сил оборони.

На нашу думку, подолання надмірної бюрократизації та підвищення ефективності системи військового управління вимагає необхідних організаційно-правових заходів на основі оновленої нормативно-правової бази. Створення сучасної та ефективної системи військового управління повинно базуватися на таких підходах: максимальне скорочення паперової документації, спрощення адміністративних процедур та скорочення дублюючих адміністративних органів, оптимізація електронного документообігу, впровадження цифрових технологій в процеси управлінської діяльності на основі здобутого бойового досвіду та стандартів НАТО.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 30.03.2025).
2. Про затвердження Інструкції з діловодства та документування управлінської інформації в електронній формі в Міністерстві оборони України та Генеральному штабі Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України № 370 від 26.07.2018 р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/370_nm_2018_instruction.pdf (дата звернення: 30.03.2025).

Возник Михайло
Національний університет оборони України,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

Цьось Юлія
Національний університет оборони України,
слухач 1 року навчання ОС "Магістр"

Реалізація прав і свобод військовослужбовців під час дії воєнного стану

Воєнний стан в Україні, запроваджений Указом Президента № 64/2022 від 24.02.2022 [1] та затверджений Законом № 2102-IX [2], триває понад три роки й продовжений до травня 2025 року. Цей період став випробуванням для правової системи, адже військовослужбовці, які захищають державу, опинилися в умовах, де їхні права на відпочинок, звільнення чи сімейне життя обмежуються заради національної безпеки. Відсутність демобілізації посилює проблему: люди залишаються на службі без чітких перспектив повернення до цивільного життя, що породжує правову невизначеність і судові спори.

Аналіз статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3] у редакціях від 19.02.2022 та 17.01.2025 показує спроби законодавців адаптувати правила до війни. Наприклад, з'явилися нові підстави для звільнення, як-от "вагітність" для жінок чи "звільнення з полону" для контрактників. Водночас додалися обмеження, такі як переогляд стану здоров'я, що ускладнює процес завершення служби. Ця суперечність змушує військовослужбовців звертатися до судів для захисту своїх прав.

Проблема має практичне значення, адже від того, чи можуть військовослужбовці реалізувати свої права, залежить їхня мотивація та боєздатність армії. За даними звіту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2023 рік [4], 15% скарг від військових стосувалися саме труднощів із звільненням. З наукової точки зору, тема важлива через недостатню увагу до гнучкості правового регулювання у воєнний час. Новизна полягає у концепції "адаптивного правового балансу", яка враховує воєнні реалії (держава намагається одночасно підтримати військовослужбовців і утримати їх на службі через обмеження), судову практику та гендерні аспекти.

На нашу думку, права військовослужбовців у воєнний час перебувають у стані балансування: держава намагається одночасно підтримати їх (наприклад, через соціальні гарантії) і утримати на службі (через обмеження). Це зрозуміло, адже війна вимагає максимальної мобілізації ресурсів. Проте таке поєднання створює колізії з Конституцією України [5], зокрема зі статтею 43, яка гарантує право на працю за власним вибором, і статтею 51, що захищає сім'ю.

Для формування пропозиції "адаптивного правового балансу", щоб усунути невизначеність і збалансувати інтереси держави та людей нами було проведено аналіз статті 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" [3] у редакції станом на 19.02.2022 та 17.01.2025 та аналіз 50 судових справ із ЄДРСР [6] за ключовими словами "звільнення", "воєнний стан", "здоров'я", "сім'я", за результатом чого встановлено:

1. **Покращення**, спрямовані на гуманізацію та соціальну підтримку військовослужбовців, які розширюють їх права, але водночас потребують чітких процедур для реалізації. Водночас вони відображають розширення можливостей для звільнення з військової служби, що стало відповіддю на воєнні реалії та соціальні потреби;
2. **Погіршення**, які відображають воєнну необхідність утримувати особовий склад, що ускладнює життя окремим військовослужбовцям і може впливати на ефективність армії.

Кравець І. М. у монографії "Соціально-правовий захист військовослужбовців у період воєнного стану" [7] підкреслює важливість прав військовослужбовців щодо звільнення за сімейними обставинами, а ми розглядаємо такі права через призму гендерну.

В цілому нова редакція ст. 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» [3] покращує права військовослужбовців, але суб'єктивність норм знижує їхню ефективність.

Нами було досліджено 50 судових справ, щодо оскарження відмов у звільненні з військової служби за статтею 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" за період 2022-2024 років, враховуючи різні регіони та підстави, з метою виявлення проблем правової невизначеності, суб'єктивності застосування норм та потреби в судовому захисті прав військовослужбовців. Пошук судових рішень проводився у Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) [6] України за ключовими словами: "звільнення з військової служби", "воєнний стан", "сімейні обставини", "стан здоров'я", "контракт", з фільтром за періодом 2022–2024 років.

За результатом аналізу виявлено, що 30 справ (60%) стосувалися сімейних обставин; 15 справ (30%) – стану здоров'я; 5 справ (10%) – закінчення контракту та інших підстав. Типовими проблемами є: нечіткість критеріїв "тимчасової непридатності" ("частина 5, пункт 3 "б"") – 12 справ; суб'єктивність командування у "небажанні продовжувати" ("частина 5, пункт 3 "ж"") – 4 справи; затримки в оформленні документів – 20 справ. За результатом судового розгляду, у 28 справах (56%) суд задовольнив позови, визнавши відмови незаконними, а в 22 справах (44%) відмови залишилися в силі через формальні підстави.

Підсумовуючи вищевикладене, ми пропонуємо вирішити цю проблему через "адаптивний правовий баланс" – підхід, який передбачає:

1. Різні правила звільнення для контрактників (які добровільно уклали контракт) і мобілізованих (які, виконуючи громадянський обов'язок, стали на захист держави у кризовий час);
2. Пріоритет прав жінок, щоб заохотити їхню участь у ЗСУ та врахувати їхні особливі потреби;
3. Щорічний перегляд законів на основі звітів Генштабу та судових рішень, щоб правила відповідали реаліям війни.

Ця модель узгоджується із Законом "Про правовий режим воєнного стану" №389-VIII [8], який дозволяє тимчасові обмеження прав, але вимагає їхньої пропорційності (стаття 8). Бойко І. В. у статті "Військове право в умовах війни" (2024) [9] підкреслює, що судова практика відіграє ключову роль у виявленні прогалин, і ми використовуємо це для обґрунтування своїх пропозицій.

Проблема реалізації прав військовослужбовців має кілька вимірів:

- **Соціальний:** Якщо людина не може звільнитися за станом здоров'я чи сімейними обставинами, вона втрачає довіру до системи.
- **Науковий:** Українська правова доктрина ще не адаптувалася до тривалого воєнного стану. Петришин О.В. (2022) зазначає потребу в гнучкості норм, але не пропонує конкретних механізмів. Ми заповнюємо цю прогалину регулярним переглядом правил.
- **Практичний:** Зростання кількості судових спорів показує, що чинні норми не працюють без судового втручання.

Наша робота важлива, бо пропонує рішення, яке може зменшити кількість таких спорів і покращити умови служби.

Воєнний стан вимагає гнучкого правового регулювання, яке поєднує безпеку держави з ефективним захистом прав військовослужбовців. Запропонований "адаптивний правовий баланс", заснований на регулярному моніторингу, гендерній чутливості та судовій практиці, може стати інструментом подолання існуючих суперечностей. Ключовим залишається забезпечення діалогу між законодавцями, військовим командуванням та громадянським суспільством для досягнення справедливого компромісу між інтересами держави та особистими правами тих, хто її захищає.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 19 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 14.03.2025)
2. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 14.03.2025)
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 10 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 14.03.2025)
4. Звіт Уповноваженого ВРУ з прав людини за 2023 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023 (дата звернення: 14.03.2025)
5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.03.2025)
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 14.03.2025)
7. Кравець, І. М. Соціально-правовий захист військовослужбовців у період воєнного стану. Львів. ЛНУ, 2023.
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 14.03.2025)
9. Бойко, І. В. Військове право в умовах війни// Право України. 2024. №3.

Діхтієвський Володимир
Секретаріат Кабінету Міністрів України,
заступник начальника Управління з питань інфраструктури та транспорту,
завідуючий відділом з питань наземного транспорту та дорожньої інфраструктури
Департаменту з питань інфраструктури та технічного регулювання,
доктор філософії в галузі права

Значення правового забезпечення захисту об’єктів критичної інфраструктури в умовах режиму воєнного стану

Від 24 лютого 2022 року по сьогоднішній день триває повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України. За цей час російська агресія принесла численні людські жертви та соціальні втрати, завдала масштабних руйнувань виробничому капіталу та, серед іншого, інфраструктурі України.

Для подолання наслідків агресії у синергії та консолідації зусиль працює весь державний апарат України. Зокрема, питанням захисту об’єктів критичної інфраструктури опікуються, здебільшого, Секретаріат Кабінету Міністрів України та інші органи влади, кожен з яких має свою сферу відповідальності. Основними серед них є:

Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) – координує та контролює політику у сфері захисту критичної інфраструктури [1];

Міністерство економіки України – розробляє політику щодо критичної інфраструктури та її захисту [2];

Міністерство внутрішніх справ України (МВС) – через Національну поліцію та Державну службу з надзвичайних ситуацій (ДСНС) забезпечує захист об’єктів критичної інфраструктури від загроз [3];

Служба безпеки України (СБУ) – виявляє, запобігає та припиняє загрози національній безпеці, пов’язані з критичною інфраструктурою [4];

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку) – займається кібербезпекою та захистом інформаційних систем критичної інфраструктури [5];

Міністерство оборони України та Збройні сили України – забезпечують фізичний захист критично важливих військових об'єктів [6];

Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО – відповідає за кіберзахист критичних систем країни [7];

Крім того, на рівні місцевої влади діють органи, відповідальні за безпеку регіональних об'єктів критичної інфраструктури.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає правові та організаційні засади створення та функціювання національної системи захисту критичної інфраструктури і є складовою законодавства у сфері національної безпеки є Закон України «Про критичну інфраструктуру» (далі – Закон) [8].

Важливість цього Закону полягає в тому, що він передбачає:

по-перше, створення єдиної державної інформаційно-комунікаційної системи (Реєстру об'єктів критичної інфраструктури, далі – Реєстр), призначеної для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації та документів про об'єкти критичної інфраструктури, включення таких об'єктів до Реєстру, внесення до нього інформації про об'єкти критичної інфраструктури та їх виключення, доступу та надання інформації з Реєстру. Держателем Реєстру є Держспецзв'язку. Порядок ведення Реєстру визначається Кабінетом Міністрів України [9];

по-друге, визначення критеріїв, за сукупністю яких здійснюється віднесення об'єктів до критичної інфраструктури. До таких критеріїв належать: 1) виконання функцій із забезпечення життєво важливих національних інтересів; 2) існування викликів і загроз, що можуть виникати щодо об'єктів критичної інфраструктури; 3) ймовірність завдання значної шкоди нормальним умовам життєдіяльності населення; 4) уразливість таких об'єктів, тяжкість можливих негативних наслідків, внаслідок чого буде заподіяна значна шкода здоров'ю населення (визначається кількістю постраждалих, загиблих та осіб, які отримали значні травми, а також чисельністю евакуйованого населення); 5) масштабність негативних наслідків для держави, які впливають на діяльність стратегічно важливих об'єктів для кількох секторів життєзабезпечення чи призводять до втрати унікальних національно значущих активів, систем і ресурсів, матимуть тривалі наслідки для держави і позначаться на діяльності ряду інших секторів; 6) тривалість ліквідації таких наслідків та дія подальшого негативного впливу на інші сектори держави; 7) вплив на функціонування суміжних секторів критичної інфраструктури. У свою чергу порядок віднесення об'єктів до критичної інфраструктури визначається Кабінетом Міністрів України [10];

по-третє, визначення секторів критичної інфраструктури для організації ефективного забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури з урахуванням специфіки забезпечення окремих життєво важливих функцій та/або послуг. Для секторів критичної інфраструктури визначаються особливості реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури. Формування та реалізацію державної політики у відповідних секторах здійснюють секторальні органи у сфері захисту критичної інфраструктури. Секторальні органи у сфері захисту критичної інфраструктури складають та ведуть секторальні переліки об'єктів критичної інфраструктури, а також ідентифікують всі об'єкти критичної інфраструктури свого сектору (підсектору) критичної інфраструктури згідно з Порядком віднесення об'єктів до критичної інфраструктури. Перелік секторів критичної інфраструктури та суб'єктів, відповідальних за формування та реалізацію державної політики у відповідних секторах національної системи захисту критичної інфраструктури визначається Кабінетом Міністрів України [10]. У разі необхідності внесення змін до Переліку Кабінет Міністрів України переглядає та змінює його виходячи із згаданих вище критеріїв критичності, визначених Законом.

Разом з тим фінансування заходів із захисту критичної інфраструктури в Україні здійснюється за рахунок державного бюджету та міжнародної фінансової підтримки.

Так, у Державному бюджеті України на 2025 рік передбачено фінансування заходів із відновлення та захисту критичної інфраструктури. Зокрема, планується залучити 115 млрд грн під державні гарантії для відновлення об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури, пошкоджених внаслідок бойових дій [11].

Крім того, в лютому 2025 року Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) уклав з Україною угоди на виділення 16,5 млн євро для відновлення критичної інфраструктури та впровадження енергоефективності, а також 100 млн євро на відновлення об'єктів водо- та теплопостачання, водовідведення та модернізацію соціальних послуг у сферах освіти, охорони здоров'я та житловому секторі [12].

Таким чином необхідно зазначити, що захист критичної інфраструктури України є ключовим елементом загальної безпеки держави та її стійкості перед зовнішніми загрозами. Системи енергетики, транспорту, водопостачання, зв'язку та охорони здоров'я забезпечують життєдіяльність населення та стабільне функціонування економіки. Надійний захист таких об'єктів унеможливлює їх руйнування чи збої, що можуть паралізувати стратегічні галузі та послабити обороноздатність країни.

Водночас інвестування в модернізацію та захист критичної інфраструктури сприяє зниженню ризику атак і підвищенню швидкості реагування на надзвичайні ситуації. Використання сучасних технологій кіберзахисту та фізичної безпеки допомагає протидіяти диверсіям і кібератакам. Крім того, стійка інфраструктура дозволяє швидко відновлювати зруйновані об'єкти та зберігати економічну активність навіть у кризових умовах.

Переконаний, що посилений захист стратегічних об'єктів підвищує довіру громадян до держави та створює умови для залучення міжнародних інвестицій. Він також сприяє ефективному функціонуванню військово-промислового комплексу та логістичних шляхів, що необхідно для підтримки обороноздатності України. У підсумку, зміцнення критичної інфраструктури є фундаментом майбутньої безпеки країни, її економічного розвитку та незалежності.

Список використаних джерел:

1. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text).
2. Про затвердження Положення про Міністерство економіки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10).
3. Про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text).
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text).
5. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text).
6. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 671; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text).
7. Про Національний координаційний центр кібербезпеки : Указ Президента України від 07.06.2016 № 242/2016; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016#Text).
8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text).

9. Про затвердження Порядку ведення Реєстру об'єктів критичної інфраструктури, включення таких об'єктів до Реєстру, доступу та надання інформації з нього : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 415; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2023-%D0%BF#n15).
10. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 1109; (електронне посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text).
11. (електронне посилання: https://mindev.gov.ua/news/36126-derzbiudzet-2025-rik-publicni-investprojekti-kriticna-infrastruktura-zitlo-ta-pidtrimka-gromad?utm_source=chatgpt.com).
12. (електронне посилання: https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3958414-vidnovlenna-energetiki-i-kriticnoi-infrastrukturi-ukraina-ta-eib-uklali-ugodi-na-ponad-100-miljoniv.html?utm_source=chatgpt.com).

Ірха Юрій
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації, безпеки і права,
в.о. завідувача наукової лабораторії права національної
та міжнародної безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

Забезпечення національної безпеки України в нових геополітичних реаліях

Збройна агресія російської федерації проти України, яка почалася ще у 2014 році, і переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році, остаточно підтвердила крах міжнародної системи безпеки, заснованої на принципі мирного співіснування держав. Організація Об'єднаний Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі виявилися нездатними перешкодити та притягнути до відповідальності росію як очевидного агресора, і продемонстрували глибоку кризу інститутів, покликаних гарантувати міжнародний мир і порядок. Ця криза має не лише інституційний, але й геополітичний вимір.

Попри беззаперечну вину росії у розв'язанні та веденні загарбницької війни проти України у всьому світі країни зайняли стримувану позицію щодо агресора, очікуючи швидкої капітуляції українців. Лише після провалу операції «Київ за три дні», більшість демократичних країн почали надавати нашій державі різноманітну допомогу, у тому числі військового характеру. В Україні різко збільшилося число друзів, які нам співчувають, підтримують, допомагають, але майже ніхто з них не бажає бути нашим союзником та напряму вступати у воєнне протистояння із російським ядерним Левіафаном.

Перемога Д. Трампа на виборах президента Сполучених Штатів Америки хоч і давала надію на завершення російсько-української війни, але його дії та висловлювання після вступу на посаду чітко вказують на кардинальну зміну американської внутрішньої та зовнішньої політики. Риторика та практичні кроки нової американської адміністрації продемонстрували зміщення акцентів у відносинах з Україною та Європою, відводячи їм менш пріоритетну роль у переговорному процесі з російською федерацією щодо українського питання.

З високим ступенем вірогідності можна констатувати, що розпочався процес активної трансформації світового порядку. Цей процес характеризується двома ключовими тенденціями, які взаємно посилюють одна одну та визначають його динаміку.

По-перше, спостерігається чітка тенденція до посилення ролі силового компоненту у забезпеченні національної безпеки держав. Відбувається мілітаризації внутрішньої і зовнішньої політики багатьох країн та фактичний початок «гонки озброєнь». При цьому цей процес далеко виходить за рамки традиційного розуміння «права сили» як суто військового

потенціалу, охоплюючи широкий спектр інструментів впливу та примусу у міжнародних відносинах. У сучасному контексті «право сили» – це не лише здатність держави захищати свій суверенітет і територіальну цілісність за допомогою збройних сил. Це комплексний підхід, що включає економічні важелі (санкції, торгові війни, контроль над стратегічними ресурсами), кібернетичні можливості (здатність здійснювати атаки в кіберпросторі та захищатися від них), інформаційний вплив (пропаганда, дезінформація, маніпулювання громадською думкою) та дипломатичний тиск. Держави, які володіють потужним арсеналом таких інструментів, отримують значні переваги у просуванні своїх національних інтересів, формуванні вигідного для себе міжнародного середовища та нейтралізації потенційних та реальних загроз військового та невійськового характеру.

По-друге, відбувається ерозія міжнародного права та послаблення ролі міжнародних інституцій. Світ став багатополярним. На глобальному рівні центрами сили є Сполучені Шати Америки, росія, Китай. Окрім того, слід враховувати вагому роль таких акторів, як Бразилія, Велика Британія, Індія, Німеччина, Південно Африканська Республіка, Туреччина, Франція та Японія, які, хоча і не претендують на статус одноосібних полюсів, здійснюють значний вплив на світову економіку та політику, діючи як самостійні гравці у багатьох питаннях.

Набирає обертів геополітична конкуренція та фрагментація міжнародної безпекової та економічної та системи, що виражається у формуванні нових регіональних блоків. На тлі зростання глобальної нестабільності та регіональних загроз, трансформація існуючих альянсів, таких як НАТО та ОДКБ, виглядає неминучою. У Європейському Союзі спостерігається чітка тенденція до посилення військової складової. Цілком імовірно буде створено загальноєвропейські сили швидкого реагування. У подальшому це може призвести до створення спільних збройних формувань або навіть єдиної європейської армії. На регіональному рівні держави будуть займатися активним пошуком більш гнучких та адаптивних алгоритмів забезпечення власних національних інтересів, що проявлятиметься у посиленні міждержавної співпраці та формуванні спільних механізмів захисту від зовнішніх загроз.

Наведені геополітичні реалії зобов’язують вітчизняні органи державної влади переглянути стратегії та тактики забезпечення національної безпеки України. Насамперед, необхідно публічно визнати, що Україна у короткостроковій та середньостроковій перспективі не стане ні повноправним членом Європейського Союзу, ні тим більше НАТО через істотні розбіжності у позиціях країн-членів цих організацій. Незважаючи на це, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України має проявлятися у посиленій двосторонній співпраці з країнами ЄС та НАТО та послідовному впровадженні у вітчизняне законодавство та правозастосовну діяльність найкращих стандартів, цінностей і практик цих країн у таких важливих сферах, як права людини, державне управління, економіка, правосуддя, правоохоронна діяльність, обороноздатність тощо.

Вітчизняне суспільство та держава мають усвідомити необхідність покладатися на власні сили (військові, економічні, інтелектуальні та людські) у справі забезпечення власної національної безпеки. Зовнішня підтримка є важливою, проте фундаментальна зацікавленість у збереженні суверенітету, територіальної цілісності держави та національної ідентичності українців лежить саме на нас. Це не лише завдання державних інституцій, але й спільна відповідальність усього Українського народу – громадян усіх національностей, які пов’язують своє майбутнє з Україною.

Консолідація українського суспільства та зміцнення його спроможностей до самозахисту потребує пошуку та формулювання нової національної ідеї. Ця ідея має вийти за межі простих гасел, ставши реальною ціннісною та світоглядною основою для утвердження сильного та дієздатного народу, подальшого розвитку країни. Це бачення майбутнього повинно бути здатним об’єднати людей різних професій, соціальних груп, політичних поглядів та регіонального походження навколо спільних цілей – побудови демократичної та економічно успішної України. Саме така об’єднавча ідея може стати потужним мобілізуючим фактором і надійною основою для нашого майбутнього.

Нам необхідно налаштовуватися на тривалу економічну, інформаційну та технологічну конкуренцію та суперництво. Пріоритетом має стати інноваційний економічний розвиток держави, потужний оборонно-промисловий комплекс, забезпечення енергетичної незалежності, кібернетична безпека та захист критичної інфраструктури. Нові геополітичні реалії характеризуються не лише прямими військовими викликами, але й посиленням боротьби за ресурси, ринки збуту, технологічне лідерство та вплив на світову думку. Адаптація вітчизняної стратегії забезпечення національної безпеки до цих багатовимірних викликів, де економічна міць, інформаційна стійкість та технологічна перевага є не менш важливими за військову силу, стає безальтернативним завданням для виживання та розвитку української держави.

Окремо звертаємо увагу на необхідності значного посилення розвідувальних та контррозвідувальних спроможностей вітчизняних сил безпеки і оборони задля виявлення реальних та потенційних загроз національним інтересам України в умовах глобальних змін та невизначеності. Розвідка та контррозвідка – це фактично перші лінії оборони від зовнішніх і внутрішніх ворогів держави і суспільства. Нам необхідно поглибити здобування оперативно важливої інформації з різних джерел для досягнення критичної маси даних, необхідних для планування та здійснення політичних, воєнних, дипломатичних та правоохоронних заходів на випередження.

За часи незалежності у нас було розпочато безліч реформ, ухвалено численну кількість стратегій, доктрин, концепцій у сфері національної безпеки, які в кінцевому результаті не дозволили побудувати державу, на яку б росія не наважилася напасти. У зв'язку з цим варто буде, перш за все, провести глибокий та чесний системний аналіз причин неефективності попередніх підходів до гарантування національної безпеки України. Необхідно відверто визнати, що проблема полягала не лише у зовнішньому агресорі, а й у внутрішніх факторах: недостатній політичній волі для реальних, а не декларативних змін, фрагментарності реформ, браку належного ресурсного забезпечення, а подекуди – у хибному розумінні самої природи загроз та способів протидії їм. Численні стратегії та концепції часто залишалися на папері, не отримуючи належної імплементації та контролю за виконанням, або ж базувалися на надто оптимістичних прогнозах щодо міжнародної підтримки України та недооцінці намірів сусідніх держав. На основі такого аналізу та переосмислення необхідно розробити й, головне, неухильно впроваджувати нову, комплексну та прагматичну стратегію національної безпеки. Ця стратегія має чітко визначати пріоритети, реалістичні цілі, ефективні механізми та достатні ресурси для їх досягнення, відповідальних суб'єктів.

Крах існуючої архітектури безпеки та утвердження багатополярного світу створюють для України середовище перманентної загрози та складних геополітичних дилем. Це вимагає від України відмови від ілюзій та переходу до реалістичної оцінки своїх спроможностей, де головним пріоритетом стає здатність до самостійного виживання та розвитку в конкурентному й часто ворожому світі. Відповіддю на ці виклики має стати глибока внутрішня трансформація та розробка сучасної стратегії національної безпеки, ключовим елементом якої буде опора на власні ресурси та можливості.

Кривенко Олександр
Національний університет оборони України
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

Гладков Вадим
перший заступник командувача (начальник штабу) НГУ,
бригадний генерал

Місце і роль Національної гвардії України в силах оборони держави

Розвиток української держави характеризувався поступовим переходом від пострадянських стандартів організації оборони держави до європейських. У процесі реалізації, закріпленого Конституцією України [1] європейського напряму розвитку України, відбулось прискорення реформування військової організації держави відповідно до європейських стандартів, проведення оборонної реформи та уточнення структури, функцій і завдань складових сектору безпеки і оборони. З прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» припинилось використання терміну «військова організація держави» і введено нормативне поняття сили оборони [2]. Даним законом забезпечення оборони держави покладається на сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [1, п.18, ст.1].

Важливою складовою сил оборони держави є Національна гвардія України(далі - НГУ).З моменту повторного створення на базі внутрішніх військ МВС України у 2014 році НГУ, на відміну від внутрішніх військ МВС України, відповідно до закону отримала додаткове завдання у сфері оборони держави - брати участь у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [3, ст.1]. НГУ входила до системи Міністерства внутрішніх справ України та підпорядковувалась Міністру внутрішніх справ.

Слід відмітити, що по мірі зміни загроз обороні України підпорядкованість НГУ, як складової сил оборони, змінювалась. Так в ході проведення антитерористичної операції на Сході України виникла необхідність щодо уточнення завдання НГУ у сфері оборони держави та організації військового управління в умовах антитерористичної операції. До Закону України «Про Національну гвардію України» було внесено зміни щодо підпорядкування НГУ Міністерству оборони України для виконання завдань з оборони держави під час дії воєнного стану [4]. В подальшому, по мірі зростання загроз, НГУ підпорядкували Головнокомандувачу Збройних Сил України, з визначенням обсягу його повноважень [5].

З початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України НГУ значно збільшила свої військові спроможності, як складова сил оборони. Так відповідно до рішення Міністра внутрішніх справ розгорнуто сім оперативних бригад наступу – до них віднесено бригади з умовними назвами «Буревій», «Спартан», «Рубіж», «Азов», «Хартія», «Червона калина», «Кара Даг», які виконують завдання на лінії фронту (від півночі Харківщини до Херсонщини). За ініціативи командувача НГУ створено окрему артилерійську бригаду, розгорнуто підрозділи безпілотних авіаційних комплексів «Крила Омеги» та «Тайфун». Загалом від початку повномасштабного вторгнення тільки підрозділами безпілотних систем знищено ворожої техніки на кілька мільярдів доларів, а саме: танків 1454, 2496 броньованих машин, 4064 артилерійських систем, 58 одиниць ППО та чимало іншого. Функціонує Центр управління та аналізу застосування безпілотних систем [6]. Наразі, відповідно до рішення Головнокомандувача Збройних Сил України, створюються два корпуси НГУ, які об’єднають існуючі бригади НГУ та покращать взаємодію та ефективність їх

застосування на полі бою.

Про ефективність виконання бойових завдань частинами НГУ свідчить нагородження особового складу. Так станом на кінець березня 2025 року удостоєно державних нагород 11 608 військовослужбовців НГУ із них 2919 посмертно, у тому числі 85 присвоєно звання Героя України. Президент України зазначив «воїни Національної гвардії виконують бойові завдання нарівні з іншими елементами Сил оборони. Вони героїчно захищають Україну та здобувають важливі результати у знищенні окупанта» [7].

Слід зазначити, що ефективність застосування НГУ, як складової сил оборони держави, залежить від чіткого законодавчого визначення їх функцій. Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України[1] органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В той же час, на наш погляд, функції НГУ, як складової сил оборони держави, недостатньо повно закріплені в законі.

Таким чином:

1. НГУ – ефективно виконує завдання з відсічі збройної агресії російської федерації і є другою, за бойовими спроможностями, після Збройних Сил України, складовою сил оборони.
2. Для ефективного використання сил і засобів НГУ у складі сил оборони потрібно відповідне закріплення оборонних функцій НГУ в Законі України «Про Національну гвардію України».

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 55. Ст. 1903.
3. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 бер. 2014 р. № 876-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 17. Ст. 594.
4. Про внесення змін до Закону України "Про Національну гвардію України" щодо удосконалення правових засад діяльності Національної гвардії України: : Закон України від 24 груд. 2015 року № 920-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016, № 3, ст.35
5. Про основи національного спротиву: Закон України 16 лип. 2021 року № 1702-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021, № 41, ст.339
6. Тижневик Бульвар Гордона № 2,3 2025 р. Інтерв'ю командувача Національної гвардії України Олександра Півненко
7. Зеленський вшанував воїнів Нацгвардії : URL: htths://ua.correspondent.net/ukraine

Лухтан Андрій
Командування Медичних сил Збройних Сил України,
заступник начальника штабу,
кандидат історичних наук

Медичне забезпечення Збройних Сил України: сучасні виклики та перспективи подальшого розвитку

В умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України залишається актуальним ефективне організація медичного забезпечення Збройних Сил України, як окремий вид забезпечення, що являє собою систему заходів з метою збереження та зміцнення здоров'я особового складу, запобігання і розповсюдження хвороб, надання

медичної допомоги військовослужбовцям, лікування і відновлення їх працездатності (боєздатності) після поранень, уражень, захворювань і травм.

Медичне забезпечення включає організаційні, лікувально-евакуаційні, санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, медичну розвідку, заходи медичного захисту особового складу від впливу уражаючих факторів радіаційного, хімічного та біологічного походження, медичне постачання, підготовка військово-медичних кадрів і наукового вирішення проблем військової медицини [1].

Відповідно до змін до Закону України Про Збройні Сили України, які набули чинності у січні 2022 року, Медичні сили Збройних Сил України є окремий рід сил Збройних Сил України. Командувач Медичних сил Збройних Сил України підпорядкований Головнокомандувачу Збройних Сил України та відповідає за розвиток підпорядкованих йому Медичних сил, їх технічне оснащення та всебічне забезпечення, підготовку та готовність до виконання покладених завдань [2].

Питання організації медичного забезпечення військ (сил) було предметом наукових праць широкого кола науковців і практиків медичної служби, зокрема: Асланян С.А., Барасій М.І., Білий В.Я., Верба А.В., Волянський В.О., Галушка А.М., Горішна О.В., Гуменюк К.В., Данилков Р.І., Заруцький Я.Л., Жаховський В.О., Іванько О.М., Казмірчук А.П., Кіх А.Ю., Козачок В.Ю., Левченко О.Є., Лівінський В.Г., Лурін І.А., Льовкін І.М., Рудь В.І., Савицький В.Л., Цимбалюк В.І., Хоменко І.П., Швець А.В. [3-9].

У період з 2020 по 2022 роки набуло розвитку нормативно-правове регулювання медичного забезпечення ЗС України, що дозволило розробити доктринальні документи відповідно до стандартів країн-членів НАТО та розпочати впровадження їх в діяльність медичної служби ЗС України [10].

Відповідно до змісту та засад всеохоплюючої оборони України, а також цілей, пріоритетів і завдань державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва реалізація воєнної політики України здійснюється за такими основними напрямами:

забезпечення відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України в межах державного кордону, запобігання воєнним конфліктам з будь-якими іноземними державами;

планування всеохоплюючої оборони України з розробленням плану оборони України, Стратегічного плану застосування Збройних Сил України, інших складових сил оборони, оперативних планів і планів застосування сил та засобів оборони тощо;

набуття центральними органами виконавчої влади, іншими державними органами необхідних інституційних спроможностей щодо своєчасного та організованого проведення мобілізації, задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії та ефективного управління оборонними ресурсами;

розвиток спроможностей сил оборони в контексті підготовки до ведення всеохоплюючої оборони України, їх всебічне забезпечення;

упровадження в силах оборони передового досвіду, принципів і стандартів держав – членів НАТО, участь у спільних операціях та навчаннях для досягнення критеріїв членства в НАТО з подальшою інтеграцією в євроатлантичні безпекові структури [11,12].

Варто зазначити що, проведення аналізу, ідентифікація та оцінювання рівня потенційних і реальних загроз (викликів) у сфері національної безпеки, які впливають на організацію медичного забезпечення є одним із важливих завдань органів військового управління.

За досвідом можливо ідентифікувати таки виклики (ризики), що впливають організацію медичного забезпечення військ (сил):

1) під час відмобілізування (проведення заходів часткової мобілізації):

загроза виникнення надзвичайних ситуацій на військових об’єктах, потенційно-небезпечних об’єктах тощо;

масове переміщення населення;

погіршення епідемічної ситуації (зростання небезпеки виникнення та

розповсюдження інфекційних захворювань у військових колективах), через занесення їх з цивільного середовища;

погіршення санітарно-гігієнічного стану (погіршення умов розміщення, харчування особового складу та лазне-прального обслуговування у районах тимчасового розміщення, підготовки до застосування тощо);

обмеження з підготовки та залучення людського та матеріально-технічного ресурсу для проведення заходів відмобілізування, переведення на воєнний штат медичних підрозділів.

2) в умовах воєнного стану (ведення бойових дій, широкомасштабної

збройної агресії):

застосування противником під час ведення бойових (спеціальних) дій звичайних та високотехнологічних засобів ураження, нових видів засобів ураження живої сили, що потребує впровадження нових методів надання медичної допомоги пораненим, травмованим, ураженим і хворим;

застосування противником бойових хімічних речовин, засобів дистанційного мінування тощо;

надходження масових санітарних втрат в районах ведення бойових дій, що потребує перерозподілу (маневру) сил і засобів медичної служби в смузі оборони (наступу);

динамічна оперативна (тактична) обстановка, перевага у повітрі, активне застосування безпілотних літальних апаратів різних типів, що обмежує проведення медичної евакуації поранених, уражених, травмованих в операційній зоні;

висока ймовірність застосування противником тактичної зброї масового ураження руйнування об’єктів атомної енергетики тощо;

зростання ймовірності виникнення масових інфекційних захворювань як у результаті застосування біологічної зброї, так і внаслідок погіршення санітарно-гігієнічного стану у смузі військ (сил) і в тилу (за межами операційної зони, району), що пов’язано з руйнуванням санітарно-технічних та комунальних споруд, забрудненням великих площ радіоактивними та отруйними речовинами, скупченістю військ (сил), міграцією населення тощо;

грубе (свідоме) ігнорування противником вимог Міжнародного гуманітарного права щодо захисту медичного персоналу, медичної техніки, поранених, уражених, травмованих і хворих під час бойових дій;

наявність втрат серед особового складу медичної служби ЗС України, знищення (пошкодження) санітарної (спеціальної) техніки, приміщень (будівель, споруд) майна та оснащення медичних підрозділів;

виснаження медичного персоналу та особового складу, який надає догоспітальну допомогу в районах ведення бойових дій;

обмеження ресурсу на відновлення боєздатності медичних підрозділів, поповнення втрат медичним персоналом.

3) у період відбудовного періоду:

оптимізація чисельності особового складу органів управління медичним забезпеченням військ (сил), медичних підрозділів;

звільнення з військової служби (демобілізація) фахівців медичної служби, медичних підрозділів, ЗОЗ в умовах неперервного виконання лікувально-евакуаційних (лікувально-профілактичних) заходів медичного забезпечення військ (сил);

переміщення (передислокація) органів управління медичним забезпеченням військ (сил), медичних підрозділів в нові райони (місця) постійної дислокації;

обмежений фінансовий та матеріальний ресурс на виконання завдань медичного забезпечення військ (сил).

В умовах змін воєнно-політичної та оперативної обстановок, якісне прогнозування тенденції розвитку безпекового середовища дозволяє визначити спосіб реагування для мінімізації негативного впливу на організацію медичного забезпечення військ (сил), а також

розробити пропозиції розвитку Медичних сил та нарощування спроможностей.

Враховуючи вищезазначені ризики та виклики можливо визначити такі перспективні напрямки розвитку медичного забезпечення Збройних Сил України в особливий період:

забезпечення набуття оперативних спроможностей органами управління медичного забезпечення, а також органами військового управління, які будуть сформовані;

забезпечення набуття нових та розвиток існуючих спроможностей медичними підрозділами, закладами охорони здоров'я в системі Міноборони;

підтримання та розвиток спроможностей для взаємосумісності з НАТО в рамках реалізації Плану заходів адаптованої Річної національної програми Україна-НАТО.

Реалізація вищезазначених заходів дозволить складовим системи медичного забезпечення Збройних Сил України у взаємодії з медичними службами сил безпеки і сил оборони забезпечити виконання завдань силами оборони держави з відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України, а також завершити адаптацію до системи медичного забезпечення збройних сил держав – членів НАТО.

Список використаних джерел :

1. Настанова з медичного забезпечення в особливий період. Наказ Генерального штабу Збройних сил України №60 від 13.03.2016.
2. Про Збройні Сили України: Закон України за станом на 19 берез. 2025 р./ Верховна Рада України. Київ: Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 03.03.1992 — 1992 р., № 9, стаття 108. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text.
3. Хоменко І.П., Лурін І.А., Цимбалюк В.І., Жаховський В.О., Лівінський В.Г., Галушка А.М., Гуменюк К.В., Швець А.В., Іванько О.М.: монографія у 3-х частинах. Медичне забезпечення Збройних Сил України під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Луганської та Донецької областей. К.: РВЦ ЗС України, 2020. – Ч. І – 386 с., Ч. ІІ – 437 с., Ч. ІІІ – 487 с.
4. Еволюція системи медичного забезпечення військ під час бойових дій: монографія / Білий В.Я., Жаховський В.О., Заруцький Я.Л., Галушка А.М., Лівінський В.Г., Асланян С.А. – К. : «Видавництво Людмила», 2021. – 348 с.
5. Медичне забезпечення Збройних Сил України: стан та погляди на перспективи розвитку: монографія / Верба А.В., Жаховський В.О., Лівінський В.Г. – К.: СПД Чалчинська Н.В., 2017. - 420с. ISBN 978-617-7530-04-5
6. Єдиний медичний простір та військова медицина: монографія // Жаховський В.О., Лівінський В.Г. / К.: "Видавництво Людмила". 2018. 336 с.
7. Медичне забезпечення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 1 / ННМБ України ; [Остапенко Т. А. (наук. керівник проєкту) ; упоряд. : Корнілова Л. Є., Самчук Л. І. ; наук. консультант Бойчак М. П. ; авт. вступ. ст. : Жаховський В. О., Лівінський В. Г., Бойчак М. П.]. – Київ, 2021. – 392 с. – До 30-річчя незалежності України.
8. О.Є. Левченко, В.Ю. Козачок, В.Л. Савицький, М.І. Барасій Захист від хімічних і радіаційних факторів ураження : навчальний посібник / за ред. проф. О.Є. Левченка. - К. : Українська військово-медична академія, 2014. - 404 с.
9. Медична реабілітація військовослужбовців в системі медичного забезпечення Збройних Сил України (методичні рекомендації) / А.Ю.Кіх, А.П. Казмірчук, В.І. Рудь, О.В.Горішна, О.М.Волянський, А.В.Швець, Р.І. Данилков, І.М. Льовкін / під заг. ред. доктора медичних наук А.М. Галушки.– К., 2017. – 102 с.
10. Казмірчук А.П. Формування системи законодавчих, нормативно-правових, доктринальних і керівних документів з питань військової охорони здоров'я та медичного забезпечення Збройних Сил України / А.П. Казмірчук, В.Г. Лівінський, В.О. Жаховський // Український журнал військової медицини. – 2024. – Вип. 2. – Т. 5. – С. 5 – 17.
11. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 14 вересня

2020 р. № 392/2020. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037.
12. Стратегічний оборонний бюлетень України: затв. Указом Президента України від 20 серпня 2021 р. № 473/2021. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121.
13. Адаптована Річна Національна Програма на 2024 рік. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1Ve67UXoXdDdXVPEeIUeMwRtPPm8L6yOs/view.

Піскун Іван
Національний університет оборони України,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

Чунаков Роман
Національний університет оборони України,
ад'юнкт 2 року навчання
кафедри військового права та правоохоронної діяльності

Правове регулювання альтернативної (невійськової) служби в умовах воєнного стану: сучасні виклики та перспективи

Виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни є фундаментальним елементом системи національної безпеки та оборони України. Проте в сучасних умовах виникає низка викликів, пов'язаних як із правовим регулюванням цього обов'язку, так і з соціальними аспектами його реалізації, зокрема у контексті можливості альтернативного (невійськового) виконання. Аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити ключові проблемні зони, з якими стикаються як держава, так і громадяни. На сьогодні нормативно-правова база, що регламентує реалізацію конституційного обов'язку, включає положення Конституції України [1], Законів України: «Про національну безпеку України» [2], «Про оборону України» [3], «Про військовий обов'язок і військову службу» [4] та інші нормативно-правові акти. Водночас, у період дії воєнного стану низка норм не була своєчасно адаптована до актуальних умов, що спричинило певну правову невизначеність.

Одним із головних викликів стало питання альтернативної (невійськової) служби. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» [5] передбачає таку можливість лише для громадян, які проходять строкову службу, тоді як під час дії воєнного стану механізм реалізації цього права залишається неврегульованим. Це створює правову колізію між конституційними нормами щодо свободи совісті та необхідністю забезпечення обороноздатності країни.

Згідно зі статтею 35 Конституції України, громадяни мають право на свободу віросповідання, яке може включати відмову від військової служби через релігійні або світоглядні переконання [1]. Однак законодавство чітко не визначає, як реалізувати це право в умовах воєнного стану.

Проблема реалізації права на альтернативну (невійськову) службу в умовах воєнного стану стала предметом детального аналізу не лише органів державної влади та військового управління а і Конституційного суду України який з метою врегулювання цього питання звернувся до Венеціанської комісії з проханням надати експертний висновок щодо відповідності такого права міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Аналізуючи міжнародно-правові норми Венеціанська комісія, звернула увагу на статтю 9 Європейської конвенції з прав людини та статтю 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Відповідно до цих документів, право на свободу думки, совісті та релігії включає можливість відмови від військової служби на основі глибоких переконань, та дійшла

висновку, що право на альтернативну службу має базуватися на щирих і стійких переконаннях особи. При цьому держава може вимагати підтвердження таких переконань, проте будь-які обмеження цього права мають бути чітко визначені законом, мати законну мету та бути пропорційними. Альтернативна служба повинна бути повністю відокремлена від військової сфери, не носити карального характеру та мати розумну тривалість. Окремо зазначалося, що в умовах воєнного стану можливі певні обмеження цього права, однак вони мають відповідати суворим критеріям необхідності та пропорційності. При цьому повне скасування права на відмову від військової служби навіть у період загальної мобілізації не відповідає міжнародним стандартам. Відповідно до правових норм, жодна особа, яка відмовляється від несення військової служби з переконань, не може бути примушена до використання зброї [6].

Таким чином, перед законодавцем постає завдання адаптації правових норм до сучасних викликів, пов'язаних із проходженням альтернативної (невійськової) служби, особливо в умовах воєнного стану. З огляду на міжнародні стандарти та висновки Венеціанської комісії, доцільним є розширення переліку видів діяльності в сфері оборони держави, якими можуть займатися громадяни, що обрали альтернативну службу. Це дозволить ефективніше інтегрувати таких осіб у систему забезпечення національних потреб з оборони та підтримки держави.

Крім того, потребує перегляду й питання тривалості проходження альтернативної служби, щоб вона залишалася справедливою та відповідала вимогам суспільства. Окремої уваги заслуговує розробка чіткого механізму підтвердження релігійних та інших переконань, які унеможливлюють несення військової служби. Це складне завдання, що потребує балансу між правами громадян і необхідністю запобігти зловживанням.

Саме забезпечення правової визначеності у цій сфері сприятиме дотриманню міжнародних зобов'язань України, зміцненню довіри громадян до державних інституцій та створенню дієвої системи альтернативної служби, яка відповідатиме сучасним реаліям та викликам.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (Основний закон) прийнята 28 черв. 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text.
2. Про національну безпеку України Закон України від 21 черв. 2018 року, № 2469-VIII, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 31, ст.241.
3. Про оборону України Закон України від 6 груд. 1991року, № 1932-XII, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106.
4. Про військовий обов'язок і військову службу Закон України від 25 бер. 1992 року, № 2232-XII, Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 27, ст.385.
5. Про альтернативну (невійськову) службу Закон України від 12 груд. 1991 року № 1975-XII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.188.
6. Самойленко А. Альтернативна служба під час війни: Венеціанська комісія відповіла Україні URL: https://glavcom.ua/country/society/alternativna-sluzhba-pid-chas-vijni-venetsianska-komisija-vidpovila-ukrajini--1050239.html.

Руснак Юрій
Національний університет оборони України,
Центр воєнно-стратегічних досліджень
заступник начальника центру - начальник науково-дослідного управління
проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері,
сфері оборони та військового будівництва,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України

Остапенко Анастасія
Національний університет оборони України,
ад'юнкт 3 року навчання

Особливості підготовки нормативно-правових актів з питань оборони України

Прийняття Закону України "Про правотворчу діяльність" (далі – Закон) [1] стало підставою для докорінної модернізації та формалізації процесів планування, розробки та прийняття нормативно-правових актів, а також ведення їх обліку та здійснення контролю за їхньою реалізацією на загальнодержавному рівні. Враховуючи, що законопроєкт "Про правотворчу діяльність" вперше був опрацьований Верховною Радою України ще у 2021 році, однак до питання остаточного його розгляду законодавці прийшли вже після здійснення військами рф широкомасштабного вторгнення на територію України. Події лютого 2022 року спровокували стрімку активізацію процесів прийняття нових нормативно-правових актів та внесення змін в чинне законодавство України, що було обумовлено необхідністю негайного придушення ескалації збройного конфлікту та організації ефективних заходів з оборони, з метою збереження суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держави. Нагальний характер питань, які потребували вирішення, спричинили не тільки збільшення обсягів напрацювання нового нормопроєктного матеріалу, але й деяке спрощення процедури [2] погодження проєктів нормативно-правових актів через брак часу на її повне дотримання.

Враховуючи специфіку правової природи функціонування сфери оборони держави, Законом передбачено певні особливості та обмеження його дії щодо деяких суспільних відносин, що виникають у цій сфері. Зокрема, його дія не розповсюджується на відносини, що виникають у процесі оголошення загальної або часткової мобілізації, введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану, оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, здійснення повноважень у сфері національної безпеки і оборони, а також здійснення зовнішньополітичної діяльності. Окрім того, до питань, що стосуються сфери оборони, у тому числі можна віднести обмеження дії цього Закону на діяльність суб'єктів правотворчої діяльності, пов'язану з підготовкою проєктів міжнародних договорів України, а також актів, пов'язаних з підписанням, ратифікацією, затвердженням, прийняттям міжнародних договорів України або приєднанням до них, припиненням чи зупиненням їхньої дії. Особливості підготовки та прийняття зазначених правових актів додатково регламентовані Регламентом Верховної Ради України та іншими актами спеціального законодавства.

Окремо Законом визначено, що його дія не поширюється також на правові акти, що не містять норм права. Зокрема, сфери оборони прямо чи опосередковано можуть стосуватися такі: акти Верховної Ради України, Президента України політичного характеру, що містять оцінку фактів, подій, явищ, обставин, процесів; укази Президента України про введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України; акти застосування права; інші правові акти, що не містять норм права.

Одним із основних суб'єктів, наділених правотворчими повноваженнями у сфері оборони, є Президент України, який є главою держави, гарантом державного суверенітету,

територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України Президент наділяється особливими повноваженнями, зокрема, він є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та очолює Раду національної безпеки і оборони України, здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. З початком широкомасштабної збройної агресії рф проти України Президентом України прийнято ряд стратегічних рішень у сфері оборони, спрямованих на захист державного суверенітету, територіальної цілісності України та відсіч ворога: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX; Указ Президента України від 24.02.2022 № 65/2022 "Про загальну мобілізацію", затверджений Законом України від 03.03.2022 № 2105-IX; Указ Президента України від 24.02.2022 № 70/2022 "Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24.02.2022 "Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України"; Указ Президента України від 24.02.2022 № 66/2022 "Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань", схвалений Законом України від 03.03.2022 № 2106-IX та інші.

Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України видає накази і директиви з питань оборони, у тому числі з питань оперативного доукомплектування в особливий період Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань [3]. У відповідь на воєнну загрозу 22 лютого 2022 року Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України було видано наказ "Про призов резервістів на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період" № 2. Дуалізм конституційно-правового статусу Президента України щодо поєднання в одній особі глави держави і Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України вказує на особливий характер повноважень останнього. Рішення Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України є формою реалізації його владних повноважень в частині військового управління обороною держави, а саме керівництва Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, що здійснюється на основі так званих "службових" відносин щодо обмеженого кола осіб, підпорядкованих йому (зокрема, приналежності осіб до військової служби, чи відповідно до інших підстав, визначених законом). Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України шляхом видання наказів і директив реалізує своє право на здійснення державно-розпорядницьких повноважень як суб'єкт забезпечення оборони держави [4].

Варто зауважити, що процедура розробки актів Президента України регламентована в нормах Положення про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України, затвердженого Указом Президента України від 15 листопада 2006 року № 970, яке не передбачає порядок оформлення рішень Президента України у формі наказів і директив Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Отже, на сьогодні порядок підготовки та внесення проєктів актів Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України залишається не визначеним, що надає розробнику (Генеральному штабу Збройних Сил України) можливість визначати процедуру їх підготовки, погодження, оформлення та оприлюднення на "власний розсуд" [5].

Окремо варто звернути увагу на зміст статті 7 Закону, в якій окреслено особливості дії закону в умовах воєнного або надзвичайного стану. Найперше, розширено склад суб'єктів правотворчої діяльності, до якого додано начальників обласних та районних військових адміністрацій, керівників обласних та районних військово-цивільних адміністрацій. По-друге, визначено, що у разі введення в державі дії надзвичайних правових режимів, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання вимог закону в повному обсязі, суб'єктам правотворчої діяльності дозволяється приймати (видавати) нормативно-правові акти без дотримання деяких вимог закону, зокрема щодо спрощення процедури підготовки і прийняття проєктів нормативно-правових актів під час дії воєнного або надзвичайного стану та незастосування

правового моніторингу до актів, прийнятих до початку дії цих особливих правових режимів. Статтею визначено застереження, що у разі прийняття (видання) нормативно-правових актів за спрощеною процедурою, такий акт приймається (видається) на визначений, обмежений строк. Продовження його дії можливе лише шляхом прийняття (видання) нового акта за результатами правового моніторингу, який здійснюється першочергово, після припинення (скасування) відповідного правового режиму.

Перехідними положеннями Закону визначено ряд завдань Кабінету Міністрів України, які мають пріоритетне значення як для розвитку правової системи України в цілому, та і правового регулювання сферою оборони, зокрема. Завдання стосуються щодо надання Верховній Раді України пропозицій щодо: систематизації норм права, що належать до предметів регулювання основ законодавства України та декретів Кабінету Міністрів України, чинних на день набрання чинності Законом; удосконалення правового регулювання особливостей дії нормативно-правових актів в умовах воєнного або надзвичайного станів; кодифікації (рекодифікації, декодифікації) національного законодавства. В контексті цих завдань та на виконання вимог Указу Президента України від 8 листопада 2019 року № 837 "Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави" у Міністерстві оборони України проводиться робота щодо кодифікації законодавства у сфері оборони.

Список використаних джерел:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20 (дата звернення: 04.04.2025).
2. Про внесення змін до пункту 13 Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 р. № 172. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2022-п (дата звернення: 04.04.2025).
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12 (дата звернення: 04.04.2025).
4. Остапенко А.І. Дуалізм конституційно-правового статусу Президента України: теоретико-правові засади. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 97-101.
5. Котляренко О.П. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 7. С. 52-58 .

Ткаченко Олександр
Київський інститут Національної гвардії України,
вчений секретар секретаріату вченої ради,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

Державна політика в умовах трансформації загроз національній безпеці

Зміст вітчизняних документів довгострокового планування у сферах національної безпеки і оборони, які були схвалені ще до початку збройної агресії російської федерації, вказує на те, що значна частина загроз сферам національної безпеки для України походила саме від агресивної політики цієї країни. Такими загрозами вважали: посягання на суверенітет і територіальну цілісність України, блокування руху нашої держави до набуття повноправного членства у ЄС та НАТО, можливість подальшої ескалації збройної агресії та повномасштабного застосування військової сили, провокування збройного конфлікту на державному кордоні нашої держави, ведення розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб російської федерації, здійснення інформаційно-психологічних спецоперацій проти

України тощо.

На сьогоднішній день, вже в стані активного протистояння збройній агресії російської федерації, державна політика забезпечення національної безпеки зазнала суттєвих змін, що стало наслідком, зокрема неефективної системи міжнародної безпеки та не дієвості гарантій безпеки, наданих нашій державі у зв'язку з приєднанням до договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Крім того, недієвість міжнародного права, бездіяльність міжнародних організацій, які відповідають за мир та безпеку у світі є наслідком штучно створеної російською федерацією залежності важливих галузей економіки багатьох країн та стану їх міжнародної безпеки, призвело до їх мовчазної реакції на відкриту збройну агресію в лютому 2022 року.

Окрім намірів ліквідації державності та суверенітету нашої країни, росія випробовує країни цивілізованої світової спільноти, міжнародних організацій, які відповідають за мир та безпеку, військово-політичних альянсів на їх здатність до забезпечення миру та продовження політики стабільного розвитку, а також вжиття дієвих заходів до порушників міжнародного права. Існуючий стан безпекового середовища створив передумови до пошуку нових, теоретично обґрунтованих підходів реакції на наявні та потенційні загрози та вдосконалення механізмів забезпечення сфер національної безпеки.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», загрозами національній безпеці України вважаються явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [1]. Стратегією національної безпеки України, визначені поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, а також основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки [2].

На спроможність протистояти наявним та потенційним загрозам національній безпеці України впливають механізми забезпечення її стійкості. Стратегією національної безпеки України, стійкість віднесено до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки. У свою чергу, відповідно до Концепції забезпечення національної системи стійкості, джерелом внутрішніх загроз зазвичай є уразливості, які засвідчують наявність проблем, вад, недоліків, що породжують або посилюють схильність до порушення функціональності, системних пошкоджень та/або піддатливість до негативних впливів ризиків і загроз. Перелік базових елементів, на забезпечення яких має бути спрямована національна система стійкості, не є вичерпним і може бути розширений відповідно до особливостей розвитку безпекової ситуації [3].

Вчасне визначення наявних та передбачення потенційних загроз національній безпеці, безпосередньо впливає на можливість та ефективність напрацювання засобів їх нейтралізації та запобігання їх виникненню. Відтак, виявлення ймовірних загроз сфер національній безпеки України, джерел їх походження, масштабів впливу та можливих наслідків з урахуванням наявного стану безпекового середовища в умовах сьогодення, є однією із передумов існування та розвитку нашої держави.

Безперервне дослідження стану безпекового середовища необхідне для визначення процесів, явищ, чинників, умов, обставин, подій, результатів діяльності й взаємодії суб'єктів суспільних та міжнародних відносин, а також тенденції їх розвитку, які впливають на рівень захищеності держави, суспільства, довкілля на певній території від наявних і прогнозованих загроз. Зміни безпекового середовища, що є відхиленням від його звичайного стану рівноваги, містять ризики, які підлягають подальшому аналізу. Джерелом загрози можуть бути політика держави або групи держав; окремі люди, групи людей, організацій; природне середовище або космічний простір, зміни в діяльності, реалізації, функціонуванні або існуванні яких спричиняють ті чи інші загрози та визначають їхній загальний характер. З одного джерела може походити більше ніж одна загроза [4].

Перелік реальних і потенційних загроз національній безпеці завжди буде не вичерпним та буде змінюватися у відповідності до історичного етапу розвитку, умов, факторів і чинників, які впливають на ці процеси. Сукупність реальних та потенційних загроз не є статичною (постійною). Загрози можуть з'являтися та зникати, наростати та зменшуватись, при цьому змінюватиметься і їхня значущість для безпеки. У процесі оцінювання характеру реальних і потенційних загроз, ймовірності їх реалізації варто мати на увазі, що в деяких випадках сприйняття в суспільстві того чи іншого феномену як загрози може мати суттєві відмінності [5]. За таких обставин, забезпечення національних інтересів будь-якої держави можливе за умови дієвої реакції на виклики й загрози сучасності в контексті проведення ефективної політики у сферах національної безпеки.

Враховуючи умови, які впливають на формування безпекового середовища України, можна здійснити прогнози щодо ймовірних основних загроз національній безпеці України на найближче майбутнє. На думку центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, російська федерація залишатиметься основним джерелом загроз національній безпеці України на довгі роки. Хоча найгірші прогнози щодо розширення агресії російської федерації проти України вже справдилися, після завершення війни не варто очікувати на відмову керівництва росії (навіть у разі заміни її очільників) від агресивних планів щодо продовження експансіоністської політики щодо України. Росія буде прагнути відновитися передусім шляхом захоплення у ході війни нових територій України й отримання доступу до ресурсів нашої держави. По завершенню війни малоймовірним є те, що росія відмовиться від спроб у різний спосіб завдати шкоди інтересам України, а також втручання у внутрішні справи нашої держави [4]. Ймовірно, що російська федерація намагатимемося встановити контроль за Україною використовуючи наявні внутрішні мовні, релігійні, політичні та інші протиріччя, що є головною загрозою нашої держави, а також залишається велика ймовірність застосування росією різного роду агресій з метою досягнення намірів щодо знищення української державності.

На наш погляд, завершення війни з росією має призвести до зміни міжнародної політики підтримання безпеки та миру. Проте, очевидним є те, що під впливом війни, безпекове середовище, в якому знаходиться наша держава, а також політика забезпечення безпеки, національних інтересів буде трансформована. Мають зазнати зміни формування політики сфер національної безпеки, обороноздатності країни, розвитку оборонно-промислового комплексу. Державна безпекова політика нашої держави має бути орієнтована на створення ефективного сектору безпеки й оборони, спроможного самостійно без допомоги союзників виконувати завдання захисту національних інтересів України від реальних загроз територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України. При цьому, зовнішньополітичний напрям нашої держави, в умовах нестабільності міжнародної системи безпеки та ймовірної її трансформації після закінчення російсько-української війни, повинен бути спрямований на її інтеграцію в нову систему колективної безпеки за участі окремих країн Європи та Великої Британії, а також економічний та політичний простір Європейського союзу, що сприятиме стабільності суспільно-політичному та соціально-економічному розвитку України, а також викличне залежність безпеки держав новоутвореного союзу від стану військових спроможностей нашої держави.

Таким чином, державна політика забезпечення національної безпеки має здійснюватися з урахуванням міжнародної безпекової ситуації, а також військово-політичної ситуації навколо України та тенденцій до їх зміни, світових глобалізаційних процесів, викликів, ризиків, небезпек і загроз реалізації національних інтересів, реальних та прогнозних можливостей держави й інших чинників, які впливатимуть на забезпечення стійкого розвитку України у найближчій та віддаленій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України. Закон України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL:

https://surli.cc/brtoha (дата звернення 13.03.2025).
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки». Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020 URL: https://surli.cc/ebtcsl (дата звернення 13.03.2025).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості». Указ Президента України від 27.09.2021 р. №479/2021 URL: https://surl.li/pdeeil (дата звернення 13.03.2025).
4. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: https://surl.li/elzmcz (дата звернення 13.03.2025).
5. Павленко В.С. Національні інтереси та загрози державній безпеці України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 34/2022. С.84-92.

Колесник Вікторія
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
наукова співробітниця,
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації, безпеки і права,
аспірантка 4 року навчання

Національна поліція України як суб'єкт забезпечення цивільного захисту

В Україні цивільний захист (далі – ЦЗ) розглядається як невід'ємна функція держави та ключовий елемент системи національної безпеки, особливо в умовах постійних загроз і викликів природного, техногенного й воєнного характеру. Реалізація цієї функції спрямована на створення умов для безпечної життєдіяльності населення, мінімізацію негативних наслідків надзвичайних ситуацій (далі – НС) та забезпечення стабільності суспільства. Ефективність ЦЗ сприяє формуванню у населення відчуття захищеності, що є необхідною передумовою сталого розвитку держави.

Досягнення ефективності ЦЗ, яка б відповідала сучасним викликам і загрозам, неможлива без чіткої та злагодженої роботи всієї системи, кожного її елемента на всіх рівнях управління. Це, в свою чергу, ставить на порядок денний питання розподілу відповідальності, координації дій і взаємодії між різними суб'єктами, що залучені до забезпечення цивільного захисту – від центральних органів виконавчої влади до місцевого самоврядування та громадських об'єднань. Координація дій між ними повинна базуватися на принципах законності, узгодженості та оперативності, що передбачає створення дієвих механізмів управління, реагування та взаємодії під час виникнення НС. У цьому контексті важливе значення має чітке регулювання функціональних обов'язків кожного суб'єкта, що забезпечує ефективне реагування на НС та реалізацію заходів із попередження та мінімізації їх наслідків. Визначальну роль у формуванні та функціонуванні цієї системи відіграє держава, яка має не лише конституційні зобов'язання щодо гарантування безпеки громадян, але й виступає головним координатором і регулятором усіх процесів у сфері ЦЗ. Держава, через систему своїх органів, здійснює стратегічне та оперативне управління заходами ЦЗ, забезпечуючи належне нормативно-правове регулювання, розвиток необхідної інфраструктури та формування механізмів ефективної взаємодії між усіма суб'єктами, залученими до реалізації внутрішньої і зовнішньої політики у цій сфері.

Серед суб'єктів, що залучаються до виконання завдань ЦЗ, особливе місце посідає Національна поліція України (далі – НПУ, поліція), на яку покладено широкий спектр завдань із подвійною природою. Із одного боку, це правоохоронний орган, наділений повноваженнями превентивного та примусового характеру щодо протидії злочинності, підтримання публічної

безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а з іншого – орган державної влади, уповноважений на надання допомоги населенню в умовах виникнення НС. Саме ця дуальність функцій визначає специфічну участь поліції в системі ЦЗ та потребує окремого детального аналізу.

У системі ЦЗ діяльність поліції, спрямована на надання поліцейських послуг, трансформується з інструменту правопорядку на важливий механізм безпосередньої допомоги населенню. Із огляду на першочергове завдання поліції – захист життя та здоров'я населення при виникненні НС, – сервісна орієнтованість стає стратегічним напрямом, що забезпечує ефективну взаємодію держави та населення.

Незважаючи на значущість сервісної складової діяльності поліції в системі ЦЗ у мирний час, повномасштабне вторгнення на територію України висуває перед НПУ якісно нові завдання, що значно перевищують рамки традиційного реагування на НС. В умовах воєнного стану, що характеризується постійними обстрілами, руйнуванням критичної інфраструктури, вимушеною міграцією населення та іншими загрозами, пов'язаними з бойовими діями, на поліцію покладається розширений спектр повноважень, що вимагає відповідної адаптації її діяльності. Наприклад, представників вибухотехнічної служби НПУ почали залучати до виконання заходів із розмінування деокупованих територій України. Службові собаки кінологічних підрозділів поліції, використовуються у пошуково-рятувальних операціях для пошуку постраждалих, а також для позитивного психосоціального і фізіореабілітаційного впливу на людей, які цього потребують, через спеціально керованих і навчених собак (каністерапії).

Із метою підвищення ефективності надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок НС психологи поліції можуть входять до складу зведених груп екстреної психологічної допомоги [1].

В умовах критичного збою енергопостачання та, як наслідок, паралічу традиційних систем оповіщення та інформування, мобільні підрозділи поліції, оснащені засобами звукового оповіщення та інформаційними матеріалами, долають наявні перешкоди навіть в умовах пошкодженої інфраструктури. Завдяки цьому громадяни, які опинилися у відрізаних від зовнішнього світу, отримують необхідні відомості про поточну ситуацію, рекомендації щодо дій і маршрутів безпечної евакуації тощо. У свою чергу, це підвищує довіру до людей у формі.

При відсутності цілодобового чергування в місцевих органах виконавчої влади (органах місцевого самоврядування) до запуску місцевої автоматизованої системи централізованого оповіщення можуть залучатися територіальні органи ДСНС та/або НПУ, у яких установлено технічні засоби територіальної автоматизованої системи централізованого оповіщення для отримання сигналів оповіщення та інформації з питань цивільного захисту [2].

В умовах воєнного стану поліцейські все частіше стикаються із необхідністю проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, спонукаючи населення задля збереження їх життя та здоров'я залишати небезпечні території, дотримуватися встановлених обмежувальних заходів у зонах проведення активних бойових дій. Для ефективного виконання цих завдань, наприклад у Донецькій області, створено спеціалізований підрозділ поліції «Білі янголи» представники якого, окрім забезпечення безпеки громадян, здійснюють гуманітарну місію – доставляють населенню продукти харчування, питну воду, медикаменти, засоби першої необхідності, а також корм для тварин. За згодою осіб, що перебувають у зонах підвищеного ризику, поліцейські організовують та проводять їх евакуацію до безпечних територій.

Із огляду на безпекові виклики воєнного часу, у структурі поліції діють також підрозділи парамедиків, які здійснюють домедичну та медичну допомогу особам, що постраждали внаслідок НС. Крім того, парамедики забезпечують транспортування поранених до медичних закладів.

У рамках виконання заходів передбачених Порядком створення, утримання фонду

захисних споруд цивільного захисту, включення об'єктів до складу та виключення таких об'єктів з фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку [3], фахівці ДСНС спільно з представниками НПУ, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування проводять інспектування таких об'єктів на підконтрольних Уряду України територіях.

Підводячи підсумки, зазначимо, що при встановленні нормативно-правовими актами загальних рамок діяльності поліції, все ж таки, тактика і методи її діяльності не є статичними, вони підлягають постійній еволюції, адаптуючись до мінливих обставин і викликів, передбачає гнучкість і врахування накопиченого досвіду кожного поліцейського. Оскільки кожна ситуація, із якою стикається працівник поліції, є унікальною, не існує універсального алгоритму дій, який би гарантував успіх у будь-яких умовах. Тому, вирішальне значення набуває здатність поліцейського самостійно приймати обґрунтовані рішення, спираючись на знання закону, професійні навички та власний досвід, а також враховуючи специфіку конкретної ситуації та можливі наслідки своїх дій.

Підтвердженням нашої позиції є те, що із початком повномасштабного вторгнення розширилися функції та повноваження поліції при виникненні та ліквідації наслідків НС. Даний факт вказує, що навіть при допоміжній ролі, поліція все ж таки залишається критично важливою та невід'ємною складовою системи ЦЗ, яка допомагає забезпечувати безпеку та захист населення, території. Професіоналізм, оперативність, ефективність діяльності поліцейських залежить від високого рівня їх підготовки і належного матеріально-технічного забезпечення поліції.

Список використаної джерел:

1. Про затвердження Порядку взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій : наказ МВС України від 19.07.2023 № 594. URL: https://shly.top/dEbpS (дата звернення: 05.03.2025).
2. Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту : постанова Каб. Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 733. URL: https://shly.top/zAiQs (дата звернення: 22.02.2025).
3. Деякі питання використання об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту: постанова Каб. Міністрів України від 10 березня 2017 року № 138. URL: https://shly.top/48sRK (дата звернення: 04.03.2025).

Кочерга Данило,
Головне управління Національної гвардії України,
Начальник служби планування розвитку спроможностей,
Національний університет оборони України,
слухач 2 року навчання ОС "Магістр"

Технологія державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва: поняття, сутність, структура

В умовах російсько-української війни, перед вітчизняною системою державного управління постає загальна проблема розробки і невідкладного впровадження в державно-управлінську практику нової парадигми політики національної безпеки, яка давала б надійні методологічні орієнтири для організації ефективного реагування на кризові ситуації у військовій сфері та інших сферах.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми гарантування воєнної безпеки з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження проблем теорії та практики реагування на кризові ситуації у військовій сфері України.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що питанням державного реагування на загрози національній безпеці України присвячено наукові праці вітчизняних дослідників, а саме: В.І. Абрамова та Г.П. Ситника [1], А.І. Семенченка [2], А.О. Пелиха [3]. У вказаних наукових працях дослідники в основному акцентують увагу на проблемах теорії та практики державного реагування на загрози національній безпеці. Питанням державного реагування на загрози національній безпеці України присвячено також наші публікації [4].

Незважаючи на значну кількість робіт, в яких досліджуються проблеми теорії та практики державного реагування на загрози національній безпеці України можна констатувати обмаль праць, які були б присвячені розгляду теоретико-методологічних проблем державного реагування на кризові ситуації у військовій сфері.

Саме тому мета цієї статті полягає у розгляді теоретичних аспектів визначення сутності технології державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва та визначення її структури.

Попередньо зауважимо, що під поняттям «технологія державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва» ми пропонуємо розуміти процес цілеспрямованого державно-управлінського впливу на субстракт загроз та кризових ситуацій у згаданій сфері з використанням силового та несилового засобів у відповідності зі специфікою і логікою процесу його перетворення й трансформації з метою зниження рівня загроз різного характеру та відновлення нормального функціонування системи воєнної безпеки. Варто додати, що в залежності від стадії формування та реалізації загроз воєнній безпеці виокремлюють такі спеціальні технології на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва як профілактика та протидія, яка в свою чергу передбачає: попередження, припинення та локалізацію дії загроз воєнній безпеці, як джерела кризової ситуації.

Суть технологій державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва полягає у досягненні мети щодо мінімізації рівня загрози у вказаній сфері, як джерела кризової ситуації, що можливо за умов: усвідомленого підходу по виявленню та мінімізації рівня загроз воєнній безпеці, яка структурно включає в себе воєнно-політичну, військову, воєнно-економічну, воєнно-наукова, воєнно-технічну, воєнну-інформаційну, воєнну-кібернетичну, воєнно-екологічну, воєнно-соціальну, воєнно-гуманітарну сфери; використання наукових підходів; урахування специфіки відповідної сфери воєнної безпеки і суб'єкта воєнної безпеки. Це може бути проект або відповідна діяльність суб'єкта воєнної безпеки відповідно до цього проекту.

Здійснення технологій державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва безпеці можливо за умови дотримання наступних умов: послідовності; відповідність внутрішній логіці процесу реагування на загрози безпеці; обов'язковість виконання усіх операцій; контролю внутрішніх і зовнішніх умов.

Прийнято вважати, що в структуру будь-якої технології кризового реагування входять наступні елементи [4]: цілісна теоретична концепція, яка відображає закономірності функціонування об'єкту впливу кризового реагування; об'єкт і предмет впливу кризового реагування; алгоритм кризового реагування; технологічні способи і засоби перетворення предмету впливу кризового реагування.

Відповідно, першою складовою технології державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва є теоретична концепція державного реагування на вказані кризові ситуації під якою розуміють систему методів, ідей та принципів дії щодо державного реагування на них.

Ідея щодо реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики,

військового будівництва є задум дії, в якому поєднуються знання про об'єкт воєнної безпеки та мета щодо реагування на загрози воєнній безпеці, яку ставить перед собою суб'єкт забезпечення воєнної безпеки, а також спосіб досягнення визначеної мети. Близьким до поняття ідеї є принцип дії, який представляє ідею в її абстрактному, узагальненому вигляді. Принцип явно чи неявно містить знання про дійсність та її закони і думку про те, як необхідно діяти, щоб досягнути успіху та поставленої мети. Саме ці моменти водночас характеризують і метод державного реагування на кризові ситуації, тому в логіко-гносеологічному плані його можна охарактеризувати як ідею, принцип, сукупність принципів, які визначають і спрямовують пізнання і практику державного реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці та обороні.

Друга складова технології державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва – це: 1) об'єкт державно-управлінського впливу – субстракт загроз воєнній безпеці та кризових ситуацій у цій сфері; 2) предмет державно-управлінського впливу – інформаційна, енергетична, фізична складові субстракту загроз воєнній безпеці та кризових ситуацій у цій сфері, які підлягають перетворенню і трансформації в інтересах гарантування воєнної безпеки; 3) процес державного реагування на кризові ситуації – вплив суб'єктів кризового реагування на інформаційну, енергетичну, фізичну складові субстракту загроз воєнній безпеці та кризових ситуацій у цій сфері з метою їх перетворення і трансформації в напрямку відновлення штатного режиму функціонування системи воєнної безпеки.

Третя складова технології державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва – це алгоритм реагування, тобто послідовність застосування технологічних способів, методів і засобів реагування з метою мінімізації рівня загроз воєнній безпеці та відновлення штатного режиму функціонування системи воєнної безпеки. Узагальнений алгоритм функціонування системи реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва містить такі операційні ланцюги: формулювання проблеми кризового реагування у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва (виявлення кризової ситуації та її оцінка) → моніторинг поточної безпекової ситуації → ідентифікація та оцінка рівня розгортання кризової ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → прогнозування тенденцій розвитку кризової ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → розробка варіантів реалізації реагування на виявлену кризову ситуацію у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → оцінка варіантів реагування на виявлену кризову ситуацію у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → вибір оптимального варіанту реагування на виявлену кризову ситуацію у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва за обраним критерієм → прийняття рішення про реагування на виявлену кризову ситуацію у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → підготовка та всебічне забезпечення реалізації державно-управлінського рішення щодо реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → вплив на виявлену кризову ситуацію у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва → оцінка рівня кризової ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва після впливу на неї системи кризового реагування → оцінка за обраним критерієм досягнення запланованого результату реагування на кризову ситуацію.

Четверта складова технології державного реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва – це технологічні способи реагування на виявлені кризові ситуації, тобто правила, відповідно до яких здійснюється весь комплекс аналітичних, діагностичних заходів, заходів реактивного та проективного реагування, професійні та етичні норми, обумовлені специфікою діяльності у сфері забезпечення воєнної безпеки.

П'ята складова технології державного реагування на реагування на кризові ситуації у сфері оборони, воєнної політики, військового будівництва – це засіб перетворення предмету, тобто комплексні чи часткові методики (методи) і техніки (стратегії) реагування на виявлені

кризові ситуації, що дозволяють змінювати параметри (обсяг і зміст) функціонування системи воєнної безпеки в контексті реалізації національних цілей визначених в стратегіях національної та воєнної безпеки, а також з урахуванням стану внутрішнього та зовнішнього безпекового середовища.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається вивчення питання взаємодії складових сил оборони в процесі кризового реагування у військовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали круглого столу (Київ, 19 лютого 2014 р.) / за ред. К.О. Ващенка, Г.П. Ситника. К.: НАДУ, 2014. 170 с.
2. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України : монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2008. 428 с.
3. Пелих А. О. Теоретичні засади оцінювання ефективності державного механізму реагування на загрози воєнній безпеці. Аспекти публічного управління. 2015. № 11–12. С. 28–35.
4. Кочерга Д.А., Шевченко М.М. Кризи, що загрожують національній безпеці України у воєнній сфері та національна рамка реагування на них. Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах XX – початку XXI ст.: тенденції та закономірності: матеріали міжвузівського науково-практичного семінару (Київ, 25 травня 2023 р.). Київ: ЦП «Компринт», 2023. Вип. 12. С. 284-310.

Кривенко Артем
Національна гвардія України,
старший офіцер фінансово-економічного управління,
Національний університет оборони України,
ад'юнкт 1 року навчання
кафедри економіки та фінансового забезпечення,
полковник

Проблема взаємодії з контрагентами (постачальниками) сил оборони під час здійснення оборонних закупівель.

Забезпечення національної безпеки та оборони нашої держави як у мирний час так і в особливий період потребує вирішення низки завдань, одним з яких є забезпеченість належного рівня матеріально-технічних і наукових потреб сектору безпеки і оборони. Відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі» [1] забезпеченість цих потреб відбувається шляхом ефективного та прозорого здійснення державними замовниками оборонних закупівель, а також передбачає ефективне та прозоре їх планування, реалізацію і контролю за їх здійсненням. Під час дії правового режиму воєнного стану здійснення оборонних закупівель має особливості, які визначаються постановою Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1275 [2], що в умовах військової агресії лише підвищує актуальність ефективного функціонування оборонних закупівель для виконання державних програм у сферах національної безпеки та гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони.

Державні замовники здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони [1] шляхом укладення державних контрактів (договорів) з виконавцями державних контрактів (договорів) з оборонних закупівель.

На думку автора одним з недооцінених є аспект взаємодії (в широкому сенсі) розпорядників бюджетних коштів з контагентами (постачальниками) сил оборони. Особливо

це актуально під час здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти. Важливість цього визначається необхідністю дотримання з боку розпорядника бюджетних коштів двох дещо протилежних але ключових завдань:

- швидке та якісне отримання товарів робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони (підтримання обороноздатності країни);
- раціональне використання бюджетних коштів.

Зазначені вище завдання відповідають загальним принципам здійснення оборонних закупівель (стаття 3 Закону України «Про оборонні закупівлі» [1]) , а саме:

- своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України, забезпечення потреб безпеки і оборони;
- ефективність використання коштів, результативність.

Управлінське рішення щодо кінцевого вибору постачальника є критично важливим оскільки воно носить незворотній характер (взяття зобов'язань сторонами, витрачання бюджетних коштів) та від нього сильно залежить досягнення обох зазначених вище ключових завдань. Виникає подвійний ризик: як не виконання умов договору (не поставка товару) так і виникнення проблемної дебіторської заборгованості. Ціна питання надзвичайно велика, особливо в умовах ведення бойових дій.

Вимоги щодо цього містяться зокрема в статтях 3, 4, 6 постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1070 «Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти»:

3. Головним розпорядникам бюджетних коштів забезпечувати заходи щодо виявлення виконавців робіт, постачальників товарів і надавачів послуг, якими порушено умови договорів, укладених із розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів, діяльність яких координується через них та які отримують бюджетні кошти на виконання бюджетних програм, щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти.

4.Розпорядникам (одержувачам) бюджетних коштів не здійснювати платежі з попередньої оплати виконавцям робіт, постачальникам товарів і надавачам послуг, якими порушено умови договорів щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, укладених із розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів у мережі безпосереднього головного розпорядника бюджетних коштів.

5.Рекомендувати розпорядникам (одержувачам) бюджетних коштів укладати договори про закупівлю товарів, робіт і послуг відповідно до законодавства з урахуванням такого:

нездійснення попередньої оплати виконавцям робіт, постачальникам товарів і надавачам послуг, якими порушено умови договорів щодо попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти, укладених із розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів у мережі безпосереднього головного розпорядника бюджетних коштів;

повернення після закінчення строку, визначеного у договорі про закупівлю товарів, робіт і послуг, виконавцями робіт, постачальниками товарів і надавачами послуг невикористаних сум попередньої оплати та застосування штрафних санкцій у разі невчасного повернення таких коштів [3];

Зазначена постанова Кабінету Міністрів України передбачає лише загальні вимоги та рекомендації щодо взаємодії з постачальниками які порушили умови договорів попередньої оплати (порушники). Водночас це вказує на важливу управлінську задачу: ретельний вибір надійного постачальника та взаємодія з ним. На практиці, існуючі механізми (наприклад наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.2023 року № 173) зводяться до простої констатації фактів порушення умов договорів (державних контрактів) конкретними постачальниками в системі головного розпорядника бюджетних коштів. На думку автора існуючим механізмам бракує гучності, так як вони не передбачають умов повторної взаємодії з зафіксованим порушниками (постачальниками які порушили умови договорів попередньої оплати) та зміну їхнього статусу «порушників» у разі виконання договірних зобовязань.

Із зазначеного вище також постає необхідність у розробці та застосуванні обґрунтованої методичної бази щодо системної взаємодії з контрагентами (постачальниками). Зазначена проблематика потребує розроблення дієвої методичної бази та застосування в практичній діяльності державних замовників якісного аналізу даних про контрагентів у системі державних закупівель для потреб сил оборони.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про оборонні закупівлі» від 17 липня 2018 року № 808- IX (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20;
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» від 11 листопада 2022 року № 1275 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text;
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» від 4 грудня 2019 року №1070 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2019-%D0%BF#Text.

Кульчицька Людмила
Співробітниця Служби безпеки України,
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації, безпеки і права,
аспірантка 3 року навчання

OSINT-стратегії забезпечення національної безпеки

Розвідка з відкритих джерел (Open Source Intelligence – OSINT) стала, напевно, найуживанішим напрямом отримання даних різними суб'єктами та у різних сферах суспільного життя: від спеціальних служб до бізнеса і журналістських розслідувань та від документування воєнних злочинів, припинення спеціальних інформаційних операцій до перевірки контрагентів і викриття корупціонерів.

У секторі безпеки і оборони термін "OSINT" використовується у значенні окремої розвідувальної дисципліни (або дисципліни зі збору даних), що передбачає отримання даних з відкритих джерел, їх обробку, аналіз та поширення для задоволення розвідувальних потреб.

Більшість науковців погоджуються, що OSINT як окрема розвідувальна дисципліна зародилася в США. Водночас, в Україні з відновленням державності у 1991 році отримання даних з відкритих джерел також було повсякденною практикою оперативно-службової діяльності, проте, на відміну від США, без структурного виділення аж до останнього часу [1].

Найбільш системні описи змісту та процедурного наповнення OSINT викладені у збірниках "NATO Open Source Intelligence Handbook" (2001), "NATO Open Source Intelligence Reader" (2002), "NATO Intelligence Exploitation of the Internet" (2002), "Open Source Intelligence Tools and Resources Handbook" (2020), а також у стандартах 6522 "Спільна союза доктрина з питань розвідки з відкритих джерел" (AJP-2.9, 2019) і 6537 "Тактика, техніки та процедури розвідки з відкритих джерел OSINT" (AIntP-22, 2022). Важливо зазначити, що саме ці стандарти імплементовані в Україні, формуючи керівні принципи та регламентуючи процеси застосування OSINT у національному секторі безпеки і оборони [2].

Зокрема, AJP-2.9 та AIntP-22 визначають сукупність загальнорекомендованих тактик, технік та процедур із провадження на оперативному рівні стандартизованого OSINT-процесу. У них розкривається роль розвідувального циклу як ключової методики збору, обробки,

аналізу пошукової інформації.

Вказані стандарти насамперед є настановами для об'єднаного командування й штабів НАТО. Однак аналіз Стратегії розвідспільноти США на 2024-2026 роки "Розвідка першої необхідності: Розкриття цінності OSINT" показав узгодженість термінів, застосовуваних у документації НАТО та Стратегії OSINT США. Так, джерелом OSINT є дані двох типів джерел:

1) Загальнодоступні (або публічно доступні) дані (Publicly Available Information).

У Доктрині AJP-2.9 пояснюється, що під цими даними розуміється будь-яка інформація, яку постять в інтернеті, публікують в медіа, транслюють в етері (радіо, телебачення) або надають для загального споживання (газети, плакати, білборди) або стенограми публічних зустрічей чи виступів [3].

2) Дані, що мають певне обмеження доступу.

У глосарії НАТО 2014 року вони названі "іншими джерелами інформації, що мають певні обмеження доступу або поширення серед громадськості" [4]. У Доктрині AJP-2.9 це "інформація обмеженого публічного поширення - матеріал, доступний для громадськості за певну плату" [5]. Дуже подібно, але ще лаконічніше, цей тип джерел визначено в Стратегії OSINT США – комерційно доступні джерела (Commercially Available Information) [6].

Стратегія OSINT США визначає такі чотири цілі, діяльність на досягнення яких має посилити інформаційні спроможності і розкрити потенціал розвідки з відкритих джерел:

- координація отримання даних з відкритих джерел, щоб уникнути дублювання дій, та розширення обміну результатами, методиками їх отримання, оцінками публічно і комерційно доступних джерел, щоб забезпечити ефективне використання ресурсів розвідспільноти;
- запровадження інтегрованого управління збором інформації з відкритих джерел в рамках розвідспільноти, щоб підвищити швидкість та поінформованість, уникаючи при цьому дублювання зусиль;
- впровадження інновацій в OSINT – розробка застосування сучасних інструментів, таких як штучний інтелект, машинне навчання, технології розпізнавання та обробки мови для виконання OSINT-завдань;
- розвиток кадрів та технологій OSINT наступного покоління, що передбачає створення і розвиток спільних стандартів роботи з інформацією, які відповідають динаміці змін технологічного середовища відкритих даних.

У Стратегії багаторазово наголошується, що розвідспільнота має переглянути свої стосунки з бізнес- та академічними колами, щоб використовувати ті передові можливості, що розробляються та застосовуються у приватному секторі та йдеться про потребу не допустити розвитку такого виклику як дублювання однорідної діяльності [7].

Ознайомлення із зазначеними документами показує, що Україна, стикаючись з подібними викликами (нераціональне застосування сил і засобів через дублювання), дія яких посилюється через агресію російської федерації, водночас має успішні і потужні напрацювання в сфері OSINT, які розроблені для відсічі збройній агресії. Йдеться про напрацювання механізмів взаємодії з громадським та приватним сектором, створення власних OSINT-платформ ситуаційної обізнаності тощо. Однак досі невирішеними залишається питання уніфікації підходів до проведення OSINT та координації цієї діяльності, чому мало би сприяти напрацювання загальнодержавної стратегії OSINT в органах сектору безпеки і оборони.

На наше переконання, вказана стратегія має включати такі елементи як:

- розбудова OSINT-інфраструктури для забезпечення інформаційних потреб тактичного та стратегічного рівнів: створення систем збору, аналізу, поширення (обміну) інформації за уніфікованими підходами в секторі безпеки і оборони;
- розробка та застосування інноваційних технологічних рішень зокрема на основі ШІ для здобування, обробки, аналізу даних з відкритих джерел;
- підвищення рівня професіоналізму - навчання особового складу можливостям OSINT, володіння OSINT-інструментарієм, обмін досвідом, напрацьованими унікальними

методиками, успішними практиками та засвоєними уроками на основі невдач;

− подальше посилення співпраці з іноземними партнерами, приватним сектором, громадянським суспільством, академічними колами з питань проведення OSINT та розробки OSINT-інструментарію;

− застосування OSINT-спроможностей для протидії рф: документування злочинної діяльності держави-агресора, викриття ворожих ІПСО, відслідковування діяльності, що підлягає санкціям, по всьому світу та у взаємодії з іноземними партнерами.

В умовах сьогодення OSINT – це не рутинна кабінетна робота, а прикладна та високорезультативна розвідувальна дисципліна, що дозволяє отримати відомості про ворога без ризику для життя. Разом з тим вона потребує колосальних ресурсів та часу для аналізу даних і визначення їх впливу на національну безпеку нашої держави. Зважаючи на це, OSINT стала обов'язковою складовою професійної діяльності співробітників як Служби безпеки України сектору безпеки і оборони України. Методологія українського OSINT інтегрує визнані міжнародні підходи, чинні стандарти НАТО та безцінний практичний досвід, отриманий під час відсічі повномасштабній збройній агресії РФ.

Розробка, прийняття та подальше втілення в життя стратегії OSINT сектору безпеки і оборони України дозволить максимально ефективно використати потенціал розвідки з відкритих джерел для забезпечення національної безпеки України і досягнення стратегічної переваги над поточними та майбутніми супротивниками, геополітичними конкурентами та іншими суб'єктами, чия діяльність спрямована проти національних інтересів України.

Список використаних джерел:

1. Використання інструментів та методів OSINT для отримання пошукової інформації : практичний порадник. 5-те вид., переробл. та доповн. / [Зоренко Д. С., Кульчицька Л. О. та ін.]. Харків : Видавець О. А. Мірошниченко, 2024. 80 с.
2. Перелік прийнятих чинних стандартів НАТО, передбачених Цілями партнерства, в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сектору безпеки і оборони. [сайт] URL: https://www.mil.gov.ua/content/mil_standard/0752024_Perelik_standartiv_NATO.pdf
3. Allied Joint Doctrine for Open-Source Intelligence. Chapter 1. Open Source intelligence fundamentals. Section 2. Explanation and clarification of terms. URL: https://standards.globalspec.com/std/14361963/ajp-2-9
4. Базові поняття стратегічних комунікацій: стандарти на основі документів НАТО (англо-український та українсько-англійський словник) / [Л. Компанцева та ін.]. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. 335 с.
5. Allied Joint Doctrine for Open-Source Intelligence. Chapter 1. Open Source intelligence fundamentals. Section 2. Explanation and clsrification of terms. URL: https://standards.globalspec.com/std/14361963/ajp-2-9
6. The IC OSINT Strategy 2024-206 "The INT of First Resort: Unlocking the Value of OSINT". URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/IC_OSINT_Strategy.pdf

Павлусенко Олена,
Національний транспортний університет,
старша викладачка англійської мови кафедри іноземних мов
Університет економіки та права "КРОК",
аспірантка
кафедри теорії та історії держави і права

Англійська мова та її місце в системі національної безпеки та оборони України під час воєнного стану

Досліджуючи дане питання варто зазначити, що основа національної безпеки та оборони кожної країни — це комплекс взаємопов'язаних елементів, які забезпечують захист добробуту громадян, національних інтересів, територіальної цілісності та суверенітету.

Національна безпека та оборона – це процес, який постійно змінюється розвивається та адаптується до змін у внутрішній та зовнішній політиці.

В таких умова державна політика повинна бути направлена на розробку та реалізацію стратегій планів та програм, спрямованих на гарантії національної безпеки. Вище згаданий процес включає законодавчі, виконавчі, судові заходи, а також міжнародну кооперацію.

Наразі, коли країна перебуває в стані війни, підтримка партнерських відносин з представниками інших країн та міжнародних організацій є надзвичайно важливою для українського народу. Знання англійської як мови міжнародного спілкування, відіграє ключову роль в даному процесі.

Як ми вже раніше зазначали в своїх публікаціях, «Нам потрібно, щоб українці говорили зі світом однією мовою. Адже мова зараз – це наша зброя. Її треба знати, щоб мати змогу захищатись!» [1].

Англійська вже давно увійшла в життя українців, які ще з давніх давен тісно пов'язані з англійцями. Не можливо не згадати той факт, який був з'ясований нами в ході попередніх досліджень даної тематики. Агата Київська, королева Англії, була дружиною короля Едварда. Історики ще називають її «втраченою» четвертою донькою Ярослава Мудрого, Великого князя Київського та доньки шведського короля Улофа III — Інгігерди. Саме вона, через шотландський правлячий дім Стюартів, пов'язала теперішню правлячу британську династію Віндзорів з київськими Рюриковичами [2].

Достойний рівень володіння англійською перших осіб та представників адміністрації нашої держави, дозволяє Україні ефективно комунікувати з країнами-союзниками, міжнародними організаціями, іноземними засобами масової інформації. Також відсутність мовного бар'єру є надзвичайно важливим для отримання дипломатичної підтримки, військової та гуманітарної допомоги. Адже англійська — це зброя дипломатії. З її допомогою країна може успішно вести зовнішню політику та налагоджувати міжнародні відносини. Проведення зустрічей та дискусій без залучення перекладачів має величезне значення для світової політики. Адже завжди існує вірогідність неточного перекладу або упущення важливих деталей, що в подальшому може призвести до виникнення непорозумінь.

Згідно даних, які повідомив прессекретар глави держави Сергій Никифоров, від початку повномасштабного вторгнення Росії, Президент Володимир Зеленський провів 352 телефонні розмови з керівниками інших держав чи міжнародних організацій, 186 спілкувань або виступів онлайн, 110 зустрічей з представниками держав, компаній чи приватними особами. Також він взяв участь у 850 міжнародних заходах [3]. Отже, як бачимо, можливостей для ведення діалогу багато. Пряме спілкування дозволяє лідерам країн краще зрозуміти один одного, сприяє встановленню довірливих відносин, надає можливість обговорювати питання, що стосуються національної безпеки без участі третіх осіб, що попереджує будь-який витік інформації.

Розуміння іноземних партнерів — це перший крок для збереження миру у всьому світі. Адже володіння іноземними мовами сприяє пізнанню та кращому розумінню культур інших націй, що зменшує ризик виникнення конфліктів у всьому світі.

Під час військових дій, які проходять на території України, не варто забувати про те, що розвідувальні та аналітичні дані, новини з іноземних держав, в своїй більшості ми теж отримуємо англійською. І саме знання даної мови надає можливість військовим та цивільним отримувати доступ до цієї інформації та бути в курсі подій. Також наявність факту досконалого володіння мовою міжнародного спілкування, дозволяє представникам Збройних сил України тісно співпрацювати з іноземними інструкторами, обмінюватися досвідом в процесі навчання та освоювати сучасну військову техніку іноземного зразка, яка наразі вже боронить від ворога простори української землі.

Не варто забувати про те, що Росія окрім збройної агресії проводить інформаційну війну, поширюючи пропаганду та дезінформацію. У сучасному світі інформація відіграє одну з ключових ролей. Інформація — це сила, а іноземна мова — це ключ до неї. Знання іноземних мов дозволяє отримувати, аналізувати та використовувати інформацію з різних джерел.

Підсумовуючи все сказане вище, ми можемо зробити висновки, що наразі англійська мова — це міст до союзників, які підтримують нас та виступають гарантами національної безпеки та оборони. В тяжкі для України часи, особливо важливо мати надійних міжнародних партнерів та союзників. А досконале володіння мовою міжнародного спілкування, значно полегшує співпрацю з ними.

Список використаних джерел:

1. Павлусенко О. В. Проблеми та перспективи реалізації проєкту Закону № 9432 «Про застосування англійської мови в Україні», Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. – 2023. – № 2. – С. 38–51. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.2.5.
2. Француз-Яковець Т. А., Павлусенко О. В. Інститут англійської мови в Україні: історико-правовий вимір, Legal Bulletin. – 2023. – № 1(7). – С. 18–25, URL:https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legalbulletin/article/view/360, (дата звернення 31.03.2025)
3. Укрінформ, На Банковій порахували, скільки Зеленський з 24 лютого провів розмов, зустрічей та виступів, URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3643239-na-bankovij-porahuvali-skilki-zelenskij-z-24-lutogo-proviv-rozmov-zustricej-ta-vistupiv.html (дата звернення 31.03.2025)

Фівкін Петро
Міністерство оборони України,
начальник Центрального управління захисту прав військовослужбовців,
полковник

Організація захисту прав військовослужбовців Збройних Сил України під час правового режиму воєнного стану

З 24 лютого 2022 року Україна вже більше трьох років обороняється від російського вторгнення, протягом яких всі сили оборони держави пройшли складний шлях становлення і набуття бойових спроможностей та отримання неоціненного бойового досвіду.

Дані процеси супроводжуються також і проблемними питаннями, особливо в царині забезпечення і захисту прав, гарантій і потреб військовослужбовців та членів їх сімей.

Зазначене питання є надзвичайно важливим у підтриманні престижу військової служби в силах оборони, позитивного іміджу військовослужбовця, і, як наслідок, для забезпечення готовності громадян України виконати свій конституційний обов’язок по захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, передбачений частиною першою статті 65 Конституції України [1], що є надзвичайно актуальним для оборони держави у цей складний

період української державності.

Міністр оборони України Рустем Умєров під час виступу у Верховній Раді України у вересні 2023 року при призначенні на посаду зазначив важливі тези, що «понад 1 мільйон людей сьогодні в секторі безпеки і оборони, з них — понад 800 тисяч у Збройних Силах України. До початку широкомасштабної війни ця цифра була 261 000… Міністерство оборони є ключовим органом формування стратегій і політик оборони… В основі принципів НАТО лежить свобода разом з демократією, правами людини, верховенством права… Робота Міністерства оборони України — забезпечити повагу до гідності воїна у всіх взаємодіях з державою. Як результат — маємо дати більше сили нашим воїнам….» [2].

З метою реалізації даних ініціатив, 03 квітня 2024 року на виконання доручення Президента України Володимира Зеленського під головуванням Міністра оборони України Рустема Умєрова та за участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця відбулася установча нарада з питань захисту прав військовослужбовців, головною темою якої було створення механізму ефективного захисту прав військовослужбовців та членів їхніх сімей шляхом запровадження нової інституції військового омбудсмена, зокрема, було повідомлено про прийняте наприкінці лютого 2024 року рішення про створення Центрального управління захисту прав військовослужбовців, яке безпосередньо підпорядковуватиметься Міністру оборони України та відповідатиме за розгляд звернень та скарг військовослужбовців, надання первинної правничої допомоги, проведення перевірок та розслідування порушень прав військовослужбовців та членів їхніх сімей. «Реалізація цієї ініціативи передбачає комплексний підхід до захисту прав воїнів та членів їхніх сімей, включаючи реагування на конкретні скарги, аналіз конкретних ситуацій, виїзд на місця порушень, проведення перевірок та подальші заходи з відновлення прав», – заявив Міністр оборони України Рустем Умєров. Під час установчого засідання також було презентовано підхід, напрацьований для забезпечення правового захисту військових з урахуванням специфіки їхньої діяльності. Основні порушення, які будуть перевірятися новою інституцією, включатимуть: забезпечення військовослужбовців; право на відпустку; недопущення зловживання правами командирів; ненадання/недостатнє надання медичної допомоги; соціальні гарантії; порушення гендерної рівності [3].

В подальшому наказом Міністерства оборони України від 13 квітня 2024 року № 237/нм було затверджене Положення про Центральне управління захисту прав військовослужбовців (далі – Положення № 237) [4], в якому визначено його правовий статус, завдання, функції, повноваження посадових осіб, а формування зазначеного органу військового управління було завершене 26 квітня 2024 року.

У світовій практиці захисту прав військовослужбовців запровадження інституту військового омбудсмена не вважається чимось новим, а тому під час роботи над документом був врахований досвід країн, де інститут військового омбудсмена вже довів свою ефективність: Швеції, Норвегії, Австрії, Німеччини, Канади, Ірландії, Чеської Республіки та Бельгії [3].

Історично склалося, що «появі інститутів омбудсмена у справах збройних сил сприяла ціла низка факторів. По-перше, це було зумовлено бажанням зміцнити цивільно-демократичний контроль над збройними силами. По-друге, це необхідність поліпшення ситуації із захистом прав людини у питаннях військовослужбовців за рахунок створення більш ефективних механізмів обробки скарг та реалізації заходів для ліквідації виявлених недоліків. По-третє, це прагнення створити незалежний механізм контролю якості, який би дозволив здійснювати нагляд за дотриманням встановлених процедур, правил і принципів діяльності в збройних силах» [5, с. 11-12].

Враховуючи реалії сьогодення, а також існування вищезгаданих факторів у військовій сфері України, створення інституції військового омбудсмена можна вважати прогресивним кроком на шляху до цілісної, ефективної і дієвої системи захисту прав і гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, а на створенні офісу військового омбудсмена наголосив також і Президент України Володимир Зеленський у другому пункті «Фронт»

Плану внутрішньої стійкості України, представленого ним у парламенті на 1000-ий день українського спротиву [6], [7].

На реалізацію вищезгаданого плану відповідно до Указу Президента України від 30 грудня 2024 року № 886/2024 Уповноваженим Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей було призначено Кобилинську Ольгу Олегівну, - відому і авторитетну серед військовослужбовців волонтерку і громадську діячку [8].

На даний час фахівцями Центрального управління захисту прав військовослужбовців розроблено проєкт Закону України «Про Офіс Військового Омбудсмена», з прийняттям якого у парламенті подальший розвиток і ефективність інституції військового омбудсмена повинні тільки прискоритися.

Незважаючи на відсутність вказаного закону, на даний час Центральне управління захисту прав військовослужбовців ефективно здійснює свою правозахисну діяльність у Збройних Силах України.

Так, його фахівцями у стислі терміни розроблено Порядок організації роботи з рапортами військовослужбовців у системі Міністерства оборони України, затверджений наказом Міністерства оборони України від 06 серпня 2024 року № 531, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 07 серпня 2024 р. за № 1214/42559 [9], завдяки чому було унормовано подачу рапортів у електронній формі через Державний вебпортал електронних публічних послуг у сфері національної безпеки і оборони «Армія+», а за неповний 2024 рік вдалося поновити права близько тисячі військовослужбовців та членів їхніх родин, було проведено два службових розслідування і десять службових перевірок та надіслано дев'ятнадцять повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень [10].

Таким чином, можна констатувати, що у Збройних Силах України започатковано інституцію військового омбудсмена, яка у найближчому майбутньому після прийняття вищезгаданого законопроєкту має всі можливості стати рушійною силою у ефективному і цілеспрямованому захисті прав і гарантів військовослужбовців і членів їх сімей у силах оборони, що матиме надзвичайно позитивний ефект для забезпечення національної безпеки України під час правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к. (з наступ. змін. та доповн.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Виступ Рустема Умєрова у Верховній Раді України під час призначення на посаду Міністра оборони. АрміяІнформ: URL: https://armyinform.com.ua/2023/09/07/vystup-rustema-umyerova-u-verhovnij-radi-ukrayiny-pid-chas-pryznachennya-na-posadu-ministra-oborony/.
3. Міноборони започатковує нову ініціативу з захисту прав військовослужбовців. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. Головна > Новини. 3 квітня 2024, 19:06. URL: https://mod.gov.ua/news/minoboroni-zapochatkovue-novu-inicziativu-z-zahistu-prav-vijskovosluzhbovcziv.
4. Положення про Центральне управління захисту прав військовослужбовців: затв. Наказом М-ва оборони України від 13.04.2024 р. № 237/нм. URL: https://lexinform.com.ua/wp-content/uploads/2024/05/lex-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-tsentralne-1.pdf.
5. Бенджамін Бакленд, Вільям Макдермотт. Інститути омбудсмена у справах збройних сил. Практичний посібник. Видавець ДКЗС РО. Box 1361. 1211 Geneva 1. Switzerland. 2015. 162 с.
6. Володимир Зеленський представив План внутрішньої стійкості України. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 19 листопада 2024 року - 16:07. URL: https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-vnutrishnoyi-stijkosti-u-94505.
7. Зеленський представив у Раді план стійкості. Що там головне для мобілізації та перемоги

над Росією. BBC NEWS Україна. 19 листопада 2024. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx2l495rdedo.
8. Про призначення О. Кобилинської Уповноваженим Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей: Указ Президента України від 30.12.2024 р. № 886/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886/2024#Text.
9. Порядок організації роботи з рапортами військовослужбовців у системі Міністерства оборони України: затв. Наказом М-ва оборони України від 06.08.2024 р. № 531. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1214-24#Text.
10. Міноборони поновило права близько 1 000 військових та членів їхніх родин у 2024 році. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. Головна > Новини. 16 січня 2025, 16:40. URL: https://mod.gov.ua/news/minoboroni-ponovilo-prava-blizko-1-000-vijskovih-ta-chleniv-yihnih-rodin-u-2024-roczi.

Розділ 5. Актуальні проблеми правової допомоги в період режиму воєнного стану та реформування публічної влади в контексті євроінтеграційних процесів

Герасименко Євген
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

Статус біженців та осіб, що потребують міжнародного захисту: адміністративно-правовий аспект

Біженці та інші особи, які потребують інших видів міжнародного захисту - додаткового чи тимчасового (шукачі притулку), не можуть бути громадянам країни захисту чи притулку, адже в такому випадку відсутня необхідність в наданні їм окремого правового статусу для захисту їх прав та свобод. Для такої держави захисту вони є негромадянами – іноземними громадянами чи підданими або особами без громадянства. Проте з-поміж інших осіб, які законно перебувають на її території таких осіб виокремлює те, що вони з певних причин не користуються захистом держави свого громадянства або держави свого постійного проживання, і внаслідок цього змушені шукати захисту (притулку) в інших країнах. Відтак, таким шукачам притулку в державах захисту гарантується спеціальний правовий статус, в основі якого лежить необхідність захисту основоположних прав та свобод особи. Основним документом, який визначив універсальні стандарти міжнародного захисту осіб, які на нього потребують, а також їх правового статусу, стала Конвенція ООН «Про статус біженців 1951 року. При цьому, запровадження такого правового статусу певним чином виокремило біженців як від інших негромадян в певній державі, так і від її громадян.

Це відрізняє біженців, тимчасово чи додатково захищених осіб від внутрішньо-переміщених осіб (ВПО), адже режим вимушеного переміщення всередині міжнародно-визнаних державних кордонів не створює окремого правового статусу [1].

Відповідно до статті 1 Закону України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо-переміщеною особою в Україні може бути і громадянин і негромадянин (іноземець або особа без громадянства), яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання. Відтак, для потреб забезпечення реалізації та захисту прав ВПО, які охоплюються їх правовим статусом (напр. «громадянин»), законодавством щодо захисту ВПО створюються спеціальні правові та організаційні (інституційні) механізми. Як вже зазначалось, на відміну від них біженці, тимчасово та додатково захищені особи утворюють окремі групи суб'єктів права із самостійним специфічним правовим статусом, в основі якого лежить отримання міжнародного захисту, чи як його ще називають, притулку за межами держави походження. ВПО, натомість, отримують внутрішній захист в державі походження, що не тягне за собою утворення нового, відмінного від їх звичайного правового статусу.

Специфіка шукачів притулку дала право деяким науковцям заперечувати правильність і можливість використання поняття «правовий статус» стосовно шукачів притулку. Однак, слід констатувати, що така позиція не знайшла підтвердження ні в нормативних актах, ні в науковій літературі. Достатньо вже того, що базовий міжнародно-правовий документ у сфері захисту прав біженців Конвенція 1951 року вживає термін «правовий статус біженців». При цьому, маємо погодитись із думкою, що спори в науковому середовищі щодо поняття, місця та обсягу правового статусу шукача притулку обумовлені відсутністю єдиного підходу до визначення структури правового статусу, набору елементів, які його складають. Але незалежно від зайнятої позиції безспірним є твердження, що права та обов'язки складають

ядро правового статусу особи.

Іншим дискусійним питанням щодо правового статусу біженців та інших отримувачів міжнародного захисту є проблема його виокремлення від загального правового статусу іноземців. Так, окремі вчені не виділяють правовий статус біженців в окрему категорію, а пов'язують його із правовим статусом іноземців [2, 31] або вважають окремим видом правового статусу іноземців [3, 40].

Ми приєднуємось до дослідників, які вважають, що правовий статус біженців слід відрізняти від правового статусу іноземних громадян (іноземців), оскільки біженці є окремою категорією осіб [4, 271] - особливим видом негромадян. Ми підтримуємо зазначену позицію адже встановлені законодавством взаємні права та обов'язки біженців і держави та порядок набуття та втрати таких прав та обов'язків якісно відрізняються від прав та обов'язків іноземного громадянина і особи без громадянства.

Крім того, захист біженцям на відміну від іноземних громадян надає держава притулку, а не держава громадянства, що кардинально відрізняє біженців від іноземних громадян. Громадянство біженця таким чином «призупиняється», якщо і не формально, то стає «неефективним», таким, яке не можна реалізувати, яке не несе правових наслідків. Взаємні громадянські права та обов'язки не реалізуються особою та державою.

Апатриди взагалі через відсутність громадянства позбавлені можливості отримувати такий захист з боку певної держави. Саме тому визначення біженців умовно містить положення, що окремо стосуються громадян і апатридів. Однак держава притулку біженцям – апатридам такий захист надає. Відтак наявність захисту з боку держави притулку виокремлює біженців серед кола інших осіб без громадянства. Формально залишаючись громадянином або особою без громадянства, біженець набуває правовий статус, основою якого є захист з боку держави притулку, статус який відрізняється від статусу іноземців та осіб без громадянства і дозволяє зробити висновок про те, що біженці разом із ними є окремим видом негромадян.

Окремі дослідники пов'язують міжнародний правовий статус біженців із системою норм міжнародного права та практики їх застосування щодо прав та обов'язків осіб, на яких розповсюджується міжнародно-визнане визначення біженців, а також правовим режимом біженців як особливою формою реалізації визначеного міжнародного статусу біженців в державі притулку [5, 16]. Ми можемо в цілому погодитись із таким поглядом, якщо він стосується категорії «правовий статус біженців» як правового масиву - як інституту права. Однак, відстоюємо позицію, що правовий статус, в першу чергу, визначається через права та обов'язки, визначені нормами права, яка неодноразово висловлювалась науковцями [6, 82].

Схожої позиції про те, що правовий статус біженця є окремим видом статусу, відмінним від статусу іноземця, громадянина або особи без громадянства, або внутрішньо переміщеної особи, дотримується і Ю. Турецька. Ми підтримуємо окремі пропозиції дослідниці [7, 104-105] щодо виділення характерних ознак статусу біженця та пропонуємо викласти їх таким чином:

- правовий статус біженця визначається як нормами міжнародного права так і нормами національного законодавства притулку;
- передумовою отримання статусу біженця є обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування за відповідними, визначеними ознаками та відсутність захисту від держави громадянства/підданства;
- формальне збереження громадянства/підданства в разі його наявності;
- правовий статус біженця включає надає особі додаткові (спеціальні) права та накладає відповідні обов'язки, в основі яких є захист з боку держави притулку.

Усталеною в науці є точка зору про те, що визнання статусу біженця чи особи, яка отримала міжнародний захист, і реалізація більшості прав біженців відбувається виключно за сприяння держави, представленої, зокрема, суб'єктами публічної адміністрації, що обумовлює виникнення адміністративно-процедурних правовідносин. Захист зазначених прав в тому числі відбувається і в судовому порядку, адміністративно-судовому тощо. Відтак, навіть ті права, які традиційно не пов'язані із змістом адміністративно-правового статусу особи,

реалізуються за участі суб'єктів держави у відповідних адміністративних правовідносинах. Відповідно ми можемо виділити права, які можуть бути реалізовані виключно через взаємодією із публічною адміністрацією, в порядку, визначеному нормами адміністративного права, що тягне за собою утворення адміністративних правовідносин.

Окремо в цьому переліку прав стоїть право на звернення до суду, яке іноді називають доступом до судів. У контексті адміністративно-правового статусу особи це право заслуговує на окрему увагу, адже у Україні більше близько 20 років функціонує система адміністративних судів, яка покликана як раз захищати права та свободи приватних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. В такому порядку біженці можуть оскаржувати як рішення, що стосуються їх статусу біженця, так і інші рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, що стосуються їх прав, свобод та законних інтересів. Крім того, Кодексом адміністративного судочинства України виокремлені в окрему групу справи, в яких негромадяни, включаючи біженців, беруть участь в якості відповідачів за позовами суб'єктів владних повноважень щодо їх затримання, видворення, примусового повернення і т.і.

Відтак, враховуючи зазначене ми абсолютно обґрунтовано можемо виділити поняття адміністративно-правового статусу біженця чи іншої особи, яка отримує міжнародних захист.

Список використаних джерел:

1. «Захист внутрішньо переміщених осіб: Керівництво для законодавців і високопосадовців» (2010).
2. Константінов С.Ф. Адміністративно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2002. 195 С.
3. Ковалишин І.Г. Правовий статус біженців в Україні як вид правового статусу іноземців. Право України, 2001. № 2. С 38-42.
4. Мацелик Т.О. Класифікація суб'єктів адміністративного права. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2011. № 53. С. 267-271.
5. Копиленко О. Закон України «Про біженців»: економічне підґрунтя правових дефініцій. Вісник академії правових наук України. 2000. № 3. С. 16-25.
6. Гончаренко О.А. Статус біженця в міжнародному праві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. Х., 2005. 182 С.
7. Турецька Я. П. Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця. дис. … канд. юрид. Наук. 12.00.02. Ужгород, 2019. 211 С.

Бучинський Йосип
Адвокат, голова Адвокатського об'єднання "Яр.ВАЛ",
заслужений юрист України

Актуальні ризики ведення підприємницької діяльності в Україні, у тому числі в період воєнного стану та шляхи їх подолання

Мені, як голові Адвокатського об'єднання, яке впродовж останніх 15 років щоденно опікується захистом суб'єктів господарювання від незаконних претензій контролюючих і правоохоронних органів, як віце-президенту Асоціації платників податків України, голові Комітету з безпеки ведення бізнесу Київської торгово-промислової палати, достеменно відомо, що основною проблемою в роботі бізнесу в Україні є тиск, втручання в роботу суб'єктів господарювання (платників податків) за допомогою необґрунтованих відкритих кримінальних проваджень. Ця проблема є, на мою думку, на тепер загальновідомою і вона бере початок з самого існуючого порядку відкриття кримінальних проваджень.

Відповідно до діючої редакції статті 214 Кримінального процесуального кодексу

України, яка регламентує умови і порядок внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань: «Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення … зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань … …».

Ця норма діє в Україні з моменту прийняття діючої редакції Кримінального процесуального кодексу, тобто з 13 квітня 2012 року. Як наслідок – достатньо лише слідчому або прокурору внести дані про те, що він вважає кримінальним правопорушенням – і все, справа (кримінальне провадження) відкрита. Без жодної перевірки або контролю. І не існує будь-якої можливості оскаржити необґрунтоване або передчасне відкриття кримінального провадження, зате законодавець передбачив судове оскарження не відкриття кримінального провадження.

Більше того, на практиці кримінальне провадження відкривається на підставі рапорту іншого працівника правоохоронного органу, якоїсь довідки, аналізу, різного роду аналітичних досліджень, аналітичних продуктів тощо.

Але з моменту відкриття кримінального провадження запускається повна «машина» впливу, тиску на бізнес: виклики, запити, допити, обшуки, блокування рахунків тощо. І все це на підставі одноособового рішення одного правоохоронця – слідчого, детектива, або ж процесуального керуючого прокурора.

Які статті Кримінального кодексу України найчастіше використовуються для подібного тиску на суб'єктів підприємницької діяльності:

- стаття 191: *Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;*
- стаття 209: *Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;*
- стаття 2012: *Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);*
- стаття 364: *Зловживання владою або службовим становищем;*
- стаття 114-1: *Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань;*
- стаття 111-1: *Колабораційна діяльність;*
- стаття 111-2: *Пособництво державі-агресору.*
- І якщо кримінальні провадження, відкриті за статтею 212 Кримінального кодексу України (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), завжди були поширеним інструментом тиску на бізнес, то після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну – кримінальні провадження за статтею 191 Кримінального кодексу України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), особливо у випадках, коли підприємство діє (у тому числі виготовляє та поставляє продукцію) в рамках договорів з державним замовником (Міністерством оборони України, Державним оператором тилу тощо), як і кримінальні провадження за статтями 114-1 (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань), 111-1 (колабораційна діяльність), 111-2 (пособництво державі-агресору) стали особливо актуальними для бізнесу, нажаль і як інструмент тиску. Більше того, статті 111-1 та 111-2 введені в діючий Кримінальний кодекс України лише в березні – квітні 2022 року.

І, на жаль, на практиці є непоодинокі випадки, коли правоохоронці, з метою тиску на бізнес, часто і з корупційною умотивованістю, фальсифікують матеріали кримінальних проваджень, які відкриті за цими статтями.

За браком часу, я не можу привести приклади таких фальсифікацій кримінальних проваджень, яких навіть в полі зору і в роботі адвокатів нашого адвокатського об'єднання є достатньо.

Але все ж дозволю собі зацитувати витяг з листа Служби безпеки України, який ми отримали по одному з кейсів, що є зараз в роботі (захисті) нашого об'єднання:

«Головним управлінням … отримано інформацію щодо передумов до нанесення шкоди національним інтересам України під час провадження господарської діяльності … суб'єктами підприємницької діяльності, що призводить до ухилення від сплати податків та

зборів в особливо великих розмірах та подальшою легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

З урахуванням викладеного, керуючись вимогами ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», прошу надати завірені копії документів ТОВ «М…» … складених в ході фінансово-господарських взаємовідносин з … за період з 01.01.2024 по теперішній час …

Повідомляємо, що … вирішення питання стосовно того, які дані та відомості необхідні для забезпечення державної безпеки України, є компетенцією підрозділів СБ України, які здійснюють контррозвідувальну діяльність, а право трактувати закони та інші нормативні акти України є виключною компетенцією Конституційного суду України.»

Вище наведені мною обставини тиску на бізнес з використанням безпідставно відкритих кримінальних проваджень є звичайно ж неприпустимими і в мирний час, а в період воєнного стану, стану війни, особливо, коли бізнесу тяжко і без того виживати, і коли Держава та наші Збройні Сили України так потребують, щоб бізнес сплачував податки і їх (податків) було якомога більше.

Для зменшення тиску на бізнес і, в першу чергу, тиску з використанням необґрунтовано відкритих кримінальних проваджень, бачив би за необхідне:

- змінити існуючий порядок відкриття кримінальних проваджень. І якщо не повернутись до практики попереднього Кримінального процесуального кодексу України (1960 року) дослідчих перевірок, то запровадити якісь інші запобіжники до необґрунтованих внесень інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- конче необхідно запроваджувати індивідуальну відповідальність – і матеріальну, і кримінальну будь-кого, і в першу чергу правоохоронців за умисне порушення прав юридичних та фізичних осіб в ході розслідування кримінальних проваджень;
- категорично заборонити усім правоохоронним органам, крім Бюро економічної безпеки України, втручатись в роботу бізнесу під приводами нібито «отримання інформації» тощо;
- саме зараз на розгляді в комітетах Верховної Ради України, в стадії підготовки до 2 читання, знаходиться законопроєкт № 12439 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження». Цей законопроєкт містить конкретні пропозиції змін до діючого Кримінального процесуального кодексу України, прийняття яких – суттєво допоможе стороні захисту відстоювати порушені права суб'єктів господарювання та їх посадових осіб;

Зокрема, цим законопроектом пропонується:

- суб'єктам господарювання, які зараз, у випадку відкриття стосовно них кримінального провадження, мають статус «третьої особи» в розумінні Кримінального процесуального кодексу України, що не дає їм майже ніяких можливостей і прав для захисту, надавати їм статус «сторони кримінального провадження». Це значно розширює можливості захисту бізнесу під час розслідування;
- пропонується надавати статус «тимчасово вилученого майна» усього, що вилучається під час обшуку, що зобов'яже слідчого звертатись до слідчого судді спочатку з обґрунтуванням необхідності арешту вилученого майна, коштів, документів, а через деякий час за продовженням терміну такого арешту, оскільки арешт такого майна буде санкціонуватись слідчим суддею на певний термін.

Гаєвський Ігор
Міністерство фінансів України,
радник першого заступника Міністра фінансів України,
кандидат юридичних наук, доцент

Антилегалізаційна політика: реформи та пріоритети

На сьогодні існує потреба у вивченні фундаментальних аспектів удосконалення інституційної спроможності національної антилегалізаційної системи шляхом порівняння національних та міжнародних підходів до цього питання в контексті адміністративно-правового регулювання.

Однак, протягом останнього десятиліття багато уваги приділено питанням формування та реалізації антикорупційної політики. В Україні прийняті стратегічні документи про засади державної антикорупційної політики [1,2], створена антикорупційна інституційна інфраструктура, сфера перебуває під постійним фокусом уваги внутрішніх та зовнішніх супервайзерів.

В той же час, інша, близька за форматом та духом, антилегалізаційна політика не була і не є у фокусі аналогічної громадської уваги, а також її розвиток ніколи не супроводжувався таким високим інтересом з боку держави та міжнародних партнерів, як до антикорупційної. Підтвердженням цього навіть є той факт, що стратегічні документи в антикорупційній сфері затверджені Верховною Радою України, а головні стратегічні документи антилегалізаційної сфери з початку її функціонування затверджуються виключно Кабінетом Міністрів України [3,4,5,6,7].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [8] формування та реалізація антилегалізаційної політики перебуває у сфері відповідальності Міністерства фінансів України (далі – Мінфін), який є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – запобігання та протидія) [9]. Державна служба фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії [10]. Згідно з міжнародною класифікацією орган по типу Держфінмоніторингу називають підрозділ фінансової розвідки (далі – ПФР).

В той же час, з початку свого становлення законодавство України в антилегалізаційній сфері визначає, що Держфінмоніторинг має широкі повноваження щодо визначення антилегалізаційної політики, а саме: (1) координація державних органів у сфері запобігання та протидії; (2) погодження всіх проєктів нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії; (3) проведення національної оцінки ризиків (NRA); (4) збір, узагальнення та оприлюднення комплексної адміністративної звітності; (5) проведення щороку узагальнення інформації про стан запобігання та протидії в державі; (6) забезпечення організації та координації роботи з перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади у сфері запобігання та протидії; (7) щорічне подання до Верховної Ради України звіту про стан запобігання та протидії за попередній рік; (8) забезпечення представництва України в установленому порядку в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії (FATF, MONEYVAL).

В той же час, зазначені функції повинні бути ключовими в контексті ролі формувача державної політики у цій сфері суспільних правовідносин. А отже, під час реформування антилегалізаційної галузі рекомендовано приділити першочергову увагу питанню перерозподілу (розмежуванню) функціоналу між Мінфіном (як органом, що формує та реалізує політику) та Держфінмоніторингом (як органом, що реалізує політику).

Варто взяти до уваги, що у країнах, де Міністерство фінансів має широкі повноваження у сфері запобігання та протидії (формує політику, координує проведення NRA), ідентифіковані позитивні показники Базельського індексу AML [11]. До таких країн належать: Німеччина (4.63), Великобританія (4.14), Нідерланди (4.52), Ірландія (4.23), Бельгія (4.48) та Ліхтенштейн (4.16).

Високі показники також і у країн, де Міністерство фінансів відіграє сильну координаційну чи консультативну роль: Чехія (3.85), Польща (4.34), Франція (3.86), Румунія (4.99), Хорватія (4.53), Австрія (4.35), Туреччина (5.63), Північна Македонія (4.24), Латвія (4.08), Андорра (3.29) та Азербайджан (5.40).

Загалом ефективність національних систем запобігання та протидії сильно варіюється навіть серед країн Європейського регіону. Однак, спостерігається тенденція, що країни, де Міністерство фінансів має ширші повноваження, мають нижчий загальний рівень ризиковості згідно з Базельським індексом.

Окремо варто зупинитись на міжнародному співробітництві в антилегалізаційній сфері, а також ролі Міністерства фінансів та ПФР. Нижчезазначений аналіз стосується Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), як головної міжнародної організації, яка формує Стандарти у сфері запобігання та протидії [12].

Таблиця 1

Представництво країн у FATF

Всього країн-членів FATF	Керівники делегацій країн представляють:		
	Мінфін	**ПФР**	**Інші**
38 (100%)	20 (52%)	9 (24%)	9 (24%)

Так, інтереси членів FATF у своїй більшості (52%) представляються під головуванням Міністерства фінансів. І це той напрямок, який також рекомендовано брати до уваги для удосконалення національного юридичного поля.

При цьому, безумовно корисним для системи запобігання та протидії буде практика поєднання зусиль Мінфіну та Держфінмоніторингу у відповідному міжнародному представництві.

Правильний перерозподіл функціоналу та навантаження надасть змогу Держфінмоніторингу якісно концентрувати свої зусилля для проведення аналітичних досліджень, що є основною функцією підрозділу фінансової розвідки.

Підсумовуючи, пріоритетними напрямками для інституційного удосконалення антилегалізаційної політики варто відзначити чітке законодавче закріплення за Мінфіном функцій, які будуть розкривати його роль у формуванні політики (координація учасників системи запобігання та протидії, координація проведення Національної оцінки ризиків (NRA), координація навчальних процесів, в т.ч. підвищення кваліфікації, забезпечення міжнародного співробітництва у цій сфері).

При цьому для реалізації відповідних функцій надзвичайно важливо мати належний інституційний та кадровий потенціал. Значення людського інтелекту неможливо переоцінити, коли мова йде про такі категорії, як формування чи реалізація державної політики. Виток людського капіталу та не поновлення високих стандартів відповідності має неповоротні негативні наслідки для спроможностей державного органу в частині реалізації свого функціоналу. В той же час, надбання такого капіталу відкриває нові можливості для досягнення високих результатів.

Список використаних джерел:

1. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text
2. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text
3. Концепція розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 р. № 315-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-2005-р#Text
4. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.03.2011 р. № 190-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2011-р#Text
5. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1407-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-р#Text
6. Основні напрями розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 435-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2021-р#Text
7. План заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 р. № 1207-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2023-р#Text
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text
9. Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Tex
10. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-п#Text
11. Базельський індекс AML. URL: https://index.baselgovernance.org/ranking
12. Перелік країн-членів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). URL: https://www.fatf-gafi.org/en/countries.html

Сурник Віктор
Керуючий партнер АО "Alarius",
доктор філософії в галузі права

Правова допомога в умовах воєнного стану: виклики та можливості для адвокатів та правозахисників

В умовах воєнного стану правова допомога стає одним із важливих інструментів для захисту прав громадян, стабільності суспільства та функціонування правової системи в країні.

Війна приносить не лише фізичні та економічні втрати, але й порушення прав і свобод осіб, що зумовлює виникнення нових правових викликів для адвокатів та правозахисників. Воєнний стан впливає на доступність правосуддя, процедури правової допомоги та інші аспекти юридичної практики. Тому актуальним є питання аналізу проблем, з якими стикаються адвокати та правозахисники, і можливостей для їх ефективного реагування в умовах воєнного стану.

Воєнний стан передбачає введення низки обмежень, що можуть суттєво впливати на надання правової допомоги. У період воєнного стану можуть бути обмежені певні права, зокрема право на свободу пересування, свободу зібрань, право на мирний протест тощо. Це ускладнює доступ до правосуддя для багатьох осіб, які опинилися в складних ситуаціях.

В умовах війни багато адвокатів стикаються з обмеженнями у роботі, такими як неможливість доступу до судів або переривання судових процесів. Важливим є також обмежений доступ до клієнтів, особливо в зонах активних бойових дій. Інколи ці перешкоди призводять навіть до того, що деякі судді зловживаючи своїми правами приймають рішення під час оголошення «повітряної тривоги», що в свою чергу порушує принцип змагальності сторін.

Окрім цього, виникають проблеми, пов'язані із запровадженням комендантської години, обмеженням доступу до інформації, змінами в законодавстві, що регулює діяльність адвокатів та правозахисників у часи війни. Адвокат інколи може закінчити слідчу дію, наприклад, «обшук» о 23:50 після чого йому ще потрібно дістатись до своєї домівки. Зазвичай органи, які здійснюють контроль за дотриманням режиму комендантської години йдуть на зустріч адвокатам, але не завжди.

Адвокати та правозахисники часто опиняються в небезпечних ситуаціях, коли ведення справ може бути пов’язане з фізичними загрозами або переслідуваннями. На превеликий жаль, зустрічаються випадки, коли адвокат прибуває до одного з обласних центрів України для того щоб взяти участь у слідчій дії, а натомість отримує повістку від ТЦК і змушений вже захищати свої права, а не права клієнта. Окрім цього, через постійні обстріли різних регіонів України адвокати не завжди мають можливість перебувати в укриттях чи інших безпечних місцях, що в свою чергу становить загрозу життю та здоров’ю адвоката.

Напевно, найгостріше в умовах воєнного стану постає питання надання адвокатом належної правової допомоги клієнтам під час мобілізаційного процесу у ТЦК. Про наявність такої проблеми, зокрема, свідчить звіт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у якому Омбудсман вказує нан наявність та системність позбавлення права на правовий захист: працівники ТЦК не допускають адвокатів до затриманих осіб, перешкоджаючи їм скористатися своїми законними правами.

Також, за даними Уповноваженого, наявні системні факти приховування інформації про затриманих громадян. Родичі та правозахисники не можуть отримати інформацію про місце перебування затриманих, що є прямим порушенням прав людини.

Більше того, Омбудсман констатує наявність випадків недопущення представників Уповноваженого ВРУ з прав людини. Через недопуск вони не можуть здійснювати контроль за дотриманням прав затриманих, що перешкоджає ефективному захисту громадян.

Системність та масштабність цих порушень потребують термінових рішень на державному рівні задля забезпечення додержання прав людини в межах мобілізаційного процесу.

В умовах воєнного стану адвокат завжди повинен володіти ситуацією стосовно змін в законодавстві та аналізувати актуальну судову практику. Верховна Рада Україна приймає законодавчі акти в пришвидшеному режимі і не завжди адвокати встигають аналізувати нові закони, що призводить до неякісного захисту прав клієнтів.

Незважаючи на численні виклики пов’язані з воєнним станом, для адвокатів та правозахисників з’явились нові можливості, які допомагають ефективно здійснювати свою роботу навіть в умовах сьогодення. Такими можливостями є, зокрема, онлайн-сервіси, такі, як

участь в судовому засіданні через відеоконференцзв'язок (ВКЗ), система «Електронний суд» дає змогу подавати та отримувати процесуальні документи в електронному вигляді, тобто без відвідування суду, доступ до Реєстру речових прав на нерухоме майно через систему ДП «Національні інформаційні системи» де адвокат може перевірити статус нерухомого майна та переконатись які саме реєстраційні дії здійснювались стосовно такого майна, можливість працювати з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з метою з'ясування інформації та отримання витягів стосовно юридичних осіб, ФОПів та громадських формувань.

В умовах війни важливою є співпраця та підтримка між адвокатами та адвокатськими об'єднаннями, зокрема через обмін досвідом і знаннями. Спільні дії юридичних організацій можуть допомогти створити мережу правової допомоги з метою захисту найбільш вразливих категорій населення.

На мою особисту думку, адвокати та правозахисники сьогодні виконують надважливу функцію - захист прав людини в умовах надзвичайних обставин. При цьому законодавство про адвокатуру не дає надійного захисту адвокатської таємниці, оскільки будь який правоохоронець може прийти з невідкладним обшуком до адвоката і отримати, зачасту безпідставно, доступ до його адвокатської таємниці, чого не може зробити адвокат, – втрутитись у таємницю слідства. Це величезна проблема захисту прав адвоката та прав клієнтів такого адвоката.

Наступна проблема це присяга. Згідно статті 11 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України. На мою думку, не може особа перебувати одночасно під декількома присягами, тому якщо особа приймає присягу державного службовця, вона не може складати присягу адвоката, так само і правоохоронці, складаючи свою присягу не можуть складати присягу адвоката, оскільки текст і дух присяг відрізняється, тому вважаю, що це є великою прогалиною в законодавстві щодо захисту прав адвокатів.

Тому, адвокати та правозахисники стикаються з численними викликами, але також мають можливості для ефективної роботи. Проблеми, з якими вони стикаються, можуть бути подолані за допомогою інноваційних технологій, міжнародної підтримки, адвокатської солідарності та вдосконалення законодавства. Важливо пам'ятати, що правова допомога в умовах воєнного стану є не тільки професійною відповідальністю, але й моральним обов'язком, що сприяє захисту прав людини в умовах війни.

Нашинець-Наумова Анфіса
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
заступниця декана з науково-методичної та навчальної роботи
Факультету права та міжнародних відносин
докторка юридичних наук, професорка

Актуальні проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки в умовах режиму воєнного стану

Сьогодні, в умовах, коли прийнятна система безпеки особистості, громадянського суспільства фактично зруйнована, перед країною повстає завдання створення нової системи безпеки, яка б відображала інше геополітичне положення України в сучасному світі, інші політичні, соціально-економічні та ідеологічні реалії в країні. Важливим інструментом формування такої системи має виступати право. Саме воно має той цементуючий фактор, який

дозволить закріпити систему забезпечення національної безпеки України та надасть їй чіткість та функціональність.

Якщо зараз охарактеризувати стан інформаційної безпеки в нашій країні, то військова агресія з боку росії спонукала активізуватися по всім напрямам цієї діяльності. Зокрема до основних напрямів забезпечення інформаційної безпеки об'єктів інформаційної сфери держави в умовах інформаційної війни належать: розробка державної політики в сфері інформаційного протистояння (війни); розробка норм права, які регулюють відносини в сфері інформаційного протистояння (війни); розробка концепції інформаційного протистояння України; створення та удосконалення системи інформаційного протистояння України; створення сучасної бази держави, яка дозволяє мати можливість реального практичного ведення інформаційного протистояння (війни); всебічний аналіз та прогнозування законодавчої, виконавчої, судової систем влади щодо реалізації заходів, які направлені на запобігання, нейтралізацію погроз в сфері інформаційного протистояння; створення відповідних структур щодо організації та ведення інформаційного протистояння у мовах нарощування агресії з боку росії; проведення наукових досліджень в сфері інформаційного протистояння; створення сучасних технологій та інструментів (зброї) інформаційно-технічного та інформаційно-психологічного впливу тощо.

Наразі чимало заходів щодо удосконалення забезпечення інформаційної безпеки в органах державної влади, на підприємствах, організаціях, установах реалізовано. Через воєнні дії багато установ перенесли свої дані – хтось в інші, більш спокійні регіони країни, хтось – у хмару на території України, хтось – у хмару за кордон. Внесено відповідні зміни до законодавства, які дозволили це робити навіть державним установам [1].

Проте, як і раніше, всі інформаційні системи, вимоги до захисту яких закріплені в законодавстві України, мають бути захищені за чинними стандартами. Зокрема, комплексною системою захисту інформації (КСЗІ), а в деяких випадках допустиме використання європейських стандартів ISO/IEC 27 серії. Саме системи захисту інформації є першим кордоном, що стримує ворога від знищення нашої країни в кіберпросторі [1].

Під час дії воєнного часу вимоги щодо захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах не змінюються. Вони визначені в Законі України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [2]. Відповідальність за забезпечення захисту інформації в системі лежить на власнику системи.

Ще до початку війни українські інформаційні системи зазнали потужних атак російських хакерів. Від початку широкомасштабної відкритої агресії росії інтенсивність кібератак не знижується. Російські хакери намагаються отримати доступ до персональних даних українців, а також завдати шкоди українським інформаційним системам. Ці атаки координуються з атаками на критичну інфраструктуру і є частиною воєнної агресії росії [1].

Витік персональних даних українців загрожує тим, що військові рф та спецслужби ворога використовують їх проти нашого населення, зокрема на тимчасово окупованих територіях, де українці найбільш вразливі до агресії російських загарбників. Крім того, витік чутливих даних загрожує роботі органів влади та критичної інфраструктури, якщо він буде використаний ворогом для подальших атак. Тож під час війни та протистояння російській агресії питання захисту даних в інформаційних системах постає більш гостро [1].

Доступ до повної, вчасної та точної офіційної інформації є життєво важливим демократичним інструментом, обмеження якого навіть у часи збройного конфлікту має здійснюватися чітко у відповідності до вимог закону та лише у мінімально необхідному обсязі. Верховній Раді України та народним депутатам слід докласти зусиль до розробки законопроєкту, покликаного усунути недоліки чинного законодавства про доступ до інформації, та забезпечити швидку, ефективну та недорогу процедуру перегляду рішень про обмеження доступу до інформації. Всі розпорядники, вирішуючи питання про обмеження доступу до інформації, повинні застосовувати передбачений законом механізм для балансування національної безпеки та суспільного інтересу в отриманні інформації. Вимога

застосовувати такий механізм передбачена як національним законодавством, так і міжнародними угодами, ратифікованими Україною. У застосуванні трискладового тесту для оцінки суспільного інтересу в інформації та пошуку балансу відкритості інформації та захисту національної безпеки розпорядники повинні керуватися принципами легітимності, пропорційності та необхідності в демократичному суспільстві. Розпорядники інформації повинні відповідально та добросовісно виконувати обов'язки з проактивного оприлюднення інформації, в тому числі на офіційних вебсайтах та іншими способами у цифрових форматах. Виконання таких обов'язків вимагає від суб'єктів владних повноважень високого рівня знань та покладає на них відповідальність за прийняте рішення, однак забезпечує збереження демократичних досягнень українського суспільства і зміцнення довіри між державою та громадянами [3, С.19]. Для вирішення викликів у пошуку балансу між забезпеченням права на інформацію та національною безпекою Парламентові та урядові слід залучати представників громадянського суспільства до вироблення політики. Така співпраця може також сприяти виправленню в недоліків у регуляторних актах, спричинених поспіхом у правовому регулюванні окремих аспектів доступу до інформації під час дії воєнного стану. В Україні існує результативний досвід залучення громадянських ініціатив та неурядових організацій до розробки законопроектів. До розробки практично кожного із законів у сфері медіа долучалися групи експертів від неурядових організацій, як, наприклад, щодо законодавства про суспільного мовника чи про медіа. Саме активісти та журналісти, які виконують функції «сторожового пса демократії» [3, С.19], можуть надати оцінку потреби суспільства в офіційній інформації для захисту та відбудови України.

Список використаних джерел:

1. Як у воєнний час захистити інформацію в інформсистемах / О. Козубенко. Режим доступу: https://armyinform.com.ua/2022/07/19/yak-u-voyennyj-chas-zahystyty-informacziyu-v-informsystemah/
2. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України // Відомості Верховної Ради України від 02.08.1994, № 31, ст. 286.
3. Право на інформацію: міжнародні стандарти, практика ЄСПЛ та національне регулювання у воєнний час. Огляд правових підходів. Серія: Свобода слова і національна безпека. Київ: УНЦПД, 2022. С.19.

Рябченко Олена,
Державний податковий університет,
професорка кафедри фінансового та податкового права,
докторка юридичних наук, професорка

Дорофеєва Лілія,
Закарпатська митниця Державної митної служби України,
начальниця юридичного управління,
докторка юридичних наук, професорка

Вдосконалення інституційної спроможності митниці у захисті економічних інтересів держави: світовий досвід та пропозиції для України

Призначення митної служби, як свідчить історія її функціонування у багатьох розвинених країнах, спрямоване на забезпечення реалізації та захист економічних інтересів держави та безпосередньо впливає на стан розвитку економіки, соціальне благополуччя суспільства. В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну та у повоєнний період набуває пріоритетного значення спроможність митниць здійснювати правоохоронну функцію, поряд із традиційно притаманними цій службі регулятивною та контрольною функціями.

Правоохоронна діяльність здійснюється не будь-яким способом, а лише за допомогою використання примусових засобів. Саме необхідність використання державного примусу і обґрунтовує потребу в спеціальній діяльності із застосування права. Найчастіше митними органами застосовуються заходи примусу запобіжного та припиняючого характеру: різні форми митного контролю (перевірка документів і відомостей, митний огляд, огляд територій та приміщень тощо), призупинення дії ліцензії або її скасування, витребування документів, необхідних для провадження в справах про порушення митних правил, вилучення товарів, транспортних засобів і документів, митні обстеження та інші заходи, передбачені Митним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. До стягнень, що застосовуються митними органами, належать попередження і штраф. Крім того, як екстраординарні засоби адміністративного впливу посадові особи митних органів мають право на застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

З 20 листопада 2012 р., коли були внесені зміни до кримінального процесуального законодавства, митниці були позбавлені права проведення невідкладних слідчих дій (дізнання) у справах про контрабанду. Разом з тим, у 2013 році окремі їх підрозділи (на той час в складі Міністерства доходів і зборів) формально отримали повноваження проводити негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого. Вказані повноваження ґрунтувались на нормах ст. 41 та ч. 6 ст. 246 КПК, якими оперативні підрозділи органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства визначено суб'єктами виконання таких доручень.

Серед завдань митних адміністрацій Митним кодексом Європейського Союзу, зокрема, передбачено безпекову спрямованість щодо Європейського Союзу та його громадян, захист навколишнього середовища, у тісній взаємодії з іншими органами влади (ст.2 глави 1 розділу 1) [1, с.28]. Станом на 2020 рік експерти митної адміністрації США констатували про недостатність існуючих у правоохоронних підрозділах митних органів України повноважень щодо протидії контрабанді. О.І. Попівняк, досліджуючи системи забезпечення митної безпеки у окремих країнах світу – США, Китаю, Великої Британії, країн Євросоюзу, а також деяких сусідніх з Україною держав, зокрема, Туреччини, Польщі, Румунії, Молдови обґрунтовував висновок про те, що «правоохоронна функція є однією з основних функцій діяльності суб'єктів забезпечення митної безпеки» [1, с.181].

Виклики сьогодення сформували в суспільстві стійкий запит на ефективну та злагоджену протидію державних інституцій загрозам національній безпеці. Однією з найбільших загроз для національної безпеки України в економічній сфері спеціалісти називають контрабанду, а боротьбу з нею – одним із першочергових завдань держави [2, с. 75].

На необхідності посилення інституційної спроможності Держмитслужби постійно наголошується представниками Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM), Місії EUBAM, інших міжнародних установ. Всесвітня митна організація в звітах своєї технічної місії ще в грудні 2022 року та серпні 2023 року зазначила про нагальну необхідність включення Держмитслужби до переліку органів, які здійснюють ОРД та слідчу діяльність. Як зазначено у звіті МВФ «…в доповнення до криміналізації товарної контрабанди необхідно переглянути роль та повноваження митної служби. Митниця повинна грати центральну роль в виявленні і переслідуванні контрабанди та інших суттєвих злочинів у митній сфері»[3].

Необхідність розбудови правоохоронної функції митних органів передбачено Національною стратегією доходів до 2030 року як один з напрямків зазначеної Стратегії. До шляхів реалізації, крім надання відповідного процесуального статусу та юрисдикційних повноважень митним органам у кримінальному законодавстві та законодавстві про адміністративні правопорушення, зазначено про забезпечення надання митним органам права здійснювати ОРД та проводити досудове розслідування у справах про контрабанду товарів з метою посилення безпекової функції Держмитслужби шляхом її перетворення в правоохоронний орган відповідно до міжнародної практики, здійснення ефективної боротьби

з недобросовісними суб'єктами ЗЕД, усунення дублювання правоохоронних функцій в митній сфері.(п.5.3.3.) [4].

Сучасними змінами до кримінального та кримінального процесуального законодавства щодо криміналізації контрабанди товарів в Україні передбачено надання відповідних повноважень практично усім правоохоронним органам, крім митних, які є єдиними, що можуть безпосередньо виявити факти приховування товарів, предметів і речовин від митного контролю або переміщення поза митним контролем. Разом з тим, ще в грудні 2022 року та серпні 2023 року Всесвітня митна організація в звітах своєї технічної місії зазначала про нагальну необхідність включення Держмитслужби до переліку органів, які здійснюють ОРД та слідчу діяльність [5, с.97-98].

Виходячи із вищезазначеного, доцільно запропонувати наступні організаційно-правові заходи, спрямовані на вдосконалення інституційної спроможності митниці у захисті економічних інтересів держави. Насамперед, програма реформування митної служби має передбачати інструменти і механізми виявлення, запобігання, фіксування злочинів та підготовки матеріалів щодо притягнення винних до відповідальності. При цьому організаційне утворення, на яке має бути покладено процедурну частину таких повноважень має бути побудовано на сучасних технологіях, у тому числі – інформаційно-аналітичних. Такими повноваженнями слід наділити, у першу чергу, підрозділи протидії контрабанді та порушенням митних правил, а також передбачити процедури оперативного обміну інформацією між митними постами та цими підрозділами. Реалізація зазначеного передбачає формування необхідної нормативно-правової бази з метою чіткого визначення правоохоронних повноважень митних органів та їх посадових осіб (включаючи процесуальні), створення можливостей ефективного і оперативного інформаційного обміну як усередині системи Державної митної служби України так і за її межами – із іншими правоохоронними органами України та зарубіжних країн.

Окремо слід підкреслити необхідність вдосконалення організації підготовки кадрів для Державної митної служби України, що має забезпечити ефективність реалізації завдань і функцій у нових умовах, спричинених військовим станом. Пропонується:

- забезпечення конвергенції освітньої і практичної складової у підготовці митників з метою максимального скорочення терміну адаптації випускників до умов практичної діяльності;

- організація перепідготовки кадрів для Державної митної служби України шляхом запровадження короткострокових програм залежно від попередньо набутого фаху, які мають бути адаптовані для фахівців різних галузей;

- розробка та впровадження спільних (спеціальних) освітніх програм з закладами вищої освіти правоохоронного спрямування;

- уніфікація підготовки фахівців для Державної митної служби України.

Список використаних джерел:

1. Попівняк О.І. Адміністративно-правові засади забезпечення митної безпеки правоохоронними та митними органами. Дис. Доктор філософії PhD. Університет державної фіскальної служби України. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 225с.
2. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. Вісник ЛДУВС ім.. Е.О.Дідоренка, 2021, вип.. 3(95), 75-94.
3. Звягінцев С. Навіщо митниці функції оперативно-розшукової діяльності і слідства? Економічна правда, 21 лютого 2024 року. URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/21/710230/.
4. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
5. Дорофеєва Л.М. Митна безпека України: підвищення рівня захищеності інтересів.

Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 3. С.95-101.

Щепанський Едуард
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
доктор наук з державного управління, професор

Цвігун Юлія
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Європейський досвід формування корпоративної культури в публічному секторі

Процес децентралізації державного управління в Україні, який було започатковано ще у 2014 році дозволив сформувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування дієві і спроможні інституції, а також модернізувати систему місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад. З урахуванням цих позитивних зрушень, важливим кроком є запровадження інноваційних інструментів для удосконалення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а саме формування корпоративної культури в публічному секторі.

Корпоративна культура виступає одним із найважливіших інструментів у сфері забезпечення ефективного публічного управління, адже формує як внутрішню атмосферу в органах державної влади та місцевого самоврядування, так і зумовлює принципи співпраці з громадянами, рівень їхньої відповідальності, прозорості, підзвітності влади. Вона містить певну систему цінностей, норм, етичних стандартів, звичаїв, традицій, які формують модель поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, їх ставлення до роботи, сприйняття суспільних інтересів, готовність до майбутніх перетворень. На відміну від корпоративної культури в бізнес середовищі, яка має на меті досягнення прибутку та підвищення конкурентоспроможності, в публічному секторі вона повинна слугувати суспільним інтересам, забезпечувати належну якість виконання публічних функцій для підвищення рівня довіри громадян до державних інституцій. Отже, під корпоративною культурою в публічному управлінні слід розуміти особливу систему цінностей, норм і правил в державних органах влади та місцевого самоврядування, яка спрямована на створення доброї соціально-психологічної атмосфери всередині органу, організацію спільної та злагодженої роботи, прийняття ефективних публічно-управлінських рішень і досягнення поставлених цілей.

Сьогодні в умовах введення війни з російським агресором, наша держава має непохитну позицію щодо власного стратегічного курсу на набуття членства у Європейському Союзі. Дана позиція закріплена низкою нормативно-правових актів як внутрішнього, так і міжнародного значення, що у свою чергу встановлюють цілі, завдання та заходи, які необхідно реалізувати для вступу до ЄС. Оскільки державна політика у сфері європейської інтеграції передбачає низку економічних, політичних, правових та інституційних змін важливим є вивчення досвіду європейських країн щодо запровадження інноваційних інструментів в діяльності органів публічної влади.

У багатьох європейських країнах впровадження етичних кодексів для державних службовців перетворилося на провідний механізм створення ефективного, прозорого, підзвітного публічного сектору. У таких документах встановлюються загальноприйняті норми поведінки, які спрямовані на забезпечення доброчесності, об'єктивності, чесності, відповідальності серед працівників державних установ. Завдяки чітко сформульованим принципам у співробітників створюється єдине уявлення про стандарти роботи, що мінімізує зловживання службовим становищем і корупційні ризики, посилює довіру громадськості до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Етичні кодекси здійснюють одразу дві функції: регламентують професійні обов'язки та сприяють утвердженню високих моральних цінностей серед працівників публічного сектору. Дотримання прописаних норм стимулює до відповідального підходу до виконання посадових обов'язків, забезпечує прозорість у прийнятті публічно-управлінських рішень. Прикладом ефективного впровадження етичних норм у корпоративну культуру державних установ є Велика Британія, де діє комплексна система регулювання поведінки службовців. Зокрема, програма «Back to Work» була ініційована для модернізації державного управління, а її впровадження передбачало адаптацію співробітників до нових стандартів. В умовах переходу до сучасних принципів менеджменту державним чиновникам довелося продемонструвати відкритість до змін, гнучкість у виконанні нових завдань і готовність діяти згідно із оновленими морально-етичними вимогами. Протягом тривалого часу британські урядовці намагалися знайти нові шляхи розвитку, щоб не просто модернізувати свої внутрішні процеси, але й закріпити високі стандарти професійної поведінки серед своїх співробітників [1].

Європейський досвід формування корпоративної культури в публічному секторі показує, якими важливими є внутрішні елементи організаційної культури для ефективного функціонування державних установ. Відкритість, інноваційність, взаємоповага до культурних відмінностей є ключовими складовими корпоративної культури, яка формується всередині публічних органів. Яскравим прикладом цього є Естонія, де корпоративна культура публічного сектору орієнтована на цифрові інновації і максимальну ефективність. Впровадження онлайн-платформ для надання державних послуг дозволило значно зменшити адміністративні витрати, змінити внутрішню культуру державних установ, зокрема, це сприяло більш зручному наданню послуг. Зміни в підходах до роботи всередині органів публічної влади створюють атмосферу, в якій інновації з технологіями входять у частину щоденної практики, саме тому корпоративна культура публічного сектору Естонії є взірцем того, як технологічні зміни можуть бути тісно переплетені з культурними трансформаціями в організації, приводячи до ефективнішого функціонування державних структур [2].

До того ж, країни Європи активно працюють над формуванням корпоративної культури, яка поважає культурні відмінності та сприяє розвитку міжкультурної компетентності державних службовців. Як наслідок, забезпечується дієва взаємодія між різними етнічними групами і національностями, підтримується внутрішній клімат в органах публічного управління. Розвиток таких цінностей у корпоративній культурі дозволяє підвищити якість надання державних послуг, забезпечити доступність для всіх громадян, незважаючи на їх культурні чи мовні відмінності.

Важливо зазначити, що Європейська Комісія виконує надзвичайно відповідальну місію у сприянні розвитку міжкультурного діалогу і співпраці між країнами-членами Європейського Союзу. Наприклад, в рамках програми Erasmus+ надаються можливості для ознайомлювальних візитів, стажувань, обмінів для молодих спеціалістів, які вносять свій внесок у справу налагодження міжкультурного діалогу. Подібні ініціативи уможливлюють обмін досвідом між працівниками з різних країн, перейняття найкращих світових практик, напрацювання загальних підходів до подолання актуальних проблем, з якими зіштовхується державний сектор у середовищі культурного розмаїття [3].

У сучасному багатокультурному суспільстві розвиток корпоративної культури в публічному секторі, що враховує потреби всіх громадян, вважається необхідною умовою для забезпечення якісного публічного управління. Одним із головних міжнародних документів,

що регулює це питання, є Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Вона зобов'язує державні установи розвивати корпоративну культуру, де важливими аспектами виступають професіоналізм, ефективність, здатність адаптувати адміністративні процедури для врахування мовних потреб громадян. Внутрішня корпоративна культура публічних органів повинна бути спрямована на створення безбар'єрного середовища, в якому державні службовці володіють необхідними навичками для надання послуг на кількох мовах, щоб мінімізувати мовні бар'єри [4].

І, на останок, виходячи зі стратегічної мети України – членство в ЄС, варто забезпечити послідовну орієнтацію на діючу в провідних європейських країнах модель соціальної ринкової економіки, перевагами якої є високий рівень соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективний захист прав працівників, розвинута система соціального захисту, принцип гендерної рівності. Власне діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування повинна відбуватись з урахуванням гендерного компонента, тобто оцінку стратегії державної (регіональної) політики з точки зору гендерної рівності. Це дає підстави стверджувати про важливість врахування гендерних аспектів в формуванні корпоративної культури публічного сектора.

Таким чином, європейські країни демонструють те, що успішна корпоративна культура не виникає спонтанно, а є результатом цілеспрямованих зусиль. Ефективне публічне управління неможливе без чітко визначених цінностей, норм, законів, стандартів поведінки державних службовців, тому його розвиток вимагає залучення всіх зацікавлених сторін. Впровадження етичних кодексів, цифрових технологій, міжкультурної комунікації, програм професійного розвитку сприяє зміцненню довіри громадян до публічного сектору і підвищенню ефективності роботи державних установ.

Список використаних джерел:

1. Зубко С., Карковська В. Зарубіжний досвід трансформації корпоративної культури публічного управління. *Наукові перспективи*. 2023. № 7(37). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-154-164 (дата звернення: 05.03.2025).
2. Воронков О. Держава в смартфоні. Як це працює в Естонії. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/cifrova-derzhava-yak-estoniya-zaluchaye-milyoni-yevro-50031422.html (дата звернення: 05.03.2025).
3. Все про Еразмус. URL: https://doir.uhsp.edu.ua/erazmus/ (дата звернення: 06.03.2025).
4. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : Хартія Ради Європи від 05.11.1992 р. : станом на 15 травня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 06.03.2025).

Вдовічена Лідія
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцентка кафедри публічного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Федорук Наталія
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцентка кафедри публічного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Гармонізація адміністративного оскарження та медіації: новий рівень ефективності захисту прав осіб в адміністративній процедурі

Традиційно медіація публічно-правових спорів розглядається як альтернатива адміністративному судочинству, оскільки вона забезпечує швидке та ефективне вирішення таких спорів без тривалих судових процедур і допомагає досягти взаємовигідного рішення, зберігаючи довіру між сторонами конфлікту (і саме таке її призначення обґрунтовується у Рекомендації Комітету Міністрів РЄ) [1]. Проте, на відміну від адміністративного судочинства, медіація не може розглядатися в якості альтернативи адміністративної процедури, адже більшість адміністративних процедур здійснюються за умови відсутності спору або конфлікту. Так, у ч.1 ст. 36 Закону «Про адміністративну процедуру» зазначено, що адміністративне провадження розпочинається: 1) за заявою особи щодо забезпечення реалізації її права, свободи чи законного інтересу або виконання нею визначеного законом обов'язку, у тому числі щодо отримання адміністративної послуги; 2) за ініціативою адміністративного органу, у тому числі у порядку здійснення ним інспекційного (контрольного, наглядового) повноваження [2]. Подання заяви для фізичної особи є реалізацією її суб'єктивного права чи обов'язку. Ініціатива адміністративного органу як друга підстава початку адміністративного провадження має бути спрямована на: здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, насамперед для захисту публічних інтересів та забезпечення правопорядку, або ж на реалізацію прав та законних інтересів особи [3, с. 207-208]. Тобто адміністративне провадження в межах адміністративної процедури в більшості випадків не пов'язане з конфліктом, наявність якого є обов'язковою підставою для застосування медіації – така адміністративна процедура по суті є набуттям прав та виконанням обов'язків фізичними і юридичними особами, результатом якого є прийняття відповідного адміністративного акта.

Конфлікти, які можуть виникати між фізичною чи юридичною особою із суб'єктом публічної влади в результаті прийняття адміністративного акта, Закон «Про адміністративну процедуру» пропонує вирішувати через інститут адміністративного оскарження, закріпленого в розділі VI відповідного Закону. Адміністративним оскарженням є можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу в адміністративному (позасудовому) порядку як альтернатива адміністративному судовому позову. Його перевагами, порівняно із судовим порядком перегляду адміністративного акту, вважаються оперативність, менша формалізованість та економічність і для скаржника, і для держави [3, с. 426]. Отже, інститут оскарження, так само як і медіація, є альтернативним (позасудовим) способом вирішення спорів, який, до того ж, має ті самі переваги – оперативність та меншу формалізованість. Тому виникає питання про необхідність додаткового застосовування медіації на цьому етапі адміністративної процедури за умови, коли Закон передбачає аналогічну, на перший погляд, процедуру оскарження. Проте, якщо проаналізувати та порівняти не лише зовнішні ознаки, а суть, мету та особливості медіації та адміністративного оскарження, можна прийти до висновку про принципову відмінність цих способів вирішення публічно-правових конфліктів.

Відмінність між медіацією та адміністративним оскарженням здебільшого знаходить прояв в особливостях їх процесуальних правил, цілей та наслідків застосування. Мета адміністративного оскарження визначена пунктом 6 частини 2 статті 78 Закону «Про адміністративну процедуру» і передбачає право особи вимагати вчинення адміністративним органом необхідних дій з метою відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу особи, а також усунення негативних наслідків, відшкодування матеріальної шкоди. Тобто має місце класична «юрисдикційна» процедура, метою якої є юридична оцінка дій суб'єкта публічної адміністрації з метою визнання його винним в порушенні прав особи та подальшим їх відновленням. Суб'єктом, що розглядає адміністративну скаргу, є адміністративний орган вищого рівня або комісія з розгляду скарг, яка також не менше ніж на 2/3 складається з посадових осіб адміністративного органу (ст.78 Закону).

Вирішення конфліктів шляхом медіації передбачає залучення неупередженого і нейтрального «третього органу», медіатора, щоб допомогти сторонам конфлікту досягти згоди. Це означає, що сам процес, як і результат (рішення), контролюється або створюється самими сторонами. Процедура медіації від початку до кінця базується на принципі самовизначеності сторін, який відображає її консенсусну природу. Від традиційного юрисдикційного процесу, який базується на принципах змагальності та встановлення об'єктивної істини, медіацію принципово відрізняє те, що, по-перше, сторони переорієнтовуються із захисту прав на захист інтересів. По-друге, в процесі медіації правові норми визначають межі врегулювання, а не його зміст. По-третє, угода, укладена за результатами медіації, не потребує викладення причин або правових підстав її прийняття, оскільки в результаті медіації сторони мають не «досягти справедливості» з метою поновлення порушеного права, а знайти прийнятне для сторін рішення для конкретної ситуації. «Справедливість» у таких випадках замінюється на «прийняття стороною певних обставин», що принципово відрізняє мету і результати медіації від тих, що притаманні традиційній судовій парадигмі [4, с. 93], на якій базується інститут адміністративного оскарження.

Отже, парадигма медіації суттєво відрізняється від засад на яких базується традиційний юрисдикційний процес, а саме: 1) замість встановлення фактів медіація фокусується на визначенні інтересів, потреб і цінностей залучених сторін («діагноз конфлікту»); 2) замість досягнення справедливості в процесі медіації відбувається пошук «спільної точки зору» для найкращого варіанту вирішення конфлікту, що діагностується; 3) результатом медіації є застосування прийнятного варіанту для вирішення конкретного спору з метою задоволення очікувань сторін замість пошуку в конфлікті винної особи та встановлення міри її відповідальності. Особливої уваги заслуговує відмінність процесуальної ролі медіатора та суб'єкта, що розглядає адміністративну скаргу: медіатор не ухвалює рішень, не оцінює правильність позицій сторін і не надає переваги жодній з них. Він є нейтральним посередником, який сприяє діалогу та допомагає сторонам дійти до спільного рішення. Суб'єкт, що розглядає адміністративну скаргу, навпаки, є активним учасником провадження, який контролює дотримання процесуальних норм і виносить обґрунтоване рішення. Більше того, суб'єкт, що розглядає адміністративну скаргу, системно належить до органу влади, акт якого підлягає оскарженню – це або орган вищого рівня, або комісія, яка на дві третини складається із посадових осіб такого органу. За таких умов важко говорити про повну нейтральність суб'єкта розгляду скарги, оскільки оскарження по суті стає процедурою внутрішнього контролю за законністю прийнятого рішення з боку вищестоящого органу. Брак неупередженості та корпоративна (відомча) солідарність, на жаль, продовжують залишатися вадами адміністративного оскарження [3, с. 426].

Звичайно, ми не стверджуємо, що медіація є кращим за оскарження способом захисту прав особи в адміністративній процедурі. Якщо в процесі оскарження адміністративного акту є потреба у встановленні та правовій оцінці фактичних обставин, а сам спір стосується перевірки законності адміністративних рішень або дій, застосування адміністративного оскарження є більш доцільним. Медіація ж є доцільною у випадках, коли конфлікт можна

вирішити шляхом компромісу, орієнтованого на інтереси сторін, та коли нейтральність і гнучкість сторін адміністративної процедури є ключовими факторами прийняття ефективного рішення. Медіацію як спосіб перегляду змісту уже прийнятого адміністративного акту краще використовувати у тих випадках, коли зміст акту, що переглядається, повинен задовольнити інтереси обох сторін: наприклад, перегляд актів щодо землекористування, екологічних питань, узгодження громадських проектів, а також, якщо існує підозра щодо корпоративної солідарності чи необ'єктивності органу, що розглядає скаргу, а звернення до суду загрожує небажаними матеріальними та часовими витратами.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 5 вересня 2001 року. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf
2. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру». За заг. ред. В.П. Тимощука. Київ, 2023. 545 с.
4. Anna Kalisz. Mediation and the European Legal Culture. The Common European Constitutional Culture-Its Sources, Limits and Identity. R. Hauser, M. Zirk-Sadowski, B. Wojciechowski (red.), Peter Lang, 2016. Pp.91 - 98.

Główczewska Aleksandra
Nicolaus Copernicus University in Toruń,
Faculty of Law and Administration,
Doctor of Law

Dominika Zawacka-Klonowska
Nicolaus Copernicus University in Toruń,
Faculty of Law and Administration,
Doctor of Law

Enforcement of non-monetary obligations under martial law

Introduction

The Russian aggression against Ukraine on February 24, 2022, led to mass displacement of civilians. It is estimated that in just the first three months of the war, over 3 million people from Ukraine arrived in Poland, with children and teenagers up to the age of 17 making up 43% of this number. Unfortunately, it is difficult to determine precisely how many of these individuals stayed in Poland and how many moved on to other destinations. Many parents, hoping for a quick return to Ukraine, did not enroll their children in Polish schools. More than two years later, Ukrainian children were still mainly outside the Polish education system, making it difficult to assess their needs and challenges. Meanwhile, if they choose to stay, these young people may be crucial in rebuilding Ukraine or contributing to Poland's development. Both countries will require well-qualified workers across various economic sectors.

Most Ukrainian school-aged children continued their education online through Ukrainian schools. This made it impossible for Polish administrative authorities to monitor their educational compliance. However, starting September 1, 2024, Ukrainian children who have been assigned a PESEL number (a Polish national identification number) must attend school within the Polish

education system.

Education Compliance for Ukrainian Children Before September 1, 2024

The issue of educational compliance is governed by the Regulation of the Minister of Education and Science of March 21, 2022, regarding the organization of education, upbringing, and care for children and youth who are Ukrainian citizens. This regulation was issued based on the Act of March 12, 2022, which assists Ukrainian citizens due to the armed conflict in their country [1]. The regulation specifies the organization of education for Ukrainian children whose stay in Poland is considered legal under this act or who legally arrived in Poland from Ukraine on or after February 24, 2022, due to the war [2].

Until September 1, 2024, Ukrainian children could continue online learning in the Ukrainian education system or attend Polish educational institutions. However, due to the prolonged conflict in Ukraine and the need to ensure a stable learning environment, the Polish Ministry of National Education (MEN) introduced compulsory school attendance for all Ukrainian children residing in Poland. This decision was made in consultation with the Ukrainian authorities, who supported the initiative. According to the Ministry's data, approximately 50,000 to 60,000 Ukrainian children in Poland had not attended school in the Polish education system. The introduction of mandatory schooling aimed to include these children in Polish schools, helping them integrate better and maintain educational continuity.

To enroll a child in a Polish school, parents or guardians had to apply to the principal of the selected institution. Public elementary schools were required to accept students residing within their designated area, while other schools admitted students based on available spaces. If there were no spots in a local school, municipal authorities were responsible for securing a place in another school and arranging transportation for the student.

Education Compliance for Ukrainian Children From September 1, 2024

Starting September 1, 2024, Ukrainian children residing in Poland will be subject to mandatory preschool preparation, school attendance, and further education in the Polish school system. Online learning will only be available to students who, in the 2024/2025 school year, are in the final grade of their Ukrainian school program. These students will not be required to attend Polish schools and will be allowed to complete their education online. Additionally, eighth-grade students in Polish schools will not be required to take the Polish language section of the eighth-grade exam.

Compliance with these educational requirements will be linked to eligibility for social benefits. The 800+ family benefits and the "Good Start" program will only be available to Ukrainian refugees if their child is enrolled in preschool, elementary, or secondary school. This policy will take effect on June 1, 2025 [3]. If a child does not comply with the educational requirements, these benefits will be withheld, except in cases where the child is exempt due to age or has received a deferral.

In response to these changes, the Polish government has introduced a draft regulation detailing measures to support Ukrainian children and youth in achieving educational equality for the 2024/2025, 2025/2026, and 2026/2027 school years [4]. This proposal, currently under review, includes measures such as hiring intercultural assistants in schools and providing additional training for teaching staff.

Enforcement of Educational Obligations

Failure to voluntarily comply with educational requirements will result in enforced compliance under the provisions of the Administrative Enforcement Act of June 17, 1966 [5]. Non-compliance is unexcused absences from at least 50% of school or preschool activities. The principals of local elementary schools will oversee the enforcement of preschool and school attendance obligations, while municipalities will be responsible for monitoring compliance with further education requirements. These entities will act as enforcers of the commitments.

If an enforcer identifies a case of non-compliance, they must first attempt to contact the child's parents or legal guardians through various means [6]. The initial step in the enforcement process is to issue a formal written warning, instructing the recipient to fulfill the obligation within seven days from the delivery date, under the threat of administrative enforcement [7]. This warning will be

addressed to the child's legal representative. If the warning is ignored, an enforcement order will be issued, serving as the basis for initiating and carrying out administrative enforcement actions. This document formally establishes the existence and enforceability of the legal obligation [8]. The enforcement authority may use measures such as financial penalties imposed on the child's legal guardians or, in extreme cases, direct enforcement actions involving the child [9].

Conclusion

Schools are places for acquiring knowledge and preparing for future careers, as well as spaces for building relationships and understanding peers' needs and challenges. Ukrainian children in Polish schools can preserve their national and cultural identity. With the support of intercultural assistants, they will not have to fear language barriers.

Children who do not attend school are at risk of various dangers, including criminal involvement and exploitation (such as illegal labor). These negative consequences must be prevented.

References:

1. Regulation of the Minister of Education and Science of March 21, 2022, on the organization of education, upbringing, and care for children and youth who are citizens of Ukraine, issued according to the Act of March 12, 2022, on assistance to Ukrainian citizens in connection with the armed conflict in the territory of that country (Journal of Laws of 2023, item 103, as amended).
2. The Act of March 12, 2022, on assistance to Ukrainian citizens in connection with the armed conflict in the territory of that country or those who are legally residing in the territory of the Republic of Poland, provided they arrived in the territory of the Republic of Poland from the territory of Ukraine on or after February 24, 2022, due to the armed conflict in that country (Journal of Laws of 2025, item 337).
3. https://www.gov.pl/web/edukacja/uczniowie-z-ukrainy-w-polskich-szkolach-wazne-informacje-dla-rodzicow (accessed on April 2, 2025).
4. https://www.gov.pl/web/premier/projekt-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-szczegolowych-warunkow-wsparcia-w-zakresie-wyrownywania-szans-edukacyjnych-dzieci-i-mlodziezy-z-ukrainy-w-latach-szkolnych-20242025-20252026-i-20262027 (accessed on April 2, 2025).
5. The June 17, 1966 Act on Administrative Enforcement Proceedings (Journal of Laws of 2025, item 132).
6. Zawacka-Klonowska D., *Obowiązki edukacyjne. Analiza administracyjnoprawna*, Toruń 2025, https://omega.umk.pl/info/phd/UMK6ad3669b488c401295c6c0ee8b771349/ (accessed on April 2, 2025).
7. Jędrzejewski T., Masternak M., Rączka P., *Zasady prowadzenia egzekucji administracyjnej*, w: D.R. Kijowski (red.), *System Prawa Administracyjnego Procesowego. Administracyjne Postępowanie Egzekucyjne i Zabezpieczające. Tom III. Część I, Zagadnienia Ogólne*, Warszawa 2020.
8. Masternak M, w: R. Hauser, M. Wierzbowski (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2023, komentarz art. 26, Nb 6, Legalis, Przybysz P., *Egzekucja administracyjna*, Warszawa 1999, s. 130.
9. Jędrzejewski T., Masternak M., Rączka P., *Zasady prowadzenia egzekucji administracyjnej*, w: D.R. Kijowski (red.), *System Prawa Administracyjnego Procesowego. Administracyjne Postępowanie Egzekucyjne i Zabezpieczające. Tom III. Część I, Zagadnienia Ogólne*, Warszawa 2020.

Савіцька Вікторія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
асистентка кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
кандидатка юридичних наук

Діджиталізація системи публічного управління в контексті євроінтеграційних процесів в Україні

Діджиталізація у публічному управлінні є процесом впровадження цифрових технологій для оптимізації управлінських функцій, підвищення прозорості, ефективності та підзвітності органів державної влади. Вона передбачає не лише застосування сучасних інструментів, таких як електронне врядування та автоматизовані системи, але й трансформацію управлінських підходів, що забезпечує більш гнучке та ефективне реагування на суспільні потреби. Серед основних характеристик діджиталізації у публічному управлінні є використання цифрових інструментів, таких як відкриті дані, електронні платформи та аналітичні системи, сприяє доступу громадян до інформації про діяльність органів влади, що зменшує корупційні ризики. Діджиталізація забезпечує зручність отримання державних послуг, скорочення часу на їх виконання та підвищення задоволеності населення. Завдяки автоматизації та цифровізації державних функцій зменшуються витрати ресурсів, скорочується бюрократія, а також прискорюється прийняття рішень. Процес діджиталізації в Україні нерозривно пов’язаний із гармонізацією цифрових стандартів із європейськими, що сприяє інтеграції країни до єдиного цифрового простору ЄС.

Аналізуючи досвід цифровізації публічного управління в Європейському Союзі, важливим напрямком є розбудова електронного врядування. В підсумковому документі Таллінського саміту з проблем цифровізації, який відбувся 29 серпня 2017 року, наведено статистичні дані, згідно з якими 79% громадян ЄС віком від 16 до 74 років регулярно використовують Інтернет, і з 2016 року практично всі підприємства мають доступ до цієї мережі [1]. Ці дані свідчать про значний прогрес у використанні цифрових технологій в Європейському Союзі, що стає основою для подальшого розвитку електронного врядування та покращення публічного управління в цьому регіоні.

Доцільним є визначати систему елементів розвитку електронного урядування як систему взаємопов’язаних механізмів безпеки інформаційного простору, електронної взаємодії, надання електронних послуг, електронної демократії та електронного урядування [2].

В контексті зазначених напрямків досліджень, сучасна доктрина ідентифікує декілька основних ознак цифрової трансформації публічного управління. До них належать наступні: перехід даних від аналогового, фізичного та статичного до цифрового формату, призводячи до його мобільності та персоналізації. Кожна особа отримує можливість керувати своїми даними, надсилати інформаційні запити, формувати індивідуальний шлях інформаційної діяльності.

Перехід до простих технологій комунікації, де технологія стає лише інструментом спілкування, і головною її характеристикою є можливість керування; гетерогенність комунікації, де вертикальна і ієрархічна комунікація втрачає актуальність, і відбувається перехід до мережевої структури комунікації [3].

Як відомо, Велика Британія була серед лідерів у впровадженні цифрових інструментів та рішень у роботі урядових органів і надавала приклад для багатьох інших країн ЄС у цьому напрямі. Використання інформаційних технологій в публічному управлінні дозволило покращити доступ до державних послуг, зменшити бюрократичні бар'єри та сприяло більшому залученню громадян до процесів прийняття рішень в урядових структурах. Початок створення електронного уряду у Європі стартує з 2000 року, коли було розроблено Лісабонську стратегію, яка спрямовувалася на підвищення конкурентоспроможності та

розвиток Європейського Союзу. Однією з важливих складових цієї стратегії була розвиток цифрового сектору та використання інформаційних технологій у сфері публічного управління, що позначилося на подальшому розвитку електронного уряду в Європі [3].

Хоча, сам термін «цифровізація» виник в 1995 році і його автором вважають Н. Негропонте, у даному контексті, цифровізація є інтеграцією цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій у ті чи інші сфери суспільних відносин.

В Україні суттєвий рух у напрямку розвитку цифрової трансформації публічного управління спостерігається із 2016 року, коли була розроблена програма «Цифрова адженда України 2020», яка була адаптована до стандартів Цифрової адженди Європейського союзу та включала в себе плани переходу до цифрової трансформації державного управління та економіки України [4].

Концептуальна основа «Цифрової адженди України 2020» включає 16 розділів, при цьому одним із ключових напрямів є «Цифровізація державного управління». Відповідно до цих концептуальних основ, головними стратегічними технологіями для державного сектору України є такі: «цифрове» робоче місце, багатоканальне інформування та залучення громадян, відкриті дані, електронна ідентифікація громадян, широкомасштабна аналітика, «розумні» машини та пристрої, «інтернет речей», «цифрові» державні платформи, програмні архітектури (програмно конфігуровані архітектури) і технологія блокчейн (Цифрова адженда України – 2020).

Запровадження Єдиного порталу державних послуг «Дія» є значущим кроком у розвитку «цифрового суспільства». Міністерство цифрової трансформації відповідає за впровадження цього проекту. Портал «Дія» був створений завдяки співпраці Міністерства цифрової трансформації з підтримкою проекту USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах /TAPAS», Програми EGAP, що фінансується Швейцарською агентством з розвитку та співробітництва, і реалізується Фондом Східна Європа та Innovabridge, проєкту USAID «ВзаємоДія!» (SACCI) та проєкту EGOV4UKRAINE (Дія. Державні послуги онлайн).

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, яка була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року №67-р, визначає, що при впровадженні цифрових технологій в рамках системного державного підходу ці технології будуть суттєво сприяти розвитку відкритого інформаційного суспільства. Це вважається одним із ключових факторів розвитку демократії в Україні, підвищення продуктивності, зростання економіки та поліпшення якості життя громадян України. Напрямами цифрового розвитку були визначені такі: подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур; розвиток цифрових компетенцій; впровадження концепції цифрових робочих місць; цифровізація реального сектору економіки (розвиток Індустрії 4.0); реалізація проектів цифрових трансформацій; громадська безпека; освіта; сфера охорони здоров'я; туризм; електронна демократія; екологія та охорона навколишнього середовища; життєдіяльність міст (побудова smart-city); безготівкові розрахунки; гармонізація з європейськими та світовими науковими ініціативами; державне управління.

Здійснення ефективного електронного урядування, як показує європейський досвід, залежить від установлення Національних рамок інтероперабельності. Це є нормативно-правовим документом організаційно-технічного характеру, який визначає та описує чіткі організаційні та технічні вимоги до проєктів та систем, що використовуються органами влади в сфері електронного урядування.

Розроблення відповідного набору стандартів та їх гармонізація з європейськими стандартами та чинними нормативно-правовими та технічними документами є важливою передумовою для систематичного розвитку електронного урядування в Україні[1]. Таким чином, саме нормативні вимоги та технічні стандарти мають бути в основі цифрових змін в державі.

Діджиталізація системи публічного управління у найкоротші терміни дійсно може призвести до цифрової революції в Україні, яка дасть поштовх розвитку цифрової економіки

та підвищенню добробуту суспільства, не зважаючи на жахливу військову агресію, фізичну руйнацію економіко-соціальної інфраструктури та важкий період трансформації державних процесів публічного управління. Впровадження сучасних цифрових технологій дозволить покращити доступність і ефективність публічних послуг, зменшити корупційні ризики та підвищити прозорість роботи органів влади. Важливим аспектом є сприяння розвитку інформаційного суспільства, засобів масової інформації, креативного середовища та ринку. Крім того, цифрова трансформація України повинна бути орієнтована на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України в ЄС і доступу до європейського та світового ринку електронної комерції, банківської і біржової діяльності, а також співпрацю на регіональних ринках.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Н.В., Луняченко І.В. До питання цифровізації публічного управління в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2024. №68. С. 4-8.
2. Польовий П.В. Модернізація публічного управління в умовах розвитку цифрового суспільства. Механізми публічного адміністрування. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. № 2 (29). С. 37–43.
3. Чорний С.В. Поняття та перспективи розвитку цифровізації у сфері публічного управління . *Київський часопис права*, (4), 224-229.
4. Разумей Г.Ю., Разумей М.М. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України. Публічне управління та митне адміністрування. №2 (25). 2020. С. 139-145.

Степаненко Наталія
Університет економіки та права "КРОК",
доцентка кафедри теорії та історії держави і права,
докторка філософії в галузі права, доцентка

Курілець Олександр
Університет економіки та права "КРОК",
аспірант 2 року навчання
кафедри теорії та історії держави і права

Щодо визначення пріоритетних сфер відновлення України від наслідків російської агресії: нормативно-правове регулювання розподілу фінансування

В умовах, російсько-української війни, виживання України, як держави та українців, як нації залежить від швидкості ухвалення правильних рішень як на фронті під час бойових дій, так і в урядових кабінетах, де розробляються механізми ефективного подолання наслідків війни в усіх сферах функціонування держави та суспільства.

Згідно з опублікованою Світовим банком «Четвертою швидкою оцінкою завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4)», станом на 31 грудня 2024 року загальна вартість відбудови та відновлення в Україні впродовж наступного десятиліття становить 524 мільярдів доларів США, це включає потреби як у державному, так і в приватному секторах. Пряма шкода в Україні сягнула майже 176 мільярди доларів США. Збитки, як і раніше, зосереджені в житловому секторі, енергетиці та видобувних галузях, транспорті, торгівлі та промисловості, а також сільському господарстві, причому збитки значно зросли після RDN3 в енергетичному секторі, що свідчить про зростання рівня пошкоджень і руйнувань, незважаючи на триваючі зусилля з відновлення [1].

Важливо також усвідомлювати, що військові дії тривають, ворог щодня продовжує знищувати критичну інфраструктуру, соціальні об'єкти та житло українців. Кількість внутрішньо переміщених осіб зростає, а соціальна напруга в суспільстві збільшується. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на березень 2025 року в Україні офіційно зареєстровано понад 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб [2].

В той же час бюджет України на 2025 рік прийнятий з дефіцитом в 1.640.630.585 тис. гривень [3], що не дивно в умовах падіння ВВП, скорочення обсягу зовнішньо-економічної діяльності, недонадходження до бюджетів від податкових та митних платежів.

Постійне зростання потреб у відновленні критичної та соціальної інфраструктури, а також збільшення витрат у соціальній сфері на фоні обмеженого фінансування, зумовлює необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів стратегічного планування відновлення України, оптимізації розподілу фінансових ресурсів і залучення додаткових джерел фінансування.

Реагуючи на наявні виклики в Україні розпочали роботу фонди відновлення у зв'язку зі збройною агресією росії. Уряд закликає міжнародних партнерів, інвесторів, громадські організації, представників бізнесу та громадян надати Україні фінансову підтримку, яка сприятиме відродженню стабільності української економіки та допоможе українцям в умовах війни з росією [4].

З метою залучення інвестицій також був розроблений та прийнятий в лютому 2024 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України» [5].

І якщо говорити про планування відновлення, то цьому питанню приділяють увагу як і вітчизняні вчені, зокрема Петруненко Я.В. [6], так і постійно це питання звучить на міжнародному високому рівні в межах «Ukraine Recovery Conference».

Та коли час підходить до реалізації планів, залученні до їх виконання сторони стикаються з відсутністю дієвих механізмів ефективного використання обмежених фінансових ресурсів, а спроби створення таких механізмів не завжди закінчуються успішно.

Одним з прикладів такої спроби є постанова Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2024 р. №903, якою затверджено порядок підготовки, подання, оцінки та визначення критеріїв пріоритезації концепцій публічних інвестиційних проектів на 2025 рік [7].

Відповідно до якої розгляд та оцінку таких проєктів здійснює Стратегічна інвестиційна рада, утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. №549 “Про утворення Стратегічної інвестиційної ради” [8].

10 вересня 2024 року під головуванням Прем’єр-міністра України Дениса Шмигаля відбулося друге засідання Стратегічної інвестиційної ради. Основною темою зустрічі стало ухвалення Єдиного портфелю публічних інвестиційних проєктів та формування переліку пріоритетних проєктів для фінансування на 2025 рік. «Єдиний портфель інвестиційних проєктів стане ключовим інструментом для систематизації та координації державної політики у сфері публічних інвестицій. Його затвердження — це важливий крок до створення прозорої та ефективної стратегії, спрямованої на розвиток країни та залучення міжнародних партнерів до її відбудови», — зазначила Перша віцепрем’єр-міністерка України – Міністерка економіки України Юлія Свириденко [9].

В ході підготовки Єдиного портфелю публічних інвестиційних проєктів Міністерством фінансів України проводилася оцінка концепцій публічних інвестиційних проектів, поданих головними розпорядниками бюджетних коштів під час підготовки Бюджетної декларації на 2025-2027 роки. За результатами такої оцінки серед пріоритетних проектів були: житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб; відновлення пошкодженого житлового фонду за рахунок проведення капітальних ремонтів багатоквартирних будинків.

Разом з тим, Міністерство фінансів України визначило топ 20 проєктів, які були подані на фінансування, водночас не відповідають умовам військового стану. Серед таких проєктів: будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща за понад 330 млн грн, будівництво Державного музею-архіву народної культури

Українського Полісся у місті Києві – за понад 109 млн грн, реконструкція та розвиток комплексу споруд центральних державних архівів України у м. Київ – за понад 1 млрд грн [10].

Викладене свідчить про те, що паралельно із створенням фондів в Україні мають бути створені прозорі, гнучкі процедури планування та залучення інвестицій. Такі механізми мають гарантувати контроль за плануванням і використанням залучених капіталовкладень.

Адже сам факт подачі в умовах воєнного стану на фінансування такого проєкту, як реконструкція та розвиток комплексу споруд центральних державних архівів України у м. Київ на понад 1 млрд грн, відображає про відсутність стратегічного планування публічних інвестицій як на державному, так і на місцевому рівні.

Підсумовуючи можна окреслити проблему яка полягає у відсутності системного підходу до відбору та оцінки публічних інвестиційних проєктів в умовах воєнного стану. Це проявляється у дисбалансі між секторами та рівнями влади, недостатній увазі до важливих сфер, таких як енергетика, ігноруванні реальних умов реалізації, зокрема близькості до зон бойових дій, а також у браку обґрунтування економічної доцільності проєктів. Для ефективного використання обмежених ресурсів необхідно вдосконалити критерії оцінювання проєктів, зосередившись на актуальних пріоритетах відновлення та реальних потребах країни.

Список використаних джерел:

1. «Четверта швидка оцінка завданої шкоди та потреби на відновлення (RDNA4)». URL:https://mva.gov.ua/media/1/Fourth_Rapid_Damage_and_Needs_Assessment__RDNA4_.pdf.
2. Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України. URL: https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo.
3. Закон України «Про державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text.
4. Фонди відновлення України. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3563-20#Text.
6. Петруненко Я.В. Соціально-економічні чинники відновлення України після перемоги. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 35(74), №3. 2024. С. 68 – 75.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2024 р. № 903 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2024-%D0%BF#Text.
8. Постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 549 “Про утворення Стратегічної інвестиційної ради”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-2024-%D0%BF#Text.
9. Стратегічна інвестиційна рада ухвалила єдиний портфель інвестпроєктів. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=0b6825e1-9835-48e3-b931-67972629e0e9&title=StrategichnaInvestitsiinaRadaUkhvaliladiniiPortfelInvestproktiv.
10. Результати оцінки концепцій публічних інвестиційних проектів, поданих головними розпорядниками бюджетних коштів під час підготовки Бюджетної декларації на 2025-2027 роки. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/результати оцінки концепцій публічних інвестиційних проектів_ поданих ГРК під час підготовки БД на 2025-2027 роки.pdf.

Цьоменко Аліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
асистентка кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
докторка філософії в галузі права

Медвідь Людмила
Національний університет оборони України,
Інститут стратегічних комунікацій,
професорка кафедри військового права та правоохоронної діяльності,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Теоретичні підходи до застосування практики Європейського суду з прав людини

Основним стратегічним пріоритетом України, який визначає напрямки її діяльності в усіх сферах суспільного життя, є забезпечення неухильного дотримання прав і свобод людини та громадянина. Реалізація цього важливого завдання передбачає інтеграцію національної правової системи до міжнародних стандартів у галузі прав людини. Одним із ключових кроків на цьому шляху стало ратифікування Україною Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Конвенція залишається одним із найефективніших міжнародних механізмів захисту прав людини, зокрема завдяки унікальній можливості подання індивідуальної скарги до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Саме інститут індивідуальної скарги дозволяє кожному громадянину звертатися до міжнародної судової інстанції у разі порушення його прав на національному рівні, що підсилює гарантії захисту прав людини в Україні.

Проте, незважаючи на чіткість законодавчих вимог, на практиці неодноразово виникають проблеми із правильним та однозначним застосуванням практики ЄСПЛ.

Нині ЄСПЛ займає важливе місце у міжнародному та національному механізмі захисту прав людини, як компетентний міжнародний судовий орган, не лише усуває правові прогалини, що виникають у практиці застосування Конвенції, а й здійснює її офіційне тлумачення, що безпосередньо впливає на функціонування національного механізму захисту прав людини у державах, які ратифікували Конвенцію, що безпосередньо сприяє гармонізації підходів до захисту прав людини та забезпеченню відповідності національних правових систем міжнародним стандартам [1].

З огляду на це, рішення ЄСПЛ стають невід'ємною складовою життя українського суспільства та повсякденної юридичної практики , які більше не є прерогативою виключно вузького кола фахівців із міжнародного права, а стають зрозумілими та доступними й для пересічних громадян. У ситуаціях, коли національні судові інстанції не забезпечують позитивного вирішення справи, громадяни все частіше звертаються до ЄСПЛ для захисту своїх прав, гарантованих Конвенцією [1]. Особливо в умовах російської збройної агресії, коли йдеться про численні порушення природних прав людини, таких як право на життя, честь та гідність, роль ЄСПЛ набуває ще більшого значення. Відтак, рішення ЄСПЛ в цих умовах не лише сприяють відновленню справедливості для постраждалих, а й формують важливу судову практику, що впливає на міжнародне право та забезпечення захисту прав людини в умовах збройної агресії.

Зазначену тенденцію підтверджує офіційна статистика, оприлюднена ЄСПЛ. Згідно з річним звітом Суду за 2024 рік, на розгляді перебуває 7703 справи проти України, в той же час проти країни-агресора за 2024 рік, на розгляді Суду перебуває 8130 заяв щодо порушення основоположних прав та свобод людини передбачених Конвенцією [2, с. 35], зокрема, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на свободу вираження поглядів та інші. Нині ЄСПЛ розглядає справи щодо порушення прав людини країною-агресором, які подані ще до ухвалення Резолюції CM/Res(2022)2, відповідно до якої

вона припинила членство в Раді Європи [3].

Така значна кількість звернень до суду щодо порушення основоположних прав людини під час російської збройної агресії свідчить не лише про наявність системних проблем та суттєвих недоліків у роботі української судової системи, а також про системні порушення з боку країни- агресора основоположних прав і свобод людини особливо на окупованих територіях.

В цьому аспекті, не викликає сумнівів, що важливою складовою адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу є широкомасштабне впровадження європейських підходів та стандартів забезпечення прав людини, зокрема забезпечення права на справедливий суд. Реалізація зазначеного права в державах-членах Європейського Союзу ґрунтується на усталеній судовій практиці Європейського суду з прав людини, яка слугує основою системи захисту прав людини та відіграє ключову роль не лише в галузі цивільного та кримінального права, але й у галзі адміністративного права, забезпечуючи дотримання загальновизнаних стандартів прав людини в європейському правовому просторі.

Зазначене підтверджує позицію, що адаптація національного законодавства до європейських стандартів є важливими кроками на шляху до підвищення рівня правосуддя в Україні та посилення захисту прав і свобод кожного громадянина, особливо в умовах війни, коли основоположні права людини систематично порушує країна-агресор, а механізми міжнародного правозахисту набувають критичного значення, оскільки дозволяють не лише фіксувати факти порушень, а й забезпечувати правову оцінку дій агресора, відновлення справедливості та порушених прав.

Одним із ключових аспектів цього процесу є послідовне застосування рішень ЄСПЛ у національній судовій практиці, що сприяє підвищенню ефективності судового захисту прав людини. За даними Аналітичного звіту за підсумками моніторингу судових рішень щодо використання в Україні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики ЄСПЛ, у 2016 році, внаслідок судової реформи, відбулося значне збільшення кількості посилань на практику ЄСПЛ у судових рішеннях. Подекуди частка таких рішень досягала 20%, що свідчило про позитивний тренд у впровадженні європейських стандартів правосуддя [4, с. 13-14]. Станом на 2025 рік даний процес набув системного характеру, і нині практика ЄСПЛ враховується в діяльності органів публічної влади та є невід'ємною складовою всіх національних судових рішень.

Втім, попри позитивну динаміку кількісного зростання використання практики ЄСПЛ у судових рішеннях, серед науковців та практиків нерідко виникають дискусії щодо їхньої обґрунтованості, якості та доцільності, що зумовлює необхідність глибшого дослідження питання застосування рішень ЄСПЛ у національному судочинстві, зокрема аналізу їхньої правової природи та місця в правовій системі України.

Серед науковців немає одностайної думки щодо правової природи рішень ЄСПЛ у контексті українського права. Наприклад, О. Гаврилюк виділяє три основні підходи до розуміння правової природи судової практики ЄСПЛ. Перший підхід передбачає, що практика ЄСПЛ розглядається як «класичний» судовий прецедент. Науковці, що дотримуються цього підходу вважають, що рішення ЄСПЛ можуть слугувати взірцем для національних судів. Однак, ця позиція піддається критиці, оскільки ЄСПЛ не створює нові правові норми, а лише тлумачить положення Конвенції, що не відповідає класичній концепції прецеденту, характерній для англосаксонської правової системи. До того ж, ЄСПЛ нерідко відступає від загальних принципів тлумачення та застосування Конвенції, враховуючи національні особливості кожної держави, що проявляється у використанні принципу "широкого простору розсуду" (margin of appreciation), що дозволяє державам-учасницям адаптувати європейські стандарти до власного правового контексту [5, с. 20].

В свою чергу, другий підхід є більш диференційованим та залежить від правової системи. Даний підхід передбачає існування трьох моделей прецеденту: 1) судове рішення

розглядається як орієнтир для вирішення подібних справ у майбутньому; 2) визнається обов'язковість застосування рішень судів вищих інстанцій; 3) судові рішення містять загальні принципи, які можуть застосовуватися до інших справ.

Так, третій підхід розглядає прецедентність рішень ЄСПЛ через концепцію «усталеної судової практики». У межах цього підходу рішення ЄСПЛ розглядаються як джерело загальнообов'язкового та правильного тлумачення правових норм. Така практика забезпечує єдність судової практики та передбачуваність судових рішень [6, 232].

На наш погляд, попри зростаюче значення практики ЄСПЛ у правозастосуванні, в Україні наразі переважає другий підхід до її сприйняття — як орієнтиру для вирішення аналогічних справ, а не як джерела обов'язкового тлумачення правових норм. Хоча судові рішення й містять посилання на практику ЄСПЛ, їх застосування цієї практики не завжди є послідовним, що може спричиняти правову невизначеність. Водночас для досягнення стабільності та передбачуваності судової системи необхідним є поступовий перехід українського правопорядку до третьої моделі судового прецеденту. Згідно з нею, практика ЄСПЛ розглядатиметься не лише як орієнтир, а як обов'язковий стандарт тлумачення правових норм — із визначальним значенням загальних принципів і правових позицій при розгляді справ національними судами, що сприятиме уніфікації судової практики та її узгодженості з європейськими правовими стандартами.

Окрім того, для належного та ефективного застосування практики ЄСПЛ надзвичайно важливо враховувати як специфіку рішень Суду, так і особливості функціонування загального європейського механізму захисту прав людини. Ключовим елементом є здатність відрізняти правові позиції (ratio decidendi) від супровідних міркувань (obiter dictum), оскільки саме правові позиції мають основоположне значення для правозастосовної практики.[6, с. 237].

Часто трапляються окремі випадки, коли під час обґрунтування судових рішень судді посилаються не на правові позиції ЄСПЛ (ratio decidendi), а переважно на фактичні обставини конкретної справи або ж на аргументи, висловлені сторонами під час розгляду справи Судом. Такі посилання, хоча й можуть бути дотичними до суті справи, не мають характеру загальнообов'язкових правових орієнтирів та не виражають стабільної та послідовної правової позиції Суду, що сформована як частина його прецедентної практики, а відтак не можуть вважатися джерелом тлумачення права, яке підлягає імплементації в національне правозастосування.

Посилання на подібні обставини або аргументи, які відірвані від ключової правової логіки рішення, можуть створювати хибне враження про зміст практики ЄСПЛ, що, у свою чергу, призводить до її поверхневого або помилкового тлумачення, що особливо проблематично, коли такі фрагменти використовуються для легітимації судових рішень на національному рівні, оскільки вони не забезпечують правової визначеності та можуть суперечити усталеній прецедентній практиці Суду.

Саме тому надзвичайно важливо, щоб національні суди при застосуванні практики ЄСПЛ звертали увагу саме на правову суть рішень, на принципи, що мають універсальний характер, та юридичні висновки, які Суд чітко сформулював як нормотворчі. Саме вище зазначені елементи формують прецедентну цінність рішення та забезпечують єдність підходів у сфері захисту прав людини в рамках загальноєвропейського правового простору.

Так, на думку О.В. Сердюк, прецедентність рішення ЄСПЛ має обмежений характер і залежить від предмета судового розгляду. Тобто рішення у певних справах можуть бути обумовлені специфічними обставинами конкретної справи або ж особливостями суб'єктів правовідносин, що розглядаються. У таких випадках застосування правових позицій, сформульованих у цих рішеннях, може бути значно обмеженим або взагалі недоречним [7, с. 23-24].

Варто зазначити, що для коректного цитування правових аргументів ЄСПЛ необхідно враховувати ряд аспектив, особливо контекст, у якому Суд дійшов відповідного висновку. Зазначене стосується як конкретних обставин справи, так і застосованих норм Конвенції [1]. Також важливо враховувати, що застосування окремих правових позицій може змінюватися

залежно від правової системи держави-відповідача або інших національних особливостей.

Відтак, на нашу думку, на національному рівні суди повинні виявляти виваженість під час звернення до практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, необхідно чітко відмежовувати правові позиції Суду, які мають нормативно-орієнтуюче значення (ratio decidendi), від фактичних обставин справи або аргументів сторін, що не мають загального характеру і не формують правозастосовного прецеденту. Такий підхід є вкрай важливим для запобігання сутнісним помилкам у правозастосуванні та для формування послідовної, зваженої й стандартизованої судової практики, а також запобіганню фрагментарного або формального відтворення європейських правових стандартів під час прийняття рішень по справі.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон від 17.08.1997 р. № 475/97-ВР / База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80.
2. Annual report 2024 European court of Human Rights. English edition. Council of Europe – European Court of Human Rights, 2025. p. 124. URL : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2024-eng.
3. Resolution CM/Res(2022)2 on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2022 at the 1428ter meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://rm.coe.int/0900001680a5da51
4. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини. Інститут прикладних гуманітарних досліджень. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/b/7/390506.pdf
5. Завгородній В.А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. № 15(1). С. 19–22.
6. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 231–238.
7. Сердюк О.В. Практика Європейського суду з прав людини в Українських судах: прикладні аспекти. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11880/1/Serdyk.pdf.

Цятковський Олександр
Головне управління Національної гвардії України,
юридичне управління,
начальник служби організаційно-методичної роботи,
підполковник юстиції

Шурдук Роман
Головне управління Національної гвардії України,
юридичне управління,
старший офіцер,
кандидат юридичних наук, старший лейтенант юстиції

Захист прав та законних інтересів родин загиблих військовослужбовців

Основою суспільного договору в будь-якій сучасній демократичній правовій державі є наявність нормативно закріплених прав і свобод людини та громадянаина, гарантій їх

реалізації та механізму захисту. Стаття 3 Конституції України (далі - Конституція) встановлює, що *людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави*.

Водночас (і тому мова йде саме про суспільний договір) обов'язковим його елементом, істотною умовою, є кореспондуючі правам обов'язки. Квінтесенцією громадянських обов'язків є передбачений Конституцією обов'язок захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Так, статтею 17 Конституції встановлено, що *захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.* І якщо вказана норма визначає, що обов'язок захищати покладено на колективний суб'єкт - український народ, то стаття 65 Конституції чітко встановлює, що *захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.*

Виявляючи свою соціальну спрямованість та правову природу, держава Україна визнає, що військовий обов'язок є одним з найвищих проявів громадянськості і встановлює широкий спектр соціальних гарантій, прав та пільг як військовослужбовців так і членів їх сімей.

Статтею 1 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" (далі – Закон) надано дефініцію поняттю соціальний захист військовослужбовців через *діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій*. Таке визначення видається дещо неповним, а обмеження соціального і правового захисту виключно правовстановлюючою функцією держави таким, що не відповідає реаліям правозастосування, особливо в умовах дії режиму воєнного стану. Водночас, саме зазначений нормативний акт є системоутворюючим в контексті забезпечення прав військовослужбовців та членів їх сімей. Вказане твердження справедливе як для мирного часу, так і, як показала практика – в умовах широкомасштабного збройного конфлікту та агресії щодо України.

Окремі з передбачених Законом гарантій поширюється на родини військовослужбовців. Однією з найважливіших таких гарантій є передбачена статтею 16 Закону *"Одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті) військовослужбовців*" (далі - **ОГД**), що має компенсаційний характер. Можна зустріти справедливе твердження про те, що ОГД є формою державного страхування життя і здоров'я військовослужбовців.

Отримання одноразової грошової допомоги передбачене і за умов настання інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, втім засередимось на ОГД саме у зв'язку із загибеллю (смертю), що набула особливої актуальності в умовах наймасштабнішого і найбільш руйнівного збройного конфлікту на теренах Європи за останні 80 років.

Так, частиною 2 статті 16 Закону встановлено, що ОГД призначається і виплачується у наступних випадках:

1) у разі загибелі (смерті) військовослужбовця **під час виконання ним обов'язків військової служби** або внаслідок захворювання, **пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби**, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, **пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби**;

2) смерті військовослужбовця, що настала **в період проходження ним військової служби** або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце **в період проходження ним військової служби**, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок

поранення, контузії, каліцтва, захворювання, нещасного випадку, **пов'язаних з проходженням військової служби**;

3) загибелі (смерті) військовозобов'язаного або резервіста, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, що настала під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві.

Коло осіб, які мають право на отримання ОГД визначене у п. 4 статті 16-1 Закону: **діти**, у тому числі усиновлені, зачаті за життя загиблої (померлої) особи та народжені після її смерті, а також діти, стосовно яких загиблу (померлу) особу за її життя було позбавлено батьківських прав; **вдова** (вдівець); **батьки** (усиновлювачі) загиблої (померлої) особи, якщо вони не були позбавлені стосовно неї батьківських прав або їхні батьківські права були поновлені на час її загибелі (смерті); **внуки** загиблої (померлої) особи, якщо на момент її загибелі (смерті) їх батьки загинули (померли); **жінка** (чоловік), з якою (з яким) загибла (померла) особа проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, за умови що цей факт встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили; **утриманці** загиблої (померлої) особи, визначені відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб".

Варто зазначити, що складним питанням в адміністративній практиці органів військового управління, які уповноважені розглядати справи щодо призначення ОГД, залишається, зокрема, тлумачення категорії **"діти"**. Недосконаліть юридичної техніки та нехтування принципом юридичної визначеності при викладенні вказаної норми, у поєднанні з доведеним до абсолюту тлумаченням статті 19 Конституції державними органами, здебільшого призводять до неможливості отримання ОГД повнолітніми дітьми загиблих військовослужбовців. Вказана прогалина буде заповнена шляхом напрацювання судової практики та формуванням єдиних підходів Верховним Судом України, або, що було б логічно – внесенням відповідних конкретизуючих законодавчих змін.

З метою мінімізації кількості спорів між особами, що мають право на отримання ОГД щодо належних їм часток та дотримуючись принципу поваги до волевиявлення військовослужбовця, законодавець запровадив інститут **особистого розпорядження**, який із застереженнями можна порівняти з заповітом.

Перевагою особистого розпорядження є швидкість та простота його оформлення. Однак, переваги можуть стати недоліками, у разі недобросовісних дій зацікавлених осіб. З огляду на новизну зазначеного інструменту та відсутність належним чином розробленої підзаконної нормативної бази щодо порядку оформлення, обліку, надсилання та зберігання особистих розпоряджень, з'являється простір для зловживань та маніпуляцій. У свою чергу, залучення нотаріусів до оформлення заповітів забезпечує дієвіший захист інтересів та сприяє належній реалізації волевиявлення після загибелі військовослужбовця.

В умовах воєнного стану заповіти військовослужбовців можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадковому реєстрі (пункт 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 "Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану").

Статтею 16-3 Закону встановлено, що особи, які мають право на отримання ОГД можуть реалізувати його **протягом трьох років** з дня виникнення у них такого права, а також констатується, що Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги визначається Кабінетом Міністрів України.

Хронологічно першим підзаконним нормативно-правовим актом, прийнятим на виконання вказаної норми Закону є Постанова Кабінету Міністрів України № 975 від 25 грудня 2013 р. «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у

разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві» (далі – **Постанова № 975**). З початком повномасштабного вторгнення постала нагальна потреба в прийнятті Постанови Кабінету Міністрів України № 168 від від 28 лютого 2022 р. "Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану" (далі – **Постанова № 168**).

Зазначені нормативні акти чинні на сьогодні і встановлюють порядок призначення і виплати ОГД принципово різного розміру – **15 млн. гривень** за Постановою № 168 та до **750-кратного прожиткового мінімуму**, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому настала загибель (смерть) за Постановою № 975, що відображає розміри ОГД, визначені статтею 16-2 Закону.

Відтак, вкрай важливим є чітке визначення та розмежування правових підстав для нарахування ОГД, що впливає на застосування однієї з окреслених Постанов.

На окрему увагу заслуговує проблематика, пов'язана з дією норм вказаного Закону та підзаконних актів щодо призначення ОГД в часі. Трапляються випадки, коли право на виплату виникає в момент загибелі військовослужбовця, окремі особи отримують право на ОГД через певний час, у зв'язку з внесенням законодавчих змін, заяви про реалізацію права подаються в умовах дії вже іншої редакції нормативного акта, і до всього – рішення щодо нарахування приймається уповноваженим органом під час дії чергової редакція, відмінної від попередніх. І все це в умовах обмеженого кадрового ресурсу і більш ніж значного службового навантаження на посадових осіб і комісії, що розглядають призначення ОГД.

Тому, навіть на 3 році з моменту запровадження законодавцем виплати у розмірі 15 млн. гривень у якості ОГД в практиці органів військового управління, уповноважених на прийняття відповідних рішень, виникає чимало проблем, які надалі стають предметом численних судових спорів.

Насамкінець, варто повернутися до тези про те, що захист прав та законних інтересів родин загиблих військовослужбовців не слід сприймати вузько, зводячи виключно до нормотворчої діяльності держави, як нам пропонує Закон. Забезпечення фактичної реалізації гарантованих державою прав родин загиблих військовослужбовців, у тому числі шляхом відновлення порушених прав, здійснюється широким колом суб'єктів - органами військового управління у межах процедур щодо призначення ОГД, або розгляду скарг на дії посадових осіб військових частин, адвокатурою та представниками громадянського суспільства – правозахисними громадськими організаціями, які здійснюють представництво інтересів членів родин військовослужбовців в судах тощо.

Окреме чільне місце в системі захисту прав як військовослужбовців, так і членів їх сімей посідає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Враховуючи суспільну значущість окреслених питань, доцільним є запровадження інституту військового омбудсмана та військових судів, дискусії про що вже точаться в українському суспільстві та професійних колах.

Розділ 6. Молоді вчені, аспіранти, студенти: наукові пошуки

Андрієвська Милана
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Магістр"

Адміністративні механізми підтримки ветеранів війни: міжнародний досвід та українські перспективи

Підтримка ветеранів війни є однією з ключових складових соціальної політики сучасної держави. Ветерани, які пройшли через бойові дії, зазнали фізичних і психологічних травм, потребують особливої уваги та захисту з боку держави. Успішна реінтеграція ветеранів у мирне життя передбачає не лише матеріальну допомогу, а й психологічну, соціальну, професійну та інституційну підтримку. Сучасна війна, що триває в Україні, загострила цю потребу, адже кожного місяця збільшується кількість осіб, які потребують адаптації до нових умов життя після служби на фронті [1, с. 5].

По-перше, у сучасному світі спостерігається активний обмін досвідом щодо підтримки ветеранів, і міжнародні практики можуть бути корисними для формування ефективної політики в Україні. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки функціонує Міністерство у справах ветеранів (VA), яке забезпечує не лише медичну допомогу, а й програми професійної переорієнтації, житлову підтримку, доступ до вищої освіти [2, с. 51].

Водночас проблеми з працевлаштуванням залишаються: дослідження вказують на те, що роботодавці не завжди розуміють, як військові навички адаптуються до цивільних професій, через що частина ветеранів стикається з дискримінацією або недовірою під час працевлаштування. У відповідь на це у США розвиваються ініціативи неурядових організацій, наприклад, Hire Heroes USA, які допомагають адаптувати резюме ветеранів і супроводжують їх у пошуку роботи [3].

У Великій Британії існує програма "Armed Forces Covenant", що є формальним зобов'язанням держави та суспільства щодо підтримки ветеранів. Вона включає надання рівного доступу до охорони здоров'я, освіти, житла та зайнятості. До реалізації програми активно долучаються органи місцевого самоврядування, бізнес-структури та благодійні організації. Хоча ця система є досить ефективною, деякі проблеми залишаються, зокрема – потреба в індивідуальній психологічній допомозі, профілактиці суїцидальних тенденцій серед ветеранів та боротьбі з соціальною ізоляцією [4].

Канада також має розгалужену систему державної підтримки ветеранів. Міністерство у справах ветеранів Канади пропонує програми фінансової допомоги, медичної реабілітації, професійного навчання та психотерапії. Особливу увагу приділено боротьбі з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Канадська модель є прикладом мультидисциплінарного підходу, де до підтримки ветеранів залучають не тільки державні органи, але й волонтерські структури, громадські асоціації та навіть ветеранські ініціативи. Проблемою залишається складність доступу до послуг, зокрема через географічну віддаленість або тривалість бюрократичних процедур [1, с. 16].

По-друге, Україна сьогодні формує власну модель підтримки ветеранів у надзвичайно складних умовах війни. За результатами опитування, проведеного в 2023 році, ветерани вказують на широкий спектр потреб: від якісної медичної допомоги до психологічної підтримки, освіти, працевлаштування та житлових питань [5, с. 507]. При цьому значна частина респондентів зауважує, що наявна система підтримки є фрагментарною, а державні послуги часто не мають персоналізованого підходу. Ветерани стикаються з проблемами доступу до якісної інформації, а деякі взагалі не знають, на яку допомогу вони мають право.

Одним із сучасних інструментів, покликаних вирішити ці проблеми, стала цифрова платформа e-Veteran, розроблена Міністерством у справах ветеранів за підтримки ПРООН та уряду Швеції. Платформа забезпечує зручний онлайн-доступ до державних послуг, дозволяє ветеранам подавати заявки на допомогу, отримувати консультації, стежити за статусом звернень [6]. Цей інструмент значно спрощує взаємодію з державними структурами та сприяє зменшенню бюрократичного навантаження. Проте її ефективність безпосередньо залежить від цифрової грамотності користувачів і стабільного фінансування технічної інфраструктури.

Ще однією важливою ініціативою став форум #DigitForDefenders, який відбувся в жовтні 2023 року. На ньому було представлено низку цифрових рішень для покращення якості життя ветеранів та членів їхніх сімей. Зокрема, обговорювались інструменти для медичного моніторингу, онлайн-консультацій, автоматизованої реєстрації на освітні та соціальні послуги [7]. Форум показав, що цифровізація у сфері ветеранської політики може бути ефективною відповіддю на бюрократичні та інституційні проблеми, які існують у пострадянських системах управління.

У власному баченні проблематики підтримки ветеранів я вважаю, що в центрі державної політики має бути не просто набір послуг, а філософія вдячності, пошани та людської гідності. Наразі можливо створити досконалі цифрові сервіси, розробити десятки законів, але якщо працівники соціальних служб спілкуватимуться з ветеранами без емпатії, без визнання їхнього досвіду та болю — жодна реформа не буде ефективною. Важливо створити культуру взаємодії, у якій ветеран буде не прохачем допомоги, а повноправним громадянином із особливим статусом та заслугами.

Перспективним напрямком розвитку системи підтримки ветеранів є створення регіональних центрів адаптації. Такі центри, які об’єднуватимуть медичні послуги, психологічну допомогу, професійне навчання та консультативну підтримку у працевлаштуванні, є надзвичайно важливими для ефективної інтеграції ветеранів у мирне життя після участі у бойових діях. Один з основних аспектів цих центрів — це їхня локалізація на рівні регіонів і громад, що дозволить краще орієнтуватися на специфічні потреби кожної території та надавати підтримку, яка відповідає реаліям і запитам місцевих ветеранів.

Така модель є важливим елементом публічного управління, оскільки дозволяє здійснювати децентралізацію процесів, знижуючи навантаження на центральні органи влади та сприяючи більш гнучкому і оперативному реагуванню на місцеві виклики. Регіональні центри матимуть можливість враховувати локальні потреби ветеранів і при цьому взаємодіяти з органами місцевого самоврядування, що дозволяє створити комплексну підтримку, спрямовану на реалізацію соціальних, медичних і трудових прав ветеранів.

Однією з важливих складових діяльності таких центрів є надання комплексної медичної допомоги. Це не тільки лікування фізичних травм, а й психотерапевтична допомога, психологічна реабілітація, яка має величезне значення для адаптації ветеранів до нормального життя. У регіональних центрах можна буде створити спеціалізовані підрозділи, які зможуть працювати безпосередньо з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР), допомагаючи ветеранам подолати психологічні бар’єри, що виникають внаслідок пережитих бойових ситуацій.

Крім того, центри адаптації можуть забезпечити професійне навчання ветеранів, надаючи їм можливість отримати нові навички, що дозволить їм успішно реалізувати себе в цивільному житті. Залучення бізнесу до цих ініціатив дозволить створити ефективну платформу для працевлаштування ветеранів, а також надасть їм можливість розвивати свої підприємницькі навички.

Консультативна підтримка у працевлаштуванні також є невід’ємною частиною роботи таких центрів. Вони повинні допомогти ветеранам адаптувати свої резюме, проводити тренінги з технік пошуку роботи, а також організовувати ярмарки вакансій та міні-ярмарки для пошуку роботодавців, готових прийняти на роботу ветеранів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що підтримка ветеранів — це не лише про допомогу, а про довіру. Про визнання того, що ці люди захищали державу й заслуговують на її захист у

відповідь. Україна має достатньо потенціалу, щоб адаптувати найкращі міжнародні практики, але найголовніше — зберегти людське обличчя у всіх ініціативах. У найближчому майбутньому це має бути не просто політика, а державна філософія поваги, пам'яті та вдячності.

Список використаних джерел:

1. Ієрусалимов В., Студеннікова І., Андрієнко Д., Маркуц Ю. Дослідження: аналіз механізмів підтримки осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Київ. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління Київської школи економіки. 2023. 34 с.
2. Олексюк К. Вдосконалення публічно-управлінських механізмів забезпечення соціальної реабілітації учасників бойових дій. Публічне управління та адміністрування. Запоріжжя. 2024. 101 с.
3. Hire Heroes USA. Офіційний вебсайт. URL: https://www.linkedin.com/redir/redirect?url=http%3A%2F%2Fwww%2Ehireheroesusa%2Eorg&urlhash=VFOT&trk=about_website (дата звернення: 24.03.2025).
4. Armed Forces Covenant. An Enduring Covenant Between The People of the United Kingdom, Her Majesty's Government – and – All those who serve or have served in the Armed Forces of the Crown and their Families. Ministry of Defence UK. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/the_armed_forces_covenant.pdf (дата звернення: 26.03.2025).
5. Столярик О., Семігіна Т. «Про вас забудуть, як про афганців…»: оцінки системи соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни. Соціальна робота та освіта. 2023. 10(4). С. 503–520. URL: https://journals.uran.ua/swe/ar (дата звернення: 31.03.2025).
6. UNDP Ukraine. E-Veteran platform launches new e-service to streamline support for veterans and demobilised persons. URL: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/e-veteran-platform-launches-new-e-service-streamline-support-veterans-and-demobilsed-persons (дата звернення: 03.04.2025).
7. UNDP Ukraine. Digital solutions for veterans and their family members presented at DigitForDefenders Ministry of Veterans Affairs Forum. URL: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/digital-solutions-veterans-and-their-family-members-presented-digitfordefenders-ministry-veterans-affairs-forum (дата звернення: 05.04.2025).

Антоненко Данило
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Принцип народного суверенітету як один з визначних факторів правової держави

Народний суверенітет — це принцип, який надає народу всю повноту влади та дозволяє безпосередньо чи через представницькі органи брати участь у реалізації політики, що є складовою правової держави. Це зумовлено тим, що можливість вільно розпоряджатися своїм життям і впливати на політику у своїй країні є важливою частиною дотримання прав і свобод, що дозволяє країні розвиватися на правових та демократичних засадах. Це, у свою чергу, важливо для правової держави.

Україна є державою з розвиненими демократичними інститутами, тому для нашої країни важливо розбудовуватися на засадах правової держави. Для цього принципи, які стосуються правової держави, були закріплені у Конституції, зокрема у статті 5, де зазначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Відповідно до цієї статті

народ бере активну участь у процесі формування та функціонування публічної влади. Одночасно з цим народ має контролювати здійснення влади та усувати від влади тих посадовців, які втратили довіру народу, а з цим і втратили свою легітимність.

Ідею про те, що народ є носієм влади, сформували ще в Стародавній Греції та Стародавньому Римі, однак поняття «суверенітет» їм не було відоме. Поняття «народний суверенітет» з'явилося під час революційної боротьби проти феодального абсолютизму. Ідею суверенітету розвинули такі філософи, як Жан Боден, Томас Гоббс, Йоганн Альтузій та багато інших. Вперше поняття «суверенітет» сформулював Ж. Боден у праці «Шість книг про республіку». Згідно з його вченням, суверенітет — це абсолютна і постійна влада. Постійність проявляється в тому, що суверенна влада є незмінною упродовж тривалого часу, а влада наділена правом видавати і змінювати закони без будь-чиєї згоди.

Вперше ідея народного суверенітету була викладена у праці німецького кальвініста Йоганна Альтузія «Політика». Основною ідеєю альтузівської теорії було те, що верховну владу в державі уособлює народ як юридична особа. Народ неспроможний позбутися її, оскільки вона характерна саме для цього конкретного виду об'єднання. Як наслідок, верховна влада ніколи не відчужується і не переходить у володіння якогось одного панівного класу чи родини. Із зазначеного Й. Альтузій робить висновок про легітимне право народу на опір усім тим, хто спробує узурпувати владу [1, 37-40].

Сучасного вигляду ця концепція набула завдяки Ж. Руссо, а знайшла своє практичне втілення у перших республіках, таких як США або Франція.

Саме Франція стала взірцем для наслідування цього принципу. У її Декларації прав людини і громадянина та конституціях було відтворено ідею про те, що єдиним джерелом влади у державі є народ.

В Україні основоположником народного суверенітету був Михайло Драгоманов. Центральною точкою та визначальним чинником усієї його політико-правової доктрини є ідея лібералізму. Лібералізм М. Драгоманов розглядає як доктрину про те, що свобода і гідність людини є найбільшими цінностями, які закладають основи політичної свободи. Це означає, що індивідуальні права є пріоритетними порівняно з колективними, і саме вони є ціллю будь-якої демократичної правової держави. Як вважає М. Драгоманов, для досягнення політичної свободи важливими є не тільки особисті права, які є невід'ємними та невідчужуваними, а й політичні права, які можуть бути реалізовані в колективний спосіб у процесі взаємодії з державою: недоторканність національності у приватному і публічному житті, свобода мирних зібрань, свобода товариств і об'єднань, право цивільного і кримінального позову проти службових осіб й установ за незаконне порушення інтересів особи, право опору незаконним діям урядовців [1, 75-76].

На сучасному етапі в Україні цей принцип закріплений у Конституції. У нашій правовій системі він адаптований для демократизації держави та її розвитку на засадах верховенства права, рівності й гласності. Водночас практика реалізації цього принципу не завжди відповідала задекларованим положенням. Тому ефективне функціонування засобів конституційного захисту, зокрема їх реалізація самим народом, має надзвичайно важливе значення.

Зв'язок між політичними правами громадянина та здійснення державної влади є нерозривним, адже політичні права громадянина є інструментом для здійснення волі народу. Саме демократичний режим влади, є гарантією забезпечення політичних прав громадянина. Рівень розвитку народовладдя в конкретній країні, тобто реальний вплив волі народу на вирішення питань державного та суспільного життя, визначає об'єктивний рівень демократичності держави [2].

Здійснення влади народом включає не лише управління державними справами (формування складу органів держави та місцевого самоврядування, здійснення державної влади на постах державного апарату, участь в правосудді через присяжних та народних засідателів, прийняття рішень та законів на референдумах), але й реалізацію установчої влади народом шляхом прямої демократії, в результаті здійснення якої і створюється держава,

управління справами якої належить до можливостей народу. У міжнародно-правових документах (Загальна декларація прав людини 1948 р. та Міжнародний пакт про громадянські політичні права 1966 р.) містяться такі поняття як «управління власною країною» та «ведення справ держави». На думку вчених Юрія Бисаги та Олега Придачука за своїм змістом ці поняття можна прирівняти до передбаченої законодавством України концепції «участь в управлінні державними справами» [2].

Конституційний принцип народного суверенітету не зводиться тільки до теоретичної конструкції, яка розкриває природу влади, а має конкретні прояви в правозастосовній практиці, в тому числі в реалізації суверенних прав держави. Він обмежує дії уповноважених органів держави, які можуть спричинити втрату суверенітету держави [3]. У частині 2 та 3 статті 5 Конституції України передбачено, що ніхто не може узурпувати владу, а змінювати конституційний лад може лише народ.

На підставі вивчення та аналізу досвіду зарубіжних країн та вітчизняного законодавства, можна виокремити наступні функції безпосереднього здійснення влади народом:

- ідеологічна;
- виховна;
- державне будівнича;
- об’єднуюча;
- установча;
- законотворча;
- культурна;
- затверджувальна.

Незважаючи на те, що влада народу поширюється на всі суспільні відносини, статтею 74 Конституції України на Всеукраїнському референдумі забороняється виносити питання, які стосується бюджету, податків, амністії. Проаналізувавши цю статтю, можемо зробити висновок, що на владу народу накладені певні обмеження, проте вони є виправданими, адже право розпоряджатись фінансовою політикою, податками, та наданням амністії ефективніше займатимуться спеціалізовані органи державного апарату.

Отже, принцип народного суверенітету — це дуже важливий принцип, який не дозволяє узурпувати владу в одних руках, і є важливим для забезпечення верховенства права та становлення правової держави. Над цим принципом почали задумуватися ще в античні часи, але своє визнання він отримав у часи Реформації та протистояння абсолютизму. Пізніше цей принцип закріплять перші республіки, і він стане основним для демократії.

В Україні вчені теж осмислювали цей принцип, і своє закріплення він отримав у Конституції України, у статті 5, уже в сучасності. Хоч цей принцип передбачає, що вся повнота влади належить народу, але народ не може вирішувати питання про встановлення податків, бюджету та надання амністії. Проте без згоди народу не можна вирішувати зміну території України. Українське суспільство неодноразово боролося за свої права і доводило, що народний суверенітет працює в Україні, що, своєю чергою, захищало Україну від диктатури. Тому дотримання народного суверенітету є важливим для становлення правової держави.

Список використаних джерел:

1. Богів Ярина. Дисертація народний суверенітет та механізм його реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект. Острог: Міністерство науки України національний університет «Острозька академія», міністерство науки України національний університет «Львівська політехніка», 2020. 470 с.
2. Бисага Юрій, Придачук Олег. Народовладдя в Україні як принцип формування органів державної влади. URL: https://www.constjournal.com/pub/1-2023/narodovladdia-ukraini-yak-pryntsyp-formuvannia-orhaniv-derzhavnoi-vlady/?

3. Щербанюк Оксана. Визначна роль народного суверенітету для конституційного принципу народовладдя. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63971/100-Shcherbanyuk.pdf?sequence1

Балацький Ігор
Європейський університет,
аспірант 2 року навчання
кафедри права

Актуальні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності під час дії режиму воєнного стану

В умовах насиченості різноманітними подіями життєвого простору сучасної людини неабияке значення мають реформи правового характеру, які визначають й визначатимуть розвиток нашого суспільства на найближчий час та перспективу [1, с. 3]. Нова реальність, характер сучасних викликів та загроз, які існують в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну, актуалізували питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності під час дії режиму воєнного стану.

Президент України 24 лютого 2022 року своїм указом № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2], затвердженого Законом України № 2102-IX від 24 лютого 2022 року [3], ввів воєнний стан, який поширився на всю територію України. Також були прийняті нормативно-правові акти, які обмежують права і свободи людини. Відповідні зміни кримінально-карного направлення були внесені до Кримінального кодексу України [4].

Практика правоохоронних органів та судові рішення щодо кримінальних злочинів, вчинених в умовах дії режиму воєнного стану, свідчать про активне застосування таких змін при прийнятті відповідних рішень в нових умовах сучасності. Для того, щоб показати наскільки ці зміни важливі, як приклад, наведемо кілька фактів судової практики:

10 лютого 2025 року Святошинський районний суд міста Києва у справі № 759/5154/24 [5] визнав винною особу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111-2 Кримінального кодексу України, за якою призначити їй покарання у виді позбавлення волі строком на 12 (дванадцять) років.

Або ж за крадіжку в магазині продуктів 17 червня 2024 року Шевченківський районний суд міста Києва у справ № 761/15208/24 [6] визнав винною особу у вчинені злочину, передбаченого ч. 4 ст. 185 Кримінального кодексу України, за яке призначив їй покарання у вигляді 5 років позбавлення волі.

Спільною особливістю зазначених вироків є те, що у них дії осіб були кваліфіковані за новими статтями, які з'явилися у Кримінальному кодексі України внаслідок змін, внесених до нього у зв'язку і після розпочатого росією повномасштабного вторгнення на територію України. Нижче більш детально зупинимось на цих змінах.

03 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [7], яким Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 436-2, що визначила як кримінально-карні (злочинні) дії щодо виправдування, визнання правомірною або заперечення війни росії проти України. Санкція статті передбачає відповідальність у вигляді, у тому числі, позбавлення волі строком до 5 років. А якщо такі дії вчинені повторно або службовою особою – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років. Тобто, розмови на відповідну тему по телефону, або в колі друзів, чи де інде, в яких людина виправдовує російську агресію, можуть бути розцінені та кваліфіковані як кримінальне правопорушення.

Покарання у вигляді 5 років позбавлення волі за крадіжку продуктів у магазині стало можливим як наслідок таких же змін. Так, 03 березня 2022 року Законом України № 2117-IX

[8] та 13 липня 2023 року Законом України № 3233-IX [9] статті 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) Кримінального кодексу України доповнено кваліфікуючою ознакою – вчинення злочину в умовах воєнного стану. Тобто зазначені кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, кваліфікуються за найтяжчою частиною інкримінованої статті і покарання за них суттєво збільшується.

03 березня 2022 року Законом № 2108-IX [10] Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Відтепер злочином стали публічні заклики щодо підтримки агресора, підтримки його рішень чи дій, зайняття службових посад злочинної влади в органах самоврядування, судах, правоохоронних органах, закладах освіти, участь в референдумах, співпраця з агресором. За такі дії передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, а в деяких випадках від 12 до 15 років.

Важливим стало і питання щодо несанкціонованого поширення громадянами інформації про розміщення чи переміщення наших військ. Частковим вирішенням цієї проблеми став Закон України № 2160-IX від 24 березня 2022 року [11], яким введено статтю 114-2 до Кримінального кодексу України, що передбачає кримінальну відповідальність громадян у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років, які свідомо, або ж несвідомо поширюють інформацію про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів, військової техніки Збройних сил України.

Законом України № 2155-IX від 24 березня 2022 року [12] Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 201-2, а тому кримінально-карними стали діяння щодо продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використанні благодійних пожертв, безоплатної допомоги. Такі дії тягнуть за собою кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі строком від 5 до 7 років.

Підсумовуючи викладене, не можемо не згадати й про статтю 110-2 Кримінального кодексу України (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України). І хоча дану статтю було введено ще в 2014 році (Закон України № 1533-VII від 19 червня 2014 року [13]), однак на сьогоднішній день по ній дуже часто пред'являються претензії з боку правоохоронних органів до службових осіб суб'єктів господарювання, які ведуть або ж вели в минулому свій бізнес з представниками держави агресора. Відповідальність за цією статтею є безальтернативною – позбавлення волі до 10 років.

Список використаних джерел:

1. Тацій В.Я. Переднє слово. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – 848 с.
2. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
3. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III в редакції від 01 лютого 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
5. Вирок Святошинського районного суду міста Києва у справі № 759/5154/24 від 10 лютого 2025 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125023579
6. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва у справі № 761/15208/24 від 17 червня 2024 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122099839
7. Закон України від 03 березня 2022 року № 2110-IX «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20
8. Закон України від 03 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20
9. Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20
10. Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20
11. Закон України від 24 березня 2022 року № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20
12. Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20
13. Закон України від 19 червня 2014 року № 1533-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18

Бановська Тетяна
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Військова юстиція України: сучасний стан та перспективи розвитку в умовах воєнного стану

Актуальність розгляду теми військової юстиції України зумовлена сучасними викликами, які виникли у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року. Введення воєнного стану в Україні спричинило зростання кількості правових питань, пов'язаних із діяльністю Збройних Сил України, військових адміністрацій, взаємодії військовослужбовців та цивільного населення. Зростаюча інтенсивність бойових дій, порушення норм міжнародного гуманітарного права, воєнні злочини та необхідність забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану висувають нові вимоги до правової системи України. Гостро наразі постає питання ефективного розслідування злочинів, вчинених під час війни та забезпечення справедливого правосуддя для військовослужбовців. Крім того, питання військової юстиції є важливим аспектом майбутньої післявоєнної відбудови України, адже належне функціонування правової системи є запорукою справедливості та довіри до державних інституцій. У цьому контексті постає необхідність реформування правових механізмів розслідування та розгляду справ у військовій сфері, створення ефективної системи контролю за дотриманням прав людини під час воєнного стану.

Певні труднощі в розвитку військової юстиції України зумовлені рішеннями, прийнятими в минулому. Зокрема, указом екпрезидента України Віктора Януковича «Про

ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» від 14 вересня 2010 року було постановлено ліквідувати систему військових судів в України [1]. Це рішення призвело до розриву в спеціалізованому правосудді, що ускладнило розгляд справ, пов'язаних із військовими злочинами та дисциплінарними порушеннями. Ліквідація військових судів могла бути зумовлена політичними мотивами, спрямованими на централізацію влади та зменшення впливу військової юстиції на прийняття рішень. Також можна припустити, що це рішення мало на меті послаблення системи військового управління, що в майбутньому мало призвести до зниження обороноздатності країни.

Варто зазначити, що розгляд військових справ виключно цивільними судами є неефективним, оскільки цивільні судді, зазвичай, не володіють необхідними знаннями та досвідом щодо специфіки ведення бойових дій і функціонування військових структур. Військова служба передбачає особливі умови діяльності, специфічні правила підпорядкування та дисципліни, які можуть бути незрозумілими для цивільних осіб без відповідної підготовки. Це може призводити до помилок у кваліфікації дій військовослужбовців, неправильного трактування норм міжнародного гуманітарного права або неврахування обставин воєнного часу, що істотно впливає на справедливість і законність судових рішень. Саме тому створення спеціалізованих військових судів, укомплектованих фахівцями з відповідними знаннями та досвідом, є необхідним кроком для забезпечення об'єктивного та справедливого розгляду військових справ. Важливо зазначити, що працівниками у сфері військової юстиції мають бути не цивільні юристи, а саме юристи, які проходили військову службу та мають достатній рівень знань у сфері оборони.

Отже, проблема відновлення діяльності військових судів в Україні потребує нагального вирішення. Наразі законодавці активно працюють у цьому напрямку. Так, 11 березня 2025 року було зареєстровано проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо створення та організації діяльності військових судів [2]. Хоча цей законопроект подано зовсім нещодавно й його подальша доля наразі невідома, поява ініціативи свідчить про зацікавленість парламенту у врегулюванні питань військової юстиції. Крім того, 9 січня 2025 року Верховна Рада України прийняла за основу в першому читанні інший законопроект, який передбачає запровадження спеціалізації судів на розгляді військових кримінальних правопорушень, а також злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [3]. Цей крок може стати важливою передумовою для створення більш ефективної судової системи, здатної відповідати викликам, пов'язаним із воєнним станом.

На сьогодні, єдиною складовою військової юстиції в Україні, яка реально діє, можна назвати Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора. У сучасному вигляді цей орган існує лише з 2023 року. Відповідно до Положення про його діяльність, основними завданнями Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, участь у судовому провадженні та підтримання публічного провадження у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, у тому числі вчинених організованими групами і злочинними організаціями, службовцями, військовозобов'язаними, резервістами під час проходження військ, добровольцями добровольчих формувань територіальної громади, а також під час виконання службових обов'язків працівниками військових частин, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, зборів Збройних Сил України, інших військових формувань, оборонно-промислового комплексу України та органів державної влади, що комплектуються військовослужбовцями та інші [4].

Значним прогресом у створенні системи військової юстиції можна назвати те, що на етапі створення перебуває військова поліція. Зокрема, 19 червня 2024 року було прийнято за основу проект Закону України «Про військову поліцію», а також проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального

кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження діяльності Військової поліції». Передбачається, що до основних завдань військової поліції буде належати попередження, виявлення та припинення кримінальних і адміністративних правопорушень у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, а також провадження у справах, віднесених законом до її компетенції. Військова поліція матиме повноваження проводити оперативно-розшукову діяльність у передбачених законом випадках, забезпечувати правопорядок і військову дисципліну серед військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів у місцях дислокації військових частин, навчальних закладах, військових об'єктах, у військових містечках, а також у громадських місцях, на залізничних станціях, морських і річкових портах, аеропортах [5].

Військова юстиція України беззаперечно має майбутнє, оскільки її розвиток є необхідною умовою для забезпечення справедливого й ефективного правосуддя у сфері оборони та національної безпеки. У сучасних умовах військові суди відігравали б основну роль у розгляді справ, пов'язаних із діяльністю Збройних Сил України на фронті, зокрема щодо військових злочинів, дисциплінарних порушень, правопорушень, що виникають у зоні бойових дій. Вони забезпечували б оперативність, об'єктивність та компетентність під час розгляду таких справ, враховуючи специфіку військової служби та дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Після завершення війни військова юстиція стане невід'ємним елементом процесу справедливого покарання воєнних злочинців. Зокрема, саме система військових судів і військової прокуратури має забезпечити належний розгляд справ щодо воєнних злочинів, вчинених російськими військовими проти України, а також проведення військових трибуналів у відповідності до норм міжнародного права. Це стане важливим кроком не лише для встановлення справедливості, а й для відновлення довіри до правової системи країни та міжнародної спільноти.

Отже, розвиток системи військової юстиції в Україні є стратегічно важливим завданням, що набуває особливої актуальності в умовах триваючої війни та післявоєнної відбудови держави. Створення військових судів, реформування військової прокуратури та запровадження діяльності військової поліції сприятимуть зміцненню правопорядку серед військовослужбовців, забезпеченню справедливого та професійного розгляду військових справ із урахуванням специфіки військової служби й вимог міжнародного гуманітарного права. Особливу роль у цій системі відіграватиме військова поліція, яка стане основним органом у запобіганні та розслідуванні правопорушень, підтриманні дисципліни та оперативному забезпеченні військової юстиції доказовою базою. Для ефективного функціонування військової юстиції необхідно забезпечити належне законодавче регулювання, підбір кваліфікованих кадрів, впровадження механізмів незалежності та контролю за дотриманням прав людини, а також налагодження міжнародної співпраці для приведення української системи військової юстиції у відповідність до світових стандартів. Реалізація цих заходів стане основою для зміцнення обороноздатності України, забезпечення справедливості для військових та відновлення довіри суспільства до державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 14 вересня 2010 року № 900/2010. Урядовий кур'єр від 16.09.2010 р., № 171. (Дата звернення: 24.03.2025)
2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо створення та організації діяльності військових судів: проект Закону від 11 березня 2025 року № 13048-1. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55948?fbclid=IwY2xjawJFG5tleHRuA2FlbQIxMAABHbLJVGnczvp3XS8MkGLeHfE8KYQPfRCfhRWbJ8vnRxbtbsALE4-xBRL0WQ_aem_MJfQHFLS-6-1xzMtmXXIeA (Дата звернення: 24.03.2025)

3. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо запровадження спеціалізації суддів з розгляду військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: Постанова Верховної Ради України від 9 січня 2025 року № 4204-IX / Голос України від 15.01.2025 р., № 9. (Дата звернення: 24.03.2025)
4. Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора, затверджене Наказом Генерального прокурора від 30 травня 2023 року № 144 / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0144905-23#n10
5. Прес-служба Апарату Верховної Ради України: Верховна Ради України прийняла за основу законопроекти про Військову поліцію / URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/250913.html

Барвинська Ангеліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Правовий нігілізм як явище суспільної культури

Правовий нігілізм як явище суспільної культури є складною та різногранною негативною тенденцією, що має глибокі історичні корені та обумовлюється різноманітними соціально-економічними, політичними, культурними та психологічними чинниками. Він є відображенням кризових явищ у суспільній свідомості, духовній культурі та системі цінностей, що в свою чергу свідчить про глибокі соціальні проблеми, такі як відчуження громадян від держави, недовіра до влади та правоохоронних органів, соціальна нерівність та несправедливість. У сучасному світі, під впливом глобалізації, інформатизації та інших факторів, правовий нігілізм набуває нових форм та масштабів, стає більш витонченим та маскується під різноманітні ідеологічні доктрини та соціальні рухи. Він може проявлятися у формі правового популізму, зловживання правами, ухилення від виконання обов'язків, а також у відкритому запереченні правових норм та цінностей.

Термін «нігілізм» походить від латинського слова «nihil», що означає «ніщо». Основними характеристиками нігілізму є критичне ставлення та заперечення будь-яких усталених цінностей і суспільних принципів, безкомпромісне неприйняття норм і традицій. Правовий нігілізм можна визначити як відмову від визнання права та його суспільної значущості, виражену недовіру і негативне ставлення до законодавства, а також протиставлення праву інших сфер суспільного життя. Він заперечує необхідність права для нормального функціонування суспільства та становить загрозу його подальшому розвитку. Таким чином, поняття «правовий нігілізм» слід розуміти як явище, що відкидає цінність права та формує негативне ставлення до нього [1].

Як справедливо відзначають М. В. Ляхович та Я. П. Павлович-Сенета, сучасний розвиток української держави перебуває у перехідному стані. Він супроводжується двома суперечливими тенденціями: з одного боку, прагненням до демократичних, соціальних і правових стандартів, а з іншого – низьким рівнем правової культури та деформацією правосвідомості [2]. Це створює значні виклики для правового розвитку суспільства. З першого погляду, відбувається активна інтеграція до європейського правового простору, реформування законодавства та впровадження принципів верховенства права. Водночас, зберігаються проблеми правового нігілізму, недовіри до судової системи, вибіркового правозастосування та корупції. Така суперечливість ускладнює формування стабільної правової системи та потребує комплексного підходу до підвищення рівня правосвідомості

громадян, посилення ефективності правозахисних механізмів і зміцнення правової культури на всіх рівнях суспільного життя.

Необхідно відзначити, що для того щоб дієво протидіяти існуванню і розвитку правового нігілізму, потрібно глибоко зрозуміти його сутність і форми прояву. Одним із ключових аспектів цього розуміння є аналіз глибинних причин, що зумовлюють правовий нігілізм, а також визначення його наслідків для суспільства. Тому для ефективної боротьби з цим явищем необхідно не лише вдосконалювати законодавство, але й забезпечувати його реальну дієвість, формувати правову культуру та відповідальність громадян. Лише комплексний підхід, що поєднує освітні, соціальні та правові механізми, здатен створити умови, за яких правовий нігілізм втратить підґрунтя для свого існування.

Таким чином сутність правового нігілізму проявляється не просто в відсутності поваги до закону, а у формі глибокої зневіри в його здатності встановлювати справедливі відносини в суспільстві. Це коли закон сприймають не як гарантію порядку, а як пусту формальність або навіть інструмент для зловживань. Нігілізм може виявлятися у навмисному порушенні правил, запереченні їхньої важливості для суспільства або використанні закону для маніпуляцій. У такому середовищі закон втрачає свій авторитет, перетворюючись на засіб вибіркового впливу, що руйнує довіру до державних органів і призводить до правового хаосу.

Щодо типу вираження правового нігілізму, то свою форму він може проявляти залежно від рівня суб'єкта, який його демонструє. Зокрема, виділяють два основні рівні: на рівні індивіда та на рівні соціальної спільноти. На загальносуспільному рівні правовий нігілізм виражається у байдужому або утилітарному ставленні держави до права, коли закон використовується виключно як засіб примусу, а не як інструмент справедливого регулювання суспільних відносин. У таких умовах влада концентрує у своїх руках усі права, покладаючи на громадян лише обов'язки без належних гарантій їхнього захисту. Такий стан справ призводить до ігнорування прав людини, консервативності правової системи та підриву довіри до державних інститутів. Подібний різновид нігілізму характерний для країн із командно-адміністративними методами управління.

На рівні особистості правовий нігілізм може мати дві форми: теоретичну та практичну. Теоретичний нігілізм проявляється у поглядах науковців і філософів, які заперечують самостійну соціальну цінність права, вважаючи його лише інструментом державного управління, а ефективнішими регуляторами суспільних відносин – мораль, релігію або традиції. Практична форма нігілізму полягає у реалізації цих поглядів у поведінці, що може виражатися як у свідомому порушенні норм права окремими особами та організаціями, так і в політиці державної влади, яка нехтує правами та свободами громадян, застосовуючи репресії, терор і дискримінацію щодо певних соціальних, етнічних і політичних груп.

Окрім цього, в науковій літературі виокремлюють нігілізм «низів» і нігілізм «верхів». Нігілізм «низів» проявляється серед пересічних громадян і стосується переважно простих форм взаємодії з правом: недотримання правових норм, ігнорування юридичних вимог, формального ставлення до законів. Натомість нігілізм «верхів» (або елітарний правовий нігілізм) характерний для політичної та управлінської еліти й виявляється у правотворчості та правозастосуванні. Така форма має найбільш руйнівний вплив на державу, оскільки негативно позначається на демократичному розвитку, гальмує правові реформи та створює загрози для захисту прав і свобод громадян. [3]

Отже, правовий нігілізм є однією з ключових проблем сучасного суспільства, оскільки підриває основи правопорядку та демократичних інститутів. Він проявляється як на рівні окремих громадян, так і в діяльності державних органів, що створює серйозні загрози для стабільного розвитку правової системи. Подолання цього явища можливе лише шляхом системного підходу, який включає правове виховання, підвищення рівня правосвідомості населення, вдосконалення законодавства та забезпечення його реального виконання. Формування сильної правової культури є запорукою ефективного функціонування держави та захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Мельник Н. В. Існування правового нігілізму як фактору порушення основоположних прав людини / Мельник Н. В., Повалена М. В., Здреник І.В. // Юридичний науковий електронний журнал. - 2023. - № 10. - С. 45.
2. М. В. Ляхович, Я. П. Павлович-Сенета // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2016. - Вип. 2. - С. 45.
3. Черніков О. О. ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ФОРМИ ПРОЯВУ. Право і суспільство. 2014. С. 13.

Белінський Олександр
Сумський державний університет,
аспірант 3 року навчання
кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки

Значення національного банку україни у підтримці фінансової стабільності грошової системи

Фінансова стабільність грошової системи є основою економічного розвитку країни. В умовах війни, економічних криз і високого інфляційного тиску роль Національного банку України (НБУ) у забезпеченні цієї стабільності набуває особливого значення.

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, НБУ є центральним органом державного управління, який відповідає за регулювання монетарної політики, підтримку стабільності гривні та забезпечення довіри до банківської системи. Його статус, функції та повноваження визначені Конституцією України та іншими законодавчими актами [1]. Стаття 99 Конституції України зазначає, що основною функцією НБУ є забезпечення стабільності національної валюти, що включає підтримку цінової стабільності та стабільності банківської системи [2].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III, банківська система України складається з НБУ, інших банків та філій іноземних банків, що діють на території країни [3]. Як зазначає Ярошенко А.С., банківська система є важливим інструментом впливу держави на внутрішню та зовнішню політику, забезпечуючи економічну стабільність [4, с. 343].

Основні цілі діяльності НБУ включають:

Рисунок 1. Основні цілі діяльності НБУ

Джерело: створено автором на основі [5, с. 3].

Для досягнення цих цілей НБУ застосовує монетарну політику, регулює діяльність фінансових установ, контролює грошовий обіг, платіжно-розрахункову систему та захищає права споживачів фінансових послуг. Ціль «Стійка гривня» є пріоритетною у Стратегії НБУ, особливо в умовах війни, оскільки стабільність валюти є основою економічної безпеки. Ця мета досягається через комплексну монетарну політику, яка враховує макроекономічні умови та спрямована на підтримку фінансової стабільності. Щоденні операції НБУ зосереджені на

тактичних рішеннях, що дозволяють адаптуватися до змін в економіці та підтримувати довіру до гривні [5, с. 15].

Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, яка діяла до 2023 року, була спільним проєктом НБУ, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Міністерства фінансів і Фонду гарантування вкладів. Незважаючи на війну та пандемію COVID-19, вдалося досягти певного прогресу, але стратегія була замінена новою, орієнтованою на протидію агресії та відновлення країни [6; 7].

За даними річного звіту НБУ за 2023 рік, опублікованого 29.05.2024, у 2023 році НБУ видав уповноваженим банкам готівки на суму 248,8 млрд грн (порівняно з 175,5 млрд грн у 2022 році). Надходження готівки від банків склали 201,1 млрд грн, що у 2,4 раза більше, ніж у 2022 році (83,8 млрд грн), зокрема 59,3 млрд грн – не придатної до обігу готівки [8, с. 108].

Висновок. Національний банк України відіграє вирішальну роль у підтримці фінансової стабільності грошової системи, особливо в умовах війни та економічних потрясінь. Його зважена монетарна політика, спрямована на контроль інфляції, стабілізацію обмінного курсу гривні та забезпечення ліквідності банківської системи, є основою для збереження економічної стійкості країни. Прозорість діяльності НБУ, регулярна публікація фінансових звітів і комунікація з громадськістю сприяють зміцненню довіри до національної валюти та фінансової системи загалом.

Список використаних джерел:

1. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text
4. Yaroshenko A. S., Zahorovska I. O., Ponomarova V. R. LEGAL STATUS OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE: PARADIGM ANALYSIS. Juridical scientific and electronic journal. 2020. No. 8. P. 342–344. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/84
5. Фінансова фортеця України. Нац. банк України, 2024. 40 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf.
6. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (припинена у 2023 році). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/develop-strategy2023.
7. Національний банк України. Стратегія розвитку фінансового сектору України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini.
8. Річний звіт Національного банку України за 2023 рік. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2023-rik.

Береза Роман
Західноукраїнський національний університет,
аспірант 1 року навчання
кафедри адміністративного права та судочинства

Правовий статус Національного банку України в умовах воєнного стану: виклики та можливості

Вступ

Російська агресія проти України зумовила настання масштабних змін в усіх сферах державного управління, не оминувши фінансову систему. За таких обставин особливого

значення набуває функціонування центрального банку держави — Національного банку України (надалі – НБУ), який виступає гарантом макрофінансової стабільності, будучи регулятором банківської системи та найголовнішим суб'єктом валютної політики. Під впливом зазначеного, правовий статус НБУ зазнає специфічних змін під час дії воєнного стану, водночас відкриваючи нові можливості для проведення реформ та адаптації до нових макрофінансових викликів.

В умовах надзвичайної ситуації роль НБУ виходить за межі традиційного правового статусу. Як зазначає Л. Л. Лисенко, ключовим завданням центрального банку у кризовий період є забезпечення довіри до фінансової системи через стабілізацію грошово-кредитного ринку, валютного курсу та банківського сектору [1, с. 41].

Виклики для НБУ в умовах воєнного стану

Запровадження воєнного стану спричинило низку проблем для фінансової системи, пов’язаних з різким падінням економічної активності, відтоком капіталу, інфляційного тиску на національну валюту, дестабілізацією валютного ринку та зростанням інфляційного тиску, які НБУ потрібно було вирішувати в пришвидшених умовах. Водночас зростає навантаження на банківську систему в частині обслуговування оборонного бюджету, забезпечення платіжної спроможності держави та громадян.

За словами А. М. Баранова, центральний банк у таких умовах змушений діяти гнучко та оперативно, адаптуючи свої регуляторні інструменти до обмежених економічних можливостей та підвищених ризиків [2, с. 89]. У воєнний час НБУ змушений балансувати між контролем за інфляцією, стабільністю курсу та забезпеченням доступу до фінансування урядових потреб.

Правові аспекти функціонування НБУ в умовах війни

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не містить окремих норм щодо діяльності НБУ, однак передбачає особливості реалізації публічної влади, що опосередковано стосуються і фінансових інституцій. Водночас діяльність НБУ регулюється основним законом України, Законом «Про Національний банк України» та безпосередньо власними локальними актами установи.

Як зазначає Т. Г. Ярошенко, навіть в умовах воєнного стану НБУ зберігає статус незалежного органу державної влади, хоча в практичному вимірі зростає його взаємодія з Кабінетом Міністрів та Міністерством фінансів [3, с. 66]. Одним із пріоритетів стає оперативне оновлення нормативно-правової бази, яка дозволяє реалізовувати валютні обмеження, регулювати діяльність комерційних банків та забезпечувати ліквідність банківської системи.

НБУ згідно з чинним законодавством, має ряд важливих повноважень, з яких слід виділити наступні:

здійснення грошово-кредитної політики відповідно до умов надзвичайного правового режиму;

регулювання валютного ринку та запровадження обмежень на виведення капіталу з фінансової системи держави;

координація дій та співпраця з урядом щодо фінансування оборонних витрат;

забезпечення стабільності банківської системи шляхом рефінансування та нагляду.

Можливості та стратегічні перспективи НБУ

Воєнний стан, попри ризики, створює також вікно можливостей для стратегічної трансформації ролі НБУ. Передусім ідеться про поглиблення інтеграції з міжнародними фінансовими інституціями, зокрема МВФ та Світовим банком, що забезпечують підтримку платіжного балансу України.

Як зазначає І. П. Данилюк, одним із перспективних напрямів є впровадження цифрової валюти центрального банку (CBDC), яка дозволила б зміцнити фінансову інфраструктуру та забезпечити прозорість фінансових потоків [4, с. 22].

Також важливим напрямом є розвиток антикризового банківського нагляду. Воєнний стан засвідчив необхідність гнучкого регуляторного підходу, здатного швидко реагувати на

зміну ризиків без порушення фінансової стабільності. Це включає запровадження механізмів відстрочення платежів, підтримки банків із державною участю та спеціальних програм кредитування оборонної галузі.

Європейський вектор та міжнародні стандарти

Реформування функціоналу НБУ в умовах війни має відбуватися з урахуванням європейських стандартів. За словами експертів Європейського центрального банку, навіть у кризовий період необхідно дотримуватися принципів незалежності, транспарентності та професійності діяльності центрального банку [5, с. 11].

Показовим є досвід Польщі, яка під час криз 2008 і 2020 років запроваджувала інструменти надзвичайного монетарного втручання без втрати довіри до національної валюти. Аналогічний підхід поступово імплементує і НБУ, створюючи правові механізми для збереження контролю над фінансовими потоками в умовах війни.

У контексті євроінтеграції важливо забезпечити сумісність правового статусу НБУ з вимогами ЄС, зокрема щодо боротьби з відмиванням коштів, незалежності регулятора та захисту прав споживачів банківських послуг [6].

Висновки

Національний банк України в умовах воєнного стану виконує критично важливу роль у забезпеченні економічної стабільності, контролі за грошовим обігом та підтримці державних фінансів. Його правовий статус залишається базовою гарантією незалежності й ефективності в кризових умовах.

Водночас сучасні виклики відкривають можливості для глибоких реформ і стратегічного переосмислення функцій НБУ у воєнний і повоєнний періоди. Адаптація до європейських стандартів, діджиталізація, зміцнення банківського нагляду та інтеграція з міжнародними інституціями мають стати основою подальшої трансформації правового статусу Національного банку України.

Список використаних джерел:

1. Лисенко Л. Л. Національний банк як суб’єкт фінансової безпеки держави. – Фінанси України. – 2022. – № 4. – С. 39–44.
2. Баранов А. М. Фінансова політика НБУ в умовах кризи: виклики та відповіді.
3. – Економіка та держава. – 2023. – № 2. – С. 87–91.
4. Ярошенко Т. Г. Правовий статус НБУ у воєнний період: юридичні аспекти. – Юридичний вісник. – 2023. – № 1. – С. 64–68.
5. Данилюк І. П. Цифрова валюта центрального банку: перспективи для України. – Вісник НБУ. – 2022. – № 3. – С. 20–24.
6. ECB. The role of central banks in crisis situations. – European Central Bank Report. – Frankfurt, 2022. – P. 10–15.
7. European Commission. EU financial services and the role of central banks. – Brussels, 2021.

Бережна Поліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС “Бакалавр”

Діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні: правовий аспект регулювання

Питання діяльності органів публічної влади та органів місцевого самоврядування в умовах режиму воєнного стану регулюється відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. Відповідно до Указу на органи публічної влади та органи місцевого самоврядування покладені завдання щодо утворення ради оборони та забезпечення сприяння

військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [1].

Особливе значення має забезпечення подальшого гарантування діяльності органів місцевого самоврядування, непорушності їхніх повноважень, а також недопущення свавілля чи узурпації повноважень місцевого самоврядування органами державної влади [2, с. 8].

Питанням регламентації, законодавчого закріплення, реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в Україні присвятили свої роботи такі науковці: М. О. Баймуратов, О. Ю. Лялюк, П. М. Любченко, В. Борденюк, Дж. Бреннер, Т. Гуржій, М. М. Компанієць, А. С. Чиркін, В. О. Мороз. Наразі важливим і актуальним для нас є питання здійснення повноважень цими органами саме в умовах воєнного стану.

Правові засади регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану визначаються такими актами законодавства: Конституцією України, законами України «Про правовий режим воєнного стану», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про органи самоорганізації населення», підзаконними нормативно-правовими актами, що приймаються на основі законів, а також актами органів місцевого самоврядування, які приймаються в межах їхньої компетенції; на окрему увагу заслуговують законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти, які були прийняті через запровадження правового режиму воєнного стану в результаті повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року [4, с. 115].

Згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [10].

Відповідно до пункту 2 Указу Президента України № 64/2022, органам місцевого самоврядування встановлено запроваджувати та здійснювати передбачені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [1]. Згідно з частиною 1 статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації. Проте з цього положення можна визначити, що формування військових адміністрацій є правом, а не обов'язком компетентних органів влади. Створення військових адміністрацій у деяких випадках закон пов'язує з припиненням повноважень відповідними органами місцевого самоврядування, які діють на цих територіях [2, с. 11]. Питання дострокового припинення повноважень органами місцевого самоврядування визначаються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7].

В умовах формування військових адміністрацій в областях та районах України особливого значення набуває питання правового статусу районних та обласних рад, які продовжують здійснювати повноваження паралельно з військовими адміністраціями. Попри те, що було створено військові адміністрації на рівні областей та районів, обласні та районні ради продовжують виконувати надані їм повноваження. Перелік повноважень закріплений у ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також у ч. 3 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2, с. 18].

Також Кабінет Міністрів України 13 березня 2022 р. постановою №269 вніс зміни до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Відповідно до цих змін у період дії воєнного стану в разі звернення внутрішньо переміщеної особи для отримання довідки до уповноваженої особи виконавчого органу сільської, селищної, міської ради або центру надання адміністративних послуг відповідна довідка

видається уповноваженою особою територіальної громади / центру надання адміністративних послуг [6].

Не менш важливим питанням виступає економічне становище місцевого самоврядування. Відповідно до Бюджетного кодексу України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» основними надходженнями до місцевих бюджетів є податки, трансферти та доходи з власних джерел. Проте зазвичай на наповненість місцевих бюджетів впливає значна кількість факторів, зокрема: природні та трудові ресурси, розвинутість ринків тощо. В умовах режиму воєнного стану низка регіонів зазнала втрат та пошкоджень, саме тому потребують значної кількості коштів на відновлення інфраструктури. Це впливає на економіку громади, яка є основою для сплати податків. На зазначених територіях можуть не працювати підприємства та це спричиняє зниження надходжень у місцевий бюджет та впливає на платоспроможність жителів таких громад.

Муртіщева А. О. зазначила, що дуже важливо зберегти можливість функціонування інституту місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та сприяти побудові координованої та ефективної системи управління державою одночасно зі збереженням демократичних та правових засад функціонування публічної влади [8, с. 419].

Отже, військові адміністрації, що функціонують на території України, виконують не лише завдання, які зазвичай покладаються на місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування, але й вони наділені додатковими повноваженнями [9, с. 126].

Можна відзначити, що військові адміністрації забезпечують ефективне управління в умовах воєнного стану, зокрема підтримання безпеки та правопорядку на територіях, на які поширюється їх юрисдикція. Їх створення регулюється Указами Президента України та рішеннями Кабінету Міністрів України, проте компетенція і повноваження визначаються Законом України “Про правовий режим воєнного стану”, а основні завдання включають координацію роботи з критичною інфраструктурою, організацію гуманітарної допомоги, реалізацію мобілізаційних заходів і підтримку громадського порядку. Військові адміністрації тісно співпрацюють з Збройними Силами, місцевими органами влади та громадськими організаціями, забезпечуючи злагодженість та ефективність дій у важких умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
2. Лялюк О. Ю. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 6–23. URL: http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/273170/271273.
3. Лялюк О. Ю. Військові та військово-цивільні адміністрації в системі територіальної організації влади в Україні: компаративний аналіз. Проблеми законності. 2022. Вип. 157. С. 6–19. URL: https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256296.
4. Коверя Р.М. Діяльність органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 115–118. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2022/23.pdf.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
6. Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: постанова КМУ від 13 березня 2022 р. № 269 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2022-п#Text.
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.
8. Муртіщева А. О. Окремі аспекти функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження

члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). Харків, 2022. С. 416-419.
9. Сірий Ю. М. Актуальні питання діяльності місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 35 (74) № 3. 2024. С. 123-127.URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/22.pdf.
10. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

Біньовська Мелана
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Рівність у реалізації права на освіту

Освіта – це, беззаперечно, важлива складова життя кожного індивіда. Саме освіченість є показником культури людини та рушійною силою процесу розвитку суспільства та особистості.

Право на освіту посідає значне місце у системі прав та свобод людини й громадянина, оскільки воно є елементом якісного розвитку суспільного життя в усіх його проявах. Тому актуальність цього питання вже довгий час піднімають у своїх роботах такі вченні, як, зокрема, О. Васильченко, О. Грезіна, І. Дробуш, О. Мельничук, Ю. Мисюк, М. Ільченко, О. Кузніченко, О. Павлюх.

Метою наукового дослідження є аналіз забезпечення конституційного принципу рівності у реалізації права на освіту на національному та міжнародному рівнях.

Право на освіту є великим кроком вперед у історії людства. Стаття 53 Конституції України прямо передбачає закріплення, реалізацію та охорону цього права. Важливим є також передбачення рівності усього населення на здобуття дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах[1].

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти) зазначено, що у контексті частин першої, другої, четвертої статті 53 Конституції України необхідно розуміти, що доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права[2].

Принцип рівності прописано у статтях 21 та 24 Основного Закону України, а також зазначається у багатьох інших нормативно-правових актах, до прикладу: у статтях 1, 2 та 7 Загальної декларації прав людини 1948 року, статті 14 Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року, статтях 14 та 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року й інших кодифікованих актах українського та міжнародного права.

Принцип рівності передбачає, що право має бути однаковим для всіх людей, незалежно від їх раси, національності, гендерної приналежності, віросповідання, соціального статусу та інших ознак. Своє відображення він знаходить в законах, які забезпечують однакові права для всіх суб'єктів правовідносин та забороняють будь-яку форму дискримінації.

О. Васильченко, досліджуючи зміст принципу рівності прав та свобод, виокремлює такі особливості цього поняття «по-перше, застосування єдиного масштабу прав і свобод до всіх осіб, по-друге, виключення привілей чи обмежень прав і свобод людини і громадянина за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими обставинами, по-третє, рівність прав і свобод людини і громадянина через рівність їх обов’язків; по-четверте, рівність всіх перед законом; по-п’яте, рівність прав і свобод чоловіка і жінки»[3].

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Отже, проаналізувавши міжнародні нормативно-правові акти, можна глибше дослідити питання рівності у реалізації права на освіту, закладене у них.

Загальна декларація прав людини – основоположний нормативно-правовий акт, який своїм прийняттям у 1948 році перевернув світове уявлення про природу людини, її цінність та права. Вже в цьому документі закладено у статті 7 принцип рівності усіх людей та у статті 26 право кожного на здобуття освіти. В декларації присутня вимога до держави щодо того, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Вона повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру[4]. Отже, можна відмітити, що вже на той момент докладалися зусилля для подолання дискримінації по відношенню до різних рас, народів та релігійних об’єднань.

1960 року Генеральна конференція Організації Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, зібравшись у Парижі прийняла Конвенцію з подолання дискримінації у освіті. Рішення базувалося на необхідності додаткового закріплення 7 та 26 статей Загальної декларації прав людини, оскільки дискримінація в галузі освіти є великим порушенням положень, що закріплені у цих нормах. Також цей нормативно-правовий акт повинен заохочувати рівність можливостей та ставлення до всіх у сфері освіти.

27 лютого 1991 року постановою Верховної Ради було ратифіковано Конвенцію про права дитини, яка охоплює у своєму регулюванні надзвичайно велику кількість правовідносин. Стаття 2 Конвенції забезпечує захист дитини від усіх форм дискримінації та покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім’ї. Цей акт є важливим для врегулювання правовідносин, що стосуються осіб до 18 років. Прийняття конвенції доводить, що реалізація, охоронна та захист прав неповнолітніх є не менш важливими в ефективному функціонуванні громадянського суспільства. Неповнолітні як вразливі суб’єкти права потребують спеціального статусу та комплекту додаткових прав.

Важливо зазначити, що національне законодавство України не стоїть на місці та постійно удосконалюється. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 року було затверджено операційний план заходів на 2025—2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. В ньому прописано чотири стратегічні цілі, які повинні забезпечити рівні права та можливості жінок і чоловіків у сфері освіти й протидіяти будь-якій формі дискримінації. Тобто ми бачимо, що питання рівності в наш час залишається актуальним і потребує постійного доопрацювання та покращення, чим і займаються органи державної влади та посадовці.

Отже, принцип рівності у реалізації права на освіту є закріпленим у багатьох національних та міжнародних нормативно-правових актах, що дає можливість широкому застосуванню цього права, а також ставить обов’язок перед державою щодо забезпечення механізму реалізації у різноманітних правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.

[Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" (справа про доступність і безоплатність освіти) від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#Text
3. Васильченко О. М. Зміст принципу рівності прав та свобод людини і громадянина в Україні / О. М. Васильченко // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ПРАВО». – 2014 р. – Випуск 2. – С. 14-19
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Булавченко Софія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Принципи права та їх значення для правової системи

Принципи права є ключовими елементами правової системи, що визначають її фундаментальні засади. Однак, попри їхню важливість, у науковій та правозастосовній практиці спостерігається неоднозначність у розумінні їхньої природи, місця серед інших правових категорій і способів їхнього застосування. Це зумовлює необхідність теоретичного уточнення поняття принципів права, їхньої класифікації та впливу на правотворчість і правозастосування.

Метою дослідження є аналіз принципів права як фундаментальних засад правової системи, визначення їхньої сутності, класифікації та особливостей взаємодії з нормами права.

Питання принципів права активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значний внесок у розробку цієї теми зробили такі дослідники, як М. Козюбра, О. Уварова, О. Стрєльцова, С. Погребняк та інші. У їхніх роботах розглядаються методологічні аспекти принципів права, їхня класифікація та значення в правозастосуванні. Водночас дискусійним залишається питання самостійності принципів як джерел права та їхнього пріоритету над нормами права у випадках правових колізій.

Принципи права представляють собою фундаментальні ідеї та положення, які відображають сутність і призначення правової системи. Вони слугують орієнтиром при створенні, тлумаченні та застосуванні норм права, забезпечуючи їхню цілісність, логічність і справедливість.

Термін «принцип» має латинське походження від слова «principium», що перекладається як початок або основа. У теорії права принципи права розглядаються як основні засади та вихідні ідеї, які визначають суть права, його закономірності та роль у суспільстві. За своєю природою принципи права є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства [3, с. 265].

Як влучно зауважує Козюбра М., відсутність належного світоглядно-методологічного осмислення принципів права негативно впливає на юридичну, зокрема судову, практику. Хоча практикуючі юристи часто використовують поняття принципів права, їхнє практичне застосування, особливо як самостійного джерела права, є вкрай рідкісним. Правозастосовувачі, зокрема судді, зазвичай надають перевагу чітко сформульованим нормам

законів чи інших нормативних актів, навіть у тих випадках, коли ці норми не відповідають принципам права [1, с. 143].

Принципи права є основоположними засадами, що визначають зміст і спрямованість правової системи. Вони формуються на основі історичного розвитку суспільства, правосвідомості та правової культури. Формулювання поняття принципів права вимагає визначення їхньої належності до певної загальної правової категорії, оскільки кожне юридичне поняття повинно мати відповідну методологічну основу. Щоб сформулювати поняття принципів права, потрібно визначити їхні характерні риси та місце в системі правових елементів.

Принципи права, як і правові норми, мають обов’язковий характер, що забезпечує їхню роль у регулюванні суспільних відносин як через нормативні приписи, так і безпосередньо. Вони відзначаються загальним характером, оскільки не адресовані конкретним особам, а охоплюють широке коло суб'єктів. Крім того, принципи та норми права є невичерпними, тобто можуть застосовуватися необмежену кількість разів у різних ситуаціях, встановлюючи загальні правила поведінки для невизначеного числа випадків і осіб [4, с. 30].

Їхнє значення полягає в забезпеченні стабільності та передбачуваності правової системи; гармонізації різних галузей права; захисті прав і свобод людини; та керівництві для правотворчої та правозастосовної діяльності.

Шевчук С.В. правильно зазначав, що принцип верховенства має два аспекти: формальний і матеріальний. Перший аспект вказує на те, що держава повинна діяти відповідно до закону, підпорядковуючись його вимогам, тоді як другий аспект полягає в наявності певних стандартів, які визначають суть, ціннісні та моральні характеристики позитивного права, що походять з конституційних прав і свобод людини, а також з принципів природного права [5].

Важливу групу становлять основні загальноправові принципи Загальноправові принципи діють у всіх галузях права і включають:

- Принцип верховенства права – означає, що всі суб'єкти повинні дотримуватися правових норм, а держава зобов'язана забезпечувати їхнє виконання.
- Принцип законності – вимагає суворої відповідності норм права та їхньої реалізації законам.
- Принцип рівності – гарантує рівність усіх перед законом незалежно від раси, статі, національності та інших ознак.
- Принцип справедливості – передбачає співмірність прав і обов'язків, покарань і правопорушень.
- Принцип гуманізму – орієнтований на захист прав і свобод людини, повагу до людської гідності [2, с. 38].

Загалом принципи права відіграють важливу роль у правозастосовній діяльності. Судова практика часто спирається на принципи у випадках прогалин у законодавстві або колізій норм. Наприклад, Конституційний суд під час ухвалення рішень керується принципами верховенства права, справедливості та правової визначеності.

Принципи права є невід'ємною частиною правової системи, забезпечуючи її узгодженість, стабільність і відповідність суспільним потребам. Їхнє вивчення та дотримання важливе як для законодавців, так і для правозастосовців, оскільки саме вони створюють основу для формування справедливого та ефективного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
2. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : монографія. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2008. 238 с.
3. Стрєльцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 265–269.

4. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : «Друк. МАДРИД», 2012. 196 с.
5. Шевчук С.В. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України. *Право України*. 2011. № 5. С. 175–186.

Булан Ольга
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Корупційні ризики в діяльності органів публічної влади під час воєнного стану: етичні аспекти запобігання

На сьогодні існує нагальна потреба у глибокому дослідженні корупційних ризиків, що виникають у діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану, та розробці ефективних механізмів їх запобігання. Посилення загроз національній безпеці, необхідність швидкого прийняття управлінських рішень та перерозподіл ресурсів створюють сприятливе середовище для виникнення корупційних схем, що можуть підривати довіру до державних інституцій, ускладнювати функціонування системи управління та перешкоджати ефективному захисту прав і свобод громадян. У зв'язку з цим особливої уваги набуває етичний вимір діяльності посадових осіб, які виконують функції публічного управління, дотримання ними принципів прозорості, доброчесності та підзвітності. Формування культури антикорупційної поведінки, дотримання етичних стандартів та запровадження дієвих механізмів контролю є ключовими чинниками забезпечення ефективного функціонування державної влади в умовах воєнного стану.

Військові дії та надзвичайні ситуації загострюють проблеми управління державними ресурсами та створюють додаткові ризики для фінансової дисципліни. В умовах, коли рішення доводиться ухвалювати оперативно, а державні ресурси перерозподіляються в прискореному режимі, виникає небезпека порушення процедур прозорості та підзвітності. Особливо вразливими стають сфери державних закупівель, гуманітарної допомоги та відбудови інфраструктури. Послаблення процедур публічних закупівель може призвести до зловживань, зокрема завищення цін, використання непрозорих схем та підрядів, що ускладнює ефективне використання бюджетних коштів.

Проблема корупції в публічних закупівлях є особливо актуальною, оскільки велика частина державного бюджету спрямовується на оборонні потреби та гуманітарну допомогу. Згідно з аналітичним звітом НАЗК, основні корупційні ризики виникають через спрощення процедур закупівель, що призводить до маніпуляцій з постачальниками, завищення вартості та придбання неякісної продукції [1]. В таких умовах важливо забезпечити дієві механізми контролю та громадського моніторингу, щоб мінімізувати корупційні загрози.

Одним із найефективніших способів протидії корупції є впровадження цифрових технологій у державне управління. Використання електронних систем закупівель дозволяє підвищити рівень прозорості та зменшити вплив людського фактора на ухвалення рішень [1]. Застосування блокчейн-технологій у публічних фінансах може стати важливим кроком для зменшення корупційних ризиків у період воєнного стану.

Етичні аспекти діяльності посадових осіб відіграють ключову роль у протидії корупції. Державні службовці повинні дотримуватися принципів прозорості, підзвітності та справедливості у процесі ухвалення рішень. Недотримання етичних норм спричиняє втрату довіри громадян до державних інституцій та посилює соціальну напругу [2]. Важливим інструментом боротьби з корупцією є навчання держслужбовців основам професійної етики

та запобігання конфлікту інтересів. Регулярні тренінги та підвищення кваліфікації допомагають формувати культуру доброчесності та зменшують ризики зловживання владою.

Міжнародний досвід свідчить, що в умовах збройних конфліктів рівень корупції може значно зростати. Наприклад, досвід Грузії показує, що впровадження комплексних антикорупційних реформ, включаючи створення незалежних контролюючих органів, впровадження електронних послуг та жорстке покарання за корупційні правопорушення, дозволяє значно зменшити рівень корупції навіть у кризових умовах [3]. В Україні аналогічні заходи можуть включати посилення контролю за державними витратами, розширення повноважень антикорупційних органів та активне залучення громадськості до процесу моніторингу.

Успішне запобігання корупції в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу. Важливим елементом є нормативно-правове регулювання, що передбачає жорсткіші санкції за корупційні правопорушення, а також спрощення механізмів виявлення та покарання корумпованих осіб. Крім того, розвиток інституту викривачів корупції та захист осіб, які повідомляють про корупційні злочини, сприяє підвищенню ефективності антикорупційної політики [4].

Таким чином, запобігання корупції під час воєнного стану є одним із найважливіших завдань для забезпечення стабільності державного управління та збереження довіри громадян. Впровадження сучасних технологій, етичне виховання державних службовців, посилення контролю та забезпечення прозорості державних процесів є ключовими чинниками успіху антикорупційних заходів у складних умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Національне агентство з питань запобігання корупції. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану (станом на червень 2023 року) [Електронний ресурс]. – Червень 2023. – Режим доступу: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Kor-ryzyky_zakupivli.pdf.
2. Національне агентство України з питань державної служби. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ від 05.08.2016 № 158.
3. Решота В. Досвід державної політики із запобігання та протидії корупції в Грузії. Науковий вісник «Демократичне врядування». 2013. Вип. 11.
4. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49.

Булгаков Нікіта
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Співвідношення принципу рівності та принципу позитивної дискримінації у сучасному законодавстві України про національні меншини

Актуальність проблеми забезпечення загальновизнаного правового принципу рівності, вдаючись до використання принципу позитивної дискримінації для усунення існуючої нерівності між різними категоріями осіб, особливо постає у контексті вступу України до Європейського Союзу через можливість перетворення позитивної дискримінації у негативну дискримінацію з огляду на обов'язковість відповідності держави-кандидата на вступ принципові верховенства права.

До проблематики з даної тематики вдавалися українські науковці Журавльова Г. С., Погребняк С. П., Бачинська О.-М. І., Галушко О. С., а також Венеціанська комісія у своїй

доповіді «Про правовладдя».

Принцип рівності у праві треба розуміти не як фактичну рівність, яка неможлива через індивідуальність особистих характеристик (природні здібності, освіта, свідомість тощо), а як формальну, що означає рівність перед законом і судом, рівність прав, свобод і обов'язків, додержання принципу недискримінації і використання принципу позитивної дискримінації [1]. Деякі дослідники, зокрема Бачинська О.-М. І., розглядають рівність ще й у аспекті рівності результату, під яким розуміють вимогу, згідно з якою особи після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах [2]. Ми вважаємо, що такий підхід до розуміння рівності результатів не відповідає спеціальній справедливості, суттю якої є співмірність розподілу благ і проявлених рис суб'єктами у суспільстві, тому що він не враховує тих зусиль, які прикладаються суб'єктами у процесі їхньої діяльності задля досягнення певного успіху, під час розподілу благ. Тому ми пропонуємо враховувати аспект рівності результату у тому розумінні, який вимагає співмірності розподілених благ (встановлених, досягнутих умов після відповідного розподілу) між суб'єктами та докладених ними зусиль для їх досягнення.

Згідно з доповіддю Венеціанської комісії «Про правовладдя», принцип недискримінації у контексті принципу рівності означає, що нормативні акти стримують дискримінацію осіб або груп осіб і всі особи мають гарантований однаковий і дієвий захист від дискримінації за будь-якою ознакою [3]. Із цього визначення прямо випливає призначення цього принципу – запобігти неможливості реалізації прав особою через наявність у неї певної ознаки для досягнення фактичної рівності.

Зауважимо, що у теоретико-правовій науковій літературі під дискримінацією, як правило, розуміють будь-яке об'єктивно необґрунтоване відмінне ставлення до певної особи чи групи осіб за певною ознакою, зокрема такою, застосування якої для впровадження юридичних розбіжностей заборонено [1]. Розрізняється позитивна та негативна дискримінація: перша ставить у привілейоване становище у порівнянні з загальнонаданим обсягом прав дискриміновану групу осіб стосовно інших, а негативна – у менш сприятливе положення, метою якого є обмеження прав або можливостей реалізувати відповідний загальнонаданий обсяг прав.

Деякі дослідники, зокрема Галушко О. С., вважають, що позитивна дискримінація і позитивні дії у контексті вирівнювання можливостей щодо реалізації прав окремими вразливими групами осіб не є тотожними, прирівнюючи позитивну дискримінацію до негативної, в той час як позитивні дії спрямовані на ліквідацію фактичної нерівності [4]. Ми вважаємо, що, по-перше, поняття дискримінації потрібно визначати нейтрально, саме як відмінне ставлення до певної особи чи групи осіб за певною ознакою, яке не обов'язково обмежує чи пригнічує їхнє становище, розділяючи її на позитивну та негативну, які, в свою чергу, вже мають конкретні наслідки; по-друге, позитивні дії здійснюються по відношенню до окремих груп осіб, тобто ці дії вже дискримінують ці групи осіб через своє вибіркове застосування, а тому, на нашу думку, можуть ототожнюватися з позитивною дискримінацією. Інші дослідники доходять висновку, що позитивна дискримінація одних одночасно призводить до негативної дискримінації інших, із чим ми не можемо погодитися, бо змістовно негативна дискримінація є обмежувальною щодо можливості реалізації тих прав, які є загальними, та такою, яка штучно створює відповідні перешкоди [5]. У той же час позитивна дискримінація змістовно уповноважуюча, тобто така, яка надає спеціальні, нові, додаткові можливості для реалізації загальних прав тим групам осіб, які фактично та об'єктивно знаходяться у такому стані, якій або унеможливлює, або ускладнює можливість реалізації таких загальних прав. На нашу думку, по-перше, надаючи спеціальні, додаткові можливості для реалізації загальних прав пригніченій групі осіб, ми не обов'язково обмежуємо можливості реалізації відповідних загальних прав іншими групами осіб. Можливість виникнення негативної дискримінації внаслідок застосування позитивної дискримінації залежить саме від інструменту, яким забезпечується здійснення позитивної дискримінації. По-друге, позитивна дискримінація у контексті принципів рівності та верховенства права

застосовується для досягнення саме фактичної рівності, бо в іншому випадку вони не дозволяли б досягти цілей правового регулювання.

Принцип позитивної дискримінації слід розуміти як позитивні (стверджувальні) дії держави, спрямовані на вирівнювання можливостей окремих вразливих категорій осіб у порівнянні з іншими [1]. Беручи до уваги призначення принципу рівності, ми вважаємо, що слід розрізняти позитивну дискримінацію та звичайне надання привілеїв: якщо перше спрямоване на вирівнювання можливостей вразливих груп осіб, то друге – на наділення окремої групи особливим правом, яке по суті порушує принцип рівності, створюючи дисбаланс у частині рівності прав. На нашу думку, позитивна дискримінація не порушує принцип рівності рівно до того моменту, поки заходи, здійснені для її реалізації, не виходять за межі пропорційності відповідно до об'єму і якості тих утисків, яких зазнавала в минулому нині позитивно дискримінована група осіб.

Принципи рівності та недискримінації втілюються у статті 24 Конституції України, яка закріплює рівність громадян України у конституційних правах, свободах і перед законом та забороняє встановлення привілеїв чи обмежень за будь-якою ознакою, зокрема етнічного походження. Позитивна дискримінація втілюється у розділі ІІ Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», в якому визначаються права і свободи осіб, які належать до національних меншин – сталих груп громадян України, які не є етнічними українцями, джерела фінансового забезпечення заходів, спрямованих на реалізацією такими особами своїх прав і свобод, повноваження державних органів тощо.

Приклад імовірної негативної дискримінації можна побачити у розділі V Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», де підпунктом 1 пункту 3 встановлюється, що на період дії воєнного стану в Україні та протягом шести місяців з дня його скасування або припинення «тимчасовому обмеженню в реалізації та захисті» підлягають визначені переліченими в цьому підпункті статтями права національних меншин, які «ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням із державою, що визнана в Україні та/або міжнародними організаціями державою-терористом (державою-агресором), яка вчиняє акти агресії проти України». Тобто ця норма, бодай і носить тимчасовий характер, але вводить обмеження на реалізацію та захист визначених переліченими у ній статтями прав національних меншин за ознакою етнічного походження, що може призводити до порушення принципу рівності. На нашу думку, таке ставлення до визначеної цим Законом категорії громадян України може бути невиправдане ще й з огляду на те, що вони на рівних засадах несуть військовий обов'язок з іншими громадянами України, протистоючи російській агресії. Підсумовуючи, можемо констатувати, що зміст окремих норм законодавства України про національні меншини не повною мірою втілює принцип рівності, що своєю чергою може дістати відображення і на реалізації принципу верховенства права, бо воно може існувати лише у повноцінності та непорушності всіх своїх складових елементів. Принцип позитивної дискримінації втілено у відповідності до принципу рівності, що, в свою чергу, сприяє втіленню принципу верховенства права. Єдиним шляхом до утвердження верховенства права в Україні є послідовне та неухильне увідповіднення українського законодавства до всіх елементів верховенства права та їх непорушення у правозастосуванні та правозахисті.

Список використаних джерел:

1. Журавльова Г. С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві: дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 436 с.
2. Бачинська О.-М. І. Принцип недискримінації і механізми його реалізації (теоретико-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 247 с.
3. Доповідь про правовладдя, ухвалена Венеціанською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.) // Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) – URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr

4. Галушко О. С. Дискримінація: позитивні дії: магістерська робота. Київ, 2020. 92 с.
5. Погребняк С. П. Роль позитивної дискримінації в загальній концепції рівності. Університетські наукові записки. 2008. № 1. С. 23-28.
6. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (у редакції від 01.01.2020). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
7. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. №2827-IX (у редакції від 10.12.2023). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text

Бурдейна Олеся
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Європейські стандарти та перспективи реформування державного управління в Україні

У світлі євроінтеграційних прагнень України, реформування державного управління стає вкрай важливим для забезпечення ефективності, прозорості та підзвітності публічної адміністрації, що відповідає європейським стандартам належного врядування. Ключовими завданнями реформування є підвищення якості державних послуг та формування професійної, політично нейтральної публічної служби. Метою цього дослідження є визначення закономірностей та механізмів впровадження європейських стандартів у систему державного управління України для підвищення її ефективності та відповідності критеріям Європейського Союзу. Впровадження цих стандартів сприятиме підвищенню довіри громадян до державних інституцій та створить передумови для сталого розвитку країни. Дослідження механізмів адаптації європейських підходів до українських реалій дозволить визначити оптимальні шляхи інтеграції та подолання потенційних перешкод у процесі реформування.

З 2016 року в Україні розпочалися реформи державного управління, спрямовані на наближення до європейських стандартів, зокрема через реалізацію Стратегії реформування державного управління та реформу управління державними фінансами. Основною метою цих реформ є покращення ефективності державного управління та його відповідність принципам OECD/SIGMA (міжнародні стандарти в управлінні) [1]. Одним з важливих напрямків реформ є децентралізація, яка передбачає наближення процесів прийняття рішень та надання послуг до місцевих громад. Це має покращити доступ громадян до державних послуг. Інший важливий аспект реформ — цифровізація, яка включає оцифрування усіх аспектів державного управління для підвищення його ефективності та прозорості.

Однак, сектор державного управління України стикається з низкою критичних викликів. Вплив війни ускладнює реалізацію реформ, дестабілізує фінанси та діяльність інституцій. Структурні перешкоди, зокрема корупція, бюрократизація та інституційна нестабільність, гальмують ефективні зміни. Висока плинність кадрів призводить до дефіциту кваліфікованих фахівців і втрати інституційної пам'яті, що негативно позначається на функціонуванні органів влади. Для вирішення цих проблем необхідні комплексні заходи для забезпечення стійкості та ефективності державного управління,

Грунтуючись на Плані для реалізації Ukraine Facility 2024-2027 [2], ми досліджуємо наступні ключові напрями реформи державного управління,

- впровадження комплексної реформи оплати праці державних службовців;
- відновлення конкурсного добору на державну службу на основі принципу меритократії;

- цифровізація державного управління, включаючи HRM та надання адміністративних послуг.

Перша реформа, яку слід зазначити, стосується оплати праці державних службовців. Необхідно впровадити прозору та справедливу систему оплати праці, що передбачатиме запровадження функціональної класифікації посад та обґрунтовану систему моніторингу й перегляду заробітних плат на основі точних даних. Перші кроки в цьому напрямку вже були здійснені, зокрема, в рамках Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [3] було передбачено, що оплата праці державних службовців буде здійснюватися за класифікацією посад. Зокрема, запровадження класифікації посад державної служби, що було здійснено на основі постанов Кабінету Міністрів України № 1109 [4] і № 1409 [5], є першим етапом цієї реформи.

Реформування оплати праці державних службовців має на меті підвищення конкурентоспроможності заробітної плати на ринку праці, зменшення корупційних ризиків та створення стабільної і передбачуваної системи оплати праці для державних службовців. Реалізація цієї реформи сприятиме не лише зниженню плинності кадрів, але й посиленню позицій держави як надійного роботодавця, здатного залучати нові таланти та забезпечувати високий рівень ефективності державного управління.

Друга реформа включає процедуру найму та відбору на державну службу на основі заслуг. Вона складається з трьох етапів:

- внесення змін до законодавства, що регулює процеси вступу, проходження та звільнення з державної служби, відповідно до меритократичних принципів.
- поступове відновлення конкурсного відбору на державні посади за категоріями (починаючи з керівних посад категорії А, далі – категорії Б і В). Відбір відбуватиметься лише на підконтрольних Україні територіях, де не ведуться активні бойові дії.
- методичне забезпечення процесу та підвищення кваліфікації кадрових служб і конкурсних комісій.

Метою підвищення ефективності конкурсу є гармонізація процедур відбору відповідно до Принципів державного управління OECD/SIGMA, автоматизація процесу для зменшення впливу людського фактору, запровадження принципу доброчесності, оптимізація пошуку талантів через активну взаємодію з ринком праці та забезпечення прозорості через покращену комунікацію з кандидатами. Окрім цього, передбачено забезпечення доступності конкурсної процедури для осіб з інвалідністю та підготовку членів конкурсних комісій і кадрових служб до сучасних методів оцінки кандидатів. Реалізація цієї ініціативи сприятиме зміцненню суспільної довіри до державної служби, залученню кваліфікованих фахівців через прозорий конкурс, зменшенню корупційних ризиків та унеможливленню непотизму і протекціонізму, а також створенню справедливої системи оцінювання професійних компетенцій кандидатів. Реформа перебуває у зоні відповідальності Національного агентства з питань державної служби і її успішне впровадження стане важливим кроком у модернізації державного управління та забезпеченні ефективної роботи державного апарату.

Досліджуючи третю реформу, таку як цифровізація державної служби та управління людськими ресурсами, необхідно зазначити, що вона є важливим елементом у цій трансформації, оскільки дозволить оптимізувати застарілі процедури управління персоналом. Одним із ключових аспектів є перехід від паперових процесів до цифрових, що забезпечить точність і зручність у нарахуванні заробітної плати, а також створить єдину систему оплати праці державних службовців. В Україні впроваджено три цифрові інструменти для управління персоналом, зокрема HRMIS, що об'єднує більшість органів влади.

Основні складові реформи включають продовження впровадження Системи управління людськими ресурсами (СУЛР) та Інформаційної системи управління людськими ресурсами (ІСУЛР), відновлення роботи Єдиного порталу вакансій з розширенням його функціональності для органів місцевого самоврядування. Оновлений портал генеруватиме прозорі дані про процедури добору та відкриті вакансії, сприяючи залученню кваліфікованих кадрів. ІСУЛР стане обов’язковим для всіх органів державної влади, зокрема для визначення

заробітної плати службовців. Реалізація цієї реформи забезпечить цифровізацію управлінських процесів у державних органах, що підвищить точність кадрових даних та сприятиме більш ефективному прийняттю рішень і формуванню політики.

Реалізація даних реформ, спрямованих на впровадження європейських стандартів у державне управління, є необхідною умовою для забезпечення стабільності, ефективності та стратегічної конкурентоспроможності України, що відкриває шлях до успішної європейської інтеграції та сприяє формуванню сучасної, прозорої та відповідальної державної системи.

Список використаних джерел:

1. OECD/SIGMA Principles of Public Administration, November, 2023. URL: https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-UKR.pdf
2. План для реалізації Ukraine Facility 2024-2027.
3. URL:https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf
4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-п#Text
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2023 р. № 1409 «Питання оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2025 році». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1409-2023-п#Text

Бурчак Леся
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації, безпеки і права,
аспірантка 3 року навчання

Проблемні питання надання правової допомоги адвокатами військовослужбовцям та членам їх сімей в умовах воєнного стану

Розбудова України як правової держави нерозривно пов'язана із забезпеченням та захистом конституційних прав і свобод громадян. В умовах повномасштабної збройної агресії, спрямованої проти суверенітету та територіальної цілісності України, особливої ваги набуває гарантування прав осіб, які виконують обов'язок захисту Вітчизни. Відтак, зростає суспільна потреба у наданні висококваліфікованої та своєчасної правничої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей. Адвокатура, як ключовий інститут правової системи, відіграє в цьому процесі фундаментальну роль, забезпечуючи реалізацію права на професійну правничу допомогу.

Відповідно до Указу Президента України, виданого на підставі та згідно з положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], починаючи з кінця лютого 2022 року в Україні діє правовий режим воєнного стану. Його запровадження справило значний вплив на організацію та здійснення адвокатської діяльності. У цьому контексті видається доцільним детальніше зупинитися на аналізі ключових проблемних аспектів, що виникають у процесі надання адвокатами правничої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в умовах дії воєнного стану.

Правнича допомога військовим може бути **первинною** (надання консультацій, роз'яснень, складання звернень) та **вторинною** (представництво інтересів у суді, захист під час досудового розслідування, складання процесуальних документів). Адвокати можуть

надавати допомогу як на договірних засадах, так і в межах системи безоплатної правничої допомоги.

Діяльність адвокатів із надання правничої допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану об'єктивно ускладнюється низкою операційних та процедурних чинників. Зокрема, значні труднощі виникають через обмеження фізичного доступу до військових частин та прифронтових зон, що перешкоджає безпосередній взаємодії з клієнтом та збору доказової бази. Не менш суттєвою перепоною є ускладнення комунікації з військовослужбовцями, які перебувають на передовій або виконують бойові завдання. Додатково, ефективність правового захисту знижується через відсутність чітко регламентованих процедур для врегулювання специфічних правових ситуацій, характерних для військової служби в умовах війни, таких як застосування заходів дисциплінарного впливу чи реалізація права на переведення.

Окремим викликом, що суттєво впливає на ефективність надання правничої допомоги, є значне психоемоційне навантаження, яке відчувають як самі військовослужбовці, так і члени їхніх родин. Цей фактор не лише ускладнює побудову довірчих відносин та комунікацію між адвокатом і клієнтом, але й може впливати на здатність клієнта адекватно сприймати правову інформацію та брати участь у власному захисті. Відтак, адвокатська робота в таких умовах вимагає не лише високої правової кваліфікації, але й врахування психологічних аспектів та застосування адаптованих підходів до взаємодії.

Одним із ключових викликів для адвокатської діяльності в умовах воєнного стану є забезпечення реалізації права адвоката на доступ до інформації. Незважаючи на те, що ані Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], ані Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [1] не містять прямих норм щодо обмеження права адвокатів на отримання інформації від суб'єктів владних повноважень чи інших осіб, існує потенційна правова колізія. Вона зумовлена загальними положеннями законодавства, які допускають обмеження права на доступ до інформації в інтересах національної безпеки, що в контексті триваючої збройної агресії РФ може призводити до надмірно широкого їх тлумачення та застосування на практиці.

Однією з найактуальніших є проблема доступу адвокатів до інформації. Закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] і «Про правовий режим воєнного стану» [1] формально не обмежують право адвоката на адвокатський запит. Однак, реалізація цього права ускладнюється законодавчо закріпленою можливістю обмеження доступу до інформації з міркувань національної безпеки, що в умовах російської збройної агресії може тлумачитися надзвичайно широко.

Незважаючи на те, що держава може тимчасово вдаватися до дерогації (відступу) від своїх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, фундаментальні гарантії права на справедливий суд, закріплені у її статті 6 [3], залишаються непорушними, включно з аспектами, що стосуються адвокатської діяльності. Це означає, що режим доступу адвокатів до інформації, необхідної для надання правничої допомоги учаснику судового процесу, не може зазнавати таких самих обмежень, як загальний доступ до публічної інформації. Будь-які обмеження в цій сфері мають бути винятковими, пропорційними та значно менш суворими.

Відповідно до положень частини другої статті 6 Закону «Про доступ до публічної інформації» обмеження доступу до інформації здійснюється при дотриманні сукупності таких вимог:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [3]

Застосовуючи зазначені законодавчі критерії при розгляді адвокатських запитів щодо військовослужбовців та членів їх сімей розпорядники інформації повинні виходити з пріоритетності забезпечення права на захист. Це означає, що тягар доведення відповідності обмеження усім трьом критеріям покладається на розпорядника інформації, а самі критерії підлягають вузькому тлумаченню, аби не допустити необґрунтованого перешкоджання адвокату в отриманні інформації, необхідної для ефективного захисту клієнта.

Забезпечення адвокатами доступу до інформації, віднесеної до державної таємниці, становить істотну перешкоду для повноцінної реалізації права на захист військовослужбовців, гарантованого Конституцією України. Неможливість ознайомлення адвоката із відомостями, що становлять державну таємницю, які можуть бути критично важливими для справи, ставить під сумнів ефективність правничої допомоги. Конституційне право на захист передбачає право адвоката на ознайомлення з матеріалами справи, однак реалізація цього права вступає у суперечність із вимогами законодавства про охорону державної таємниці. Необхідність доступу до таких документів для здійснення ефективного захисту прав військовослужбовця створює значний процедурний та правовий виклик з огляду на існуючі законодавчі обмеження.

Чинний порядок отримання адвокатом допуску та доступу до державної таємниці є багатоетапним та обтяжливим. Це неминуче призводить до значних часових затримок у процесі здійснення захисту, що набуває особливої гостроти у справах, пов'язаних з участю військовослужбовців у бойових діях або чи інших аспектів проходження ними військової служби.

Окрім процедурних складнощів, фіксуються випадки, коли органи влади, посилаючись на необхідність захисту національних інтересів, необґрунтовано відмовляють адвокатам у доступі до запитуваної інформації. Такі дії становлять порушення ключових засад кримінального судочинства, зокрема принципів змагальності та рівності сторін.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день в Україні недостатня кількість адвокатів, які мають досвід роботи з військовими та мають спеціальні дозволи та доступ до таємної інформації.

З метою підвищення ефективності правничої допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей необхідно створити професійний пул адвокатів, які пройшли спеціальну підготовку з військового права, отримали допуск до державної таємниці. Напевно, буде доцільним у майбутньому створення реєстру адвокатів, які можуть працювати з інформацією, яка становить державну таємницю. Запровадження таких підходів дозволить оперативніше залучати кваліфікованих правників у справах, що потребують роботи із секретними матеріалами. Також це дозволить зменшити навантаження на слідство та забезпечити належний захист прав військовослужбовців.

На нашу думку, існує нагальна необхідність у спільній ініціативі уповноважених державних органів та Національної асоціації адвокатів України щодо розробки і подальшого впровадження комплексної національної програми, спрямованої на професійну підготовку та/або підвищення кваліфікації адвокатів у галузі військового права. Така програма має обов'язково включати спеціалізовані навчальні модулі з міжнародного гуманітарного права, національного військового законодавства, правового режиму державної таємниці й захисту інформації, а також особливостей правового статусу військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 02.04.2025).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення 02.04.2025).
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 02.04.2025).
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 5076–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення 02.04.2025).

Бутенко Єгор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в механізмі захисту прав людини в період воєнного стану

Воєнний стан в Україні висуває нові виклики для системи захисту прав людини, особливо в контексті активних бойових дій. Важливу роль у цьому процесі відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який є ключовою фігурою у нагляді за дотриманням прав і свобод громадян.

Завданням Уповноваженого є контроль за дотриманням прав і свобод, гарантованих Конституцією. Зокрема, ст. 55 надає кожному право на звернення до цієї інституції з метою захисту своїх прав. Також стаття 101 Конституції закріплює його функцію парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини.

Основним законодавчим актом, що регламентує діяльність Уповноваженого, є Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини". Цей Закон визначає його правовий статус, повноваження та механізми реалізації функцій. Омбудсман функціонує незалежно, не підпорядковуючись жодному з державних органів чи посадовій особі, а його діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, об'єктивності та відкритості.

Умови воєнного стану істотно підвищують значущість ролі Омбудсмана у сфері правозахисної діяльності. Адже, за словами Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця, "Війна, яку російська федерація веде сьогодні проти України – це війна проти прав людини. Мирне населення українських міст та селищ стає головною мішенню російської армії, снаряди якої хочуть знищити загальнолюдські цінності, свободу та демократію не тільки в Україні, а в світі".

У відповідь на виклики воєнного часу Омбудсман переорієнтував діяльність на посилення моніторингу прав людини на фронтових і тимчасово окупованих територіях. Серед пріоритетів — документування серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, таких як тортури, незаконні затримання, депортації цивільного населення, примусової мобілізації. Також значна увага приділяється захисту прав військовополонених і цивільних осіб, які опинилися в полоні або були насильно вивезені на територію країни-агресора. Уповноважений здійснює активну взаємодію з правоохоронними органами, військовими адміністраціями та міжнародними правозахисними структурами для забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Також серед ключових напрямів роботи – організація гуманітарної допомоги, надання правової підтримки громадянам, які втратили житло, документи або доступ до медичних і соціальних послуг. Особливу увагу приділено забезпеченню прав внутрішньо-переміщених осіб, включно з доступом до житла, медичних послуг та освіти.

Попри важливу роль Уповноваженого, його діяльність у період війни стикається з численними викликами. Одним із головних є обмежений доступ до тимчасово окупованих територій і зон активних бойових дій, що ускладнює збір інформації про порушення прав людини. Крім того, існує загроза безпеці працівників Офісу Уповноваженого під час

виконання моніторингових візитів. Значні труднощі створює також дезінформація та інформаційна війна, що ускладнює встановлення об'єктивної картини подій та документування порушень.

Період війни істотно обмежив кадрові та матеріальні ресурси установи Омбудсмана. Через обмежену кількість фахівців стало неможливим оперативне залучення додаткового досвідченого персоналу, що спричинило надмірне навантаження на наявний склад працівників. Робота в умовах війни супроводжується високим рівнем стресу, зумовленим не лише тривалими робочими змінами, а й постійною необхідністю переривати діяльність для переходу в укриття. Це створює суттєві труднощі у забезпеченні належних умов праці. Додатково, доступ до матеріальних і технічних ресурсів значно ускладнений.

Та попри всі ці проблеми суттєво збільшується кількість звернень громадян щодо порушень прав людини, яке створює надмірне навантаження на апарат Уповноваженого, а недостатність фінансування та кваліфікованих кадрів обмежує можливості оперативного реагування на випадки порушень. Узагальнюючи, можна зазначити, що через війну інституція Омбудсмена зазнала значного виснаження в ресурсному плані, одночасно зі зростанням навантаження. В умовах обмежених ресурсів, недостатнього фінансування та високого рівня стресу, працівники змушені виконувати свої обов'язки в надзвичайно складному середовищі, що негативно впливає на ефективність реагування на порушення прав людини.

Реалізація шляхів подолання цієї проблеми можлива насамперед через залучення міжнародної допомоги. Така допомога може включати не лише фінансування, а й експертну підтримку, навчальні програми, стажування, матеріальне забезпечення та стратегічне планування. З метою часткової компенсації нестачі фінансування, Уповноважений залучає ресурси через грантові програми. Одним із прикладів є Програми розвитку ООН в Україні ПРООН, які підтримують інституційну спроможність омбудсмена, у тому числі через залучення експертів, технічне переоснащення та розробку стратегічних документів, також у рамках програм ОБСЄ в Україні проводяться навчання для фахівців Уповноваженого щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб, протидії тортурам, недискримінації та роботи в умовах кризи. Не менш важливим кроком є діджиталізація – зокрема, електронне приймання звернень через онлайн форму на офіційному сайті Уповноваженого «https://ombudsman.gov.ua/»,яке дозволяє зменшити навантаження на офіс та підвищити доступність для громадян.

Одним із основних механізмів є моніторинг дотримання прав людини державними органами та військовими структурами. Уповноважений здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади, правоохоронних органів, судової системи, військових адміністрацій та інших суб'єктів, які під час війни мають значні повноваження, що потенційно можуть призводити до порушень прав людини.

Моніторинг може включати як і перевірку дотримання прав військовослужбовців, зокрема щодо належного забезпечення, умов несення служби, дотримання процедур мобілізації та звільнення. Контроль за діяльністю правоохоронних органів, включаючи запобігання свавільним затриманням, випадкам катувань або жорстокого поводження із затриманими. Також перевірку умов утримання осіб у місцях несвободи, включаючи виправні колонії, слідчі ізолятори, а також спеціальні установи для військовополонених. Одним з найважливіших є документування воєнних злочинів та грубих порушень прав людини, таких як вбивства, катування, примусова депортація, використання цивільного населення як живого щита. Моніторинг здійснюється шляхом виїзних перевірок, опитувань постраждалих, співпраці з громадськими організаціями та міжнародними структурами. Дані, отримані в результаті моніторингу, стають основою для звернень до органів влади, міжнародних судів, а також для ініціювання змін у законодавстві або політиці держави у сфері захисту прав людини.

Одним із ключових напрямів діяльності Уповноваженого стало сприяння обміну полоненими та поверненню незаконно депортованих громадян. За підтримки міжнародних організацій та шляхом переговорів було звільнено сотні військовослужбовців та цивільних

осіб, зокрема жінок і дітей, яких утримували на тимчасово окупованих територіях або примусово вивезли до Росії. Документування воєнних злочинів, організація процесу збору доказів злочинів проти цивільного населення, зокрема випадків тортур, вбивств, згвалтувань та незаконної депортації, є одним із завдань Уповноваженого в період війни. Ці матеріали передаються до Міжнародного кримінального суду, ООН, ОБСЄ та інших міжнародних правозахисних структур для подальшого розслідування.

Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим елементом механізму захисту прав і свобод громадян. Уповноважений виконує контрольну функцію, фіксує порушення прав людини, сприяє поверненню військовополонених та незаконно депортованих осіб, а також взаємодіє з міжнародними організаціями для притягнення винних до відповідальності.

Попри значні виклики, такі як обмежений доступ до тимчасово окупованих територій, інформаційні війни та загрози для працівників Офісу Уповноваженого, ця інституція залишається ключовим гарантом захисту прав людини в Україні. Завдяки активному моніторингу, оперативному реагуванню та документуванню воєнних злочинів Уповноважений сприяє зміцненню міжнародної підтримки України та забезпеченню справедливості для постраждалих громадян.

Список використаних джерел:

1. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/776/97-%D0%B2%D1%80.
2. Звіт за результатами оцінки спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини листопад 2023. URL: https://ennhri.org/wp-content/uploads/2023/12/Capacity-assessment-of-Ukrainian-Parliament-Commissioner-for-Human-Rights-report-in-UKR.pdf?utm_source=chatgpt.com
3. Шевчук О. В. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: правозахисний вектор діяльності під час збройного конфлікту. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/32.pdf
4. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
5. Ромців О.І Уповноважений Верховної Ради України з прав людини:діяльність в умовах воєнного стану. URL: http://lsej.org.ua/8_2023/11.pdf
6. Стеценко Д. Ю. Омбудсман як суб'єкт гарантування дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/277/279

Вакуленко Діана
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Обставини, що виключають адміністративну та кримінальну відповідальність в умовах дії воєнного стану: порівняльний аналіз

Інститут адміністративної відповідальності в Україні наразі потребує радикального перегляду та комплексного оновлення. Не буде перебільшенням стверджувати, що реформування потребують не лише критерії визначення розміру штрафів, співмірність накладених санкцій на особу із відповідним правопорушенням, яке така особа вчинила, а й ефективність та оперативність провадження у справах про адміністративні правопорушення. У цьому контексті особливу актуальність набуває питання перегляду обставин, що виключають адміністративну відповідальність. Суть таких обставин полягає в тому, що вони

дозволяють уникнути накладення адміністративного стягнення на особу, яка вчинила правопорушення, якщо це сталося через обставини, над якими особа не мала контролю, не могла усвідомлювати протиправність власних дій або через несприятливі обставини, повинна була терміново реагувати на загрозу, щоб тим самим відвернути настання ще більш тяжких наслідків. Наприклад, якщо особа скоїла правопорушення, що передбачене законом, або була змушена до такого вчинення через непереборні обставини, застосування до неї адміністративного стягнення може бути несправедливим. Тому визнання цих обставин є ключовим елементом правової системи. Крім того, обставини, які виключають адміністративну відповідальність, виконують превентивну функцію, допомагаючи запобігти надмірному застосуванню санкцій. Таким чином, їх визнання забезпечує захист прав людини, дозволяючи уникнути невиправданого і надмірного накладення стягнень та гарантує справедливе застосування закону.[1]

Відповідно до статті 17 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або яка була в стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності. Отже, в адміністративному праві наявно тільки три обставини, що виключають відповідальність.[2] В кримінальному праві, зокрема в розділі 8,що стосується обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння наявні також, окрім крайньої необхідності та необхідної оборони, такі обставини, як уявна оборона, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (мається на увазі затримання потерпілим, особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і доставлення її відповідним органам влади, без допущення перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи), фізичний або психічний примус, виконання наказу і розпорядження, діяння пов’язане з ризиком (вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації та виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.[3] Варто зазначити, що вживання поняття в КУпАП «обставини, що виключають адміністративну відповідальність» є досить коректним з огляду на те, що ці обставини вносяться як негативні характеристики до складу правопорушення, що тим самим дає змогу визначити, що дане посягання на об’єкт правової охорони виключає адміністративну відповідальність. Для того щоб довести відповідальність особи у вчиненні адміністративного правопорушення необхідно довести наявність у діях чи бездіяльності особи складу адміністративного правопорушення, а за відсутності хоча б одного елемента складу правопорушення (об’єкта, суб’єкта, об’єктивної сторони чи суб’єктивної сторони) буде відсутній і сам склад, а отже особу не можна притягнути до адміністративної відповідальності. Це відповідає загальновизнаним принципам адміністративного права та вимогам законодавства, що передбачають необхідність повноти доказів для встановлення вини у правопорушенні. З іншого боку вживання в Кримінальному Кодексі (далі КК) поняття «обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» є не зовсім повним, адже свідчить про те, що ці обставини виключають тільки діяння, як елемент об’єктивної сторони складу кримінального правопорушення, але зокрема така обставина статті 37 КК, як уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, дає підставу стверджувати, що тут наявна фактична помилка особи щодо змісту самої ситуації, яка виключає вину, як елемент суб’єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Отже, можна дійти висновку, що обставини певним чином свідчать про відсутність, хоча б одного елементу складу правопорушення об’єктивної або суб’єктивної сторони, в деяких випадках можлива відсутність і суб’єкта, коли наявна така обставина, як неосудність, в КК чітко передбачено, що суб’єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа,

в КУпАП це положення нормативно не закріплено, але виходячи із змісту статей 10,11 можна зрозуміти, що юридичний критерій осудності включає в себе інтелектуальну і вольові ознаки, виходячи із формулювання «усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків» або «передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити». Відповідно неосудна особа не буде нести адміністративну відповідальність. Неосудність є юридичною категорією, а тому визнання особи неосудною належить виключно до компетенції суду. Встановлення і засвідчення стану неосудності вимагає проведення комплексної медико-соціальної експертизи спеціалізованими уповноваженими на те установами відповідно до Закону України "Про психіатричну допомогу". Стаття 20 КУпАП встановлює два критерії, сукупність яких дає підстави для визнання особи неосудною. Це медичний і юридичний критерії. Медичний критерій неосудності характеризується наявністю в особи одного з видів захворювань, зазначених у статті 20 КУпАП це зокрема хронічна душевна хвороба (важковиліковне психічне захворювання, що має тривалий характер і тенденцію до наростання хворобливих явищ: шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч та ін.), тимчасовий розлад душевної діяльності (психічне захворювання, яке характеризується раптовим початком, швидким розвитком, відносно нетривалим протіканням і, як правило, закінчується повним одужанням особи: гострий алкогольний психоз, реактивний стан (хворобливий розлад внаслідок тяжкого душевного потрясіння), так звані виняткові стани (патологічне сп'яніння, патологічний ефект, тощо),слабоумство (вроджений чи набутий у ранньому дитинстві або ж такий, що розвинувся внаслідок іншого психічного захворювання, хворобливий стан психіки, який характеризується неповноцінністю розумової діяльності, наприклад, ідіотія, імбецильність, дебільність),інший хворобливий стан (важкі форми психопатії, душевні розлади, викликані інфекційними захворюваннями, аномалії психіки у глухонімих та ін.). Відповідний критерій документується в медичному діагнозі, однак самого медичного висновку недостатньо для визнання особи неосудною. Для цього і потрібен другий, юридичний критерій. [4]

Як було зазначено вище, юридичний критерій включає в собі інтелектуальну та вольову ознаку. За відсутності хоча б одної ознаки юридичного критерію осудності та за наявності медичного критерію неосудності (одного із вищевказаних видів захворювань) особа набуває стану неосудності, що тим самим виключає адміністративну відповідальність, і відповідно до пункту 3 статті 247 КУпАП є обставиною, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення. У кримінальному праві неосудність, не є відповідною обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, але відповідно до частини 2 ст. 19 КК так само виключає кримінальну відповідальність, також за рішенням суду до такої особи можуть бути застосовані заходи кримінально правового характеру, зокрема примусові заходи медичного характеру відповідно до Закону України від 22.02.2000 року « Про психіатричну допомогу», що свідчить про те, що відповідне покарання замінюється на примусове лікування, і в разі, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, до такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню.

Обидва нормативні акти виключають відповідальність за вчинення правопорушення або злочину, якщо дія чи бездіяльність вчинена у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що загрожує певним цінностям, під цим мається на увазі: державний, громадський порядок, власність, права і свободи громадян, охоронювані інтереси особи, суспільні або державні інтереси. Відповідно до статті 18 Кодексу України про адміністративні правопорушення: Дія не вважається адміністративним правопорушенням, якщо небезпеку, що загрожує державному чи громадському порядку, власності чи правам громадян, не можна було усунути іншими засобами. Важливо, щоб заподіяна шкода була меншою, ніж шкода, яку

вдалося відвернути. В статті 39 Кримінального Кодексу України зазначено, що дія не є злочином, якщо вона вчинена для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам інших осіб, або суспільним чи державним інтересам, за умови, що небезпеку не можна було усунути іншими засобами і не було перевищено меж крайньої необхідності. Особлива увага приділяється перевищенню меж, зазначено ,що якщо заподіяна шкода перевищує ту, що могла бути відвернута, вважається, що межі крайньої необхідності були перевищені. Якщо через сильне душевне хвилювання особа не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди загрозі, вона не підлягає кримінальній відповідальності навіть за перевищення меж. У адміністративному праві ключовою умовою є те, що шкода, яку заподіяно, має бути меншою, ніж відвернена шкода. Тут оцінка шкоди має більш формальний характер, орієнтований на забезпечення пропорційності між заподіяною шкодою та небезпекою. У кримінальному праві додатково аналізується питання перевищення меж крайньої необхідності. Якщо особа умисно заподіює шкоду, що перевищує відвернену, це розглядається як перевищення меж, що може призвести до кримінальної відповідальності (за умови, що не спрацьовує положення про душевне хвилювання). У кримінальному контексті важливим є також суб'єктивний аспект – ставлення особи до вчиненого діяння, її можливість оцінити ситуацію. Положення ст. 39 частини 3 КК України враховує, що сильне душевне хвилювання може вплинути на здатність особи адекватно оцінити ситуацію, що надає додатковий захист. Отже, основна відмінність полягає у тому, що КК України більш деталізує крайню необхідність і додатково враховує психічний стан особи у момент вчинення відповідного діяння при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи.

Така обставина як необхідна оборона теж має декілька відмінностей у своєму визначенні в цих двох галузях права. В першу чергу під необхідною обороною в статті 19 КУпАП розуміється : дія, яка хоч і передбачена цим Кодексом або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Межі оборони перевищуються, якщо є "явна невідповідність захисту характерові і суспільній шкідливості посягання".

В кримінальному праві поняття перевищення меж розглядається більш детально і передбачає заподіяння тяжкої шкоди тому, хто посягає, якщо вона явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. У випадках, передбачених статтями 118 і 124 ККУ, перевищення меж необхідної оборони може призвести до кримінальної відповідальності. КУпАП не містить чіткої вказівки на те, що особа має право на оборону незалежно від можливості уникнення конфлікту. ККУ в частині 2 статті 36 ККУ прямо зазначає, що кожна особа має право на необхідну оборону, навіть якщо вона могла уникнути посягання або звернутися за допомогою. В КУпАП відсутня норма про врахування душевного хвилювання особи під час необхідної оборони. В цей час в ККУ частині 4 статті 36 зазначено, що якщо особа діяла в стані сильного душевного хвилювання через небезпеку, вона не підлягає кримінальній відповідальності, навіть якщо допустила перевищення меж оборони. КУпАП не передбачає окремих норм щодо використання зброї при захисті. Кримінальний кодекс в частині 5 статті 36 закріплює, що використання зброї або інших засобів не є перевищенням меж необхідної оборони у випадках: захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення. Отже, адміністративне законодавство дає спрощене визначення необхідної оборони, акцентуючи увагу на пропорційності застосованих заходів щодо характеру посягання, а кримінальне право підходить до питання більш детально, воно враховує психічний стан особи, можливість використання зброї та обставини, за яких оборона не вважається надмірною. У ККУ більший акцент робиться на суб'єктивних обставинах (душевний стан, усвідомленість дій), а у КУпАП – на об'єктивній пропорційності між захистом і посяганням. Адміністративне право спрощує

підхід до необхідної оборони, тоді як кримінальне право її деталізує та дає більше можливостей для виправдання захисних дій.

Варто відзначити, що у ряді спеціалізованих законодавчих актів, наприклад, у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015, безпосередньо не перелічено обставини, що звільняють від адміністративної відповідальності. Проте, у статті 25 цього Закону встановлено, що особи, винні у порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму воєнного стану, притягаються до відповідальності згідно із законом. Додатково, пункт 3 статті 9 цього Закону передбачає, що в умовах воєнного стану особа, уповноважена виконувати функції держави або місцевого самоврядування, не несе відповідальності, включаючи кримінальну, за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких було неможливо передбачити або які підпадають під категорію виправданого ризику, за умови, що такі дії або бездіяльність були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або нейтралізації збройного конфлікту. Таким чином, за наявності певних надзвичайних умов може бути застосовано звільнення від адміністративної відповідальності, яке не передбачене змістом Кодексу України про адміністративні правопорушення. [5]

В умовах дії воєнного стану деякі дії, які передбачені як адміністративні правопорушення, можуть переходити в обставини, які виключають адміністративну відповідальність, в більшості випадків це буде саме крайньою необхідністю. Наприклад в умовах дії воєнного стану встановлюється комендантська година, яка означає що у визначений час громадяни не можуть вільно пересуватися містом, за порушення передбачається адміністративна відповідальність, але в разі, якщо особі необхідна термінова медична допомога, то при з’ясуванні всіх обставин уповноважені органи мають враховувати крайню необхідність таких дій, що відповідно до КУпАП буде виключати відповідальність такої особи.

Можна дійти висновку, що існуючі положення щодо обставин, що виключають адміністративну відповідальність, потребують більшої деталізації і чіткого нормативного регулювання як у матеріальній, так і у процесуальній площинах. У перспективі така реформа сприятиме підвищенню ефективності правозастосування, забезпеченню принципу людиноцентризму та покращенню роботи суб’єктів владних повноважень при застосуванні заходів адміністративної юрисдикції.

Список використаних джерел:

1. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/9-2.pdf
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) від 07.12.1984 № 8073-X
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III
4. https://legalaid.wiki/index.php/Обставини,_що_виключають_адміністративну_відповідальність (дата звернення 19.03.2025)
5. http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284721/278807

Вандяк Анастасія
Західноукраїнський національний університет,
аспірантка 1 року навчання
кафедри теорії права та конституціоналізму

Правові основи та концептуальні підходи до оптимізації компетенцій органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації

Розвиток України як демократичної та правової держави відбувається завдяки організації державної влади, яка включає центральну та місцеву владу через систему місцевого самоврядування. Це є однією з основних демократичних засад конституційного ладу України. У цьому контексті реформування місцевого самоврядування стає ключовим аспектом державотворення. Хоча існує скептицизм щодо деяких нововведень, реформи децентралізації зумовлені зовнішніми чинниками, зокрема пошуком шляхів удосконалення класичних демократичних інститутів, зберігаючи баланс між національними атрибутами демократії та універсальними стандартами демократичного розвитку, прийнятими у світі.

Згідно з Конституцією України, основним носієм влади є український народ, який реалізує свої повноваження безпосередньо і через делегування їх органам державної влади та місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України) [6].

Демократія в Україні, як універсальна вимога для організації системи публічної влади на всіх рівнях, має свої специфічні риси, пов'язані з компетенцією муніципальних установ. Особливість муніципальної демократії визначається характером інститутів місцевого самоврядування та їх роллю в системі народовладдя.

У цій системі кожен громадянин територіальної громади має право здійснювати муніципальні повноваження відповідно до власних волі та інтересів, які узгоджуються з волею та інтересами інших громадян через колективну організаційно-правову форму місцевого самоврядування [1].

Компетенція є ключовим елементом правового статусу органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, і цей термін використовується в усіх сферах публічного права. Однак питання щодо змісту, структури та розмежування компетенції між органами державної влади і місцевого самоврядування в умовах децентралізаційних реформ залишається дискусійним.

В Україні на законодавчому рівні розробляється нова модель організації місцевого самоврядування, яка передбачає децентралізацію системи державного управління та оптимізацію повноважень органів влади на регіональному рівні. Практична реалізація цих законодавчих ініціатив вимагає обмеження повноважень центральних органів виконавчої влади для делегування їх місцевим органам самоврядування, а також окремим приватним суб'єктам.

Пропонується доповнити статтю 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» визначенням терміна «компетенція органів місцевого самоврядування», що охоплює предмет відповідальності, права та обов'язки посадових осіб, визначені Конституцією та чинним законодавством України, необхідні для виконання функцій місцевого самоврядування на території відповідної громади.

Між органами місцевого самоврядування та центральною владою повинні бути визначені чіткі механізми взаємодії, що неможливо без ясного визначення компетенції. Проте завдання, поставлені урядом щодо розширення сфери компетенції центральної держави, залишаються частково невирішеними.

Функціональна структура української державної адміністрації ще не повністю розроблена та впроваджена. На основі цього можна виділити кілька проблем, пов'язаних з оптимізацією компетенцій:

Існують протиріччя між необхідністю наукового обґрунтування процесу розподілу компетенції між органами державного управління, що може призвести до належної

оптимізації.

Процес оптимізації можливостей державних органів в Україні є недосконалим, що ускладнює його реалізацію в рамках системного розвитку системи державного управління, зокрема в контексті реформування органів місцевого самоврядування [12].

Нормативне забезпечення реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в Україні складається з правових актів різного рівня:

Конституція України — визначає конституційні принципи функціонування органів місцевого самоврядування [6].

Закони про місцеве самоврядування — регулюють компетенцію органів та їх посадових осіб, зокрема:

«Про статус депутатів місцевих рад» [11],

Виборчий кодекс України [3],

«Про місцеве самоврядування в Україні» [8],

«Про службу в органах місцевого самоврядування» [8].

Закони, що визначають фінансові основи місцевого самоврядування — регулюють порядок формування місцевих бюджетів та основні види податків і зборів, такі як Бюджетний кодекс [2] і Податковий кодекс України [7].

Галузеві закони та нормативно-правові акти — визначають повноваження посадових осіб органів місцевого самоврядування в окремих сферах, наприклад: Водний кодекс [4], Земельний кодекс [5], «Про основи містобудування» [9].

Перспективи подальших наукових досліджень в цій темі полягають у необхідності аналізу міжнародних нормативно-правових актів, які регламентують порядок оптимізації компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Mentukh, N., and O. Shevchuk. "Protection of information in electronic registers: Comparative and legal aspect." Law, Policy and Security 1.1 (2023): 4-17.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VIURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
3. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IXURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
4. Водний кодекс Закон України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
5. Земельний кодекс від 25 жовтня 2001 року № 2768-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВРURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
9. Про основи містобудування:Закон України від 16 листопада 1992 року№ 2780-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)

10. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
11. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року№ 93-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text (Дата звернення 26.08.2022 року)
12. Shevchuk, O. (2023). Digitalization of public administration: Experience of the EU member states and prospects for Ukraine. In Digital trends and anti-corruption reforms in public administration. Baltija Publishing. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-369-9-17

Васильєв Олексій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 3 курсу ОС "Бакалавр"

Реформування публічної влади у європейському векторі: через призму реформування податкової та митної політики

Для ґрунтовного розкриття теми потрібно навести наукові підходи до визначення ключових дефініцій. Для початку важливо розкрити значення поняття «органи публічної влади» – це органи державної влади й місцевого самоврядування та інші невладні суб'єкти делегованих владних повноважень під час здійснення виконавчих функцій [1, 18]. Тобто публічна влада – це здатність публічних суб'єктів впливати на суспільні відносини між людьми з приводу організації їхньої сумісної діяльності з метою реалізації публічного інтересу [2]. Зазначимо, що державна влада (частина публічної влади) поділяється на органи законодавчої, виконавчої, судової влади.

Варто зауважити, що 27 грудня 2023 року була затверджена Національна стратегія доходів на 2024-2030, що є умовою Міжнародного валютного фонду. Вище згадана стратегія проголошує вектори для подальшого реформування податкової та митної системи, а також удосконалення процедур податкового та митного адміністрування [3].

Національна стратегія доходів у своїх положеннях закріплює наступні візії та цілі щодо реформування. По-перше, податкова політика має стати: передбачувана та прогнозована, фіскально-нейтральна податкова система, яка враховує вимоги до інтеграції України у світову економіку у якості надійної податкової юрисдикції та забезпечує платникам податків можливості для виконання їх обов'язків, що необхідно для відновлення й сталого розвитку країни. По-друге, митна політика має стати: передбачувана та прогнозована митна система на основі практики ЄС, яка стимулює підвищення якості ведення зовнішньоекономічної діяльності в Україні, забезпечує баланс безпекової функції митниці та партнерських відносин з бізнесом, інтеграцію українських підприємств у міжнародні ланцюги постачання товарів [4, 15].

Варто відмітити про принципи, які мають бути висвітлені в реформованій митній та податкових політиках:

Принцип стабільності передбачає збереження чинної бази оподаткування для забезпечення прогнозованості доходів держави. Його реалізація є важливою для фінансової стабільності, оскільки сталість податкової системи зменшує ризики для інвесторів та економічних агентів. Крім того, структурна диверсифікація податкових та митних надходжень може забезпечити довгострокову стійкість фіскальної системи, зокрема за рахунок розвитку екологічного оподаткування.

Принцип нейтральності визначає, що податкова політика не повинна створювати штучні переваги або обмеження для певних секторів чи категорій платників податків. Це передбачає забезпечення рівних умов для ведення бізнесу, запобігання спотворенню

конкуренції через податкові пільги та протидію тіньовій економіці. Зменшення податкового навантаження до рівня, що не стимулює ухилення від сплати податків, має бути збалансованим із необхідністю наповнення бюджету.

Принцип справедливості спрямований на зменшення податкової нерівності та оптимальний розподіл податкового навантаження. Важливими аспектами цього принципу є горизонтальна справедливість, що передбачає рівне оподаткування осіб із подібними доходами незалежно від джерел їх отримання, та вертикальна справедливість, відповідно до якої особи з вищими доходами повинні платити більшу частку податків. Особливу увагу слід приділити обмеженню податкових пільг, які не мають економічного обґрунтування та можуть сприяти корупційним ризикам.

Принцип доброчесності передбачає забезпечення прозорості діяльності контролюючих органів та зменшення корупційних ризиків. Важливими заходами в цьому напрямі є автоматизація податкового контролю, зменшення людського фактора у прийнятті рішень, впровадження механізмів незалежного аудиту митних процедур та забезпечення конфіденційності даних платників податків.

Принцип інтегрованості передбачає гармонізацію українського податкового та митного законодавства із міжнародними стандартами. Основними напрямами реалізації цього принципу є імплементація положень податкового та митного законодавства ЄС, зокрема адаптація до Митного кодексу ЄС та директив щодо ПДВ і акцизів. Важливим аспектом є також розширення міжнародної співпраці, що включає обмін податковою інформацією з іншими країнами та запобігання ухиленню від оподаткування

Принцип ефективності передбачає оптимізацію адміністрування податкових та митних надходжень. Основними напрямами реалізації цього принципу є цифровізація податкової та митної системи, запровадження аналітичних методів оцінки ризиків та підвищення якості використання даних контролюючими органами.

Принцип розвитку орієнтований на підтримку економічного зростання, відбудову післявоєнної економіки та стимулювання виробничого та експортного потенціалу України. Для реалізації цього принципу необхідно впроваджувати податкові стимули для інвестицій, розробляти механізми фіскальної підтримки підприємств, які займаються відновленням інфраструктури, а також гармонізувати податковий режим з нормами ЄС для залучення іноземного капіталу. [4, 15-16]

Таким чином, Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки закладає фундамент для збалансованої та сучасної фіскальної політики. Формульовані в ній принципи спрямовані на забезпечення стабільності бюджетних надходжень, справедливості у розподілі податкового навантаження, інтеграції з ЄС, ефективності адміністрування та доброчесності контролюючих органів. Однак на «дорожній карті» Національної стратегії доходів на 2024-2030 повстають певні проблеми та виклики, основна з яких – це строки скасування воєнного стану та закінчення військових дій. Такі чинники впливають на стратегію, проте передбачено, що це лише «загальний напрям», який може корегуватися відповідно до викликів часу, проте існують три звернення, що намагаються врегулювати виклики, які можуть з’явитися перед Україною:

«Україна має розраховувати на власні надходження і це можливо забезпечити лише за рахунок реформ, які є необхідними і невідворотними. До реформування податкової та митної політик і перегляду процесів адміністрування потрібно готуватися і планувати діяльність з урахуванням того, що такі заходи будуть проведені».

«У зв’язку з тим, що НСДУ розрахована на 6 років (до 2030 року), реформи будуть впроваджуватися поступово згідно з викладеними у цій стратегії кроками. Успішне виконання попередніх кроків впливає на можливість запровадження наступних»

«НСДУ підлягає регулярним оновленням та уточненням: зміст заходів реформ та підходи до їх впровадження, викладені в цій стратегії, можуть зазнавати змін. Разом з тим загальний їх напрям має бути збережено». [4, 17]

Враховуючи вище зазначене, ми дійшли висновків, з одного боку, Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки є комплексним документом, спрямованим на

забезпечення стійкості фінансової системи України, модернізацію податкової та митної політики відповідно до європейських стандартів, а також підвищення прозорості та ефективності адміністрування доходів. Вона передбачає поступове впровадження реформ, адаптацію до викликів часу та постійне оновлення заходів залежно від економічних і геополітичних умов. З іншого боку, успіх реалізації Стратегії значною мірою корелюється від здатності держави забезпечити стабільність, передбачуваність і справедливість у розподілі податкового навантаження, а також ефективну боротьбу з корупцією та тіньовою економікою.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. – Видання четверте. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 656 с. С – 18.
2. Мельник Р., Бевзенко В. Загальне адміністративне право : навчальний посібник; за заг. ред. Р. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
3. Прем'єр-міністр: Україна виконала ще один структурний маяк програми співпраці з МВФ. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-ukraina-vykonala-shche-odyn-strukturnyi-maiak-prohramy-spivpratsi-z-mvf (дата звернення 28.02.2025)
4. Національна стратегія доходів до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 №1218-р. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_2030.pdf (дата звернення 28.02.2025)

Вєліков Степан
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірант 3 року навчання
кафедри адміністративного права та процесу

Судовий контроль у сфері містобудування: досвід Великої Британії і Австралії

Судовий контроль у сфері містобудування є важливим механізмом забезпечення законності та захисту прав громадян у процесі міського розвитку не лише на Україні, а й в світі. У різних країнах цей контроль здійснюється різними способами, що відображає особливості їх правових систем та історичного розвитку.

У Великій Британії система містобудування базується на таких нормативно-правових актах як Закон про планування (містобудування) 1990 року, який врегульовує питання розвитку та використання земель [1] та Закон про планування (повноваження щодо компенсації) 2004 року, що визначає процедури участі громадськості, а також порядок розгляду та вирішення спорів у сфері містобудування [2].

Одним із важливих аспектів містобудування у Великій Британії є проведення громадських консультацій при здійсненні містобудування. Цей процес дозволяє громадськості висловлювати свої думки та заперечення стосовно проектів розвитку міста, включаючи знесення будинків або будівництво нових об'єктів [3]. При розгляді судових справ, пов'язаних із містобудуванням, Верховний Суд Великої Британії та інші судові інстанції звертають увагу на дотримання процедур, встановлених законодавством, включно з проведенням громадських консультацій та обґрунтуванням рішень місцевої влади. Суди також перевіряють, чи були належним чином враховані інтереси всіх сторін, та чи відповідають містобудівні рішення загальним цілям суспільного блага. У ряді випадків судові рішення в сфері містобудування

можуть стосуватися і питань викупу землі, забезпечуючи справедливу компенсацію для тих, чия власність підлягає знесенню чи використанню в інтересах громадського розвитку [3]. У цілому, судова практика в сфері здійснення контролю за виконанням судових рішень в сфері містобудування у Великій Британії відіграє важливу роль у формуванні містобудівної політики та практики, забезпечуючи баланс між інтересами розвитку та захистом прав і інтересів громадян.

Сфера містобудування потребує ефективного судового захисту тому Україні необхідно звернути увагу на досвід створення спеціальних судових органів. Зокрема, в Австралії діє Вікторіанський Трибунал з Планування та Землевпорядкування (далі – VCAT), який розглядає спори в сфері містобудування. VCAT відіграє ключову роль у системі містобудівного планування штату Вікторія, Австралія. VCAT є певним медіатором між місцевими урядами, розробниками, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами у процесі містобудування. Трибунал розглядає справи, що можуть варіюватися від спорів між сусідами щодо права на приватне зонування до великих проектів розвитку міста. Однією з ключових характеристик VCAT є його спеціалізація, яка дозволяє трибуналу ефективно розглядати складні питання містобудування. Судді та члени трибуналу володіють спеціальними знаннями у сферах архітектури, планування, екології та земельного права, що забезпечує кваліфікований розгляд справ. Крім того, спеціалізація суду також сприяє швидкому вирішенню справ, знижуючи час та витрати для всіх сторін [4].

VCAT відіграє важливу роль у забезпеченні прозорості містобудівних процесів і участі громадськості. Трибунал приймає до розгляду заяви та апеляції від громадян, що дозволяє громадськості активно приймати участь у формуванні міста. Рішення трибуналу можуть встановлювати прецеденти, які використовуються як керівництво для місцевих рад, розробників та громадськості в їхніх містобудівних зусиллях. Незважаючи на свою ефективність, VCAT і подібні трибунали стикаються з викликами, включаючи обмежені ресурси та зростаючий обсяг справ [4]. Зокрема, у справі «Fishermans Bend», яка стосувалась перетворення колишньої промислової зони на комерційний і житловий район. У цій справі основним питанням було визначення того, чи відповідали запропоновані плани розвитку стандартам планування та зонування, встановленим місцевою владою та уповноваженими органами державної влади. Трибуналом було видано рекомендації щодо коригування планів розвитку з метою забезпечення більшої доступності житла, захисту зелених зон та створення громадських просторів, доступних для всіх мешканців [5]. Зазначена справа є яскравим прикладом впливу судових рішень на містобудування та планування розвитку міських територій.

Судовий контроль у сфері містобудування є невід'ємною частиною забезпечення законності та захисту прав громадян у процесі розвитку міст. Порівняльний аналіз практики Великої Британії та Австралії демонструє різні підходи до організації цього контролю. У Великій Британії ключову роль відіграють загальні суди, які контролюють дотримання процедур та врахування інтересів усіх сторін. В Австралії ж спеціалізовані трибунали, такі як VCAT, забезпечують ефективний та кваліфікований розгляд містобудівних спорів. Спеціалізація суддів та членів трибуналів дозволяє швидко та якісно вирішувати складні питання містобудування. Важливим аспектом є також залучення громадськості до процесу прийняття рішень, що сприяє прозорості та справедливості. Досвід Австралії, зокрема, демонструє, що спеціалізовані судові органи можуть ефективно сприяти формуванню містобудівної політики та практики.

Як висновок, для ефективного вдосконалення судового контролю у сфері містобудування в Україні пропонується: створити спеціалізовані судові органи для кваліфікованого розгляду даного виду спорів; активно використовувати інститут медіації, готуючи спеціалізованих медіаторів; посилити контроль за виконанням судових рішень, підвищивши відповідальність за їх невиконання, що забезпечить прозорість, законність та сталий розвиток міст.

Список використаних джерел:

1. Town and Country Planning Act 1990. UK Legislation. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/8/contents (дата звернення: 04.03.2025).
2. Planning and Compulsory Purchase Act 2004. UK Legislation. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/5/contents (дата звернення 04.03.2025).
3. Consultation and pre-decision matters. UK Legislation. URL: https://www.gov.uk/guidance/consultation-and-pre-decision-matters#Public-consultation(дата звернення 04.03.2025).
4. What VCAT does. Victorian Civil & Administrative Tribunal. URL: https://www.vcat.vic.gov.au/what-vcat-does (дата звернення: 04.03.2025).
5. Fishermans Bend Planning Review Panel. Report No. 1. Volume 1. 2018. URL:https://www.planningpanels.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0038/597854/Fishermans-Bend-Planning-Review-Panel-Report.pdf (дата звернення: 04.03.2025).

Вишневський Руслан
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Державна і публічна влада: співвідношення понять

Проблематика співвідношення понять «державна влада» та «публічна влада» є однією з центральних у сучасній юридичній науці, оскільки вона стосується самої сутності публічної організації суспільства та правового статусу органів, які реалізують владу. Особливої актуальності це питання набуває у контексті формування правової, демократичної та соціальної держави в Україні.

У загальній теоретико-правовій площині публічна влада розглядається як ширше поняття, яке охоплює державну владу як один із ключових її інститутів. Публічна влада, у своєму первісному значенні, є владою, яка виникає для обслуговування публічного (суспільного) інтересу, й реалізується через організовану систему інституцій, покликаних діяти від імені суспільства. До таких інституцій належать не тільки органи держави, але й органи місцевого самоврядування, а також інші форми публічної влади.

Натомість державна влада є специфічним видом публічної влади, який має ознаку суверенності, загальнообов'язковості та політичного характеру. Остання ознака є визначальною для державної влади, оскільки вона пов'язана з формуванням і реалізацією державної політики, чого не можна сказати про органи місцевого самоврядування, що переважно зосереджені на вирішенні питань місцевого значення. Вона реалізується через систему державних органів, діє на всій території держави, і є головним інструментом реалізації політики держави, підтримання правопорядку та забезпечення національного суверенітету.

На думку відомого вченого О. Фрицького, публічна влада є соціальним феноменом, що виявляється в здатності організованого суспільства приймати обов'язкові рішення та забезпечувати їх реалізацію. При цьому, держава – це історично обумовлена форма організації публічної влади, яка виникла внаслідок соціального поділу праці, майнової диференціації та появи потреби в особливому апараті управління [4].

Таким чином, державна влада є формою, через яку публічна влада набуває організаційно-правового змісту. Публічну владу можна уявити як «материнське» поняття, що охоплює ширший спектр владних проявів, зокрема й такі, що реалізуються поза межами державної системи, наприклад, у сфері самоврядування.

Особливе місце у співвідношенні цих понять посідає місцеве самоврядування. Відповідно до статті 5 Конституції України, народ здійснює владу як безпосередньо, так і

через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це свідчить про конституційне визнання дуалізму в системі публічної влади, де поряд з державною владою функціонує інша форма публічної влади – самоврядна. Така інституалізація відповідає європейським стандартам управління та положенням Європейської хартії місцевого самоврядування.

На сучасному етапі розвитку теорії держави і права дослідники сходяться на думці, що державна влада є лише складовою публічної влади, хоча в умовах централізованих політичних режимів саме державна влада прагне до монополізації всієї публічної влади. У демократичній правовій державі має існувати баланс між різними рівнями публічної влади – державним, регіональним і муніципальним.

Варто також звернути увагу на функціональний аспект співвідношення понять. Якщо державна влада реалізується через законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, то публічна влада – крім того – включає діяльність представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування, які не входять до системи державної влади, але мають автономний статус і діють в інтересах відповідних територіальних громад.

Таким чином, співвідношення понять державної і публічної влади можна зобразити як включення: державна влада є публічна влада. При цьому вони не є тотожними, а відмінності між ними полягають в обсязі компетенції, суб'єктах здійснення, формах організації та територіальній юрисдикції.

Проблема чіткого розмежування цих понять має не лише теоретичне, але й практичне значення для побудови ефективної моделі публічного управління в Україні. В умовах децентралізації влади, яка активно триває останніми роками, виникає потреба в удосконаленні взаємодії між державними органами і органами місцевого самоврядування, враховуючи специфіку кожної з форм публічної влади.

Отже, розуміння публічної влади як ширшої категорії, що охоплює державну владу, дозволяє більш глибоко осмислити структуру влади в демократичному суспільстві. Це, в свою чергу, сприяє формуванню нової моделі правового врядування, заснованої на принципах субсидіарності, легітимності та ефективності публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ, ратифікований Україною 15 липня 1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 38.
2. Конституція України: закон від 28 червня 1996 року (зі змін. і допов.). Офіційний вісник України.
3. Рудик П. А. Теорія держави і права: навчальний посібник. Львів: Світ, 2018. 432 с.
4. Скакун О. Ф. «Теорія держави і права в умовах сучасних викликів», 2021. 512 с.
5. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 736 с.
6. Шевчук С. В. Публічна влада як предмет конституційного регулювання. Київ: Право, 2013. 280 с.

Вігірінський Андрій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірант 3 року навчання
кафедри теорії та історії права та держави

Судова гілка влади в умовах надзвичайних обставин: теоретико-практичний аспект

Сучасне ідеалістичне розуміння демократії нерозривно пов'язане із впевненістю, співмірною з абсолютною релігійною вірою, у те, що складна система взаємозв'язків та механізмів, які урівноважують можливості суб'єктів владних повноважень, є запобіжником від будь-якої форми свавілля.

Навіть в умовах, коли законодавча та виконавча гілки влади знаходяться в руках однієї політичної групи, громадяни, в тому числі і ті, які не є їх прихильниками, схильні приймати результати волевиявлення. Вони не протестують та не повстають, оскільки покладаються, серед іншого, на те, що за умови дотримання принципу поділу влади, у них залишається право на оскарження та захист, які реалізовуються через судову гілку влади, за замовчуванням позбавлену політичного забарвлення. Крім цього, їх усвідомленому прийняттю системи управління, сприяє ще й впевненість у тому, що демократія, це система «рівних шансів», за яких наступний електоральний цикл, може змінити баланс і тоді тими, хто підкоряються волі владної більшості можуть стати ті, хто цією більшістю є у цей час, а це, у свою чергу, утримує їх від використання механізмів та процедур, які можуть бути обернутими щодо них самих, але згодом. Судова система є тією убезпеченою, організованою формою, яка покликана упереджувати будь-які посягання політичної більшості на конституційне ядро держави демократичної, зокрема через забезпечення дотримання прав і свобод громадян гарантованих Основним Законом.

Джон Локк писав, що прагнення уникнути стану війни (коли апелювати можна тільки до неба) — ось основна причина створення спільноти, відмова від стану природи. Адже, якщо на землі існує якесь управління, якась влада, від якої можна сподіватись на допомогу, звернувшись до неї, тоді припиняється стан війни, оскільки ця вада врегульовує суперечки [1, 168].

Правитель, котрий видерся на престол з милості народу, повинен зберігати його прихильність, а це зробити буде неважко, адже народ лише бажає уникнути утисків [2, 45]. У подальших роздумах Мак'явеллі застерігає, що необхідно утримуватися від посягань на майно своїх підданців і співгромадян, і на їхніх жінок, а якщо все ж доведеться завдати комусь кровної образи, то робити це за наявності належного виправдання й очевидної причини. Але найголовніше — не можна зазіхати на чуже майно, бо люди швидше забудуть про смерть батька, ніж про втрату спадщини [2, 75]. Про важливість особистого захисту та захисту майна в межах держави писав і Руссо, вказуючи на необхідність віднайти таку форму об'єднання, котра усією спільною силою забезпечувала б особистості та майну кожного з об'єднаних індивидів захист і покровительство, і завдяки котрій кожен, приєднуючись до всіх, підкорявся б, однак, лише самому собі і залишався б так само вільним, як і раніше [3, 20-21].

Конституційні принципи народного суверенітету, поділу влади, реалізації повноважень в межах встановлених Основним Законом, є серед іншого, тим ядром, яке відображає ті засади організації публічної влади, на які погодились та приймають громадяни, адже вони є запобіжниками від авторитаризму, утисків, сваволі та дозволяють людині дивитись на свої права, свободи та обов'язки не як на виключно формально декларовані, а такі, що забезпечуються.

У моменти, коли система стримувань не спрацьовує, а висока правова та моральна культури можуть виявитись не достатніми, для самокоригування політичних суб'єктів, громадянин завжди має можливість апелювати у відносинах з виконавчою владою, а іноді

навіть з законодавчою, до суду. Закріплення у статті 55 Конституції України положення про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а також того, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, є тією аксіомою, яка цивілізує відносини в державі, переводить їх у площину сторін рівних перед законом, яких суд сприймає не як підданих та управляючих, а як на змагання за справедливе, неупереджене та рішення прийняте без конкурентних переваг. У поєднанні з положеннями статті 64 Конституції України, яка закріплює неможливість, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану обмежити права на судовий захист, значення справедливого судового розгляду піднімається на більш високий рівень, адже демонструє те, що не існує обставин, навіть надзвичайного характеру, які б змусили суд відступити від визначальної функції із забезпечення справедливого розгляду спору та винесення рішення обов'язкового для виконання сторонами.

Втім, якими б не були гарантії сформовані нормативно-правовими актами, система стримувань та противаг у відносинах між гілками влади та їх відносинах із громадянами, для матеріалізації в дійсності потребує вольових зусилля та усвідомлення значення тих процесів, які можуть підірвати основи легітимності держави в сприйнятті народом. З даного приводу, оцінюючи ситуації надлегальності та політичної премії (наявності більшості голосів) в умовах надзвичайних обставин Карл Шмітт відзначав ризик неможливості передбачення того, як вони проявлятимуться, адже вони виникають із конкретного тлумачення таких невизначених понять (і маніпулювання ними), як «суспільна безпека і порядок», «небезпека», «надзвичайний стан», «необхідні заходи», «ворожість державі та конституції», «мирний настрій», «життєво важливі інтереси» і т.д.…Свій конкретний зміст ці поняття отримують тільки на практиці і це найважливіше тільки їх конкретне застосування є визначальним у всі важкі і політично важливі часи. Крім того, у тих чи інших сумнівних випадках, які при таких невизначених поняттях виникають в політично непростій ситуації, легальний володілець державної влади вважає, що легальність на його стороні. І по третє — навіть коли виникає сумнів щодо легальності його дій, його розпорядження відразу можна виконати, не дивлячись на існуючий юридичний захист і можливість подання юридичних позовів. У суперечці з виконавчою владою і правосуддям останні майже завжди приходить надто пізно [4, С.28-29]

Одним із інструментів, яким послуговуються на міжнародному, так національному рівнях для захисту національних інтересів є спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (далі — санкції). Відповідний Закон в Україні прийнято у 2014 році, саме як реакція на надзвичайні обставини зовнішнього характеру, викликані збройною агресією РФ. Практика використання зазначеного інструменту еволюціонує, посягаючи на конституційний принцип. Логіка використання відповідних заходів, у першу чергу, передбачала застосовування до осіб, які знаходяться за межами контролю та впливу національних регуляторів та правоохоронних органів, а діяльність завдає шкоди національним інтересам. Однак, як зазначає Орен Гросс, уряд та його агенти звикають до зручності надзвичайних повноважень. Отримавши можливість діяти з меншою кількістю стримуючих факторів і обмежень, вони навряд чи захочуть відмовитися від такої свободи. Тому трапляється так, що хибний принцип поведінки, політичний чи особистий, приймаючись під приводом необхідності, згодом застосовуть під приводом зручності [5, с.1093].

Як вбачається з Державного реєстру санкцій, станом на 6 квітня 2025 року спеціальні економічні та обмежувальні заходи застосовано до 1529 громадян України та до 191 юридичної особи України. Зокрема, чинними цей момент є санкції щодо 1 особи запроваджені у 2017 році; щодо 130 осіб, запроваджені у 2018 році; щодо 370 осіб запроваджені у 2021 році; щодо 522 осіб, запроваджені у 2022 році; щодо 200 осіб, запроваджені у 2023 році; 290 осіб запроваджені у 2024; щодо 35 осіб запроваджені у 2025 році. В тому числі, у 2025 році Указом Президента №38/2025 від 19.01.25 щодо народного депутата Шуфрича Н.І. та на підставі Указу Президента № 81/2025 від 12.02.25 щодо п'ятого Президента України, народного депутата Порошенка П.О. Крім цього, еволюція застосування спеціальних економічних та обмежувальних заходів стала порівнюваною із пожиттєвий позбавленням громадян України

права на використання власного майна, оскільки щодо 231 особи санкції застосовані безстроково. Щодо юридичних осіб резидентів з 2021 року чинні санкції щодо 38; з 2022 року— щодо 18; з 2023 року — щодо 11; з 2024 року — щодо 123; 1 юридичної особи з 2025 року. Щодо 28 з них, наслідки також безстроково.

Водночас, в межах досліджуваної теми, закономірним вбачається припущення про те, що законність та обгрунтовність відповідних Указів, громадяни мають право оскаржити у суді. Відповідно до ст. 5, 6, 13, ч. 1 ст. 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів» саме перед Верховним Судом поставлено завдання щодо забезпечення сталості та єдності судової практики, а висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

27 серпня 2024 року Великою Палатою Верховного Суду винесено постанову у справі №800/162/16, у якій робиться висновок, що обсяг і результат оцінки Президентом України істотності ризиків, які стали підставою для застосування обмежувальних заходів, є поза межами судового контролю, Судовий контроль за таким рішенням є обмеженим, оскільки суд, з одного боку, не може собою підмінити Президента й здійснити власну оцінку реальності загроз національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України та, відповідно, наявності і достатності підстав для ведення таких санкцій у межах його дискреції (що означало б порушення принципу розподілу влади), але, з іншого боку, суд може перевірити дотримання меж такої дискреції та процедури введення санкцій. Фактично Верховний Суд формує принцип правильності рішення Президента, з умови дотримання процедури його прийняття, без дослідження законності обгрунтованості та співмірності. Про те, як цей процедурний підхід до легальності співвідноситься з практикою ЄСПЛ та статтею 6 Конвенції про захист прав людини буде досліджено у наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Лок Джон. Два трактати про правління. Наш формат. Київ. 2023. С.312.
2. Нікколо Мак'явеллі. Державець. Фоліо. Харків. 2019.С. 121.
3. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Port-Royal, 2001, С. 349
4. Carl Schmitt. Legality and Legitimacy. Duke University Press. 2004. P. 216
5. Oren Grosst. Chaos and Rules: Should Responses to Violent Crises Always Be Constitutional? Yale Law Journal. Vol.112. 2003. P.1011–1136

Vorobets Oksana
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Student of the 3rd year, first (bachelor) level of education

Implementation and Historical Development of Artificial Intelligence in Public Governance

In recent decades, the global landscape of public governance has undergone a profound transformation driven by the rapid development and integration of artificial intelligence (AI). Once a concept relegated to science fiction, AI is now a key component of modern administrative systems, offering the potential to enhance efficiency, transparency, and citizen engagement in public services. As governments seek to harness AI technologies to meet the demands of an increasingly digital society, questions surrounding ethical governance, data protection, regulatory frameworks, and social equity have come to the forefront. This paper explores the dual dimensions of AI in the public sector—its historical emergence and its present-day applications—while also addressing the pressing challenges and policy implications that accompany its expansion. By examining key milestones,

societal impacts, and regulatory needs, the study aims to contribute to an informed dialogue on how AI can be effectively and ethically integrated into public governance systems worldwide.

The rise of AI use in government, coupled with increased sophistication of AI applications, is triggering many public governance questions for governments worldwide. These include challenging economic problems related to labor markets and sustainable development (OECD, 2019a; World Economic Forum, 2018); societal concerns related to privacy, safety, risk, and threats (Yudkowsky, 2008); social and ethical dilemmas about fairness, bias, and inclusion (International Labour Organization, 2019); and governance questions related to transparency, regulatory frameworks, and representativeness (OECD, 2019b). [1]

Computerized data and algorithms have been widespread in public administration since at least the early 1970s. At that time the U.S. Privacy Act (1974) was adopted to combat the potential misuses of personal data contained in the computer systems of federal agencies. However, the complex algorithms and big data associated with AI are generally traced to the 1990s. Since the 1990s, the increasing availability of computational power, sophisticated machine learning techniques, and the exponential growth of digital databases have significantly reshaped public administration. Governments worldwide began exploring the potential of artificial intelligence to enhance efficiency, improve decision-making, and optimize the delivery of public services. By the early 2000s, AI-driven applications started playing a crucial role in various administrative functions, including fraud detection, predictive analytics for crime prevention, automation of document processing, and resource allocation in sectors such as healthcare, education, and transportation. The adoption of AI also facilitated the development of e-governance initiatives, enabling better interaction between citizens and government institutions through digital platforms.

As AI technologies became more sophisticated in the 2010s, their influence on governance expanded further. Governments integrated machine learning models for economic forecasting, risk assessment in social services, and real-time monitoring of infrastructure. Additionally, AI-assisted decision-making became prevalent in immigration control, environmental policy enforcement, and national security. The rise of smart cities, driven by AI-powered sensors and data analytics, also demonstrated the transformative potential of AI in urban governance. [2]

The rapid advancement of artificial intelligence presents governments with the challenge of effectively regulating its use across both public and private sectors. AI is increasingly integrated into various aspects of society, raising concerns about its ethical implications, potential risks, and the need for clear legal frameworks. Policymakers must address several key issues to ensure that AI serves the public good while minimizing harm.

Some of the most pressing policy-relevant issues related to the development and adoption of AI include job displacement and the skills necessary for humans to work alongside AI; the protection of consumer rights and the privacy of users' data; the unintended uses of AI (such as the production of “deepfake” video and audio, where images, audio, and video are combined and manipulated to produce realistic-looking revisions); the need for public education aimed at increasing digital literacy generally and AI literacy specifically; public consultation to ensure a broad representation of perspectives in the development and governance of AI; and regulation and legislation of AI to ensure transparency and accountability (Gaon & Stedman, 2018; McKelvey & Macdonald, 2019). [3]

Given these challenges, it is evident that governments must take a proactive and adaptive approach to AI regulation. Effective governance requires collaboration with experts, industry leaders, and civil society to create policies that balance innovation with ethical considerations. Without clear regulations, the risks associated with AI—such as biased decision-making, privacy violations, and misinformation—could undermine public trust in both government institutions and technological advancements. Therefore, governments must continuously refine their regulatory frameworks to ensure AI is developed and deployed responsibly.

Conclusion. The integration of artificial intelligence into public governance represents a pivotal shift in how governments operate and interact with citizens. From its roots in basic computerized systems to the complex machine learning models of today, AI has progressively shaped public administration, enabling more efficient service delivery, data-driven decision-making, and

enhanced civic engagement. However, this transformation is not without significant challenges. Ultimately, the historical development and implementation of AI in governance demonstrate both the immense potential and the complex responsibilities that accompany technological innovation. A forward-looking, human-centered approach—grounded in ethical principles and democratic values—is essential for ensuring that AI serves the public interest and contributes to sustainable and inclusive governance in the digital age.

References:

1. Zuiderwijk, A., Chen, Y. C., & Salem, F. (2021). Implications of the use of artificial intelligence in public governance: A systematic literature review and a research agenda. Government information quarterly, 38(3), 101577. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X21000137
2. Bignami, Francesca. "Artificial intelligence accountability of public administration." The American Journal of Comparative Law 70.Supplement_1 (2022): 312-346. URL: https://academic.oup.com/ajcl/article-abstract/70/Supplement_1/i312/6596541
3. Longo, Justin. "When artificial intelligence meets real public administration."
4. Canadian Public Administration 65.2 (2022): 384-388. URL: https://www.researchgate.net/profile/Justin-Longo/publication/361152677_When_artificial_intelligence_meets_real_public_administration/links/62ac9855938bee3e3f3c1ce7/When-artificial-intelligence-meets-real-public-administration.pdf?origin=journalDetail&_tp=eyJwYWdlIjoiam91cm5hbERldGFpbCJ9

Гаврилов Владислав
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Нормативно-правовий акт у країнах романо-германської та англосаксонської правової системи

Нормативно-правовий акт є універсальним інструментом правового регулювання, що присутній практично в усіх сучасних правових системах; однак ступінь його застосування та роль у кожній із них значно варіюються залежно від традицій і пріоритетів конкретної правової сім'ї.

Будучи «наймолодшим» в історичному сенсі поміж існуючих джерел права, нормативно-правовий акт є найпоширенішим на сьогодні джерелом завдяки здатності формулювати ясні, точні, зрозумілі людям юридичні правила. Крім того, поміж інших джерел права нормативно-правовий акт вирізняється: 1) загальною нормативністю, яка полягає у формулюванні таким актом загальних правил поведінки (норм), розрахованих на багаторазове застосування необмеженим колом осіб; 2) владно-розпорядчим характером, який виявляється, по-перше, у тому, що в більшості випадків правила поведінки (норми) формулюються спеціально уповноваженим суб'єктом поза волею суб'єктів, які будуть їх використовувати, а по-друге, у тому, що норми, які містяться в акті, мають загальнообов'язковий характер. [1, с. 156]

У вітчизняній юридичній літературі зазначається що нормативно-правовий акт - це різновид правового акту, що приймається в межах чітко визначеного процесу, є результатом правотворчої діяльності визначених суб'єктів та основним засобом регулювання суспільних відносин.

Нормативно-правовий акт є одним із джерел права, спрямованих на правове регулювання суспільних відносин, стрижнем цих відносин є людина, її права та свободи.

Відповідно, зміст нормативно-правового акта повинен забезпечувати можливість реалізації, захисту прав та свобод людини.

Ця теза підтверджується також тим, що в нормативно-правовому акті формулюються найбільш поширені, типізовані суспільні відносини. Такі відносини або вже існують, або перебувають у стані зародження. [1, с. 154-155]

Перевагами нормативно-правового акта серед інших джерел права є його визначеність, яка полягає у ясності, чіткості, зрозумілості для його адресата правил поведінки, а також загальнообов'язковість, яка, зокрема, може забезпечуватися і авторитетом державної влади. Однак поряд з перевагами нормативно-правовому акту властиві недоліки. На відміну від динамізму суспільних відносин, він є «застиглим», а тому схильним до віддалення від плинних суспільних відносин. Якщо до нормативно-правового акта після його прийняття не будуть вноситися уточнення, що коригують його зміст відповідно до змін у суспільних відносинах, то він рано чи пізно перестає функціонувати, перетворюючись на «омертвілий» текст, що не містить норм, які можна застосувати у реальному житті. [1, с. 155]

Нормативно-правовий акт відіграє різну роль у різних правових системах, зокрема в романо-германській та англосаксонській правовій сім'ї.

Романо-германська правова сім'я або сім'я континентального права – найстародавніша і чи не найпоширеніша у світі. Вона охоплює майже всі країни континентальної Європи (звідси походить її друга назва – «сім'я континентального права»), країни Латинської Америки, деякі країни Африки, Близького Сходу. Генезис романо-германської правової сім'ї нерозривно пов'язаний із Стародавнім Римом. Саме там, а точніше в римському праві, знаходяться її історичні коріння. Це по суті визначає характерні риси (особливості) цієї правової сім'ї, що відрізняють її від інших правових сімей сучасності. У своєму формуванні і розвитку романо-германська правова сім'я пройшла декілька етапів. Більшість компаративістів виокремлюють серед них, як правило, три основні: етап становлення (період до XIII століття); етап ренесансу (період XIII–XVIII століть), тісно пов'язаний з відродженням римського права після його тривалого занепаду; етап широкомасштабних кодифікаційних робіт (період XIX–XX століть). Хоч для розуміння особливостей сім'ї континентального права мають значення всі три етапи, для розвитку загальної теорії права, інших правових наук, розуміння джерел права та деяких специфічних державних інститутів особливо важливим є другий етап. [1. с. 321]

У країнах романо-германської правової сім'ї, основним видом правотворчості є законотворчість, а основним джерелом права – нормативно-правовий акт (закон). Законотворчість – один з різновидів правотворчої діяльності; розглядається як діяльність уповноважених органів щодо прийняття, зміни, призупинення дії та скасуванню законів і підзаконних нормативно-правових актів. Таким чином, категорія «законотворчість» співвідноситься з категорією «система законодавства», є складовим елементом (різновидом) правотворчості, а правотворчість – правотворення. [2, с. 115]

Англосаксонська правова сім'я або сім'я загального права – також є одна з найпоширеніших у світі. За притаманними їй ознаками живе майже третина населення земної кулі. Включає дві групові підсистеми – англійську і американську (точніше, правову систему США). Перша назва цієї правової сім'ї фактично виходить з того, що центральне місце в ній традиційно посідало і продовжує посідати англійське право. Друга назва – сім'я загального права (common law) – також англійського походження. Вона пов'язана із специфікою становлення, функціонування і розвитком права у Великій Британії, зокрема з роллю у цьому процесі звичаєвого права та судової практики королівських судів, яка поступово набувала загальнодержавного характеру [1. с. 324]

На мою думку, для порівняння двох цих систем можна виокремити, що Романо-германська правова сім'я характеризується високою кодифікацією норм, де головним джерелом права виступають нормативно-правові акти, що забезпечують стабільність і однозначність правового регулювання через чітко визначені закони, поділ на публічне і приватне право та систематичне застосування загальних правових норм, що знаходять своє коріння в римському праві та канонічних традиціях. На противагу їй, англосаксонська правова

сім'я базується на системі загального права, в якій судовий прецедент та звичаєве право відіграють провідну роль, що дозволяє системі бути більш гнучкою й адаптивною до конкретних життєвих обставин, хоча це іноді створює меншу визначеність норм. Таким чином, романо-германська система спрямована на забезпечення єдності та формальної законності через кодифікацію, тоді як англосаксонська система, завдяки своїй орієнтації на судову практику, дозволяє праву еволюціонувати відповідно до потреб суспільства за рахунок постійного тлумачення та застосування норм у конкретних справах.

Україна наближена до романо-германської правової системи, що виступає базою для формування стабільного правового порядку. Ця система, заснована на принципах кодифікації та законності, забезпечує чітку ієрархію нормативно-правових актів, з Конституцією на вершині як найвищим законом. Законотворча діяльність в Україні спрямована на створення загальних, передбачуваних норм, що регулюють суспільні відносини і захищають права та свободи громадян. Такий підхід сприяє не лише правовій визначеності, але й гарантує можливість своєчасного оновлення законодавства з урахуванням змін у соціальному житті, що є надзвичайно важливим для ефективного регулювання суспільних відносин.

У підсумку, нормативно-правові акти, як наймолодше й одночасно найпоширеніше джерело права, забезпечують сучасним правовим системам можливість встановлення ясних, точних і загальнообов'язкових норм поведінки. Завдяки своїй здатності формулювати загальні правила, ці акти виступають основою стабільності та передбачуваності суспільного правопорядку, але їх ефективність залежить від регулярного оновлення з урахуванням змін у соціальних відносинах. В Україні, яка оперує за моделлю романо-германської правової системи, головну роль у правовому регулюванні відіграє законотворчість, що забезпечує чітку ієрархію нормативних актів з Конституцією на вершині. Це дозволяє не лише гарантувати захист прав і свобод громадян, але й створювати умови для своєчасного оновлення законодавства відповідно до потреб суспільства.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М.І. Загальна теорія права: підручник. – Київ: Ваіте, 2015. – 392 с.
2. Пархоменко Н.М.; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; наук. консультант В.Д. Бабкін. – Київ, 2009. – 364 с

Гавришкевич Ігор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Військовий інститут,
офіцер-слухач 1 курсу ОС "*Магістр*"

Розстріли українських військовополонених як системне порушення норм міжнародного гуманітарного права

Відповідно до Єдиних звітів оприлюднених офісом Генерального прокурора України у період з 2022 року і по теперішній час було обліковано 137 018 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, з них за 2022 рік – 50 625 справ з яких за ст. 438 ККУ[1] (Порушення Законів і звичаїв ведення війни) – 49 483 справи, за 2023 рік обліковано 54 569 справ з них 53 463 справи за ст. 438 ККУ (Воєнні злочини), за 2024 рік – 27150 справ – 26 322 за ст. 438 ККУ (Воєнні злочини), за 2025 рік 4674 справи – 4467 за ст. 438 ККУ (Воєнні злочини) і 2 за ст.427 ККУ (Злочин агресії).

Особливу увагу привернули діяння, скоєні протягом жовтня-листопада 2024 року, за фактом яких прокуратура відкрила 13 справ щодо розстрілів 54 українських військовополонених, що становить третину всіх таких проваджень у 2024 році.

Станом на зараз прокуратура веде розслідування 53 кримінальних проваджень, пов'язаних із розстрілами 177 українських військовополонених. Більшість цих злочинів зафіксовано у 2024 році – 37 проваджень щодо розстрілу 109 людей.

У період з травня 2024 року по теперішній час кількість розстрілів українських військовополонених зросла вдвічі відповідно до статистики, що випливає із кількості публікацій відео розстрілів у засобах масової інформації, а також заяв Уповноваженого з прав людини та Генерального штабу Збройних Сил України, щодо розстрілів українських військовополонених. В той же час за заявою представника офісу Генерального прокурора тенденція до зростання таких випадків проявилась з листопада 2023 року. [2]

Згідно зі статтею 8 Римського статуту МКС, воєнні злочини, по відношенню до військовополонених включать такі акти: умисне вбивство, умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд, примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави, вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався, хоч за ст. 438 ККУ дані діяння кваліфікуються лиш за ознакою жорстокого поводження з військовополоненими, що як наслідок відповідно до ч.2 спричинило загибель людини.

У справі Челебічі, яка розглядалася в МКТЮ і стосувалася скоєння воєнних злочинів у таборі для військовополонених Челебічі, Судова палата визнала Мучича, одного з обвинувачених, відповідальним згідно з принципом командної відповідальності, зокрема, за вбивства, тортури, умисне заподіяння сильних страждань, нелюдське і жорстоке поводження. [3]

Одна з версій з чим може бути пов'язана тенденція зростання кількості випадків розстрілу українських військовополонених за принципом "командної відповідальності" – це прийняття Державною Думою Російської Федерації та Радою Федерацій РФ Федерального закону від 23.03.2024 № 64-ФЗ "Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації та Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації"[4] та Федерального закону від 23.03.2024 № 61-ФЗ "Про внесення змін до Федерального закону "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в Російській Федерації"[5], статтю 34 Федерального закону "Про військовий обов'язок і військову службу" та визнання таким, що втратив чинність Федерального закону № 270-ФЗ "Про особливості кримінальної відповідальності осіб, які залучаються до участі у спеціальній військовій операції".

Зазначені нормативно-правові акти підривають засади Міжнародного гуманітарного права – Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду, щодо неминучості справедливого покарання за вчинені злочини, а також розмивання механізму справедливого суду та принципу гуманізму, що в свою чергу спонукають до вчинення воєнних злочинів військовослужбовцями Російської Федерації, які почали проходження служби зі стін Установ відбування покарання або слідчого ізолятору.

Зі слів очільника департаменту з розслідування воєнних злочинів офісу Генерального прокурора Юрія Бєлоусова [6], найбільша кількість облікованих правопорушень за фактом розстрілу українських військовополонених здійснена на Донецькому і Запорізькому напрямках, де присутні підрозділи "Шторм-Z", "Шторм-V", які складаються з ув'язнених РФ, що проходять службу у Збройних силах Російської Федерації і беруть участь у збройній агресії проти України, що ситуативно свідчить про те, що політика прийняття Федерального Закону від 24 червня 2023 р. № 270-ФЗ "Про особливості кримінальної відповідальності осіб, які залучаються до участі у спеціальній військовій операції" вищим військово-політичним керівництвом Російської Федерації і є причина або передумова розстрілу українських військовополонених.

Військовослужбовці Збройних сил Російської Федерації, які здійснювали розстріл українських військовополонених, тобто протиправне діяння передбачене ст. 438 ККУ, і є виконавцями злочину відповідно до ч. 2 ст. 27 Кримінального кодексу України.

Військовополонені є hors de combat (комбатанти поза боєм) та після взяття в полон є

захищеною категорією за своєю природою, про що йдеться в п. а, ч. 2 ст 8 РС МК,С, отож МГП їх відносить до осіб, які припинили брати участь у конфлікті, про це ясно вказує ст. 41 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій.

Зважаючи на широкомасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, в контексті ч.1 ст. 8 РС кваліфікується як, "в рамках широкомасштабного вчинення", де Міжнародним кримінальним суд ознака "широкомасштабність" визначається за географічним критерієм та критерієм кількості жертв.

Допустимі різні варіації поєднання цих критеріїв: значне географічне охоплення та значна кількість жертв, також можливе незначне географічне охоплення і відносно незначна кількість жертв, незначне географічне охоплення і значна кількість жертв.

Наявність факту "широкомасштабності" вказує на контекст "командної відповідальності" в межах кваліфікації злочинів за ст. 438 КК України, ІІІ Женевської конвенції та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І).

В аспекті нашого дослідження щодо встановлення факту можливої причетності інших учасників злочину проти людяності в межах ст. 27 КК України було встановлено наступне:

Командири підрозділів на місцях, а саме командири відділення, взводу, роти, батальйону, з'єднання, корпусу, бригади, оперативно-тактичного угрупування військ і зокрема командувачі округів, видів і родів ЗС РФ повинні запобігати і не могли не знати про подібні випадки, що є прямим порушенням Женевських конвенцій. З огляду на це, їхню участь у цих злочинах слід кваліфікувати відповідно до ч. 4 ст. 27 КК України – підбурювачі.

У контексті збройної агресії Російської Федерації проти України "колективна природа злочину" супроводжується централізовано "політикою держави", аргументи наводились попередньо.

Взявши до уваги діяння, що спрямовані на залучення ув'язнених до ведення збройної агресії проти України, а також узаконення механізму слід наголосити на причетності військово-політичного керівництва РФ, що планує та реалізує політику з підтримки та ведення збройної агресії, наслідком якої є страти українських військовополонених, що є прямим порушенням норм Женевських конвенцій.

Тож, з огляду на вище викладене, при кваліфікації діянь, що пов'язані з розстрілом українських військовополонених, слід зважати на ознаки системності вчинення такого виду воєнних злочинів, з метою встановлення повноти доказів з встановленням повного ланцюга командної відповідальності у розумінні ст. 28 Римського статуту, для невід'ємного забезпечення права на справедливий суд осіб, що будуть притягатися до відповідальності зі сторони Російської Федерації.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n4110
2. Офіс Генерального прокурора України. Офіційний сайт. URL: https://gp.gov.ua/
3. Настільна книга судді:матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини.С.631
4. Федерального закону від 23.03.2024 № 64-ФЗ "Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації та Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації" URL: http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202403230018?index=3
5. Федерального закону від 23.03.2024 № 61-ФЗ "Про внесення змін до Федерального закону "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в Російській Федерації" URL: http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202403230017.
6. За фактами розстрілів 45 українських полонених порушено 19 справ, - Офіс генпрокурора. URL: https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-za-faktami-rozstriliv-45-ukrainskikh-polonenikh-porusheno-19-sprav-ofis-genprokuro.

Гахова Таїсія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Етичні стандарти діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану

Ключовим завданням органів державної влади та місцевого самоврядування є забезпечення реалізації інтересів суспільства. Неоціненну роль в регулюванні діяльності посадових осіб згаданих органів мають професійні етичні стандарти. Попри те, що у свідомості широких мас етичні стандарти не мають першості у впливі на свідомість представників публічної влади, саме принципи професійної етики слугують основою розробки концепції особистісних вимог, необхідних для несення публічної служби. Метою професійної етики є забезпечення професійної діяльності службовців в інтересах громадян і суспільства, а також запобігання потенційним зловживанням владою і порушенням закону [1, с. 148]. Очевидним є той факт, що формування принципів професійної етики не може відбуватися у відриві від загальносуспільних здобутків загальної етики. Відповідно, принципи стають таким собі віддзеркаленням сучасних уявлень про моральність та актуальних загальнолюдських вимог до поведінки індивіда. Н.Г.Сорокіна зазначає, що професійна етика публічної служби ґрунтується на трьох факторах: цінностях і нормах соціальної групи (класу), до якої відноситься публічний службовець; цінностях і нормах публічної служби як особливої соціально-професійної групи; індивідуальних цінностях і нормах публічного службовця як особистості [2, с. 20]. Однак система принципів професійної етики формується не лише з огляду на напрацювання загальної етики, а й зважаючи на ті виклики, з якими зіштовхується держава та суспільство.

В умовах дії воєнного стану всі інститути публічної влади стикаються з необхідністю оперативно реагувати на нові суспільні запити та проблеми в сприянні реалізації прав та свобод фізичних та юридичних осіб. За таких обставин професійні етичні вимоги до державних службовців посилюються. І хоча, в більшості випадків, законодавство містить сталий перелік етичних вимог, на нашу думку, вони мають бути переосмислені та розумітися наступним чином.

Верховенство права та законність. Дотримання принципів верховенства права та законності є основоположним елементом професійної етики публічних службовців будь-якого спрямування. Однак ті загрози, з якими зіштовхується держава впроваджуючи воєнний стан, ставлять великий знак питання стосовно можливості дотримання обох. Конституційний суд України в своїх рішення неоднорозаво розкривав значення принципу верховенства права:

«Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо » [3]. В умовах хаосу, який несе за собою збройна агресія, діяльність публічної влади більше, аніж будь-коли, має здійснюватися з огляду на принцип верховенства права. Дещо складнішою є ситуація з дотриманням принципу законності. П.М.Рабінович визначає законність як режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права [4, с.104]. Необхідність дотримання вимог національного законодавства є безспірним фактом, однак деякі очевидно проблемні в умовах потреби у швидкому реагуванні процесуально-бюрократичні аспекти створюють додаткові труднощі для приватних осіб в процесі реалізації своїх прав. За таких обставин видається прийнятним факт, наприклад, скорочення на розсуд уповноваженого суб'єкта процесуальних термінів розгляду адміністративних звернень громадян в прифронтових регіонах задля досягнення загальної мети діяльності публічної влади - сприяння реалізації прав та свобод громадян. Разом з тим, ця проблема висвітлює необхідність в наступному принципі професійної етики, який ми вважаємо за доцільне розглянути.

Гнучкість. Здійснення діяльності в умовах воєнного стану супроводжується взаємодією як з новими правовими питаннями, які можуть не бути чітко врегульованими законодавством, так і комунікацією з особами різних категорій в умовах підвищеної напруги. Відповідно і у здійсненні повноважень, і у процесі спілкування публічний службовець повинен оперативно реагувати на запити зацікавлених осіб, знаходити найбільш прийнятні шляхи вирішення проблем, що виникають, та зберігати професійний рівень комунікації.

Збереження конфіденційності персональних даних. Розвиток технологій створив безліч можливостей для вдосконалення сфери публічного управління, однак в умовах ведення гібридних війн переваги перетворилися на додаткові фактори ризику. Робота над захистом персональних даних приватних осіб має бути пріоритетом в діяльності публічних службовців. Неодноразово українське суспільство ставало свідками кібератак на основні державні реєстри та бази даних. Разом з тим, під загрозою опинилися й дані, які містилися у фізичних документах, покинутих на територіях, що тимчасово не перебувають під контролем України. Використання такої інформації ворогом, особливо якщо вона стосувалася військовослужбовців або осіб, які вели волонтерську діяльність, створює безпосередню небезпеку життю громадян.

Обмеження свободи слова у стратегічних питаннях. Навіть в умовах мирного часу представники публічної влади є обмеженими у розповсюдженні інформації, отриманої в процесі професійної діяльності. Однак в умовах воєнного стану цей стандарт-вимога набуває кардинально іншого значення. Стратегічно важлива інформація, яка перебуває у розпорядженні службовців, не має бути поширеною у медіа або соціальних мережах, якщо існує ризик, що вона може бути застосована ворогом під час ведення бойових дій або іншої діяльності, спрямованої на підрив життєздатності держави. Ба-більше, особисті висловлювання не мають завдавати шкоди загальному іміджу органів державної влади та місцевого самоврядування в очах громадян, оскільки це може спровокувати додаткову хвилю нестабільності всередині країни.

Прозорість. Незважаючи на потребу у захисті персональних даних та обмеженні розповсюдження критично важливої інформації, службовці органів публічної влади повинні дотримуватися принципу прозорості в процесі здійснення своєї діяльності. Цей стандарт професійної етики є необхідним для поліпшення доступу населення до одержання державних послуг, а також сприятиме зниженню напруги в суспільстві в умовах нестабільності та браку інформації.

Доброчесність. Цей стандарт є засадничим елементом професійної етики публічного службовця. Разом з тим, саме його поняття є найбільш розмитим, тож це створює широке поле можливостей для порушень. Нехтування принципом доброчесності є недопустимим в мирний час, однак його порушення в умовах воєнного стану є зухвалим ігноруванням загальнолюдських уявлень про моральність. Так, Національне агентство з питань запобігання корупції провело аналіз корупційних загроз у сфері публічних закупівель, внаслідок чого дійшло до висновку про підвищену небезпеку порушення принципу доброчесності. Основними факторами ризику стали можливість подання тендерних пропозицій за ціною, вищою за очікувану вартість; зловживання закупівлями через електронний каталог; застосування «штучних перепон» у закупівлях для надання переваги необхідному учаснику;

Корупційні зловживання шляхом укладення прямих договорів; неможливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності замовників під час проведення спрощених процедур закупівель; інші (нецінові) критерії оцінки пропозицій як інструмент зловживання тощо [5]. Попри це порушення вимог доброчесності можливе і на нижчому - місцевому - рівні. До прикладу, існують значні ризики того, що публічні службовці, які здійснюють розподіл гуманітарної допомоги, можуть приховувати її реально існуючі обсяги для подальшого перепродажу або ж реалізовувати поділ за принципом непотизму.

Компетентність. Здійснення професійної діяльності у сфері публічної влади має ґрунтуватися на достатній кількості знань та навичок. Це є безсумнівним фактом. Однак

окремою проблемою, яку ми прагнемо висвітлити в роботі, є питання відновлення військових судів. З практичної точки зору, загальні суди завжди були надзвичайно завантаженими. Однак в умовах воєнного стану тиск на них посилюється і за рахунок справ, які пов'язані з воєнним станом опосередковано, і за рахунок справ, які розглядають злочини військовослужбовців. О.С.Ткачук, суддя Великої Палати Верховного суду, зазначив: «Відсутність у більшості суддів загальної юрисдикції досвіду військової служби призводить до недостатнього розуміння специфіки військових правовідносин, військових статутів та умов служби. В умовах шаленого судового навантаження на діючих суддів, може страждати якість розгляду військових судових справ, адже ці справи часто пов'язані зі складними питаннями військового права, статутними обов'язками, бойовими умовами та морально-психологічними викликами, характерними для воєнного стану і бойових дій » [6]. Фактичний брак необхідних знань серед суддів створює етичну дилему: чи може « звичайний » суддя без необхідної кваліфікації у сфері, що пов'язана з розумінням особливостей військової вертикалі, прийняття рішень у такій специфічній галузі та й норм військового права взагалі ухвалювати судові рішення щодо настільки специфічного різновиду правовідносин? На нашу думку, ні.

Отже, професійні етичні стандарти публічних службовців відіграють ключову роль у ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони є відображенням не лише загальних уявлень про позитивний образ особистості, що має громадське схвалення та довіру, а й відповіддю на виклики, з якими зіштовхується суспільство. Умови воєнного стану потребують від представників органів публічної влади дотримання принципів верховенства права та законності, гнучкості, збереження конфіденційності, стриманості та обачності у висловлюваннях, прозорості, доброчесності та компетентності. Додержання цих принципів сприятиме реалізації мети органів публічної влади - сприяння в реалізації прав та законних інтересів приватних осіб - навіть у надскладних умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Бралатан В. П. Професійна етика: навч. посібник. Центр учбової літератури, 2011. – 251 с.
2. Сорокіна Н. Г. Морально-етичні основи публічної служби в умовах трансформації влади в Україні : моногр. – Дніпро : ГРАНІ, 2020. – 224 с.
3. Каталог юридичних позицій КСУ. Верховенство права. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava (дата звернення: 15.03.25)
4. Рабинович М.П. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник – Львів : Край, 2007. – 192 с.
5. Веб-сайт НАЗК. URL: https://nazk.gov.ua/uk/koruptsijni-ryzyky-v-publichnyh-zakupivlyah-pid-chas-voyennogo-stanu-rekomendatsiyi-nazk/ (дата звернення: 17.03.25)
6. Ткачук О.С. Військові суди = Правосуддя для військових. Веб-сайт « Українська Правда » URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2025/02/6/7496723/ (дата звернення: 19.03.25)

Герасимчук Ірина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Магістр"

Правова невизначеність рішень публічної влади у воєнний час

Тема правової невизначеності та шляхи її вирішення були актуальними та досліджувалися правниками у всьому світі. Наприклад, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядав це питання у справі «Лівійк проти Естонії» [1]. ЄСПЛ постановив, що естонський злочин «зловживання службовим становищем» ґрунтується на нечітких і незрозумілих законах, успадкованих від колишньої радянської правової системи. Суд дійшов

висновку, що тлумаченню та застосуванню цього закону бракувало чіткості та передбачуваності, яких вимагає Конвенція, що призвело до правової невизначеності. Таким чином, можна сказати, що правова невизначеність виникає, коли закони недостатньо чіткі чи передбачувані, що ускладнює розуміння окремими особами та органами влади їхніх прав і обов'язків. Це підкреслює важливість чіткого та точного законодавства для запобігання правовій невизначеності, гарантуючи, що особи та органи влади можуть розуміти та передбачати правові наслідки своїх дій.

У воєнний час правова невизначеність виникає через швидкі зміни законодавства, спрямовані на задоволення потреб національної безпеки. Верховна рада України приймає постанови з положеннями про комендантську годину, військову силу, прикордонний контроль і обмеження прав. Ці заходи часто є тимчасовими, до закінчення самого воєнного стану та 30 днів після цього.

Крім того, починаючи з 2022 року Україні довелося швидко мобілізувати ресурси, Кабінет міністрів України та органи місцевого самоврядування часто змушені приймати рішення щодо військових закупівель та розподілу ресурсів без чітких правових вказівок, оскільки навіть Конституцією прийнятою у 1996 році не було передбачено алгоритм дій для органів публічної влади у випадку оголошення воєнного стану. Також це стосується питання виборів президента. Існуючі закони є недостатніми та нечіткими щодо їх застосування у воєнний час, тому остаточне рішенння покладається на їх тлумачення Конституційним судом України.

Разом з цим, Алексєєнко О. та Геник С. у своїй роботі описують, як судова система адаптується до нових умов воєнного часу. Вони акцентують саме на складнощах, з якими зіштовхується судова система під час війни, зокрема в умовах російської агресії. Окрім викликів з утриманням незалежності суддів та неупередженості судів, під час війни часто відбувається призупинення звичайних судових процедур, зміна механізмів судочинства та повноважень суддів, що теж призводить до зростання правової невизначеності [2].

Ще однією проблемою правової невизначеності є питання державного імунітету. Цікавим є дослідження Шарль-Едуара Рено, у якому він звертає увагу на рішення Верховного суду України. Ми можемо побачити, як Україна оскаржила імунітет Росії в справах про військові злочини. Це питання є не лише внутрішнім, а й міжнародним викликом, оскільки існує необхідність перегляду традиційних правових норм щодо державного суверенітету та імунітету під час війни, що часто суперечить вимогам міжнародного права [3].

Варто зазначити, що у відповідь на ці виклики Україна вжила низку заходів для подолання правової невизначеності. Перш за все, оголошення воєнного стану надає уряду широкі повноваження для вирішення потреб національної безпеки, хоча це створює тонкий баланс між безпекою та верховенством права.

Одним із способів пом'якшення правової невизначеності під час війни є адаптація правової системи до нових умов. Важливим кроком є дослідження Гончаренко Г.А. міжнародного досвіду, який допомагає зрозуміти, як інші країни, що пережили кризу або воєнний конфлікт, змогли подолати правову невизначеність. Ізраїль, Південна Корея та Хорватія, розробили правові рамки військового часу, які допомагають підтримувати правову визначеність у кризових ситуаціях. Ці країни запровадили спеціальні правові процедури для прийняття термінових рішень, таких як військова мобілізація та розподіл ресурсів, без порушення верховенства права. Україна може використати досвід деяких із цих практик, забезпечивши, щоб її правова система могла більш ефективно вирішувати виклики воєнного часу [4].

Таким чином, правова невизначеність у воєнний час створює значні виклики для органів державної влади в Україні. Часті законодавчі зміни, тимчасові правові норми та надзвичайні заходи ускладнюють прийняття рішень, зокрема, у питаннях національної безпеки та прав людини. Щоб подолати цю невизначеність, Україна має стабілізувати свої правові норми, захистити права громадян і використати міжнародний досвід для

впровадження найкращих практик. Адаптувавши свою правову систему до вимог воєнного часу, Україна може забезпечити більш передбачувані та юридично обґрунтовані рішення, які підтримують як національну безпеку, так і верховенство права.

Список використаних джерел:

1. Справа «Лівійк проти Естонії» CASE OF LIIVIK v. ESTONIA: сайт URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-85151%22]}.
2. Litigation in Times of War / Oleksandr Aleksyeyenko (Partner), Sviatoslav Henyk (Senior Associate), May 2023: сайт URL.: https://www.lawgazette.co.uk/practice-points/litigation-in-times-of-war/5115954.article.
3. The limits of the state liability exemption in wartime / Charles-Edouard Renault, December 2023: сайт URL.: https://www.ibanet.org/limits-state-liability-exemption-wartime.
4. Зарубіжний Досвід Правового Регулювання Публічного Управління в Умовах Надзвичайних Ситуацій і Воєнного Стану: Уроки для України на Третьому Році Війни / Гончаренко Ганна Анатоліївна, Лютий 2024: сайт URL.: https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/download/25287/22690/.

Голоха Аріна
Сумський державний університет,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Шляхи вдосконалення міжнародно-правової відповідальності за шкоду довкіллю під час війни

Поняття «екоцид» відноситься до категорії міжнародних злочинів, які спрямовані проти навколишнього природного середовища та можуть мати катастрофічні наслідки для природи і здоров'я населення. Екоцид можна розглядати як неологізм, що походить від грецького «oikos» (дім) і латинського «caedere» (руйнувати, убивати), що по суті означає умисне знищення довкілля [1, с. 1].

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року створило нові умови. Щодня фіксуються злочини проти довкілля та українського народу. Від початку війни ми бачимо масштабне, а часто цілеспрямоване знищення природних ресурсів, екосистем, промислових та інфраструктурних об'єктів України, що спричинило масове забруднення довкілля.

Напрями вдосконалення міжнародно-правової відповідальності за шкоду довкіллю під час війни передбачають розширення правових механізмів, удосконалення нормативної бази та підвищення відповідальності за військові злочини проти навколишнього середовища. У цьому контексті ключовими аспектами є вдосконалення чинних міжнародних договорів, адаптація існуючих правових інструментів до нових умов збройних конфліктів, а також посилення міжнародного співробітництва щодо розроблення стандартів, які б забезпечили захист довкілля.

З метою вирішення описаних проблем має бути втілено на практиці ряд змін. По-перше, труднощі міжнародно-правової кваліфікації нищення довкілля як міжнародного воєнного злочину мають бути усунуті. По-друге, має бути конкретизовано значення термінів і понять, що впливають на поріг доказування вчинення злочинів, порушень приписів міжнародного гуманітарного права проти довкілля. По-третє, слід посилити інституційну спроможність міжнародних судових та позасудових органів в частині розслідування та здійснення правосуддя за вчинення воєнних злочинів, порушень приписів міжнародного гуманітарного права проти довкілля, зокрема, у період ведення воєнних дій.

Проаналізувавши низку джерел, ми виділяємо наступні рекомендовані напрями:

Таблиця 1. Напрями вдосконалення міжнародно-правової відповідальності за шкоду довкіллю під час війни

№ з/п	*Напрям*	*Значення*
1.	Удосконалення міжнародно-правових стандартів у сфері захисту довкілля під час війни	Основою для вдосконалення є Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976 р.) та Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977 р.) [2;3], які закладають норми щодо захисту довкілля під час воєнних дій. Проте, через зміни у характері сучасних конфліктів та новітні засоби ведення війни, ці документи потребують оновлення, що дозволить зробити їх більш актуальними та ефективними.
2.	Інтеграція поняття екоциду як міжнародного злочину	На сьогодні екоцид стає все більш обговорюваним у міжнародному праві. Визнання екоциду міжнародним злочином, рівнозначним злочинам проти людяності чи воєнним злочинам, допомогло б посилити відповідальність за значну шкоду довкіллю під час збройних конфліктів. Країни, як-от Вануату та інші тихоокеанські держави, активно виступають за включення екоциду до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Це створить прецедент для відповідальності не лише за людські жертви, а й за руйнування екосистем, на яких базується життя місцевих громад і загалом екологічна стабільність планети.
3.	Запровадження санкцій за порушення екологічних норм у військових конфліктах	Ефективним засобом може стати посилення санкцій на міжнародному рівні за екологічні злочини, що мають місце під час збройних конфліктів. Це можуть бути як економічні санкції, так і політичні обмеження щодо держав, які спричиняють значну шкоду довкіллю під час воєнних дій. Наприклад, країни, що порушують екологічні норми, можуть втратити доступ до міжнародного фінансування або зіткнутися з обмеженнями на участь у міжнародних організаціях.
4.	Зміцнення ролі Міжнародного кримінального суду	Міжнародний кримінальний суд може відігравати важливу роль у притягненні до відповідальності осіб, винних у злочинах проти довкілля під час війни. Для цього необхідне розширення юрисдикції МКС, зокрема введення у Римський статут положень, що стосуються захисту навколишнього середовища та введення в нього категорії екологічних злочинів. У цьому контексті важливо, щоб міжнародне співтовариство надало підтримку МКС, а також сприяло тому, щоб більше країн приєдналися до Римського статуту.

5.	Участь неурядових організацій та громадянського суспільства	Неурядові організації (НУО) та громадянське суспільство відіграють важливу роль у документуванні екологічних злочинів та поширенні інформації про них. НУО, такі як Stop Ecocide International та інші природоохоронні організації, активно працюють над питанням міжнародно-правового захисту довкілля під час збройних конфліктів, створюючи базу даних, яка може бути використана як доказ для притягнення до відповідальності винних.
6.	Покращення механізмів моніторингу та звітності	Для забезпечення прозорості та зменшення шкоди довкіллю під час конфліктів необхідні ефективні механізми моніторингу, які дозволяють документувати випадки екологічних порушень. Організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста та ООН, можуть посилити свої спостережні місії, щоб зосередити більше уваги на випадках руйнування екосистем. Системи моніторингу та звітності мають бути удосконалені, що дозволить забезпечити доступ до інформації для міжнародної спільноти, зокрема для розслідувань і притягнення винних до відповідальності.
7.	Підвищення відповідальності держав за шкоду довкіллю під час збройних конфліктів	Держави повинні брати на себе зобов'язання щодо відшкодування збитків, спричинених довкіллю під час війни. Це може бути закріплено в міжнародних договорах та угодах, які встановлюють обов'язок відшкодування за екологічну шкоду. Держави, що беруть участь у конфліктах, також повинні нести відповідальність за відновлення екосистем, які зазнали руйнувань.

Створено автором

Відома громадська організація «Екологія-Право-Людина» висунула низку нормативно-правових пропозицій для вирішення існуючих проблем міжнародно-правової відповідальності за шкоду довкіллю під час війни. Ми цілком погоджується з цими ініціативами, адже вони спрямовані на посилення правового захисту природного середовища в умовах збройного конфлікту та зокрема можуть бути корисними для захисту екології України під час війни.

Серед основних пропозицій:

Включення поняття «навколишнє природне середовище» до статті 8 (iv) (b) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що закріпить його як об'єкт міжнародно-правового захисту.

Визначення поняття «природне середовище» у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій (1949 р.), що забезпечить його окремий захист у міжнародному гуманітарному праві.

Ратифікація Україною Римського статуту МКС, що дозволить залучати міжнародний судовий механізм для розгляду екологічних злочинів під час війни.

Доповнення Додаткового протоколу I Женевських конвенцій чіткими дефініціями «широка шкода довкіллю», «довгочасна шкода довкіллю» та «серйозна шкода довкіллю».

Зміна формулювання у частині 3 статті 35 Протоколу з «які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть» на «які завдали або створили ризик завдання», що уточнить

юридичну відповідальність за завдану шкоду.

Включення до статті 55 Протоколу визначення поняття «турбота про захист довкілля», що посилить його правовий статус у військових конфліктах.

Вилучення із статті 8 (iv) (b) Римського статуту МКС фрази «яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою», що дозволить усунути правові лазівки для виправдання шкоди довкіллю під час військових дій.

Чітке визначення в Додатковому протоколі І Женевських конвенцій термінів «звільнення небезпечних сил» та «наступні тяжкі втрати серед цивільного населення» для однозначного тлумачення наслідків екологічних катастроф у війні.

Створення окремого підрозділу в структурі МКС, який би спеціалізувався на розслідуванні злочинів, пов'язаних із завданням шкоди довкіллю.

Запровадження ad hoc механізму відповідальності за злочини проти України, який би діяв від імені міжнародного співтовариства та розглядав, зокрема, випадки екоциду.

Розробка міжнародного багатостороннього договору, що передбачатиме співпрацю з Україною у документуванні, оцінці та компенсації завданої довкіллю шкоди внаслідок війни.

Прийняття нової міжнародної угоди щодо захисту довкілля під час збройних конфліктів та встановлення відповідальності за завдану шкоду.

Розгляд питання відповідальності за злочини проти довкілля через ухвалення спеціальної резолюції Генеральної Асамблеї ООН для закріплення міжнародних механізмів реагування [4, с. 6-7].

Війна в Україні демонструє необхідність удосконалення міжнародних механізмів для захисту довкілля під час збройних конфліктів. Збільшення відповідальності за екоцид, посилення ролі МКС, а також розробка нових міжнародно-правових стандартів можуть допомогти зберегти довкілля навіть в умовах конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Генеза екоциду: на межі між війнами, науковим доробком та політичними іграми. Ч 1. Екологія-Право-Людина. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/GENEZA-EKOTSYDU1205.pdf
2. History. Ecocide Law. URL: https://ecocidelaw.com/history/.
3. 1976 Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of EMT. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/1976-enmod-icrc-factsheet.pdf
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), Протокол ООН від 08.06.1977 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

Гращенков Кирило
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 3 курсу ОС "Бакалавр"

Забезпечення прав громадян під час воєнного стану: актуальні питання надання безоплатної правової допомоги

Війна рф проти України спричинила значне зростання кількості громадян які опинилися в складних життєвих обставинах та потребують різного виду допомоги. Визначивши людину найвищою соціальною цінністю, Україна визнала своїм головним обов'язком утвердження і забезпечення її прав і свобод. Конституція та Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» закріплюють право на безоплатну правничу допомогу.

В аспекті безоплатної правничої допомоги слід зазначити, що вона є похідною від загального поняття правової допомоги, яка розглядається як надання правових послуг, мета яких полягає у забезпеченні реалізації прав і свобод людини та громадянина, захисті цих прав і свобод, їх відновленні у випадках порушення. В свою чергу БПД гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [1].

Закон поділяє БПД на первинну, яка полягає в наданні правничих послуг, що не пов'язані із доступом осіб до правосуддя, і вторинну, яка полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. До системи надання БПД входять: координаційний центр з надання правничої допомоги; суб'єкти надання безоплатної первинної правничої допомоги; суб'єкти надання безоплатної вторинної правничої допомоги [1].

Надання БПД ускладнюється через багатократне збільшення кількості осіб які її потребують, обмеження доступу окремих категорій осіб до отримання БПД, потребу збільшення державного фінансування та залучення кадрового складу для надання БПД.

В сьогоднішніх умовах отримання БПД потребують багато вразливих верств населення України, тобто це люди, які потрапили у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх чи внутрішніх чинників, а також це малозабезпечені особи. Серед факторів щодо складних життєвих обставин, в які людина може потрапити в умовах війни, відносять шкоду, завдану бойовими діями та тимчасовою окупацією [2]. Серед категорій осіб, що потребують БПД внаслідок воєнних дій можна виокремити наступні: діти, внутрішньо переміщені особи, особи, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, військовослужбовці, громадяни України, які перебувають закордоном тощо.

Перелічені категорії осіб потребують професійних правових роз'яснень. Зокрема, найбільш поширеними запитами серед військовослужбовців є: питання щодо проходження військової служби за контрактом; питання щодо мобілізації; медичні питання; питання матеріально-соціального забезпечення; питання виплат, пільг, та компенсацій; питання стосовно статусу учасника бойових дій; житлові питання; трудові питання; пенсійні питання [3], тощо. Для цивільних категорій осіб, це питання, що стосуються порядку набуття статусу внутрішньо переміщеної особи, отримання компенсації за знищене майно, отримання пенсій, субсидій, соціальних виплат, забезпечення житлом, відновлення втрачених документів, працевлаштування, отримання освітніх послуг тощо.

Актуальним питанням в умовах воєнного стану є доступ до отримання БПД. Це включає в себе територіальну доступність до суб'єкта надання БПД, а також можливість дистанційно звернутись та отримати відповідну допомогу. Законодавство передбачає наявність спеціальних координаційних центрів з надання правової допомоги, бюро безоплатної правової допомоги, адвокатських об'єднань, юридичних клінік [4]. З метою забезпечення доступу до інформації про режим роботи, адресу розташування бюро безоплатної правничої допомоги, постійно оновлюється мапа, доступ до якої знаходиться за посиланням https://bit.ly/bpd_buro [5].

Але ж ми можемо констатувати, що в умовах воєнного стану ніхто не зможе гарантувати безперервність надання такої допомоги відповідними органами та структурами. Тому актуальною є дистанційна правова допомога населенню, яка стає в нагоді, коли громадяни знаходяться у віддалених районах від обласних центрів або за станом здоров'я, чи з інших особистих підстав не мають можливості на особисту зустріч. З цією метою створені спеціальні електронні застосунки, через які можливо проводити онлайн-консультації [4].

Є очевидним, що багато осіб не мають фізичної можливості отримати БПД. Так, доступ до правової допомоги обмежується громадянам України, які опинилися в окупації – на цих територіях українських сегмент інтернету може бути приглушений, або ж доступ до інтернету відсутній взагалі. Це означає, що правова допомога не може надаватись, зважаючи на місцеперебування особи в окупації, або на територіях ведення бойових дій [5].

Для забезпечення ефективного функціонування системи надання БПД необхідними умовами також є достатнє державне фінансування, а також кадрове забезпечення фахівцями в

галузі права. Слід наголосити на важливості діяльності як державних, так і недержавних інституцій. Зокрема, при Національній асоціації адвокатів України створено Центр надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців. Метою діяльності Центру є забезпечення ефективної співпраці зі Збройними Силами України з питань правничої допомоги військовослужбовцям, розвитку волонтерського проєкту адвокатів із правничого захисту військовослужбовців і надання допомоги волонтерам, військовослужбовцям та членам їхніх сімей. Розроблення проектів пропозицій із правозастосовних питань для поліпшення законодавчого середовища для військовослужбовців [6].

Висновок. Таким чином, можливість отримання безоплатної правничої допомоги під час дії правового режиму воєнного стану є необхідною умовою забезпечення прав громадян. Реалізація громадянами права на безоплатну правничу допомогу досягається шляхом врегулювання питань щодо доступу до її отримання, наявності системи державних та недержавних інституцій, достатнього фінансування та кадрового забезпечення.

Враховуючи умови війни та воєнного стану дослідження даної теми безумовно має практичне значення для вдосконалення механізму надання безоплатної правничої допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 №3460-VI
2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text.
3. Саветчук Н. Безоплатна правова допомога в умовах воєнного стану: особливості надання. International Journal "Law and society". 2024. с. 172–177.
4. Дуліба Є. Особливості надання безоплатної правової допомоги для військовослужбовців в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 2. С. 57–63.
5. Литвин О. Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. Знання європейського права. 2022. № 2. С. 76–81.
6. Mishchuk I. V. Features of providing free legal assistance in Ukraine during the Martial Law. Actual problems of native jurisprudence. 2022. No. 3. P. 74–79.
7. НААУ. Центр надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців. URL: https://unba.org.ua/centr-nadannya-metodichnoi-dopomogi-ta-koordinacii-volonters-kogo-ruhu-advokativ-z-pravovogo-zahistu-vijskovosluzhbovciv-pri-nacional-noi-asociacii-advokativ-ukraini

Грекова Валерія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Окремі аспекти імплементації принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні

В умовах повномасштабної війни адаптація законодавства України до норм ЄС є надзвичайно важливою для зміцнення правової основи держави та подальшої успішної інтеграції України в європейський простір. Пройшовши через багаторічний досвід тотальної централізації влади, Україна з моменту здобуття незалежності стала на шлях побудови європейської моделі взаємовідносин державної влади і місцевого самоврядування. Події 2013-2014, а також 2022 років стали каталізатором остаточно утвердження у зовнішньополітичному курсі України мети входження до Європейського Союзу. Така мета означає цілу низку реформ, ряд змін у національному законодавстві, а подекуди навіть перегляд засадничих принципів правового регулювання окремих суспільних відносин. В контексті європейської інтеграції

України основним орієнтиром для таких змін в публічному управлінні на місцях є Європейська хартія місцевого самоврядування, беззастережно ратифікована Україною 15 липня 1997 року [1].

Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року є основним і обов'язковим міжнародно-правовим документом для країн-членів Ради Європи, який містить стандарти щодо організації публічного управління на місцях на засадах місцевого самоврядування [1]. Даний документ є актом, що закладає основи системи місцевого самоврядування, яке нерозривно пов'язано з локальною демократією та містить чітке положення про те, що ефективне самоврядування на місцях є істотним елементом демократії [2, с. 129]. При приєднанні до Хартії кожна з держав, дотримуючись загальноєвропейських стандартів, має виробити свою національну модель самоврядування виходячи з власних потреб і традицій, при цьому базуючись на принципах, закладених у Хартії [2, с. 129].

Аналізуючи зміст Хартії, В. В. Кравченко виділяє понад двадцять основних принципів, що мають значення для формування сучасної європейської моделі влади на територіальному рівні [3, с. 38-40], проте узагальнюючи можна звести їх до трьох найбільш основних:

1. автономія місцевого самоврядування, що в широкому розумінні означає самостійність органів місцевого самоврядування у розв'язанні певних питань. Від країн, які її ратифікували, Хартія вимагає запровадити основні положення, що гарантуватимуть політичну, адміністративну та фінансову незалежність місцевих органів влади [4, с. 246]. Принцип автономії місцевого самоврядування втілюється, наприклад, в таких положеннях: організаційній самостійності органів місцевого самоврядування; самостійності населення у визначенні структури власних органів; самостійності вирішення населенням питань місцевого значення; економічній самостійності місцевого самоврядування, яка забезпечується наявністю муніципальної власності, правом муніципальних органів від імені населення самостійно управляти і розпоряджатися таким майном; фінансовій самостійності місцевого самоврядування, що обумовлює право органів місцевого самоврядування самостійно відповідно до законодавства формувати і виконувати місцевий бюджет, встановлювати місцеві податки і збори, брати участь у кредитних відносинах [5, с. 171–172].

2. субсидіарність - це організаційний і правовий принцип, згідно з яким завдання повинні вирішуватися на найнижчому, малому або віддаленому від центру рівні, на якому їх вирішення можливе й ефективне [6, с. 34]. Європейська Хартія місцевого самоврядування, виходячи з принципу субсидіарності, закріпила за місцевими адміністраціями вирішення всіх завдань, крім тих, які їм не під силу. Так, стаття 4, пункти 3,4,5 і 6 Хартії свідчать: «Публічні повноваження, як правило, здійснюються переважно тими органами публічної влади, які найбільш близькі до громадян. Передача будь-якої функції якого-небудь органу іншому органу влади повинна проводитися з урахуванням обсягу та характеру конкретної задачі, а також вимог ефективності та економії», «Надані органам місцевого самоврядування повноваження, як правило, мають бути повними і виключними. Вони можуть бути поставлені під сумнів або обмежені яким-небудь іншим центральним або регіональним органом влади тільки в межах, встановлених законом», «При делегуванні повноважень будь-яким центральним або регіональним органом влади органи місцевого самоврядування повинні, наскільки це можливо, мають право пристосовувати свої повноваження до місцевих умов», «Необхідно консультуватися з органами місцевого самоврядування, наскільки це можливо, своєчасно і належним чином у процесі планування і прийняття рішень, які безпосередньо стосуються» [1].

3. децентралізація, як правило, включає два основних аспекти. По-перше, розмежування повноважень і відповідальності між центральним, регіональним і місцевим управлінням, по-друге, розширення можливостей участі громадян у вирішенні політичних, економічних і соціальних проблем [7, с. 82]. Абзац восьмий преамбули Європейської хартії місцевого самоврядування містить пряму вказівку на принцип децентралізації: «усвідомлюючи, що охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади...»

[1]. Принцип децентралізації, будучи тісно пов'язаним з реалізацією принципів субсидіарності та автономії, також випливає зі статті 4 та статті 9 Хартії, які закріплюють обсяг повноважень та фінансову самостійність органів місцевого самоврядування.

Загалом, на думку вітчизняних фахівців з муніципального права, "чинне національне законодавство України про місцеве самоврядування у переважній більшості сприйняло положення Хартії, яка виступає своєрідним концептом локальної демократії на європейському правовому просторі" [8, с. 155]. Так в Україні на рівні Конституції закріплено та конкретизовано на рівні інших актів національного законодавства принцип місцевого самоврядування; розпочато реформу децентралізації; органам місцевого самоврядування на законадовчому рівні надано автономію у вирішенні питань мсіцевого значення. Проте деякі положення Хартії все ще або не знайшли свого буквального відтворення в законодавстві України, або хоч і знайшли таке відтворення, але не були втілені належним чином на практиці.

Одним з недоліків є відсутність прямого нормативно-правового закріплення одного з керівних принципів Хартії – принципу субсидіарності. Проте, попри відсутність прямої вказівки на даний принцип на законодавчому рівні, наразі принцип субсидіарності є ключовим елементом реформи децентралізації і починає поступово впроваджуватися на місцях. Зокрема у сфері надання адміністративних послуг до реформи децентралізації громадяни для реалізації свого права на отримання адміністративних послуг мали звертатися до різних державних органів, часто розташованих у районних або обласних центрах. Наразі створення Центрів надання адміністративних послуг можливе на рівні територіальних громад органами місцевого самоврядування, що на наше переконання, не лише значно наближає органи державної влади до потреб громадськості, а й робить систему надання адміністративних послуг прозорою, доступною та сервісно-орієнтованою.

Дискусійним залишається питання ефективності реформи децентралізації в України. Реформу децентралізації було розпочато ще у 2014 році і її основною метою є передати якомога більше повноважень тим органам, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно. Реформа децентралізації, беззаперечно, продемонструвала свою важливість в умовах війни - передача повноважень і ресурсів на місцевий рівень дозволила громадам швидко адаптуватися до нових викликів, ефективно організовувати гуманітарну допомогу та відновлення критичної інфраструктури. Проте з огляду на фінансову неспроможність багатьох громад розвивати мережу соціальних послуг, утримувати заклади соціальної сфери, підтримувати достойний рівень заробітної плати для кваліфікованих кадрів, реформа децентралізації багато в чому залишається незавершеною та потребує доопрацювання у повоєнний період з урахуванням здобутого досвіду.

В контексті автономії місцевого самоврядування проблемним залишається питання конкуренції повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій. У відповідності до статті 5 Конституції України органи місцевого самоврядування не входять до єдиної системи органів державної влади. Крім того, згідно зі статтею 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органам виконавчої влади та їх посадовим особам заборонено втручатися в законну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Водночас у Законі України "Про місцеві державні адміністрації" відсутнє чітке розмежування власних і делегованих повноважень місцевих державних адміністрацій, що на практиці нерідко призводить до того, що органи виконавчої влади намагаються здійснювати контроль або вплив на діяльність органів місцевого самоврядування.

Отже, без подальшої належної імплементації принципів місцевого самоврядування Європейської Хартії не лише на законодавчому рівні, а й як засадничих орієнтирів у щоденній діяльності органів публічного управління на місцях, Україні неможливо стати повноцінною частиною європейського простору та подолати ті виклики, які стоять перед Україною на шляху до побудови розвиненої демократичної держави. З огляду на те, що Україна перебуває на етапі переговорів про вступ до ЄС, імплементація європейських стандартів у здійснення

управління на місцях є надзвичайно важливим для підтримки сильної позиції України у цьому переговорному процесі та успішного подальшого ухвалення Угоди про вступ України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 22.03.2025).
2. Петришин О. В. Петришин О. О. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. С. 84–91. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vapny_2016_1_10 (дата звернення: 22.03.2025).
3. Кравченко В.В. «Проблеми адаптації законодавства України до стандартів і принципів Європейської хартії місцевого самоврядування». Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. № 2. С. 38–40. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=23YmcvkAAAAJ&citation_for_view=23YmcvkAAAAJ:qjMakFHDy7sC(дата звернення: 22.03.2025).
4. Євтушенко О. Н. Лушагіна Т. В. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика становлення : навч. посіб. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 316 с. URL: https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/164/1/Євтушенко%20О.%20Н.%20Місцеве%20самоврядування%20в%20Україні.pdf(дата звернення: 22.03.2025).
5. Ровинська К.І. Місцева автономія як загальний принцип організації місцевого самоврядування. Публічне управління: теорія та практика.2013. № 1. С. 170–176. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cg(дата звернення: 23.03.2025).
6. Квітка С. А. Принцип субсидіарності та процеси децентралізації в Україн. Аспекти публічного управління. 2015. С. 28–35. URL: https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/148/148(дата звернення: 23.03.2025).
7. Мельник Л.М. Принцип децентралізації влади як ключовий вектор модернізаційних перетворень у системі державного управління соціальним розвитком регіонів. Аспекти публічного управління. 2015. С. 78–84. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aplup_2015_7-8_12.pdf(дата звернення: 23.03.2025).
8. Муніципальне право України : підручник / В. Ф. Погорілко [та ін.] ; ред. М. О. Баймуратов; Представництво організації європейського права в Україні. 2-ге вид., доп. Київ : Правова єдність, 2009. 720 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005493(дата звернення: 23.03.2025).

Гришко Марія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Принцип поділу влади

Принцип поділу влади є одним з ключових основоположних принципів демократичної правової держави. Його суть полягає у відокремленні законодавчої, виконавчої та судової гілок влади з метою запобігання узурпації влади та забезпечення ефективного функціонування державного апарату.

Практика реалізації цього принципу відіграла важливу роль у становленні сучасних демократичних держав. У сучасному світі принцип поділу влади набуває особливого значення через зростання викликів для його дотримання, зокрема через такі процеси, як концентрація влади, залежність від судової системи та розмивання меж між різними гілками влади. Вивчення цього принципу не лише дасть змогу краще зрозуміти механізми функціонування держави, але й дозволить оцінити ефективність його реалізації в різних країнах та запропонувати шляхи її вдосконалення.

Дослідження присвячено аналізу сутності принципу поділу влади, його історичному розвитку, сучасному розумінню та проблемам, які виникають у процесі реалізації в демократичних суспільствах.

Ідеї розподілу влади в різних їхніх варіантах мають багатовікову історію. Своїм корінням вони сягають ще часів Стародавнього Єгипту, Вавилону й Стародавньої Греції. Ідеї, покладені в основу сучасного принципу поділу влади, вивчались та висвітлювались в працях Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона. Першим хто вказав на необхідність розподілу державних функцій між окремими органами (посадовими особами) був Платон (теорія ідеальної держави). Задля підвищення ефективності державного управління Платон запропонував відокремити функції: управління, законодавства, суддівства та військової справи. Більш ґрунтовно зазначений принцип розподілу державної влади висвітлено Аристотелем в четвертій книзі трактату «Політика». Аристотель вказує, що організація державної влади в державі, як політичному союзі, можлива при державному устрою, який він позначає терміном «політія», при такому правлінні всі функції повинні виконуватись різними органами, кожну з гілок влади має представляти окремий орган. Саме так він сформулював ідею поділу влади в державі на три частини: законодавчу, посадову, судову. Поступово ці ідеї почали набувати характеру доктрини, внесок у формування якої зробили мислителі різних часів і народів. Проте свого класичного вигляду цей принцип набув лише в середині XVIII століття завдяки працям англійського філософа Джона Локка та французького правознавця і філософа Шарля Монтеск'є. Саме з їхніми іменами пов'язане широке проникнення ідей доктрини розподілу влади в конституційну теорію й політичну та правову практику Нового часу. Уперше офіційно ці ідеї визнали в статті 16 Французької декларації прав людини і громадянина (1789), про що йшлося у розділі першому.

На території України ідеї поділу влади були відображені в Конституції Пилипа Орлика 1710 року. Хоча цей документ не набув офіційного статусу конституційного акту, в ньому були висвітлені принципи системи стримувань і противаг.

У сучасних демократичних державах принцип поділу влади є фундаментом конституційного ладу. Він забезпечує ефективне функціонування державного апарату, запобігає узурпації влади та гарантує права і свободи громадян. Кожна гілка влади має чітко визначені повноваження та механізми взаємодії з іншими гілками, що створює систему стримувань і противаг.

Нині принцип розподілу влади став догмою конституційного права; його взяли на озброєння всі конституції, які ґрунтуються на засадах конституціоналізму. [1, с. 113].

Як зазначає професор Процюк І., в функціонуванні різних держав відбувається

еволюція принципу поділу державної влади. На науковому рівні теорія поділу влади неодноразово критикувалася. На думку окремих науковців, поділ влади вичерпується поділом праці, з точки зору інших – цю теорію слід доповнити зумовленими сучасною епохою новаціями, головною серед останніх є розгляд гілок влади (особливо законодавчої і виконавчої) в процесі їх взаємодії, гармонійної співпраці, переплетінні. Принцип поділу влади як елемент теорії – це ідеальна конструкція, а як складова практики конституціоналізму – динамічне явище, що демонструє різноманітні варіанти її реалізації. У сучасних державах починає переважати «м'яка» модель поділу влади, особливо у взаємовідносинах виконавчої й законодавчої гілок, коли відбувається фактичне взаємопроникнення, втручання у сфери діяльності всіх трьох гілок державної влади.[2, с. 37]

Водночас важливою складовою принципу поділу влади є не лише гарантування незалежності окремих гілок державної влади, але й забезпечення взаємодії між ними. В цьому плані варто акцентувати увагу на двох моментах: а) необхідний такий розподіл повноважень, коли утворюється цілісний механізм стримувань і противаг для запобігання зловживанню владою; б) необхідна співпраця між владами з метою досягнення максимальної ефективності в управлінні суспільством. Оскільки суспільство і суспільні відносини являють собою органічну цілісність, то й процес державного впливу на цей складний об'єкт має носити комплексний та системний характер, що досягається завдяки взаємоузгодженню дій гілок державної влади. Причому, як свідчить досвід багатьох демократичних країн, запровадження принципу поділу влади дозволяє не тільки встановити дієві бар'єри на шляху до авторитарних тенденцій у розвиткові державної влади, але й забезпечити внутрішню стабільність в державі. Це досягається за рахунок того, що в умовах поділу влади єдиним шляхом для виходу з можливих політичних криз є лише консенсуальне вирішення проблем на основі діючих конституційних норм. Тобто жодна влада не має достатніх повноважень, щоб знищити інші, а також не має змоги повністю їх ігнорувати в процесі державного управління. Цікаво зазначити, що в умовах жорсткого протистояння між урядом та парламентською коаліцією, з одного боку, та президентом – з іншого, навколо прийняття бюджету 2007 року обидві сторони конфлікту прийшли до чіткого усвідомлення неможливості ігнорувати позицію іншої гілки влади в особі своїх опонентів. Тому за умов запровадження принципу поділу державної влади, всі без виключення гілки влади виявляються визначально зорієнтованими на консолідацію (навіть тоді, коли ця консолідація сприймається як небажаний наслідок в процесі політичного протистояння), оскільки антагонізм гілок державної влади за подібних умов призводить не до зникнення якоїсь "небажаної" конкуруючої влади, а до руйнації всіх влад і всього державного механізму.

В свою чергу І. Алєксєєнко стверджує, що теоретичні погляди на мотивацію поширення принципу поширення влади у політичній системі пов'язані зі створенням балансу сил між найпоширенішою та найдієвішою формою влади у суспільстві – державною. Форма правління при цьому нерідко залишається відбитком взаємодії основних політичних сил та владно обумовлених інтересів соціальних груп. Принцип розподілу влади підпорядкований завданню створення противаги кожному виду влади. Оскільки державна влада єдина, то її гілки постійно взаємодіють, що породжує боротьбу, зіткнення, суперництво. Законодавча влада втручається у повноваження виконавчої і навпаки. Для того, аби не відбулося повного, абсолютного поглинання однією гілкою влади іншої, на основі тривалої політичної практики було розроблено систему стримувань та противаг. Її мета полягає в тому, щоб урівноважити гілки влади, не дати можливості жодній з них залишатися безконтрольною. Інакше кажучи, в ідею розподілу влади закладене протистояння її гілок. Слід додати, що елементом системи стримувань та противаг є й політична опозиція. [3, ст. 5]

Відповідно до ст. 6 чинної Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України

Система стримувань і противаг відіграє провідну роль у здійсненні управління

державними справами та формуванні політики на сучасному етапі розвитку Української держави. Реалізація вказаного механізму в теорії та практиці організації державної влади зумовлена обранням Україною демократичного вектора розвитку, прийняттям ключових нормативних актів, створенням умов для формування та розвитку механізму поділу влади. Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України і Верховний Суд України. Дана система виражається насамперед через повноваження цих органів, що включають суворо визначені взаємні обмеження.

У Конституції України передбачені такі інститути системи «стримувань і противаг»:

- право «вето» Президента на законопроєкт, прийнятий Верховною Радою;
- імпічмент Президента з боку Верховної Ради, що призводить до його усунення з поста;
- прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів, яка має наслідком його відставку;
- участь Верховної Ради у формуванні Конституційного Суду (призначення третини складу);
- контроль Конституційного Суду за відповідністю Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- дострокове припинення Президентом повноважень Верховної Ради у визначених Конституцією випадках;
- парламентський контроль Уповноваженим Верховної Ради з прав людини (омбудсманом) за дотриманням конституційних прав і свобод людини та ін.

Висновки: Принцип поділу влади є одним із ключових елементів демократичного устрою, що забезпечує рівновагу між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Його історичний розвиток демонструє важливість як теоретичного осмислення, так і практичного застосування цього принципу. Сучасні демократичні держави використовують як класичні моделі поділу влади, так і їх адаптовані версії, що сприяє підтриманню балансу та запобігає узурпації влади. В Україні реалізація цього принципу стикається з низкою викликів, зокрема труднощами у взаємодії між гілками влади, впливом політичних інтересів та потребою вдосконалення механізмів стримувань і противаг. Подальше вивчення цієї теми є необхідним для підвищення ефективності державного управління та сталого розвитку демократії в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. - К.: Ваіте, 2021. – 528 с.
2. Процюк І.В. Поділ державної влади в розрізі його головних аспектів / І.В. Процюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2015. – Випуск 34. Том 1. – С. 36-40.
3. Алєксєєнко І. Г. [Політико-інституційна взаємодія гілок влади як підґрунтя формування структури та розвитку форми правління сучасної держави] // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – Дніпро : Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2011. – Вип. 2. – С. 3–4.
4. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні // Публічне управління і адміністрування в Україні. – Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2020. – Вип. 16. – С. 19–24.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Бабенко К. А. Конституційне закріплення принципу поділу державної влади як фундамент

формування системи політико-правової взаємодії органів державної влади [Електронний ресурс] // Юридична бібліотека Шостого апеляційного адміністративного суду. – Режим доступу: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/432-konstitutsijne-zakriplennya-printsipu-podilu-derzhavnoji-vladi-yak-fundament-formuvannya-sistemi-politiko-pravovoji-vzaemodiji-organiv-derzhavnoji-vladi.html
7. Конституційний Суд України. Поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/38-podil-vlady-na-zakonodavchu-vykonavchu-sudovu
8. Вікіпедія. Розподіл державної влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Розподіл_державної_влади

Давидяк Юлія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Конституційні та органічні закони як джерела права: теоретичний аналіз та практичне застосування в Україні

Закон у сучасному світі є одним з найважливіших джерел права, проте, його не слід ототожнювати з правом. Якщо закон стає знаряддям досягнення політичних цілей певними партіями чи іншими об'єднаннями, якщо він нехтує невідчужуваними правами і свободами людини, більше того, порушує їх, не встановлює розумного балансу між потребами та інтересами окремої людини і не визначає меж втручання органів публічної влади в життя людей, – такий закон перестає бути джерелом права.

Закон – це нормативно-правовий акт, який приймається органами законодавчої влади держави або шляхом референдуму у спеціальному порядку та регулює найважливіші суспільні відносини. [1]

Закон, як юридичний документ має свої ознаки: 1) відповідає потребам людини, суспільства та загальним принципам права; 2) має пріоритет для регулювання правового статусу людини, визначає права та гарантії їх захисту, межі втручання держави в приватне життя; 3) забезпечує правовий захист суспільного порядку, визначає злочини, проступки та юридичну відповідальність; 4) встановлює межі та способи здійснення повноважень органами публічної влади; 5) приймається через законодавчий процес, який визначає порядок набрання чинності, змін та припинення дії закону; 6) регулює найважливіші суспільні відносини, які мають особливу цінність для людини, суспільства та держави. [1]

Я вважаю, що однією з найважливіших ознак закону має бути його загальнодоступність та зрозумілість, для того, щоб громадянин знав, що за певних обставин застосовується саме цей закон та його норми. Закон має передбачати чіткі та зрозумілі наслідки, які можуть настати для особи.

Закон має відповідати як формальним, так і змістовним (матеріальним) вимогам верховенства права. [1]

Існують такі види законів як конституційні та органічні, проте не в кожній державі вони виокремлюються.

Під конституційними законами прийнято розуміти ті закони, які вносять зміни та доповнення до конституції держави. Як правило, такі закони приймаються в особливому порядку кваліфікованою більшістю голосів членів парламенту та посідають найвище місце в ієрархії усіх законів. Після їх прийняття зміст цих законів стає невід'ємною частиною, «тілом» конституції. [1]

Конституційним законам належить особливе місце серед джерел права. Закони, за допомогою яких вносять зміни до конституції (Португалія, Замбія, Шрі-Ланка, Румунія, Чехія,

Молдова,), що інколи прямо визначено в конституції, наприклад, стаття 72 Конституції Румунії.

Теоретичною підставою виокремлення особливого виду конституційних законів є доктрина двох різновидів влади – установчої та законодавчої. Перша з них ухвалює конституцію й зміни до неї, а друга – усі інші закони. У більшості сучасних держав носієм обох цих різновидів влади є парламент, який виконує функцію як установчої влади (ухвалення конституції та внесення змін до неї), так і законодавчої влади (ухвалення інших законів). [2]

У деяких державах (наприклад, в Австрії, Канаді тощо) конституційними законами називають закони, що разом утворюють некодифіковану (несистематизовану) конституцію.

У низці країн (Грузії, Італії, Казахстані, Словаччині тощо) конституційними законами офіційно визнають закони, ухвалені з питань, спеціально визначених конституціями цих країн. Тобто вони розвивають особливо важливі положення конституцій, але не стають частиною їхнього тексту. До таких законів належать, наприклад, Федеральний конституційний закон «Про нейтралітет Австрії», конституційний закон «Про конституційний суд» в Італії

У деяких державах (зокрема більшості балканських держав) конституційними офіційно іменують акти, які вводять конституцію в дію, хоч їх іноді (наприклад у Хорватії) ухвалюють за звичайною законодавчою процедурою.

В Україні не виокремлюють такий вид законів, як конституційні. Конституція є основним нормативно-правовим актом, і її зміни регулюються процедурою, яка чітко зазначена в самому тексті Конституції в розділі XIII «Внесення змін до Конституції України».

Виокремлення конституційних законів в Україні може посилити правовий статус основних принципів державного ладу, забезпечити стабільність і захист прав і свобод, однак воно також може призвести до перевантаження правової системи, зменшення гнучкості та створення політичних ризиків.

Під органічними розуміють закони, про які чітко зазначає конституція держави. Тобто перелік питань, з яких приймаються такі закони, визначений конституцією.

Особливістю цих законів є те, що вони мають спеціальний порядок прийняття (приймаються, як правило, абсолютною більшістю голосів депутатів парламенту) та посідають вище місце щодо інших законів в ієрархії нормативно-правових актів. Такі закони відомі в правових системах Франції, Італії, Угорщини, Румунії, Молдови, Литви та інших країн. [1]

Хоча в Україні немає чіткої категорії «органічних законів», на практиці термін застосовують для позначення законів, які мають особливу важливість для основ державного устрою та правової системи, і для яких передбачена спеціальна процедура ухвалення.

Як підсумок варто зазначити, що конституційні та органічні закони є важливими елементами правової системи, що визначають основи державного устрою, права та свободи громадян. У багатьох країнах ці закони мають спеціальний статус і приймаються через складніші процедури, ніж звичайні закони, що відображає їх значущість для стабільності держави та правового порядку. Конституційні закони вносять зміни до основного закону країни та займають найвище місце в ієрархії нормативно-правових актів, в той час як органічні закони регулюють важливі аспекти, прямо зазначені в Конституції, й також потребують спеціальної процедури прийняття.

В Україні, хоча й не існує окремої категорії «конституційних» чи «органічних» законів, ці поняття все ж використовуються для позначення законів, які мають вирішальне значення для функціонування державного механізму та для забезпечення прав і свобод громадян. Зміни до Конституції України регулюються окремою процедурою, що забезпечує їх стабільність і недоторканність. Проте виокремлення органічних або конституційних законів в Україні могло б сприяти зміцненню правового статусу основних принципів державного ладу, хоча й супроводжувалося б певними ризиками, такими як зменшення гнучкості правової системи та можливі політичні маніпуляції.

Таким чином, необхідність виокремлення цих законів в Україні є спірною, однак їх існування в теоретичному контексті дозволяє більш чітко визначати правила регулювання

важливих аспектів державного устрою, що сприяє юридичній стабільності та захисту прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М.І. Загальна теорія права: підручник. – Київ: ВАІТЕ, 2015. – 392 с.
2. Козюбра М.І. Конституційне право: підручник. – Київ: ВАІТЕ, 2021. – 528 с.

Дворак Андрій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірант 2 року навчання
кафедри теорії та історії права та держави

Техніко-юридичні властивості законопроєктів: їх владна природа та значення

Законодавча база сучасної держави являє собою складноструктуровану систему безперервної трансформації суспільних відносин [1, с. 45]. Результатом системності законодавства є висока якість законопроєктів, які є унікальним інтелектуальним конструктом, що акумулює в собі комплексний потенціал правового регулювання. Сьогодні, юридична техніка перетворюється на своєрідний алгоритм трансформації соціальних потреб у формалізовані правові приписи. Динамічність сучасного правового поля вимагає постійного вдосконалення методологічних підходів до законотворення. Техніко-юридичні характеристики документів набувають статусу стратегічного інструменту державного управління [5, с. 34].

Публічна влада реалізує свої повноваження через механізм нормотворчої, насамперед, законодавчої діяльності, що має трансцендентний характер. Кожен структурний елемент законопроєкту є носієм унікальної юридичної інформації, здатної змінювати соціальну реальність. Юридична техніка виступає складним міждисциплінарним інструментом пізнання та регулювання суспільних процесів. Методологія законопроєктування передбачає глибокий системний аналіз потенційних правових наслідків [4, с. 123]. Техніко-юридичні характеристики документа визначають ефективність державного врядування.

Процес техніко-юридичної експертизи являє собою складну інтелектуальну діяльність з верифікації нормативно-правових актів. Кожен елемент законопроєкту підлягає скрупульозному аналізу з позицій його логічної несуперечливості та практичної реалізованості. Юридична техніка розглядається як багатовимірний інструмент трансформації суспільних потреб у нормативні приписи [4, с. 134]. У свою чергу техніко-юридичні характеристики виступають індикатором якості законотворчої діяльності.

Інституційний механізм публічної влади формує унікальну систему нормотворення, що базується на принципах системності та когерентності. Юридична техніка перетворюється на стратегічний інструмент забезпечення правової цілісності та соціальної ефективності нормативних актів [2, с. 90]. Кожен законопроєкт розглядається як динамічна система, здатна адаптуватися до мінливих суспільних викликів. Методологія законопроєктування потребує постійного вдосконалення дослідницького інструментарію. Техніко-юридичні характеристики документів безпосередньо впливають на рівень правової культури суспільства [3, с. 67]. Варто відзначити, що сучасна парадигма державотворення вимагає принципово нового підходу до розроблення законодавчих актів, що забезпечують комплексне регулювання суспільних відносин. Юридична техніка виступає складним комунікативним механізмом трансляції правових смислів у нормативно-правову площину. Кожен структурний елемент законопроєкту є носієм унікальної юридичної інформації, здатної змінювати соціальну реальність [5, с. 78].

Техніко-юридична якість законопроєктів передбачає комплекс системних характеристик внутрішньої структури документа та його потенційного впливу на суспільні трансформації. Юридична техніка перетворюється на унікальний інструмент забезпечення правової когерентності та соціальної ефективності нормативних актів. Кожен елемент законопроєкту розглядається крізь призму його відповідності базовим конституційним принципам [4, с. 167]. Техніко-юридичні характеристики документа безпосередньо впливають на якість державного врядування.

Правотворча діяльність являє собою складний інтелектуальний процес трансформації суспільних потреб у формалізовані правові конструкції. Юридична техніка виступає унікальним алгоритмом перетворення соціальних викликів на нормативно-правові приписи [2, с. 123]. Кожен законопроєкт постає результатом глибокого міждисциплінарного дослідження суспільних відносин. Методологія експертизи включає комплексний аналіз потенційних правових наслідків та соціальних ризиків. Техніко-юридичні характеристики документів визначають ефективність правового регулювання.

Інституційний механізм публічної влади формує унікальну систему нормотворчої діяльності, що базується на принципах системності та правової когерентності. Юридична техніка перетворюється на стратегічний інструмент забезпечення ефективності державного врядування. Кожен структурний елемент законопроєкту підлягає комплексному аналізу з позицій його відповідності базовим принципам права. Сучасні комунікативні процеси формують принципово новий простір правового регулювання. Юридична техніка виступає складним механізмом трансформації соціальних потреб у нормативно-правові приписи. Кожен законопроєкт розглядається як динамічна система суспільних взаємодій [4, с. 234]. Техніко-юридичні характеристики документів безпосередньо впливають на якість державного врядування. Нормативно-правова реальність сучасного суспільства постійно ускладнюється та диференціюється. Юридична техніка виступає унікальним інструментом декомпозиції складних соціальних взаємодій. Кожен законопроєкт є результатом глибокого міждисциплінарного дослідження суспільних процесів. Методологія законопроєктування потребує постійного вдосконалення дослідницьких підходів. Техніко-юридичні характеристики документів безпосередньо впливають на ефективність державного управління.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави та права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 368 с.
2. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2020. 392 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта, 2018. 528 с.
4. Правотворча діяльність: методологічні та технологічні проблеми : монографія / за заг. ред. П. М. Рабіновича. Львів : Світ, 2017. 280 с.
5. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка : навч. посіб. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. 350 с.

Дзюба Нікіта
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Еволюція юридичної відповідальності: від традиційних суспільств до сучасних правових систем

Юридична відповідальність – це не просто правова категорія, а відображення того як суспільство в різні епохи намагалося підтримувати порядок і справедливість. Від звичаїв первісних суспільств до складних правових систем сьогодення, основна ж мета дослідження –

показати як змінювалися уявлення про провину, покарання і права людини, таким чином простежити еволюцію поняття юридичної відповідальності.

Перш за все, потрібно дати визначення поняттю соціальної відповідальності, адже це – як особистісна, так і суспільна сутність відповідальності, механізм її реалізації та забезпечення. Отже, соціальна відповідальність – це складне суспільне відношення, що полягає у свідомовольовому самообмеженні особою суб'єктивної свободи згідно з вимогами схвалюваної суспільством необхідності [2, с. 26]. Щодо юридичної відповідальності, як різновиду соціальної відповідальності – її можна охарактеризувати як усвідомлення суб'єктом права своїх дій у процесі реалізації наданих прав і покладених на нього обов'язків, вольове рішення діяти згідно з вимогами закону (позитивна відповідальність) та як можливість зазнання певних обтяжень (обмежень) у випадку порушення норм права [1, с. 7].

При дослідження процесу еволюції, варто почати від витоків права. Важко точно сказати, коли людина відчула необхідність свідомо контролювати свої дії й обмежувати їх. Але все ж почнімо з суспільств де ще не існувало писаного права, тим не менше поняття відповідальності існувало і базувалася вона на, так званому, звичаєвому праві – неписаних правилах, які передавалися з покоління в покоління. Одним із ключових принципів був таліон – "око за око, зуб за зуб". Цей підхід, хоч і здається жорстоким, мав певну раціональність: він дозволяв помсту, разом з тим обмежуючи її, тобто завдана у відповідь шкода повинна була бути співмірною. Це яскравий приклад минулої (хоча і архаїчної) справедливості, тобто, людині, яка вибила око іншій людині, належить також вибити око [2, с. 133]. Не зважаючи на абстрактність й труднощі в трактуванні поняття справедливості, вже тоді зароджувалися ці ідеї – покарання мало відповідати вчинку й відповідній шкоді від нього, а не бути хаотичним. Звичаєве право було тісно пов'язане із суспільним порядком – порушення норми загрожувало стабільності у всій громаді.

З появою перших держав звичаї почали поступатися місцем писаним законам. Одним із найвідоміших прикладів є Закони Хаммурапі (XVIII ст. до н.е.), викарбувані на кам'яній стелі. Звід законів уже чітко визначав, хто і за що відповідає. Для кращого сприйняття еволюції, розгляньмо одну зі статтей цього Зводу: § 218. Якщо лікар зробить людині тяжкий надріз бронзовим ножем і спричинить цій людині смерть, …, то йому треба відрізати пальці [3]. Тут ми бачимо перехід до індивідуальної відповідальності – покарання стосувалося конкретної людини, що порушила закон, а не її роду, чи членів сім'ї .

Ще більший крок зробило римське право. У "Законах XII таблиць" (V ст. до н.е.) і пізніших нормах з'являється поняття вини та умислу. Римляни розділяли навмисні злочини і по необережності. Римське право заклало основу для розуміння юридичної відповідальності як персонального обов'язку перед законом. Саме тоді смертна кара стала частиною правової системи – такий вид покарання призначали лише за окремі злочини, наприклад: за державну зраду чи вбивство громадянина. Але водночас римляни ввели й гуманніші міри покарання, як-от штрафи чи вигнання [4].

У Новий час юридична відповідальність отримала філософське підґрунтя. Томас Гоббс стверджував, що люди поступають частиною свободи державі, щоб уникнути "війни всіх проти всіх". Відповідальність, у його розумінні – це плата за суспільний договір. Джон Локк пішов далі, наголошуючи на природних правах , її трьох основних принципах – життя, свобода, власність. Для нього покарання, навіть суворе, мало бути виправданим лише захистом цих прав [5]. Потрібно розуміти чому не слід недооцінювати ці ідеї – саме вони сформували сучасне розуміння юридичної відповідальності як балансу між свободою і обов'язком. Смертна кара тут стала предметом дискусій, ця проблема актуальна і досі, адже є ряд прихильників, водночас і противників встановлення державою смертної кари.

З розвитком технологій й виникненням поняття «кіберзлочини», постав ряд питань, зокрема: «Хто несе відповідальність, якщо злочин вчиняє штучний інтелект?». Наприклад, якщо автономний автомобіль збиває людину, чи винен програміст, виробник, чи сам ШІ? Поки що закон не має чіткої відповіді і такі справи, швидше за все будуть носити характер судового прецеденту.

Ще одна проблема – відповідальність корпорацій. Великі компанії, як-от Google чи Facebook, впливають на мільйони людей, але їх порушення (наприклад, витік даних) часто караються лише накладанням штрафних санкцій (грошового стягнення, компенсації). Таким чином проблема виникає в тому що право має адаптуватися до глобалізації, а це ускладнює індивідуалізацію вини.

Сьогодні право вимушене зіткнутись з новими реаліями. Для правової системи в Україні вони пов'язані не лише з глобалізацією, а й із війною, що триває з 2014 року, та повномасштабним вторгненням росії у 2022 рік. Кібератаки, дезінформація та військові злочини залишають перед правовою системою нові завдання. Наприклад, притягнення до відповідальності за воєнні злочини вимагає співпраці з міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд, а також адаптації національного законодавства.

Повернімося до еволюції поглядів на смертну кару, як найбільш суворого виду юридичної відповідальності в сучасному світі. У багатьох країнах (в т. ч. Україна – 1997 р.) її скасували як таку що грубо порушує основоположні права людини. Проте в окремих штатах США, Китаї, Ірані та ряді інших країн вона все ж впроваджена як вид кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечні, особливо тяжкі злочини. Противники наводять в аргумент факт, що це не попереджає подальшу злочинність і суперечить доктрині гуманізму, а прихильники вважають її справедливим покаранням за тяжкі злочини, як-от тероризм, адже тут посягання на десятки, якщо не тисячі життів [6]. Питання в тому, чи може держава вирішувати, хто заслуговує жити, а хто – ні.

Таким чином постає питання: «Чи можлива універсальна модель юридичної відповідальності?». У глобалізованому світі правові системи стикаються з винятковими культурами, а відповідно – звичаями і традиціями. Наприклад, в Європі увага сконцентрована на правах людини, а в деяких азіатських країнах – на колективному добробуті. Смертна кара є прикладом такого розходження: для одних це дикість, для інших – норма.

Я вважаю, що майбутнє юридичної відповідальності – у його гнучкості. Право має поєднувати універсальні принципи, такі як справедливість, із особливостями і викликами сьогодення. В Україні сьогодні постає потреба в одночасному балансі між захистом національних інтересів і дотриманням міжнародних стандартів. Але головне – не забувати основоположний принцип – людина, її інтерес й загальний добробут повинні залишатись в центрі права.

Юридична відповідальність пройшла довгий еволюційний шлях – від звичаїв і таліону до складних правових теорій і цифрових викликів. Вона завжди була дзеркалом суспільства, відображаючи його цінність і прагнення. Сьогодні ми стоїмо на роздоріжжі – як зробити право справедливим у світі, де межі між людиною, автоматизацією і державою розмиваються? Можливо відповідь криється в тому самому балансі між свободою і обов'язком, про який говорили філософи минулого.

Список використаних джерел:

1. Наукова стаття. Маліновська В. М. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. URL: https://web.archive.org/web/20200331132034id_/http://www.vru.gov.ua:80/Docs/a150710.pdf
2. Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики. Дніпро: Університет митної справи та фінансів. 2024. 325 с.
3. Закони Хаммурапі. URL:
4. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8_%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96
5. Закони XII таблиць — найдавніша пам'ятка римського рабовласницького права. URL: https://studies.in.ua/ippu_seminar/3794-zakoni-xii-tablic-naydavnsha-pamyatka-rimskogo-rabovlasnickogo-prava.html

6. Тріада невід'ємних прав людини Дж. Лок. Про гарантії прав людини. URL:https://studies.in.ua/shpora-ippu/756-trada-nevdyemnih-prav-lyudini-dzh-lok-pro-garantyi-prav-lyudini.html
7. Смертна кара. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0

Добринін Андрій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Питання розвитку службового права у системі права України

В науковій доктрині існують кілька поглядів на теоретико-правові питання розвитку службового права, що заперечують один одного, а саме: як складовий елемент адміністративного права і як самостійна галузь права. Для забезпечення об'єктивності варто зазначити критерії галузі права, які стануть в основу розв'язання цього питання, такими є: предмет, методи правового регулювання та особливості нормативного забезпечення. Службове право є важливим напрямом правового регулювання, що охоплює суспільні відносини у сфері публічної служби. Дослідження його статусу як складового елемента в системі адміністративного права забезпечується шляхом визначенню правової природи, принципів та механізмів регулювання службових відносин. На думку тих, хто підтримує ідею самостійності службового права, воно охоплює правові норми, що регулюють діяльність осіб, які виконують публічні функції в органах державної влади та місцевого самоврядування. В контексту методу воно поєднує імперативний та диспозитивний методи регулювання. Імперативні методи переважають у питаннях призначення, просування по службі, дисциплінарної відповідальності, тоді як диспозитивні елементи проявляються в регулюванні робочого часу, відпусток, мотиваційних механізмів.

Буланова Юлія Миколаївна у своїй статті приходить висновку, що службове право необхідно визначати самостійною комплексною галуззю права, що перебуває на стадії свого формування. Самостійний характер службових відносин забезпечується предметом правового регулювання, функціями й методом регулювання сфери проходження публічної служби, здійснення конкурсного відбору на посади державної, муніципальної та інших її складових частин.[1] Д.С. Припутень підкріплює дослідженнями генезу становлення службового права у процесі посиленням спеціалізації наукових досліджень різних видів публічної служби, що створює перспективу виокремлення службового права як самостійної галузі. Беручи до уваги його роботу можна схарактеризувати предмет службового права, до нього слід відносити: сукупність суспільних відносин, які виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з публічною, постійною, професійною діяльністю осіб, які обіймають посади в публічних інституцій і діяльність яких пов'язана з реалізацією владних повноважень задля забезпечення реалізації й захисту публічних інтересів. Методами визначається: дозвіл, припис і заборона. Звертається увага на те, що наукових робіт присвячених дослідженню функцій службового права у вітчизняній правовій науці немає. В цій же роботі визначається аргументованим висновок, що предмет службового права є відносно відокремленим, проте інші ознаки самостійної галузі відсутні.[2] Зазначені методи є характерними насамперед адміністративному праву, що підкріплює думку про методологічну несамостійність службового права як самостійної галузі.

Звертаючись до літератури з адміністративного права можна визначити, що до інститутів цієї галузі прямо відносять державну службу. [3] В підтримку до цієї думки можна додати про відсутність легального, офіційного закріплення як самостійної галузі службового

права, але через необхідність вирішення правової визначеності вона визначається інститутом адміністративного права. Запотоцька Олена Василівна у своїй роботі також аргументувала несамостійність службового права, вона посилається на думку Т. Аніщенко, що унікального методу для регулювання відповідних відносин немає, для цього права характерним є використання методів адміністративного права. [4]

Бліхар М.М. у своїй роботі визначає специфічність службового права і те, що тільки комплексний підхід дасть змогу зрозуміти, що насправді являє собою службове право і яке місце воно займає в системі права України. При розгляді питання він посилається на наукові розробки Т. О. Коломоєць, яка визначає службове право як «сукупність норм права, які 'генетично' пов'язані з адміністративним правом». [5] На думку вченої, це означає, що службове право виступає як окремий елемент адміністративного права, якій наділений своєю специфікою. У цій роботі знаходить відображення думка генетичного споріднення службового права та адміністративного, яка є явною за своєю суттю. У ситуації розходження думок вчених комплексність розгляду питання є доречним та необхідним для створення єдиного підходу, лише в такий шлях можливе створення легального закріплення цих положень. Треба зазначити те, що комплексний характер галузі зазвичай відзначають саме закордонні автори.

Аналізуючи думки дослідників, можна прийти до висновку, що немає реальних підстав визначення службового права як самостійної галузі права, її визначають як самостійну комплексну галузь права, що перебуває на стадії свого формування і ця думка знаходить своїх прихильників та забезпечена фактами поглибленого дослідження зі сторони науковців. Ця думка значно поширена у сфері науки та активно розвивається сучасними дослідниками. Враховуючи поступовий розвиток правової науки та необхідність адаптації до європейських стандартів публічної служби, можна прогнозувати подальшу еволюцію службового права. Його виокремлення як самостійної галузі можливе за умови нормативного закріплення та розробки унікальних методів правового регулювання. Перспективи розвитку службового права можуть включати його кодифікацію, розробку спеціального законодавства та впровадження сучасних підходів до управління державною службою, що в теорії може сприяти ефективності державного управління та зміцненню правових основ публічної служби в Україні. Важливим питанням є доречність формування самостійної галузі права, статус елемента адміністративного права не дає підстав вважати, що зазначені суспільні відносини не потребують дослідження та покращення, ця думка знаходить своє відображення у роботі Бліхар М.М. Вона зазначає, що не потрібно "підганяти" службове право під теоретичні стандарти цілковитої сформованості самостійної галузі права, бо ця обставина не є необхідною для розвитку правового регулювання зазначених суспільних відносин. У її роботі постає думка неможливості до відокремлення службового права як самостійної частини національного права. Отже, достатньо обґрунтованою є позиція, за якою службове право виступає підгалуззю адміністративного права з перспективами подальшої сепарації в окрему галузь, але зараз це є лише перспективою.

Хочеться також і відповісти на питання щодо розвитку службового права у самостійну галузь. Першим кроком до цього може стати розробка та прийняття Стратегії розвитку службового права України, що повинна в собі містити інформацію про мету реформування, строки реалізації та принципи, що слугуватимуть орієнтирами. Одним з найважливіших етапів має стати розробка та прийняття Службового кодексу України, що буде містити норми, які регулюють суспільні відносини щодо державної служби, що означає виключення цих норм з інших нормативно-правових актів або повністю втрату чинності деяких з них, до прикладу Закон України "Про державну службу". Розвитком цього процесу має стати створення супутніх нормативно-правових актів, що будуть уточнювати положення кодексу. Можливим законом, що можна буде прийняти, може стати Закон України "Про стандарти державної служби", він би розвивав принципи, що установились би в кодексі й визначав би єдині стандарти професійної етики, компетентності для всіх видів служби, сприяв би прозорості та

ефективності службовців і міг би сприятливо вплинути на імідж державної служби. Варто розглянути можливість ухвалення Закону України «Про інститут наставництва у публічній службі», у такий спосіб можливо запровадити систему наставництва для молодих службовців. Такий підхід може сприяти швидкій адаптації нових кадрів, передачі досвіду та закріпленню професійних стандартів на практиці. Комплексне прийняття вищезазначених нормативно-правових актів може забезпечити формування правової основи для регулювання службових відносин. Саме така модель розвитку може стати реальним підґрунтям для відокремлення службового права в самостійну галузь права.

У висновку можна стверджувати, що по зазначеним ознакам варто визначати службове право саме як структурний елемент адміністративного права, який вдосконалюється шляхом імплементації європейських норм та доктринальним положенням вітчизняної науки.

Список використаних джерел:

1. Буланова Юлія Миколаївна “ПОНЯТТЯ ТА МІСЦЕ СЛУЖБОВОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ”
2. URL: http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/34.pdf
3. Припутень Дмитро Сергійович “ПРИМУС У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ: ТЕОРІЯ, ДОСВІД ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ”
4. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/aref/07_2019/Pryputen-aref.pdf
5. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гулак Л. С., Лук’янова Г. Ю., Ніканорова О. В., Цьвок М. С. Львів 2021.
6. Запотоцька Олена Василівна “НАУКОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СЛУЖБОВОГО ПРАВА У АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ”
7. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/14243
8. Бліхар М.М., Анциферова М.В. “МІСЦЕ СЛУЖБОВОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ”
9. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/51.pdf

Доброскок Тетяна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС “Бакалавр”

Права людини в період воєнного стану

Тема прав людини завжди стояла дуже гостро в будь-який історичний період. З 2014 року, внаслідок збройної агресії росії, мільйони українців зазнали утисків своїх прав. З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року тема прав та свобод людини стала не просто актуальною, а критичною. В нинішніх реаліях права людини є не тільки темою для дискусій, а також питанням справедливості.

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

При формулюванні даної статті, законодавець використовує такий підхід, за яким природа прав людини має імперативний характер для сучасної держави. Тобто права людини є певними вимогами до органів публічної влади, на які покладено обов’язок в їх реалізації [2, с. 34]. Держава не просто визнає за людиною такі права, вона зобов’язана створити умови для їхньої реалізації, що вказує на пріоритетність прав людини над іншими державними інтересами. Таким чином, обов’язком держави є гарантія та забезпечення прав та свобод людини.

Коли мова йде про забезпечення прав людини (зокрема, в період воєнного стану), то

мається на увазі демократична держава тому, що:

по-перше, саме права людини є тим засобом, який обмежує публічну владу запобігаючи, таким чином, свавіллю; вони є однією з основних ознак демократичного державного режиму;

по-друге, держава, яка має демократичний правовий режим, в більшості випадків не буде ініціатором збройної агресії проти іншої держави [3, с. 29].

Існує сучасна теорія прав людини, за якою права поділяються за критерієм можливості чи неможливості їх обмеження: на абсолютні та відносні. Абсолютні людські права - це ті, які не можуть бути обмежені за жодних умов. Такі права закріплені в Конституції України в статті 64: Конституційні права і свободи людини й громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1].

Частина 2 статті 64 КУ є відсильною нормою оскільки направляє до тих статей Конституції України, що закріплюють права та свободи людини, які не можуть бути обмежені навіть в період воєнного стану. Це, зокрема, статті 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63.

Абсолютні права можна зустріти і в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод:

право на життя;

право на свободу від катувань;

право не знаходитись в рабстві;

право не бути покараним без закону.

В умовах війни фундаментальне право людини на життя є фактично беззахисним, оскільки збройна агресія призводить до різних форм насильства, які порушують право на життя, гідність та недоторканість особи, що є особливо важливими сьогодні. Міжнародне право наполягає на захисті мирного населення від воєнних дій, але на практиці такі норми здебільшого ігноруються, що робить цю проблему найбільш нагальною.

Згідно зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [4].

В свою чергу стаття 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначає вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини й громадянина, які тимчасово обмежуються у зв’язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5]. Також за статтею 3 Указу Президента України № 64/2022 визначається, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини й громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [6].

Слід зазначити, що сам воєнний стан вводиться для того, щоб відновити умови, за яких людина могла б ефективно реалізовувати свої права та свободи. Дану тезу підтверджує преамбула Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: Цей Закон визначає гарантії прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [5].

Слід зазначити, що права людини можуть бути обмежені (окрім тих що визначаються Конституцією України як абсолютні), але лише протягом конкретного часу та в межах, які не вплинуть на їх сутнісний зміст. Такий порядок введення відповідальності за зловживання обмеженнями прав та свобод людини був зокрема визначений Венеційською комісією в «Мірилі Правовладдя», де однією з ознак Верховенства права було визначено законність.

В «Мірилі Правовладдя» щодо винятків з надзвичайних станів зазначається, що важливими є суворі обмеження щодо тривалості, умов та обсягу надзвичайних повноважень. Оскільки державна безпека та безпека суспільства може бути досягнута лише за демократії, то

є необхідність в парламентському контролі та судовому нагляді за дією та тривалістю оголошення надзвичайного стану, для того, щоб запобігти зловживанню [7, с. 19-20].

Отже виходячи з цього, обмеження прав та свобод людини й громадянина під час дії воєнного стану не є імперативним. Бо в кожних окремих випадках ограни державної влади будуть самостійно визначати, які права будуть обмежені (окрім абсолютних прав).

Згідно з думкою С. Кузніченко, правомірність обмеження прав та свобод людини містить три складові:

Таке обмеження повинне ґрунтуватись на законі. Але і до самого такого закону є низка вимог, бо неможливо сприйняти дане обмеження як те, що здійснюється «відповідно до закону».

Наявність легітимної мети обмеження. Тобто мета має бути дійсно реальною. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності..» [5].

Необхідність в демократичному суспільстві. Органи публічної влади мають чітко визначитись з тими правами, які за даних умов (надзвичайного або воєнного станів) можуть бути обмежені та через які заходи.

Виходячи з цього можна зазначити, що обмеження прав та свобод людини є цілком правомірним, цілеспрямованим применшенням потенційних можливостей особи, яке має законний, тимчасовий та суспільно-необхідний характер [8, с. 98]. Проте не слід плутати обмеження права і свобод з їхнім порушенням. Адже держава обмежує права лише в конкретних ситуаціях та в законних цілях (наприклад забезпечення безпеки та прав у суспільстві).

Х. Маркович зазначає, що обмеження завжди мають бути пропорційними до тих цілей, задля мети якої вони вводились. Адже перехід за межі дозволеного вже є нічим іншим як їхнім порушенням.

Отже, права та свободи людини можуть бути обмежені в період воєнного стану, але таке обмеження має бути правомірним, тобто виключно в межах, передбачених законом. Держава вводить обмеження прав в період воєнного стану лише заради захисту та забезпечення безпеки прав суспільства, а не задля сваволі з її боку. З метою виключення останнього, існує демократичний контроль, який може проявлятись в парламентському нагляді та судових механізмах, які забезпечують реалізацію Верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С 32-36.
3. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С 27-31.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.03.2025)
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250.
6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 09.03.2025)
7. Венеційська Комісія Ради Європи: Мірило Правовладдя. URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf
8. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 4. С 95-99.

Друзюк Іванна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Рудь Юлія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Пенсійна система Бісмарка в Україні: виклики реалізації та шляхи до ефективності

Пенсійна система, заснована на принципах Отто фон Бісмарка[2], передбачає обов'язкове пенсійне страхування, де працюючі громадяни фінансують виплати пенсіонерам. В Україні діє схожа солідарна система, проте її ефективність знижується через різні причини: демографічні, економічні та соціальні. Через те, що зростає дефіцит Пенсійного фонду та змінюється вікова структури населення, необхідність реформування пенсійної системи стає дедалі важливішою. У нашій роботі ми розглянули основні проблеми впровадження моделі Бісмарка в Україні, її особливості та можливі шляхи вдосконалення.

Пенсійна система України функціонує за солідарним принципом[1]. Це означає, що населення, яке працює, фінансує виплати пенсіонерам. Такий підхід є неефективним, якщо в країні є демографічні зміни(наприклад, народжуваність у країні знижується, а тривалість життя збільшується), бо це спричиняє дисбаланс між кількістю платників податків і отримувачів пенсій [2]. Крім того, значна частина працездатного населення мігрує за кордон, не роблячи відрахувань до української пенсійної системи. Такі фактори призводять до зростання дефіциту Пенсійного фонду, що змушує державу покривати нестачу коштів за рахунок бюджету.

Економічні проблеми також ускладнюють ситуацію. Високий рівень тіньової зайнятості, коли заробітна плата виплачується «в конвертах», зменшує надходження до Пенсійного фонду. За різними оцінками, тіньовий сектор економіки в Україні сягає понад 30%[5], а це означає суттєві втрати для пенсійної системи. Також, слабкий контроль за сплатою податків та внесків і недостатня податкова дисципліна лише посилюють проблему.

Реформування пенсійної системи потребує комплексного вирішення питання. Одним із ключових напрямків є запровадження накопичувального рівня пенсійного забезпечення. Це означає, що кожен працюючий громадянин буде мати індивідуальний пенсійний рахунок, на якому поступово будуть накопичуватись кошти[3]. Важливим кроком є створення надійної законодавчої бази, яка гарантуватиме безпеку таких заощаджень та захист від інфляційних ризиків. Держава може стимулювати участь громадян у накопичувальних пенсійних програмах шляхом надання податкових пільг, співфінансування внесків для малозабезпечених верств населення та забезпечення прозорої діяльності пенсійних фондів.

Ще одним важливим заходом, на нашу думку, є боротьба з тіньовою економікою. Для цього необхідно запровадити більш жорсткі штрафні санкції за ухилення від сплати страхових внесків, підвищити ефективність податкових органів та створити стимули для роботодавців і працівників декларувати свої доходи. Використання цифрових технологій, таких як автоматизовані системи обліку доходів та електронні реєстри, може значно покращити контроль за сплатою внесків і зменшити обсяг нелегального працевлаштування.

Одним із дискусійних питань є підвищення пенсійного віку.[4] Враховуючи збільшення тривалості життя, поступове підвищення пенсійного віку може допомогти скоротити дефіцит Пенсійного фонду. Проте цей процес має супроводжуватися заходами з розвитку ринку праці для людей старшого віку, організації курсів з перепідготовки та адаптації до нових умов праці. Досвід європейських країн показує, що запровадження поступового підвищення пенсійного

віку в поєднанні з економічними стимулами для продовження трудової діяльності дає позитивні результати.

Розширення джерел надходжень до пенсійної системи є важливим кроком у її реформуванні. Одним із можливих рішень є залучення частини прибутку державних підприємств для покриття дефіциту Пенсійного фонду. Також можна розглянути варіант створення спеціального державного фонду, кошти від яких використовуватимуться виключно на пенсійні виплати. Крім того, необхідно створити механізми, що дадуть можливість вкладати пенсійні кошти у надійні проекти, щоб вони приносили додатковий дохід.

Підвищення рівня фінансової грамотності населення також відіграє важливу роль у реформуванні пенсійної системи. Інформаційні кампанії, консультаційні центри, онлайн-курси та програми з роз'яснення переваг накопичувального пенсійного страхування можуть сприяти формуванню відповідального ставлення громадян до планування власного пенсійного забезпечення.

Реформування пенсійної системи України є надзвичайно складним, але необхідним процесом. Впровадження накопичувального рівня, боротьба з тіньовою економікою, поступове підвищення пенсійного віку та розширення джерел фінансування можуть сприяти стабільності пенсійного забезпечення. Важливим аспектом є державні гарантії безпеки пенсійних накопичень та прозора діяльність недержавних пенсійних фондів. Додатково, заходи з підвищення рівня офіційного працевлаштування та фінансової грамотності громадян можуть сприяти збільшенню внесків до Пенсійного фонду та зменшенню бюджетного навантаження на систему. Комплексний підхід до реформування пенсійної системи забезпечить її довготривалу стійкість та гарантуватиме гідний рівень життя пенсіонерів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Мельничук В. Час пенсійної реформи. Український тиждень. URL: https://tyzhden.ua/chas-pensijnoi-reformy/ (дата звернення: 25.03.2025).
2. Царук О. Про пенсію думай змолоду: детальніше про пенсійну систему в Україні *Новини Українське радіо. 403 Forbidden.* URL: https://ukr.radio/news.html?newsID=94785 (дата звернення: 25.03.2025).
3. Мамка Г. Накопичувальна пенсійна система: новий етап розвитку пенсійного забезпечення в Україні *PRAVO.UA.* URL: https://pravo.ua/nakopychuvalna-pensiina-systema-novyi-etap-rozvytku-pensiinoho-zabezpechennia-v-ukraini/ (дата звернення: 25.03.2025).
4. Жолквер М., Бушуєв М., Білик Д. Як працює пенсійна система в Німеччині. *dw.com.* URL: https://amp.dw.com/uk/yak-pratsiuie-pensiina-systema-v-nimechchyni/a-55192664 (дата звернення: 25.03.2025).
5. Богданьок О. Тіньова економіка більше ніж 30 відсотків — це багато чи мало. Коментує експерт. Суспільне Новини URL: https://search.app/KUF27fy4t8Gb9jeLA (дата звернення: 04.04.2025).

Дуброва Едуард
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Ефективність як принцип застосування адміністративних стягнень за корупційні правопорушення

Принцип ефективності є ключовим інструментом для розвитку застосування адміністративних санкцій за корупційні правопорушення, які залишаються однією з

найбільших загроз для економічної стабільності, правопорядку та суспільної довіри до державних інституцій. В умовах воєнного стану проблема корупції набуває ще більшої гостроти, адже неефективне використання державних ресурсів, корупційні схеми у сфері публічних закупівель та ухилення від відповідальності осіб, причетних до таких правопорушень, можуть мати катастрофічні наслідки для обороноздатності країни. У цьому контексті важливу роль відіграє ефективність адміністративних стягнень за корупційні правопорушення, яка має бути дієвим інструментом не лише покарання, а й запобігання подальшим правопорушенням.

Сама сутність принципу полягає в тому, що заходи впливу мають не лише відповідати тяжкості вчиненого діяння, а й бути достатньо дієвими для досягнення цілей загальної та спеціальної превенції. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), зокрема глава 13-А (статті 172-4 – 172-9), передбачає санкції за правопорушення, пов'язані з корупцією, наприклад, такі як порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), отримання подарунків (ст. 172-5 КУпАП) або порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП)[1]. Однак на практиці застосування цих норм стикається з низкою проблем, що впливають на їхню ефективність.

Попри формальну наявність відповідних норм, практика їх застосування виявляє низку проблем, що негативно впливають на реалізацію самого принципу ефективності. Важливим аспектом цього є строки притягнення до відповідальності, які регламентуються ст. 38 КУпАП[1]. Закон передбачає, що адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше встановлених строків (від двох до трьох місяців з дня вчинення або виявлення, а для деяких категорій, зокрема за вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією – протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення). Наявність таких коротких строків ускладнює повноцінну реалізацію принципу ефективності, оскільки вони можуть стати причиною закриття справ через формальні процесуальні порушення або недостатню доказову базу[2].

Цю проблему підтверджує й узагальнена судова практика у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією [2]. Аналіз відповідних матеріалів свідчить, що санкції найчастіше призначаються у мінімально встановлених межах, а обмежені строки давності (згідно зі ст. 38 КУпАП) не дають змоги забезпечити достатній стримуючий ефект [1]. Крім того, численні процесуальні недоліки — зокрема повернення матеріалів до НАЗК через неналежне оформлення протоколів — вказують на те, що навіть формально чинні норми часто не здатні забезпечити ефективне запобігання корупційним правопорушенням, у тому числі, що сприяє штучному затягуванню розгляду справ [4].

Одним із яскравих проявів неефективності є надто м'який характер встановлених законом санкцій, що зумовлює відсутність належного стримуючого впливу. Згідно з главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) положення статей 172-4 та 172-5 регулюють правопорушення, пов'язані з порушенням обмежень щодо сумісництва, суміщенням та отриманням подарунків[1]. Згідно з цими нормами, за первинне порушення санкції саме у вигляді штрафу встановлюються у межах:

Ст. 172-4: штраф від 300 до 500 НМДГ, а при повторному порушенні – від 500 до 800 НМДГ.

Ст. 172-5: штраф від 100 до 200 НМДГ для першого правопорушення та від 200 до 400 НМДГ для повторного.

У зв'язку з цим постає потреба перегляду існуючих підходів до правозастосування та формування нових, більш ефективних механізмів відповідальності. Практика судового застосування санкцій, як зазначено в узагальненні судової практики, демонструє, що суди в більшості справ призначають саме мінімально встановлені штрафи[2]. Однак аналіз економічних умов та масштабів незаконних вигод, отриманих у результаті корупційної діяльності, свідчить про те, що такі суми не створюють відчутного економічного тиску на порушників[2]. Для забезпечення справжнього стримуючого ефекту необхідно переглянути та

підвищити мінімальні розміри штрафів, що дозволить збільшити економічну відповідальність порушників та зробити покарання пропорційним отриманим незаконним вигодам. Наприклад, пропонується розглянути можливість підвищення мінімальних санкцій для первинних випадків та відповідного зростання для повторних правопорушень. Цей підхід відповідає з міжнародною практикою, де економічні санкції за корупційні діяння зазвичай мають більшу стримуючу силу[5].

Узагальнена судова практика демонструє[2], що значна частина справ повертається до органів (НАЗК або правоохоронних органів) для дооформлення протоколів через недотримання встановлених строків. Наприклад, у справі №758/9125/18, розглянутій Подільським районним судом м. Києва, протокол повернувся через відсутність вказівки дати виявлення порушення, що суперечить вимогам ст. 38 КУпАП, і, таким чином, справа була закрита через формальний пропуск строку[3].

Другим важливим напрямком удосконалення є зміна строків притягнення до відповідальності[2],[5]. Короткі строки призводять до того, що багато справ закриваються через процесуальні недоліки, навіть при наявності достатніх доказів[2]. Також важливим є те, що не завжди вдається забезпечити належний збір доказової бази та оформлення матеріалів у встановлені строки, що знижує ефективність застосування санкцій[2]. На основі цього пропонується переглянути положення ст. 38 КУпАП та, зокрема, розширити строк розгляду справ для тих випадків, коли вчинено триваюче правопорушення або коли процесуальні вади можуть бути усунуті без суттєвого порушення праворозслідувального процесу. Такий підхід дозволить правоохоронним органам та судам завершити розслідування та застосувати санкції, що забезпечить більш стійкий стримуючий ефект. Водночас, необхідно уникати надмірного продовження строків, що може призвести до затягування правосуддя, тому пропозиція повинна бути збалансованою та відповідати як вимогам ефективного правозастосування, так і правам особи.

Таким чином, навіть за наявності базових інструментів відповідальності, реальне їх впровадження потребує суттєвої модернізації та системного підходу. М’якість штрафів, короткі строки притягнення до відповідальності, проблеми доказування та низький рівень виконання судових рішень унеможливлюють досягнення належного стримуючого ефекту. Чинні механізми потребують перегляду, зокрема, підвищення розмірів штрафів, продовження строків притягнення до відповідальності, посилення вимог до доказової бази та покращення контролю за виконанням санкцій. Лише комплексний підхід до вдосконалення цих аспектів дозволить забезпечити дієвість адміністративної відповідальності та мінімізувати рівень корупційних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.
2. Дудоров О.О. Узагальнення судової практики у справах про адміністративні правопорушення, пов’язані з корупцією. Київ, 2019. С. 2–10.
3. Постанова Подільського районного суду м. Києва від 12.09.2018 у справі №758/9125/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76329191.
4. Національне агентство з питань запобігання корупції. Офіційний сайт. URL: https://nazk.gov.ua.
5. GRECO. Group of States against Corruption. URL: https://www.coe.int/en/web/greco.

Євдоченко Ірина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Гахова Таїсія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Етичні стандарти (вимоги) в умовах цифровізації діяльності органів державної влади

«Цифровізація – одна з визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, яка формує більш інклюзивне суспільство та кращі механізми управління, розширює доступ до охорони здоров'я, освіти та банківської справи, розширює спосіб співпраці людей, підвищує якість та охоплення державних послуг…» [1]. Цифровізація державного управління є одним із ключових напрямів модернізації публічного сектору, що сприяє підвищенню ефективності адміністративних процесів, забезпеченню прозорості діяльності органів влади та покращенню якості надання державних послуг. Разом із тим, активне впровадження цифрових технологій в управлінську діяльність зумовлює необхідність розроблення та дотримання етичних стандартів, спрямованих на забезпечення прав і свобод громадян, збереження конфіденційності інформації, протидію дискримінації та цифровій нерівності. Впровадження етичних норм має забезпечити баланс між ефективністю цифровізації та дотриманням прав і свобод громадян.

Одним із головних етичних викликів цифровізації є питання конфіденційності та захисту персональних даних, оскільки цифрові технології створюють нові ризики для порушення приватності громадян. Органи державної влади повинні дотримуватися принципу мінімізації збору персональних даних, забезпечувати їх безпечне зберігання та обмежувати доступ до конфіденційної інформації виключно у випадках, передбачених законодавством. Так, наприклад, Загальний регламент захисту даних (GDPR) визначає: «Персональні дані повинні бути адекватними, відповідними та обмеженими тим, що необхідно для цілей, для яких вони обробляються («мінімізація даних») [2]. Відповідно, важливе значення має розробка та імплементація правових механізмів, які гарантуватимуть захист персональних даних та недопущення їхнього несанкціонованого використання.

Прозорість та доступ до інформації є ще одним ключовим етичним аспектом цифровізації державного управління. Використання цифрових платформ для взаємодії між державою та громадянами повинно відповідати принципам відкритості, забезпечуючи рівний доступ до суспільно значущої інформації. О.С.Савченко, аналізуючи досвід США, висвітлює концепцію «open government», тобто провідний напрям застосування принципів прозорості та залученості в ході діяльності органів влади у поєднанні із сучасними інформаційно-комунікативними технологіями [3, с.121]. Водночас органи державної влади повинні знаходити баланс між відкритістю та необхідністю захисту інформації, що стосується національної безпеки, запобігаючи можливому використанню таких даних для маніпуляцій або порушень прав громадян.

Проблема цифрової рівності є ще одним важливим етичним викликом у контексті цифровізації державного управління. В. Д. Сиротін серед проблем цифровізації визначає посилення нерівності між людьми, які мають доступ до сучасних технологій і цифрових навичок, і тими, хто його не має [4]. Впровадження цифрових сервісів не повинно створювати бар'єри для певних категорій населення, зокрема осіб літнього віку, громадян із низьким рівнем цифрової грамотності або людей з обмеженими можливостями. Державна політика цифрової трансформації має включати механізми подолання цифрового розриву шляхом

розвитку інклюзивних цифрових технологій, адаптації інтерфейсів електронних послуг під потреби різних соціальних груп, а також проведення програм цифрової освіти для населення.

Значним викликом для органів державної влади є також етичне використання алгоритмів штучного інтелекту у процесах прийняття рішень. Урядові структури все частіше застосовують автоматизовані системи для аналізу даних та оптимізації адміністративних процедур. Однак використання штучного інтелекту створює загрозу дискримінаційних рішень, оскільки алгоритми можуть містити упередженість або генерувати результати, що суперечать принципам справедливості [5, с. 26]. Для запобігання таким ризикам необхідне запровадження механізмів незалежного аудиту алгоритмів та їх перевірки на предмет відповідності етичним стандартам, а також забезпечення можливості оскарження рішень, ухвалених автоматизованими системами.

З метою належного регулювання поведінки посадових осіб у цифровому середовищі необхідно розробити кодекси цифрової етики, які встановлюватимуть принципи доброчесності, конфіденційності та відкритості при використанні інформаційних технологій у діяльності органів влади. Такі кодекси повинні містити положення щодо відповідального ставлення до цифрових даних, уникнення маніпуляцій, забезпечення кібербезпеки та неприпустимості використання технологій для обмеження прав громадян І. Ульнікан вважає, що розроблення етичних принципів використання цифрових технологій є своєрідною концепцією політичних рамок, метою використання якої є сприяння розв'язанню суперечностей щодо економічних і соціальних наслідків використання цифрових технологій шляхом посилення ролі держави та громадянського суспільства [6, с.171].

З огляду на зазначені виклики, науковиці Н. Капустіна та Л. Токар представили кілька основних класів цифрових цінностей, які повинні враховуватися у діяльності органів державної влади. До модальних цінностей належать логічність і здійсненність, що забезпечують раціональність та ефективність цифрових рішень. Гуманітарні цінності включають безпеку, довіру, конфіденційність, акуратність, щирість і чесність, що гарантують етичність використання цифрових технологій. Роз'яснювальні цінності охоплюють доступність, можливість використання, систематичність інформації, що сприяють відкритості державних даних та електронних послуг. Конструктивістські цінності визначають моральність інформації, її сучасність, нормативність, а також уникнення інформаційної надмірності, що дозволяє державним органам використовувати технології відповідально [7, с. 11].

Таким чином, цифровізація державного управління вимагає чіткого дотримання етичних стандартів, що сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій, забезпеченню демократичності та ефективності державного управління. Основними принципами цифрової етики у діяльності органів влади повинні бути конфіденційність, прозорість, цифрова рівність та справедливе використання алгоритмічних технологій. Реалізація цих стандартів потребує розробки відповідного нормативного регулювання, запровадження механізмів контролю та відповідальності, а також постійного моніторингу дотримання етичних вимог у процесах цифрової трансформації державного сектору.

Список використаних джерел:

1. К.Маркевич. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. Разумков центр. URL: https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-tashliakhy-podolannia-vyklykiv (дата звернення: 14.03.2025).
2. The General Data Protection Regulation (GDPR). Intersoft consulting. URL: https://gdpr-info.eu. (дата звернення: 14.03.2025).
3. О.С.Савченко. Інноваційні аспекти розвитку цифровізації публічного управління в США. *Демократичне врядування*. 2022. Вип. 2. с.120-130.
4. В.Д.Сиротін. Особливості цифровізації у сфері публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2023. Вип. 9.

5. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення : монографія / [К. В. Єфремова, Д. І. Шматков, В. П. Кохан та ін.]; за ред. К. В. Єфремової. – Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. – 180 с.
6. UlnicaneI., KnightW., LeachT. etal. Framing governance for a contested emerging technology: Insights from AI policy. Policy and Society. 2021. No 40 (2). P. 158–177.
7. Цифрова етика: навч.-метод. реком. (для здобувачів вищої освіти магістер. рівня за профілем освіт. програми «Філософія медійних практик») / Н. Капустіна, Л. Токар ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2023.– 50 с.

Єресько Валерій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Правовий прецедент

Орієнтація України на євроінтеграцію та приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС обумовлює доцільне і надзвичайно важливе вивчення невідомих раніше українському праву інструментів правового регулювання, потенціал яких широко застосовується європейськими країнами. Особливе місце з яких посідає правовий прецедент.

В умовах проведення судової реформи в Україні місце судового прецеденту як джерела права значно зростає. Хоча в сучасній українській юриспруденції і досі превалює думка про те, що основним джерелом права є нормативно-правовий акт, а правовий прецедент джерелом права не визнається, не можна залишити без уваги той факт, що все більше науковців намагаються обґрунтувати місце правового прецеденту в системі джерел права України. У працях теоретиків права і спеціалістів галузевих наук періодично висвітлюються окремі аспекти розвитку та функціонування цього явища. Зокрема, до цієї тематики звертались: О. В. Зайчук, К. Ю. Кармазіна, М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, Н. М. Оніщенко, С. В. Шевчук, Н. М. Пархоменко, Л. А. Луць, Б. В. Малишев, Т. М. Анакіна, Ю. І. Цвіркун. [1, с. 52]

Правовий прецедент існує двох видів: судовий та адміністративний. На думку української дослідниці Анакіної Т.М. судовий прецедент – це рішення суду у конкретній справі, яке має обов'язковий характер при вирішенні наступної справи, що стосується аналогічних чи достатньо близьких питань (обставин справи), та завдяки своїй визначальній важливості спрямоване на забезпечення цілісності, узгодженості та наступності правової системи, у межах якої воно застосовується. При цьому у підрозділі доводиться, що судовий прецедент може виступати у таких формах: а) як рішення суду, коли йдеться про його зовнішній вираз; б) як принцип, який береться за основу наступного рішення; в) як правило, тобто регулятор суспільних відносин, у вигляді зразка застосування та тлумачення чинних норм права або у виробленні нових норм (правоположень). [4, с. 8]

Адміністративним прецедентом вітчизняна правова наука визначає рішення органу виконавчої влади у конкретній справі, обґрунтування якої стає правилом, яке застосовується при рішенні аналогічних справ. Альберт Венн Дайсі писав, що в Англії та в країнах, які як і Сполучені Штати, отримали свою правову систему від Англії, мають в основі системи адміністративного права такий феномен, як адміністративний прецедент, що, являє собою своєрідне «прецедентне право», яке сформоване не суддею, а державними службовцями.[5, с. 5]

Як приклад до адміністративного прецеденту можна навести «прецедент Вашингтона»: коли Джорджа Вашингтона другий раз обирали президентом США, він заявив, що цей другий строк повноважень буде одночасно й останнім для нього. На основі цього склався прецедент,

що протримався більше 100 років: одна і та ж особа не може бути обрана президентом більше двох разів підряд. [6]

Більшість науковців все ж зазначають, що сфера застосування адміністративних прецедентів є вужчою, ніж судових.

Правовий прецедент є головним джерелом права в англосаксонській правовій системі, проте він знайшов своє відображення і в романо-германській правовій сім'ї. Судова практика зарубіжних країн яскраво демонструє ефективність та цінність судового прецеденту при вирішенні юридичних справ. [2, с. 1]

На думку вітчизняних науковців, у країнах загального права (Англія, США, Канада, Австралія), суди беруть участь у правотворчості. В Україні суд не може привласнювати собі функції законодавчої або виконавчої влади. Делегування своїх функцій судами, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ст. 124 Конституції України). Це не означає, що в Україні, як і в інших правових системах романогерманського типу, судовий прецедент не може бути допоміжним джерелом права. Можна погодитися з тим, що деталізація правових норм, яка міститься в керівних роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, сприяє створенню нових правоположень не лише правозастосовного, але й нормативного характеру. Правда, форма вираження у керівних роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України дещо інша, ніж у норм права. Проте в структурному відношенні вони складаються з тих самих елементів: гіпотеза, диспозиція, санкція, і їх дія поширюється на невизначену кількість випадків, на персонально необмежене коло суб'єктів. Постанови Пленуму Верховного Суду і судових колегій (в їх принциповій частині — мотивувальній, яка відбиває юридичну позицію суду в конкретній справі) є своєрідними прецедентами тлумачення норм права. Зауважимо, що в англійському праві прецедент розглядається не лише як народження нової правової норми, але й як своєрідна конкретизація відповідної правової норми, застосовуваної судом. Таким чином, в Україні де-факто існує судовий прецедент, проте він не має офіційного законодавчого визнання. У перспективі конкретні судові рішення в Україні можуть одержати владні функції і бути поширеними на широке коло аналогічних ситуацій, тобто набути сили і авторитету норми права.

Недарма ще у Стародавньому Римі визнавали, що право jus дістало свою назву від правосуддя justitia, а сам термін justitia перекладається з латини не інакше, як «справедливість». Отже, можна припустити, що на початковому етапі судове рішення було чи не єдиним авторитетним джерелом права, де чітко визначалися права та обов'язки учасників правовідносин того часу. У разі необхідності до нього зверталися як до орієнтира для розгляду подібних справ. Саме здатність судового рішення слугувати зразком, робила його судовим прецедентом. Як доказ цьому, можна навести «Руська правда», де можна простежити не лише зміст правових звичаїв, а й зміст рішень судів у ролі джерела тодішнього права. [3, с. 160 -161]

Деякі науковці розглядають судову практику як джерело права та пропонують закріпити її законодавчо. Водночас інші, визнаючи її значення для розвитку законодавства, не вважають її офіційним джерелом права.

Як зазначив український науковець Козюбра М.І., прецедентне право в Україні ніколи, очевидно, не посідатиме того місця серед джерел права, яке воно посідає в англосаксонській правовій сім'ї. Проте заперечувати певних його перспектив у національній правовій системі не варто. Звичайно, для цього в ній необхідні суттєві зміни, насамперед незалежний суд і відповідна підготовка суддів, формування у них зумовлених вимогами часу правового світогляду і рівня правової культури, за яких їх правотворення служитиме на благо людини, її правам і свободам. [7]

На мою думку, беручи до уваги нормативно-правові акти в Україні, що містять недоліки і тим самим не забезпечують належного регулювання суспільних відносин, впровадження інституту «правового прецеденту» могло б позитивно вплинути на національну правову систему. Це сприяло б ефективнішому вирішенню публічно-правових спорів, яких через високе навантаження адміністративних судів наразі багато. Обов'язковість дотримання

правових прецедентів забезпечила б єдине застосування законодавства в аналогічних ситуаціях щодо різних осіб. Крім того, впровадження правового прецеденту могло б значно скоротити терміни ухвалення рішень владними органами, зменшити рівень бюрократії та мінімізувати корупційні ризики.

Список використаних джерел:

1. Квятковська Б. І. Судовий прецедент: деякі теоретичні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. № 21. С. 52–55.
2. Пильгун Н. В. Місце і роль правового прецеденту в правовій системі України. Юридичний вісник. 2021, № 12 (59). С. 55-61.
3. Козюбра М. І. Загальна теорія права: підручник. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
4. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Х., 2008. 19 с.
5. Фастовець Н. Правовий прецедент в правовій системі України. Modern research in science and education : proceedings of III International Scientific and Practical Conference, Chicago, USA, 9-11 November 2023. BoScience Publisher, Chicago, USA.2023. P. 1081-1087.
6. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. URL:https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1538-rozdl-15-formi-prava.html (Дата звернення 05.03.2025).
7. Козюбра М.І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських право інтеграційних процесів. Наукові записки НаУКМА. Т. 26: Юридичні науки. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2004. С. 3–8.

Заболотенко Владислав
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Правове регулювання цифрової трансформації держави

Цифрова трансформація відіграє ключову роль у сучасному суспільстві, змінюючи способи комунікації, ведення бізнесу, освіти, державного управління та правозастосування. Вона сприяє підвищенню ефективності та продуктивності завдяки автоматизації процесів, що дозволяє зменшити витрати, прискорити виконання завдань і покращити якість послуг. Доступність інформації зростає, оскільки цифрові платформи забезпечують миттєвий доступ до даних, що сприяє навчанню, дослідженням та ухваленню рішень. Розвиток цифрової економіки відкриває нові можливості для бізнесу, сприяє створенню інноваційних бізнес-моделей, розширює електронну комерцію та фінансові технології.

Цифрова трансформація є складним соціально-економічним процесом, що передбачає системне впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільно-політичного життя держави. Вона спрямована на підвищення ефективності державного управління, покращення якості послуг та спрощення взаємодії громадян із державними органами. Цифровізація виступає ключовим компонентом цього процесу та охоплює переведення інформації, документів і державних послуг у цифрову форму, що сприяє прискоренню адміністративних процедур і зниженню бюрократичного навантаження. Водночас електронне урядування забезпечує інтеграцію інформаційних технологій у державне управління, дозволяючи автоматизувати взаємодію між державними органами, бізнесом і громадянами [1].

Законодавче регулювання цифрових технологій включає закони, підзаконні акти та міжнародні договори, які встановлюють правові рамки для функціонування електронного урядування, цифрової економіки та захисту даних. До ключових нормативно-правових актів у

цій сфері належать закони про електронні послуги, інформаційну безпеку, персональні дані та цифрові платформи. Важливу роль відіграють міжнародні договори та стандарти, які забезпечують інтеграцію національного цифрового простору у світову систему правового регулювання інформаційних технологій [2].

Політико-правові стратегії цифрової трансформації спрямовані на розробку та впровадження державних програм розвитку цифрового суспільства, які охоплюють технологічні, правові та соціальні аспекти цифровізації. Такі стратегії включають заходи щодо підвищення цифрової грамотності населення, розширення доступу до високошвидкісного інтернету, впровадження інноваційних технологій у державному секторі та створення умов для розвитку цифрової економіки. Зокрема, стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1351-р, визначає бачення України як інноваційної держави та окреслює напрями, принципи, цілі та завдання державної політики у сфері цифрового розвитку інноваційної діяльності. Стратегія передбачає впровадження пілотних програм та проєктів, розбудову екосистеми інновацій шляхом визначення відповідальної установи за впровадження політики у сфері інновацій. Ця установа координуватиме екосистему інновацій, сприятиме залученню інвестицій, підтримуватиме інноваційні кластери та наукові парки, а також здійснюватиме моніторинг та оцінку ефективності впровадження інновацій [3].

Законодавче забезпечення цифрової трансформації є ключовим фактором у впровадженні інноваційних технологій в Україні. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють цю сферу, є Закон України «Про електронні довірчі послуги», який визначає правові засади надання та використання електронних довірчих послуг, Закон України «Про електронні комунікації», що регулює діяльність у сфері електронних комунікацій та радіочастотного спектра, а також Закон України «Про цифровий розвиток», спрямований на формування політики цифрової трансформації держави. У процесі регулювання цифровізації ключову роль відіграють Кабінет Міністрів України та Міністерство цифрової трансформації, які розробляють стратегії, ініціативи та забезпечують реалізацію державної політики у сфері цифрового розвитку [4; 5].

Система електронного урядування є важливим елементом цифрової трансформації держави. Яскравим прикладом успішного впровадження цифрових технологій є державна платформа «Дія», що забезпечує громадянам доступ до електронних державних послуг у зручному та безпечному форматі. Вона включає мобільний застосунок і вебпортал, які дозволяють отримувати різноманітні адміністративні послуги, користуватися цифровими документами та взаємодіяти з державними органами онлайн. Правове забезпечення електронних державних послуг включає низку нормативних актів, які регламентують порядок надання послуг, захист персональних даних та інформаційну безпеку.

У контексті цифрової трансформації питання захисту персональних даних та кібербезпеки набувають особливого значення. Впровадження цифрових технологій потребує дотримання законодавства про персональні дані, зокрема Закону України «Про захист персональних даних», що визначає механізми збору, обробки та збереження інформації про громадян. Зростання цифрових загроз вимагає удосконалення нормативного регулювання кібербезпеки, посилення заходів з протидії кіберзлочинності та впровадження сучасних механізмів захисту інформаційних систем. Ефективне законодавче забезпечення цифрової трансформації є запорукою безпечного та сталого розвитку цифрового суспільства в Україні [2].

Цифровізація є потужним інструментом боротьби з корупцією, оскільки зменшує вплив людського фактора, підвищує прозорість і ускладнює маніпуляції. Автоматизація державних процесів усуває посередників, що знижує ризики корупційних схем. Наприклад, системи електронних закупівель, такі як «Prozorro», дозволяють вести торги відкрито та мінімізують змови. Відкриті дані та публічні реєстри дають змогу громадянам і антикорупційним організаціям відстежувати використання бюджетних коштів і майнові декларації посадовців. Електронні сервіси для громадян, як-от платформа «Дія» в Україні, що була реалізована 6

лютого 2020 року, дозволяють отримувати адмінпослуги без контакту з чиновниками, що значно зменшує можливості для хабарництва. Використання блокчейну гарантує незмінність даних у реєстрах, що робить неможливими підробки чи махінації з власністю та державними фінансами. Цифрові технології не тільки ускладнюють корупцію, а й змінюють культуру взаємодії громадян із державою, формуючи новий рівень довіри та підзвітності.

Важливим елементом цифрової трансформації української держави є аналіз міжнародного досвіду. Європейський Союз є лідером у сфері цифрового регулювання, впроваджуючи масштабні ініціативи для забезпечення безпеки, прозорості та справедливості у цифровому середовищі. Одним із ключових нормативних актів є General Data Protection Regulation (далі - GDPR), що встановлює жорсткі вимоги до обробки персональних даних, захищає права користувачів та передбачає значні штрафи за порушення. Іншим важливим документом є Digital Services Act (далі - DSA), який регламентує відповідальність онлайн-платформ за поширення незаконного контенту та маніпулятивні алгоритми, сприяючи прозорості цифрових послуг [6; 7].

У Сполучених Штатах підхід до цифрової трансформації значною мірою базується на приватному регулюванні та антимонопольному контролі. Основний фокус робиться на забезпеченні конкуренції у цифровому середовищі, боротьбі з домінуванням технологічних гігантів та захисті споживачів. Законодавство США включає акти, що регулюють захист персональних даних на рівні окремих штатів, такі як California Consumer Privacy Act (далі - CCPA). Також активно розглядаються ініціативи щодо контролю великих технологічних компаній та відповідальності соціальних мереж за дезінформацію [8].

Україна активно розвиває цифрові ініціативи, проте існує потреба в подальшому вдосконаленні правового регулювання у відповідності до міжнародних стандартів. Один із ключових напрямів — гармонізація законодавства з нормами ЄС, зокрема, адаптація положень GDPR у сфері захисту персональних даних та імплементація норм DSA для регулювання діяльності онлайн-платформ. Важливо також зміцнити механізми правозастосування та відповідальності за порушення цифрових прав, що включає створення ефективних органів контролю та запровадження дієвих санкцій.

Цифрова трансформація є невід'ємною складовою розвитку сучасної держави, що охоплює всі сфери суспільного життя та потребує комплексного правового регулювання. У ході дослідження було встановлено, що цифровізація сприяє підвищенню ефективності державного управління, покращенню надання адміністративних послуг, мінімізації корупційних ризиків і створенню сприятливого середовища для розвитку цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Стефанчук Р. О. Інформаційні технології та право: quo vadis? Право України. 2018. № 1. С. 30–50.
2. Харитонов Є., Харитонова О. Сутність ІТ-права: пошук парадигми. Право України. 2018. № 1. С. 18–29.
3. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1351-р . Офіційний вісник України офіційне видання від 10.02.2025 — 2025 р., № 11, стаття 890, код акта 130009/2025 (Дата звернення: 03.04.2025).
4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017, № 2155-VIII . Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.400 (Дата звернення: 03.04.2025).
5. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX . Урядовий кур'єр офіційне видання від 10.02.2021 № 27 (Дата звернення: 03.04.2025).
6. General Data Protection Regulation (GDPR) // EUR-Lex : вебсайт. – URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/o j– (Дата звернення: 04.04.2025).

7. Digital Services Act // EUR-Lex URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng. – (Дата звернення: 04.04.2025).
8. California Consumer Privacy Act (CCPA) // Office of the Attorney General : вебсайт. – URL: https://oag.ca.gov/privacy/ccpa. – (Дата звернення: 04.04.2025).

Здітовецька Яна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Взаємодія органів публічної влади з громадянським суспільством в період дії режиму воєнного стану

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що у зв'язку з триваючою збройною агресією проти України та запровадженням правового режиму воєнного стану, питання ефективної взаємодії між органами публічної влади та громадянським суспільством набувають особливої значущості. Саме ця співпраця є основою для забезпечення захисту, стабільності та стійкості держави.

Вивчаючи дане питання, варто виділити основні аспекти даної взаємодії: активність громадянського суспільства проявляється, зокрема, у різних формах волонтерства, а їх ефективна взаємодія з органами публічної влади відбувається в рамках адміністративних процедур. З боку органів публічної влади необхідним є адаптування механізмів подібної взаємодії з огляду на певні обмеження прав і свобод через запровадження режиму воєнного стану, додержуючись справедливого балансу інтересів і не порушуючи демократичних засад.

На сьогодні одним з важливих завдань постає ознайомлення населення з нововведеннями у сфері реалізації їх конституційних прав та застосування адміністративних процедур, відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року, що набрав чинності 15 грудня 2023 року[1].

Можемо констатувати формування якісно нового формату взаємодії між державою та особою. У межах цього підходу варто особливу увагу приділити забезпеченню належного захисту прав та законних інтересів особи від можливого адміністративного свавілля з боку представників публічної влади. Адже від початку орган публічної влади має переваги у взаємовідносинах із особою. Така правова визначеність покликана гарантувати надання адміністративних послуг на високому рівні – у належні строки, відповідно до стандартів якості та в інтересах особи, яка звертається до органу влади [2].

Одним із прав громадян, де чітко прослідковується взаємодія з публічною владою, є право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк, яке гарантоване ст.40 Конституції України [3].

Стаття 64 Конституції України зазначає про неможливість будь-яких обмежень, зокрема в умовах воєнного або надзвичайного стану, щодо права на звернення. У контексті реалізації цього конституційного права гарантується неможливість встановлення обмежень таких його елементів: подати звернення; отримати обґрунтовану відповідь; отримати таку відповідь у встановлений законом строк. Порядок, а також строки розгляду звернень за загальним правилом визначені у Законі України «Про звернення громадян» [4]. За певними даними, з моменту початку дії воєнного стану деякі державні органи призупинили надання відповідей на звернення, що не стосуються питань воєнного стану, військової діяльності загалом, евакуації населення, надання медичної допомоги тощо[5]. Проте неприпустимість обмеження права громадян на звернення під час війни також визначена ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[6].

Також важливо наголосити на тому, що від початку повномасштабного вторгнення рф на територію України 2022 року, реакцією громадянського суспільства стало створення 6,367 тис. нових благодійних організацій для якнайшвидшого реагування на нагальні виклики війни, що перевищувало рівень 2021 року більше ніж у 7,5 разів. Це може бути ознакою того, що українське суспільство демонструє значний рівень згуртованості та здатності до самоорганізації в умовах кризових викликів[7].

Сучасний волонтерський рух в Україні виступає важливою структуроутворювальною складовою механізмів публічної влади, адже саме завдяки його активності забезпечується розвиток численних процесів – від самоорганізації громад до підтримки ініціатив, що сприяють інституційному зміцненню держави. Участь громадян у волонтерській діяльності є не лише проявом солідарності та відповідальності, але й свідченням глибокої зацікавленості суспільства у формуванні правової, демократичної та європейськоорієнтованої держави.

З моменту здобуття незалежності, в Україні волонтерство набувало поступового розвитку, однак особливого піднесення цей рух зазнав після 2014 року, коли різко зросла довіра до інститутів громадянського суспільства, зокрема – до волонтерських та благодійних організацій, що здійснювали гуманітарну та військову підтримку. Найбільшу активність у цій сфері продемонстрували фонди «Повернись живим», UNITED24, БФ Сергія Притули тощо. Утім, з огляду на тривалість війни, третій рік поспіль кожен із нас може спостерігати певне фінансове виснаження суспільства. Незважаючи на це, механізми допомоги не зникли, а лише трансформувалися: люди все частіше здійснюють адресну підтримку у вигляді невеликих, але регулярних внесків безпосередньо на рахунки військових підрозділів, медичних закладів, організацій та ініціатив, що швидко реагують на нагальні потреби [7].

Таким чином, волонтерський рух як одна із ефективних форм прояву активності громадянського суспільства в умовах воєнного стану не лише зберігає свою роль, але й набуває додаткового значення як інструмент демократичної участі громадян, що фактично доповнює функціонування публічної влади в умовах надзвичайних викликів.

Звичайно ж, існує достатня кількість недоліків щодо співпраці органів публічної влади з громадянським суспільством, до прикладу: слабка взаємодія між самими органами влади; надмірна бюрократичність процесів; відсутність дієвих механізмів контролю за діяльністю державних інституцій.

Доречно буде згадати про Стратегію реформування державного управління на 2022–2025 роки, яка передбачає створення в Україні ефективної, цифрової та орієнтованої на громадян держави, побудованої з урахуванням європейських підходів. Серед основних результатів, які планується досягти, визначено: запровадження якісних та зручних адміністративних послуг для населення та бізнесу; формування професійної, неупередженої та орієнтованої на потреби громадян публічної служби; зміцнення інституційної спроможності органів влади, їхньої підзвітності та здатності формувати й реалізовувати ефективну державну політику, спрямовану на сталий розвиток країни [2] ,[8].

Висновки. Ефективна взаємодія органів публічної влади з громадянським суспільством в умовах воєнного стану є ключовим чинником зміцнення державної стабільності та витривалості. В такий складний для нашої держави час, особливої ваги набуває реалізація конституційного права громадян на звернення, як ключового інструменту взаємодії з органами публічної влади. Закон України «Про адміністративну процедуру» забезпечує новий стандарт прозорості та правової визначеності при розгляді звернень, гарантує дотримання строків і обов'язковість надання обґрунтованих відповідей. У поєднанні з положеннями Конституції України та Закону «Про звернення громадян», новий закон формує якісно оновлений підхід до взаємовідносин між державою та особою, зміцнюючи правові механізми участі громадян у публічному управлінні, навіть в умовах воєнного стану. Залучення громадян до волонтерської діяльності як однієї із ефективних форм прояву активності громадянського суспільства, посилення прозорості та підзвітності влади, а також належне нормативне регулювання процедур — необхідні умови для формування сучасної,

демократичної та орієнтованої на потреби людини системи публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20
2. Криворучко І. Публічне управління в умовах війни: виклики та перспективи // Theory and Practice of Public Administration. 2023. № 77 (2). С. 43-44.
3. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
4. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-%D0%B2%D1%80
5. Платформа прав людини. (2022). Особливості перебігу строків розгляду звернень громадян в умовах воєнного стану. Взято з https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/4-Особливості-перебігу-строків-розгляду-звернень-громадян-в-умовах-воєнного-стану.pdf
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19
7. Борисенко О. П. Взаємодія публічної влади й громадянського суспільства в реалізації національних інтересів України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. Т. 35 (74), № 4. С. 61-62. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/11.pdf
8. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 21.07.2021 № 831-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/831-2021-%D1%80

Зетко Богдан
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
магістр права

Етичні аспекти діяльності державних службовців в контексті європейської інтеграції України

Європейська інтеграція України є процесом, який вимагає значних змін у всіх сферах суспільного життя, зокрема у сфері державної служби. Одним із ключових аспектів є реформування державного управління, яке передбачає не лише вдосконалення адміністративних процедур і механізмів, але й підвищення стандартів етичної поведінки державних службовців. Етика є важливим елементом сучасної державної служби, адже вона визначає рівень довіри громадян до органів влади, забезпечує ефективність управлінських процесів і сприяє розвитку демократичних принципів. У контексті європейської інтеграції України особлива увага приділяється адаптації до європейських стандартів етики державного управління, що включає високі вимоги до прозорості, підзвітності та боротьби з корупцією.

Європейський Союз розробив численні документи, що визначають основні етичні принципи діяльності державних службовців, зокрема в межах Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи, Кодексів етики, а також керівних принципів і стандартів, розроблених для державної служби в країнах ЄС. Серед основних принципів європейської етики державного управління можна виокремити такі:

- Прозорість: Всі дії та рішення державних службовців повинні бути відкритими для громадськості. Це включає надання публічної інформації про процеси прийняття рішень,

використання бюджетних коштів, а також забезпечення доступу до документів, що стосуються діяльності органів влади.

- Підзвітність: Державні службовці мають нести відповідальність за свої дії і рішення перед громадянами та керівництвом. Це передбачає існування чіткої системи контролю та механізмів запитів до органів державної влади.
- Незалежність та неупередженість: Державні службовці повинні діяти в інтересах громадян, зокрема бути вільними від будь-яких форм зовнішнього тиску, політичної або економічної вигоди. Принципи професіоналізму та неупередженості мають бути основними при прийнятті рішень.
- Боротьба з корупцією: Одним з найважливіших аспектів етики державних службовців є запобігання корупції, що забезпечує ефективність функціонування держави та підтримує довіру громадян до органів влади. Це включає встановлення суворих стандартів щодо прийому подарунків, прозорості в процесах відбору кадрів і фінансування [1].

Інтеграція України до європейського простору вимагає суттєвих змін у системі державної служби, зокрема у питаннях етики. Важливим етапом є адаптація українського законодавства до європейських стандартів. Однак на шляху до цього існує низка викликів.

Першим викликом є корупція, яка є однією з найбільших проблем українського суспільства. Високий рівень корупції, що спостерігається в Україні, значно ускладнює виконання основних принципів європейської етики, таких як підзвітність та прозорість. Для вирішення цієї проблеми необхідно запровадити ефективні антикорупційні механізми, створити незалежні органи, здатні проводити розслідування, та вжити жорстких санкцій щодо осіб, причетних до корупційних дій [2, с.34].

Другим викликом є недостатня кваліфікація державних службовців у питаннях етики та управління. Для того, щоб наблизити українську систему до європейських стандартів, необхідно розвивати програми підвищення кваліфікації, які б включали етичні норми державного управління, а також формувати нове покоління держслужбовців, здатних працювати за європейськими стандартами.

Третім викликом є політичний вплив на державних службовців. У багатьох випадках політичні партії та лобістські групи можуть здійснювати вплив на рішення, що приймаються державними службовцями, підриваючи тим самим принципи неупередженості та незалежності. Україна потребує розробки системи захисту державних службовців від політичного тиску та створення чітких механізмів для забезпечення їх незалежності [3, с.54].

Україна вже зробила кілька важливих кроків у напрямку адаптації до європейських стандартів етики державної служби. Зокрема, в Україні було прийнято Закон України «Про державну службу», який встановлює вимоги щодо етики державних службовців, включаючи принципи професіоналізму, прозорості та підзвітності. Також було створено Національне агентство з питань державної служби, яке займається впровадженням стандартів етики та боротьбою з корупцією в державних органах.

Одним із важливих кроків стало ухвалення Національної антикорупційної стратегії, яка спрямована на боротьбу з корупцією серед державних службовців та у суспільстві загалом. Ця стратегія включає заходи з підвищення прозорості процесів прийняття рішень, встановлення вимог до декларування доходів та майна службовців, а також введення етичних кодексів для державних органів.

Також важливим етапом є підвищення кваліфікації державних службовців, що передбачає не лише навчання в питаннях управлінської діяльності, але й обов'язкові курси з етики та антикорупційного законодавства.

Отже, у процесі європейської інтеграції Україні необхідно здійснити глибоку трансформацію етики державної служби, орієнтуючись на європейські стандарти, що включають прозорість, підзвітність, боротьбу з корупцією та забезпечення рівних умов для всіх громадян. Це вимагає не тільки змін у законодавстві, але й у свідомості державних службовців, від яких залежить впровадження цих стандартів у повсякденну практику.

Незважаючи на значні труднощі, з якими стикається Україна, процес європейської інтеграції є стимулом для реформи державного управління. Інтеграція до ЄС передбачає не лише адаптацію економічних та політичних структур, а й сприяє змінам в етичному та правовому середовищі, що є основою для розвитку демократичного та ефективного управління в Україні [4].

Таким чином, етичні аспекти діяльності державних службовців є важливим елементом процесу європейської інтеграції України, адже вони визначають не лише ефективність державного управління, а й рівень довіри громадян до органів влади. Європейські стандарти етики, що включають принципи прозорості, підзвітності, незалежності та боротьби з корупцією, є основою для розвитку демократичних процесів в Україні. Однак на шляху до реалізації цих стандартів існують суттєві виклики, зокрема високий рівень корупції, недостатня кваліфікація державних службовців та політичний вплив на їх діяльність.

Для успішної інтеграції в європейський простір Україні необхідно продовжувати впровадження реформ, спрямованих на підвищення етичних стандартів у державному управлінні. Це включає вдосконалення законодавства, розвиток антикорупційних механізмів, підвищення професійної кваліфікації державних службовців та створення умов для їх незалежності від політичного тиску. Лише через цілісну реформу державної служби Україна зможе досягти високих стандартів управління, що є основою для повноцінної європейської інтеграції та розвитку демократичних інститутів.

Список використаних джерел:

1. Норми та стандарти поведінки державних службовців: методичні матеріали / Харківська обл. держ. адміністрація. Харків, 2020. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1044/104311/Attaches/etichna_pove dinka.pdf
2. Сорокіна, Н. Г. Теоретичні аспекти дослідження основних категорій професійної етики публічної служби. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 2. с.32-40.
3. Василевська Т. Е. Етика державних службовців і запобігання конфлікту інтересів / уклад. О. М. Руденко. Київ : НАДУ, 2013. 76 с.
4. Войтенко А. Б., Якобчук В. П., Пугачова Н. С. Професійна етика державного службовця в контексті ефективності публічного управління. Державне управління: вдосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/38.pdf

Зубач Іванна
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Пермякова Анна
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Реалізація права на освіту в умовах воєнного стану

Від початку повномасштабного вторгнення в умовах воєнного стану від 24 лютого 2022 року багато державних сфер потребують належної організації, зокрема й освіта. Право на безоплатну початкову і загальну освіту має кожна людина відповідно до ст. 26 Загальної декларації прав людини. Конституція України у ст.53 гарантує це право, встановлюючи обов'язок держави забезпечувати доступність освіти. Незважаючи на складні умови війни,

держава повинна забезпечувати навчання, адаптуючи його до реалії війни [1, ст. 3103; 2, ст.141].

За даними Міністерства освіти і науки України, станом на грудень 2023 року від бомбардувань та обстрілів постраждали 3798 закладів освіти, 365 із них повністю зруйновані. Сотні дітей змушені були змінити навчальний заклад або навіть взагалі переїхати в інший регіон чи країну [3].

У 2022 році через повномасштабне вторгнення московитів навчальний процес у всіх школах України припинявся щонайменше на два тижні. Водночас у низці закладів освіти перерва тривала довше, а в деяких навчання не відновилося до завершення 2021/2022 навчального року. Більшість учнів, які повернулися до навчання у 2022 році, продовжили здобувати освіту дистанційно до його завершення. Для дітей, які проживають на окупованих територіях, доступ до повноцінного навчання в українських школах залишається обмеженим або недоступним через проблеми зі зв'язком і погрози окупаційних адміністрацій [4].

Відповідно до Порядку та умов «Про здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2024 року № 1112, здобуття загальної середньої освіти в очній (денній) формі, зокрема із застосуванням змішаного навчання, можливе за умови: наявності придатних для укриття захисних споруд у закладі освіти або в радіусі 500 м із забезпеченим доступом до них; достатньої матеріально-технічної бази для організації навчання. У Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях (окрім тимчасово окупованих територій) очне навчання організовується на підставі: рішення ради оборони області чи розпорядження керівника обласної військової адміністрації; рішення педагогічної ради закладу освіти, затвердженого наказом керівника. Рівень забезпеченості закладів освіти укриттями є одним із ключових критеріїв для ухвалення рішень щодо форми організації освітнього процесу відповідно до чинного законодавства [5, ст. 4228].

Згідно з опитуванням, близько 62 % шкіл у країні мають безпечні та обладнані укриття. У селах частка шкіл, де є укриття, на 14 % вища, ніж у великих містах, і становить 63 %. У малих містах укриттями обладнані 70 % шкіл, тоді як у великих – лише 48 %. Опікуни, які проживають разом із дітьми та онуками у селах, дещо частіше підтримують дистанційне навчання, ніж опікуни з великих міст: 36 % і 31 % відповідно. За словами Тетяни Вакуленко, директора Українського центру оцінювання якості освіти, дистанційне навчання ускладнюють кілька факторів: недостатній рівень цифрової грамотності як серед учнів, так і серед учителів, несприятливі житлові умови, через які батьки не завжди можуть забезпечити доступ до необхідних технічних засобів, зручне робоче місце та спокійну атмосферу для навчання. Вагомий вплив на освітній процес також спричинили перебої з електропостачанням через ракетні удари ворога [6].

Саме через виклики війни та ускладнений доступ до освіти, держава вдосконалила відповідну документацію. Зокрема, під час дії воєнного стану відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» засновник державного чи комунального закладу загальної середньої освіти або уповноважений ним орган (посадова особа) має право продовжити без проведення конкурсу строк дії строкового трудового договору (контракту), укладеного з керівником відповідного закладу загальної середньої освіти, але не більше ніж на шість місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану. Тривалість навчального року, дата його початку та/або закінчення визначаються Кабінетом Міністрів України [7, ст. 226].

Ситуація у вищій освіті дуже ускладнилася з початком війни. Як і в 2014 році, після анексії Криму та початку військового вторгнення на Донбас, українська вища освіта зіштовхнулася з потребою переміщення своїх закладів з окупованих територій і адаптації до таких умов. Держава законодавчо гарантувала організацію освітнього процесу в максимально безпечній формі для здобувачів освіти, виплати стипендії, харчування та місце проживання,

якщо це необхідно. До того ж, Верховна Рада України надала право Міністерству освіти і науки України (далі – МОН України) реалізовувати нормативно-правове забезпечення роботи системи освіти і науки в умовах війни і видавати накази з питань, які закон не регулює з метою надання можливості швидкого реагування на різні виклики в освітній системі і спрощення прийняття потрібних рішень [8].

7 березня 2022 року МОН України пояснило можливості початку дистанційного режиму роботи, зокрема для осіб, які перебувають за межами України. Визначено, що кожен працівник (педагогічний, науково-педагогічний та інші працівники) закладів і установ освіти, робота якого відбувається у дистанційному режимі, має самостійно визначити робоче місце та, відповідно, є відповідальним за гарантування безпечних і нешкідливих умов праці на обраному ним робочому місці, зокрема за межами території України. А також, що неможливість виконання працівником дистанційної роботи у зв'язку з відсутністю відповідних комунікацій не може розглядатися як порушення трудової дисципліни [9].

За ІІІ квартал 2024 року середня заробітня плата вчителя в Україні дорівнює 14,2 тис. грн за даними Державної служби статистики. А мінімальна — приблизно 9500 грн. Закон України «Про освіту» зазначає, що посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат, тобто тричі по вісім тисяч гривень. Українські вчителі з 2025 року мають отримувати доплату в 1000 гривень щомісяця, а з вересня цього ж року вона досягне 2000 гривень [10; 11, ст:380].

Попри воєнний стан, що діє на території України і створює значні виклики, право на освіту залишається фундаментальним правом людини. Через військову агресію держава змушена проводити евакуацію шкіл, університетів, інших освітніх закладів, а це суттєво порушує навчальний процес та створює труднощі на шляху до здобуття освіти. Перебіг військових дій провокує психологічні травми у дітей, молоді та педагогів, що теж є значною перешкодою для подальшого навчання. Держава зобов'язана захистити загальнолюдське право на освіту, використовуючи положення міжнародного права, програми гуманітарної допомоги та інноваційні підходи до навчання.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник. 2008 р., № 93, ст. 3103. (Дата звернення: 22 березня 2025 року)
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. (Дата звернення: 22 березня 2025 року)
3. Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення: Бриф за результатами дослідження. – Київ, 2024. – С. 5. (Дата звернення: 22 березня 2025 року)
4. Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. URL: https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-
5. Порядок та умови здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2024 року № 1112. Офіційний вісник України. 2024 р., № 70, ст. 4228. (Дата звернення: 25 березня 2025 року)
6. Бекешкіна І. Освіта під час війни: настрої та преференції українців проаналізували експерти. URL: https://dif.org.ua/article/osvita-pid-chas-viyni- (Дата звернення: 25 березня 2025 року)
7. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. Відомості Верховної Ради, 2020, № 31, ст.226 (Дата звернення: 22 березня 2025 року)
8. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. URL: https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf (Дата звернення: 22 березня 2025 року)
9. Роз'яснення МОН: особливості застосування норм трудового законодавства, дистанційної форми роботи під час дії правового режиму воєнного стану. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-osoblivosti-

zastosuvannya-norm- (Дата звернення: 22 березня 2025 року)
10. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року. Архів: Держстат України, 1998-2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_ek_p_u/arh_zpp_u.htm (Дата звернення: 26 березня 2025 року)
11. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради, 2017, № 38-39, ст.380 (Дата звернення: 26 березня 2025 року).

Іваницька Анжеліка
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Штучний інтелект у системі публічної влади України: правові та практичні аспекти використання

Стрімкий розвиток технологій є безумовним досягненням суспільства, проте темпи їхнього розвитку суттєво випереджають їх адекватне правове регулювання. Крім того, розвиток технологій характеризується **високим ступенем непередбачуваності**, що ускладнює формування довгострокових правових моделей. **Феномен штучного інтелекту** дедалі більше викликає резонанс серед провідних країн світу, як через нові можливості так і потенційні загрози, що робить його одним з головних викликів сучасності.

Штучний інтелект, будучи одним із найпотужніших інструментів цифрової трансформації, вже сьогодні демонструє конкурентоспроможність у сферах, що донедавна були виключно людським доменом. **У Звіті Стенфордського університету "Індекс ШІ 2024"** підкреслюється низка тенденцій: штучний інтелект уже перевершує людину в окремих завданнях; його впровадження підвищує продуктивність і якість роботи, але водночас актуалізує проблему належного контролю; посилюється також суспільне занепокоєння щодо впливу штучного інтелекту. [1]

*В Україні простежується послідовне формування державної політики у сфері штучного інтелекту, що засвідчує зростання усвідомлення його ролі у забезпеченні науково-технологічного розвитку, конкурентоспроможності та державної безпеки. Першим етапом цього процесу стало схвалення 2 грудня 2020 року Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на період до 2030 року, яка визначила штучний інтелект одним із пріоритетних напрямів науково-технічної політики. [*11]*Наступним кроком став План заходів з реалізації Концепції на 2021–2024 роки, що передбачив низку практичних ініціатив — від запуску інформаційних кампаній і міжнародної наукової співпраці до впровадження аналітичних систем у сфері державного управління та оборонного планування. [*9] У подальшому, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2024 року № 320-р було схвалено ***Концепцію Державної цільової науково-технічної програми*** з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року. [10]

У межах Концепції сформульовано ***визначення штучного інтелекту*** як ключового об'єкта правового регулювання: «Штучний інтелект - організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань». [11]

Цікавим є те, що однією з **цілей Концепції є вдосконалення системи публічного управління.** Так Концепція формує певний пакет завдань, які спрямовані на забезпечення

мети – інтеграції штучного інтелекту до системи публічного управління, зокрема це: автоматизація адміністративних послуг із мінімальним залученням державних службовців; застосування штучного інтеелкту в охороні здоров'я, зокрема для протидії епідеміям і прогнозування їхніх спалахів; впровадження діалогових інтерфейсів для електронних адміністративних послуг; розвиток цифрової ідентифікації для надання державних послуг; аналітика та моделювання показників ефективності публічного управління й галузевої політики; використання штучного інтелекту для аналізу міжнародних політичних, економічних і безпекових трендів; виявлення втручання у державні електронні системи, а також недобросовісних практик посадовців шляхом обробки управлінських рішень та даних із реєстрів.

Також в Концепції було наголошено на тому, що треба **залучити штучний інтелект у сферу оборони, зокрема** забезпечити використання технологій штучного інтелекту у системах: командування та управління; озброєння та військової техніки; збору та аналізу інформації під час ведення бойових дій; аналізу/розвідки, підтримки проведення розвідувальних заходів, обробки картографічної інформації; протидії кіберзагрозам у сфері оборони, що базуються на застосуванні технологій штучного інтелекту, у тому числі таких, що дозволяють швидко виявити кібератаки, попереднє сканування та наступне уникнення шкідливих кодів або сканування підозрілих моделей поведінки, а не конкретного коду; імітаційного та когнітивного моделювання бойової обстановки; когнітивного аналізу спроможностей військових підрозділів.

Прикладом практичної реалізації завдань, визначених Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, є поступова автоматизація адміністративних послуг у межах мобільного застосунку «Дія». Уже нині окремі сервіси, як-от реєстрація фізичної особи-підприємця чи оформлення допомоги при народженні дитини, надаються з мінімальним залученням посадовців. Подальша інтеграція штучного інтелекту дозволить не лише розширити перелік таких послуг, а й запровадити автоматичне ухвалення рішень на основі даних державних реєстрів. У цьому контексті перспективним виглядає також створення умовного чат-бота, наприклад, "єПомічника" — нейромережевого агента, інтегрованого в «Дію», який у режимі реального часу оброблятиме звернення громадян, пояснюватиме алгоритм отримання послуг, надаватиме відповіді на типові запити (щодо податків, довідок, субсидій), перевірятиме статус заявок і надсилатиме корисні нагадування через взаємодію з державними реєстрами.

Інформаційний чат-бот ***VICA 2.0***, створений урядовою агенцією ***GovTech Сінгапуру***, є ***прикладом успішного впровадження штучного інтелекту у публічне управління.*** [7] Він інтегрований у державні вебпортали, надає відповіді у режимі реального часу, пропонує навігацію, інфографіку та відеоматеріали, адаптовані до потреб користувачів. Подібна модель може бути ефективно адаптована в Україні — зокрема в межах платформи «Дія» — для розвитку інтелектуальних електронних помічників і покращення доступу громадян до публічних послуг.

Міністерство охорони здоров'я могло б використовувати штучний інтелект для аналізу великих масивів епідеміологічних даних, виявлення аномалій і прогнозування нових спалахів захворювань — аналогічно до того, як це робить система ***BlueDot*** у Канаді. [2]

В Україні функціонує веб-платформа ***e-DEM***, [8] створена в межах програми EGAP [12] для розвитку електронної демократії. У цьому контексті актуальним є вдосконалення механізмів автентифікації користувачів, зокрема шляхом впровадження технологій розпізнавання обличчя або голосу, що базуються на штучному інтелекті. Подібні рішення, як-от сервіс ***IDnow*** [4] у країнах ЄС, можуть бути ефективно адаптовані до українських е-платформ — насамперед для участі громадян в електронному голосуванні та безпечного доступу до персонального кабінету.

Перспективним є створення ***аналітичної платформи для Кабінету Міністрів України***, яка з використанням моделей машинного навчання оцінюватиме ефективність держпрограм, формуватиме сценарії регіонального розвитку та підтримуватиме бюджетне

планування. Штучний інтелект також може застосовуватися для виявлення системних зловживань через аналіз шаблонів у тендерній документації, управлінських рішеннях та інших даних, що свідчать про недоброчесну адміністративну практику.

У сфері оборони штучний інтелект демонструє значний практичний потенціал як інструмент підвищення оперативності, точності й ефективності військового управління. Прикладом можуть слугувати інтелектуальні системи підтримки прийняття рішень на полі бою, які в режимі реального часу обробляють великі масиви даних і формують оптимальні сценарії дій для командного складу. Такі рішення вже реалізуються, зокрема в межах «Проєкту Maven» [6], ініційованого Міністерством оборони США, який передбачає використання штучного інтелекту для автоматичного аналізу відео з безпілотників з метою виявлення і відстеження об'єктів, що становлять оперативний інтерес. Штучний інтелект також активно застосовується у сфері кібербезпеки — для раннього виявлення аномалій, аналізу шкідливого програмного забезпечення та запобігання атакам, як це реалізовано в проєкті DARPA CHASE. [3] Крім того, моделі штучного інтелекту використовуються для стратегічного моделювання бойових дій та навчання військових, зокрема у рамках діяльності NATO Innovation Hub. [5]

Отже, розвиток і впровадження штучного інтелекту в системі публічної влади України слід розглядати як не лише технологічний, а й стратегічний імператив. У контексті повномасштабної війни та трансформації безпекових викликів штучний інтелект спроможний зіграти ключову роль у посиленні ситуаційної обізнаності, забезпеченні оперативного ухвалення рішень, зміцненні кіберзахисту та логістики. Його здатність обробляти великі обсяги даних у режимі реального часу, моделювати сценарії бойових дій та знижувати ризики, пов'язані з людським фактором, перетворює штучний інтелект на невід'ємний елемент сучасної обороноздатності.

Водночас в Україні лише формується цілісна система державної політики у сфері штучного інтелекту. Прийняті концептуальні документи — такі як Концепція розвитку штучного інтелекту та відповідний План заходів — закладають основу нормативного регулювання, однак потребують подальшого вдосконалення, зокрема з урахуванням європейського досвіду. У цих умовах надзвичайно важливо забезпечити належну координацію, фінансування та інтеграцію штучного інтелекту в управлінські й оборонні процеси. Саме тому розвиток штучного інтелекту має розглядатися як пріоритетна умова модернізації публічного управління, інструмент зміцнення національної безпеки та один із чинників перемоги України в умовах тривалого протистояння.

Список використаних джерел

1. AI Index Report 2024 [Електронний ресурс]. – Stanford University. URL: https://aiindex.stanford.edu/report/#individual-chapters (дата звернення: 25.03.2025).
2. BlueDot – AI for Epidemic Intelligence [Електронний ресурс]. URL: https://bluedot.global/ (дата звернення: 25.03.2025).
3. DARPA. Cyber Hunting at Scale (CHASE): Program Overview [Електронний ресурс]. URL: https://www.darpa.mil/research/programs/cyber-hunting-at-scale (дата звернення: 25.03.2025).
4. IDnow – Identity Verification Platform [Електронний ресурс]. URL: https://www.idnow.io/ (дата звернення: 25.03.2025).
5. NATO Innovation Hub. Artificial Intelligence Strategic Foresight Analysis [Електронний ресурс]. URL: https://www.innovationhub-act.org (дата звернення: 25.03.2025).
6. Project Maven and AI Strategy : US Department of Defense [Електронний ресурс]. URL: https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1950724/dod-seeks-ethicist-to-guide-artificial-intelligence-deployment/ (дата звернення: 25.03.2025).
7. Virtual Intelligent Chat Assistant (VICA 2.0) [Електронний ресурс]. – GovTech Singapore. URL: https://www.vica.gov.sg/ (дата звернення: 25.03.2025).
8. Платформа електронної демократії e-DEM [Електронний ресурс]. URL: https://e-dem.ua/ (дата звернення: 25.03.2025).

9. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 438-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 25.03.2025).Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2024 р. № 320-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-р#Text (дата звернення: 25.03.2025).
10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text (дата звернення: 25.03.2025).
11. Програма EGAP – Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади [Електронний ресурс]. URL: https://egap.in.ua/ (дата звернення: 25.03.2025).

Іванишин Іван
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Завдання та сутність діяльності військових адміністрацій в період режиму воєнного стану

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, що зумовило введення воєнного стану в країні, ефективне управління та забезпечення життєдіяльності суспільства набувають особливого значення. У цей період, відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану", ключова роль у забезпеченні оборони, громадської безпеки та порядку, а також у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану, покладається на військові адміністрації. Військові адміністрації, як спеціально створені органи, відіграють ключову роль у забезпеченні оборони, громадської безпеки та порядку, а також у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. Їх діяльність спрямована на захист прав і свобод громадян, задоволення їх нагальних потреб та створення умов для відновлення нормального життя на звільнених територіях від російської окупації.

Вперше рішення щодо запровадження воєнного стану у 10 областях України з 26 листопада 2018 року на 30 днів було прийнято 26 листопада 2018 року у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України, наявною загрозою широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил Російської Федерації. Згідно ст.1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" , воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Таким чином, військові адміністрації - це тимчасові державні органи, що утворюються на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки

і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [2].

24 лютого 2022 р. Указом Президента України № 68/2022 на всій території України утворено 25 обласних військових адміністрацій. Обласні, Київська міська державні адміністрації набули статусу відповідних військових адміністрацій, а голови цих державних адміністрацій — посади начальників військових адміністрацій. Водночас, на базі існуючих районних державних адміністрацій утворено й відповідні районні військові адміністрації (РВА), а їхні голови стали начальниками РВА [3]. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» існують такі види військових адміністрацій: обласні військові адміністрації, районні військові адміністрації і військові адміністрації населених пунктів (міські, селищні, сільські).

Військові адміністрацій утворюються рішенням Президента України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження. Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації. Районні, обласні військові адміністрації утворюються у разі не скликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені законом строки, припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. Районні, обласні військові адміністрації утворюються на базі відповідних державних адміністрацій, а голови дих державних адміністрацій набувають статусу начальників військових адміністрацій. У зв’язку з утворенням військових адміністрацій населених пунктів, районних, обласних військових адміністрацій припиняються повноваження відповідних військово-цивільних адміністрацій [1].

Районна, обласна військові адміністрації здійснюють на відповідній території повноваження щодо: складання та затвердження відповідно районних, обласних бюджетів, внесення змін до них, затвердження звітів про їх виконання; здійснення управління об’єктами спільної власності територіальних громад сіл, селиш, міст, районів у містах, що перебувають в управлінні районних і обласних рад; призначення і звільнення їх керівників, тощо. Військові адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із: запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, складання та затвердження місцевого бюджету, забезпечення виконання відповідного бюджету, встановлення ставок місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України, якщо рішення відповідної ради з цих питань не прийнято, забезпечення на території відповідних населених пунктів ведення персонально-первинного військового обліку призовників, військовозобов’язаних і резервістів, забезпечення бронювання військовозобов’язаних на період мобілізації та на воєнний час, надання звітності з цих питань, організації та здійснення заходів, пов’язаних із мобілізаційною підготовкою, мобілізацією, демобілізацією та цивільним захистом [2].

Військові адміністрації відіграють важлвиу роль під час дії воєнного стану. Їхня сутність полягає в тому, що вони замінюють органи місцевого самоврядування у випадках, коли останні не можуть належним чином виконувати свої функції через воєнні дії. Вони забезпечують: безперервність державного управління та місцевого самоврядування на підконтрольних територіях, підтримку громадського порядку та безпеки населення, організацію цивільного захисту та гуманітарної допомоги. Основні завдання військових адміністрацій: забезпечення безпеки та оборони, координація з військовим командуванням та підрозділами Збройних Сил України, забезпечення режиму комендантської години та інших обмежень,організація розподілу гуманітарної допомоги, підтримка функціонування економіки

на підконтрольних територіях, сприяння діяльності підприємств, протидія дезінформації та ворожій пропаганді, координація з центральними органами влади. Військові адміністрації організовують постачання продуктів харчування, води, медикаментів та інших необхідних товарів, вони забезпечують роботу критичної інфраструктури: електростанцій, водопроводів, лікарень тощо, надають соціальну допомогу постраждалим громадянам.

Отже, в умовах воєнного стану військові адміністрації стають ключовим елементом у системі державного управління, поєднуючи в собі функції як військової, так і цивільної влади. Їхня діяльність є критично важливою для забезпечення національної безпеки, підтримання правопорядку та організації життєдіяльності населення в умовах надзвичайних обставин. Їхня діяльність є багатогранною та охоплює широкий спектр завдань, від забезпечення безпеки та правопорядку до організації життєдіяльності населення.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України: підручник. / За заг. ред. П. Діхтієвського. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 772 с.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 11.03.2025).
3. Про утворення військових адміністрацій. Указ Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text (дата звернення: 11.03.2025).

Івлева Поліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Військові адміністрації як суб'єкти публічного адміністрування в період правового режиму воєнного стану.

Поняття військових адміністрацій як особливих суб'єктів публічної влади під час воєнного стану було введено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015. Згідно із законом, на територіях, де введено воєнний стан, за рішенням Президента можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Метою діяльності військових адміністрацій визначено забезпечення дії Конституції та законів України, здійснення разом із військовим командуванням заходів режиму воєнного стану, оборони, громадської безпеки і порядку, захисту прав і свобод громадян. Військові адміністрації діють лише протягом воєнного стану та припиняють функціонування через 30 днів після його припинення чи скасування [1].

У мирний час місцеве управління здійснюється органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями (обласними державними адміністраціями та районними державними адміністраціями) [3, 4].

У разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану можуть створюватися військові адміністрації. Існує три рівні військових адміністрацій: обласні, районні та військові адміністрації населених пунктів. Кожен вид військових адміністрацій утворюється за рішенням Президента (за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування) і діє в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці [1].

Обласні та районні військові адміністрації утворюються за умови неспроможності відповідних рад (районних, обласних) здійснювати свої повноваження (нескликання сесії ради у встановлені строки чи припинення їх повноважень) або "для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку". Вони утворюється шляхом реорганізації відповідних обласних і районних державних адміністрацій, які продовжують

функціонувати в новому статусі. Їх начальники – це голови обласних та районних державних адміністрацій, які продовжують виконувати свої функції. При цьому у разі перетворення районних або обласних державних адміністрацій у військові адміністрації, посади державних службовців у них можуть заміщатися військовослужбовцями [1, 2].

Військові адміністрації населених пунктів створюються лише в громадах, де органи місцевого самоврядування не можуть здійснювати свої повноваження. Якщо громада функціонує нормально навіть в умовах війни, військова адміністрація в ній не утворюється – місцеве самоврядування продовжує працювати, хоча і під загальними обмеженнями воєнного стану. Але в прифронтових чи окупованих громадах, де рада розпущена або недієздатна, рішенням Президента вводиться військова адміністрація населеного пункту, і тоді всі повноваження місцевої влади переходять до неї. Начальником такої військової адміністрації Президент призначає або відповідного сільського, селищного чи міського голову, або іншу особу за поданням Генерального штабу ЗСУ чи обласної державної адміністрації. Часто на посади начальників військових адміністрацій населених пунктів призначають військовослужбовців чи силовиків, однак дозволяється призначати і цивільних осіб [1].

У разі утворення районних, обласних військових адміністрацій, військових адміністрацій населених пунктів припиняються повноваження відповідних військово-цивільних адміністрацій, що були утворені для виконання повноважень місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема в районі проведення антитерористичної операції [1, 5].

На відміну від звичайних державних адміністрацій, військові адміністрації наділені ширшим колом компетенції в сфері безпеки та оборони. Втім, слід підкреслити, що навіть під час воєнного стану в Україні зберігається система центрального керівництва: начальники військових адміністрацій підзвітні Президентові і Кабінету Міністрів, а військові командувачі – Генеральному штабу. Тобто відбувається не узурпація влади військовими, а тимчасова інтеграція військового елементу в систему цивільного адміністрування для оперативного керівництва в кризових умовах.

На військове командування та військові адміністрації покладається запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану в місцевостях, де ведуться бойові дії. Якщо обласна чи районна рада не може зібратися або територія адміністративного центру окупована чи оточена, військова адміністрація бере на себе її функції, зокрема ухвалення бюджету та управління майном, що належить територіальним громадам області чи району. Виконавчий апарат ради у такому разі підпорядковується начальнику відповідної військової адміністрації, що дозволяє забезпечити безперервність управління. Військові адміністрації населених пунктів здійснюють делеговані повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законами України [1].

Повноваження військових адміністрацій охоплюють дві основні групи: (1) функції забезпечення оборони і порядку, специфічні для воєнного стану, та (2) адміністративні функції, необхідні для життєдіяльності території. До першої групи належать, зокрема: участь у заходах оборони держави та підтримці військових операцій; запровадження комендантської години, режиму світломаскування; евакуація населення; трудова повинність для працездатних осіб за необхідності; примусове відчуження або вилучення майна для потреб оборони з подальшим відшкодуванням; встановлення обмежень на в'їзд/виїзд; перевірка документів; контроль руху транспорту; припинення діяльності підприємств, що становлять загрозу безпеці. До другої групи входять: забезпечення роботи критичної інфраструктури (енерго-, водопостачання, зв'язок, дороги); організація постачання продуктів, ліків, товарів першої необхідності; надання медичної допомоги і цивільного захисту населення; управління бюджетними коштами та майном громади; реалізація програм освіти та соціального забезпечення в межах можливого; вирішення гуманітарних питань; співпраця з волонтерами та міжнародними організаціями тощо. Військова адміністрація в зоні бойових дій часто бере на себе також функцію інформування населення (через офіційні повідомлення про поточну

ситуацію, накази щодо поведінки громадян під час небезпеки тощо). Таким чином, військові адміністрації виконують подвійну роль: вони є органами військової влади для оперативного реагування на загрози та одночасно виконавчою владою для підтримки життєдіяльності територій.

Генеральний штаб Збройних Сил України здійснює управління, координацію та контроль за діяльністю обласних і районних військових адміністрацій у питаннях оборони, громадської безпеки, правопорядку, захисту критичної інфраструктури та реалізації заходів правового режиму воєнного стану. У разі створення обласних військових адміністрацій вони також беруть участь у цьому процесі. З інших питань, зокрема щодо забезпечення життєдіяльності територій, відповідальність покладається на Кабінет Міністрів України та обласні державні адміністрації в межах їхніх повноважень [7].

Якщо говорити про перспективи та рекомендації вдосконалення правового регулювання у сфері військових адміністрацій, слід закріпити на конституційному рівні хоча б загальні положення про військові адміністрації. Нині Конституція України (ст. 106) визначає, що Президент України здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони, та містить певні інші повноваження Президента у цій сфері, але прямо не згадує військові адміністрації. Доцільно внести зміни, які б закріплювали їхній статус як виняткового механізму, визначали порядок утворення та їхню взаємодію з органами місцевого самоврядування. Включення до Конституції основ організації діяльності військових адміністрацій дозволило б узгодити норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» з конституційними принципами децентралізації [6, 8, 9].

На рівні законів – варто удосконалити Закон України «Про правовий режим воєнного стану» щодо створення та повноважень військової адміністрації. Слід чітко визначити критерії створення військових адміністрацій (окупація, активні бойові дії, невиконання радою своїх функцій понад певний строк тощо). Необхідно деталізувати процедуру: хто ініціює створення військових адміністрацій, як фіксується стан недієздатності ради, чи потрібні консультації з урядом або парламентом. На думку автора, також варто врегулювати питання тимчасового заміщення посад начальників військових адміністрацій: якщо начальник військової адміністрації (особливо на місцях) не може виконувати обов'язки (поранений, полон тощо), хто його замінює – зараз це не прописано. Окрема тема – повноваження військових адміністрацій щодо місцевих рад: закон не передбачає саме припинення повноважень обласних, районних рад, а лише встановлює, ці повноваження можуть бути тимчасово передані військовим адміністраціям. Тому можливо, варто автоматично передбачати, що з утворенням військової адміністрації на рівні громади рада припиняє діяльність. Уніфікація цих норм зменшить конфлікти та подвійність влади [10, 11].

З огляду на міжнародний досвід (зокрема, Ізраїлю), доцільно розробити модель зонування території під час воєнного стану залежно від рівня загрози. Наприклад, умовно: прифронтова зона (там максимальні повноваження військових адміністрацій, місцеве самоврядування повністю призупинене); прикордонна тилова зона (тут можуть діяти ради, але військові адміністрації також присутні і можуть втручатися за потреби); глибокий тил (там військові адміністрації не вводяться, окрім як на випадок ДРГ чи кризи, і місцева влада функціонує майже звично). Такий підхід міг би бути оформлений підзаконно (постановою РНБО чи указом Президента за погодженням з ВРУ) і гнучко змінюватися залежно від ходу війни. Це дозволить спрямувати ресурси військової адміністрації туди, де вони найбільш потрібні, і мінімізувати втручання у тих громадах, які здатні справлятися самі [8, 12].

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389 VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text. (дата звернення 19.03.2025)
2. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 68/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text. (дата звернення 19.03.2025)

3. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/586-14. (дата звернення 19.03.2025)
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80. (дата звернення 19.03.2025)
5. 5. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text (дата звернення 19.03.2025)
6. Конституція України: 28 червня 1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. (дата звернення 19.03.2025)
7. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні: навчальний посібник: у 2-х томах. Том 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Гулак та ін.; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 622 с.
8. Yara, O.. Activities of military administrations under martial law in Ukraine. Law. Human. Environment (2022), 13(4), 64-70 URL: https://environmentalscience.com.ua/en/journals/tom-13-4-2022/osoblivosti-diyalnosti-viyskovikh-administratsiy-v-umovakh-voyennogo-stanu-v-ukrayini (дата звернення 19.03.2025)
9. Кабінет Міністрів України. Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi (дата звернення 19.03.2025)
10. Darkovich A., Savisko M. (De)Centralization? Challenges to Local-Level Governance under Martial Law in Ukraine. PONARS Eurasia Policy Memo. 2024. No. 906. https://www.ponarseurasia.org/decentralization-challenges-to-local-level-governance-under-martial-law-in-ukraine/ (дата звернення 19.03.2025)
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.10.2023 у справі № справа № 160/11905/21 URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114269637&red=10000329aa181c55c0c18ad6310bd02ee23c5b&d=5 (дата звернення 19.03.2025)
12. Palestinians Under Military Rule in Israel, 1948-1966. Interactive Encyclopedia of the Palestine Question – palquest. URL: https://www.palquest.org/en/highlight/14340/palestinians-under-military-rule-israel-1948-1966 (дата звернення 19.03.2025)

Ізотенко Катерина
Університет економіки та права "КРОК",
аспірантка 4 року навчання
кафедри теорії та історії держави і права

Теоретико-правові аспекти досудового розслідування у сфері забезпечення прав і свобод людини

Постановка проблеми. На сьогодні вплив воєнного стану в Україні безпосередньо зачіпає права людини, що підлягає обговоренню на міжнародному рівні, наразі залишаються актуальні питання створення системи захисту у сфері досудового розслідування кримінальних проваджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Х. Маркович, А. А. Моца, В. Моца, Л. Наливайко, Кізіль М. А. та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права людини залишаються основоположною цінністю для держави навіть в умовах війни. Відповідно до статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами

захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань де гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Вірно зауважив Х. Маркович, що їх захист і гарантування є обов'язком держави як на конституційному, так і на нормативно-правовому рівні [3, с. 96].

Порушення прав людини трапляються під час обмежень на первинних етапах кримінального провадження, зокрема досудового розслідування. Одним із прав, гарантованих статтею 6 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», є захист порушених прав [8]. Міжнародна конвенція у своїх положеннях корелюється із Конституцією України та Кримінальним процесуальним кодексом [2].

Варто зазначити те, що під час війни дотримання прав людини є надзвичайно важливим аспектом, що засвідчує: рівень демократичної зрілості суспільства та визнання людини найвищою суспільною цінністю. В Україні введено основні етапи воєнного стану, останній затверджено Указом Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14.01.2025 р. №26/2025, який визначає правовий режим воєнного стану.

Варто зазначити те, що обмеження дозволені лише за потреби для забезпечення оборони держави, та тільки в межах, які не порушують основоположні права особистості. Усі обмеження прав та свобод мусять бути обґрунтовані конкретними потребами національної безпеки й оборони, і не можуть порушувати основоположні права людини, які гарантуються Конституцією України та міжнародними угодами. А. О. Ганжерлі у «своєму дисертаційному дослідженні пропонує розглядати відмову від прав людини, як усвідомлений, цілеспрямований, вольовий акт управненої особи, який може вчинятись у формі юридично вагомої активної дії або бездіяльності та спричиняє основний юридичний наслідок у вигляді припинення стану належності цій особі раніше правомірно набутого нею відповідного суб'єктивного права» [4, с. 3].

Закон України «Про національну безпеку України визначає основні принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Згаданим Законом надано повноваження державним органам у сфері національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони» [5].

З огляду на це, вихідна ідея полягає в тому, що оборону національних інтересів, як фундаменту національної безпеки України, слід розглядати з огляду на історичну взаємодію народів. Тільки у процесі взаємодії держав, національних та соціальних груп визначається і досягається бажаний рівень захисту національних інтересів від прихованих загроз та явних небезпек.

Отже, міжнародна обстановка ще далека від стабільності та безпеки, що не може не турбувати громадян у потребах укріплення національної безпеки України.

Варто зазначити, що під час введення воєнного стану в Україні з'явилася ціла низька категорій справ пов'язаних зі злочинами, що належать до війни. Отже, значну частину злочинів неможливо ефективно розслідувати через те, що місце злочину, підозрювані, потерпілі і свідки можуть перебувати на тимчасово окупованій території або перебувати в зоні активних бойових дій [7, с. 342]. Воєнний стан не можливо проконтролювати з огляду на те, що під час розслідування учасники кримінального провадження можуть потрапляти під обстріли (тривоги), що може нанести значні наслідки для розслідування кримінального провадження.

Якщо розглядати актуальні питання обмежень прав з об'єктивної точки зору необхідно дотримання пропорційності вимог закону, а й одним із міжнародних зобов'язань України. В

основному норми КПК України [2] спрямовані на встановлення таких гарантій дотримання прав і свобод, які запобігатимуть їхньому свавільному обмеженню з боку сторони обвинувачення.

Невіддільною складовою забезпечення прав і свобод людини є судовий контроль, який здійснюється слідчими суддями під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення певних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також при розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення. Ефективність судового засідання неможливо уявити без судового контролю та дотримання законності і верховенства права під час досудового розслідування. Варто відзначити, додатковий елемент контролю прокурорський нагляд за додержанням законів у сфері забезпечення прав і свобод людини.

Судове засідання не завжди може виправити всі наявні порушення прав людини, які відбувалися під час розслідування, це може призвести до негативних наслідків.

З практичної точки зору проблемні питання на досудовому розслідуванні виникають під час призначення експертиз суддями та ролі слідчого судді у їх проведенні; альтернативи, які має слідчий суддя у разі звернення слідчого або прокурора з клопотанням для проведення експертизи у випадках, коли її проведення є обов'язковим; затягування з об'єктивних причин винесення ухвали слідчим суддею за результатами розгляду клопотання про проведення експертизи; продовження строків досудового розслідування слідчим суддею (зокрема, випадки штучної зміни підслідності з метою продовження строку досудового розслідування прокурором, а після цього зворотної зміни підслідності у цьому кримінальному провадженні) та інше [3]. Досі є актуальні питання, що стосуються оскарження повідомлення про підозру.

Для сторони захисту в кримінальному провадженні зустрічаються певні обмеження, щодо об'єктивного процесу збору доказів та обстоюванні своєї позиції, що особливо проявляється саме на стадії досудового розслідування, коли провадження здійснює незалежний суд, а сторона обвинувачення, яка за визначенням є зацікавленою в певному результаті кримінального провадження [6]. Зважаючи на розширені процесуальні можливості у сторони обвинувачення, виникає питання гарантій дотримання прав і свобод осіб (підозрюваного та інших осіб), які можуть обмежуватися в ході досудового розслідування.

Висновки. Органи судової влади уповноважені здійснювати контроль під час досудового кримінального провадження. Він полягає у тому, що докази, здобуті з суттєвим порушенням прав і свобод людини, а також всі інші докази, отримані завдяки інформації, внаслідок суттєвого порушення прав, мають визнаватися судом неприйнятними під час будь-якого судового розгляду. Винятком є розгляд, що вирішує питання відповідальності за вчинення згаданого суттєвого порушення прав і свобод людини, внаслідок якого ці відомості було отримано. Безумовно, між правами людини і кримінальним процесом існує тісний взаємозв'язок. Це виявляється, зокрема, у різних засобах, які забезпечують захист основоположних прав і свобод, як у внутрішньому, так і в європейському та міжнародному праві, де такий взаємозв'язок детально ілюстровано на трьох рівнях: судовий розгляд, покарання за злочин та процедура притягнення до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
3. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 95-99.
4. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf (дата звернення: 31.03.2025.
5. Ганжерлі А.О. Відмова від суб'єктивних цивільних прав в речових правовідносинах : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2019. 23 с

6. Закон України Про національну безпеку України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top
7. Указ Президента «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 06.02.2025 № 26/2025, підстава - 4220-IX Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26/2025#Text
8. Ступник Я. В. Проблеми забезпечення прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану. С. 342. http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/479/12835/26802-1?inline=1
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: {Конвенцію ратифіковано Законом No 475/97-ВР від 17.07.97} з поправками, внесеними відповідно до положень протоколів No 11, 14т а 15 з Протоколами No 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. Відомості Верховної Ради України. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top (дата звернення: 04.03.2025).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України. Справа № 1-6/2015 від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#top
11. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. Правова інформатика, № 2 (14), 2007.

Кандиба Євгеній
Сумський державний університет,
аспірант 4 року навчання
кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки

Медіація як інструмент зменшення навантаження на адміністративні суди в умовах воєнного стану

В умовах режиму воєнного стану адміністративне судочинство в Україні зіткнулося з безпрецедентними викликами, зокрема значним зростанням кількості публічно-правових спорів, пов’язаних із внутрішнім переміщенням осіб, забезпеченням соціальних гарантій, відшкодуванням завданих збитків та іншими правовідносинами, що виникають унаслідок військової агресії. Надмірне навантаження на систему адміністративних судів актуалізує питання впровадження ефективних альтернативних механізмів вирішення публічно-правових спорів, серед яких медіація посідає особливе місце. Прийняття Закону України «Про медіацію» створило правове підґрунтя для застосування медіаційних процедур, проте їх практична імплементація в адміністративному судочинстві потребує формування відповідної медіаційної культури та розвитку системи підготовки фахівців, здатних ефективно сприяти позасудовому врегулюванню публічно-правових спорів в умовах воєнного стану.

Формування медіаційної культури у сфері адміністративного судочинства в умовах воєнного стану вимагає впровадження інтегрованого підходу, який передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на підвищення обізнаності учасників адміністративних правовідносин щодо потенціалу медіації. Особливої важливості набуває проведення інформаційно-роз’яснювальної роботи серед суб’єктів владних повноважень, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій громадян, чиї права зазнали впливу внаслідок збройної агресії. Організація цільових інформаційних кампаній, розробка методичних матеріалів щодо застосування медіації в адміністративних спорах воєнного часу та проведення спеціалізованих публічних заходів сприятимуть популяризації медіаційних процедур як ефективної альтернативи судовому розгляду.

Пріоритетного значення набуває формування медіаційної культури серед суддів адміністративних судів, представників органів публічної адміністрації та адвокатів, які спеціалізуються на адміністративних спорах. Їхня роль у спрямуванні сторін до медіації є ключовою для розвантаження судової системи в умовах воєнного стану. Для цього необхідна цілеспрямована робота з подолання стереотипів щодо неефективності позасудового врегулювання публічно-правових спорів та формування навичок медіаційного підходу у професійній діяльності. Як зауважують Ю. Шмаленко, М. Єнін та Л. Мельник, важливу освітню функцію у цьому контексті виконують спеціалізовані інституції, зокрема Український центр медіації, який пропонує сертифікаційні програми різного рівня, включаючи програми з медіації в адміністративних спорах. Українська академія медіації реалізує підготовку медіаторів за програмою «Базова підготовка медіатора», яка відповідає нормативним вимогам та визнана Міжнародним інститутом медіації. Міжнародний тренінговий центр «Школа медіації» також сприяє формуванню культури альтернативного вирішення спорів у сфері адміністративних правовідносин [1].

Особливої актуальності в умовах воєнного стану набуває розвиток спеціалізованої системи підготовки медіаторів для вирішення публічно-правових спорів. Така підготовка має включати не лише опанування базових медіаційних технік, але й формування специфічних компетентностей щодо особливостей врегулювання конфліктів між громадянами та суб'єктами владних повноважень, врахування обмежень дискреційних повноважень органів публічної адміністрації, розуміння процедурних аспектів адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Багаторівнева система підготовки має передбачати базові та спеціалізовані програми, а також механізми професійної підтримки через супервізію та інтервізію для практикуючих медіаторів, які працюють із адміністративними спорами в умовах воєнного стану.

Важливим напрямом є інституціоналізація підготовки медіаторів для адміністративного судочинства через акредитацію відповідних освітніх програм, сертифікацію тренерів, впровадження стандартів якості навчання та розбудову системи безперервної освіти. Такий підхід забезпечить єдині стандарти підготовки фахівців та гарантуватиме належний рівень їхньої кваліфікації для ефективного врегулювання публічно-правових спорів. Показовим прикладом реагування освітньої системи на виклики воєнного часу є магістерська програма «Врегулювання конфліктів та медіація» Маріупольського університету, яка спрямована на підготовку фахівців, здатних працювати з конфліктами, що виникають внаслідок російської агресії. Випускники цієї програми володіють компетентностями щодо вирішення спорів між внутрішньо переміщеними особами та органами місцевого самоврядування, сприяючи інтеграції переселенців у нові громади [2].

Значний внесок у підготовку медіаторів для сфери адміністративного судочинства здійснюють Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, який розробив сертифікатні програми з медіації в публічно-правових спорах [3], та Київський національний торгово-економічний університет, який пропонує спеціалізовані курси з медіації в адміністративних спорах [4]. Ці освітні програми адаптуються до викликів воєнного часу, включаючи модулі з особливостей медіації в спорах, пов'язаних із статусом внутрішньо переміщених осіб, відшкодуванням завданої шкоди, доступом до соціальних послуг та інших актуальних питань.

Формування ефективної системи підготовки медіаторів, спеціалізованих на вирішенні публічно-правових спорів, потребує створення відповідних освітніх програм з урахуванням специфіки адміністративного судочинства в умовах воєнного стану, розробки методичних рекомендацій щодо застосування медіаційних технік у таких категоріях спорів та запровадження системи сертифікації фахівців. Успішна інституціоналізація медіації в адміністративному судочинстві України сприятиме не лише оптимізації судових процесів в умовах воєнного стану, але й формуванню нової моделі взаємовідносин між суб'єктами

владних повноважень та громадянами, заснованої на принципах діалогу, компромісу та взаємної поваги до прав та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Шмаленко Ю., Єнін М., Мельник Л. Інституціоналізація медіації в Україні: ключові етапи, сучасний стан та перспективи. Соціологічні студії. 2023. № 2(23). С. 6–17.
2. Освітня програма «Врегулювання конфліктів та медіація». Маріупольський університет : вебсайт. URL: https://mu.edu.ua/educational-programs/vkm-mag (дата звернення: 28.03.2025).
3. Сертифікатна освітня програму «Медіація: базові навички». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого : вебсайт. URL: https://nlu.edu.ua/naukovczyam/osvitno-naukovi-czentry-ta-laboratoriyi/czentr-mediacziyi-ta-alternatyvnogo-vyrishennya-sporiv/sertyfikatni-programy-czentru-mediacziyi-ta-alternatyvnogo-vyrishennya-sporiv (дата звернення: 28.03.2025).
4. Освітня сертифікатна програма «Медіація. Базові професійні компетентності». Київський національний торгово-економічний університет. : вебсайт. URL: https://knute.edu.ua/blog/read/?pid=40236&uk (дата звернення: 28.03.2025).

Капітаненко Анастасія
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Окремі аспекти правового регулювання екологічної безпеки України в умовах воєнного стану

Правове регулювання екологічної безпеки України в умовах воєнного стану є непростим і масштабним завданням, яке об'єднує національні правові норми, міжнародні угоди та практичні проблеми, викликані збройним конфліктом. Воєнний стан в Україні, запроваджений Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року через повномасштабне вторгнення російської федерації, суттєво ускладнив екологічну ситуацію в країні, спричинивши широке забруднення довкілля, руйнування цінних природних ресурсів і екосистем [1]. Це вимагає термінового розгляду і адаптації законодавчої бази, знаходження балансу між воєнними потребами та захистом навколишнього середовища, а також розробки ефективних механізмів для документування екологічних збитків і покарання винуватців. Окрім того, важливу роль відіграє потреба у впровадженні новаторських підходів до управління екологічними ризиками та залучення міжнародної підтримки для зменшення негативних наслідків.

Нормативно-правова база, що регулює екологічну безпеку в Україні, є основою для забезпечення захисту довкілля як у мирний час, так і в умовах воєнного стану. Вона складається з Конституції України, базових законів у сфері екології, а також спеціальних нормативних актів, які набули особливого значення після початку повномасштабного вторгнення в 2022 році. У воєнний період ця база доповнюється тимчасовими законодавчими актами, які враховують надзвичайні обставини, але водночас створюють певні виклики для її повноцінної реалізації. Стаття 16 Конституції України є ключовим положенням, яке декларує обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку та підтримувати екологічну рівновагу на території України. Ця норма підкреслює пріоритетність збереження довкілля як загальнодержавної цінності, що має особливе значення для здоров'я громадян і сталого розвитку країни. У мирний час це положення слугувало основою для розробки екологічної політики, але в умовах воєнного стану його практична реалізація стикається з низкою перешкод, а саме обмеженими ресурсами, пріоритетом воєнних завдань і руйнуванням

інфраструктури, необхідної для моніторингу та захисту довкілля [2, ст.141]. Не менш важливу роль відіграє Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25.06.991 р., № 1264-XII), який був ухвалений на початку незалежності. Він установлює основні принципи екологічної політики, зокрема право кожного громадянина на безпечне для життя й здоров'я довкілля (ст. 9), обов'язок держави здійснювати контроль за станом природних ресурсів і відповідальність суб'єктів господарювання за порушення екологічних норм. Закон визначає механізми управління природокористуванням, порядок видачі дозволів на викиди чи скиди, а також засади екологічного моніторингу. У воєнний час його положення формально зберігають силу, але їхнє виконання ускладнене через бойові дії, знищення природоохоронних об'єктів і переміщення населення [3, ст.546]. Крім того, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 р., № 389-VIII) визначає правила правового регулювання під час надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану. Він надає державі право тимчасово обмежувати конституційні права та свободи, якщо це потрібно для гарантування національної безпеки (ст. 8). У сфері екологічної безпеки це дозволяє призупиняти певні екологічні процедури чи інспекції, коли вони заважають воєнним діям або відбудові стратегічно важливих об'єктів. Наприклад, закон допускає відступ від стандартних вимог щодо оцінки впливу на довкілля для проєктів, пов'язаних із обороною чи усуненням наслідків бойових дій, що забезпечує оперативність, але одночасно збільшує загрози для навколишнього середовища [4, ст.250].

Одним із перших заходів після введення воєнного стану стало призупинення планових перевірок суб'єктів господарювання, зокрема тих, що стосуються дотримання екологічних норм. Законодавство адаптували для зменшення адміністративного тиску на бізнес, але це створило як можливості, так і ризики. Закон «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» (від 03.03.2022 р., № 2115-IX) та ст.8 Закону «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 р., № 389-VIII) заборонили планові перевірки, щоб підприємства, які в свою чергу є одними з основних джерел екологічного забруднення, могли працювати без перешкод, але це послабило екологічний контроль, підвищивши ризик неконтрольованих викидів і відходів. Винятки можливі лише за рішенням Кабінету Міністрів України. Позапланові перевірки, за Постановою Кабінету Міністрів України «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану» України від 13 березня 2022 р., № 303, дозволені за умов загрози життю, скарг чи контролю приписів, але ускладнені погодженням із владою [5; 6, ст.250; 7]. Багато об'єктів у зонах бойових дій або поблизу них працюють в аварійному режимі чи зазнають руйнувань, що ускладнює моніторинг їхньої діяльності. До того ж війна призвела до втрати частини інфраструктури екологічного контролю — лабораторій, станцій моніторингу та кваліфікованих фахівців. Відсутність систематичного нагляду посилює екологічні ризики на промислових підприємствах, таких як металургійні заводи, хімічні комплекси чи склади палива. На них можуть збільшуватись викиди шкідливих речовин у повітря чи воду без належного документування. Наприклад, пошкодження заводів на сході України (як-от у Маріуполі чи Сіверськодонецьку) спричинило неконтрольоване забруднення, наслідки якого важко оцінити через брак доступу. У довгостроковій перспективі це загрожує деградацією ґрунтів, отруєнням водойм і погіршенням здоров'я населення, особливо в регіонах із високою концентрацією промисловості.

Усі масові знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу науковці називають екоцидом. Згідно ст.441 «Екоцид» Кримінального кодексу України, винні можуть бути притягненні до відповідальності і караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років [8, ст.131]. Найбільш масштабним прикладом екоциду стала катастрофа на Каховській ГЕС у червні 2023 року, коли російські війська підірвали греблю, яку контролювали з лютого 2022 року. Цей воєнний злочин спричинив затоплення 80 населених пунктів, загибель десятків людей і масштабні екологічні збитки. ГЕС на Дніпрі утримувала

водосховище об’ємом 18,2 км³, забезпечуючи енергію і зрошення південних регіонів. Вибух зруйнував станцію, випустивши воду, що змила ґрунти, токсини й відклади в Чорне море, знищивши рибу, ліси й 71 вид Червоної книги. Евакуація врятувала 16 тисяч осіб на правобережжі, але на окупованому лівобережжі жертви сягають сотень. Економічні втрати становлять мільярди доларів, зокрема через посуху й загибель урожаю [9; 10].

Таким чином, повномасштабна війна, розпочата росією 24 лютого 2022 року, завдала Україні значних екологічних викликів, серед яких пошук балансу між воєнними потребами та збереженням екологічної безпеки став одним із найскладніших. Серед основних викликів – масштабні екологічні збитки, спричинені бойовими діями: забруднення ґрунтів і водойм токсичними речовинами від вибухів, знищення лісів через пожежі, техногенні катастрофи та багато інших. Але водночас, попри всі труднощі, Україна досягла прогресу в адаптації законодавства й документуванні злочинів для притягнення винних до відповідальності, спираючись на міжнародну підтримку та користуючись міжнародним правом. Конвенція ENMOD забороняє вплив на природу як зброю, але її застосування ускладнене браком санкцій і політикою російської федерації. Резолюція ООН A/RES/77/104 закликає документувати збитки й шукати компенсації, підтримуючи Україну в співпраці з ЄС і США. Міндовкілля та Служба безпеки України фіксують порушення для позовів до Міжнародного кримінального суду, але успіх залежить від тиску світу на росію. Норми ENMOD і ООН важливі для захисту довкілля, хоч їхня реалізація потребує вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Голос України від 24.02.2022 - № 37. (Дата звернення: 28.03.2025)
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, №30, ст. 141. (Дата звернення: 28.03.2025)
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.991 р., № 1264-XII. Голос України від 24.07.1991. Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41, ст.546. (Дата звернення: 28.03.2025)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р., № 389-VIII. Голос України від 10.06.2015 – № 101. Урядовий кур’єр від 10.06.2015 – № 102. (Дата звернення: 28.03.2025)
5. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 р., № 2115-IX. Офіційний вісник України. 2022, № 32, ст. 1690. (Дата звернення: 28.03.2025)
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р., № 389-VIII. Голос України від 10.06.2015 – № 101. Відомості Верховної Ради України. 2015, № 28, ст. 250. (Дата звернення: 28.03.2025)
7. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету міністрів України від 13 березня 2022 р., № 303. Урядовий кур’єр від 17.03.2022 – № 60. (Дата звернення: 28.03.2025)
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Офіційний вісник України. 2001, № 21, ст. 920. (Дата звернення: 28.03.2025)
9. Іванова Т. Подія 2023 року: підрив Каховської ГЕС та його наслідки для Херсонщини. URL: https://suspilne.media/kherson/647518-podia-2023-roku-pidriv-kahovskoi-ges-ta-jogo-naslidki-dla-hersonsini/
10. Підрив Каховської ГЕС не лише зруйнував екосистеми регіону, а й спричинив викид у довкілля важких металів і токсичних елементів, що накопичувалися в донних осадах водосховища». URL: https://x.com/AgribusinessT_y/status/1902321655982026895

Капітула Ангеліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Магістр"

Правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вирішення

Діяльність органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій, що обумовлено необхідністю адаптації системи публічної влади до потреб національної безпеки та оборони. Організаційно-правові засади функціонування цих органів визначаються Конституцією України [1], Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3] та іншими нормативно-правовими актами, які встановлюють особливості реалізації самоврядних повноважень у кризових умовах.

Запровадження воєнного стану передбачає суттєве коригування компетенції органів місцевого самоврядування, зокрема в аспекті територіальної оборони. Відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» [4] на виконавчі органи місцевих рад покладено завдання щодо підготовки населення до участі в національному спротиві, сприяння організації заходів територіальної оборони, а також координації відповідних дій із військовими адміністраціями. Це обумовило необхідність уточнення повноважень місцевого самоврядування, що реалізується шляхом внесення змін до профільного законодавства.

Однією з ключових проблем, що постала перед органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, є правова невизначеність підстав припинення їх діяльності. Законодавство не містить чіткого механізму розмежування компетенції військових адміністрацій та місцевих рад, що ускладнює реалізацію владних повноважень на відповідних територіях. Зокрема, питання про можливість подальшого функціонування місцевих рад після утворення військової адміністрації залишається предметом дискусії серед правознавців [5].

Створення військових адміністрацій є важливим елементом управлінської трансформації в умовах воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військові адміністрації можуть перебирати на себе повноваження органів місцевого самоврядування у разі неможливості виконання останніми своїх функцій [3]. Це, однак, породжує проблему концентрації владних повноважень в одних руках, що може суперечити демократичним принципам місцевого самоврядування. Як зазначає Тарасенко Т. М., у такій ситуації «повноваження представницьких органів місцевого самоврядування можуть бути повністю передані військовим адміністраціям, що зумовлює централізацію ухвалення рішень та мінімізує можливості громадського контролю» [6]. У зв'язку з цим нагальною є необхідність чіткого визначення меж та механізмів взаємодії військових адміністрацій із місцевими радами.

Висновки. Діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану потребує чіткого правового регулювання, особливо в питаннях розмежування повноважень із військовими адміністраціями та формування ефективних механізмів взаємодії з державними органами влади. Подальші наукові дослідження мають бути зосереджені на розробці законодавчих змін, які сприятимуть удосконаленню системи місцевого самоврядування в умовах кризових ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 27 травня 1997 р. № 280/97-ВРURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n325
5. Висновок Головного науково-експертного управління 25 січня 2021 р. на проект Закону України «Про територіальну оборону України» № 4504 від 16 грудня 2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70682
6. Тарасенко Т. М. Організаційно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: можливості та обмеження. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 4, 2022. URL: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.

Клименко Марія
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Реалізація та захист прав дітей в умовах воєнного стану в Україні

Одинадцятий рік поспіль українці боронять свою незалежність від зазіхань північного ворога, жорстокість якого не має меж – щодня і щомісяця руйнуються цілі міста, бомбардується цивільне населення, на окупованих територіях сотнями і тисячами зникають люди, викрадаються діти, і вивозяться до московії. Десятки тисяч дітей залишилися без батьківського тепла та виховання. Відбувається не що інше як геноцид українського народу. Тож питання реалізації та захисту прав дітей в Україні стоїть дуже гостро, війна тільки загострила ці питання і поставила нові виклики перед національними та міжнародними державними та не державними інституціями захисту світового порядку. То ж з огляду на ті виклики, що стоять сьогодні перед українським народом і його майбутнім, питання збереження ідентичності та коду нації, що мають передаватися з покоління в покоління, закладені саме в нащадках, наших дітях – від добробуту наших поколінь залежатиме добробут усього українського народу та його державності.

Надійним помічником для дітей з усього світу є міжнародна організація ЮНІСЕФ. Вона дбає про те, щоб усі діти мали змогу жити в безпеці, ходити до школи, мати їжу, чисту воду та медичну допомогу. Щорічно організація проводить систему звітів, де розглядає становища дітей в Україні. Саме звіт за 2024 рік поставив за мету — покращення життя дітей, виявлення бар'єрів та потреб у ключових сферах згідно з Цілями сталого розвитку до 2030 року. Документ також охоплює проблеми в охороні здоров'я, освіті, захисті дітей, соціальній політиці, водопостачанні та гігієні. Виявлено суттєве скорочення дитячого населення, значні руйнування інфраструктури та серйозні наслідки для базових послуг. Наприклад, втрати в секторі охорони здоров'я склали $1,4 млрд, що вплинуло на послуги для матерів і дітей. Освіта також постраждала — діти змушені навчатися дистанційно. Звіт визначає вузькі місця в системі і підкреслює важливість моніторингу прав дитини для ефективної реалізації політик [1].

Якщо говорити про права дітей в умовах збройних конфліктів, то в міжнародних стандартах прописуються вимоги до держав під час цього періоду. Наприклад, стаття 38 Конвенції про права дитини 1989 року встановлює спеціальну норму, що держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання», «вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними», що певною мірою узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема, з Женевськими конвенціями 1949 року, в яких захисту дітей присвячені положення, що стосуються як цивільного населення загалом, так їх як окремої категорії [2].

Додатково, згідно зі ст. 24 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни, сторони конфлікту мають вживати усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також, щоб полегшити, за будь-яких обставин їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями [3].

Міжнародні стандарти зобов'язують держави поважати гуманітарне право та забезпечити безпеку, догляд і освіту для дітей, які постраждали від війни. Особлива увага приділяється дітям, які залишилися без батьків або були розлучені з родинами, з рекомендацією забезпечувати їм виховання в культурному середовищі, наближеному до звичного.

Стаття 30 Закону України «Про охорону дитинства» аналогічно до міжнародних норм забороняє участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань. Бачимо, що національне законодавство відіграє важливу роль у правовому захисті дітей, адаптуючи міжнародні норми до українського законодавства. Воно прямо забороняє участь дітей у воєнних діях, вербування, навчання, матеріальне забезпечення та будь-яке втягування їх у збройні конфлікти чи незаконні формування.

Під час збройного конфлікту норми міжнародного та національного права щодо захисту дітей мають реалізовуватися на практиці, а не залишатися лише деклараціями. Однак їхнє втілення стикається з численними перешкодами — від нестачі ресурсів до обмеженого контролю над окупованими територіями, що ускладнює виконання державою своїх зобов'язань. У таких умовах дотримання правових норм стає критично важливим: це допомагає мінімізувати загрози для дітей, а також гарантує їхній захист, доступ до освіти й психологічну підтримку. Невиконання цих норм може призвести до втрати цілого покоління, зростання кількості дітей без опіки та загальної дестабілізації. Натомість, їхня реалізація свідчить про відповідальність та силу державних інститутів. Таким чином, у період війни, дотримання норм права щодо захисту дітей є не просто важливим, а життєво необхідним, але на жаль, московія не готова втілювати в реальність задекларовані норми.

Однією з основних проблем є також проблема влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, внаслідок вторгнення московії на територію України. На сьогодні склалася складна ситуація. З одного боку, ЗМІ масово поширюють інформацію про необхідність усиновлення дітей, які втратили батьків або проживали у закладах інституційного догляду поряд з місцями активних бойових дій, з іншого – Мінсоцполітики України вбачає в таких діях ризики шахрайства, порушення прав дітей та поширення недостовірної інформації та наголошує на неможливості змінення чи спрощення процедури усиновлення [4]. На нашу думку, особи, які хочуть усиновити дитину, повинні в обов'язковому порядку звернутися до служби у справах дітей і пройти всі етапи усиновлення, без зловживання будь якими правами і свободами дитини. Наприклад, під час проведення евакуації дітей з тимчасово окупованих територій, останні можуть повністю втратити свої особисті дані. І поки дітей шукають їхні батьки чи потенційні опікуни, вони можуть потрапити до шахраїв або не в благонадійні руки. Такі випадки, нажаль, не поодинокі і показують наскільки наша система та механізм захисту прав дитини не надійні. Безконтрольні дії з боку держави, можуть спричинити порушення прав дитини, зокрема права на родину, безпеку й особисту недоторканність.

Водночас, Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» від 22 березня 2022 року № 349 внесені зміни до Положення про дитячий

будинок сімейного типу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року №564 та Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року № 565, якими передбачено, що під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до дитячого будинку сімейного типу та у прийомні сім'ї можуть влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу та у прийомній сім'ї, відповідно. Отже, в умовах воєнного стану дозволяється лише тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу та у прийомні сім'ї [5; 6; 7].

З початку війни в Україні, а особливо після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, питання захисту прав дітей стало критично важливим. Діти є найбільш вразливою частиною населення і потребують особливої турботи, правового та соціального захисту. Хоча міжнародні та національні закони передбачають такі механізми, їх втілення ускладнене через небезпеку, брак ресурсів і втрату контролю над частиною територій. Найбільші труднощі виникають з дітьми, які залишилися без батьківської опіки. Незважаючи на заклики в медіа до усиновлення, процедура має залишатися чіткою та безпечною, щоб уникнути порушень прав дитини, на її щасливе і світле майбутнє. Вище наведені закони та підзаконні акти дозволяють тимчасове влаштування таких дітей у сім'ї, що є важливим адаптивним кроком. Реалізація та захист прав дітей під час війни – це не лише обов'язок держави, а й ключ до стабільного й людяного майбутнього. Втілення в життя цих норм засвідчуватиме готовність будувати вільну і міцну Україну.

Список використаних джерел:

1. ЮНІСЕФ. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. [Електронний ресурс]. URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports/sitan2024
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. Законодавчий портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Верховна Рада України. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. [Електронний ресурс]. Законодавчий портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Як допомогти дитині правильно – роз'яснення Мінсоцполітики: Міністерство соціальної політики України: веб сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/
5. Кабінет Міністрів України. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: постанова від 22 березня 2022 р. № 349. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text
6. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: постанова від 26 квітня 2002 р. № 564. [Електронний ресурс]. Законодавчий портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text
7. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: постанова від 26 квітня 2002 р. № 565. [Електронний ресурс]. Законодавчий портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text

Ковальов Нікіта
Сумський державний університет,
аспірант 4 року навчання
кафедри адміністративного, господарського права та
фінансово-економічної безпеки

Роль децентралізаційної реформи у зміцненні регіональної стабільності держави

Децентралізаційна реформа в Україні, розпочата у 2015 році, мала на меті вдосконалення системи управління на місцях і зміцнення безпеки на національному рівні. Проте її впровадження супроводжується низкою викликів, зокрема необхідністю адаптації місцевих органів влади до нових умов, а також забезпечення ефективної взаємодії між центральними та місцевими структурами. Особливо актуальним є питання впливу змін у територіальній організації на регіональну стабільність, зокрема в умовах триваючого збройного конфлікту на сході країни.

Розширення повноважень місцевих органів у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист, потребує аналізу їхньої здатності оперативно реагувати на загрози та забезпечувати стабільність на регіональному рівні, особливо в умовах тимчасово окупованих територій.

Децентралізаційна реформа є ключовим елементом модернізації системи управління в Україні, спрямованим на підвищення ефективності місцевих органів влади та зміцнення національної безпеки. В умовах збройних конфліктів і економічних викликів ефективне реагування на загрози вимагає не лише централізованих рішень, а й розвитку місцевих інститутів. У цьому контексті реформа територіальної організації стала необхідною для забезпечення злагодженої роботи між державними та місцевими органами влади у сфері безпеки.

З 2015 по 2020 роки в Україні відбулися значні зміни в територіальній структурі: кількість місцевих рад скоротилася з понад 11 000 до 1469, а районів – з 490 до 136. Основні повноваження районних рад були передані на рівень громад і обласних рад. Ці зміни є частиною ширшої реформи децентралізації, яка передбачає передачу значної частини повноважень і фінансових ресурсів від центральної влади до місцевих громад [1].

Одним із головних завдань реформи є створення спроможних громад, які можуть ефективно вирішувати питання розвитку та безпеки. Згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII, цей процес спрямований на формування громад, здатних інтегрувати зусилля сил правопорядку, цивільного захисту та державних органів для забезпечення стабільності [2].

Реформа також сприяє зміцненню механізмів територіальної оборони, що є важливим для регіональної стабільності. Відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021, зміни в територіальній організації створюють зручніші одиниці для залучення громад до національного спротиву, що дозволяє оперативно мобілізувати ресурси в разі загроз [3].

Нормативно-правова база, зокрема Закони України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586-XIV та «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР, забезпечує правові основи для розширення повноважень місцевих органів у сфері управління ресурсами та забезпечення громадського порядку [4; 5].

В умовах воєнного стану реформа зіткнулася з додатковими викликами, такими як необхідність трансформації повноважень місцевих органів, координація з силовими структурами та робота на тимчасово окупованих територіях. Це вимагає оперативного реагування на загрози та адаптації до нових умов.

Соціологічні дослідження, проведені Київським міжнародним інститутом соціології у 2022 році, показали, що 76,5% респондентів підтримують продовження реформи децентралізації, тоді як лише 14% виступають проти. Порівняно з 2021 роком, частка тих, хто

має невизначене ставлення, зменшилася, а підтримка зросла [6, с. 8].

У 2024 році ініціатива «Децентралізація на зв'язку» сприяла діалогу між громадами, обміну досвідом і вирішенню актуальних проблем. Дослідження того ж року показало, що 77% опитаних підтримують продовження реформи, наголошуючи на необхідності посилення відповідальності місцевих посадовців [7].

У 2025 році уряд визначив пріоритети для розвитку реформи, зокрема оновлення Концепції реформування місцевого самоврядування з урахуванням війни та євроінтеграції. Про це заявив Віце-прем'єр-міністр Олексій Кулеба під час брифінгу [8].

Концепція від 01.04.2014 № 333-р. визначає напрями створення ефективного місцевого самоврядування, забезпечення якісних публічних послуг і задоволення інтересів громадян [9]. Планується також створення механізмів нагляду за законністю рішень місцевих органів, уточнення повноважень між державою та громадами, а також розробка стратегій для деокупованих територій.

Висновок. Децентралізаційна реформа відіграє важливу роль у зміцненні регіональної стабільності України, створюючи умови для ефективного управління на місцях і покращення координації між місцевими та центральними органами влади у питаннях безпеки. Зміни в територіальному устрої сприяють формуванню спроможних громад, які можуть оперативно реагувати на загрози, оптимізуючи ресурси для забезпечення громадського порядку, цивільного захисту та територіальної оборони. Реформа відкриває нові можливості для взаємодії між органами влади, що є ключовим для забезпечення стабільності та безпеки на всіх рівнях.

Список використаних джерел:

1. Які переваги насправді може створити адміністративно-територіальна реформа. Децентралізація в Україні. URL: https://decentralization.ua/news/13582.
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text
3. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text
4. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text
6. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади в контексті широкомасштабного російського вторгнення. Аналітичний звіт. 2022. С. 114. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/835/Sociology_lsg_2022.pdf
7. Децентралізація 2024: підсумки року. Децентралізація в Україні. URL: https://decentralization.ua/news/19071.
8. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні буде оновлена - Міністр. Децентралізація в Україні. URL: https://decentralization.ua/news/18933.
9. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text

Ковальський Віктор
Національний університет оборони України,
ад'юнкт 2 року навчання
кафедри військового права та правоохоронної діяльності

Поняття соціального захисту та соціального забезпечення у контексті особливостей соціального захисту військовослужбовців

Соціальний захист військовослужбовців є діяльністю держави, яка включає у себе закріплення за цією категорією осіб особливого офіційного статусу, який їх виокремлює за ознакою застосування щодо них системи спеціальних заходів поліпшення їх фізичного, психічного, матеріального та соціального добробуту, які здійснюються, головним чином, за рахунок організаційних ресурсів держави та бюджетних коштів.

Нормативно - правовим актом, який по праву вважається визначальним у сфері забезпечення соціального захисту військовослужбовців всіх військових формувань України, виступає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Саме його положеннями визначені основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлено єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантовано в економічній, соціальній, політичних сферах сприятливі умови для реалізації конституційного обов'язку військовослужбовців, щодо захисту вітчизни та врегульовано відносини у цій галузі [1]. Як зауважує П.П. Богуцький, цей Закон містить не лише нормативне закріплення економічних, соціальних, політичних прав, свобод військовослужбовців, але й передбачає реальні механізми забезпечення таких прав і свобод [2, с. 7].

У свою чергу, В. М. Шкода, розглядаючи особливості соціального захисту працівників митних органів, приходить до висновку, що під відповідним захистом необхідно розуміти цілеспрямовану, комплексну та законодавчо врегульовану соціально орієнтовану діяльність держави зі створення соціально безпечних умов трудового та позатрудового життя працівників митних органів, в яких у результаті узгоджених правових, економічних й організаційних заходів ці працівники можуть реалізувати належні їм (як працівникам митних органів) соціальні права [3, с. 160].

Значний науковий інтерес має й точка зору, згідно з якою соціальний захист спрямований не лише на підтримку гідного рівня життя людини, а й на заохочення населення за трудові, службові або інші досягнення, які являють собою внесок у суспільний добробут. Наприклад, Н. М. Стаховська схиляється до думки про те, що до соціального захисту відносяться різні державницькі заходи матеріального, побутового, медичного, культурно-просвітницького й іншого характеру, через які виявляється турбота держави про підростаюче покоління, про громадян, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги, про громадян, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною і, фактично, про все населення України [4, с. 56].

Для поглиблення розуміння сутності соціального захисту слід визначити його співвідношення із соціальним забезпеченням як конкуруючим поняттям, щодо якого у науковій думці висловлюються припущення про його взаємозамінність із поняттям соціального захисту або про те, що одне з цих понять поглинає інше, яке, своєю чергою позначає лише частину явищ, які охоплюються більш широким поняттям.

Найбільш поширеною є точка зору, згідно з якою, у загальних рисах, соціальне забезпечення є лише однією з форм соціального захисту, яка охоплює питання призначення та виплати соціальних платежів.

Наприклад, М. І. Копетюк є прибічником думки, згідно з якою під соціальним забезпеченням слід розуміти окрему складову системи соціального захисту населення країни, яка являє собою комплекс соціальних виплат певним категоріям громадян, що здійснюються відповідно до чинного законодавства за рахунок коштів бюджетів. У світлі цього, вчений

доходить висновку, що сутність понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» дозволяє встановити співвідношення між ними, яке можливо сформулювати наступним чином: соціальне забезпечення – це окрема складова системи соціального захисту населення [5, с. 68].

Так само, М. О. Кропивницький за підсумками ґрунтовного опрацювання ліній аргументації у рамках полеміки щодо співвідношення концепцій соціального забезпечення й соціального захисту зауважив з цього приводу, що в рамках сучасної доктрини соціального права України соціальний захист і соціальне забезпечення – тісно переплетені концепції, які діють у синергії для сприяння добробуту та безпеки людей, співвідносячись як ціле (захист) та частка (забезпечення), адже соціальний захист слугує всеосяжною структурою, що охоплює різноманітні виміри соціального добробуту людини (груп людей), зокрема й соціальне забезпечення; соціальне забезпечення є елементом національної системи соціального захисту, який безпосередньо стосується підтримки (насамперед, матеріальної) людини, яка перебуває у складній життєвій ситуації, характеризується особливими потребами в соціальній сфері, ігнорування яких загострить рівень її соціальної вразливості [6, с. 102].

На вищевикладених рамкових міркуваннях щодо місця соціального забезпечення у межах відповідного напряму діяльності держави ґрунтується й значна частина підходів до розуміння його сутності. Наприклад, Б. І. Сташків схиляється що думки про те, що соціальним забезпеченням мають називатись види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [7, с. 25].
В юридичній літературі також існує позиція, що соціальне забезпечення – це відносини щодо розподілу позабюджетних фондів соціального призначення і перерозподілу частини державного бюджету з метою задоволення потреб громадян у випадку втрати джерела до існування, понесення додаткових витрат чи відсутності необхідного прожиткового мінімуму з об’єктивних, соціально значимих причин.

Так, у юридичній науці, за влучним узагальненням О. С. Пащинського, термін «забезпечення» тлумачиться, по-перше, як діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян зі здійснення своїх функцій, компетенції, обов’язків з метою створення оптимальних умов для суворої і неухильної реалізації правових приписів і правомірного здійснення прав і свобод громадян; по-друге, як підсумок, результат цієї діяльності, що виражається у фактичній реалізації правових приписів, прав і свобод громадян [8, с. 187-188]. Так само, багатовимірність природи забезпечення у праві підкреслюється у працях К. В. Барсукова, який вважає, що це поняття може вживатись у двох значеннях. По-перше, як діяльність уповноважених державою органів щодо здійснення своїх функцій. По-друге, як результат цієї діяльності, що виражається у фактичній реалізації правових приписів, прав і свобод громадян [9, с. 9].

Отже, основними особливостями соціального захисту військовослужбовців є те, що: 1) організаційно-правові та соціально-економічні заходи, які включає у себе його інструментарій, обумовлені притаманним військовій службі підвищеним ризикам для життя і здоров'я військовослужбовців, значним рівнем нервово-емоційного й інтелектуального навантаження та високим ступенем обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців, а також необхідністю підвищувати престиж військової служби та підтримувати соціальну стабільність у військовому середовищі; 2) значна частина його інструментарію не спрямована на забезпечення військовослужбовцю можливостей приведення його життя до мінімального рівня якості, а являє собою переваги та пільги, завдяки яким військовослужбовці набувають привілейованого правового становища; 3) частина соціальних гарантій та пільг (переваг) установлюється для осіб, які не є військовослужбовцями, а є членами їх сімей та потребують особливого захисту у зв’язку із сімейним зв’язком із військовослужбовцем; 4) його система та заходи установлюються спеціальними законами.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 12.12.1991р. № 2011–XII. URL : https://cutt.ly/rVjpbKB
2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: науково - практичний коментар / П.П. Богуцький, О.В. Кривенко, А.О. Кривенко, В.Й. Пашинський. Львів : НАСВ, 2019. 254с.
3. Шкода В. М. Функції соціального захисту працівників митних органів. Соціальне право. 2021. № 3. С. 159-164. doi:10.32751/2617-5967-2021-03.
4. Стаховська Н. Соціальне забезпечення чи захист. Підприємництво, господарство и право. 2000. № 8. С. 52-57.
5. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». Історико-правовий часопис. 2019. № 1 (13). С. 66-69.
6. Кропивницький М. О. До питання полеміки щодо співвідношення концепцій соціального забезпечення й соціального захисту: методологічні спостереження. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 98-103. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/15
7. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення. Право України. 2000. № 5. С. 24–26.
8. Пащинський О. С. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення громадського контролю. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2021. Випуск 68. С. 186-189. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.68.31.
9. Барсуков К. В. Адміністративно-правове забезпечення проходження служби працівниками органів внутрішніх справ у складі міжнародних миротворчих підрозділів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 20 с.

Кожем'якіна Тетяна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірантка 3 року навчання
кафедри адміністративного права та процесу

Особливості посади Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: нормативно-правове закріплення

Одним із результатів реформування інституту публічної служби в Україні стало виникнення в системі органів виконавчої влади посадових осіб, що займають політичні посади (наприклад, міністри, заступники міністрів, урядові уповноважені тощо). Правовий статус посадових осіб, що займають політичні посади, має особливості як в правовому регулюванні, так і у сфері його реалізації.

Велика кількість посад, до яких відноситься і посада Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (далі – Уповноважений у справах ЄСПЛ) мають нечітке і несистемне правове забезпечення. Норми національного законодавства не визначають чітке місце цієї посади у загальній системі посад виконавчої влади.

Посада Уповноваженого у справах ЄСПЛ закріплюється Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2]. Цією Постановою Кабінету Міністрів України на Міністерство юстиції України покладено функції органу, відповідального за 1) забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини, 2) координації виконання його рішень, а також 3) інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Європейського суду з прав людини. Також

встановлено, що ці три функції здійснюються Міністерством юстиції України в установленому порядку через Уповноваженого у справах ЄСПЛ.

При цьому, до 2017 року посада Уповноваженого у справа ЄСПЛ мала назву «Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини» та була відповідно змінена Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року № 669 [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 також затверджено Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини [4].

У зазначеному Положенні визначено, що Уповноважений у справах ЄСПЛ є посадовою особою Міністерства юстиції України, на яку покладено повноваження щодо здійснення представництва України в Європейському суді з прав людини під час розгляду справ про порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, координації виконання його рішень, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Відповідно до пункту 7 цього Положення діяльність Уповноваженого у справах ЄСПЛ забезпечує Секретаріат, який утворюється у складі центрального апарату Міністерства юстиції України з правами департаменту.

Проаналізувавши вищевказані положення, можна узагальнити, що Уповноважений у справах ЄСПЛ не має організаційну відокремленість, адже є посадовою особою Міністерства юстиції України, яка взяла на себе реалізацію такої функції центрального органу виконавчої влади як забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини, координації виконання його рішень, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Європейського суду з прав людини. Тобто, Уповноважений у справах ЄСПЛ забезпечує лише один із напрямів діяльності Міністерства юстиції України та органічно вплетений у діяльність даного центрального органу виконавчої влади.

Національне законодавством не дає чіткої відповіді на те, до якого виду посад відноситься посада Уповноваженого у справах ЄСПЛ у системі посад органів виконавчої влади, які поділяються на два види – адміністративні і політичні посади.

Можна констатувати, що на сьогодні Уповноважений у справах ЄСПЛ, функціонує в таких умовах, коли його правовий статус чітко не визначений в національному законодавстві, адже Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини чітко не відповідає на питання про вид публічної служби, яку дана особа проходить.

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» відносить як міністра, так і його заступників, до політичних посад в органах виконавчої влади [1] . Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини прирівнює дану посадову особу до «урядового уповноваженого». Власне цей факт викликає сумніви і застереження при визначенні місця посади Уповноваженого у справах ЄСПЛ в системі посад уряду та інших органів виконавчої влади.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784 установлено, що Уповноваженого у справах ЄСПЛ призначає на посаду та звільняє з посади Кабінет Міністрів України за поданням Міністра юстиції.

Відсутність конкурсного відбору на окремі політичні посади в органах виконавчої влади обумовлена тим, що міністр, як керівник центрального органу виконавчої влади, реалізує кадрову політику, адже для формування і реалізації державної політики необхідно навколо мати однодумців. Цим і обумовлені більш спрощені вимоги до порядку призначення першого заступника, заступників Міністра юстиції та Уповноваженого у справах ЄСПЛ ніж вимоги, що висуваються до інших політичних посад в нашій країні (це стосується народних депутатів, посади Прем'єр-міністра України тощо).

У зв'язку з тим, що система органів виконавчої влади формується та функціонує із дотриманням принципів оперативності і економічності, то процедура призначення особи на посаду Уповноваженого у справах ЄСПЛ не є занадто складною – за поданням Міністра юстиції особу на цю посаду призначає та звільняє з неї Кабінет Міністрів України.

У той же час, назвати існуючу процедуру призначення Уповноваженого у справах ЄСПЛ занадто простою теж не можна, адже міністр повинен шляхом оформлення подання запропонувати кандидатуру, яка затверджується рішенням Кабінету Міністрів України.

Вказані положення, дають підстави вважати, що посада Уповноваженого у справах ЄСПЛ відноситься до політичних посад у системі органів виконавчої влади.

Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини визначає загальні та професійні вимоги до посади Уповноваженого у справах ЄСПЛ. Особи, що претендують на посаду Уповноваженого у справах ЄСПЛ, повинні мати: 1) статус громадянина України; 2) вищу юридичну освіту; 3) не менше трьох років стажу в галузі права; 4) знання та навички щодо володіння однією з офіційних мов Ради Європи. Якщо першу та четверту вимоги можна розглядати як загальні для зайняття посади Уповноваженого у справах ЄСПЛ, то дві інші пов'язані із професією юриста та вимагають знань у галузі права.

Із посадою Уповноваженого у справах ЄСПЛ виникає певний дисонанс, адже за особливостями його правового статусу він є політичною особою (політичним службовцем), а за вимогами, що висуває законодавець до кандидата на посаду – державним службовцем.

Отже, посада Уповноваженого у справах ЄСПЛ поєднує в собі ознаки, які притаманні як політичним, так і адміністративним посадам в органах виконавчої влади. Втім, за своїм функціональним призначенням посада Уповноваженого у справах ЄСПЛ є політичною посадою, що підтверджують наступні факти та особливості:

а) заступники міністра, до яких весь час прирівнювали посаду Уповноваженого у справах ЄСПЛ, а також посади інших урядових уповноважених є політичними посадами в системі органів виконавчої влади, а тому не має суттєвих перепон для того, щоб визнати політичною і посаду Уповноваженого у справах ЄСПЛ;

б) на політичні посади в органах виконавчої влади призначаються не тільки політики та особи, які формують і реалізують державну політику в певній сфері суспільних відносин, а й особи, що здійснюють представницьку функцію держави «Україна», як це робить Уповноважений у справах ЄСПЛ в Європейському суді з прав людини;

в) національне законодавство передбачає особливий порядок призначення на посаду Уповноваженого у справах ЄСПЛ. У той же час він суттєво відрізняється від порядку призначення осіб на адміністративні посади в органах виконавчої влади;

г) на відміну від інших політичних посад, до посади Уповноваженого у справах ЄСПЛ висуваються вимоги загальної і спеціальної професійної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text
2. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-п#Text
3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 669. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2017-%D0%BF#Text
4. Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-п#Text

Колотило Марія
Запорізький національний університет,
аспірант 1 року навчання
кафедри конституційного та адміністративного права

Людиноцентричний підхід у регулюванні захисту персональних даних: виклики та перспективи

Стрімкий розвиток цифрових технологій вимагає збалансованого підходу до регулювання персональних даних, який би забезпечував захист основоположних прав і водночас сприяв інноваціям та економічному зростанню. У статті розглянуто людиноцентричний підхід до регулювання персональних даних крізь призму європейських стандартів з подальшою оцінкою можливостей його імплементації в українське правове середовище. Аналіз охоплює основні положення Загального регламенту про захист даних (GDPR), Європейської конвенції з прав людини та інших міжнародних актів, які визначають стандарти захисту персональних даних, та співвідносить їх з положеннями національного законодавства України.

Людиноцентричний підхід до захисту персональних даних - це концепція, яка ставить в центр правового регулювання інтереси, права та свободи людини, а не держави чи бізнесу. Цей підхід ґрунтується на визнанні інформаційної автономії особи, її права розпоряджатися власними даними, а також на забезпеченні прозорості, підзвітності та справедливої обробки персональних даних.

Людиноцентричний підхід до захисту персональних даних ґрунтується на визнанні та дотриманні основоположних прав людини, закріплених у міжнародних правових актах, зокрема

- Стаття 8 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) гарантує право кожного на повагу до приватного і сімейного життя, включаючи захист персональних даних.
- Статті 7 та 8 Хартії основних прав Європейського Союзу відповідно закріплюють право на повагу до приватного життя та окреме і незалежне право на захист персональних даних.
- Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR) чітко визначає, що обробка персональних даних повинна здійснюватися виключно в інтересах фізичних осіб, з дотриманням їхніх прав і свобод.

GDPR реалізує підхід, орієнтований на людину, через низку ключових принципів:

- Принцип прозорості: суб'єкти даних повинні бути поінформовані про те, хто, як і з якою метою обробляє їхні дані.
- Принцип мінімізації даних: можна збирати лише ті дані, які необхідні для досягнення конкретної мети обробки.
- Принцип обмеження термінів зберігання: персональні дані не повинні зберігатися довше, ніж це необхідно для цілей обробки.
- Права суб'єктів даних: вони включають право на доступ, виправлення, видалення (право на забуття) та право заперечувати проти обробки в певних випадках.

Відповідно до підходу, орієнтованого на людину, будь-яка обробка персональних даних повинна бути виправдана законною метою, не повинна порушувати основоположні права суб'єкта даних і повинна забезпечувати баланс інтересів, де законний інтерес є правовою основою. Суб'єкти, які обробляють персональні дані, в тому числі органи державної влади, приватні юридичні особи та інші контролери даних, зобов'язані забезпечити належний рівень захисту персональних даних на нормативному рівні з урахуванням потенційних ризиків для прав і свобод фізичних осіб [1].

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що втручання держави або інших суб'єктів у сферу персональних даних можливе лише на підставах, передбачених законом, і має бути необхідним у демократичному суспільстві, тобто розумним і пропорційним [2].

Концепція людиноцентричного підходу до захисту даних підкреслює необхідність поставити людину в центр правової бази, гарантуючи, що механізми управління даними підтримують фундаментальні права і свободи. Цей принцип відповідає ширшій тенденції орієнтованої на людину цифрової трансформації в Європейському Союзі (ЄС) та його правовим інструментам, таким як GDPR. Україна, як країна, що інтегрується в європейський правовий простір, повинна привести свою систему захисту даних у відповідність до цих стандартів задля розбудови довіри, економічного співробітництва та дотримання міжнародних зобов'язань [3].

GDPR забезпечує міцну основу, що базується на таких ключових принципах, як законність, справедливість, прозорість, обмеження цілей, мінімізація даних, точність, обмеження зберігання, цілісність, конфіденційність та підзвітність. Крім того, Європейська наглядова рада з питань захисту даних (EDPS) надає рекомендації для послідовного застосування в усіх країнах-членах ЄС. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) своєю практикою зміцнює право на недоторканність приватного життя (стаття 8), формуючи тлумачення та застосування законодавства про захист даних.

Чинне українське законодавство про захист даних в основному регулюється Законом України «Про захист персональних даних» (2010). Незважаючи на низку поправок, цей закон не відповідає вимогам GDPR, зокрема щодо екстериторіального застосування, прав суб'єктів даних (наприклад, право на перенесення даних, право бути забутим) та механізмів правозастосування. Відсутність незалежного наглядового органу з достатніми повноваженнями додатково перешкоджає ефективному регулюванню та дотриманню [4].

Впровадження людиноцентричного підходу в Україні передбачає не лише формальне прийняття GDPR, а й перехід до філософії права, яка базується на тому, що людина є активним учасником інформаційних процесів, а не пасивним об'єктом.

Впровадженню повністю людиноцентричного підходу до регулювання захисту персональних даних в Україні перешкоджає низка системних правових та інституційних проблем, серед яких

- Неповне правове регулювання прав суб'єктів персональних даних: чинне законодавство не в повній мірі охоплює весь спектр прав, гарантованих Загальним регламентом про захист даних (GDPR), таких як право на передачу персональних даних, право знати про автоматизоване прийняття рішень та право заперечувати проти такого прийняття рішень у разі значного впливу на особу.

- Недостатньо ефективні механізми правозастосування: В Україні немає спеціалізованого наглядового органу з належними повноваженнями щодо проведення розслідувань, моніторингу та застосування санкцій, які б відповідали стандартам Європейського нагляду у сфері захисту даних (EDPS) або національних органів країн-членів ЄС.

- Фрагментарність та неузгодженість нормативно-правової бази: чинне законодавство характеризується дублюючими, а іноді й несумісними положеннями, що ускладнює його застосування, створює правову невизначеність для суб'єктів господарювання та знижує рівень правових гарантій для фізичних осіб.

- Недостатній рівень цифрової грамотності та обізнаності населення щодо захисту персональних даних: низький рівень правової обізнаності громадян у цій сфері обмежує їхні можливості щодо реалізації своїх прав та перешкоджає формуванню активної правозастосовчої практики. Це вимагає системної інформаційно-просвітницької роботи, підвищення цифрової грамотності населення та інституційної підтримки таких ініціатив на державному рівні.

Для ефективного впровадження людиноцентричного підходу до захисту персональних даних та гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами Україні необхідно здійснити комплексні інституційні та регуляторні реформи, зокрема

- Гармонізація українського законодавства з GDPR: це передбачає приведення національного законодавства у відповідність до ключових принципів Загального регламенту про захист даних, включаючи чіткий перелік прав суб'єктів даних, деталізацію обов'язків розпорядників та контролерів даних, а також посилення відповідальності за порушення даних.

- Створення незалежного наглядового органу за дотриманням законодавства про захист персональних даних: це означає формування органу, уповноваженого здійснювати моніторинг, розслідування, видавати обов'язкові до виконання приписи та накладати санкції, що є необхідним для ефективного правозастосування.

- Розробка галузевих підзаконних актів (м'яке право): Адаптація загальних положень законодавства про захист персональних даних до специфіки окремих сфер суспільних відносин (охорона здоров'я, фінансовий сектор, цифрові технології, штучний інтелект тощо) сприятиме підвищенню правової визначеності та передбачуваності.

- Інституціоналізація міжнародного співробітництва: Посилення співпраці з інституціями ЄС та національними органами держав-членів ЄС у сфері захисту персональних даних дозволить Україні отримати доступ до експертизи та кращих практик, а також сприятиме імплементації кращих європейських практик у національне регулювання.

Для цього необхідно оновити законодавство, посилити роль омбудсмена як наглядового органу, підвищити цифрову грамотність населення та роз'яснити права на персональні дані тощо.

Впровадження людиноцентричного підходу до регулювання персональних даних в Україні є важливим кроком на шляху наближення до європейських правових стандартів та забезпечення захисту основоположних прав людини. Усуваючи існуючі прогалини в законодавстві, зміцнюючи інституційну спроможність та підвищуючи рівень обізнаності населення, Україна може створити стійку та перспективну систему захисту персональних даних. Успішна реалізація цих заходів не лише посилить правову відповідність України вимогам ЄС, але й сприятиме ширшій цифровій трансформації та соціально-економічному розвитку.

Список використаних джерел:

1. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільне переміщення таких даних, яким скасовується Директива 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних, GDPR). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Європейська комісія. Звіти та рекомендації щодо дотримання Україною стандартів ЄС у сфері захисту персональних даних. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/index_en.
4. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

Косаренко Олеся
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Правові засади електронних петицій до органів місцевого самоврядування

Актуальність дослідження правових засад електронних петицій до органів місцевого самоврядування зумовлена зростаючою потребою у залученні громадян до процесів прийняття рішень на локальному рівні. Розвиток цифрових технологій відкриває нові канали комунікації між владою та громадою, роблячи інструмент електронних петицій більш доступним та ефективним механізмом для висловлення колективної думки та ініціювання вирішення важливих питань життєдіяльності територіальних громад.

Відповідно до Основного Закону України, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в державі є народ. Право брати участь у виробленні державної політики та прийнятті значущих рішень реалізується як на центральному, так і на місцевому рівнях [4].

Стаття 40 Конституції України гарантує кожному право направляти індивідуальні чи колективні звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, зобов'язуючи їх розглянути такі звернення та надати обґрунтовану відповідь у визначений законом строк. Еволюція інформаційних технологій сприяє появі сучасних способів реалізації цього права, розширюючи діалог між публічною владою та громадянським суспільством як вагомим чинником демократизації [8].

Розвиваючи це конституційне положення, Закон України «Про звернення громадян» визначає електронну петицію як одну з форм звернень (стаття 23-1), надаючи громадянам можливість звертатися з її допомогою до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, а також органів місцевого самоврядування через відповідні офіційні веб-ресурси або платформи громадських об'єднань, що підтримують збір підписів.

Запровадження електронної демократії в Україні має на меті формування політико-правового підґрунтя для її подальшого розвитку. Такий процес супроводжується зростанням рівня залученості громадян до процесів комунікації та взаємодії з органами місцевого самоврядування. Крім того, важливою умовою є забезпечення довіри до суб'єктів владних повноважень та адаптація національних стандартів у сфері електронної демократії до міжнародних, передусім європейських стандартів [4].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає можливість правового регулювання участі жителів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення як безпосередньо, так і через застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Таким чином, у контексті сучасного технічного розвитку громадяни мають змогу використовувати найбільш ефективні та доступні форми взаємодії з органами місцевого самоврядування, зокрема шляхом подання електронних петицій [5].

Для того, щоб електронні петиції могли ефективно слугувати інструментом взаємодії між громадою та органами місцевого самоврядування, законодавством передбачено ряд обов'язкових процедурних вимог. До них належать: використання встановленої форми для подання петиції, детальне та зрозуміле викладення порушеного питання, підтвердження підтримки петиції шляхом збору необхідної кількості підписів у визначені строки, а також фіксація даних осіб, які підписалися. Ініціатор петиції несе відповідальність за її зміст, а прозорість процесу забезпечується шляхом обов'язкового оприлюднення петиції на офіційному веб-ресурсі адресата [5]. В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти [7]. На веб-сайті органу влади або громадської спілки, що займається збором підписів під електронною петицією, обов'язково розміщуються дата початку збору, загальна кількість підписантів та їх перелік [9]. Норми щодо мінімальної кількості підписів, які повинна зібрати електронна петиція для її розгляду органом місцевого

самоврядування, та часові рамки для цього процесу визначаються локальним нормативно-правовим актом – статутом територіальної громади [9]. Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [4].

Законодавство України про місцеве самоврядування визначає, що електронні петиції, які встигли набрати необхідну кількість підписів, розглядаються в особливому порядку – на сесії відповідної ради. Ті ж петиції, які не отримали достатньої кількості голосів у визначений час, підлягають розгляду за загальною процедурою, передбаченою для звернень громадян.

Необхідно чітко розмежовувати автора електронної петиції, котрий є її ініціатором та розробником, від осіб, які висловлюють свою підтримку шляхом підписання після підтвердження своєї особи. При цьому, право ініціювати та підписувати електронні петиції належить не лише громадянам України, але й іноземцям та особам без громадянства, які легально перебувають в країні, за умови відсутності інших положень у міжнародних договорах [6]. Сама ж процедура подання електронної петиції охоплює кілька етапів: від початкового складання тексту автором до обов'язкової публікації на офіційному веб-ресурсі відповідного органу місцевого самоврядування, подальшого розгляду петиції уповноваженими структурами після збору необхідної кількості голосів, і завершується наданням офіційної відповіді ініціаторам [6].

Для підтримки процесу електронного підписання петицій органи місцевого самоврядування зобов'язані надати безплатний доступ до відповідної інформаційно-комунікаційної інфраструктури, запровадити процедуру електронної реєстрації громадян, унеможливити автоматизоване внесення даних без їхньої участі, а також забезпечити збереження інформації про дату та час оприлюднення і підписання петиції [4].

Електронні петиції є важливим інструментом для забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні, сприяючи відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів місцевої влади. Для подальшого розвитку цього інституту необхідне вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення правової культури громадян та забезпечення технічної підтримки відповідних процесів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#n4291
2. Про звернення громадян. Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80/conv#n145
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05. 1997 р. №280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-#Text.
4. Алмаші І.М., Алмаші М.М. Правове регулювання інституту звернення громадян як необхідної передумови розвитку принципів демократії в системі органів місцевого самоврядування в процесі євроінтеграції. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/451/12151/25406- 1?inline=1
5. Савіцька В. В. Правові засади електронних петицій до органів місцевого самоврядування. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2025. № 2 (84). С. 22-28.
6. Котляревська Г.М. Електронна петиція як вид звернення громадян. Держава та регіони. 2019. № 3. С. 295– 300.
7. Собків Я.М. Електронна петиція як одне з інформаційних прав людини і громадянина. Право і суспільство. 2015. № 6. С. 61–66.
8. Пахомова І.А. Концептуальні вимоги до створення електронних петицій. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». 2017. Випуск 24. С. 91–93.

9. Покрасьон А.О., Булко Л.О., Товстоган Ю.В. Електронні петиції до органів місцевого самоврядування: проблеми правового регулювання та шляхи їх вирішення. InterConf. 2024. № 3 (20). С. 160-167.

Кошак Крістіна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Місцеве самоврядування під час дії режиму воєнного стану: виклики ефективного управління

Належне функціонування місцевого самоврядування відіграє значну роль у забезпеченні життєдіяльності суспільства, особливо в умовах воєнного стану, що відображає актуальність теми дослідження. Під час дії режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування змушені адаптовувати свої управлінські механізми до викликів, пов'язаних із забезпеченням безпеки, підтримкою громадян, збереженням функціонування критичної інфраструктури тощо.

Воєнний стан надав поштовх для укріплення зв'язків органів місцевого самоврядування з органами державної влади, громадянами, активною громадськістю та волонтерами. Законодавчо повноваження органів місцевого самоврядування були дещо змінені, але це не відзначилось на їхній роботі значним чином, зокрема з огляду на гнучку, націлену на результат їхню взаємодію з військовими адміністраціями тощо [1].

Належне функціонування місцевого самоврядування забезпечується матеріальною і фінансовою основою, яку становлять рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [2].

Так, одним із основних викликів для місцевого врядування є скорочення місцевих бюджетів. Значні втрати зумовлені, зокрема зміною економічної ситуації, обсягу податкових надходжень та пріорітетів витрат. Зміна пріорітетів витрат, в свою чергу, зумовлена об'єктивним зростанням потреби у додаткових витратах на оборону, соціальну підтримку та гуманітарні потреби населення. У зв'язку з цим, органи місцевого самоврядування шукають альтернативні джерела фінансування, зокрема міжнародну допомогу, грантові програми та благодійні ініціативи. Такі дії відображаються, наприклад, в організації відряджень, де налагоджуються міжнародні зв'язки держави з іншими країнами. Таким чином, висвітлення сьогодення в Україні представниками органів місцевого самоврядування іноземним партнерам допомагає залучити в країну різного роду підтримку.

Воєнний стан часто супроводжується змінами в адміністративному управлінні, що може спричинити дезорганізацію роботи місцевої влади. Крім того, виникають проблеми з кадровим забезпеченням, наприклад, через вимушену міграцію. На початку повномасштабного вторгнення виникла відповідна проблема, проте, згодом органам місцевого самоврядування вдалося певним чином налагодити механізм роботи. У таких умовах необхідно застосовувати антикризові управлінські моделі, що включають перерозподіл обов'язків, дистанційне управління та використання цифрових технологій для координації діяльності.

У більшості регіонів органи місцевого самоврядування зберегли свою функціональність і керованість, здатність здійснювати ефективне управління на місцевому рівні у співпраці з державною владою в особі військових адміністрацій та їхніх очільників. У більшості регіонів обласні та районні ради виконують свої повноваження, визначені Законом

України «Про місцеве самоврядування в Україні» паралельно з роботою відповідних військових адміністрацій. Останні виконують функції державних адміністрацій та здійснюють керівництво у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки й порядку [3].

Однак, не дивлячись на спроби впровадження ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування з військовими адміністраціями, і досі можуть мати місце деякі розбіжності, суперечності та неузгодженості в питаннях управління. Це відображається у тому, що обсяг повноважень по теперішній час зазнає змін через постійні запити. Чіткий, зрозумілий, об'єктивно справедливий для всіх розподіл таких повноважень потребує великої кількості часу та зусиль. Досягнення насправді результативної взаємодії сприяло б як покращенню внутрішньополітичної ситуації в державі, так і підвищенню рівня довіри суспільства до влади.

Не менш значним викликом є те, що органи місцевого самоврядування відповідальні за координацію заходів щодо захисту цивільного населення, включаючи евакуацію, медичне забезпечення та відновлення інфраструктури після атак. У забезпеченні стійкості суспільства, особливо в такі кризові періоди, місцеві громади відіграють ключову роль. Співпраця органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями та волонтерами сприяє розв'язанню гуманітарних та соціальних питань. Виникає необхідність розвивати програми соціальної адаптації для внутрішньо переміщених осіб та створювати центри підтримки населення.

Завдяки партнерству представників уряду та міжнародних організацій, Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та органів місцевого самоврядування налагоджено діяльність мережі центрів допомоги врятованим, де безоплатно надається психологічна, юридична підтримка, інформаційна підтримка з питань гуманітарної та медичної допомоги, державних виплат, тимчасового прихистку, працюють мобільні бригади соціально-психологічної допомоги в більшості областей [4].

Важливим є також збереження органами місцевого самоврядування психологічної стійкості, витримки та розуміння стану усіх громадян через воєнний стан. Користуючись правом на звернення, зокрема до органів місцевого самоврядування, громадяни інколи використовують цей засіб подекуди з негативним налаштуванням. Органи місцевого самоврядування зазначають, що подання громадянином звернення, яке містить наклеп і образи, дискредитацію органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, заклики до розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі та інших дій, тягне за собою відповідальність. Проте, не рідко, окрім справді важливих заяв громадян, які потребують допомоги у вирішенні того чи іншого питання, надходять навіть погрози.

Таким чином, органам місцевого самоврядування необхідно і надалі працювати з викликами, які виникають під час дії режиму воєнного стану, проявляти професіоналізм, стійкість, організованість та єдність.

Висновки. Враховуючи зміни політичної ситуації в Україні та запровадження режиму воєнного стану, зокрема значні виклики та труднощі ефективного управління, місцеве самоврядування продемонструвало досить високий рівень функціонування. При цьому, основними завданнями органів місцевого самоврядування є забезпечення захисту населення, прав та свобод громадян. Подальше вдосконалення правових механізмів, фінансового управління та взаємодії між владою і суспільством є ключовими умовами для ефективного управління в умовах воєнного стану. Відповідні зміни зменшать негативний вплив кризової ситуації, покращать не тільки сучасні умови в державі, але й сприятимуть післявоєнному розвитку.

Список використаних джерел:

1. Стешенко Т.В., Зозуля А.С. Місцеве самоврядування та реформа децентралізації під час воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. №3/2024. С.104-107.
2. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. – Видання четверте. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 656 с.
3. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко,

В.О.Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. – Київ : НІСД, 2023.–54 с.
4. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.) : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан. – Київ : НІСД, 2023. – 91 с.

Кошинська Інна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Принцип незворотності дії закону в часі і його застосування в Україні

Принцип незворотності дії закону в часі має свою багатовікову історію, яка розпочинається з римського права. І хоча чимало історичних джерел вказують на стародавні часи, як початкову ідейну основу принципу, все ж первинне юридичне оформлення принципу здійснили античні мислителі, які спочатку розробивши окремі аспекти незворотності в площині кримінального права, згодом звели в єдиний принцип «Lex ad praetorian non valet» з розширеною галузевою сферою дії останнього. Канонічне та звичаєве право Середньовіччя особливого прогресу в розвиток незворотності загалом не внесли, швидше навпаки. Проте, юридична доктрина продовжує його досліджувати, більше з боку природного права. Це надало принципу незворотності закону в часі змістовної вираженості та більших згадок у правових документах того часу. Новий час фактично повністю відновив еволюційні здобутки незворотності в Античні часи, в тому числі через ліберально-демократичні революції, хвиля яких прокотилася в XVII-XVIII ст. В цей час були прийняті такі історично значущі правові документи як Конституція Сполучених Штатів Америки 1787 р., Французька декларація прав людини і громадянина 1787 р., які містили принцип незворотності дії закону в часі. Новітній час лиш розвинув еволюційні надбання незворотності попередніх віків. Як відомо в цей період принцип незворотності дії закону в часі увійшов до основних законів більшості країн світу, його закріпили такі міжнародно-правові документи тієї доби, як Загальна декларація прав людини 1948 р. Можна припустити, що саме XX століття підняло «Lex ad praetorian non valet» до рівня основоположного фундаментального принципу, над яким воля законодавця не мала впливу [1].

В Україні в радянські часи принципу незворотності дії закону в часі приділялося мало уваги, зокрема, на законодавчому рівні. Проте в деяких нормативних актах він все ж зустрічався. Так, стаття 2 Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1922 року встановила принцип незворотності дії кримінальних законів, за виключенням законодавчих актів, які скасовують злочинність діяння чи пом'якшують покарання особи [1]. Притягнення особи до кримінальної відповідальності можливе лише на підставі закону, що діяв на момент вчинення протиправного діяння. Цей принцип також містився у у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року. Там формулювання принципу «Lex ad praetorian non valet» одночасно містить два механізми захисту від законів зі зворотною дією: злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв під час вчинення кримінального діяння… , закон, що встановлює караність діяння або посилює покарання, зворотної сили не має. Правова регламентація неприпустимості зворотної дії закону в часі міститься також у Кодексі про адміністративні правопорушення УРСР 1984 року, який міститься в 8 статті цього Кодексу. У наведених прикладах закріплення принципу незворотності дії закону в часі можна виокремити деякі спільні риси:

— відповідальність особи можлива лише на підставі нормативно-правового акта, який діяв на момент вчинення протиправного діяння.

— наявний виняток із принципу незворотності дії закону в часі, відповідно до якого

закони можуть мати зворотну дію у випадку пом'якшення або скасування відповідальності особи .

Проте, у цей час принцип зводиться виключно до кримінального права, згодом і до адміністративного, що показує його «вузькопрофільність». Не змінила ситуації й Конституція УРСР 1978, в якій він взагалі не був відображений [1].

З прийняттям 28 червня 1996 року Конституції незалежної України, настали зміни в, уже українській, еволюції принципу незворотності. Вперше в історії незалежної Української держави принцип «Lex ad praetorian non valet» отримав конституційне закріплення. В статті 58 Основного закону зазначено: «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» [2]. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення». Зі змісту цієї статті можна зрозуміти, що принцип незворотності дії закону в часі переходить від свого галузевого спрямування, до конституційного закріплення, поширюється на усі нормативно-правові акти різних галузей права, а не тільки на адміністративне чи кримінальне, розширено дію винятку на всі види відповідальності. Суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи. Але їх реалізація з використанням підзаконних нормативно-правових актів неможлива в окремих галузях права, зокрема в кримінальному праві. Згідно з частиною другою статті 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. З цього конституційного припису випливає, що діяння як певне правопорушення може визнаватись тільки законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом. Такий висновок підтверджується положеннями пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами визначаються "засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» [4]. Рішення Конституційного суду на звернення Національного банку України про тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України, постановило що положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб [3]. Проте, є ще окрема думка судді Конституційного суду України Миколи Козюбри, який не погоджується з рішенням Конституційного суду. У окремій думці М. Козюбра вважає аргументи Конституційного суду непереконливими і доводить думку, що положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів поширюється як на фізичних так і на юридичних осіб [5]. Окрім Конституції України, принцип незворотності дії закону в часі закріплений у Кримінальному кодексі другій частині 6 статті. Її треба розуміти так, що зворотну дію в часі мають лише закони, які скасовують або пом'якшують кримінальну відповідальність особи.

Закріплений в Конституції України принцип неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів узгоджується з міжнародно-правовими актами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (стаття 15), Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (стаття 7). Юридичні межі дії принципу незворотності дії закону в часі у зазначеній статті знаходяться у площині кримінального права. Однак, це не завадило Європейському Суду з прав людини сформувати широкий підхід до праворозуміння незворотності через призму правової безпеки особи, захисту її довіри та верховенства права загалом, що, вочевидь, свідчить про багатогранність цього історичного феномену [1].

Отже, проаналізувавши аспекти принципу «Lex ad praetorian non valet» в різні періоди його закріплення та застосування у правових системах світу можна зрозуміти, що він є фундаментальним елементом правової системи України та Європи. Не зважаючи на його контекстуальну недовершеність у минулому і деякі нюанси в сучасності, він ввійшов до

конституцій та законів демократичних країн світу, судова практика широко використовує цей закон при здійсненні правосуддя, що забезпечує довіру громадян до суду. Він спрямованим на захист прав людини та забезпечення стабільності правових відносин. Його застосування в Україні відповідає міжнародним стандартам і забезпечує правову визначеність та захист громадян.

Список використаних джерел:

1. Абрамович Р. М. Принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан та перспективи вдосконалення його застосування в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2015. 223 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bfc2a410-2cad-439b-ab02-580fe3bc564c/content (Дата звернення: 26.05.2025).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4680 (Дата звернення: 26.05.2025).
3. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/99 від 09.02.1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99 (Дата звернення: 26.05.2025).
4. Рішення Конституційного Суду України: – № 6-рп/2000 від 19.04.2000 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00 (Дата звернення: 26.05.2025).
5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2001 від 09.02.2001 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів).

Кравцова Анна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб

Кожна держава встановлює та санкціонує певні правила поведінки для суб'єктів правовідносин. Такі правила, нормативно-правові акти, є основним принципом регулювання суспільних відносин. Вони формують правову систему держави та визначають ефективність її функціонування. Їхня дія є багатовимірною та охоплює три основні аспекти: часовий, просторовий і суб'єктний. Ці параметри визначають територію, на яку поширюється дія акта, період його чинності та суб'єктів, які підпадають під його регулювання . Вивчення цих характеристик дозволяє чіткіше зрозуміти принципи функціонування законодавства та забезпечення його стабільності й ефективності. Важливість цього питання зумовлена необхідністю дотримання правової визначеності, яка є основоположним принципом правової держави. Визначення меж дії нормативно-правових актів дозволяє забезпечити їх належне застосування та уникнути правової плутанини, що особливо актуально в умовах реформування законодавства та міжнародного співробітництва. Дія нормативно-правових актів у часі визначає період, протягом якого вони мають юридичну силу. Закон набуває чинності з моменту публікації, якщо інше не передбачено законом. Його дія припиняється внаслідок заміни новим нормативним актом, закінчення строку або скасування. Особливе значення має зворотна дія нормативно-правових актів у часі (ретроактивність). Стаття 58 Конституції

України 1996 року закріплює один з найважливіших загальновизнаних принципів сучасного права - закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Це означає, що вони поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності. Закріплення названого принципу на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону чи іншого нормативно-правового акта. Принцип незворотності дії в часі поширюється також на Конституцію, яка є Основним Законом держави (Преамбула Конституції України). [1, с. 15]

Наступною характеристикою є дія нормативно-правових актів у просторі, що визначається територіальним принципом, який є одним із фундаментальних елементів державного суверенітету [2, с. 214]. Згідно з цим принципом, нормативно-правові акти поширюють свою дію на всю територію держави, включаючи сухопутний простір, внутрішні води, територіальне море, надра, повітряний простір над ними, а також на територію дипломатичних представництв за кордоном [3, с. 302].

Просторова дія нормативно-правових актів також може базуватися на екстериторіальному принципі, відповідно до якого деякі правові норми діють за межами території держави. Наприклад, це стосується регулювання діяльності громадян за кордоном, функціонування військових баз, розташованих в інших державах, та інших випадків, передбачених міжнародними договорами.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб визначає суб'єктів, на яких поширюється вплив правових норм [4, с. 124]. За загальним правилом, нормативно-правові акти поширюються на всіх осіб, які перебувають на території держави. В окремих випадках нормативно-правові акти можуть мати індивідуальний характер і застосовуватися лише до конкретних осіб або групи осіб. Дія нормативно-правових актів по відношенню до громадян держави характеризується загальністю, тобто поширенням правових приписів на всіх без виключення громадян. Релігійні, статеві, національні, расові та інші ознаки не є перешкодою поширення правових приписів на суб’єктів права. Загальносоціальний статус є рівним для всіх громадян. Однак, можливості його реалізації зумовлюються наявністю певних обмежень, що мають віковий, професійний, освітній характер.[2, с. 84-104] Дія права у цьому випадку може мати трьохаспектний характер:

- загальна дія визначає поширення правових приписів на всіх громадян без виключень (наприклад, приписи Конституції України);
- спеціальна дія передбачає можливість поширення приписів на певну групу громадян (наприклад, приписи законів “Про пенсії”, “Про військову службу”). Метою спеціальної дії є надання спеціального статусу окремим категоріям населення;
- виключна дія має місце у випадку поширення дії права на певного суб’єкта суспільних відносин у процесі реалізації приписів (як правило, шляхом прийняття правозастосовчих актів).

Законодавство України, як і законодавство інших країн, прирівнює іноземних громадян та осіб без громадянства по відношенню до прав і обов’язків до українських громадян. Згідно з ч.1 ст.26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов’язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Окремо варто відзначити акти індивідуальної дії. Вони спрямовані не на загальне регулювання, а на врегулювання конкретної правової ситуації щодо певних осіб. Такі акти мають одноразову дію і не встановлюють загальних правил. Наприклад, указ Президента про надання громадянства, рішення суду щодо конкретної справи чи наказ про призначення на посаду. Акти індивідуальної дії забезпечують реалізацію правових норм у конкретних випадках і є важливим елементом правозастосування та втрачають свою чинність одразу ж після фактичної реалізації.

Отже, дія нормативно-правових актів у просторі, часі та за колом осіб є важливим механізмом забезпечення правової визначеності та стабільності правової системи [1, с. 160]. Правильне визначення меж дії нормативно-правових актів сприяє ефективному правовому регулюванню та забезпеченню принципу верховенства права. Сучасні глобалізаційні процеси, розвиток міжнародного права та технологічний прогрес ставлять нові виклики перед теорією та практикою визначення меж дії нормативно-правових актів [1, с. 215]. Зокрема, актуалізуються питання екстериторіальної дії законодавства в умовах цифрової економіки, застосування правових норм до віртуального простору та транскордонних правовідносин [5, с. 112]. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на вдосконалення механізмів визначення меж дії нормативно-правових актів з урахуванням сучасних викликів та потреб правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на п`ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.: Українська правнича фундація, 1996. 44 с.
2. Макаренко Л.О. Теоретичні закономірності дії правових принципів: дис. канд. юр. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 85с.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. К.: Алерта, 2017. 528 с.
4. Hart H. L. A. The Concept of Law. Oxford: Oxford University Press, 2019. 400 p.
5. Теплюк М. О. Введення в дію законів України: питання теорії та практики. К.: Парламентське видавництво, 2018. 160 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Х.: Консум, 2018. 160 с.

Кравченко Олександр
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Децентралізація влади в контексті євроінтеграції України: проблеми законодавчого забезпечення реформи та пропозиції щодо їх розв'язання

З набуттям у червні 2023 року статусу кандидата на членство в Європейському Союзі перед Україною стоять завдання підвищення адміністративної спроможності публічних інституцій на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також забезпечення швидкого процесу наближення національного законодавства до законодавства Європейського Союзу та реалізації основних принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, що є важливим фактором успішних переговорів та подальшого вступу до Європейського Союзу.

Децентралізація влади є однією з найуспішніших реформ за всю історію незалежної України. Вона передбачає передачу значних повноважень та бюджетних надходжень від державної влади органам місцевого самоврядування, щоб забезпечити їх спроможність найбільш ефективно, за рахунок власних ресурсів, розв'язувати питання місцевого значення. В основу реформи покладені найкращі світові стандарти відносин в сфері місцевого самоврядування. Процес децентралізації публічної влади хоч і не завершений, але вже доводить, що реформа допомагає створити повноцінне життєве середовище для громадян.

Водночас на шляху до успішного завершення реформи спостерігається низка перешкод. Зокрема, існують недоліки законодавчого регулювання процесів децентралізації влади в Україні. Серед проблем, які необхідно розв'язати, можна виокремити відсутність конституційного закріплення децентралізації. В українському парламенті вже були спроби розв'язання цього питання, але вони виявилися неуспішними.

Варто зауважити, що 30 листопада 2021 року на сайті парламентського Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування опублікували текст змін до Конституції України в частині децентралізації влади, які потрібні для реалізації положень та принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, та мають остаточно закріпити зміни, що відбулися в країні в ході децентралізації. Проте на сьогодні, в умовах воєнного стану, ці зміни до Конституції в частині децентралізації не можуть бути затверджені на національному рівні.

У майбутньому, якщо зміни будуть прийняті, то дев'ять статей Конституції отримають повністю нову редакцію. Серед найважливіших змін – запровадження територіальних громад як нових адміністративно-територіальних одиниць, територіальної основи для місцевого самоврядування та його первинного суб'єкта. Замість місцевих державних адміністрацій передбачене створення префектур, за якими залишаються лише функції адміністративного нагляду, а обласні та районні ради отримують власні виконавчі органи. Повноваження префекта збалансовані, він не матиме права зупиняти дію актів місцевого самоврядування, буде державним службовцем і призначатиметься на посаду на 3 роки на конкурсних засадах. Громади мають отримати право на достатні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися, та зможуть вільно вирішувати питання місцевого значення, які не віднесені до компетенції органів державної влади. Делеговані повноваження забезпечуватимуться фінансами в повному обсязі, а зміна компетенції місцевого самоврядування здійснюється з одночасними відповідними змінами у розподілі фінансових ресурсів. Тобто держава залишатиме за собою лише функції адміністративного нагляду, які реалізуватимуться через префектів [1, с. 6-7]. Проте залишається невирішеним порядок призначення та підпорядкування префекта.

На нашу думку, законотворцям варто було б розглянути варіант, коли префект призначається і підзвітний Кабінету Міністрів України, оскільки уряд не призначає наразі посадових осіб в органи місцевого самоврядування різних рівнів, на відміну від Президента. Тому це право варто надати урядовцям, аби уникнути концентрації влади в руках Президента, якщо він призначатиме не лише голову обласної державної адміністрації, а й префекта. Також Кабінет Міністрів України може більш комплексно підійти до вибору кандидатів на посаду префекта, що дасть можливість ширшого доступу до представників державної влади, працівників різних міністерств з метою консультацій у разі потреби. Вважаємо, що основними вимогами до кандидата на посаду префекта мають бути досвід роботи та наявність достатнього рівня знання законів в сферах діяльності органів місцевого самоврядування, а також варто віддавати перевагу особам з юридичною освітою.

За висновками Ради Європи, Україна – це єдина європейська держава, яка не врегулювала на законодавчому рівні систему адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, передбачену Європейською хартією місцевого самоврядування [2, с. 2]. Сьогодні відсутність врегульованої системи взаємодії державної та місцевої влади призводить до зростання ризиків надмірного втручання державної влади в роботу органів місцевого самоврядування та підвищення ймовірності незаконних рішень, які ухвалюються на місцевому рівні.

Дублювання повноважень міських рад та районних військових адміністрацій створює перешкоди для якісного та оперативного виконання завдань органами місцевого самоврядування. Фінансові проблеми пов'язані з необхідністю фінансування з місцевого бюджету пільг, гарантованих державою, на які не йде субвенція, та листами з вимогами органів виконавчої влади в прийнятті тих чи інших програм без врахування думки і потреб стратегічних документів громади.

Вважаємо, що взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування здійснюється все більше не на засадах рівноправності і партнерства, а на принципах адміністративно-розпорядчих дій через відсутність чітко сформульованих повноважень органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій та районних державних адміністрацій. Проблема полягає в необхідності органів місцевого самоврядування

виконувати всі директиви, які надають військові адміністрації та районні державні адміністрації, при цьому належне фінансування для виконання цих задач не надається та частина з наданих вказівок взагалі не входить до компетенцій органів місцевого самоврядування. Відсутність чіткого законодавчого розмежування повноважень суперечить принципу організаційної автономії місцевого самоврядування, що є одним з основоположних у Європейській хартії місцевого самоврядування.

На нашу думку, районна державна адміністрація взагалі є зайвою ланкою в структурі управління, оскільки після реалізації реформи місцевого самоврядування з'явилася можливість прямої співпраці органів місцевого самоврядування з обласними державними адміністраціями. Також відбувається дублювання районними державними адміністраціями функцій органів місцевого самоврядування, витрачаються додаткові кошти на утримання районної державної адміністрації, яка є лише проміжною ланкою між органами місцевого самоврядування та обласними державними адміністраціями.

Отже, реформа децентралізації розпочата успішно, але державі потрібно докладати максимальних зусиль для її завершення. Розглянуті проблеми законодавства вимагають зовсім іншого рівня взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, оскільки ключовим об'єктом регіональної політики все більше стає територіальна громада. Майже всі важливі процеси, пов'язані з регіональним розвитком та відновленням територій відбуваються на рівні територіальних громад. Збір інформаційно-аналітичних даних, ухвалення відповідних управлінських рішень, необхідних для здійснення таких процесів здебільшого відбувається шляхом саме взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування.

З набуттям статусу кандидата на членство в Європейському Союзі перед Україною відкрились нові перспективи та можливості, зокрема, щодо використання фінансових інструментів та фондів Європейського Союзу для країн-кандидатів, що в свою чергу значно пришвидшить процес післявоєнного відновлення нашої країни, особливо її інфраструктури.

Європейський досвід щодо взаємодії місцевих і центральних органів влади з питань формування та реалізації державної політики свідчить, що чітке визначення повноважень і обов'язків місцевих органів влади гарантується основними принципами Європейської хартії місцевого самоврядування, а також прописано у більшості європейських конституцій або місцевому законодавстві. Інструментальні принципи, такі як взаємне інформування, консультування, фінансова достатність і моніторинг, сприяють налагодженню плідних стосунків між різними рівнями публічного управління після розподілу повноважень і обов'язків та потребують практичної імплементації, оскільки від цього залежить не лише стабільність й ефективність системи публічного управління в Україні, а й успішність нашої євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Зміни до Конституції України в частині децентралізації влади. Фінальний звіт за результатами інклюзивних позапарламентських публічних консультацій «Зміни до Конституції України у частині децентралізації через консенсус». Проєкт тексту змін до Конституції України в частині децентралізації влади 29.11.2021, 2021. 24 с. URL: https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42960.pdf (дата звернення 05.03.2025).
2. Centre of expertise for good governance. Висновок щодо проєкту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні» (#4298), 2024. 57 с. URL: https://rm.coe.int/cegg-lex-2024-1-local-state-administrations-draft-law-4298-as-of-21-fe/1680aea85f (дата звернення 01.04.2025).

Криволапова Вікторія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"

Правові засоби захисту прав військовослужбовців в адміністративному судочинстві під час дії воєнного стану

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року на території України було введено воєнний стан [1]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), що була ратифікована Верховною радою 17 липня 1997 року, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати повагу до прав людини шляхом гарантування цих прав, зокрема, таке забезпечення може бути здійснено шляхом судового захисту таких прав [3]. Правовою основою щодо захисту прав військовослужбовців є Конституція України, а саме ст. 55 говориться про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом та кожен має право будь якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [4]. На практиці джерелом захисту прав військовослужбовців в адміністративному судочинстві є Кодекс адміністративного судочинства (далі – КАС України) норми якого наголошують на тому, що завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ст. 2), а також гарантується можливість кожній особі в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вона вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи та законні інтереси (ст. 5)[5].

Характерною особливістю такого захисту виступає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців», Закон демонструє переваги соціального і правового захисту військовослужбовців і значення діяльності органів влади, як важливої (функції) держави, спрямованої на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу військовослужбовця в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. У статті 2 даного Закону, наголошується на тому, що ніхто не має права обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України [6].

Таким чином, військовослужбовці, за захистом своїх порушених прав можуть звернутись, як до адміністративного суду України, так і в позасудовому захисту порушених прав у відносинах з публічною адміністрацією, використовуючи адміністративно-правовий захист. В свою чергу, адміністративно-правовий захист – динамічні (активні) дії публічної адміністрації, спрямовані на відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення перешкод щодо їх здійснення адміністративними засобами захисту особи у сфері публічного адміністрування [7]. Водночас, важливо

наголосити на ролі суду, оскільки саме він виконує функцію захисту прав і свобод людини, будучи універсальною, детально регламентованою нормами процесуального законодавства гарантією втілення принципів права, правильного застосування закону, встановлення реально існуючих суб'єктивних прав та обов'язків сторін, а відповідно – будучи ефективною формою захисту прав людини в цілому та соціальних прав військовослужбовців, зокрема [8].

З іншого боку, при звернені військовослужбовців за захистом своїх прав, свобод та інтересів до суду , на практиці виникають обставини, які перешкоджають реалізувати дане право, а саме: звернення до суду у без порушення встановлених ст. 122 КАС України строків, недостатність доказів для підтвердження порушення права, доступ до суду, оскільки у військовослужбовців є ряд обставин, які перешкоджають реалізації даного права (участь у бойових діях, відсутність документів, що доводять неможливість звернення особи до суду).

У постанові Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 29 вересня 2022 року № 500/1912/22 особі було відмовлено у задоволенні позову, через порушення строку подання заяви та не було визнано, що причини, а саме впровадження воєнного стану, на які посилається представник позивача є поважними для пропущення строку подання заяви. У даній справі суд дійшов висновку, що з сам факт введення воєнного стану в Україні, без обґрунтування неможливості звернення до суду позивачем у встановлені строки, не може безумовно вважатись поважною причиною для поновлення цих строків. Колегія суддів зазначає, що причина пропуску строку може вважатися поважною, якщо вона відповідає одночасно усім таким умовам: 1) це обставина або кілька обставин, яка безпосередньо унеможливлює або ускладнює можливість вчинення процесуальних дій у визначений законом строк; 2) це обставина, яка виникла об`єктивно, незалежно від волі особи, яка пропустила строк; 3) ця причина виникла протягом строку, який пропущено; 4) ця обставина підтверджується належними і допустимими засобами доказування. Таке суворе застосування адміністративними судами процесуальних строків стосовно звернення до суду із позовними заявами, апеляційними і касаційними скаргами, іншими процесуальними документами може мати ознаки невиправданого обмеження доступу до суду, гарантованого статтями 55, 124, 129 Конституції України, статтею 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9].

Також у постанові Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 29 листопада 2025 року у справі №120/359/24, особі було повернено заяву, оскільки було пропущено строк подання заяви через проходження особою військової служби. Крім того, суди зважали на те, що в той самий час позивач звернувся до пенсійного органу із заявою про призначення пенсії, а отже й мав об`єктивну можливість звернутися з позовом до суду. Суди також враховували, що місцезнаходженням військової частини не відносилось й не відноситься до територій ведення бойових дій, тому особа мала всі можливості для вчасного звернення із позовом. У своєму рішенні суд зробив висновки, що строки звернення до суду, встановлені статтею 122 КАС України, можуть бути поновлені відповідно до статті 123 КАС України, якщо заявник надасть обґрунтовані пояснення та докази поважності причин пропуску. Суворе застосування строків звернення до суду в умовах воєнного стану може обмежувати конституційне право військовослужбовців на доступ до правосуддя, що суперечить принципу справедливості, закріпленому у статті 2 КАС України [10].

Втім у роз'ясненнях Верховного Суду вбачається, що для поновлення строків, особа повинна обґрунтувати обставини, які унеможливлювали вчасне звернення особи. Також, судам слід враховувати, що специфіка проходження військової служби, а також сам факт повномасштабної війни створюють реальні труднощі в доступі до судового захисту. Тому держава, як гарант конституційних прав, має сприяти вдосконаленню системи правосуддя, щоб забезпечити військовослужбовцям можливість реалізовувати право на доступний й справедливий суд, зменшуючи не лише процесуальні, а й фактичні перешкоди у використанні судового захисту їхніх соціальних прав.

Отже, можемо зробити висновки, що в умовах воєнного стану військовослужбовці мають право на судовий захист своїх порушених прав, що гарантується Конституцією України, міжнародними договорами та національним законодавством. Однак на практиці існують відповідні перешкоди для реалізації цього права, зокрема, дотримання процесуальних строків, збір необхідних доказів та доступ до суду через специфіку військової служби та введення режиму воєнного стану. З метою забезпечення справедливого правосуддя та дотримання прав військовослужбовців держава має удосконалювати систему судового захисту, створюючи умови для усунення не лише юридичних, а й фактичних бар'єрів, які ускладнюють доступ до суду в період дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Указ про введення воєнного стану Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 6 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII :станом на 8 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Європейська конвенція з прав людини Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV:станом на 8 лют. 2025 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII : станом на 9 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text
7. Галунько В.В. Адміністративне право України: навчальний посібник. херсон : ПАТ «Херсон. міська друк.», 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 320 с.
8. Рекшинський В.О., Судовий захист соціальних прав військовослужбовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО.* Випуск 80: частина 2. 2023. 454-459 с.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 29.09.2022 у справі № № 500/1912/22 .URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106545406&red=10000327da313d46e444579378fa86f3bb86bb&d=5
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 29.11.2024 у справі №120/359/24.URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/123410430

Кубрак Данило
Університет економіки та права "КРОК",
аспірант 2 року навчання
кафедри теорії та історії держави і права

Реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави як гарантія забезпечення виконання рішення суду

Стрімкий розвиток міжнародних відносин має наслідком формування інтернаціональних шлюбів, розірвання яких може негативно відобразитись як на правах дітей, так і на правах батьків. Крім того, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України в

2022 році обумовило необхідність для мільйонів українських родин евакуюватися до іноземних держав для збереження життя та здоров'я своїх дітей. Розрив родинних зв'язків багатьох сімей негативно відображається на фізичному та моральному стані дітей. Тому актуальними є наукові розвідки щодо реалізації права на контакт з дитиною на території іноземної держави як гарантії забезпечення виконання рішення суду.

Статтею 9 Конвенції про права дитини закріплено «право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини» [1].

Детальна регламентація цього права та порядок його реалізації знайшли своє відображення в ст. 15 Закону України «Про охорону дитинства», згідно якого дитина, яка живе окремо від батьків або одного з них, має право на регулярні особисті зустрічі та підтримку зв'язків з ними. Батьки, які не проживають разом з дитиною, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо суд підтвердить, що це не заважатиме її нормальному розвитку. Якщо батьки не можуть домовитися щодо участі одного з них у вихованні дитини, порядок такої участі встановлюється органами опіки та піклування з урахуванням інтересів дитини. Рішення цих органів можуть бути оскаржені в судовому порядку відповідно до закону [3].

Згідно з ст. 16 Закону України «Про охорону дитинства» [3] дитина, чиї батьки мешкають у різних країнах, має право на регулярні особисті зустрічі та безпосередні контакти з обома батьками. Для возз'єднання сім'ї дитина та її батьки мають право вільно в'їжджати до України та виїжджати з неї відповідно до законодавства. При цьому другий з батьків, а також члени сім'ї та родичі, у тому числі ті, що живуть в інших країнах, не повинні заважати один одному у здійсненні дитиною її права на спілкування з ними. Вони зобов'язані забезпечити повернення дитини до місця її постійного проживання після здійснення права на контакт і не допускати неправомірної зміни її місця проживання.

Аналіз судової практики свідчить, що, на жаль, розлучені батьки доволі часто нехтують найкращими інтересами дитини, перешкоджаючи контактам тому із батьків, з яким дитина не проживає. Тому доволі часто в судовому порядку вирішуються питання щодо забезпечення реалізації права на контакт з дитиною, в тому числі на території іноземної держави.

Відповідно до ст. 16-1 Закону України «Про охорону дитинства» [3] заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт визначаються судом у кожному конкретному випадку. Одним із таких заходів є, зокрема, реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави. Згідно відомостей Єдиного державного реєстру судових рішень, як правило, ініціатором контакту на території іноземної держави, є батько-іноземець, який проживає за кордоном.

Під час вирішення спору щодо забезпечення реалізації права доступу до дитини, участі у вихованні та визначенні порядку зустрічей з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від дитини, суд насамперед виходить з інтересів дитини та задля цього враховує конкретні обставини справи. При цьому принцип повної рівності обох батьків у питаннях виховання дітей може бути обмежений судом в інтересах дитини.

В рішенні ЄСПЛ від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України» акцентовано, що «при визначенні найкращих інтересів дитини у конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, у найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки із сім'єю, крім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або неблагополучна; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним» [5].

Під час судового розгляду спорів щодо забезпечення реалізації права на контакт з дитиною, що має на меті визначення порядку спілкування останньої з одним із батьків, обов`язковою є участь органу опіки та піклування. Представник цього органу надає суду письмовий висновок щодо вирішення спору, спираючись на інформацію, отриману в результаті оцінки умов життя дитини, батьків та інших осіб, які бажають брати участь у її вихованні, а також на основі інших

документів, що стосуються справи. Суд має право не приймати до уваги вказаний висновок, якщо він є недостатньо аргументованим або суперечить інтересам дитини (ст.19 Сімейного кодексу України) [2].

З аналізу правозастосовної практики вбачається, що, як правило, українські суди відмовляють у забезпеченні реалізації права на контакт з дитиною на території іноземної держави, мотивуючи це невідповідністю відповідного заходу найкращим інтересам дитини та можливістю подальшого порушення відповідного права для іншого з батьків. Зокрема, в постанові від 31 травня 2023 року у справі № 757/9574/20-ц Верховний Суд резюмував право батька на вільне спілкування з дитиною у будь-який час в режимі телефонного або інтернет спілкування, разом з тим, відмовив у задоволенні вимоги про надання права спільного відпочинку батька з донькою з правом виїзду за кордон, оскільки це не відповідало найкращим інтересам дитини [6]. Однак, якщо за результатами розгляду суд дійде висновку, що контакт дитини із іншим із батьків на території іноземної держави відповідає найкращим інтересам дитини, суд задовольняє позов й починається процедура виконання рішення.

Порядок оформлення документів для виконання рішення суду України на території іноземної держави щодо реалізації права на контакт з дитиною на території іноземної держави визначається міжнародним договором в сфері сімейних правовідносин, укладеним між Україною та відповідною державою, а також Інструкцією про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, яка затверджена спільним наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 року №1092/5/54 [4].

Згідно приписів останнього, зацікавлена особа може самостійно або через представника звернутися з клопотанням про визнання і виконання рішення суду України, що набрало законної сили, до іноземного суду за місцем виконання рішення. У випадках, встановлених міжнародними договорами, відповідне клопотання подається до суду України, який ухвалив рішення. Надалі цей суд надсилає клопотання та додані до нього документи до Міністерства юстиції, яке є відповідальним за безпосереднє виконання відповідного рішення.

Існують й випадки, коли міжнародний договір між Україною та іноземною державою в двосторонньому чи багатосторонньому форматі відсутній. В такому разі зацікавлена особа чи її представник мають звернутись до компетентного суду іноземної держави у порядку, передбаченому процесуальним законодавством цієї іноземної держави, із клопотанням про визнання та виконання рішення суду України на території цієї держави.

В контексті безпосередньої реалізації права на контакт з дитиною на території іноземної держави, варто зауважити, що особа, яка контактує з дитиною за кордоном, зобов’язана оплачувати витрати, пов`язані з переїздом та проживанням дитини, а також особи, що супроводжує дитину. Крім того, потрібно подбати про документи, необхідні для безпосереднього перетину кордону: з 24 лютого 2022 року - це оригінал свідоцтва про народження дитини та документи, які підтверджують родинні зв'язки, а у разі якщо дитина виїжджає за кордон з особою, яка не є родичем, то додатково слід мати письмову заяву одного з батьків (завірену органом опіки) або нотаріально завірений дозвіл на виїзд дитини за кордон.

На жаль, моніторинг засобів масової інформації свідчить, що нерідко реалізація права на контакт для одного із батьків за кордоном, завершується порушення прав іншого з батьків, що обумовлюється зникненням дитини. В такому разі необхідно негайно звертатись до Міністерства юстиції України, яке надсилає заяву з супровідними паперами до центрального органу іноземної держави задля встановлення місця перебування дитини за кордоном, чи ініціює судовий процес для сприяння поверненню неповнолітнього на постійне місце проживання або реалізації права на доступ для заявника.

Підсумовуючи всі вище наведені положення, зазначимо, що реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави має відповідати найкращим інтересам дитини. Тому всі рішення та дії, пов'язані з міжнародним спілкуванням, повинні враховувати не лише потреби, емоційний стан та розвиток дитини, а також й безпеку дитини та ймовірність її

подальшого повернення в України. Для забезпечення належної реалізації цього права варто не лише мати відповідне рішення суду, а підтримувати контакт з Міністерством юстиції України для запобігання протиправних дій іншого з батьків.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція Організація Об'єднаних Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.03.2025)
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст.135
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст.142
4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : Наказ Міністерства юстиції України від 27.06.2008 № 1092/5/54 : станом на 6 квіт. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text (дата звернення: 15.03.2025)
5. Рішення ЄСПЛ від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text (дата звернення: 15.03.2025)
6. Постанова Верховного Суду від 31 травня 2023 року у справі № 757/9574/20-ц. URL: https://opendatabot.ua/court/111486911-6b89aae1053bf542c2c518363a273f87 (дата звернення: 15.03.2025).

Кузьмич Домініка
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Імплементація концепції європейської децентралізації в Україні: виклики та перспективи

В преамбулі Конституції України Верховна Рада України закріпила європейську ідентичність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Цим самим було підкреслено стратегічний вибір України щодо інтеграції в європейські структури та підтримку демократичних цінностей, що в них панують.

Ключовим напрямком такої інтеграції є проведення змін в адміністративному правовому полі України, а саме впровадження концепцій та методів децентралізації в Україні. Основна суть таких змін повинна бути спрямована на посилення місцевого самоврядування та більш ефективний розподіл влади та повноважень в цілому. Такі повноваження повинні передаватись на найнижчий, тобто найближчий до населення, рівень за умови якісного втілення на цьому рівні всіх його потреб. [1]

Одним з фундаментальних міжнародних документів в контексті існування органів місцевого самоврядування є Європейська хартія місцевого самоврядування, яку Україна ратифікувала 15.07.1997. Згідно з нею, обов'язковими до виконання є вимоги, які сприяють незалежності та ефективності інституту самоврядування, ними є: обмеження сфери, в якій може здійснюватись адміністративний нагляд за діяльністю органів самоврядування (ст. 8), право на власні адекватні фінансові ресурси (ст. 9), право на повні і виключні повноваження, що не можуть бути обмежені органами державної влади, за відсутності чітко визначених та обґрунтованих законом підстав (ст. 4) та інше.

Якщо ж говорити про систему органів врядування, то для досягнення децентралізації була втілена адміністративна реформа 2019 року, в наслідок якої був здійснений перехід до нового адміністративно-територіального устрою. Зміни стосувалися районного рівня, де значне скорочення районів сприяло зменшенню відповідно й кількості органів місцевих державних адміністрацій та підвищенню ефективності їх діяльності у зв'язку з більш компактним управлінням. Також паралельно відбувалась деталізація європейських стандартів та вимог до органів місцевого рівня. [2]

Проте, на жаль, не всі норми міжнародного та національного права можуть впроваджуватись суцільно і повністю, це пояснює низка проблем з якими стикається Україна. Зокрема такими загрозами є: корупційність, недостатність фінансового ресурсу для якісного проведення реформ, несприйняття працівниками в органах місцевого врядування та самоврядування таких змін, саботаж з боку місцевих можновладців [3], кризова ситуація в економічній сфері, яка розпочалась з COVID-2019 та особливо загострилась в умовах воєнного стану та активних бойових дій.

Найважчим викликом зараз, безумовно, є воєнний стан, запроваджений на всій території України, та наслідки, які приносить збройна агресія РФ. По-перше, це створює дефіцит фінансових можливостей, що необхідні та можуть бути використані для розвитку ефективної та незалежної діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки великі кошти йдуть на потреби оборони та військових.

По-друге, нестабільність та постійна наявність загрози, робить важким забезпечення не лише розвитку інституту самоврядування, а й навіть вже наявного, до повномасштабного вторгнення, рівня на частині територій. Особливо болючим є це питання на окупованих територіях та в зонах активних бойових дій, де неможливо якісно забезпечити навіть часткове представництво громадян через органи місцевого самоврядування.

По-третє, втрата професійних досвідчених кадрів, що знижує ефективність виконання адміністративних функцій, у зв'язку з мобілізацією, евакуацією службовців з небезпечних регіонів або їх переїздом до більш безпечних територій. Проблемою, що виникає, також є зменшення кількості нових кваліфікованих кадрів через відтік населення або обмежену можливість навчання та підвищення кваліфікації в умовах воєнного стану.

Згідно з міжнародним досвідом, глобальними перспективами для ще більшого впровадження децентралізації на території України є покращення функціонування інститутів адміністративного судочинства, що безпосередньо відповідає за відповідальність посадових осіб в органах державної влади, а також розвиток громадянського суспільства, яке зможе задавати планку та формулювати прогресивний вектор руху держави. [4]

Аналізуючи перспективи, що очікують Україну після закінчення воєнного стану, вони є досить широкими. По-перше, відбуватиметься поступове повноцінне повернення України на лещата європейських стандартів управління, що включатиме ще глибшу інтеграцію з Європейським Союзом. У цьому контексті важливою різницею з періодом до повномасштабного вторгнення може стати історично найбільш широка співпраця з країнами ЄС та не тільки.

По-друге, основною проблемою, з якою стикається Україна досі, залишається низький рівень фінансової спроможності забезпечити регламентовану в законах та міжнародних договорах незалежність системи органів самоврядування. Перспектива розв'язання цієї проблеми досить висока, зважаючи на зазначений факт розширення співпраці з урядами іноземних держав. Завдяки такій політиці відбудеться більш збалансований розвиток всіх територій України, особливо в сільських і надто віддалених районах, що в свою чергу знижуватиме рівень соціальної нерівності.

По-третє, незаповненою до кінця сферою розвитку України є участь громадян у процесах самоврядування через підтримку та розвиток громадських організацій. Відкритість та гласність може дати хороший поштовх для розвитку міцного децентралізованого суспільства, а тісна взаємодія з населенням якісно підвищить ефективність управлінських рішень та зможе забезпечити належний рівень життя для громадян.

Отже, імплементація концепції європейської децентралізації є важливою складовою політичного курсу України, зокрема через наближення влади до громадян та інтеграцію в європейські структури. Вона стикається з численними викликами, зокрема фінансовими обмеженнями, кадровими проблемами та нестабільністю в умовах воєнного стану. Після завершення воєнного стану Україна має можливість поглибити співпрацю з ЄС, покращити фінансову спроможність місцевих органів та розвивати громадянське суспільство, що дозволить забезпечити сталий розвиток на всіх рівнях управління.

Список використаних джерел:

1. Формування та реалізація процесів децентралізації влади в окремих країнах ЄС та України /О. Жагловська/: матеріали міжнародного круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 грудня 2021 р.) — с. 18-19
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 77-р Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки
3. С. Солодкий, Г. Зассе “Взаємозв’язок між децентралізацією та Європейською інтеграцією” — Центр «Нова Європа» (Україна) та Центр східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS, Німеччина) – с. 14-21
4. Я. Журавель “Європейський досвід децентралізації влади та перспективи його імплементації в Україні” ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК, 2020/1— с. 271

Кукса Юлія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС “Бакалавр”

Окремі аспекти здійснення правосуддя в умовах воєнного стану

Правосуддя є одним із ключових елементів демократичної держави, що забезпечує захист прав і свобод громадян, підтримує правопорядок та сприяє встановленню справедливості. Воєнний стан кардинально змінює правове середовище, впливаючи на діяльність судових органів, правоохоронної системи та інших інституцій, які забезпечують дотримання правопорядку. Питання доступності правосуддя в умовах воєнного стану стають особливо актуальними для населення.

Забезпечення реалізації прав громадян на судовий захист навіть в умовах воєнного стану є фундаментальним для підтримання верховенства права та демократичних цінностей держави. Гарантування цього права під час воєнного стану має не лише правове, а й моральне значення, адже воно сприяє підтриманню довіри населення до держави та її інституцій. Судовий захист громадян під час воєнного стану є важливим, оскільки це гарантія правової справедливості в умовах посилених обмежень та небезпек. Конституція України закріплює право кожного на звернення до суду та передбачає, що навіть в умовах воєнного стану це право не може бути обмежене (ст.ст.55, 64 Конституції України) [1].

Виклики становлять значний ризик для забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. Одним з найсерйозніших викликів для населення є фізичне руйнування приміщень судів. Унаслідок обстрілів та бойових дій чимало будівель судових установ було пошкоджено або повністю знищено. Це істотно ускладнює проведення судових засідань, а в окремих випадках унеможливлює їх реалізацію.

Не менш важливим викликом є евакуація судів з тимчасово окупованих територій. Через неможливість функціонування судових органів у зоні окупації суди змушені переміщуватися на підконтрольні уряду України території. Це супроводжується складнощами

у відновленні діловодства, розподілі справ та забезпеченні доступу громадян до правосуддя. Більше того, люди, які залишилися на окупованих територіях, фактично позбавлені можливості брати участь у судових процесах або звертатися до суду для захисту своїх прав та інтересів. Відповідно до Закону України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного стану може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, шляхом передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду [2].

Технічні аспекти здійснення правосуддя в умовах воєнного стану становлять значний виклик для функціонування судової системи. Перебої з електропостачанням та доступом до мережі інтернет, спричинені ворожими обстрілами інфраструктурних об'єктів, суттєво ускладнюють повноцінне функціонування судової системи. Відсутність стабільного зв'язку ускладнює доступ до автоматизованої системи документообігу суду та Єдиного державного реєстру судових рішень, що може призводити до затримок у розгляді справ, несвоєчасного повідомлення сторін про судові засідання та порушення процесуальних строків.

Одним із ефективних інструментів для забезпечення судочинства в умовах воєнного стану є проведення судових засідань у форматі відеоконференцій. Водночас, обмежений доступ до стабільного інтернет-з'єднання робить цей процес технічно складним і не завжди ефективним. Учасники судового провадження, які перебувають у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, часто не мають технічної можливості для участі в таких засіданнях. Крім того, перебої в електропостачанні можуть призвести до переривання відеозв'язку під час судових слухань, що ускладнює фіксацію процесу та дотримання принципів змагальності й гласності судового розгляду.

Рада суддів України надала рекомендації щодо діяльності судів в умовах воєнного стану. Зокрема, у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів судочинства певним судом може бути призупинено до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Можливе відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції. Якщо по розгляду справи спливають певні процесуальні строки, то рекомендовано їх продовжувати принаймні до завершення воєнного стану. Якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції за допомогою технічних засобів, визначених законом, як виняток допускати участь такого учасника в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних [4].

Викликом залишається й забезпечення збереження та захисту судової документації. Електронне судочинство, яке за мирних умов розглядається як зручний та ефективний спосіб ведення судових справ, наразі стикається з ризиками втрати даних через кібератаки або фізичне пошкодження серверів.

Для мінімізації викликів і забезпечення стабільного функціонування судової системи необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на розширення можливостей дистанційного правосуддя, а саме доцільно:

- удосконалити механізми відеоконференцій, забезпечуючи більш надійне технічне обладнання та стабільний доступ до мережі інтернет;

- розробити додаткові алгоритми автентифікації учасників судового процесу, які дозволять безпечно проводити дистанційні засідання в умовах воєнного стан;

- посилити електронний документообіг, шляхом забезпечення безпечного зберігання судових документів, створення резервних копій даних та захисту від кібератак, що мають стати обов'язковими елементами функціонування судової системи;

- інформувати громадян з питань правового захисту, аби вони могли орієнтуватися у нових процедурах доступу до правосуддя. Інформування населення про можливості електронного судочинства та особливості звернення до суду в умовах воєнного стану сприятиме підвищенню довіри до судової влади та ширшому залученню громадян до процесу

захисту своїх прав.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що війна суттєво вплинула на доступ до правосуддя, спричинивши нові викликів пов'язані з руйнуванням приміщень судів, евакуацією суддів, загрозою життю учасників процесу, нестабільність електропостачання та інтернет-зв'язку. Проте система правосуддя демонструє адаптивність та здатність до трансформації, що виявляється, зокрема, у запровадженні дистанційного судочинства, розвитку електронного документообігу та розробці нових нормативних підходів. Подолання перешкод на шляху до забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану вимагає поєднання зусиль державних органів, юридичної спільноти та громадянського суспільства. Лише через комплексний підхід можливо досягти належного функціонування судової системи та гарантувати реалізацію права громадян на судовий захист в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.04.2025).
2. Гринюк О. Особливості здійснення правосуддя в умовах війни. Газета «Юридична практика». 2022. URL: https://pravo.ua/osoblyvosti-vidpravlennia-pravosuddia-v-umovakh-viiny/ (дата звернення: 02.04.2025).
3. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 03.03.2022 р. №2112-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text (дата звернення: 27.03.2025).
4. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/43.pdf (дата звернення: 01.04.2025).
5. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

Куліш Марія
Сумський державний університет,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Колаборація в умовах збройного конфлікту: загрози та механізми захисту національної безпеки України

Колаборація під час збройного конфлікту є одним із ключових викликів для національної безпеки України, адже вона сприяє посиленню впливу агресора, підриву державного суверенітету та дестабілізації внутрішньої ситуації. Проявляючись у політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах, колаборація створює загрози, що вимагають ретельного і комплексного підходу до їх запобігання та нейтралізації, зокрема вдосконалення правової бази, посилення контролю за безпековими структурами держави та активізації ролі громадянського суспільства у формуванні стійкості до деструктивних впливів. Саме поєднання зусиль різних інституцій дозволить захистити стабільність і суверенітет держави в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз.

У перекладі з французької мови collaboration означає «співпраця» або «співробітництво», проте в контексті окупації це означає свідому та добровільну взаємодію з окупаційною владою, включаючи надання їй підтримки. Авторство поняття приписують маршалу Філіпу Петену, який у липні 1940 року, очоливши французьку державу, закликав до

співпраці з нацистською Німеччиною. У його баченні термін «колабораціонізм» не мав негативного змісту. У той час як в англійській мові слово collaboration здебільшого вживається в нейтральному значенні «співпраця», поняття collaborationism використовується для позначення ідеологічно обумовленої підтримки окупантів з боку еліт. У воєнному контексті термін «колабораціонізм» переважно сприймається негативно, що спричинило виникнення різних підходів до його розуміння та встановлення критеріїв для подальшого аналізу [1].

Колабораціонізм в Україні є складною та багатогранною темою, що охоплює різні історичні періоди та форми співпраці з окупаційними режимами. Від часів Другої світової війни до сучасних викликів, пов'язаних із російською агресією, питання колабораціонізму залишається актуальним як у політичному, так і в правовому вимірах. Воно порушує етичні дилеми, питання відповідальності та юридичної оцінки дій окремих осіб і груп, а дослідження цього явища є важливим для національної безпеки та збереження державного суверенітету.

Колабораційна діяльність на тимчасово окупованих та відчужених окупацією територіях України набула значного поширення, що зумовлено використанням широкої палітри методів ведення гібридної війни російською владою. Така діяльність РФ призвела до того, що Україна тимчасово втратила контроль над частиною своїх територій, починаючи з 2014 року, а деякі з територіальних одиниць України досі перебувають під окупацією. При цьому, однією із найважливіших передумов тимчасового закріплення окупаційної влади у вищезазначених регіонах України є активне ведення колабораційної діяльності з боку осіб, які підтримують порядок ворога.В. О. Гапелюк виділяє ряд обставин, які спричинили поширеність колабораційної поведінки на тимчасово окупованих територіях, серед яких: 1) зовнішні фактори (довгострокова планова підготовка до окупаційних дій); 2) внутрішні фактори (особливості суспільно-політичного розвитку повоєнної України); 3) історико-ідеологічний фактор (пережитки пострадянського суспільства та прихильність до радянських наративів) [3, с 228].

Питання колабораціонізму та шляхи врегулювання відповідальності за нього перебували у фокусі уваги як законодавчої, так і виконавчої гілок влади з моменту початку окупації українських територій. Проте, досі не вдалося розробити ефективну модель правового впливу на громадян, що взаємодіють із загарбниками. Найбільший виклик полягає в недостатньо чітко визначеному статусі колаборанта, що створює значні труднощі у кваліфікації їхніх дій як злочинних та у визначенні відповідних санкцій.

Щоб більш чітко визначити правові підходи до регулювання проблеми відповідальності за колабораціонізм, у Верховній Раді України неодноразово пропонували законодавчі ініціативи. Однак, через їхню недостатню узгодженість із чинною правовою системою, наявність суперечливих норм, а також нечітке формулювання критеріїв відповідальності, ці спроби не привели до створення ефективного механізму правового регулювання. Враховуючи це, постає потреба у комплексному науковому аналізі цього явища в різних правових аспектах, особливо у сфері кримінального права, оскільки найчастіше колабораціонізм розглядається саме в контексті злочинної діяльності, що підлягає кримінальному переслідуванню.

У Кримінальному кодексі України 3 березня 2023 року було запроваджено зміни, що передбачали доповнення статті 111 новою нормою – статтею 111-1, присвяченою питанням колабораційної діяльності. Вона охоплює вчинення українськими громадянами умисних дій, що підривають державний суверенітет, територіальну цілісність та безпеку країни, включаючи її обороноздатність, економічну стабільність та інформаційну безпеку. До цієї категорії також належать організаційно-розпорядчі або виконавчі функції, здійснювані в межах незаконних структур, створених на території України поза контролем офіційної влади [2].

У своїй роботі Є. Письменський та Р. Мовчан детальніше проаналізували статтю 111-1, тож вони висвітлили ключові проблеми її застосування, зокрема труднощі у відмежуванні колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень, таких як пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК) та виправдовування збройної агресії (ст. 436-2 КК) [4].

Вони наголосили на проблемі законодавчої колізії, що виникає через перетин норм, які передбачають відповідальність за схожі за змістом діяння, та підкреслили необхідність удосконалення нормативної бази для уникнення довільного тлумачення. Автори також звернули увагу на те, що публічне заперечення збройної агресії та заклики до підтримки держави-агресора, передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК, не завжди передбачають усвідомлену співпрацю з окупантом, що суперечить концепції колабораціонізму як форми взаємодії з ворогом.

Крім того, вони зазначили, що чинна редакція статті має ознаки максималістського підходу, що призводить до правової невизначеності та може викликати складнощі у правозастосовній практиці. Зважаючи на ці аспекти, Є. Письменський та Р. Мовчан пропонують переглянути формулювання статті, зокрема виключити ч. 1 ст. 111-1 КК або чіткіше визначити її межі, щоб уникнути конкуренції кримінально-правових норм.

На жаль, на сьогодні має місце неоднозначна практика застосування норм щодо відповідальності за колабораціонізм. Зокрема, у справі № 383/617/23 обвинуваченого притягли до відповідальності за те, що з жовтня 2022 року по листопад 2022 року, він обіймав посаду так званого «охоронця ВЦА Снігурівського району». Ці дії були кваліфіковані як добровільне зайняття громадянином України посади, не пов`язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або фінансово-господарських функцій, в окупаційній адміністрації держави-агресора (частина 2 статті 111-1 КК України) [5]. У справі № 383/341/23 обвинувачена виконувала обов'язки «головного спеціаліста відділу соціального забезпечення військово-цивільної адміністрації Снігурівського району Херсонської області», що також було кваліфіковане за частиною 2 статті 111-1 КК України [6]. В обох випадках обвинувачених було засуджено до позбавлення права обіймати посади, пов`язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування на строк десять років без конфіскації майна. Натомість, у справі № 202/3884/23 дії обвинуваченої, яка «надала згоду і добровільно зайняла так звану посаду «начальника мікрорайону Комунальної адміністрації міста Червоний Лиман Донецької Народної Республіки»», була кваліфікована як добровільне зайняття громадянином України посади, пов`язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (частина 5 статті 111-1 КК України). Докази захисту з посиланням на Женевські конвенції щодо права населення, яке перебуває під окупацією, вживати гуманітарних заходів, не були взяті до уваги судом [7].

Відтак, можна констатувати, що наявна судова практика показує певні ознаки неоднозначного тлумачення норм статті 111-1 КК України, що може призвести до порушення принципу правової визначеності та можливого зловживання кримінальним переслідуванням. Відсутність чітких критеріїв для кваліфікації дій як колабораціонізму створює ризики як для правосуддя, так і для прав осіб, яких можуть безпідставно притягати до відповідальності. Саме тому необхідно удосконалювати законодавчу базу, зокрема шляхом конкретизації складу злочину і врахування при кваліфікації норм міжнародного гуманітарного права, що сприятиме ефективній боротьбі з колабораційною діяльністю без порушення прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. Політичне життя,2022. № 2С. 56-60.
2. Лихова С. Я., Команецька В. В. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема 2023. № 2 (67). С. 210-215
3. Гацелюк В.О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с.
4. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства 2022. № 2. С. 8-16

5. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області у справі № 383/617/23 від 03 квітня 2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109957216
6. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області у справі № 383/341/23 від 24 лютого 2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109188356
7. Вирок Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 202/3884/23 від 29 січня 2025 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124904191

Лазовська Юлія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Цифрова трансформація державного управління: від концепції до реалізації

В епоху стрімкого розвитку інформаційного суспільства цифровізація як процес інтеграції цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, включаючи державне управління, набула статусу ключового фактора, який визначає ефективність та конкурентоспроможність держави. Таким чином, концепція цифрового (електронного) урядування (Digital Governance), що ґрунтується на впровадженні інноваційних технологій з метою оптимізації управлінських процесів, стає дедалі актуальнішою. Світова тенденція до розвитку цифрового урядування демонструє суттєве зростання, особливо в період постпандемічного відновлення, завдяки значному збільшенню інвестицій у стійку інфраструктуру та передові технологічні рішення.

Уперше концепція «Ери цифрового врядування» (Digital Era Governance, або DEG) як перехід до цифрового управління була запропонована в 1991 році групою американських вчених. Концепція DEG характеризується трьома основними елементами: реінтеграцією питань під контроль уряду, холізмом, заснованим на потребах, та цифровізацією – трансформацією управління через перетворення послуг у цифровий формат [1]. Ця концепція стала основою для багатьох країн світу, які прагнули оптимізувати державне управління за допомогою цифрових технологій. Україна, враховуючи цю глобальну тенденцію, розпочала впровадження власної моделі цифрової трансформації. Законодавство України визначає цифрову трансформацію як «діяльність, що має на меті використання цифрових технологій для вирішення традиційних проблем інноваційними способами». Метою її реалізації є забезпечення відкритості, прозорості, орієнтованості на громадян, доступності та інклюзивності публічного адміністрування [2].

Департамент з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй виокремив ключові засади цифрової трансформації уряду, серед яких:

бачення, лідерство, мислення: зміцнення трансформаційного лідерства, зміна мислення та цифрових можливостей на індивідуальному рівні;

інституційна та нормативна база: розвиток інтегрованої інституційної екосистеми за допомогою комплексної нормативної бази;

інфраструктура ІКТ, доступність технологій;

ресурси: мобілізація ресурсів і узгодження пріоритетів, планів і бюджету, в тому числі через державно-приватне партнерство;

спроможність суспільства: розвиток спроможності на рівні суспільства з метою подолання цифрового розриву [цит., 3].

В Україні, в результаті впровадження даних принципів у реформування державного управління, станом на сьогодні функціонують: цифрова трансформація адміністративних послуг, Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія) та мобільний застосунок «Дія» [4, 5]. Зростання кількості електронних публічних послуг, доступних через Портал Дія, є ключовим індикатором прогресу реформи державного управління. Згідно зі

Стратегією реформування державного управління України на 2022-2025 роки, цільове значення індикатора щодо кількості електронних публічних послуг на 2024 рік було встановлено на рівні 200 одиниць (250 одиниць на 2025 рік). План пріоритетних дій уряду на 2025 рік передбачає розширення доступу до 230 електронних послуг. Загалом за останні чотири роки кількість електронних послуг зросла удвічі – порівняно з базовим показником 120 одиниць станом на 2021 рік [6, 7].

Переломним моментом, що став каталізатором цифровізації державного управління, було повномасштабне вторгнення. Так, на базі Порталу Дія було впроваджено сегменти:

«Дія.Освіта» – національна едьютейнмент платформа, яка надає безкоштовний доступ до якісної освіти та розвитку цифрових компетентностей;

«Дія.Бізнес» – онлайн-платформа для підприємців;

«Е-резидентство» – онлайн-сервіс, що надає можливість іноземцям онлайн вести бізнес в юрисдикції України та відкривати банківські рахунки;

«Дія.Центри» – мережа модернізованих ЦНАПів [8].

Крім того, Міністерством оборони України було розроблено мобільний застосунок «Резерв+», що дає змогу військовозобов'язаним особам оновити свої облікові дані та отримати електронний військово-обліковий документ [9].

Ключовою глобальною тенденцією у сфері цифровізації державного управління є інтеграція штучного інтелекту (ШІ). Він надає переваги, такі як автоматизація рутинних завдань, оперативність у кризових ситуаціях, аналіз великих обсягів даних. Проте, існують також ризики: упередженість даних, нерівномірний доступ до цифрових технологій, витіснення робочої сили, ризики конфіденційності та безпеки даних, відсутність належного регулювання [10]. Для забезпечення справедливості та рівного доступу до публічних послуг необхідно враховувати ці ризики, створювати етичні стандарти та регуляторні механізми.

Таким чином, цифрова трансформація та цифрове урядування є явищами новими, проте такими, що стрімко набирають популярності у всьому світі. Оперативне та розважливе реагування на динамічний розвиток цифрових технологій та можливості його інтеграції у сферу державного управління дозволяє державі стати більш гнучкою, ефективною та орієнтованою на потреби громадян, що сприяє економічному зростанню та підвищенню довіри до влади. Електронне урядування та цифрові перетворення є одними з пріоритетних напрямів розвитку в Україні. Головним прикладом їх втілення є функціонування Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Порталу Дія).

Список використаних джерел:

1. Dunleavy, P., Margetts, H., Tinkler, J., & Bastow, S. (2006). Digital era governance: IT corporations, the state, and e-government. Oxford University Press.
2. Про забезпечення реалізації деяких питань цифрового розвитку : Наказ від 09.04.2019 № 24.
3. United Nations E-government survey 2020. Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. [Електронний ресурс]. – New York: United Nations, 2020. – URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf (дата звернення: 16.03.2025).
4. Тимченко М. С. Цифрова трансформація публічного управління в Україні : магістерська робота. Миколаїв, 2022. 117 с.
5. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг : Указ від 29.07.2019 № 558/2019.
6. Місце адміністративних послуг у реформі державного управління | Лабораторія законодавчих ініціатив. Лабораторія законодавчих ініціатив | Провідний аналітичний центр України. URL: https://surl.li/qfrnak (дата звернення: 16.03.2025).
7. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження, Стратегія, План від 21.07.2021 № 831-р.

8. Проєкти | Міністерство цифрової трансформації України. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/projects (дата звернення: 16.03.2025).
9. Резерв+ (кабінет призовника, військовозобов'язаного та резервіста). Резерв+ (кабінет призовника, військовозобов'язаного та резервіста). URL: https://reserveplus.mod.gov.ua/ (дата звернення: 16.03.2025).
10. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Addendum on AI and Digital Government: E-Government Survey 2024 [Електронний ресурс]. – New York: United Nations, 2024. – URL: https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2024-10/Addendum%20on%20AI%20and%20Digital%20Government%20%20E-Government%20Survey%202024.pdf (дата звернення: 16.03.2025).

Лантух Марія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Нормативно-правовий акт як інструмент публічного управління

Сучасна система публічного управління в Україні вирізняється складною багаторівневою структурою, що потребує ефективного правового забезпечення для реалізації функцій держави в різних сферах суспільного життя. У цьому контексті центральне місце посідають нормативно-правові акти як основний інструмент формалізованого волевиявлення суб'єктів публічної влади. Саме через них держава здійснює впорядкування суспільних відносин, визначає правові межі повноважень суб'єктів управління та формує основу реалізації державної політики у політичній, економічній, соціальній та інших сферах [1, с.145].

Нормативно-правовий акт у правовій науці розглядається як офіційний документ, прийнятий суб'єктом публічного адміністрування у межах наданих повноважень, що містить норми загальнообов'язкового характеру. Його юридична природа полягає у встановленні, зміні або припиненні правових норм, які регламентують діяльність органів публічної влади та визначають правовий режим публічних відносин[2, с.156]. Забезпечують реалізацію прав і свобод людини.

Нормативно-правовий акт вважають правовою основою впорядкування публічних відносин, яка забезпечує стабільність і передбачуваність регулятивних механізмів у сфері публічного управління. Його юридична сила гарантує впровадження принципів правопорядку, що є визначальними для функціонування публічної адміністрації. Від якісного формування змісту нормативного акта залежить як ефективність виконання державних функцій, так і рівень правової визначеності для усіх учасників адміністративних правовідносин [1, с.150].

Реалізація державних завдань, які охоплюють розвиток соціальної сфери, економіки, культури, правопорядку та інших сфер, значною мірою опосередковується саме через систему нормативно-правових актів. Ця система має ієрархічну будову, де виокремлюють акти конституційного рівня (зокрема, Конституція України), законодавчі акти (наприклад, Кодекс адміністративного судочинства України), а також постанови Кабінету Міністрів України, накази центральних органів виконавчої влади тощо. Кожен рівень виконує функцію регулятора у відповідному сегменті публічного адміністрування, забезпечуючи цілісність правової системи. [1, с.148].

Серед ключових особливостей нормативно-правових актів як інструменту публічного управління виділяється їхня системність, внутрішня узгодженість і чітка ієрархія. Саме завдяки цьому нормативно-правові акти забезпечують скоординовану взаємодію між органами державної влади, врегульовують юридичні підстави їхньої діяльності, визначають права, обов'язки та відповідальність суб'єктів адміністративно-правових відносин, а також гарантують правову визначеність і передбачуваність управлінських процесів [1, с.154].

Правова природа нормативного акту визначає спектр його функцій у системі публічного адміністрування. Він реалізує регулятивну функцію — встановлює правові рамки державної діяльності; організаційну — упорядковує механізми реалізації повноважень; контрольну — забезпечує юридичний нагляд за дотриманням публічного інтересу; а також виконує правозахисну функцію, що пов'язана з гарантуванням реалізації та захисту прав і свобод громадян [3].

Ефективність нормативно-правового регулювання безпосередньо залежить від дотримання принципів, які закладаються у процес ухвалення таких актів. Законність, доцільність, прозорість, системність та обґрунтованість норм — це критерії, які визначають якість управлінських рішень, формують довіру суспільства до інститутів влади та забезпечують стабільність правового простору.

У сучасних умовах одним із ключових викликів для нормативно-правових актів є забезпечення їхньої практичної ефективності. Динаміка суспільних процесів вимагає високого рівня адаптивності правових норм, їх відповідності міжнародним стандартам, а також здатності оперативно реагувати на трансформації у сфері публічного управління. Особливо це актуально в межах адміністративного права, де нормативно-правові акти формують механізми діяльності органів виконавчої влади, інституцій публічної служби та органів місцевого самоврядування [4, с. 118].

Як інструмент публічного адміністрування, нормативно-правовий акт забезпечує стабільність і впорядкованість правового середовища, є засобом регламентації діяльності органів державної влади та гарантом прав і свобод громадян. Його результативність прямо залежить від дотримання конституційних засад, послідовності нормотворчого процесу та внутрішньої системної узгодженості правового масиву [5]. Ієрархічна побудова системи нормативно-правових актів — від конституційних до локальних підзаконних документів — дозволяє упорядкувати вертикаль державного управління та чітко окреслити межі компетенції органів влади. Така структурна модель забезпечує прозорість процедур прийняття рішень і формує умови для якісного контролю за дотриманням законодавчих приписів.

Водночас інтеграція цифрових інструментів, відкритих даних і механізмів електронної демократії в процес правотворення суттєво посилює потенціал нормативно-правових актів. Активне залучення громадськості до нормотворчої діяльності сприяє підвищенню легітимності управлінських рішень і дозволяє адаптувати правову систему до актуальних потреб суспільства.

Таким чином , нормативно-правовий акт є ключовим інструментом публічного управління. Він забезпечує чіткість, стабільність і передбачуваність діяльності суб'єктів публічно влади щодо забезпечення публічного інтересу, прав і свобод людини. У сучасних умовах зростає потреба до переосмислення функцій нормативно-правових актів як інструментів публічного управління. Особливо важливо вдосконалити підхід до їх підготовки та видання, що повинно базуватися на таких основних критеріях: орієнтуватися на прозорість, цифрові інструменти та залучення громадянського суспільства до підготовки. У цьому контексті нормативно-правовий акт має сприйматись як засіб комунікації між владою і громадянським суспільством.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Повний курс. Підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Видання друге. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 520 с;
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с;
3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text;

4. Кузьменко О. В. Курс адміністративного права України. підручник. Юрінком Інтер.2018. 904 с;
5. Нормативний акт як інструмент публічного адміністрування. Тести на державну службу | Онлайн тестування - Відповіді. URL: https://testderz.com/zno-pravo/admin-law-lecture/нормативний-акт-як-інструмент-публіч/ (дата звернення: 29.03.2025).

Ларіна Уляна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Кібербезпека як складова національної безпеки: сучасні виклики та механізми протидії загрозам

Кібербезпека є невід'ємною складовою національної безпеки в умовах стрімкої цифровізації та зростання кіберзагроз. Сучасні держави стикаються з кібератаками на критичну інфраструктуру, інформаційні системи та персональні дані громадян, що може призвести до політичної дестабілізації, економічних втрат і порушення суверенітету. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних механізмів протидії загрозам, зокрема удосконалення законодавства, посилення міжнародної співпраці, впровадження сучасних технологій кіберзахисту та підвищення рівня цифрової грамотності населення.

У сучасному світі національна безпека неможлива без ефективного забезпечення кібербезпеки, адже інформаційний простір стає ключовою сферою для державного управління, економіки та оборони. Зростання кількості кібератак і розвиток технологій роблять держави вразливими до нових загроз, що вимагає чіткого визначення основних понять та механізмів їхнього регулювання. Для глибшого розуміння взаємозв'язку між цими категоріями варто розглянути підходи до визначення кібербезпеки як в науковій літературі, так і в законодавстві.

Українські науковці по-різному визначають термін «кібербезпека». Зокрема, О. А. Баранов розглядає її як складову інформаційної безпеки в контексті використання комп'ютерних систем та телекомунікаційних мереж. Альтернативно, це захищеність критично важливих інтересів особи, суспільства та держави в умовах використання цих технологій, спрямовану на мінімізацію шкоди від неповного, несвоєчасного та недостовірного використання інформації, негативного інформаційного впливу, а також несанкціонованого розповсюдження даних. Крім того, наприклад В. М. Фурашев характеризує кібербезпеку насамперед як здатність осіб, спільнот та урядів запобігати та пом'якшувати негативні наслідки або маніпуляції з інформацією, будь то навмисні чи ненавмисні [3, с. 94].

Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», кібербезпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [5].

Недоліком вищевказаного закону є відсутність поняття «кіберзброї», що представляє собою складний технічно-технологічний комплекс, що включає спеціалізоване комп'ютерне обладнання, інноваційні технології та програмне забезпечення. Її основною метою є цілеспрямоване порушення функціонування інформаційно-технічних систем, а також викривлення, пошкодження, захоплення або знищення критично важливої інформації [1, с. 45].

Таким чином, кібербезпека, як складова національної безпеки, може бути визначена як

комплекс заходів, стратегій і технологій, спрямованих на захист державних, корпоративних та особистих інформаційних систем від кіберзагроз і атак. Вона охоплює не лише технічні аспекти, такі як захист комп'ютерних мереж і систем від несанкціонованого доступу, але й правові, організаційні та соціальні елементи, які забезпечують цілісність, конфіденційність і доступність інформації.

На необхідності посилення кібербезпеки в Україні наголошувалось ще до повномасштабного вторгнення. Науковці підкреслювали, що необхідно продовжувати розвиток національної моделі кіберзахисту, використовуючи передовий досвід країн НАТО та ЄС. Враховуючи неможливість повного усунення кіберризиків, важливо зосередитися на комплексних заходах: удосконаленні законодавства відповідно до сучасних викликів, міжнародній координації зусиль, обміні технологіями та фінансовій підтримці з боку партнерів. Оскільки Україна стала однією з головних цілей для кібератак, особливо з боку росії, критично необхідними є інвестиції у передові технології кіберзахисту, посилення кіберстійкості критичної інфраструктури та розробка нових механізмів протидії сучасним загрозам [2, с. 515].

Посилення кібербезпеки в Україні стало надзвичайно актуальним у зв'язку з повномасштабною війною з росією, адже кіберпростір став ще одним полем бою поряд із традиційними військовими діями. Агресор систематично здійснює кібератаки на українську критичну інфраструктуру, державні установи, фінансовий сектор і медіапростір з метою дестабілізації, знищення даних, поширення дезінформації та впливу на громадську думку. Окупанти активно використовують кібератаки як елемент гібридної війни, поєднуючи їх із воєнними ударами для максимального руйнування.

Масштабна кібератака у грудні 2024 року на державні реєстри України, здійснена російськими хакерами, є черговим підтвердженням агресії держави-окупанта в кіберпросторі. Внаслідок атаки було тимчасово призупинено роботу критично важливої державної інфраструктури. Її головною метою було дестабілізація країни, створення хаосу та підрив довіри до державних інституцій. Такі дії є типовим елементом гібридної війни, спрямованим на ослаблення України через інформаційні та технічні загрози [6].

Кібератака призвела до зупинки державних реєстрів Мін'юсту, які є основою для юридичних і нотаріальних операцій. Було порушено роботу таких важливих реєстрів, як Державний реєстр актів цивільного стану громадян, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та багатьох інших. Проблеми торкнулися й сервісу «Дія», хоча безпосереднього витоку даних із нього не сталося.

Попри офіційні запевнення, що витоку даних не було, російські хакери заявили про викрадення та видалення понад 1 мільярда рядків даних, у тому числі збережених у Польщі. Навіть якщо ці заяви перебільшені, сам факт проникнення в систему ставить під сумнів безпеку збережених у реєстрах даних.

Варто відзначити, що це не перша масштабна кібератака: подібна сталася за тиждень до повномасштабного вторгнення у 2022 році, коли хакери атакували урядові сайти та систему «Дія». Це свідчить про системну кібервійну, яку росія веде проти України.

Масштабна кібератака на державні реєстри Міністерства юстиції України у грудні 2024 року, здійснена російськими хакерами, підкреслює критичну важливість забезпечення стабільності та високого рівня захищеності даних у державних інформаційних системах.

Для забезпечення суверенітету та цілісності території країни був введений адміністративно-правовий режим воєнного стану, одним із головних аспектів якого є розробка спеціальних підходів до захисту персональних даних осіб, зокрема тих, що потребують додаткових гарантій щодо такого захисту.

При цьому зазначену групу осіб, що потребують додаткових гарантій захисту їхніх персональних даних, необхідно розділити на підгрупи залежно від того, де і як вони виконують свої службові обов'язки. Це, насамперед, стосується військовослужбовців,

військовозобов'язаних та військовополонених, а також особи, що перебувають на лікуванні в медичних закладах України та зарубіжних країн тощо [4, с. 51]. У зв'язку з цим виникає необхідність врахування специфічних загроз і викликів, які можуть виникати для таких категорій у період воєнного стану.

Особливу увагу слід приділити реєстрам, які містять дані про вразливі категорії населення, такі як військовослужбовці та ветерани. Наприклад, системи «Резерв+» та «Є-Ветеран» зберігають конфіденційну інформацію про осіб, які брали участь у бойових діях або перебувають у резерві.

Витік інформації з вищевказаних систем може мати серйозні наслідки як для окремих осіб, так і для державної безпеки в цілому. Зокрема, розголошення персональних даних ветеранів, резервістів та їхніх родин може призвести до шахрайства, зловживань, а також створити загрозу для їхньої фізичної безпеки, якщо ці дані потраплять до кримінальних елементів або зловмисників. Витік медичних та фінансових відомостей може призвести до незаконного використання цих даних для здійснення фінансових махінацій, маніпуляцій або підробок документів. Окрім цього, порушення довіри до таких систем може спричинити негативні наслідки для репутації державних установ, що адмініструють ці платформи, знизити ефективність їх роботи і навіть викликати правові наслідки, якщо не буде належного контролю за захистом персональних даних.

У разі витоку даних про військових, їхні підрозділи, частини або стратегії, може бути піддана загрозі національна безпека. Витік цієї інформації може призвести до збільшення рівня загроз для державних інтересів і навіть дестабілізації ситуації на політичному або військовому рівні.

Отже, в контексті досліджуваної проблематики варто виділити комплексні способи протидії загрозам в кіберпросторі: розробка та впровадження сучасних стратегій кіберзахисту, які враховують постійно змінювані кіберзагрози; підвищення кваліфікації персоналу, що працює з критичними інформаційними системами; використання передових технологій для моніторингу та виявлення кіберзагроз; співпраця з міжнародними партнерами та обмін досвідом.

Список використаних джерел:

1. Білюга, А. Д. Кіберзброя: сучасні загрози національній безпеці та шляхи протидії. Наука і оборона. 2021. № 2. С. 42-49.
2. Ємельянов, В. М., Бондар, Г. Л. Кібербезпека як складова національної безпеки та кіберзахист критичної інфраструктури України. Публічне управління та регіональний розвиток. 2019. № 5. С. 493-523.
3. Крет, О., Крет, Р., Кундеус, О. Система кібербезпеки як складова національної безпеки. Грані. Політологія. 2024. № 5(27). С. 92-99.
4. Пашинський, В. Й., Цьоменко, А. В. Забезпечення захисту персональних даних громадян органами публічної влади в умовах війни. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Військові науки. № 4 (52), 2022. Київ, С. 50-53. URL:https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/article/view/1006/945 (дата звернення 02.03.2025).
5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення 02.03.2025).
6. Російські хакери зламали державні реєстри України. Що відомо (2024). URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7ve1298ndgo (дата звернення 02.03.2025).

Лащенко Андрій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Магістр"

Поняття адаптації українського права до норм Європейського Союзу

Одним із основних зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію є приведення національного законодавства у відповідність до acquis ЄС. Адаптація українського законодавства до acquis communautaire (acquis ЄС) становить важливу частину процесу інтеграції до Європейського Союзу. Процес приведення законодавства України у відповідність до норм ЄС є складним і багатогранним завданням, яке вимагає значних зусиль і ресурсів. Цей процес має ключове значення для України як країни-кандидата на вступ до ЄС, адже він спрямований на узгодження національної правової системи з європейськими стандартами. Відповідно, необхідно чітко визначити зміст терміну «адаптація законодавства», оскільки єдиного офіційного визначення цього поняття немає, а для ефективної нормотворчої роботи необхідна ясність у термінології.

За словами К. М. Рудого, адаптація законодавства України до права ЄС – це діяльність усіх органів державної влади, що здійснюється на основі скоординованої системи планування, управління та контролю, спрямована на поступове наближення українського законодавства до acquis communautaire. Останнє охоплює лише ту частину законодавства ЄС, яка визначена «копенгагенськими» критеріями для України, і базується на загальних та спеціальних принципах національного правотворення [1].

М. М. Феськов, у свою чергу, зазначає, що адаптація галузевого законодавства до конкретної міжнародної угоди передбачає діяльність уповноважених державних органів, яка включає аналіз нормативної бази угоди та національного галузевого законодавства, їх порівняння, формування висновків і пропозицій щодо поетапного впровадження змін через нормотворчість, а також застосування результатів у правозастосовчій практиці [2].

Таким чином, адаптація законодавства України до права ЄС, яке є сукупністю норм і правил, обов'язкових для країн-кандидатів на вступ, виступає об'єктом наукових досліджень. Вона передбачає аналіз правової системи ЄС, оцінку чинного українського законодавства та виявлення сфер, які потребують змін для досягнення відповідності acquis ЄС. Acquis ЄС, або право ЄС, являє собою комплекс прав і обов'язків, закріплених у нормативно-правових актах Європейського Союзу. Його можна поділити на первинне законодавство (установчі міжнародні договори ЄС) і вторинне (регламенти, директиви, рішення, рекомендації тощо, що забезпечують реалізацію цих договорів), а також міжнародні угоди. Усі ці норми країна-кандидат має інтегрувати у своє національне законодавство ще до вступу в ЄС.

Розглядаючи поняття адаптації законодавства, варто звернути увагу на взаємозв'язок між такими термінами, як acquis communautaire, acquis ЄС, законодавство України та законодавство ЄС, а також на походження терміну «адаптація законодавства». Як зазначається у «Путівнику з адаптації законодавства України до права ЄС: теоретичні та практичні аспекти», підготовленому Дослідницькою службою Верховної Ради України, acquis communautaire – це сукупність законів Європейського Співтовариства, що включає цілі, основні правила, політику, первинне та вторинне законодавство, а також прецедентне право, яке використовувалося до 2009 року. З 1 грудня 2009 року вживається термін acquis ЄС, однак правові акти, прийняті раніше, зберігають чинність, якщо не скасовані чи змінені [3].

За своєю сутністю поняття acquis communautaire є ширшим і більш всеохопним порівняно з поняттям законодавства Європейського Союзу. На відміну від української моделі, правова концепція законодавства ЄС не передбачає чіткої системи впорядкування, систематизації та структурування нормативно-правових актів органами, що займаються

законотворчістю.

Водночас, адаптація не зводиться лише до розробки та ухвалення норм. Вона включає такі етапи: 1) аналіз і вивчення норм права ЄС для з'ясування їх суті, регуляторних особливостей і доцільності впровадження в Україні; 2) порівняння національних норм із міжнародними для визначення їх відповідності; 3) законотворча діяльність, спрямована на внесення змін до чинного законодавства чи створення нового; 4) практичне застосування адаптованих норм у правовій системі [1].

Отже, поняття «адаптація законодавства» може мати широкий зміст залежно від джерел, але юридична термінологія має бути узгодженою незалежно від контексту. Адаптація українського законодавства до acquis communautaire — складний процес, що вимагає значних зусиль і ресурсів, але є необхідним для інтеграції в ЄС та розвитку країни. Він потребує наукового осмислення, залучення зацікавлених сторін і виваженого підходу для забезпечення ефективної реалізації законодавства.

Узагальнюючи, пропонуємо розглядати поняття «адаптація законодавства» як процесу приведення правової системи України у відповідність до законів, стандартів і правил, що діють у країнах-членах ЄС та встановлені самим Союзом. Останній охоплює прийняття й імплементацію актів права ЄС, оновлення правової системи, реформування інституцій і забезпечення дієвого правозастосування. Мета адаптації полягає у формуванні правової бази для інтеграції України до європейського правового простору, що сприяє економічному прогресу, політичній стабільності та захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Дєгтяр О.А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи до законодавства Європейського Союзу. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Полтава, 23 листопада 2017 року : у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 1. С. 26–28.2.
2. Корунчак Л.А. «Євроінтеграція: питання адаптації законодавства України дло правової системи Європейського Союзу» Південноукраїнський правничий часопис № 4, том 2, 2022 рік, С.16.
3. Коломоєць Т.О. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу: монографія. Т.О. Коломоєць, С.В. Грищак. Д.: НГУ, 2013. 164 с.

Лозова Софія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Запровадження адміністративної відповідальності за порушення цифрових прав

З розвитком інформаційних технологій та зростанням масштабів цифрової сфери виникають нові виклики у захисті прав громадян у кіберпросторі. Саме тому, введення адміністративної відповідальності за порушення цифрових прав є важливим питанням у сучасному цифровому суспільстві. Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за несанкціонований доступ до інформації в автоматизованих системах. Стаття 212-6 цього Кодексу передбачає штрафи за такі правопорушення, які можуть включати конфіскацію засобів, використаних для незаконного доступу. Крім того, стаття 188-39 Кодексу адміністративних правопорушень визначає відповідальність за порушення у сфері захисту персональних даних, яка передбачає неналежне повідомлення або несвоєчасне повідомлення про обробку таких даних. Штрафи за ці правопорушення коливаються від ста

до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів для фізичних осіб і від двохсот до чотирьохсот для посадових осіб або юридичних осіб. Проте, незважаючи на ці норми, швидкий розвиток цифрових технологій потребує постійного оновлення та вдосконалення законодавства.

Нові форми кіберзлочинів, порушення авторських прав в Інтернеті та інші загрози потребують адекватної реакції з боку держави. Очевидно, що захист цифрових прав є фундаментальним для сучасного суспільства. Ці права включають право на доступ до Інтернету, право висловлювати свої думки, право на приватне життя та захист даних, а також право на цифрове самовизначення. Однією з найважливіших гарантій для реалізації цих прав є адміністративний та правовий захист цифрових прав. Вона полягає у встановленні та виконанні правових актів, що регулюють відносини у цифровій сфері, а також у розробці механізмів для моніторингу дотримання нормативних актів і накладення санкцій за правопорушення. Зокрема, це включає адміністративні та правові заходи щодо захисту персональних даних в інформаційному середовищі.

Необхідність адміністративного та правового захисту цифрових прав виражається в декількох аспектах, таких як: збільшення випадків правопорушень, таких як взлом інформації, фішинг та введення комп'ютерних вірусів, введення публічних електронних послуг, що потребує ефективних правових рамок для доступу, якості та забезпечення безпеки.

Цифрові права людини - це окрема група прав людини, які пов’язані з використанням та/або реалізовуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп’ютерів, смартфонів тощо). До них можемо віднести: право на доступ до Інтернету, свобода вираження поглядів онлайн, право на приватність і захист персональних даних, право на свободу та особисту безпеку онлайн, право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії, право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайну, або бути забутим в онлайні [1].

Звертаючись до досвіду Європейського Союзу у регулюванні відповідальності за порушення цифрових прав можна виділити GDPR, Digital Services Act.

Правом на забуття або ж право бути забутим в онлайні визнається право людини, що дозволяє їй вимагати за певних умов видалення своїх особових даних із загального доступу через пошукові системи, тобто посилань на ті дані, які, на її думку, можуть заподіяти їй шкоду [2].

Право на забуття викладено в ст. 17 Загального регламенту захисту даних (General Data Protection Regulation (GDPR) Європейського союзу, що діє з 2018 року та змінює спосіб збору та захисту персональних даних та механізми обробки клієнтської інформації. Регламент стосується тих суб’єктів, які здійснюють свою діяльність, зокрема і в всесвітній мережі Інтернет, на території Європейського Союзу або прямо чи опосередковано мають доступ до персональних даних осіб, що знаходяться на території ЄС [3]. Вперше «right to be forgotten» було визнано Судом Європейського союзу У 2010 році Маріо Костеха Гонсалес подав скаргу до Іспанського агентства захисту персональних даних (AEPD) проти Google Inc., Google Spain та газети La Vanguardia. Він вимагав видалити посилання на статті 1998 року про арешт його будинку за борги. AEPD зобов’язало Google припинити індексацію сторінок, що спричинило судовий розгляд. У 2014 році Суд ЄС у справі Google Spain v. AEPD and Mario Costeja González визнав право на забуття, встановивши баланс між свободою доступу до інформації та правом на приватність. Після рішення Google запровадила онлайн-форму для запитів на видалення посилань. Регламент GDPR забороняє збір персональних даних без згоди фізособи, за винятком випадків, передбачених законодавством.

В інших країнах практикується застосування санкцій за порушення цифрових прав, до таких відносяться і GDPR штрафи. За невиконання компанією вимог GDPR, європейськими контролюючими органами можуть бути застосовані доволі серйозні штрафні санкції по відношенню до такої компанії або ж до ресурсів, якими керує та управляє компанія. Верхня межа санкцій, яка визначена в GDPR та про яку говорять майже всі, полягає у накладенні

штрафів у розмірі від 10 до 20 мільйонів євро або ж у розмірі від 2 до 4 % річного обороту компанії. Такі штрафні санкції можуть застосовуватися у випадках, коли компанія повністю ігнорує вимоги GDPR або ж коли об'єм порушення приватності фізичних осіб має критично великий характер [4].

Запровадження спеціальних адміністративних санкцій за порушення цифрових прав в Україні є доцільним з огляду на зростання цифрових загроз та необхідність ефективного правового захисту громадян. Діюче законодавство містить загальні положення щодо захисту персональних даних та інформаційної безпеки, але не існує чітких механізмів для притягнення до відповідальності за порушення цифрових прав, що ускладнює правозастосування. Санкції підвищать рівень відповідальності за порушення цифрових прав, а також посилять заходи, спрямовані на запобігання порушенням та захист інтересів громадян. Враховуючи міжнародний досвід (GDPR в ЄС), було б доцільно встановити штрафи за незаконну обробку персональних даних, порушення прав на приватність та кіберзлочини. Це забезпечить ефективний контроль у кіберсфері та мотивуватиме бізнес дотримуватись правових норм.

Для забезпечення належного правового захисту цифрових прав громадян та юридичних осіб доцільно внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Необхідно внести зміни до ст. 188-39 КУпАП, яка встановлює відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту персональних даних, уточнивши перелік правопорушень як такі, що пов'язані з накладенням відповідальності за правопорушення у сфері обробки персональних даних, інформаційної безпеки, цифрової приватності та доступу до інформації, та збільшити розміри штрафів, особливо для юридичних осіб.

Необхідно визначити адміністративну відповідальність у сфері кібербезпеки за неналежний рівень захисту інформаційних систем, що призводить до витоку персональних даних, несанкціонованого доступу до електронних реєстрів або інших порушень цифрової безпеки. Встановивши такі норми підвищиться відповідальність операторів баз даних, державних органів, фінансових установ та інших суб'єктів, які обробляють великі обсяги чутливої інформації.

Зокрема для регулювання розповсюдження неправомірного контенту, а саме таких його видів як: дезінформація, маніпулятивні матеріали та цифрове шахрайство необхідно закріпити в КУпАП окремі положення, що чітко визначали б склади правопорушень та відповідні санкції. Доцільно внести відповідні зміни до ст. 173-1 КУпАП, доповнивши її нормами щодо дезінформації в цифровому середовищі.

Дезінформація може спричиняти дестабілізацію суспільства, маніпулювати громадською думкою та завдавати шкоди репутації осіб чи організацій, особливо якщо така діяльність здійснюється в комерційних або політичних цілях. Потрібно законодавчо визначити, що дезінформацією вважається свідоме поширення неправдивих відомостей, які можуть спричинити шкоду інтересам держави, суспільства або окремих осіб.

Цифрове шахрайство, таке як створення фальшивих вебресурсів, поширення фішингових повідомлень та введення громадян в оману відбувається з метою отримання їхніх персональних даних або фінансової вигоди. За розповсюдження шахрайських схем в Інтернеті вважаємо за доцільне передбачити штрафи у підвищеному розмірі й надати уповноваженим органам право блокувати ресурси, які включені у подібну діяльність.

Законодавчого закріплення потребує відповідальність за незаконну обробку, зберігання, поширення або використання персональних даних без згоди особи, крім випадків, передбачених законодавством. Слід передбачити санкції за невиконання обов'язку щодо видалення або блокування інформації за вимогою особи відповідно до її права на забуття, яке може бути імплементовано в національне законодавство, засноване на Загальному регламенту захисту даних (GDPR), а також за неналежне реагування на запити суб'єктів персональних даних.

Список використаних джерел:

1. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в

Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 58-61 https://ccu.gov.ua/sites/default/files/bratasyuk_o.b._mentuh_n._f._ponyattya_ta_klasyfikaciya_cyfrovyh_prav_v_ukrayini.pdf (дата ознайомлення: 14.03.2025).
2. https://pravo.ua/pravo-na-zabuttia-pravovyi-kontekst-ta-sudova-praktyka/ (дата ознайомлення: 14.03.2025).
3. https://protocol.ua/ua/pravo_na_zabuttya_shcho_varto_znati/ (дата ознайомлення: 14.03.2025).
4. https://bsoprivacygroup.com/fines/ (дата ознайомлення: 14.03.2025).

Луганський Владислав
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності

Проблема співвідношення принципу верховенства права та принципу законності є однією з ключових у сучасній правовій науці, оскільки вона визначає засади регулювання суспільних відносин у правовій державі. Обидва принципи відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку, проте їх співвідношення залишається предметом наукових дискусій.

Для аналізу взаємозв'язку цих принципів необхідно детально розглянути їхні теоретичні засади. Це дозволяє з'ясувати, за яких умов законність сприяє реалізації верховенства права, а коли, навпаки, може йому суперечити, особливо якщо прийняті закони обмежують основні права і свободи людини.

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю вдосконалення правозастосовної практики в Україні в умовах демократичних перетворень та кризових ситуацій. У сучасних умовах це питання стає особливо важливим через виклики, пов'язані з війною, реформуванням судової системи та впровадженням європейських стандартів у сфері прав людини. Дослідження дозволяє визначити оптимальні підходи до узгодження принципу законності з вимогами верховенства права, що є важливим для розвитку демократичної та правової держави.

Принцип верховенства права є наріжним каменем сучасної правової доктрини, що включає різні підходи до його тлумачення та реалізації. Верховенство права охоплює комплекс правових вимог, спрямованих на забезпечення прав людини, обмеження свавільності влади та утвердження правової державності. Однією з його складових є принцип законності, який передбачає обов'язковість дотримання норм права всіма суб'єктами правовідносин. Водночас верховенство права виходить за межі формальної законності, вимагаючи, щоб зміст законів відповідав ідеалам справедливості та природного права.

Не можна не погодитись з думкою відомого українського науковця Миколи Козюбри, який визначає принцип верховенства права як систему щільно переплетених між собою принципів, що разом творять ядро доктрини конституціоналізму. Він підкреслює, що цей принцип є необхідним для функціонування демократичного суспільства. Через складові елементи верховенства права розкривається його зміст. Хоча можна дискутувати щодо кількості та змісту складових верховенства права, безперечним залишається те, що його реалізація можлива лише за умови системного та послідовного впровадження його ключових елементів [1, с. 360].

Венеційська комісія у своєму тлумаченні складових верховенства права виділяє шість складових: 1) законність, що включає прозору, підзвітну та демократичну процедуру ухвалення правових норм; 2) юридичну визначеність; 3) заборону свавільності; 4) доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах, зокрема можливість судового контролю за

адміністративними актами; 5) повагу до прав людини; 6) недискримінацію та рівність перед законом [2, с. 10]. З огляду на це, особливу увагу слід приділити співвідношенню принципу законності та верховенства права, адже законність є однією з його головних компонентів.

На моє переконання, принцип законності є важливим засобом протидії сваволі влади, оскільки він чітко визначає структуру, цілі та сукупність повноважень всіх державних органів. Закон має силу лише за умови, що його ухвалює легітимний законодавчий орган, сформований народом, і що він не суперечить природним правам. Це відповідає поглядам Джона Лока, який стверджував: «Для жодної людини, яка знаходиться в громадянському суспільстві, не може бути зроблено виключення із законів цього суспільства» [3, с. 15]. Крім того, законність не можна розглядати лише формально, без урахування змісту правових норм, адже вона потребує критичного аналізу позитивного права з погляду природного права, це дозволить відрізнити справедливі норми від формально законних, але потенційно свавільних.

Хоча принцип законності та принцип верховенства права тісно пов'язані, їх не можна ототожнювати із самим законом, адже він інколи може бути несправедливим, зокрема обмежувати свободу та рівність особи. Принцип законності є необхідною, але недостатньою умовою верховенства права. Якщо законність зводиться лише до формального виконання законів, незалежно від їхнього змісту, це може призвести до узаконення авторитаризму або порушення прав людини. Верховенство права вимагає, щоб закони відповідали демократичним принципам і захищали права громадян. Колізія між цими принципами виникає, коли формальна законність суперечить суті верховенства права [1, с. 365].

Також принцип законності має на меті обмеження дискреційних повноважень органів державної влади, що є одним із показників верховенства права [4, с. 5]. Їхнє обмеження означає, що будь-який орган виконавчої влади не тільки не може сам визначати свої власні повноваження, а й встановлювати їх для підпорядкованих йому органів. Наприклад, якщо закон ухвалено з дотриманням усіх процедур, але він обмежує основоположні права людини, то з точки зору формальної законності він є чинним, але з позиції верховенства права – ні. Тому справжня законність повинна включати не лише виконання законів, а й відповідність їхнього змісту принципам верховенства права. Однак закон має передбачати дискреційні повноваження за умови забезпечення захисту прав особи від сваволі держави.

Отже, питання співвідношення принципу верховенства права та принципу законності набувають особливого значення в умовах сучасних викликів, зокрема під час воєнного стану. Дослідження показує, що законність є невід'ємною складовою верховенства права, проте вона не може розглядатися як у відриві від нього, так і ототожнюватися з ним.

Також, на мій погляд, в кризових ситуаціях, зокрема під час війни, питання національної безпеки можуть тимчасово превалювати над окремими аспектами прав людини, що історично підтверджується практикою різних держав. Це створює складний баланс між захистом демократичних цінностей і необхідністю збереження державності. Важливо, щоб навіть в умовах надзвичайних обставин обмеження прав не ставали інструментом свавілля, а зберігали зв'язок із принципами верховенства права, що забезпечить стабільність правової системи та її відповідність демократичним стандартам у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016. 392 с.
2. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя». Коментар. Глосарій. Страсбург, 2017. 163 с.
3. Подковенко Т. Концепція лібералізму Джона Локка / Тетяна Подковенко // Актуальні проблеми правознавства. – 2022. – Вип. 1. – С. 12–17.
4. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог / М. І. Козюбра // Наукові записки Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». — 2007. — Т. 64: Юридичні науки. — С. 3-9.

Лукашевич Сергій
Університет економіки та права "КРОК",
аспірант 3 року навчання
кафедри теорії та історії держави і права

Адміністративне судочинство у воєнний час: виклики, адаптація та європейський вектор розвитку

Питання розвитку адміністративного судочинства в Україні набуває особливого значення в контексті євроінтеграції та воєнного стану. Дослідники звертають увагу на незалежність адміністративних судів, механізми захисту від політичного впливу та корупції, а також гармонізацію судової практики з європейськими стандартами.

Так, дослідниця Комарова Т.В. вивчає еволюцію Європейського права прав людини, зокрема, його вплив на правове регулювання в Україні [1]. Дослідниця Камінська І.В. вивчає функціонування адміністративної юстиції ЄС, систематизуючи підходи до судового контролю за діями державних органів [2]. Проць О.Є. наголошує на значенні актів Суду ЄС для реформування українського адміністративного судочинства в умовах євроінтеграції [3]. Науковець Француз А.Й. досліджував механізми впровадження норм права ЄС у сфері судочинства та контроль за їх дотриманням [4, 5]. Француз А.Й. слушно наголошує на необхідності кардинальних змін у підході української влади до прав людини для їх належного забезпечення. Він акцентує увагу на тому, що повага до прав і свобод є основою демократичної держави. Незалежно від ідеологічних чи політичних курсів, держава повинна ставити права людини в центр своєї діяльності [6]. Отже, для ефективного захисту прав необхідно переглянути державну політику та підходи до їх реалізації, що підкреслює важливість пріоритетного ставлення до прав людини в діяльності органів влади.

Ці дослідження сприяють вдосконаленню адміністративного судочинства України відповідно до стандартів ЄС, що є ключовим фактором ефективної судової реформи та інтеграції в європейський правовий простір.

Адміністративні суди є ключовим елементом судової системи, який забезпечує правовий контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. В умовах воєнного стану їхня роль суттєво зростає, оскільки необхідно дотримуватися балансу між інтересами державної безпеки та фундаментальними правами громадян і юридичних осіб.

Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження певних прав і свобод відповідно до Конституції України та міжнародних стандартів, зокрема статті 15 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) [7]. Водночас, на нашу думку, такі обмеження не повинні бути свавільними, а мають відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності. У період воєнного стану основними викликами є, зокрема:

– збільшення кількості адміністративних спорів у зв'язку з мобілізацією, вилученням майна, воєнною цензурою, обмеженням пересування тощо;

– складність у доступі до правосуддя через фізичне знищення судової інфраструктури в зонах бойових дій та тимчасову зміну територіальної підсудності;

– забезпечення виконання судових рішень в умовах обмежених ресурсів держави та військової необхідності.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) визнає можливість обмеження прав під час війни відповідно до статті 15 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), але водночас вимагає дотримання ключових принципів:

– принцип пропорційності – обмеження мають відповідати рівню загрози;

– принцип законності – будь-які обмеження повинні бути чітко визначені законом;

– принцип необхідності – втручання у права має бути виправданим виключно воєнними потребами [7].

В умовах воєнного стану особливого значення набуває контроль за дотриманням прав людини, навіть за умов обмежень, передбачених законодавством.

Безперечно, адміністративні суди відіграють ключову роль у захисті прав громадян та юридичних осіб, забезпечуючи баланс між необхідністю обмеження прав під час воєнного стану та їх правовими гарантіями. Дотримання європейських стандартів правосуддя, зокрема принципу верховенства права, незалежності судової влади та ефективного судового захисту, є необхідною умовою євроінтеграції України.

Так, у період воєнного стану функціонування адміністративної юстиції діє на правових підставах, зокрема відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що визначають загальні засади діяльності судів. Варто зазначити про вплив міжнародних правових норм та стандартів, зокрема, Європейської конвенції з прав людини на судову практику. У період дії воєнного стану в Україні відбувається адаптація роботи адміністративних судів це і запровадження дистанційного розгляду справ за допомогою електронного судочинства, спрощення окремих процедур адміністративного судочинства для забезпечення оперативності розгляду справ, вдосконалення механізмів комунікації між судами, державними органами та громадянами.

На нашу думку, щоб відповідати європейським стандартам та забезпечити ефективний баланс між безпекою та правами людини, Україна має впровадити належну цифровізацію судового процесу, зокрема розширення можливостей для онлайн-засідань та електронного документообігу та спрощення процедур доступу до суду – забезпечення можливості подання позовів дистанційно, особливо для внутрішньо переміщених осіб.

Ми вбачаємо, що перспективи реформування адміністративного судочинства після завершення війни в Україні можливе через інституційне зміцнення судової влади відповідно до Копенгагенських критеріїв членства в ЄС, відновлення правосуддя на деокупованих територіях із застосуванням європейських підходів до правової реабілітації, посилення співпраці з європейськими інституціями та гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС та посилення механізмів контролю за діяльністю державних органів відповідно до принципів Європейської хартії про основні права. Безперечно, означене вище потребує детального аналізу ефективності змін у судовій системі та їх адаптація до мирного часу з урахуванням досвіду воєнного стану, що стане перспективними напрямами подальших наукових досліджень.

Отже, адміністративне судочинство у воєнний період стикається з низкою викликів, однак забезпечення його стабільної роботи є критично важливим для захисту прав громадян та контролю за діями держави. Після завершення війни необхідно провести комплексний аналіз та реформування адміністративного судочинства з урахуванням набутого досвіду.

На наше переконання, адаптація адміністративного судочинства України до умов воєнного стану є не лише викликом, а й можливістю для прискореної інтеграції в європейський правовий простір. Впровадження кращих практик країн ЄС, дотримання стандартів ЄСПЛ та підвищення ефективності судового контролю за діяльністю органів влади сприятимуть зміцненню демократичних засад правосуддя та європейському майбутньому України. Адміністративні суди України відіграють вирішальну роль у забезпеченні прав громадян та бізнесу в умовах війни. Їхня діяльність має відповідати європейським стандартам, що не лише сприятиме захисту прав людини, але й підвищить довіру до судової влади та пришвидшить інтеграцію України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Право Європейського Союзу. Європейське право прав людини (в питаннях і відповідях) : нав.-довідк. посіб. / Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. ; за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 256 с.
2. Камінська, І. «Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку». Часопис Київського університету права. 2020. Вип. 1. С. 47-53, doi:10.36695/2219-5521.1.2020.07. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/253/238 (дата звернення 01.03.2025).
3. Проць О. Є. Рішення Суду ЄС та їхній вплив на правову систему України. Правовий часопис

Донбасу. 2022. № 4(1). С. 33-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4(1)__9 (дата звернення 02.03.2025).
4. Француз А. Й. Особливості компетенції Конституційного Суду України у сфері забезпечення прав та свобод людини і громадянина в країні. Правничий вісник Університету «КРОК». 2014. Вип. 20. С. 5-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2014_20_3 (дата звернення 03.03.2025).
5. Француз А.Й. Лазебна К.Ю. Механізми адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. Правничий вісник Університету «КРОК». 2020. №. 38. С. 66-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2020_38_10 (дата звернення 03.03.2025).
6. Француз А. Й. Костюк Н. П. Поняття ефективності правозастосовчої діяльності. Правничий вісник Університету «КРОК». 2016. Вип. 23. С.11-16.
7. Європейська конвенція з прав людини (Council of Europe). [Електронний ресурс]. URL:https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення 10.03.2025).

Малахівська Лідія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Магістр"

Цифровізація адміністративних послуг під час війни: виклики та перспективи

Початок повномасштабного вторгнення став каталізатором та поштовхом до багатьох змін у державі, пов'язаних не лише із безпосередніми воєнними діями та захистом кордонів, а й із повсякденними питаннями у роботі адміністративних установ. Особливого значення набула діджиталізація державних послуг, оскільки з'явилась потреба забезпечити безперервну роботу органів влади, що дозволить громадянам оперативно отримати доступ до необхідних сервісів, без обов'язкової особистої присутності.

На разі тема цифровізації адміністративних послуг є досить новою для українського правового поля, втім актуальною та дискутивною. Законодавець визначив поняття цифровізації, ще у 2018 році, у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [1].

Ключова ідея цифровізації у сфері надання адміністративних послуг полягає у впровадженні для населення країни можливості отримати від державних органів послуг адміністративного характеру в електронній формі. Тобто електронна адміністративна послуга – адміністративна послуга, що надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [2, с.115].

Відповідно до п.1 ст. 17 Закону України «Про адміністративні послуги», надання адміністративних послуг в електронній формі та доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням мережі Інтернет забезпечуються засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, який є офіційним джерелом інформації про надання адміністративних послуг в Україні [3]. Даний вебпортал, більш відомий під назвою «Дія», був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України в 2019 році, що значно наблизило Україну до статусу цифрової держави [4].

На разі «Дія» продовжує свою роботу, більш того окрім наявного до 2022 року функціоналу з електронних документів, реєстрації бізнесу та можливості отримувати типові довідки та виписки, додалися також розширені послуги для внутрішньо переміщених осіб в наслідок воєнних дій (ВПО).

Втім, у лютому 2022 року, перед розробниками вебпорталу постала низка нових труднощів, пов'язаних із технічними обмеженнями, кіберзагрозами, проблемами правового регулювання та забезпечення доступу до сервісів громадянам, що знаходяться безпосередньо у зоні бойових дій.

До прикладу, у грудні 2024 року було зафіксовано масивну кібератаку на більшість електронних державних реєстрів, у зв'язку з чим їх робота та деякі адміністративні функції були тимчасово недоступними [5].

Другим чинником, що значно порушує роботу працівників, які надають адміністративні послуги в онлайн режимі є інфраструктурні кризові ситуації та обмеження. Так, при відсутності електроживлення Центри надання адміністративних послуг не здатні забезпечити безперебійну роботу електронних систем за допомогою яких надаються електронні послуги [6, с.3]. А у прифронтових містах, як от Харків, через складну безпекову ситуацію для роботи досі не відновлена низка державних реєстрів [7, с.2].

По-третє, цифровізація адміністративних послуг передбачає також і відповідний рівень комп'ютерної грамотності серед працівників державних установ, із чим нерідко виникають проблеми, оскільки повне та ґрунтовне навчання і підготовка персоналу потребує не лише часу та людського ресурсу, а й відповідних фінансових вкладень, що є доволі проблемним питанням в умовах війни, адже розподіл державних коштів зосереджується в першу чергу на військові потреби [8, с.60].

Не менш важливим викликом для впровадження ефективного електронного врядування залишається рівень цифрової обізнаності населення, відповідно до даних Міністерства цифрової трансформації, станом на 2023 рік значно зросла кількість українців, котрі вміють та користуються цифровими технологіями, проте близько половини дорослого населення країни мають низький рівень вмінь у використанні онлайн технологій, а приблизно 8% із них не мають навиків користування мережею Інтернет взагалі [9].

Та не зважаючи на значну кількість ризиків і випробувань, що викликані війною, Україна продовжує вдосконалюватись як цифрова держава.

Із початком повномасштабного вторгнення до спектру послуг, які можна отримати у електронному режимі додалося чимало, зокрема серед останніх з'явилась можливість у «Дії» отримати статус людини з інвалідністю внаслідок війни або члена сім'ї загиблого захисника чи захисниці, заповнивши заяву прямо в застосунку, що значно спрощує весь бюрократичний процес.

Також український уряд отримує всебічну підтримку від Європейського Союзу у питанні вдосконалення електронного врядування, так до прикладу ще у 2021 році розпочала роботу програма під назвою «U-LEAD з Європою», в рамках якої проведено роботу з вивчення досвіду у сфері цифрової трансформації та цифровізації адміністративних послуг Швеції – країни, яка посідає перше місце за індексом готовності мереж (NRI); а також підготовлено пропозиції щодо окремих напрямів державної політики в Україні з цифрової трансформації сфери надання адміністративних послуг [10, с.3].

Отже, як країна, що перебуває у стані війни, Україна намагається всебічно розвиватись та підтримувати обраний вектор руху на шляху до цифрової держави, збільшуючи кількість та якість надання адміністративних послуг у онлайн режимі, вдосконалюючи нормативні засади функціонування цифрового врядування та переймаючи цінний досвід від партнерів, не зважаючи на об'єктивні труднощі викликані бойовими діями, ресурсними обмеженнями та щоденними викликами у роботі державних органів.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text (дата звернення: 03.03.2025).
2. Петренко Н., Машковська Л. Проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. Право і суспільство. 2020. № 2. Ч. 1. С. 140–148.

URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_1/20.pdf (дата звернення: 03.03.2025).
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text (дата звернення: 03.03.2025).
4. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного вебпорталу електронних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-п#Text (дата звернення: 03.03.2025).
5. Кравець О. Розвиток цифрових адміністративних послуг в Україні [Електронний ресурс]: Facebook, 2024. URL: https://www.facebook.com/olga.kravets.796/posts/pfbid02MtHrsLdz3wBDrexQkxA7zSM7Qy1TRfuLZJutJ7QpDuWiS74BYuffipzhBYSVviBxl?rdid=0HFiyIHeVw37owfj# (дата звернення: 03.03.2025).
6. Звіт про роботу ЦНАПу Солом'янської РДА у м. Києві: Аналітичний звіт, Центр політико-правових реформ, 2023. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Zvit-roboty-TSNAPu-Solomyanskoyi-RDA-Kyyiv-1.pdf (дата звернення: 05.03.2025).
7. Звіт про роботу регіонального центру надання адміністративних послуг у м. Харків: Аналітичний звіт, Центр політико-правових реформ, 2023. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Zvit-roboty-Regionalnogo-tsentru-Harkiv-1.pdf (дата звернення: 05.03.2025).
8. Гановська К. О. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи: Кваліфікаційна робота. Чорноморський національний університет ім. П. Могили, 2023. URL: https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3875/1/Кваліфікаційна%20робота%20Гановська%20К.%20О..pdf (дата звернення: 16.03.2025).
9. Цифрова грамотність населення України – 2023: Національне дослідження. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8800-ua_cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023.pdf (дата звернення: 16.03.2025).
10. Політика цифровізації в Україні: Аналітичний звіт, U-LEAD, 2021. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/692/U-LEAD-Policy-Paper-on-Digitalisation-2021.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 16.03.2025).

Малахова Діана
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Цифрові права: як інтернет і соцмережі впливають на захист приватності

У сучасному світі, де цифрові технології вже давно інтегрувалися в життя людей, конфіденційність є чи не найпершим питанням, яке потребує вирішення. Інтернет та соціальні мережі пропонують величезні можливості для спілкування, роботи та дозвілля, але водночас створюють дуже високі ризики для персональних даних користувачів. Повномасштабна війна в Україні загострила питання прав людини. З одного боку, цифрові технології допомагають ворогу через хакерські атаки, викрадення даних та спотворення інформації. З іншого боку - надають людям доступ до державних послуг і допомагають захистити їхні права. Таким чином, оцифрування може бути як загрозою, так і корисним інструментом для громадян.

Цифрові права визначають, як люди можуть законно використовувати електронні пристрої, створювати та поширювати цифровий контент, а також спілкуватися в цифровому просторі, включаючи Інтернет [1]. Це нова категорія прав людини, що виникла

внаслідок стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізації суспільства. В Україні питання цифрових прав набуває особливої актуальності, враховуючи швидкий розвиток цифрових послуг та інтеграцію в європейський правовий простір.

Порушення цифрових прав можуть проявлятися в різних формах, зокрема у зловживанні персональними даними, обмеженні доступу до інформації, незаконному стеженні та інших діях. До основних форм такої протиправної діяльності відносяться: незаконне використання персональних даних, кібернагляд, хакерство, порушення права бути забутим, фішинг та порушення авторських прав [4].

Хоча для визначення прав людини в інтернеті часто використовують термін "цифрові права", в українському законодавстві він офіційно не закріплений [2]. Однак їх аспекти регулюються різними правовими актами. На міжнародному рівні важливими документами є Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини, які створюють основу для захисту прав людини, в тому числі на цифровому рівні. На національному рівні Конституція України гарантує право на захист персональних даних та недоторканність приватного життя (ст. 31 «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції…», ст. 32 «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя…») [3]. Закон України «Про захист персональних даних» регулює збір, обробку та використання персональних даних, а Закон «Про електронні комунікації» встановлює правила користування Інтернетом та мобільним зв'язком. Закон «Про інформацію» встановлює права на доступ, поширення та захист інформації, а Закон «Про електронні довірчі послуги» регулює електронний документообіг та електронний підпис. До захисту цифрових прав в Україні залучені як державні, так і неурядові організації. Міністерство цифрової трансформації України реалізує політику цифровізації та забезпечує розвиток електронних послуг. Офіс омбудсмена контролює дотримання прав людини, зокрема у сфері захисту персональних даних. Організації громадянського суспільства, такі як Центр демократії та верховенства права (CEDEM) та Лабораторія цифрової безпеки, працюють над питаннями свободи слова та кібербезпеки в Інтернеті.

Інтернет та соціальні мережі змінюють усе, що стосується захисту конфіденційності, і це відкриває як нові горизонти, так і нові виклики у створенні пропозицій щодо обробки та захисту персональних даних. З одного боку, є вільний потік інформації та спілкування; однак, з іншого боку, зростають ризики, пов’язані з неправомірним використанням особистої інформації. Розробники Інтернету усвідомлювали, що для існування будь-якої спільноти ключовим є питання її цілісності, що передбачає приватність і конфіденційність. Однак вони стверджували, що автоматизація всіх етапів, від внесення та перевірки даних до заходів захисту приватності, робить дотримання приватності цілком можливим [5]. Але сучасна реальність демонструє, що масове поширення особистої інформації в мережі створює значні загрози для приватності. Соціальні мережі, такі як Facebook та Instagram, заохочують користувачів ділитися особистими даними, що може призвести до їх неправомірного використання. Однак користувачі часто не знають, які саме дані вони розкривають і як треті сторони можуть їх використовувати.

На жаль, законодавство, що регулює захист інформації користувачів, не встигає за темпами розвитку цифрових технологій, що створює значні прогалини в забезпеченні безпеки персональних даних. В результаті, замість надійного законодавчого захисту, користувачі змушені покладатися на внутрішні правила сайтів, які часто є недостатніми та не завжди відповідають міжнародним стандартам, залишаючи їх вразливими до неправомірного використання особистої інформації [6].

Для захисту персональних даних в Інтернеті та соціальних мережах необхідно впроваджувати ефективні правові механізми та підвищувати обізнаність користувачів про ризики. Важливо налаштовувати конфіденційність акаунтів, уникати публікації чутливих даних, використовувати надійні паролі та двофакторну автентифікацію. Також слід обережно переходити за посиланнями, не надавати зайвих дозволів додаткам і за потреби видаляти дані через налаштування платформи. Поєднання правових норм, технологічних заходів та

цифрової грамотності є ключем до захисту приватності.

Отже, цифрові права та захист приватності є важливими аспектами сучасного правового простору, оскільки розвиток інтернету та соціальних мереж створює нові виклики для користувачів. Незважаючи на існуюче правове регулювання, ризики витоку персональних даних, незаконного збору інформації та стеження з боку державних і комерційних структур залишаються актуальними. Соціальні мережі, алгоритми таргетованої реклами та непрозорі політики конфіденційності додатково ускладнюють ситуацію. Тож для ефективного захисту цифрових прав необхідний комплексний підхід: удосконалення законодавства, впровадження механізмів контролю за обробкою персональних даних, а також підвищення цифрової грамотності користувачів. Лише поєднання правових, технічних та освітніх заходів дозволить мінімізувати загрози та забезпечити безпечний цифровий простір для кожного.

Список використаних джерел:

1. The right to be forgotten as one of the fundamental human rights in the digital age**.** URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/19069
2. Цифрові права людини та їх обмеження в умовах сучасних правових викликів. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/33-3.pdf
3. Конституція України – Розділ 2 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii
4. Загрози, що виникають при роботі в Інтернеті. URL: https://tausoft.com.ua/zagrozy-shho-vynykayut-pry-roboti-v-interneti/
5. Право на приватність у соціальних мережах. URL: https://onlinelawschool.pro/pravonapryvatnist
6. Інформаційна безпека в соціальних мережах. Методи поширення інформації в соціальних мережах. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/0d0be072-5226-4ac7-a421-95fb2b1e978a/content

Мірошніченко Валерія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Історичні та теоретико-правові аспекти впливу кінематографа на суспільну поведінку як глобальний виклик для публічної влади

Кінематограф – це не просто засіб розваги, а потужний інструмент масової комунікації, що впливає на формування суспільних цінностей, норм і моделей поведінки. Фільми можуть не лише захоплювати глядача яскравими сюжетами, а й переносити у минуле, відкривати нові світи, відображати історичні події та навіть змінювати сприйняття реальності. Окреме місце займає соціальне та авторське кіно, яке порушує важливі питання, спонукає до роздумів і навіть може стати каталізатором суспільних змін.

Наприклад українське кіно відіграє значну роль у формуванні національної ідентичності та популяризації української культури у світі. Воно стає майданчиком для осмислення важливих суспільних проблем і історичних подій, що впливають на розвиток сучасної України. [1]

Цікавою темою для аналізу є образи супергероїв, які традиційно уособлюють позитивні риси: силу, справедливість, відвагу та самопожертву. Вони стають моральними орієнтирами для багатьох поколінь. Однак, якщо уважніше розглянути їхні дії, можна помітити, що вони часто діють поза межами правових норм, порушують закони і самі визначають, що є правильним, а що ні. Це створює складний конфлікт між мораллю та правом, який може

впливати на формування правової культури суспільства.

Саме тому метою цієї роботи є аналіз історичних та теоретико-правових аспектів впливу кінематографа на правову культуру та суспільну поведінку, а також визначення викликів, що постають перед публічною владою у зв'язку з цим. На мою думку, це є доволі актуальним напрямом досліджень у сфері правознавства.

Кінематограф виник наприкінці XIX століття в період масштабних соціокультурних змін, що супроводжували епоху модерну. Цей час характеризувався інтенсивною урбанізацією, розвитком промисловості та появою нових засобів комунікації. Люди, які раніше отримували знання та культурний досвід через безпосереднє спілкування і традиційні усні форми передачі інформації, у великих містах поступово втрачали цей зв'язок. Водночас виникала потреба у нових способах формування світогляду, що зумовило зростання ролі засобів масової інформації, серед яких кінематограф став одним із найвпливовіших. [2]

Поява кіно збіглася з процесом масифікації суспільства, коли інформація почала передаватися широкій аудиторії через опосередковані канали, такі як преса, радіо, а згодом і телебачення. На відміну від традиційного способу комунікації, нові медіа створювали ефект присутності при подіях, які насправді глядач не міг пережити особисто. Завдяки кінематографу суспільство отримало потужний візуальний інструмент, який не просто фіксував реальність, а й активно її інтерпретував, конструюючи певний образ світу.

Протягом XX століття кіно стало ключовим засобом впливу на громадську думку, особливо в політичній сфері. Зростання інтересу до реалістичних зображень у кінематографі пояснюється прагненням компенсувати дефіцит безпосереднього досвіду, характерний для модерного суспільства. Фільми не лише документували реальні події, а й створювали власну версію дійсності, що значно впливало на формування суспільної свідомості.

Кінематограф відігравав важливу роль у створенні політичних образів, надаючи їм особливої переконливості. Засоби візуальної репрезентації, операторські прийоми та художні методи дозволяли створювати сильні емоційні ефекти, які підсилювали сприйняття інформації. В результаті кіно стало не лише розвагою, а й інструментом ідеологічного впливу, здатним формувати уявлення людей про політичних лідерів, ідеї та події.

Таким чином, історичний контекст впливу кінематографа тісно пов'язаний із соціальними перетвореннями модерної епохи. Кіно стало частиною механізму масової комунікації, який визначив спосіб сприйняття реальності, а також сприяв трансформації суспільних уявлень і політичних процесів.

Кінематограф, як потужний соціокультурний феномен, має значний вплив на формування політичної свідомості громадян. Цей вплив базується на поєднанні емоційного сприйняття та візуалізації ідей, що сприяє не лише передачі інформації, а й формуванню певних переконань і цінностей. Одним із ключових елементів цього впливу є психологічний механізм ідентифікації глядача з кіногероєм, що активно використовується для створення бажаних суспільних моделей поведінки.

Юридичний аспект цього процесу полягає у регулюванні контенту, створення якого часто підпорядковується державній ідеології або політичному курсу. В багатьох країнах кінематограф є об'єктом культурної політики, що проявляється через систему ліцензування, цензуру та державну підтримку «потрібних» тем і образів. Наприклад, у демократичних державах регулювання спрямоване на захист свободи слова, водночас зберігаючи контроль над поширенням антидержавних ідей. У більш авторитарних режимах кінематограф може перетворюватися на інструмент пропаганди, формуючи ідеалізовані образи, які відображають політичну систему та її ідеологію.

Одним із найефективніших методів впливу є створення яскравих, харизматичних кіногероїв, які втілюють у собі політичні й моральні цінності, бажані для суспільства. Це відбувається через механізм так званого емоційного співпереживання. Глядач, ототожнюючи себе з героєм, мимоволі переймає його погляди, моделі поведінки і навіть політичні переконання.

Важливим результатом такого впливу кінематографу є формування не лише загальної

політичної свідомості, а й конкретних уявлень про роботу окремих інституцій та професій. Одним із найяскравіших прикладів цього є так званий "ефект CSI".

CSI-ефект – це процес формування під впливом перегляду телесеріалів криміналістичного жанру суспільної думки про діяльність спеціальних служб, судових експертів, методи та прийоми збирання, оцінки, дослідження та використання доказової інформації. Проте ці уявлення часто ідеалізовані або спотворені, що може призводити до невиправданих очікувань від реальної роботи правоохоронних органів та судової системи, а іноді навіть до втрати довіри, коли реальність не відповідає тому, що показують на екрані.[3]

Прийшовши до висновку, можемо виділити ключові аспекти впливу кінематографа на публічну владу.

Фільми та серіали можуть сприяти зміцненню позитивного іміджу державних інституцій, формуванню патріотизму та підвищенню довіри до влади. Водночас спотворене або ідеалізоване зображення роботи правоохоронних органів, судової системи та інших структур може породжувати невиправдані очікування громадян, що в перспективі призводить до розчарування й втрати довіри.

Один із ключових викликів полягає в тому, що кіноіндустрія, орієнтована на розважальну складову, часто спрощує або драматизує складні правові й соціальні процеси. Наприклад, у детективних серіалах докази знаходяться за лічені хвилини, експерти миттєво роблять точні висновки, а злочинці завжди отримують справедливе покарання. У реальному житті такі процеси значно складніші та триваліші, що може викликати у громадян нерозуміння та незадоволення роботою державних органів.

Ще одним важливим викликом є ризик формування хибних уявлень про правові межі дій. Супергерої та харизматичні герої бойовиків нерідко ігнорують закони, діють за власними моральними принципами і в підсумку виглядають як
«вищі за систему». Такий образ може підсвідомо формувати толерантність до самосуду або недовіру до інституцій, які діють за процедурою, а не за емоційним поривом.

Виклики для публічної влади також включають необхідність адаптації комунікаційних стратегій. У світі, де візуальний контент має величезний вплив, традиційні способи інформування громадян стають менш ефективними. Державні органи мають шукати нові формати взаємодії, які враховуватимуть емоційність і швидкість сприйняття інформації сучасною аудиторією. Це може включати створення власного контенту — від соціальної реклами до освітніх відеопроектів, які пояснюватимуть роботу державних структур без спотворень та маніпуляцій.

Отже, публічна влада стикається з необхідністю реагувати на виклики, які породжує кінематографічний вплив. Це вимагає балансування між свободою творчості та забезпеченням інформаційної достовірності, адаптації комунікаційних підходів і формування стійкої правової культури в суспільстві, де візуальний контент продовжує домінувати у формуванні громадської думки.

Список використаних джерел:

1. Конівіцька Т. Я. Історія кіно: навчальний посібник для студентів та курсантів усіх спеціальностей. – Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2024. – 264 с.
2. Кацуба М. Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості / М. Кацуба; рец. д. політ. н. Г. Малкіна. – Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
3. CSI-ефект, або як серіали криміналістичного жанру впливають на суспільство [Електронний ресурс] // ECPL. – 2024. – Режим доступу:
4. https://ecpl.com.ua/news/csi-efekt-abo-iak-serialy-kryminalistychnoho-zhanruvplyvaiut-na-suspil-stvo/
5. Мокану Г. Р. Кінематограф у системі засобів політики історичної пам’яті сучасних європейських країн: дипломна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / Г. Р.

Мокану; наук. кер. к. політ. н., доц. О. Ю. Хорошилов. – Одеса, 2021.

Монах Анна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Теорія природного права

Теорія природного права відіграє важливу роль у розвитку правової науки, оскільки ґрунтується на принципах, що випливають із самої природи людини. Вона слугує основою для формування та застосування правових норм. Актуальність вивчення цієї теорії зумовлена її здатністю забезпечувати фундаментальні орієнтири для правової системи, особливо в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Метою цього дослідження є аналіз ключових концепцій природного права, їхнього історичного розвитку у філософії та правознавстві, а також оцінка їхньої ролі в сучасній правовій практиці.

Філософсько-правовий пошук витоків індивідуалізму в античну епоху не заперечує, що колективізм був основою політико-правового життя, адже суспільство жило за релігійно-правовими нормами, сприйнятими як божественний порядок. Водночас античний світогляд заклав основи теорії природного права, яку розвивали Сократ, Платон та Аристотель, осмислюючи природу людини, справедливість і правопорядок. Античні мислителі вперше розмежували закони, створені людьми, та ті, що випливають із самої сутності світу: софісти говорили про відносність позитивного права, Платон і Сократ пов'язували природне право з божественним порядком, а Аристотель вбачав його в природі людини. У Середньовіччі ця ідея набрала релігійного характеру, а в Новий час отримала секулярне трактування у працях Гроція, Локка та Руссо. Таким чином, ще в античності сформувалися ключові положення природного права, що стали основою європейської правової традиції.

Що ж до вузького значення, більшість сучасних авторів трактує природне право як певні загальнообов'язкові норми поведінки, які сприяють розкриттю та розвитку кожного індивіда, а самі норми, згідно з якими встановлюється земний порядок, є відображенням загальносвітового, вселенського порядку, що має надлюдський характер [1, с.56].

Ідея природного права тягнеться безперервно через всю історію розумового розвитку Західної Європи. Часом вона дещо слабшає, коли в силу тих чи інших причин юридична думка звертається здебільшого до вивчення позитивного права; часом вона ж посилюється та опиняється домінуючим тоном всього настрою епохи. Особливу глибину та інтенсивність природно-правові настрої, як відомо, отримали у XVII–XVIII ст., – в епоху, якій дається назва епохи природного права [2, с.26].

Для країн Західної Європи епоха Ренесансу зумовила повернення до основоположних засад концепції природного права, що відбулося після закінчення Другої світової війни. Роздуми про грандіозність злочинів, скоєних проти людства, безсумнівно, вплинули на відродження – особливо у німецькій та американській філософії права – інтересу до концепцій, що займаються пошуком зразка правової справедливості поза межами статутного права (законодавства) [3, с.38].

Теорія природного права змінюється залежно від історичних обставин, але завжди залишається важливим орієнтиром для суспільства. Вона набуває особливого значення під час реформ і суспільних змін, коли постає питання про справедливість і моральну обґрунтованість законів. Це робить її цінним інструментом для аналізу правових систем і пошуку оптимальних моделей суспільного устрою.

Природно-правова теорія або теорія природного права є однією зі старіших та найпоширеніших правових доктрин, її роль у формуванні громадянського суспільства та

правової держави є досить важливою. Природно-правова доктрина є універсальною, її ідеї мають виключне важливе значення, як методологічне, так і практичне. Аналіз різних напрямків цієї доктрини, поглядів видатних філософів минулого та сучасного дозволить з'ясувати місце природного права і його значення в період реформування суспільного життя [4, с.116].

Сприйняття українською політико-правовою й етико-правовою думкою як самих понять природного права і природного закону, так і деяких інших основоположних категорій юснатуралізму («природа», «розум», «суспільний договір» тощо) виступає результатом взаємодії східної традиції європейського права із західною. Однак, для такої міжкультурної взаємодії є характерним перетлумачення, суттєва зміна значень тих термінів, які запозичуються філософами права [5, с.133].

Природно-правове мислення певною мірою містить елемент утопії, оскільки виходить не з того, що є, а з того, що повинно бути, заперечуючи тим самим існуючий порядок речей. Адже, хоча утопічні проекти в дійсності не збуваються, людина, перебуваючи під враженням нової дійсності і натхненна цією картиною, своїми вчинками змінює соціальний світ, користуючись при цьому символами і категоріями утопічного проекту [6, с.48].

Природно-правова теорія завжди була важливим елементом юридичної думки, впливаючи на формування як правових норм, так і ідеалів справедливості. В Україні, як і в інших країнах, інтеграція східної та західної правових традицій значно вплинула на те, як трактуються поняття природного права. Однак варто зазначити, що природно-правове мислення, на відміну від чисто практичних підходів, часто має утопічний характер. Воно не завжди відображає існуючий правовий порядок, а прагне до створення ідеалізованої реальності, що відображає справедливіші принципи. Саме тому природне право є потужним інструментом для ініціювання змін у соціальному середовищі, хоча реалізація його ідеалів на практиці часто стикається з труднощами.

Цей підхід дозволяє краще зрозуміти, чому питання застосування природного права лишаються актуальними в сучасному правознавстві, незважаючи на критику і сумніви щодо його можливості бути реалізованим у реальному правовому контексті.

Компаративний аналіз різних доктрин, одні з яких визнають доцільність застосування поняття «природне право», а інші – виступають з його повним або ж частковим запереченням, дозволяє краще зрозуміти ті теоретичні підвалини, які сьогодні розглядаються як базові в процесі обґрунтування універсальної цінності та значущості права як одного з основних факторів розвитку держави і суспільства [7, с.124].

Цей аналіз підкреслює важливість природного права в контексті розвитку правових систем, оскільки воно дає можливість оцінити правові норми не лише через призму законодавства, а й через моральні та етичні принципи, що визначають справедливість. Незважаючи на різні підходи, загальна цінність природного права полягає в тому, що воно допомагає адаптувати правові інститути до змінюваних умов суспільства та розвивати концепцію прав людини на глобальному рівні.

До здобутків доктрини природного права належать: орієнтація доктрини на пошук об'єктивної сутності права через звернення до його морально-етичних основ, що суттєво розширює і поглиблює зміст права, пов'язуючи його з нагромадженими протягом багатьох віків цінностями світової культури; людиноцентричність доктрини природного права: у центрі всіх її варіантів - лю-дина, її гідність, невідчужувані права та свободи, які є невіддільною рисою природи людини [8, с.635].

Набуття Україною незалежності припадає саме на цей дуже змістовний період відродження природного права. Вплив ідей природного права є явно відчутний у тексті Конституції України. Насамперед це виражається у визнанні людини найвищою цінністю та гарантуванні невід'ємних прав людини (ст. 3), положеннях про невідчужуваність і непорушність прав людини (ст. 21), про невичерпність і недопустимість звужування змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22) та деяких інших. Детермінантами такого впливу були,

на нашу думку, історичний зв'язок сучасного конституціоналізму з теорією природного права та реформаторський потенціал самої теорії природного права, її затребуваність у періоди реформ і революційних змін, що відбувалося також на вже згадуваному тлі збільшення ролі прав людини у світовому співтоваристві ("третьому відродженні природного права") [6, с.58].

Отже, теорія природного права є важливим елементом розвитку правової науки, оскільки її принципи сприяють формуванню ідеалів справедливості та прав людини. Вона продовжує бути актуальною в умовах соціальних і політичних змін, оскільки дозволяє переосмислювати існуючі правові норми, орієнтуючи їх на морально-етичні засади. Природне право, яке розвивалося від античності до сучасності, заклало основи прав людини, що стали важливими для сучасних правових систем.

В Україні природно-правові ідеї знайшли своє відображення в Конституції, зокрема у визнанні людини найвищою цінністю та гарантуванні її невідчужуваних прав. Це сприяє розвитку правової культури та зміцненню прав людини на національному та міжнародному рівнях.

Таким чином, теорія природного права залишається важливим інструментом для розвитку правових систем, забезпечуючи інтеграцію етичних принципів у правові норми і сприяючи зміцненню прав людини в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Мойсієнко В. М., Науменко Т. І. Природне право: сутність, цінностні підвалини та межі дії. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : збірник наукових праць. 2012. С. 56-62.
2. Рижук Ю. М. Філософія природного права в системі загальноправових засад доктрини прав людини. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 2. С. 25-29.
3. Подковенко Т. Концепція природного права Густава Радбруха. Актуальні проблеми правознавства, 2021. No 3 - (27). С. 37-42.
4. Перевалова Л. В. Розвиток природно-правової доктрини: історія та сучасність. Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПП!». 2013. No 68 (1041). С. 116-123.
5. Рабінович С.П. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні дис.. : док. юр.наук: 12.00.12 / ЛьвДУВС. Львів. 2010. 440с.
6. Максимов С. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. Право України : юридичний журнал. 2021. No 1. С. 43-65.
7. Федоренко В. Нове наукове дослідження теорії природного права у вітчизняній і російській правовій думці. Юридична Україна. 2011. No: 8. С. 124-126.
8. Романова А. С. Правова доктрина ідей природного права у регулюванні суспільних відносин на основі верховенства права. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2019. N° 6. С. 632-635.

Марченко Софія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Державна служба - особливий інститут післявоєнного періоду

Післявоєнний період для будь-якої держави є надзвичайно складним етапом, що вимагає ефективної координації дій органів влади, мобілізації ресурсів та адаптації державного управління до нових умов. Україна, яка переживатиме наслідки війни, потребуватиме ефективної державної служби, що виступатиме не лише інструментом реалізації політики відновлення, а й гарантом соціальної стабільності, правопорядку та

ефективної реінтеграції громадян, які брали участь у бойових діях, або осіб, які були змушені змінити місце проживання.

Державна служба має бути відкритою та передбачати адаптацію її структури до потреб ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення, які потребують спеціальних програм професійної реінтеграції. Такому підходу мають сприяти процеси цифровізації в управлінні публічної влади, запровадження нових механізмів контролю за діяльністю службовців та їх відповідальності у нових умовах, виконання адміністративно-процедурного законодавства.

Згідно з чинним Законом України «Про державну службу», державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема, щодо:

1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів;

2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів;

3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг;

4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства;

5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням;

6) управління персоналом державних органів;

7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством. [1]

Завдання і функції, які покладаються покладаються на державну службу, випливають із Конституції та Законів України. Суть їх полягає в забезпеченні суверенітету, незалежності, розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, де людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2].

Їхнє існування поза правом і без права неможливе, як і право немислиме без права на захист людини. Вказані положення базуються на принципах: верховенство права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, ефективності, забезпечення рівного доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості, стабільності за статтею 4 Закону України «Про державну службу». Водночас, зазначені принципи визначають не лише визнання основних прав людини, а й обов’язковість їх додержання і забезпечення державою, оскільки через збройну агресію Російської Федерації, важкі її наслідки, утворилася досить серйозна проблема нестачі кадрового складу державних службовців. Доводиться констатувати, що за роки збройної агресії кадровий потенціал значно зменшився до критичної позначки і як стверджують соціологічні дослідження, саме з таким показником для старту, ми маємо розпочати повноцінну післявоєнну роботу. Соціологічні дані стверджують, що на момент 2024 року вільними є понад 34,8 тис. вакансій у держслужбі. Про це в інтерв'ю «Главкому» розповіла голова Нацагентства з питань держслужби Наталія Алюшина [5].

В ідеалі має бути якісна репатріація, яка супроводжується мотивацією та реальними гарантіями. Таким прикладом може бути країна Ізраїль. Влада цієї держави настільки цінувала своїх громадян, що повернення представників їхнього народу стало однією з основних завдань державної політики. Більше того, вони створили Міністерство алії та інтеграції, яке стало найкращим рішенням для майбутнього розвитку. Таким правом може користуватися кожен єврей, який прибув на постійне місце проживання в Ізраїль. Він може стати репатріантом, тобто повернутися на історичну батьківщину своїх предків та скористатися додатковими пільгами репатріанта, які полегшують перший етап життя у новій країні .

Особливість ефективності Ізраїльської репатріації, полягає в координації різних

державних структур управління, як всередині країни, так і за її межами, що дає репатріанту розуміння кожного подальшого кроку з моменту прийняття рішення до повернення та перебування в Ізраїлі. Так, з 1948 року по 2024 рік, 3 461 441 єврея повернулись на батьківщину, сьогодні це понад 35% від загальної кількості населення Ізраїлю [4]. Вся процедура передбачає проходження дипломатичної перевірки та отримання візи; вибір програми репатріації, місця майбутнього проживання, дати та часу перельоту; бронювання квитка, переліт в Ізраїль; комунікацію з координатором, переїзд на місце проживання; реєстрацію за місцем проживання, отримання необхідної допомоги та інші заходи адаптації [5]. Людей, які отримали право на репатріацію, після прибуття в аеропорт зустрічають представники Міністерства алії та інтеграції, які допомагають оформити посвідчення репатріанта, отримати перші виплати із "кошика абсорбції", видають довідку для відкриття рахунку у банку, зареєструють в одній із лікарняних кас (медичне страхування) і видають тимчасову SIM-картку. Коли процедура реєстрації закінчується, репатріант може отримати багаж та безкоштовно скористатися послугами таксі. Також в Ізраїлі діють різні програми репатріації для людей різного віку: навчальні для дітей, професійні, програми абсорбції [5].

Очевидно подолання наслідків війни потребує більше зусиль і часу для вирішення питань у сфері починаючи від військової служби щодо надання соціального та правового захисту, необхідної медичної допомоги до можливості набувати вищу освіту та гарантійне працевлаштування.

Соціальна політика повинна містити заходи з реінтеграції військовослужбовців у суспільство, а не лише економічну підтримку. Ефективність процесу адаптації військовослужбовців і ветеранів до цивільного життя сприятиме покращенню соціального статусу даної категорії громадян.

Адаптацію військових до цивільної державної служби можна розглядати також через психологічну адаптацію – військові звикли до чіткої ієрархії, субординації та командного стилю управління, що відрізняється від цивільного державного управління, яке вимагає більшої гнучкості, глибших знань законодавства та певних бюрократичних навичок; кадровий потенціал – тут можна виокремити такі характеристики як, дисципліна, стресостійкість, та вміння швидко адаптуватися до нових умов та різних типів ситуацій. На законодавчому рівні залишиться питання про правові та організаційні механізми адаптації. Доречно розробити таку категорію, як «військовий державний службовець» та відповідний закон для них, де будуть всі чіткі деталізовані положення починаючи від освіти, наукової діяльності, роботи за спеціальним напрямком, відповідальність за правопорушення та до звільнення з такої служби, підстави та пенсійне забезпечення. Це також висвітлює проблему в наш теперішній час.

Більшість військових, біженців, осіб, які були депортовані в РФ або перебували в полоні та особи, які були змушені залишитись через певні обставини на окупованих територіях, у разі сприйняття процедури репатріації зможуть наприклад, отримати вищу освіту, і з цим їм необхідно буде допомагати, адже нам потрібні освічені люди в нашій державі. Для тих, хто має вищу освіту, важливо розробити певні курси підвищення кваліфікації/перекваліфікації, аби вони почувалися впевнено з іншими колегами.

Отже, державна служба відіграє вирішальну роль у стабільності та розвитку країни, особливо в умовах воєнного конфлікту і після. На наше переконання, що нинішня ситуація потребує оновлення підходів до кадрової політики, оскільки значна частина держслужбовців була мобілізована, а державні органи стикаються з дефіцитом кваліфікованих кадрів. Важливим питанням залишається завдання щодо реформування та соціальної адаптації військових, внутрішньо переміщених осіб та репатріантів. Освітні програми, психологічна підтримка та спеціальні квоти сприятимуть їхній адаптації, а також дадуть змогу державній службі отримати дисциплінованих і вмотивованих працівників, які забезпечать ефективність державного управління в умовах післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про державну службу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4,

ст.43) стаття 1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8#w1_2
2. Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». С.41 https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/7.pdf
3. Досвід репатріації в Ізраїлі як приклад наслідування для України. LB.ua.
4. Макалюк Б. Репатріація: що це таке, найвідоміший приклад Ізраїлю та чому це потрібно Україні. https://vikna.tv/dlia-tebe/shho-take-repatriacziya-shho-cze-za-proczes-ta-yaka-repatriacziya-v-izrayili/
5. Порощук Н. Кадровий голод у держслужбі. Названо кількість вакансій. https://glavcom.ua/country/politics/kadrovij-holod-u-derzhsluzhbi-nazvano-kilkist-vakansij-1020131.html

Мошкіна Анастасія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Практика Європейського суду з прав людини щодо адміністративних спорів та її вплив на національну систему адміністративного права

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграє важливу роль у формуванні та розвитку національної системи адміністративного права, оскільки Україна, як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), зобов'язана враховувати рішення Суду у своїй правозастосовній діяльності. Адміністративні спори, що розглядаються ЄСПЛ, переважно пов'язані з правами, гарантованими Конвенцією, зокрема статтею 6 (право на справедливий суд), статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), статтею 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) та статтею 1 Протоколу №1 (захист права власності). Пропоную розглянути кожний аспект окремо:

Стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий суд, що включає:

- право на доступ до суду – заборона необґрунтованих обмежень доступу особи до адміністративного судочинства
- право на розгляд справи в розумний строк – національні суди повинні уникати надмірних затримок у розгляді адміністративних справ
- неупередженість та незалежність суду – наявність органів адміністративного судочинства, незалежних від виконавчої влади
- обґрунтованість судових рішень – рішення адміністративних судів повинні містити мотивувальну частину та відповідати принципу юридичної визначеності

В Україні вплив цієї практики спостерігається у формуванні судової реформи, спрямованої на усунення впливу виконавчої влади на адміністративну юстицію, а також у забезпеченні права на апеляційний перегляд адміністративних справ.

Справа Bellet v. France (1995) №23805/94

Суть справи: Заявник, адвокат, скаржився на те, що він не мав доступу до суду внаслідок складних процесуальних вимог, які завадили йому подати апеляцію.

Висновки ЄСПЛ: Суд постановив, що доступ до суду є невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд (ст. 6 ЄКПЛ). Якщо законодавчі або адміністративні бар'єри фактично позбавляють особу можливості звернутися до суду, це є порушенням Конвенції.

Вплив на Україну: Вимоги щодо оформлення позовів у адміністративних судах були спрощені. Гарантується право на судовий захист навіть при наявності формальних недоліків у документах. [1]

Справа Georgiadis v. Greece (1997) №21522/93

Суть справи: Військовослужбовцю, звільненому з армії, було відмовлено в праві подати позов проти держави через формальні обмеження.

Висновки ЄСПЛ: Суд визнав, що обмеження доступу до суду не повинно бути надмірним, а держава має забезпечити ефективний механізм захисту прав осіб у справах проти адміністративних органів.

Вплив на Україну: Запроваджено адміністративне судочинство (КАСУ), що забезпечило окрему процедуру розгляду спорів із державою. [2]

Справа König v. Germany (1978) №6232/73

Суть справи: Заявник, лікар, оскаржував рішення органу охорони здоров'я про позбавлення його права на медичну практику, проте справа в судах тривала понад 8 років.

Висновки ЄСПЛ: Суд постановив, що тривалість адміністративних проваджень не повинна бути надмірною.

Вплив на Україну: Введено поняття "розумних строків" у Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 2 КАСУ) [3]

Справа Findlay v. the United Kingdom (1997) №22107/93

Суть справи: Військовий суд засудив заявника без можливості апеляції, а судді фактично підпорядковувалися командуванню.

Висновки ЄСПЛ: Суд дійшов висновку, що такий суд не був незалежним і безстороннім, що є порушенням ст. 6 ЄКПЛ.

Вплив на Україну: Гарантовано незалежність суддів адміністративних судів.

Впроваджено можливість апеляційного та касаційного перегляду справ. [4]

Справа Hirvisaari v. Finland (2011) №49684/99

Суть справи: Заявник оскаржував рішення адміністративного суду, який виніс рішення без належного обґрунтування.

Висновки ЄСПЛ: Суд наголосив, що рішення судів мають бути мотивованими і зрозумілими для сторін.

Вплив на Україну: Посилено вимоги до обґрунтованості рішень адміністративних судів (ст. 242 КАСУ). [5]

Стаття 8 Право на повагу до приватного і сімейного життя

- Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.
- Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб

Але тут варто зазначити про принцип пропорційності у спорах щодо втручання у права особи. Пропорційність є ключовим критерієм оцінки втручання держави в права особи. ЄСПЛ визначає, що обмеження прав має бути необхідним та обґрунтованим суспільним інтересом. Наприклад:

Справа Olsson v. Sweden (1988) №10465/83

Суть справи: Органи влади розлучили дитину з батьками, що заявник вважав непропорційним втручанням у приватне життя.

Висновки ЄСПЛ: Суд наголосив, що адміністративні заходи, які обмежують приватне життя, мають бути пропорційними.

Вплив на Україну: Встановлено принцип пропорційності в адміністративному судочинстві. [6]

Справа Gillan and Quinton v. the United Kingdom (2010) №4158/05

Суть справи: Поліція проводила масові обшуки осіб без достатніх підстав.

Висновки ЄСПЛ: Суд визнав, що такі дії порушують право на повагу до приватного життя (ст. 8 ЄКПЛ).

Вплив на Україну: Обмежено повноваження поліції щодо обшуків без рішення суду.

В Україні принцип пропорційності активно застосовується в адміністративних спорах, пов'язаних із земельними питаннями, екологічними обмеженнями, реєстрацією юридичних осіб тощо. [7]

Захист права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13 ЄКПЛ)

Рішення ЄСПЛ вимагають від держав-учасниць створення ефективних механізмів захисту прав громадян у спорах з органами влади. Як показує практика ЄСПЛ, особа повинна мати можливість ефективно оскаржити дії або бездіяльність державних органів.

В Україні це знайшло відображення у:

- запровадженні адміністративного оскарження рішень державних органів перед їх зверненням до суду;
- досконаленні механізмів відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями адміністративних органів;
- зобов'язанні судів розглядати скарги на бездіяльність органів влади

Стаття 13 не працює окремо – вона застосовується лише у поєднанні з іншими статтями Конвенції.

Справа Kudla v. Poland (2000, № 30210/96)

Суть: Заявник скаржився на надмірну тривалість судового розгляду та відсутність ефективних засобів для оскарження цього порушення.

Рішення ЄСПЛ: Суд визнав, що Польща порушила статтю 13, оскільки в державі не було механізму, який дозволяв би громадянам оскаржувати надмірну тривалість провадження. ЄСПЛ також визнав порушення статті 6 (право на справедливий суд).

Вплив на Україну: Зобов'язання створити механізм оскарження тривалості судових проваджень. Після цієї справи ЄСПЛ неодноразово визнавав порушення Україною статті 13 у подібних справах.У 2011 році в Україні запровадили закон про "розумні строки розгляду справ", але його виконання залишається проблемним. [8]

Наступний аспект, захист права власності (ст. 1 Протоколу №1) ЄСПЛ розглядає численні справи щодо порушення права власності через дії державних адміністративних органів. Важливі рішення:

Справа Sporrong and Lönnroth v. Sweden (1982) №7152/75

Суть справи: Заявники скаржилися на неможливість користуватися своєю власністю через накладене адміністративне обмеження.

Висновки ЄСПЛ: Суд постановив, що втручання у право власності має супроводжуватися компенсацією.

Вплив на Україну: Запроваджено механізм компенсації за адміністративні обмеження власності. [9]

Справа James v. the United Kingdom (1986) №8793/79

Суть справи: Заявники скаржилися на примусовий викуп їхньої нерухомості державою.

Висновки ЄСПЛ: Суд визнав, що втручання у право власності має відповідати суспільним інтересам.

Вплив на Україну: Посилено судовий контроль за адміністративними процедурами експропріації.

В Україні це вплинуло на розвиток судової практики у сфері податкових спорів, конфіскаційного вилучення майна, справ про експропріацію та націоналізацію. [10]

Висновки

Практика ЄСПЛ суттєво впливає на національне адміністративне право України, зокрема:

- посилюється незалежність адміністративної юстиції;
- впроваджується принцип пропорційності у правозастосуванні;
- розширюються механізми судового контролю за діями органів державної влади;
- удосконалюються процедури адміністративного оскарження та відшкодування

шкоди.

Проте залишаються проблеми, зокрема з виконанням рішень адміністративних судів та ефективністю механізмів захисту прав осіб. Подальша гармонізація українського законодавства з практикою ЄСПЛ є необхідною умовою розвитку демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Bellet v. France. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#%7B"fulltext":["BELLET%20v.%20FRANCE"],"sort":["respondentorderеng%20Ascending"],"itemid":["002-9440"]%7D (date of access: 12.03.2025).
2. Case of Georgiadis v. Greece. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-127328 (date of access: 12.03.2025).
3. Case of König V. Germany (Article 50). HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57511 (date of access: 12.03.2025).
4. Findlay V. the United Kingdom. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-2051 (date of access: 12.03.2025).
5. Hirvisaari V. Finland. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-5599 (date of access: 12.03.2025).
6. Olsson v. Sweden (no. 1). HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=002-9730 (date of access: 12.03.2025).
7. Case of Gillan and Quinton v. The United Kingdom - [Ukrainian Translation] by the COE Human Rights Trust Fund. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-117745 (date of access: 12.03.2025).
8. Kudla V. Poland. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-4206 (date of access: 12.03.2025).
9. Case of Sporrong and Lönnroth v. Sweden (Article 50). HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57579 (date of access: 12.03.2025).
10. James and Others V. The United Kingdom. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-22647 (date of access: 12.03.2025).

Мунька Олександр
Університет економіки та права "КРОК",
аспірант 1 року навчання
кафедри теорії та історії держави і права

Нормативно-правове забезпечення реабілітаційної допомоги в Україні: теорія та практика

Реабілітація як комплекс медичних, соціальних, освітніх та професійних заходів спрямована на відновлення здоров'я, функціональної активності та соціальної інтеграції осіб, які мають тимчасові або постійні порушення здоров'я. У контексті України ця проблема набуває особливого значення з огляду на триваючий збройний конфлікт, зростання кількості осіб з інвалідністю та потребу у відновленні працездатності значної кількості громадян.

Нормативно-правове забезпечення реабілітаційної допомоги є ключовим елементом соціальної політики держави, що вимагає відповідності міжнародним стандартам, комплексності та ефективності правозастосування. Водночас сучасна нормативна база містить низку недоліків, зокрема фрагментарність регулювання, недостатню координацію між різними інституціями та обмежене фінансування реабілітаційних програм.

Мета дослідження – здійснити системний аналіз нормативно-правового забезпечення реабілітаційної допомоги в Україні, виявити його недоліки та запропонувати шляхи

удосконалення, враховуючи сучасні тенденції розвитку реабілітаційної медицини, соціального захисту та міжнародного досвіду

Визначення поняття «реабілітаційна допомога» у національному правовому полі є неоднозначним, що ускладнює його правозастосування. У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» реабілітація трактується як «система медичних, психологічних, професійних, трудових та соціальних заходів, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму». Однак це визначення не охоплює всі аспекти, закріплені у міжнародних нормативних актах, зокрема у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006), яка наголошує на комплексності реабілітаційних заходів та їх зв'язку з правами людини.

Необхідність удосконалення термінологічного апарату обумовлена також розбіжностями між категоріями «реабілітація», «абілітація» та «соціальна адаптація», що потребує уніфікації правових норм. Аналіз міжнародного досвіду показує, що ефективність реабілітаційної допомоги зростає за умови інтегрованого підходу до правового регулювання.

Сучасні тенденції розвитку реабілітаційної допомоги у світі формуються на основі міжнародних стандартів, зокрема:

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) – закріплює право на доступну реабілітацію, що є частиною загального захисту прав людини.

Європейська соціальна хартія (переглянута, 1996) – встановлює обов'язок держав-учасниць забезпечувати реабілітацію осіб, які зазнали фізичних чи психічних ушкоджень.

Рекомендації ВООЗ щодо реабілітації (2017) – передбачають створення національних стратегій з реабілітації, що враховують мультидисциплінарний підхід.

Аналіз імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство свідчить про значну розбіжність між задекларованими принципами та реальним їх виконанням в Україні. Відсутність єдиного нормативного акту, який би комплексно врегульовував реабілітаційну допомогу, ускладнює реалізацію міжнародних рекомендацій

Нормативна база України у сфері реабілітації представлена низкою законів, постанов та відомчих нормативних актів. Основними документами є:

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»;

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»;

Закон України «Про соціальні послуги»;

Постанова Кабінету Міністрів України № 390 від 27 березня 2019 року «Про затвердження Порядку організації надання реабілітаційної допомоги».

Відсутність єдиної законодавчої системи призводить до фрагментарності правового регулювання та суперечностей між окремими актами.

В сучасних умовах в Україні встановлено, що основними проблемами правозастосування у сфері реабілітації є:

Низький рівень міжвідомчої координації. Відсутність узгодженості між МОЗ, МОН, Мінсоцполітики та Міноборони призводить до дублювання повноважень і бюрократизації процесів.

Фінансові обмеження. Недостатнє бюджетне фінансування реабілітаційних програм обмежує їхню ефективність.

Нерівномірний доступ до реабілітаційних послуг. У регіонах наявні значні відмінності у якості та доступності реабілітаційної допомоги.

Недосконаліть судової практики. Аналіз рішень Верховного Суду України свідчить про часті порушення прав осіб з інвалідністю через неузгодженість законодавчих норм.

В контексті вдосконалення нормативно-правового забезпечення реабілітації, з метою усунення правових недоліків пропонується:

Кодифікація законодавства у сфері реабілітації шляхом прийняття Реабілітаційного кодексу України.

Посилення державного контролю за фінансуванням та якістю реабілітаційних послуг.

Удосконалення судової практики шляхом розробки спеціалізованих правових механізмів захисту прав осіб на реабілітацію.

Таким чином, можемо констатувати, що на сьогодні проблемами Нормативно-правового забезпечення реабілітаційної допомоги в Україні є:

1. Формування інтегрованого підходу до правового регулювання реабілітаційної допомоги. Уперше в українській правовій науці запропоновано модель комплексної реабілітаційної політики, що ґрунтується на міжгалузевій взаємодії медичних, соціальних та правових механізмів захисту.

2. Концепція «правової реабілітаційної парадигми». Запропоновано новий підхід до розгляду реабілітації не лише як сукупності медичних і соціальних заходів, а як системної правової категорії, що базується на принципах прав людини, соціальної справедливості та рівного доступу до реабілітаційних послуг.

3. Обґрунтування необхідності кодифікації нормативно-правових актів у сфері реабілітації. Запропоновано концепцію Реабілітаційного кодексу України, який об'єднає положення чинних законодавчих актів та усуне їх фрагментарність.

4. Розробка авторської моделі правового механізму державного моніторингу та контролю за якістю реабілітаційних послуг. Запропоновано створення незалежного органу контролю, що здійснюватиме оцінку ефективності реабілітаційних програм та забезпечить їх відповідність міжнародним стандартам.

5. Впровадження технологій «цифрової реабілітації». Обґрунтовано доцільність розробки цифрових платформ для координації реабілітаційної допомоги, ведення електронних реєстрів реабілітаційних установ та інтеграції системи «е-Здоров'я» у сферу реабілітації.

6. Судовий захист права на реабілітаційну допомогу: перспективи створення спеціалізованої юрисдикції. Запропоновано механізм створення спеціалізованих судових палат або адміністративних процедур для вирішення спорів, пов'язаних із реалізацією права на реабілітацію.

Ефективне нормативно-правове забезпечення реабілітаційної допомоги є необхідною передумовою для реалізації соціальних прав громадян в Україні. Комплексне реформування цієї сфери на основі міжнародних стандартів дозволить підвищити рівень доступності та якості реабілітаційних послуг

Враховуючи міжнародний досвід та наукові напрацювання українських фахівців, Україні необхідно:

Створити Реабілітаційний кодекс України, інтегруючи медичну, соціальну та правову складові.

Запровадити державний моніторинг якості реабілітаційних послуг.

Розширити фінансування реабілітації з використанням міжнародних моделей (страхування, державні фонди).

Покращити міжвідомчу взаємодію для забезпечення комплексності реабілітації.

Реалізація цих рекомендацій дозволить Україні суттєво покращити нормативно-правове забезпечення реабілітаційної допомоги та наблизити її до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text;
2. Міністерство охорони здоров'я України, офіційні документи та звіти про медичну та реабілітаційну допомогу під час війни. URL: https://moz.gov.ua/uk/dokumenti;
3. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text
4. Постанови Кабінету Міністрів України щодо організації реабілітації для військових і цивільних, постраждалих унаслідок збройних конфліктів, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text.

Муригін Сергій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Проблеми розподілу повноважень органів Європейського Союзу

Процес розробки проекту Конституції Європейського Союзу став важливим етапом у становленні європейської інтеграції. Основною метою цієї ініціативи було створення єдиного конституційного документа, який би чітко закріпив розподіл компетенцій між органами Союзу та державами-членами. Однак у 2005 році проект Конституції ЄС зазнав невдачі після негативного результату референдумів у Франції та Нідерландах. Як наслідок, у Європейському Союзі було прийнято низку договорів, серед яких був Лісабонський договір, підписаний 2007 році. Цей договір став ключовим у процесі перерозподілу повноважень між інституціями ЄС, залишаючи відкритими ряд питань щодо ефективності функціонування системи управління Європейським Союзом. Крім того, в цей період було підписано Ніццький та Лісабонський договори.

Одним із головних викликів у межах ЄС є баланс між наднаціональними структурами та суверенітетом держав-членів. Лісабонський договір закріпив принцип субсидіарності, який означає, що рішення повинні ухвалюватися на найнижчому можливому рівні управління, якщо проблема може бути ефективно врегульованою органами муніципальної влади в країнах-членах. Водночас, вирішення питань на рівні інститутів Союзу є складним процесом, оскільки повноваження різних органів ЄС перетинаються, що створює адміністративні та юридичні суперечності. Відповідно до статті 13 Договору про Європейський Союз, завдання із реалізації влади в ЄС здійснюють такі інституції, як Європейський Парламент, Європейська Рада, Європейська Комісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк та Рахункова Палата [4]. Серед них предметом особливого інтересу сучасних теоретиків права є Парламент, Європейська Рада, Єврокомісія та Суд ЄС з огляду на специфіку розподілу їх повноважень.

Європейська Рада (далі – Рада) є однією з головних політичних інституцій ЄС, яка визначає загальні напрямки розвитку Європейського Союзу. До прийняття Лісабонського договору Рада була виконавчою гілкою влади ЄС [2, с. 210]. Вона складається з глав держав та урядів країн-членів, президента Європейської Ради та президента Європейської Комісії, яким допомагають міністри закордонних справ і один комісар Європейської Комісії. До повноважень органу входить здійснення правотворчої діяльності, застосування санкцій до держав-членів ЄС, які порушують норми європейського права, укладення угод від імені Євросоюзу, утворення певних спеціалізованих організацій, комунікація із державами-членами з метою отримання тієї чи іншої інформації. Головною функцією Європейської Ради є вироблення стратегічних рішень, які визначають майбутній курс розвитку ЄС. Однак попри свою компетенцію в розгляді таких рішень Союзу як прийняття нових країн до складу та робота над забезпеченням європейської безпеки, вона не має незалежних законодавчих повноважень, що створює певну правову невизначеність у співвідношенні повноважень інститутів ЄС у законотворчості.

Спочатку роль Європейської Ради була досить специфічною, оскільки вона до набрання чинності Лісабонського договору взагалі не відносилась до інститутів ЄС. На думку деяких авторів Рада була створена, передусім, як «форум для вільного та неформального обміну думками між лідерами держав-членів» [1, с. 233].

Процес накладення санкцій на одну з держав-членів, передбачений повноваженнями Ради, є непростим і обмежується впливом інших інститутів ЄС. Зокрема, пропозиція щодо накладення санкції має бути внесена виключно Єврокомісією або не менше як однією третиною держав-членів ЄС за попередньої згоди Європарламенту.

Європейський парламент є єдиним безпосередньо обраним громадянами органом ЄС, який відіграє важливу роль у різних аспектах існування Європейського Союзу, зокрема, в

питаннях законотворчої, узгоджувальної, бюджетної та контрольної функцій. До основних повноважень цієї інституції належить участь у законодавчому процесі разом із Радою ЄС. Така дуальність у прийнятті законів ЄС є причиною виникнення неузгодженості повноважень суб'єктів законотворчої діяльності. Крім того, на стадії підготовки актів Ради ЄС Парламент виступає як орган, без схвалення якого такий документ не може бути прийнятим.

Попри зростаючу роль Парламенту, він усе ще обмежений у своїх можливостях щодо ініціювання законодавства, що ускладнює процес демократизації ЄС. Із вступом в силу Лісабонського договору Парламент отримав більше повноважень в питаннях обговорення бюджету Європейського Союзу, а саме йому надано право обговорювати бюджет у більшій ніж до того мірі. Однак він все ще не має права, наприклад, вносити власний проект бюджету, прерогатива в чому належить Єврокомісії [2, с. 208-209].

Ще однією проблемою є складність координації між Парламентом і Радою ЄС. Парламент може ухвалювати рішення, які потім блокуються Радою, що призводить до політичних суперечностей і гальмування законодавчого процесу. Таким чином, питання ефективного розподілу влади між цими органами залишається відкритим.

Європейська Комісія виступає виконавчим органом ЄС. За своєю суттю Комісія є тим органом, що забезпечує управління Союзом та реалізує постанови Ради ЄС. До повноважень органу належить можливість оперативно розпоряджатися матеріальними та фінансовими ресурсами ЄС. Крім того до відання Комісії належить і розробка проекту бюджету. Також Єврокомісія має право ініціювати прийняття нових нормативних актів (у сфері юстиції спільно з державами-членами), здійснювати координаційні, виконавчі та управлінські функції відповідно до установчих договорів, представляти інтереси ЄС на міжнародних перемовинах [2, с. 211].

Суперечністю в розподілі повноважень між Комісією та іншими інститутами ЄС є складність у забезпеченні балансу між незалежністю Комісії та її підзвітністю. Оскільки члени Комісії призначаються державами-членами, існує думка, що їх дії часто можуть бути спрямовані на захист національних інтересів, а не на загальноєвропейське благо.

Суд ЄС відіграє вирішальну роль у забезпеченні дотримання права Євросоюзу. Його основними функціями є тлумачення права ЄС на запити національних судів, перевірка прийнятих інституціями Союзу нормативних актів на законність, розгляд і вирішення суперечок між інституціями ЄС та державами-членами. Подальше реформування Європейського Союзу призведе до визнання Суду ЄС вищою судовою установою з повноваженнями касаційної судової інстанції. Разом з цим може виникнути проблема розподілу повноважень із національними касаційними установами країн-членів. Крім того, ця реформа має надати Суду ЄС повноваження конституційного суду [1, с. 242].

Таким чином, на основі вищевикладеного, можливо зробити висновок, що, будучи наддержавною структурою, Європейський Союз має складну форму будови основних інститутів та взаємодії між ними. Це обумовлено різноманітністю цих інститутів, націлених на максимально ефективне регулювання політичних, економічних, соціальних та інших видів суспільних відносин. У реалізації інститутами повноважень можуть виникати складнощі, що, насамперед, пов’язане із перетином повноважень двох органів у певній сфері. Такі неточності повинні усуватися подальшим реформуванням органів ЄС шляхом конкретизації їх повноважень та визначення чіткої сфери компетенції для забезпечення максимально ефективного управління ресурсами Союзу та реалізації його інтересів.

Список використаних джерел:

1. Голосніченко Д. І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування : монографія. Київ : Г.А.М., 2009. 356 с.
2. Дір І. Ю. Основні інститути Європейського Союзу / Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. № 82. С. 207-213.
3. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства): Договір Європ. Екон. Співтовариства від 25.03.1957 : станом

на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 27.03.2025).
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 27.03.2025).

Ніколаєнко Влада
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Деякі аспекти організації адміністративного судочинства в умовах воєнного стану

З початку повномасштабної російської агресії питання щодо організації діяльності органів державної влади, в тому числі судової, стало дуже актуальним, адже відповідно до статей 10 і 26 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" у період дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені, а будь-яка форма судочинства скорочена чи прискорена [1].

Більш того, відповідно до статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [2]. Отже право на захист своїх прав навіть в умовах воєнного стану зберігає свої важливість і тема щодо організації адміністративного судочинства в умовах воєнного стану є дуже актуальною.

Адміністративне судочинство - це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, у встановленому порядку відповідно до Кодексу Адміністративного Судочинства [3]. Спори, які розв'язуються в порядку адміністративного судочинства пов'язані із державним управлінням, можуть виникати з відносин різної галузевої належності та обов'язковою стороною спору є суб'єкт, уповноважений на виконання функцій управління. Завданням адміністративного судочинства, відповідно до статті 2 КАСУ є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Діяльність адміністративних судів регулюється Конституцією України, Кодексом адміністративного судочинства України (далі - КАСУ), Законом України про виконавче провадження, Законом України про судоустрій і статус суддів, Законом України про забезпечення права на справедливий суд і іншими нормативно-правовими актами.

Повномасштабне вторгнення стало великим викликом для всіх органів державної влади і причиною для впроваджень багатьох змін, і в тому числі організаційних. З початку впровадження воєнного стану в 2022 році повернулась така форма організації роботи суддів як дистанційна, яка вперше в Україні була запроваджена під час карантину. Такий вид організації роботи став актуальним через активні бойові дії на території України, унеможливлення отримання доступу до частини судових справ через окупацію та їх знищення та пошкодження внаслідок повномасштабного вторгнення [4]. Так, 22 липня 2022 відбулась онлайн-консультація між Верховним Судом України та Європейської комісії з ефективності правосуддя при Раді Європи (інша назва – CEPEJ) щодо удосконалення законодавства про дистанційне правосуддя в умовах війни. CEPEJ підтримала процедуру розгляду та вирішення

публічно-правових спорів в режимі відеоконференцій і визнало, що це не суперечитиме стандартам і принципам у галузі прав людини [5].

Окрім того, відповідно до статті 146 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України [6]. Війна зумовила зростання видатків на оборону та безпеку, зростання дефіциту бюджету та зменшення доходів державного бюджету, тому не є дивним, що під час повномасштабного вторгнення постало питання щодо матеріально-технічного і фінансового забезпечення суддів та апарату судів [7]. Попри всі перешкоди, з якими зіштовхнулись органи державної влади в зв'язку збройною агресією, суб’єкти владних повноважень не тільки вдало адаптувалась до здійснення адміністративного судочинства в несприятливих умовах, а й продовжує рухатись в напрямці вдосконалення існуючих процесів та адаптація законодавства до європейських стандартів.

Наприклад, Закон України “Про адміністративну процедуру” прийнятий у 2023 році, став значним прогресом для національного адміністративного законодавства щодо адаптації до сучасного європейського адміністративного права. Цей закон дуже чітко регламентує процес адміністративного провадження і є потужним інструментом в діяльності судів, який дозволяє швидко і ефективно оцінювати дії державним органів. Адміністративне судочинство контролює законність дій та рішень адміністративних органів, тому цей закон значно полегшує вирішення багатьох питань в сфері адміністративного судочинства [8].

Отже, під час війни виникло багато проблем щодо організації і здійснення адміністративного судочинства. Наприклад, досі існує проблема у вигляді кадрового дефіцит, як у суддівському корпусі, так і в аппаратах судів. але водночас органи державної влади ефективно і своєчасно адаптувались до змін і продовжує свій розвиток на шляху до євроінтеграції. Водночас, стоїть питання щодо необхідності в розширенні наукових горизонтів у пошуку оптимальних шляхів післявоєнного розвитку адміністративного права та адміністративного судочинства України. Адже післявоєнне адміністративне судочинство також буде потребувати нового врегулювання через зміни в усіх сферах суспільного життя і більш ефективним цей процес буде відбуватись за допомогою зусиль наукової спільноти щодо вивчення та адаптації до нашого законодавства досвіду іноземних країн, що проходили схожий шлях реалізації правосуддя в умовах війни та повоєнних умовах [9].

Список використаних джерел:

1. «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12 травня 2015 No389-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 27.03.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.03.2025).
3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення: 27.03.2025).
4. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, І. Б. Стахура. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/210/1/admin%20sydoc.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
5. Міщук І. В., Киричук Б. С. “Особливості здійснення адміністартивного судочинства в умовах воєнного стану”. Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис». URL:http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/35.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 No1402-19. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/210/1/admin%20sydoc.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
7. Адміністративне судочинство в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили питання щодо процесуального права Сайт Верховного Суду України URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1501218 (дата звернення: 27.03.2025).

8. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 27.03.2025).
9. Адміністративне судочинство (у схемах) : навч. посіб. / [О. В. Брусакова, О. Ю. Синявська, І. В. Панова та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокуренка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 239 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/819c8d52-84e7-4ce3-bf60-d0925a6ca2fd/content (дата звернення: 27.03.2025).

Остапенко Олена
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Міністерство цифрової трансформації як успішний приклад реалізації цифрової реформи в Україні

Існуючі глобалізаційні виклики створюють абсолютно нову дійсність, яка змушує суспільство пристосовуватись до неї та безперервно вдосконалюватись. Однією з провідних тенденцій сучасності є активне запровадження та використання смарттехнологій в усіх сферах людської діяльності. Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології - важливий інструмент для взаємодії між владними структурами і населенням, а всесвітня мережа «Інтернет» – це своєрідний комунікативний майданчик для обміну інформацією та задоволення власних потреб. Видається справедливим твердження про те, що інтенсивне впровадження інновацій та швидкоплинний розвиток соціальних мереж певною мірою послабили контроль інфопростору з боку держави, і як наслідок – дозволили громадськості та неурядовим організаціям тиснути на органи державної влади та гостро критикувати діяльність суб'єктів владних повноважень. Така тенденція зумовлює необхідність ґрунтовних цифрових трансформацій в публічному управлінні.

Для того, щоб модернізувати систему органів публічної влади, законодавцю необхідно забезпечити існування актуальної нормативно-правової бази, яка регулюватиме механізм впровадження цифрових технологій в діяльність урядовців, а також виробити уніфікований підхід до визначення таких понять категоріально-термінологічного апарату як «цифровізація», «діджиталізація», «цифрова трансформація». Не менш важливою умовою для ефективного запровадження нанотехнологій в державну систему є позитивне ставлення до таких перетворень з боку представники органів державної влади на місцях. На превеликий жаль, жодна з цих умов повністю не виконана. У подальшому це може мати наслідком уповільнення цифрового прогресу Української держави. Як слушно зазначає В. Куйбіда у своїй праці, застосування цифрових технологій і цифрових даних у суспільних взаємовідносинах, їх регулювання через систему публічного врядування сприятиме змінам/перетворенню управлінських процесів та передбачає створення належного середовища для функціонування цифрового врядування [3, [АР1] с. 7].

З метою систематизованого та ефективного впровадження діджитал-технологій в роботу державних органів уряди країн світу ухвалюють стратегічні документи, які зазвичай мають назву «цифровий порядок денний» або «цифрова стратегія». Україна, будучи потенційним претендентом на членство в Європейському Союзі, зобов'язана відслідковувати сучасні концепти розвитку прогресивних держав та послідовно розробляти власну програму реформування органів публічного управління. Для держав Євросоюзу основним чинним документом з розвитку цифровізації є ініціатива Європейської Комісії «Цифровий порядок денний для Європи» [3, с. 8]. Відомо, що Україна у своєму нормативно-правовому полі має схожі документи - Концепцію розвитку цифрових компетентностей та Стратегію цифрового

розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року. Концепція, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – Кабмін або КМУ) від 03.03.2021 року № 167-р, визначає пріоритетні напрями і основні завдання з питань розвитку цифрових навичок та компетентностей, підвищення рівня цифрової грамотності населення в умовах розвитку цифрової економіки та цифрового суспільства [5].

У свою чергу, Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 31.12.2024 року № 1351-р, має на меті створити нові можливості для українців як громадян, українців як підприємців, інвесторів, науковців, дослідників та інноваторів. У Стратегії наголошується на тому, що розвиток інноваційної екосистеми має ключове значення в контексті європейської інтеграції України [6].

З метою втілення в життя положень цих стратегічних документів, інших урядових і законодавчих ініціатив та проєктів 18 вересня 2019 року Кабміном було затверджено Положення про Міністерство цифрової трансформації України. Даний підзаконний акт визначає правові засади діяльності профільного міністерства, покладаючи на нього ряд функцій та завдань. Відтак, згідно із затвердженим постановою КМУ від 18.09.2019 року № 856 Положенням, Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах: цифровізації; електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; надання електронних та адміністративних послуг; розвитку ІТ-індустрії та багатьох інших сферах [4].

На початку 2025 року Міністр цифрової трансформації України Михайло Альбертович Федоров в авторській колонці на провідній медіа-платформі AIN.ua наголосив: «Мінцифрі виповнилося 5 років. Ми починали як міністерство-стартап, і за цей час з нуля побудували державну структуру з великою кількістю напрямів і сотнями проєктів. До цифровізації додалися й інші напрями — освіта, defense tech, розвиток інновацій тощо. Паралельно триває війна, відчувається тотальна втома — усе це вказувало на те, що ми потребуємо трансформації всередині міністерства. Тож як менеджер, я думав, що далі, як розвиватися, які ставити цілі. Вирішив «зняти себе з посади» та «звільнити всю команду», щоб заново найняти й зрозуміти, як би ми розвивалися зараз, ніби тільки прийшли на роботу» [7]. Зі слів Міністра зрозуміло, що Мінцифри повністю оновило методику управління. Така методологія має назву OKR (Objectives and Key Results) і полягає в постановці та реалізації цілей, що заточені на отримання потрібного результату протягом певного періоду. Як зазначає Михайло Альбертович, у процесі переходу на OKR було сформовано нову місію роботи Мінцифри — побудувати найзручнішу цифрову державу у світі для громадян і технологічного бізнесу. А також оголошено нову візію — Україна в топ-30 країн за рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення.

Нова система управління дозволила Міністерству цифрової трансформації оптимізувати свою роботу. Завдяки нововведенням ефективність команди Міністерства збільшилася в 10 разів. Також відбулось впровадження штучного інтелекту в цифрову експертизу й написання нормативно-правових актів, унаслідок чого пришвидшився процес виходу якісного нормативного документу до 96 годин, а цифрова експертиза здійснюється всього за 72 години. За 2,5 місяці 2024 року головним центральним органом виконавчої влади у сфері діджиталізації було ухвалено більше постанов, ніж за весь 2023 рік [7].

Необхідно звернути увагу на вже наявні досягнення у сфері цифрової трансформації, адже, як доречно стверджує у своїй праці Ю. Водько, «за досить нетривалий час органу державної влади вдалось реалізувати потрібні та актуальні проекти, пов’язані з цифровізацією [2]». По-перше, у 2024 році Україна посіла п’яте місце в рейтингу Online Service Index, піднявшись на 97 позицій із 2018 року. По-друге, кількість користувачів застосунку «Дія сягнула» 21,8 мільйона. У ньому додали нові документи та послуги, зокрема освітні документи, посвідчення ветерана та комплексні сервіси для бізнесу. По-третє, до оборонного кластеру Brave1 вже долучилося понад 3200 технологічних розробок, серед яких дрони, наземна робототехніка,

системи радіоелектронної боротьби та зв'язку. Більш як 230 із цих розробок вже відповідають стандартам НАТО. По-четверте, 809 населених пунктів отримали додаткове покриття мобільним інтернетом, а понад 4,2 мільйона українців тепер користуються технологією xPON для стабільного інтернету під час знеструмлень. По-п'яте, Україна втретє поспіль увійшла до трійки рейтингу Open Data Maturity з показником відкритості даних у 97% [1].

У лютому 2025 року Рахункова палата провела аудит, щоб проаналізувати роботу команди Мінцифри, діджиталізацію в Україні та оцінити якість і кількість послуг у Дії. За результатами аудиту, Міністерство цифрової трансформації запустило 209 послуг на Порталі із 210, які визначені в Бюджетній програмі. Загалом українці вже користуються більше 230 цифровими сервісами. Завдяки онлайн-послугам держава вже зекономила 59,7 млрд грн за період від 2022 по 2024 рік, а українці не заплатили 6,5 млрд грн. хабарів [8].

Підсумовуючи все вищенаведене, варто наголосити на тому, що Міністерство цифрової трансформації України – це міцна державна структура з сотнями успішно реалізованих унікальних проєктів. На прикладі цього центрального органу виконавчої влади можна стверджувати, що оцифровування діяльності державного органу зсередини, пошук інноваційних підходів, чітке визначення своїх завдань зараз та прагматичне планування роботи наперед неодмінно призводять до вагомих результатів у контексті розбудови міцної, європеїзованої та економічно сталої Української держави.

Список використаних джерел:

1. Від оборонки та цифрових шлюбів до номінації Time: підсумки Мінцифри у 2024 році. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/vid-oboronki-ta-tsifrovikh-shlyubiv-do-nominatsii-time-pidsumki-mintsifri-u-2024-rotsi (дата звернення: 30.03.2025).
2. Водько, Ю. В. Правове забезпечення соціальної трансформації на основі використання цифрових технологій. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: матеріали наук.-практ. конф., Київ, 10 груд. 2020 р. / упоряд.: О. А. Баранов, В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ: Фенікс, 2020. С. 66.
3. Куйбіда, В. С., Карпенко, О. В., Наместнік, В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2018. № 1. С. 5 - 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3 (дата звернення: 28.03.2025).
4. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. Офіційний вісник України. 2019. № 80. Стор. 7. Ст. 2736.
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. Урядовий кур'єр. 2021. № 50.
6. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 р. № 1351-р. Урядовий кур'єр. 2025. № 17.
7. Федоров М. Збільшили ефективність у 10 разів. Як Мінцифра переходить на систему OKR – колонка Михайла Федорова. Редакція AIN.UA. URL: https://ain.ua/2025/01/24/okr-kolonka-mixaila-fedorova/ (дата звернення: 30.03.2025).
8. Цифровізація адмінпослуг: Рахункова палата провела аудит діяльності Мінцифри та Дії. Рахункова палата. URL: https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2385 (дата звернення: 31.03.2025).

Олійник Богдан
Європейський університет,
аспірант 3 року навчання
кафедри права

Зародження ідей про правотворчість та її політику в правових ученнях мислителів Стародавньої Греції

Перші світогляді уявлення про правотворчість вже виникають та обґрунтовуються в працях мислителів античного періоду. В державах стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Індія, Китай та ін.) виникають не лише перші правотворчі документи, але і обґрунтовуються уявлення про божественний характер її походження та гарантування, закріплення у законах правителів. В цей період формуються одні з ключових правових уявлень, в яких право набуває священного статусу (Стародавній Єгипет); обґрунтовується авторитет закону та його автора - правителя, який формалізує та доводить до відома підданих свою волю (Стародавній Вавилон); закон визначається таким, що має бути суворим та невідворотно діяти в державі, бути ефективним, спроможним впливати на поведінку і навіть долю людей (Стародавній Китай); поширюється ідея про божественне походження законів, їх особливий сакральний характер тощо (Стародавня Індія) тощо. Всі ці погляди згодом будуть покладені в основу наукового сприйняття правотворчості, ідей про її прогнозованість, послідовність здійснення як особливого різновиду юридичної практичної діяльності, виваженість, компетентність, що становлять основу сучасного розуміння правотворчої політики. Варто підтримати думку О.О. Суперсона про те, що зародження та розвиток перших правових актів зумовлює необхідність постійного удосконалення як практики правотворення, так і самих правотворчих актів. І в межах правових уявлень античного періоду необхідно шукати ті ідеї, які стосуються питань послідовності та відповідальності підготовки правових актів, їх ролі та значення, якості, компетентності уповноважених суб'єктів тощо. У своїй дисертаційній роботі вчений приходить до висновку про те, що «для Стародавнього Сходу важко віднайти не лише тогочасні доктринальні уявлення, але і навіть нормативно-правові акти, які б показували рівень юридичних технологій на тому етапі розвитку суспільства, то для періоду Античної Греції та Стародавнього Риму юридичні технології є значно розвиненішими. Тогочасне право мало тісний зв'язок із міфологією, релігією, мораллю, звичаями та філософією, тому і окремі античні уявлення, які стосуються технологій підготовки правових актів варто шукати в межах загальних правових учень мислителів того часу» [1, с. 34-35]. Проте, розвиток юриспруденції в античних країнах європейського континенту, насамперед в Стародавній Греції, призводить до розвитку системи правових актів та практики застосування юридико-технічного інструментарію. Тому вважаємо, що юридична технологія та техніка як явища практичного плану з'явились разом із першими законодавчими актами, судовими рішеннями та першою юридичною діяльністю, оскільки при їх створені, ухваленні, здійсненні важливо було керуватись певними принципами, неухильно дотримуватись правил та прийомів. Практика юриспруденції того часу фактично визначила зародження та подальший розвиток правових поглядів, що стосуються юридичної техніки і юридичних технологій [1, с. 32]. З такою думкою вченого варто погодитись, водночас вона цілком може бути застосована і щодо зародження перших ідей, які увійдуть до складу подальшого наукового осмислення правотворчої політики. Мова йде насамперед про природу правотворчості та її організацію, що охоплюється феноменом правотворчої політики в сучасному її розумінні. Вже в період античності піднімаються питання про суб'єктів законотворення та їх повноваження, зміст законотворення та порядок і процедури здійснення законотворчої діяльності тощо. Так, важливий внесок у подальше зародження та становлення ідей про правотворчість зробили мислителі Стародавньої Греції, якими обґрунтовано ідеї про:

- справедливість і рівність всіх перед законом, що виступає загальною політичною стратегією створення та застосування законів; їх єдиною метою є забезпечення справедливості, що є вихідною засадою людського життя (Піфагор) [2, с. 34];

- мудрість та реальність закону, витоками якого є природнє право, яке сформоване самою природою, закони якої є справедливі та спільні для всіх (Сократ) [3, с. 116–118];
- виключне значення законодавчого акту, який готується і приймається уповноваженими суб'єктами від імені держави, абсолютність системи законодавства, а саме: в державі має існувати єдина система законів та відповідати політиці держави; законодавчий процес передбачає комплекс спеціальних технік підготовки форми та змісту законодавчого акту; рівність всіх перед законом (і урядовців, і пересічних громадян), оскільки сам закон відображає загально державну ідею та закріплює загальне благо для всіх (Платон) [4, с. 85]. В цьому плані варто звернути увагу на ідею Платона, що сам законодавець має визначити і закріпити в законі загальне благо, змістом якого є середня міра у всіх державних і особистих справах. За цим критерієм Платон пропонує визначати закони як такі, що є правильні, та такі, що є неправильними, при чому неправильні закони, на думку філософа, ніколи не будуть ефективними, вони не зможуть забезпечити справедливість в суспільстві, а отже будуть ігноруватись всіма громадянами;
- вимоги, які ставляться до законодавчих актів, забезпечуючи тим самим їх ефективність. До таких вимог відносяться: загальний характер законодавчих актів, оскільки законодавчі положення мають охопити всю сферу та мати відповіді на «всі питання» в процесі їх дії; можливість використання як дозволів, так і заборон, які мають бути грамотно складені та не допускати неоднозначностей. Здобутком Арістотеля також є те, що він розглядав закон крізь призму діяльності правителя, який спроможний чітко уявляти загальне благо, його закрпілювати, і саме головне – досягати цього блага [5, с. 104]. Варто відзначити також ряд ідей, обґрунтованих філософом у своєму творі «Політика». Насамперед, філософ вперше на той час розглядає право під кутом зору такого загального явища як політика. Такий підхід дозволив з методологічної точки зору підійти до питання дослідницької діяльності шляхом поєднання політичних та правових явищ. Це відбилось і на його уявленнях про право як про офіційне політичне явище, спроможне акумулювати в собі інтереси різних людей, як істот політичних, та винайти компромісне рішення, яке задовольнить усіх [6, с. 98–99]. В цьому і полягає феномен політики, який насамперед виявляється в законотворенні. Хоча філософ ще не вживає поняття «правотворча політика», проте ним вперше взагалі поєднуються у сприйнятті та характеристиці такі інститути як право, політика та закон. У вітчизняній юридичній науці на підставі аналізу праці Арістотеля «Політика» вченими робиться цілком обґрунтований висновок про те, що «створення законодавства є складовою політики держави, тому мистецтво законодавця полягає у відображенні в законодавстві суспільного, державного ладу країни і упорядкуванні таким чином відносин в усіх сферах» [1, с. 38–39]. З точки зору політики філософ також обґрунтовує ідеї щодо змісту закону, а саме зміст його має відповідати вимогам неперсоніфікованості, бути рівним для всіх, не допускати привілеїв чи надмірних обмежень, закріплювати спільні та прийнятні для всього суспільства положення [5, с. 39] тощо.

Підбиваючи підсумки, варто відзначити, що вже в часи Стародавньої Греції мислителями не лише піднімались питання творення права та необхідності високого рівня організації такої діяльності, але й наголошувалось на необхідності встановлення ефективності такої діяльності, факторів, які на неї впливають. Тому ідеї, закладені мислителями Стародавнього Риму в частині політики, її всеосяжності в тому числі і в сфері правотворення зберігають своє важливе значення і для сучасних наукових пошуків, предметом яких є феномен правотворення, в тому числі його політична природа та сутність.

Список використаних джерел:

1. Суперсон О.О. Юридичні технології підготовки судових рішень: теоретико-правові та практичні аспекти : дис … д-ра філ. за спец. 081 «Право». Київ, 2023. 259 с.
2. The Order and the Doctrine of Pythagoras: the Order and the Doctrine. Publicado por CreateSpace, 2009. 90 p.

3. Cribiore R. Gymnastics of the Mind. Greek Education in Hellenistic and Roman Egypt. Princeton : Princeton University Press, 2005. 288 p.
4. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с.
5. Арістотель. Нікомахова етика / Переклад з давньогрецької В. Ставнюк. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
6. Арістотель. Політика (пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка). Київ : Основи, 2000. 239 с.

Панця Максим
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Децентралізовані фінанси як новий виклик для юридичної науки

У сучасному світі швидкі темпи розвитку технологій докорінно змінюють різні сфери життя, і правова наука не є винятком. Зокрема, фінансова сфера зазнає значних трансформацій під впливом децентралізованих технологій, що базуються на блокчейні. Децентралізовані фінанси (DeFi), або більше відомі всім як криптовалюти, відкривають нові можливості для економічних операцій, усуваючи посередників, вони сприяють фінансовій інклюзії та забезпечують прозорість транзакцій. Водночас їхній стрімкий розвиток створює серйозні виклики для юридичної науки та правового регулювання.

Традиційні правові системи, що розвивалися протягом століть, зазвичай засновані на централізованих підходах до фінансового регулювання. Однак DeFi, як феномен, ставить під сумнів звичні концепції державного контролю, відповідальності та правозастосування. Відсутність єдиної юрисдикції, анонімність користувачів, децентралізовані автономні організації (DAO) та алгоритмічне управління фінансовими процесами викликають нові питання щодо правового статусу таких інструментів та можливих механізмів їхнього регулювання.

Разом із цим DeFi створює і нові можливості для юриспруденції. Виникають перспективи розробки сучасних підходів до фінансового права, впровадження смарт-контрактів, адаптації міжнародного регулювання до реалій цифрової економіки. У зв'язку з цим наукові дослідження у сфері правового регулювання децентралізованих фінансів стають особливо актуальними, оскільки можуть сприяти формуванню ефективних правових механізмів для балансування між технологічними інноваціями та захистом інтересів користувачів та держав.

Децентралізація в технологіях означає відсутність централізованого контролю над системою. Її основна ідея полягає в тому, що керуючим апаратом в системі є розподілена система учасників, де функції керування та прийняття рішень належать безпосередньо кожному учаснику мережі. Основною характеристикою такої системи заключається у відсутності єдиного центру контролю, тобто жоден учасник не має повного контролю над мережою. Також до її характеристик відносять розподілені мережі, тобто інформація зберігається на безлічі вузлів (ноди в блокчейні), це забезпечує стійкість системи, ну і звісно не можна не згадати криптографічний захист - саме він гарантує безпеку та прозорість операцій.

Зазвичай, значна частина судових позовів, які подаються регуляторними органами проти криптовалютних проєктів, базується на твердженні, що такі активи є незареєстрованими цінними паперами. Це, у свою чергу, означає, що компанії, які випускають або торгують криптовалютами, можуть уникати реєстрації, податкових зобов'язань і нормативного контролю. Така ситуація призводить до фінансових ризиків, нестабільності ринку та необхідності створення нових підходів до правового регулювання цифрових активів. Основна

проблема полягає у відсутності єдиного визначення криптовалют на законодавчому рівні: одні країни класифікують їх як товар, інші — як фінансовий актив, а деякі — як засіб платежу. Це ускладнює координацію між державними органами та створює простір для судових суперечок. Саме тому необхідно розробити чітку правову базу, яка дозволить гармонізувати регулювання криптовалют та забезпечити прозорість фінансових операцій у цифрову епоху.

Одним із ключових правових прецедентів у сфері таких позовів стало судове провадження між SEC і Ripple Labs щодо статусу криптовалюти XRP. У 2020 році SEC подала позов, заявивши, що продаж XRP є незареєстрованою емісією цінних паперів. У 2023 році суд постановив, що продаж XRP на біржах не є порушенням законодавства, але прямі продажі інституційним інвесторам підпадають під регулювання цінних паперів. Це рішення стало важливим для всієї криптоіндустрії, оскільки вплинуло на підхід SEC до класифікації цифрових активів та правового статусу криптовалют [1].

Ще одним інструментом регулювання криптовалютного ринку стали біржові індексні фонди (ETF), зокрема біткоїн-ETF, схвалені у 2024 році [2]. Вони дозволили традиційним інвесторам вкладати кошти в біткоїн через регульовані фондові ринки, що значно збільшило приплив капіталу в криптоекосистему. Простими словами, коли криптовалюта отримує статус ETF, це дає їй змогу торгуватись на рівні акцій, тобто вона підлягає під відповідне регулювання, з боку відповідних органів. З одного боку, це сприяє стабілізації ринку, зменшуючи його волатильність, а з іншого — надає регуляторам додаткові механізми контролю. ETF також стали інструментом залучення великих інституційних гравців, таких як хедж-фонди та інвестиційні компанії, що впливає на загальну структуру фінансового ринку. Станом на зараз, на таких правах торгуються тільки дві найкрупніші по капіталізації, згідно з рейтингом CoinMarketCap [3] крипто проекти, такі як Bitcoin та Ethereum [4].

Оскільки розвиток децентралізованих фінансів відбувається стрімко, юридична наука має адаптуватися до нових реалій, створюючи ефективні правові механізми регулювання цифрових активів. Відсутність єдиної правової бази та різні підходи до класифікації криптовалют ускладнюють регулювання цієї сфери, створюючи правову невизначеність та ризики як для інвесторів, так і для державних органів.

Водночас розвиток DeFi відкриває можливості для вдосконалення фінансового права, зокрема шляхом впровадження смарт-контрактів, адаптації міжнародного законодавства та розробки нових регуляторних механізмів. Юридична наука має знайти баланс між свободою інновацій та необхідністю забезпечення фінансової стабільності й захисту прав учасників ринку. Формування комплексного правового підходу до DeFi стане ключовим фактором у розбудові сучасної цифрової економіки, де технології та право ефективно взаємодіятимуть у створенні безпечного та прозорого фінансового середовища.

Список використаних джерел:

1. https://tradersunion.com/ua/news/cryptocurrency-news/show/16983-ripples-high-stakes-battle-with-sec/
2. https://forbes.ua/news/sec-dozvoliv-zapusk-bitcoin-etf-pislya-desyati-rokiv-vidmov-11012024-18441
3. https://coinmarketcap.com/uk/
4. https://delo.ua/crypto/v-ssa-pogodili-zapusk-spotovix-ethereum-etf-ale-torgi-mozut-rozpocatisya-za-dekilka-tizniv-432652

Панченко Марія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Судовий прецедент: перспективи його використання в Україні

Судовий прецедент є важливим елементом правових систем багатьох країн, що застосовують систему загального права (common law) найвищого розвитку та поширення у ролі джерела права судові рішення набули у Великій Британії в епоху Середньовіччя. Важливість запровадження судового прецеденту в Україні підкреслюють О. Ф. Скакун, В. М. Шаповал, С. В. Ківалов, Є. О. Харитонов. Вони вважають, що це сприятиме правовій визначеності, уніфікації судової практики та гармонізації українського права з європейськими стандартами. У континентальній правовій традиції, до якої належить Україна, роль судового прецеденту традиційно була і залишається обмеженою, застосовується, слугуючи засобом заповнення прогалин і подолання протиріч, які існують в національних правових системах. [1, с. 160]

Розкриття різних філософсько-правових підходів, що мають неабияке значення для осмислення окремих аспектів окресленої проблематики, бачимо в працях таких вітчизняних дослідників права, як О. Костенко [2, с.72–78], С. Сливка [3, с.173–175]. Окремі теоретико-правові аспекти джерела права як явища в правовій реальності романо-германської правової сім'ї загалом висвітлюються в наукових працях українських дослідників Б. Малишева, В. Москаленка [4, с.109–112).

За визначенням – прецедент або судовий прецедент (лат. praecedens, род. відм. лат. praecedentis — те, що передує) — у системах загального права (англо-саксонських) є правилом, встановленим у попередній юридичній справі, яке є обов'язковим чи переконливим для суду при вирішенні подальших справ із подібними питаннями або фактами [5]. Правові системи загального права надають великого значення вирішенню справ відповідно до послідовних принципових правил, щоб подібні життєві факти давали схожий і передбачуваний результат. Дотримання прецеденту є механізмом досягнення цієї мети. Принцип, за допомогою якого судочинство пов'язується з прецедентами, називають лат. «stare decisis». Судова практика в юрисдикціях загального права, по суті, є сукупністю судових та інших юридичних рішень, які можна наводити надалі як прецеденти. У більшості країн, включаючи більшість європейських країн, цей термін застосовується до будь-якого набору правових рішень, які керуються попередніми рішеннями, наприклад, попередніми рішеннями урядових органів.

Деякі фахівці та науковці вважають, що Україна наближується до прецедентної системи права, хоча залишається проблема реєстрації рішень через їх розбіжності в різних регіонах. Судові прецеденти, що конкретизують закони та заповнюють правові прогалини, можуть стати важливим елементом регулювання, особливо якщо визнати рішення Конституційного та Верховного судів як такі прецеденти. Проблемою є реєстрація рішень, адже в різних регіонах країни виносять абсолютно різні рішення з одного й того ж питання. Судові прецеденти виконують значну роль у правовому регулюванні, оскільки завдяки їм конкретизуються закони, заповнюються прогалини в праві. Прихильники такого підходу вважають, що до судових актів, які містять нормативні приписи, можуть бути віднесені: рішення Конституційного Суду України; нормативні тлумачення Пленуму Верховного Суду України; рішення судів загальної юрисдикції, що скасовують дію нормативних актів; рішення судів щодо аналогії закону та права; рішення Європейського суду з прав людини. Варто додати, що в Україні функціонують кілька різновидів прецедентів: висновки Верховного Суду, так звані «квазіпрецеденти», рішення Європейського суду з прав людини, що є класичним різновидом прецеденту, а також рішення Конституційного суду України, що є прецедентами тлумачення.

Сучасна правова система України перебуває у процесі усвідомлених фундаментальних

змін, що виражається тісним зв'язком із процесами глобалізаційного характеру. Нинішні демократичні трансформації закладають в Україні основи модерної правової держави та сучасного громадянського суспільства, що потребує нового розуміння самої сутності механізму та інструментарію його правового регулювання. Водночас відбувається еволюція суспільно-політичних та соціально-економічних відносин у розвитку людської цивілізації, що має значний вплив на трансформацію сучасних правових систем. [6, с.3]

Під впливом об'єктивних зовнішніх чинників романо-германська та англо-саксонська правові системи поступово починають втрачати свою ідентичність, що найбільше відображається на поширенні судового прецеденту як необхідного елементу еволюційного розвитку правової системи нашої держави. Враховуючи особливість судового прецеденту як джерела права з можливостями більш оперативного реагування на зміну соціально-політичних умов, а також ураховуючи міжнародно-правову кон'юнктуру, до нього все частіше звертаються як до більш ефективного регулятора суспільних відносин, аніж до традиційного континентального права. Проблеми щодо визначення місця судового прецеденту як джерела права в українські правовій системі є одними з ключових для сучасної вітчизняної юриспруденції та привертають увагу цілої низки українських теоретиків права. Проте, незважаючи на значну кількість наукових доробок зазначеної теоретико-правової проблематики, серед учених немає одностайності в питаннях щодо визначення місця та ролі судового прецеденту в системі джерел права України. Історично склалося так, що розвиток вітчизняної правової системи сприяв утвердженню на теренах українських земель нормативістського підходу до праворозуміння, де нормативно-правовий акт став домінантою в системі джерел права. На другорядні позиції відійшли такі джерела права, як правовий звичай, міжнародний договір, правова доктрина, а судовий прецедент у правових доктринах узагалі подавався як «чужорідний елемент» англо-американської правової системи. Проте сьогодні в Україні, як і в інших країнах романо-германської правової сім'ї, відбувається переосмислення значимості судового прецеденту у вигляді джерела правової системи. Незважаючи на те що судовий прецедент як традиційне джерело права не є характерним для вітчизняної правової системи, з причини відсутності регламентації окремих питань правового регулювання нормативістськими актами законодавства все частіше правова практика вимагає потреби теоретико-правового підґрунтя для застосування судового прецеденту як джерела права.

Рішення Верховного Суду України, Конституційного Суду та Європейського суду з прав людини дедалі частіше використовуються як обов'язкові орієнтири для правозастосування, що свідчить про зростаючу роль судового прецеденту. Однак, відсутність належної систематизації та нормативного закріплення цього інституту створює правову невизначеність. Прецедентне право в Україні ніколи, очевидно, не посідатиме того місця серед джерел права, яке воно посідає в англосаксонській правовій сім'ї. Проте заперечувати певних його перспектив у національній правовій системі не варто. [7. С. 3-9]

Враховуючи міжнародну практику та потреби української правової системи, подальша адаптація судового прецеденту може стати ефективним механізмом удосконалення законодавства та правозастосування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М., Загальна теорія права. Київ: Ваїте. 2015. с. 160-162
2. Костенко О. Основне питання правознавства з позицій соціального натуралізму. Проблеми філософії права. Київ ; Чернівці : Рута, 2003. Т. 1. С. 72–78.
3. Сливка С. Природно-правові джерела формування позитивістської концепції. Проблеми філософії права. Київ ; Чернівці : Рута, 2003. Т. 1. С. 173–175.
4. Москаленко В. Специфіка прецедентного права Суду Європейського Співтовариства. Актуальні проблеми державного управління. 2005. № 3(26). С. 109–112.
5. Pattinson, Shaun D (1 березня 2015). The Human Rights Act and the doctrine of precedent. Legal

Studies (англ.). 35 (1): 142—164. doi:10.1111/lest.12049. ISSN 1748-121X.
6. Стецюк, Б., «Судовий прецедент, як джерело права....» – «Правовий часопис Донбасу», №1(182), 2023, с.3
7. Козюбра М., Наукові записки. Том 26. Юридичні науки. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтегральних процесів. Київ. 2004. С. 3-9

Панько Володимир
Національний університет оборони України,
ад'юнкт 2 року навчання
кафедри військового права та правоохоронної діяльності

Кодифікація військового законодавства України: концептуальні засади та шляхи розвитку з урахуванням досвіду Італійської Республіки

Військове законодавство України є складовою частиною національного законодавства України, яке важливістю предмета регулювання займає провідне місце в системі законодавства України, взаємодіючі і доповнюючи норми інших галузей системи права (адміністративного, конституційного, міжнародного, земельного, житлового, фінансового, господарського та інших). На цей час військове законодавство України складається з більше 950 нормативно-правових актів, серед яких понад 40 законодавчих актів. На законодавчому рівні основу військового законодавства України складають 4 кодифікаційні акти (Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [1], Статут внутрішньої служби Збройних Сил України [2], Стройовий статут Збройних Сил України [3], Дисциплінарний статут Збройних Сил України [4]), які регулюють окремі групи військових правовідносин з питань організації, несення військової служби, дисциплінарної відповідальності військовослужбовців.

Досвід правозастосування багатьох норм згаданих кодифікаційних актів в умовах збройної агресії засвідчив потребу у пошуку альтернативних сучасних шляхів удосконалення, кодифікації військового законодавства. Пріоритетним залишається завдання Глави держави, визначене в Указі Президента № 837/2019 "Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави" [5], щодо необхідності підготовки пропозицій з питань кодифікації законодавства у сфері оборони.

На мою думку під кодифікацією військового законодавства України слід розуміти спосіб систематизації законодавства, який полягає у змістовній трансформації, переробці, взаємоузгодженні і об'єднанні в єдиному кодифікованому акті певної групи нормативних приписів, пов'язаних спільним предметом правового регулювання з питань: організації оборони держави, воєнної безпеки; забезпечення всебічної діяльності і реалізації повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил, Головнокомандувача Збройних Сил, Міністерства оборони, Збройних Сил України (Генерального штабу, видів, родів військ Збройних Сил, інших органів військового управління, військових частин, установ, організацій), інших військових формувань, оборонно-промислового комплексу (державних підприємств), інших складових сектору безпеки і оборони, які виконують або залучені до виконання завдань по забезпечення належного рівня обороноздатності, захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості української держави; визначення правового статусу військовослужбовців Збройних Сил, працівників (державних службовців) Збройних Сил, їх всебічного забезпечення, реалізації ними повноважень, порядку проходження ними військової служби (державної служби); юридичного механізму і особливостей юридичної відповідальності (дисциплінарної, матеріальної (цивільної), адміністративної, кримінальної) військовослужбовців, працівників (державних службовців) Збройних Сил за вчинення правопорушень, пов'язаних з виконанням ними функціональних (службових) обов'язків, а також інших правовідносин, які пов'язані з виконанням військовослужбовцями покладених на

них функцій і завдань. Таке впорядкування нормативних приписів у складі нормативних актів слід супроводжувати з їх змістовною переробкою шляхом визнанням такими, що втратили чинність, одних і одночасними прийняттям нових [6].

В Україні варто враховувати позитивний досвід провідних європейських країн, які успішно завершили нормотворчий процес кодифікації національного військового законодавства. Серед провідних європейських країн, які є членами Північноатлантичного договору, у якій проведено комплексну правотворчу роботу по кодифікації військового законодавства, належить Італійська Республіка. Ця країна підписала Вашингтонський договір 04.04.1949 [7] і є однією з 12 країн-засновників Північноатлантичного договору. За результатами кодифікації військового законодавства 15 березня 2010 було прийнято Військовий кодекс Італійської Республіки (Codice dell'ordinamento militare) [8]. Цей кодифікаційний акт набрав чинності 10 жовтня 2010 року і врегулював більшість правовідносин з питань організації оборони, функціонування збройних сил Італійської Республіки.

За обсягом Військовий кодекс Італійської Республіки [8] складається з дев'яти книг (libro), до яких включено 2272 статей. Кожна книга кодифікованого акту складається з таких структурних елементів як: розділи (titolo), глави (capo), секції (sezione), окремі секції мають частини (parte), статті (articoli). Кожна стаття складається з параграфів (comma), абзаців (lettere).

Прийняття Військового кодексу Італійської Республіки [8] дозволило:

здійснити перегляд значного масиву актів військового законодавства Італії, які були прийняті продовж 125 років (з 1885 р. по 2010 р.). У зв'язку із набранням чинності цим актом: втратили чинність 1085 основних (первинних положень) законодавчих актів військового законодавства Італії; допущено пряме скасування 394 підзаконних актів. При цьому, окремі акти проголошені такими, що залишаються чинними, серед них 36 законодавчих актів, виданих з 1922 р. по 1995 р., 12 підзаконних актів, виданих з 1938 р. по 2006 р.

вирішити низку проблемних питань, врегулювати широкий спектр взаємопов'язаних між собою військових правовідносин, які стосуються одного і того предмету правового регулювання. Серед завдань, які потребували вирішення у зв'язку з прийняттям кодифікованого акту, провідне місце займає включення до нього норм, які комплексно регулюють проведення реформи італійських збройних силах на наступні 20 роки (з жовтня 2010 по грудень 2030), а саме визначено: чисельність Італійської армії; чисельність посад осіб генеральського, офіцерського складу; поетапне скорочення особового складу до 31.12.2030; перелік органів військового управління, які скорочуються (переформовуються) у різні періоди; питання перепідготовки, підвищення кваліфікації особового складу; заходи щодо перспективного присвоєння військових звань; організацію навчання; питання посилення соціального захисту у зв'язку з реформуванням, а також низку інших важливих питань, які забезпечують обороноздатність Італії.

Детальне висвітлення актуальних аспектів, порівняльно-правовий аналіз кодифікації військового законодавства України та Італійської Республіки, викладено у авторській науковій статті "Кодифікація військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз" [6].

Варто погодитися з думкою Павла Богуцького, що проблемним питанням, яке потребує свого вирішення, є систематизація військового законодавства, розробка і прийняття єдиного кодифікованого акту з питань правового регулювання військових і цивільно-військових відносин [9, с. 116].

Отже, перспективний варіантом подальшої кодифікації військового законодавства України, побудови нової концепції розвитку військового законодавства України, є розробка саме проекту Військового кодексу України з урахуванням у ньому позитивного досвіду правотворчої роботи провідних європейських країн, до яких належить Італійська Республіка.

Висновок: Військове законодавство України потребує подальшого удосконалення

шляхом кодифікації. Під час кодифікації військового законодавства України доцільно враховувати позитивний досвід Італійської Республіки. Оптимальним варіантом для подальшої кодифікації військового законодавства України є розробка проекту Військового кодексу України.

Пропозиції: Врахувати позитивний досвід Італійської Республіки під час кодифікації військового законодавства України. Продовжити наукове дослідження актуальних теоретико-правових питань кодифікації військового законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 550. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14 (дата звернення: 15.03.2025).
2. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 548. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14 (дата звернення: 15.03.2025).
3. Про Стройовий статут Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 549. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14 (дата звернення: 15.03.2025).
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 551. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14 (дата звернення: 15.03.2025).
5. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08 лист. 2019 р. № 837. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019 (дата звернення: 15.03.2025).
6. Панько В.М. Кодифікація військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія "Право". 2025, Вип. 87. Част. 1. С. 95 – 104.
7. Північноатлантичний договір : Міжнародний договір від 04 квіт. 1949 р. URL: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm (дата звернення: 15.03.2025).
8. Codice dell'ordinamento militare. 15 marzo 2010. URL: http://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2010-05-08&atto.codiceRedazionale=010G0089&atto.articolo.numero=0&atto.articolo.sottoArticolo=1&atto.articolo.sottoArticolo1=0&qId=e32fed82-9878-4a4d-923d-889d28ae5752&tabID=0.23301626093623629&title=lbl.dettaglioAtto (дата звернення: 15.03.2025).
9. Богуцький П.П. Право національної безпеки та військове право : сучасні виклики : навчальний посібник / П.П. Богуцький ; Державна наукова установа "Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України". – Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 252 с.

Пахолок Анна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"

Штучний інтелект у діяльності органів публічної влади: зарубіжний досвід та перспективи впровадження в Україні

Поширення цифрових технологій у системі діяльності органів публічної влади у світі набуває активного розвитку. Однією з таких технологій є штучний інтелект. Не є винятком і Україна, зокрема у 2019 році Україна приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту, в яких передбачені пропозиції для тих, хто розробляє політику, що стосується національної політики та міжнародного співробітництва для існування штучного інтелекту, а саме: сприяння розвитку цифрової екосистеми для штучного інтелекту; формування сприятливого політичного середовища для

штучного інтелекту тощо. Крім того, у грудні 2020 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні № 1556-р (далі – Концепція), в якій визначено, що однією з пріоритетних сфер, в якій реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту, є публічне управління. Ця Концепція відіграє важливу роль, оскільки визначає мету, принципи розвитку технологій штучного інтелекту в Україні, а також сфери, де їх впровадження є доцільним, і проблеми, які необхідно вирішити для досягнення цієї мети. Серед сфер, де концепція вбачає доцільним застосування штучного інтелекту, виділяються: освіта та професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, правове регулювання, етика та правосуддя.

Насамперед необхідно розпочати з того, що штучний інтелект (далі – ШІ) у науковій літературі визначається як сукупність теорій і технологій, які дозволяють імітувати по-різному інтелект людини. Штучний інтелект (автоматизована система самонавчання) в загальному розумінні є цифровою програмою, що функціонує і адаптується на основі заданих алгоритмів, що виробляють машинне мислення.

В Україні штучний інтелект почав впроваджуватися в роботу органів публічної влади відносно нещодавно. Основні напрями його застосування включають автоматизацію адміністративних процесів, аналіз великої кількості даних для ухвалення рішень, а також покращення взаємодії з громадянами через чат-боти та інші цифрові сервіси. Використання ШІ сприяє прискоренню обробки документів і запитів, підвищенню точності виконання адміністративних процедур. Аналітичні можливості ШІ дозволяють прогнозувати соціально-економічні тенденції, що допомагає ефективніше планувати бюджети та реалізовувати соціальні програми. Крім того, впровадження ШІ у вигляді чат-ботів значно спрощує громадянам доступ до послуг без потреби відвідувати державні установи, що зменшує навантаження на працівників і скорочує черги [1].

Одним із яскравих прикладів інтеграції ШІ є платформа «Дія», яка використовує його для автоматизованої обробки звернень громадян і надання адміністративних послуг онлайн. Завдяки чат-ботам користувачі можуть дізнатися розмір пенсії, перевірити статус реєстрації транспортного засобу, отримати довідку про місце проживання тощо. Крім того, органи публічної влади активно застосовують ШІ для аналізу великих масивів даних з різних джерел [2].

Штучний інтелект є пріоритетним напрямом світових інновацій, бо його застосування надає переваги у сфері державного управління, цифрової економіки, науки, технологій, освіти, промисловості та підприємництва. В індексі готовності до впровадження ШІ (Oxford AI Readiness Index 2023) Україна посіла 60-те місце серед 193 країн, що свідчить про значний потенціал країни у сфері цифрової трансформації. Як зазначає Наталія Алюшина, публічна служба є ключовою ланкою забезпечення соціального, політичного та економічного розвитку, а впровадження ШІ має відбуватися в інтересах суспільства [3].

Важливим аспектом є етичні та правові питання використання ШІ. У березні 2021 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив «Декларацію про етику і захист даних в штучному інтелекті», яка закликає дотримуватися етичних норм при застосуванні відповідних алгоритмів AI (Declaration by the Committee of Ministers, 2021). Аналогічні стратегії щодо регулювання ШІ були ухвалені в таких країнах, як Данія, Китай, Канада, Франція (National Strategy, 2019; Notice of the State Council Issuing, 2017; Pan-Canadian Artificial, 2018; Stratégie nationale, 2018). ООН також приділяє значну увагу цьому питанню, наголошуючи, що розвиток ШІ має відповідати принципам прав людини, а люди повинні зберігати розуміння та контроль над його механізмами [4].

У світі вже існує чимало прикладів успішного використання ШІ в державному управлінні. Країни ЄС розробляють загальні стандарти щодо етичного застосування ШІ, зокрема через Генеральний регламент із захисту даних (GDPR) та Європейську стратегію штучного інтелекту.

Естонія є лідером у сфері цифрового урядування: тут ШІ використовується для

автоматизації надання послуг і взаємодії з громадянами. Запроваджена система електронного громадянства (e-Residency) дає змогу резидентам та нерезидентам отримувати доступ до державних послуг онлайн. ШІ допомагає зменшити бюрократію, пришвидшити виконання адміністративних процедур і підвищити точність обробки запитів. Також у країні активно застосовуються блокчейн-технології для забезпечення прозорості даних [5].

У Канаді застосування штучного інтелекту для аналізу даних допомагає органам публічної влади ефективно реалізовувати соціальні програми. Це сприяє більш раціональному розподілу ресурсів і підвищенню якості обслуговування. Крім того, ШІ використовується для прогнозування потреб у соціальних послугах, що дає змогу краще планувати бюджети та ефективніше розподіляти ресурси. У сфері охорони здоров'я ШІ допомагає в аналізі медичних даних, що сприяє ранньому виявленню захворювань та розробці персоналізованих методів лікування для пацієнтів [5].

Місто Нью-Йорк (Сполучені Штати Америки) є прикладом успішного використання GovTech та ШІ для управління містом. Завдяки аналізу великих обсягів даних муніципалітет оптимізує міські ресурси, покращує надання послуг та прогнозує надзвичайні ситуації. Використання штучного інтелекту дозволяє швидко реагувати на нові виклики, аналізувати інформацію та запроваджувати ефективні рішення [4].

Німецький Центр громадських інформаційних технологій (ÖFIT) провів дослідження, в якому виділено чотири сценарії інтеграції штучного інтелекту в публічне управління:

В першому сценарії ШІ активно використовують у всіх сферах публічного управління, що призводить до підвищення ефективності. Штучний інтелект приймає основні рішення, але є процедура їх перегляду висококваліфікованими чиновниками, які мають спеціальну освіту. Дані є відкритими, і уряд має до них повний доступ. Популярність такого підходу серед населення висока, проте цей сценарій створює серйозне навантаження на політичні механізми країни.

Другий сценарій передбачає впровадження ШІ в умовах економічної кризи, коли потрібно скорочувати витрати. Чиновників стає менше, а основні завдання виконують зовнішні підрядники. У такому випадку ШІ не приймає важливих рішень, а лише надає рекомендації, проте чиновники несуть відповідальність за відхилення від цих рекомендацій, що зменшує ймовірність відмови від рішень, запропонованих машиною. Це сприяє значній економії бюджету, однак може призвести до диктату штучного інтелекту та зростання соціального невдоволення.

Третій сценарій орієнтований на використання ШІ для підвищення потенціалу держави, враховуючи як економічні, так і соціальні фактори. В залежності від конкретної сфери, рішення можуть приймати як людина, так і машина. Впровадження ШІ відбувається поступово, і на публічній службі працюють висококваліфіковані фахівці. Доступ до даних суворо контролюється, але уряд має широкі повноваження. Населення підтримує використання ШІ, оскільки має механізми контролю за його функціонуванням і можливості взаємодії з урядом.

Четвертий сценарій передбачає повільне впровадження ШІ лише для вирішення конкретних завдань, для яких забезпечено належне збирання даних і міжвідомчу співпрацю. В цілому публічна служба залишається незмінною, і рівень використання ШІ залишається на низькому рівні [4].

Отже, застосування ШІ в діяльності органів публічного управління має значний потенціал для підвищення ефективності та якості послуг для громадян. Україна поступово впроваджує світові практики, однак подальший розвиток потребує інтенсивного застосування сучасних технологій. Зарубіжний досвід може стати основою для адаптації найкращих рішень.

Список використаних джерел:

1. Бацман Ю.В., Толкуща К.Р., Ковтун М.С. Використання штучного інтелекту в публічному адмініструванні. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. No 4. С.338–341. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/79 (дата звернення: 27.03.2025)

2. Авдєєва Т. Дії та Мрії: штучний інтелект у публічному секторі. Аналітичнедослідження. ГО «Лабораторія цифрової безпеки». 2024. С 5. URL: https://dslua.org/wp-content/uploads/2024/02/Mrii_ta_dii_kopiia.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
3. Національне агентство України з питань державної служби - Голова НАДС: Публічна служба потребує застосування алгоритмів ШІ для оптимізації управлінських процесів та забезпечення нової якості послуг для громадян. URL: https://nads.gov.ua/news/holova-nads-publichna-sluzhba-potrebuie-zastosuvannia-alhorytmiv-shi-dlia-optymizatsii-upravlinskykh-protsesiv-ta-zabezpechennia-novoi-iakosti-posluh-dlia-hromadian (дата звернення: 27.03.2025).
4. Магиляс Ю., Корсун В., Миргородська М. Пріоритетні напрямки впровадження штучного інтелекту в публічне управління. Public administration aspects. 2023. Т. 11, № 4. С. 97–103. URL: https://doi.org/10.15421/152358 (дата звернення: 27.03.2025).
5. Ільїна А. Штучний інтелект в діяльності органів публічної влади: український та закордонний досвід. Національні інтереси України. 2024. № 2(2). URL: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2(2)-380-393 (дата звернення: 27.03.2025).

Поліщук Дар'я
Сумський державний університет,
студентка 3 курсу ОС "Бакалавр"

Використання ШІ та дронів у збройному конфлікті: виклики для національного законодавства та міжнародного права

У сучасному світі, де технологічний прогрес стрімко змінює всі сфери життя, оборонний сектор не є винятком. Нові технології, такі як дрони, штучний інтелект та кібероперації, стають ключовими елементами військової стратегії, визначаючи майбутнє збройних конфліктів. Війна в Україні стала яскравим прикладом того, як сучасні технології можуть змінити хід бойових дій. У зв'язку з цим, актуальність дослідження сучасних технологій в оборонному секторі є беззаперечною.

Штучний інтелект (ШІ) все частіше використовується у військовій сфері для підвищення ефективності та точності польових операцій, прогнозного аналізу та логістики, зокрема здатність обробляти великі обсяги даних у режимі реального часу та автономно навчатися робить ШІ великим потенціалом у сфері оборони та національної безпеки. Однак його використання також викликає значні етичні та правові проблеми, такі як прозорість у прийнятті рішень і відповідальність у разі помилок або супутнього збитку [2, с. 309].

ШІ вже використовується в автономній зброї, кібероперациях і нагляді [1]. Він все швидше і швидше заполоняє цей світ і впливове американське видання National Defense Magazine, що висвітлює розвиток військово-промислового комплексу США, оцінило конфлікт в України як «живу лабораторію для війни штучного інтелекту» [5]. Це твердження не здається перебільшенням, оскільки Росія активно використовує безпілотники КУБ-БЛА та «Ланцет» [6].

Варто зазначити, що розвиток технологій потребує належної правової рамки. Так, 14 червня 2017 р. Кабінет Міністрів України затвердив Основні напрями розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період [7]. Пріоритетними вони вважають роботу в напрямку штучного інтелекту та робототехніки. Зокрема, передбачається створення серії базових платформ дистанційного керування для встановлення бойових модулів та спецобладнання, розробка та виробництво модулів озброєння для установки на робототехнічні комплекси, розробка універсальних блоків для інтеграції в будь-які наземні зразки техніки для перетворення них в безекіпажні з можливістю безпечного прийому (передачі) інформації від автоматизованих систем управління, розроблення та оснащення військових частин уніфікованими безпілотними авіаційними комплексами [4, с.620].

Враховуючи сучасний стан розвитку технологій ШІ, міжнародне співтовариство вирішило про необхідність підтримувати певний рівень контролю людини. Зокрема, Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію і верховенство права передбачає низку принципів використанні ШІ, таких як гідність людини та особиста автономія, прозорість та нагляд, підзвітність і відповідальність, рівність і недискримінація, приватність і захист персональних даних, надійність і безпечні інновації. Зокрема, стаття 9 Конвенції передбачає, що кожна Сторона вживає або підтримує заходи для забезпечення підзвітності та відповідальності за несприятливий вплив на права людини, демократію та верховенство права в результаті діяльності в рамках життєвого циклу систем штучного інтелекту [8].

Відтак на Гаазькому саміті 2023 року США зробили політичну декларацію про міжнародну підтримку у сфері штучного інтелекту. Серед 12 пунктів декларації США найважливішим є те, що використання штучного інтелекту у військових цілях узгоджується з міжнародним правом і передбачає «збереження контролю людини та участь у всіх діях, критичних для прийняття рішень про застосування ядерної зброї» [3, с.788].

Українська Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні передбачає використання систем ШІ у сферах командування та управління; озброєння та військової техніки; збору та аналізу інформації під час ведення бойових дій; аналізу/розвідки, підтримки проведення розвідувальних заходів, обробки картографічної інформації; протидії кіберзагрозам у сфері оборони; імітаційного та когнітивного моделювання бойової обстановки; когнітивного аналізу спроможностей військових підрозділів [9].

Активна дискусія щодо автономних систем озброєнь в міжнародному гуманітарному праві триває давно, але повномасштабне російське вторгнення до України в 2022 році поставило це питання з такою гостротою, до якого наука міжнародного права виявилася неготовою [4, с.621]. Проте варто зауважити, що ШІ важко контролювати з трьох основних причин: це технологія загального призначення; це технологія, що швидко розвивається; і важко перевірити, чи обидві сторони дотримуються угоди [3, с.789].

Такий напрямок використання ШІ як Operational Al передбачає використання штучного інтелекту у зброї, що працює в динамічних і наступальних середовищах, щоб підвищити ефективність їх використання та звести до мінімуму участь людини. Для України ця категорія є пріоритетною, оскільки дозволяє забрати бійців з передової, що в нинішніх реаліях гарантує захист їхнього життя. Та й загалом за прогнозом військових аналітиків найближчим часом слід очікувати стрімкого розвитку двох перспективних концепцій військового застосування ШІ: технологія роїв та системи ситуаційної обізнаності [3, с.788].

Активні дебати стосовно автономних систем озброєння в міжнародному гуманітарному праві тривають вже досить довго, але повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році актуалізувало це питання настільки гостро, що юридична наука не змогла своєчасно на це відреагувати. Мова йде, перш за все, про гарантування дотримання основоположних принципів міжнародного гуманітарного права, як-от розрізнення та пропорційності.

Зокрема, дослідники наголошують, що хоча розширені можливості штучного інтелекту з обробки даних теоретично можуть підвищити точність націлювання, існує ризик того, що зміщення в даних можуть призвести до помилкової ідентифікації. Цей ризик особливо гострий для автономних систем зброї, де неправильна класифікація може призвести до прямих атак на цивільних осіб або цивільні об'єкти. Оцінка пропорційності також стає складнішою завдяки системам штучного інтелекту, які можуть оцінювати величезні обсяги даних, щоб оцінити баланс між військовою перевагою та потенційною шкодою для цивільних. Однак «чорна скринька» багатьох моделей штучного інтелекту ускладнює пояснення або перевірку цих розрахунків, що ускладнює прийняття рішень і підриває підзвітність. Принцип пересторог також стикається з власними проблемами. Системи підтримки прийняття рішень на основі ШІ можуть допомогти, забезпечуючи оцінку ризиків у реальному часі та цільову перевірку. Однак ризик «упередженості автоматизації», коли люди-оператори можуть надмірно покладатися на результати ШІ без належної критичної оцінки, становить значну перешкоду [10].

Розвиток цих технологій породжує низку комплексних питань правового, політичного і морально-етичного спрямування. Додаткову складність створює швидка еволюція технологій: норми, сформульовані для однієї системи чи типу систем, можуть виявитися неадекватними для інших. Потребує розробки нових, цілісних підходів до юридичного регулювання використання АСО у збройних конфліктах [4, с.621].

Отже, ця проблема вже набула практичного значення, зокрема і для України, яка вже активно застосовує у збройному конфлікті безпілотні літальні апарати та дистанційно керовані види зброї, що є перехідними технологіями на шляху до повноцінно автономних систем. Відтак, ми пропонуємо розробку рамкового документа, який би, покладаючись на загальні принципи міжнародного гуманітарного права, встановлював правила використання ШІ технологій у сфері оборони.

Список використаних джерел:

1. Defence technologies. Time to Think Big Again. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/defence-technologies-time-think-big-again_en (date of access: 02.04.2025)
2. Jairo Eduardo Márquez-Díaz. Benefits and Challenges of Military Artificial Intelligence in the Field of Defense. Computación y Sistemas. 2024. Vol. 28, no. 2. P. 309–323. URL: https://www.scielo.org.mx/pdf/cys/v28n2/2007-9737-cys-28-02-309.pdf (date of access: 02.04.2025)
3. Федчук, Т. Ю. Контроль дотримання норм міжнародного гуманітарного права при використанні зброї керованої штучним інтелектом. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. С. 785–791. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.129 (дата звернення: 02.04.2025)
4. Меликов, Р. Г. Застосування автономних систем озброєння під час російсько-української війни: нові виклики міжнародному гуманітарному праву. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 619–622. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/145 (дата звернення: 02.04.2025)
5. Fontes R., Kamminga J. Ukraine: ALiving Lab for AI Warfare. National Defence Magazine. URL: https://www.nationaldefensemagazine. org/articles/2023/3/24/ukraine-a-living-lab-for-ai-warfare (date of access: 02.04.2025)
6. Калкиш, К. Безпілотник КУБ – технічні характеристики, ціна та бойова ефективність БЛА. URL: https://suprotyv.com/bpla/kub/ (дата звернення: 02.04.2025)
7. Про схвалення Основних напрямів розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398-2017-p#Text (дата звернення: 02.04.2025)
8. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law : Framework Convention of 05.09.2024 no. 225. URL: https://rm.coe.int/1680afae3c (date of access: 02.04.2025)
9. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text (дата звернення: 02.04.2025)
10. When AI Meets the Laws of War. IE Insights. IE Insights. URL: https://www.ie.edu/insights/articles/when-ai-meets-the-laws-of-war/ (date of access: 02.04.2025).

Прокопенко Аліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірантка 4 року навчання
кафедри адміністративного права та процесу

Перспективи здійснення досудового врегулювання адміністративних спорів засобами електронної взаємодії в Україні

Вступ. В умовах тривалої агресивної повномасштабної війни російської федерації та періоду пандемії коронавірусної хвороби Україна успішно реалізовує потенціал «цифрової держави». Розширення сфери використання інформаційних технологій та штучного інтелекту вплинуло на більшість сфер життя суспільства, у тому числі на сферу публічного адміністрування. Наразі значна частка державних послуг та сервісів місцевої влади переведена у режим електронного урядування. Зокрема, такі механізми реалізовано щодо надання адміністративних послуг, у тому числі щодо отримання дозвільних документів, функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи судової влади ("ЄСІТС"), ведення військового обліку, виконання завдань мобілізації та бронювання працівників від проходження військової служби, доступу до частини державних реєстрів та отримання необхідних витягів.

Так, разом з цим виникає об'єктивна необхідність і у запровадженні електронних засобів досудового вирішення спорів. Національне законодавство потребує змін щодо імплементації електронної взаємодії сторін при досудовому вирішенні зокрема й адміністративних спорів. Адже наразі одним із ключових завдань як законодавця, так і державних інституцій є пошук шляхів для врівноваженого та ефективного функціонування судової системи, зокрема в частині саме роботи адміністративних судів, на які покладено вирішення левової частки спорів, що містять публічний інтерес.

Питання запровадження електронних засобів вирішення спорів активно досліджується як вітчизняними, так і іноземними вченими-правниками протягом останніх років. Так, зокрема, Василина Н. В. описує основні тенденції вирішення спорів з допомогою ІТ-платформ та інших електронних засобів взаємодії, робить висновок про те, що процедура онлайн-урегулювання спорів ("ODR") наразі знаходиться на стадії запровадження як в Україні, так і за кордоном; невирішеним є питання щодо механізму виконання рішень за результатами ODR [1]. Голубєва Н. Ю. наводить основні переваги та успіхи використання ресурсів та платформ ODR, що працюють в зарубіжних країнах ("eBay", "Belmed", "CMC", "Demander Justice", "Youstice") [2]. Бондаренко-Зелінська Н. Л. у своєму дослідженні констатує, що онлайн-врегулювання спорів не є особливою окремою процедурою, а є так званим інструментом поєднання класичних способів альтернативного вирішення спорів та інформаційно-цифрових технологій, або такий спосіб врегулювання спору також може застосовуватися і в контексті проведення судового процесу [3]. Так, правники в Україні наразі мають деякі напрацювання у сфері електронного врегулювання спорів, однак саме процедури досудового врегулювання спорів засобами електронної взаємодії досі не знайшли ані доктринального обґрунтування, ані законодавчого закріплення.

Метою цього дослідження є розгляд окремих аспектів застосування засобів електронної взаємодії при здійсненні публічного адміністрування в Україні, а також обґрунтування їх впровадження саме при досудовому врегулюванні адміністративних спорів.

Результати. Насамперед, слід звернутися до чинного законодавчого підґрунтя щодо застосування в Україні засобів електронної взаємодії при наданні публічних послуг та вирішенні спорів. Наразі ми можемо виокремити декілька основних досягнень, що сприяють здійсненню проваджень у публічно-правовій сфері, в т. ч., наданню адміністративних послуг та вирішенню спорів, засобами інформаційних технологій:

і. Функціонування підсистеми «Електронний суд» в межах ЄСІТС

Підсистема ЄСІТС «Електронний суд» забезпечує можливість обміну процесуальними документами, письмовими та електронними доказами між судом та учасниками судового процесу, між користувачем цієї підсистеми та Вищою радою правосуддя, а також отримання інформації про стан і результати розгляду таких документів [4].

ii. Розгляд судових справ у режимі відеоконференції

Відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та процесуального законодавства України ЄСІТС забезпечує, серед іншого, можливість учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в режимі реального часу (за умови реєстрації учасників в Електронному кабінеті) [5]. Підсистема відеоконференцзв'язку ЄСІТС забезпечує відео- та звукозапис судових засідань, резервування залів судових засідань, можливість подання учасниками справи під час проведення судового засідання в режимі відеоконференції документів; можливість користувачам брати участь у засіданнях інших органів та установ системи правосуддя в режимі відеоконференції [4].

iii. Створення, подання та отримання документів під час надання адміністративних послуг та інших проваджень за допомогою порталу Дія

Портал Дія має такі функціональні можливості як, зокрема, щодо завантаження, заповнення та подання заяв, звернень, запитів та інших документів засобами Порталу Дія до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ або організацій, що належать до сфери їх управління. Портал Дія забезпечує електронну інформаційну взаємодію між системами державних електронних ресурсів та органів виконавчої влади, суб'єктів розгляду звернень, електронної ідентифікації. Портал Дія здійснює обробку персональних даних користувачів, забезпечує доступ посадових осіб та працівників органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та інших державних органів до інформації щодо автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків; проведення відеоконференцій в режимі реального часу, використання технологій штучного інтелекту [6].

З квітня 2024 року в Україні з допомогою Порталу Дія доступна навіть державна реєстрація шлюбу в електронній формі за умови проходження успішної електронної ідентифікації заявників та автентифікації з використанням електронного підпису; державна реєстрація шлюбу в електронній формі та індивідуальний обряд реєстрації проводяться засобами Порталу Дія шляхом участі у відеоконференції заявників та працівника відділу державної реєстрації актів цивільного стану в режимі реального часу та перегляду відеоконференції іншими особами, яким надано інформацію про спосіб підключення до відеоконференції [7].

Інший актуальний приклад надання публічних послуг через Портал Дія – бронювання військовозобов'язаних працівників. З 1 грудня 2024 року така процедура здійснюється *виключно* засобами електронної взаємодії, без подачі паперового пакету документів до відповідних органів військового управління [8].

iv. Проведення засідання комісії з розгляду адміністративної скарги з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

Засідання комісії з розгляду скарг адміністративного органу у порядку процедури адміністративного оскарження може бути проведено в режимі відеоконференції з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; скаржник може бути присутнім на вказаному засіданні [9].

v. Надання публічних електронних послуг

Якщо законодавством для отримання електронної публічної послуги вимагається подання документів та інформації, що міститься в інформаційно-телекомунікаційних системах, вони не подаються окремо, а в заяві про надання електронної публічної послуги зазначаються відомості, необхідні для надання такої послуги; далі суб'єкт надання публічної послуги отримує таку інформацію самостійно; при цьому здійснюється електронна ідентифікація фізичної особи, яка подає такі документи, з використанням електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису [10].

Вказані приклади вирішення спорів та надання публічних послуг засобами електронної взаємодії наштовхують до запровадження ідеї щодо урегулювання адміністративних спорів у декількох категоріях засобами електронної взаємодії з метою розвантаження судової системи. Це прискорить процес урегулювання адміністративного спору у декілька десятків разів та заощадить додаткові час, кошти та людські ресурси. Наприклад, слід було би розглянути запровадження такої послуги як досудове урегулювання адміністративного спору додатково до переліку інших послуг на Порталі Дія. Зокрема, пропонуємо почати із вирішення податкових спорів засобами електронної взаємодії (тим паче, що для Державної податкової служби вже зараз передбачено здійснення повноважень, які можуть бути реалізовані в електронній формі за допомогою засобів електронного зв'язку). Особа зможе подати заяву із замовленням послуги через Портал Дія, завантажити необхідні документи (докази), отримувати результати розгляду прямо в кабінет Порталу Дія, брати участь у засіданні з вирішення спору з податковим органом у режимі відеоконференції через Портал Дія (за необхідності), отримувати результат вирішення спору через Портал Дія. Це дозволить, наприклад, уникнути зайвих формальностей при врученні офіційних документів та остаточного рішення у справі, за умови, наприклад, визнання їх доставки в додаток «Дія» належним врученням. Інші переваги запровадження таких механізмів передбачають легку доступність для учасників провадження, зокрема зважаючи на окремі незручності призначення традиційного засідання у приміщенні податкового органу під час режиму воєнного стану чи інших особливих обставин учасників справи (хвороба, перебування в іншому населеному пункті тощо).

Висновки. Враховуючи сучасні тенденції застосування засобів електронної взаємодії при наданні публічних послуг, у тому числі й адміністративних, а також при вирішенні адміністративних справ у судах, доцільно поступово впроваджувати такі засоби і при досудовому вирішенні адміністративних спорів (адміністративному оскарженні, консиліації, вирішенні справ адміністративними комісіями або іншими органами, що функціонують при суб'єктах владних повноважень). Такі кроки дозволять не лише зменшити потік справ до судів, але й полегшити учасникам справ сам процес досудового урегулювання.

Список використаних джерел:

1. Василина, Н. В. Перспективи впровадження онлайн-урегулювання спорів в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право / гол.ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2019. Т. 1. Вип. 55. С. 114–117
2. Голубєва, Н. Ю. Онлайн вирішення спорів (odr): переваги та недоліки. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2021. С. 5-9.
3. Бондаренко-Зелінська, Н. Л. Врегулювання правових спорів онлайн: поняття та сутність, стан впровадження в Україні. Вісник Національної академії правових наук України. - Харків: Право, 2023. т. 2023. Т. 30. № 1.- С.213-226. https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-1-213
4. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 : станом на 5 вересня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення: 23.03.2025)
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 8 лютого 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 23.03.2025)
6. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Єдиного державного порталу адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137 : станом на 13 березня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-п#Text (дата звернення: 23.03.2025)

7. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення державної реєстрації шлюбу в електронній формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 № 345. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-2024-п#Text (дата звернення: 23.03.2025)
8. Деякі питання реалізації положень Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 № 76 : станом на 6 березня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-п#Text (дата звернення: 23.03.2025)
9. Про затвердження Примірного положення про комісію з розгляду скарг: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 420. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-2023-п#Text (дата звернення: 23.03.2025)
10. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX : станом на 2 вересня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text (дата звернення: 23.03.2025)

Проскурня Владислав
Сумський державний університет,
аспірант 3 року навчання
кафедри адміністративного, господарського права та
фінансово-економічної безпеки

Цифрова трансформація як засіб підвищення відкритості судової системи в умовах надзвичайного стану

У період воєнного стану в Україні цифрова трансформація стає важливим інструментом для забезпечення відкритості та доступності судової системи. Впровадження цифрових технологій у судочинство є не лише сучасним трендом, а й необхідною умовою для реалізації права громадян на доступ до правосуддя в умовах екстремальних обставин.

Цифрові рішення дозволяють підтримувати безперебійну роботу судів, зменшувати бюрократичні бар'єри та забезпечувати ефективне функціонування судової системи навіть під час бойових дій. Такі інструменти, як дистанційні судові слухання, онлайн-трансляції, електронний документообіг і доступ до відкритих реєстрів, сприяють прозорості судових процесів і посилюють громадський контроль. Крім того, цифрові технології забезпечують безпеку учасників судового процесу, зменшуючи необхідність їхньої фізичної присутності в судах під час воєнних загроз.

Правовий режим воєнного стану в Україні регулюється відповідними нормативно-правовими актами. Передумовою для введення надзвичайного стану стало визнання рф 21 лютого 2022 року незалежності так званих «ЛНР» і «ДНР», що призвело до Указу Президента України від 23.02.2022 № 63/2022 «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» [1]. У зв'язку з повномасштабним вторгненням рф 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан Указом № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Цей режим передбачає обмеження прав і свобод громадян, зокрема у функціонуванні державних інститутів, включаючи судову систему [2].

Відкритість судової системи є фундаментальним принципом правової держави, який забезпечує довіру громадян до правосуддя, запобігає корупції та гарантує верховенство права. Проте в умовах воєнного стану, спричиненого агресією Росії, робота судів зазнає значних змін, що ускладнює дотримання принципу відкритості. Традиційні механізми забезпечення прозорості судового процесу обмежуються через безпекові ризики та необхідність захисту чутливої інформації. У таких умовах цифрові технології стають незамінним інструментом для збереження балансу між безпековими заходами та правом громадян на доступ до правосуддя.

Законодавча база відкритості судової системи в Україні ґрунтується на Конституції

України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, яка у статті 129 закріплює принцип гласності судового процесу як одну з основ судочинства [3]. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII у статті 11 деталізує механізми реалізації цього принципу, наголошуючи на необхідності прозорості судових процесів [4].

У таких умовах забезпечення відкритості судочинства потребує не лише оприлюднення судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень, а й використання сучасних цифрових інструментів, таких як онлайн-трансляції судових засідань, публікація прес-релізів і матеріалів на офіційних сайтах судів. Чим вищий рівень прозорості, тим більша довіра суспільства до судової системи.

Важливу роль відіграє Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), яка автоматизує судове діловодство та спрощує взаємодію між судами й учасниками процесу. ЄСІТС включає підсистеми, такі як «Електронний кабінет», «Електронний суд» і модуль відеоконференцзв'язку, які забезпечують автоматизацію документообігу, розподіл справ, фіксацію судового процесу та дистанційну участь у засіданнях. Система функціонує з 05.10.2021 відповідно до Положення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 [5].

Консультативна рада європейських суддів (КРЄС) у Висновку № 26 (2023) «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві» зазначила, що сучасні технології, зокрема штучний інтелект (ШІ), можуть значно полегшити роботу суддів, але не повинні їх замінювати. Технології мають підтримувати «людське» правосуддя, допомагаючи в обробці даних, управлінні справами та проведенні відеоконференцій [6].

КРЄС наголошує, що технології не повинні прогнозувати судові рішення чи обмежувати критичне мислення суддів, оскільки це може загрожувати незалежності судової влади. Рекомендується створювати національні органи для нагляду за захистом даних у судовій системі, які діятимуть у межах судової влади [7].

Основні принципи впровадження технологій у судочинство:

- **Верховенство права**: Технології мають відповідати правовим і етичним стандартам, забезпечуючи права людини.
- **Незалежність судової влади**: Технології не повинні впливати на судові рішення чи прогнозувати їх.
- **Судова автономія**: Рішення залишаються виключною прерогативою суддів.
- **Доступність**: Технології мають бути зручними та доступними для всіх.
- **Прозорість**: Використання технологій, зокрема ШІ, має бути відкритим і зрозумілим.
- **Безпека даних**: Технології повинні гарантувати захист інформації.
- **Цифрова інклюзія**: Необхідно забезпечити доступ до правосуддя для осіб із низьким рівнем цифрової грамотності.

Для подолання цих викликів необхідно вдосконалити законодавство, забезпечити технічне оснащення судів, підвищити цифрову компетентність працівників судів і учасників процесу, а також розробити надійні механізми кібербезпеки. Важливо також забезпечити цифрову інклюзію, надаючи альтернативні способи доступу до правосуддя для громадян із обмеженим доступом до технологій.

Висновок. Цифрова трансформація є ефективним інструментом для підвищення відкритості судової системи в умовах воєнного стану в Україні. Використання таких технологій, як відеоконференцзв'язок, онлайн-трансляції, електронний документообіг і відкриті реєстри, забезпечує доступність правосуддя та зміцнює довіру громадян до судів. Проте для успішної цифровізації необхідний комплексний підхід, який включає вдосконалення правової бази, посилення кібербезпеки, підвищення цифрової грамотності та забезпечення інклюзивності.

Список використаних джерел:

1. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України : Указ Президента України від 23.02.2022 № 63/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022

№ 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text
5. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи Вища рада правосуддя: Положення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text
6. Висновок КРЄС № 26 (2023): Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynyy_pereklad.pdf
7. Штучний інтелект і технології можуть значно допомогти у роботі суддям, але не замінити їх, – Висновок КРЄС. *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/289290-iskusstvennyy-intellekt-i-tekhnologii-mogut-pomoch-v-rabote-sudyam-no-ne-zamenit-ikh-zaklyuchenie-kses#google_vignette.

Прохоренко Максим
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Проблемні аспекти реалізації соціальних прав військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні

Війна, розв'язана московією, триває в Україні вже одинадцятий рік. Протягом цього періоду актуальним залишалося питання реалізації соціальних прав військовослужбовців, проте з початком повномасштабного вторгнення воно набуло особливої гостроти. Дефіцит продовольства, боєприпасів, бойової техніки та інші негативні чинники значно ускладнили забезпечення соціального захисту бійців після отримання поранення, грошового забезпечення та матеріальної допомоги, житлового та медичного забезпечення, а також надання пільг та компенсацій родинам загиблих українських героїв та героїнь.

Актуальність питання реалізації соціальних прав бійців в Україні є надзвичайно важливою, адже на сьогоднішній день країна як суверенна держава існує завдяки самопожертві та героїзму українських захисників та захисниць.

В умовах повномасштабної війни необхідність посиленого соціального захисту обумовлюється високими ризиками для життя та здоров'я захисників та захисниць України. Це потребує додаткових заходів, зокрема, тимчасових постанов Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів, які регламентують підвищені соціальні гарантії, включаючи додаткові виплати, компенсації та інші форми матеріальної підтримки для військових, що беруть участь у бойових діях. Зростає потреба в оперативному наданні медичної допомоги та реабілітаційних заходів для військовослужбовців, які отримали поранення під час виконання бойових завдань. З метою забезпечення належного рівня медичної допомоги створюються мобільні медичні заклади та військові шпиталі. Розмір компенсацій за поранення та інвалідність, отримані внаслідок бойових дій, збільшується, а доступ до медичних та реабілітаційних послуг стає пріоритетним напрямом державної політики у сфері соціального забезпечення військовиків. Водночас для окремих категорій військовослужбовців, які перебувають у зоні бойових дій, можуть бути запроваджені обмеження або скасування відпусток. Програми реабілітації та соціальної адаптації військовослужбовців розробляються з урахуванням їхніх спеціальних потреб, що виникають внаслідок бойових травм, отриманих під час виконання бойових завдань.

Соціальне забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей гарантується ст.ст. 17, 46 Конституції України, встановлюється та регулюються такими основними нормативними та підзаконними правовими актами: Законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року), «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист» (21 березня 2024 року № 3621-IX), «Про внесення змін до деяких законів України щодо пенсійного забезпечення окремих осіб із числа учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України» (18 грудня 2024 року № 4157-IX); «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168, «Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану», Наказ Міністерства Оборони України від 25 січня 2023 року № 45, Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо надання розширених послуг з первинної медичної допомоги окремим категоріям осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2025 року № 140 [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, реалізація більшості положень чинного законодавства щодо соціального забезпечення військовиків залишається недостатньо ефективною. Один із ключових проблемних аспектів цього питання полягає в застарілості бюрократичних механізмів у Збройних Силах України, що значно ускладнює процес доставки продовольства та амуніції воїнам, документального оформлення соціальних гарантій та призводить до затримок у їхній реалізації. Зокрема, наслідком бюрократичних перешкод та складності механізмів адміністрування соціальних виплат є затримки у виплатах, які, за словами воїнів, можуть сягати кількох місяців, що ускладнює задоволення базових життєвих потреб та негативно впливає на реалізацію їхнього права на соціальний захист. Недостатнє врегулювання строків подачі документів командирами та обмежений перелік документів, що приймаються для підтвердження участі в бойових діях, створює перешкоди у набутті статусу учасника бойових дій, що є необхідним для отримання відповідних пільг [8; 9].

Одним із ключових шляхів вирішення цієї проблеми є цифровізація Збройних Сил України, зокрема ефективна реалізація інноваційної системи для управління тиловими потребами ЗСУ під назвою DOT-Chain, презентованої 11 вересня 2024 року Державним оператором тилу. Ця система забезпечує переведення паперової документації у цифровий формат, що сприяє оптимізації бюрократичних процесів у військовій сфері. Завдяки цьому значно зменшується обсяг паперової роботи: замість обробки близько 30 тисяч паперових документів щотижня тепер достатньо виконати кілька кліків у системі. Запровадження подібних цифрових рішень є важливим кроком до спрощення та прискорення процедур реалізації соціальних прав військовослужбовців [10].

Ще однією значущою проблемою є обмежений доступ до медичного забезпечення та реабілітаційної допомоги для військовослужбовців, що постраждали внаслідок бойових дій. Дефіцит реабілітаційних центрів, а також недостатня розвиненість інфраструктури медичних закладів ускладнюють отримання необхідного лікування та реабілітації. Ця проблема є наслідком недостатнього фінансування системи охорони здоров'я, що ускладнює реалізацію права військовослужбовців на доступ до якісної медичної допомоги. В результаті, поранені бійці не можуть своєчасно отримати необхідні реабілітаційні послуги через обмежену кількість спеціалізованих центрів, військових госпіталів та установ психологічної підтримки. Це призводить до недостатнього рівня якості медичних послуг серед військових, що негативно позначається на їхній фізичній та психічній реабілітації та, відповідно, на їхній подальшій адаптації до цивільного життя або поверненню до військової служби [11].

Комплексний підхід до розв'язання проблем реалізації соціальних прав бійців, що включає цифрову трансформацію Збройних Сил України, спрощення механізмів

адміністрування соціальних виплат, оптимізацію термінів подачі документів командирами, розширення переліку документів, що приймаються для підтвердження участі в бойових діях, збільшення фінансування системи охорони здоров'я з метою розбудови та розвитку мережі реабілітаційних центрів та інфраструктури медичних закладів, установ психологічної підтримки, сприяє підвищенню мотивації серед виснажених воїнів завдяки покращенню життєвого рівня та впевненості в ефективному соціальному захисті. Тому, вирішення вищезазначених проблемних аспектів є не лише обов'язком держави, але й необхідністю для стабільності та комфорту українських героїв та героїнь.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996 р., № 30, ст. 141.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992, №15, ст.190.
3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168. Офіційний вісник України. 2022, №25, ст.1253.
4. Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану: Наказ Міністерства Оборони України від 25 січня 2023 року № 45. Офіційний вісник України. 2023, №8, ст.606.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист: Закон України від 21 березня 2024 року № 3621-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024, №22, ст.196.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо пенсійного забезпечення окремих осіб із числа учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України: Закон України від 18 грудня 2024 року № 4157-IX. Офіційний вісник України. 2025, № 9, ст. 755.
7. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо надання розширених послуг з первинної медичної допомоги окремим категоріям осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2025 року № 140. Офіційний вісник України. 2025. № 20, ст. 1334.
8. Галаджій, О. Новий порядок і строки. Як отримати статус УБД під час війни які зміни з 1 вересня. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/poryadok-otrimannya-ubd-novi-dokumenti-stroki-umovi-yaki-zmini-diyut-z-1-veresnya-novini-ukrajini-50348973.html (дата звернення: 04.04.2025)
9. Звягінцева, М. Статус учасника бойових дій: як оформити та до яких проблем варто підготуватися. URL: https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/status-uchasnika-boyovih-diy-yak-oformiti-ta-do-yakih-problem-varto-pidgotuvatisya.html (дата звернення: 04.04.2025)
10. Цифровізація забезпечення Збройних Сил: ДОТ презентував інноваційну систему DOT-Chain. URL: https://dotua.org/ua/cifrovizaciia-zabezpecennia-zbroinix-sil-dot-prezentuvav-innovaciinu-sistemu-dot-chain/ (дата звернення: 04.04.2025)
11. Гор, А. Важливі відповіді щодо реабілітації поранених військових — інтерв'ю з уповноваженим президента. URL: https://war.telegraf.com.ua/ukr/statti/2023-08-24/5805534-vazhlivi-vidpovidi-shchodo-reabilitatsii-poranenikh-viyskovikh-intervyu-z-upovnovazhenim-prezidenta (дата звернення: 04.04.2025).

Пузирний Олександр
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
аспірант 3 року навчання
кафедри адміністративного та господарського права

Сучасні виклики та перспективи соціального захисту військовослужбовців в адміністративному судочинстві під час військового стану

В умовах збройної агресії та систематичної трансформації України як держави європейського зразка, стає вкрай актуальним розгляд питання соціального захисту військовослужбовців. Основні принципи цього захисту фокусуються на встановленні гарантій, які сприяють реалізації конституційних прав і свобод, задоволенню матеріальних та духовних потреб військовослужбовців у відповідності до особливостей їх службової діяльності, соціального статусу в суспільстві та збереженню соціальної стабільності у військовому середовищі. У цьому контексті, адміністративне судочинство виступає важливим інструментом, гарантуючи військовослужбовцям їхні права та інтереси через справедливий розгляд справ та забезпечення необхідних заходів.

Війна, розв'язана російською федерацією призвела до введення в Україні воєнного стану, в межах якого виникла потреба у внесенні змін та доповнень до соціального законодавства щодо захисту військовослужбовців – ключових учасників реалізації державної оборонної політики. Це, безперечно, ті люди, що відгукнулися на перший виклик і готові захищати країну та життя громадян. Вони сподіваються, що держава у майбутньому гарантуватиме їхні права, а у випадку поранення, травмування чи смерті – забезпечить відшкодування для їхніх сімей, які вони залишили, виконуючи свої військові обов'язки.

Указом Президента України № 69/2022 від 24 лютого 2022 року, в зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, було оголошено загальну мобілізацію [1]. Військовослужбовці, які вступають на службу в результаті мобілізації, в основному отримують інформацію про свої права та обов'язки. Проте, реалізація цих можливостей у контексті соціального забезпечення може виявитися неоднаковою. Соціологічні дослідження стану обізнаності учасників бойових дій підтверджують те, що командування військових частини не завжди інформує військовослужбовців про їх законні права стосовно отримання окремих видів допомоги [2, с. 113]. Це також спричинено значним обсягом і в певній мірі відсутністю системності в нормах щодо соціального захисту, а також необхідністю створення нових правил для їх реалізації в умовах загострення військово-політичної ситуації в країні.

У Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» було вперше закріплено поняття «соціальний захист» [3]. Раніше використовувалося поняття «соціального забезпечення», і це поняття залишається актуальним і досі. В науковій літературі переважає погляд, згідно з яким соціальне забезпечення розглядається як невід'ємна складова частина загального концепту соціального захисту [4, с. 205-206].

Основними для усвідомлення соціального призначення державної діяльності стали конституційні положення, які відносяться до захисту суверенітету та територіальної цілісності України, а також до забезпечення її економічної та інформаційної безпеки [5]. Ключовим аспектом використання терміну «соціальний захист» є той, який Конституційний Суд України визначив у контексті взаємозв'язку конституційного обов'язку держави забезпечити посилений соціальний захист військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів і виконання громадянами України обов'язку захисту Вітчизни - України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Враховуючи, що регулювання таких питань покладено на розсуд Верховної Ради, Кабінету Міністрів та інших органів державної влади України в межах їхніх конституційних повноважень, Конституційний Суд України також наголошує на тому, що заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними,

послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України [6].

Кабінет Міністрів України, який є конституційно визначеним найвищим органом виконавчої влади в сфері оборони, забезпечує реалізацію права на соціально-економічний захист військовослужбовців, осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їхніх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби або потрапили в полон у ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

На Міністерство оборони України покладається здійснення заходів, спрямованих на реалізацію соціально-економічних і правових гарантій такій категорії осіб. Інші міністерства, центральні та місцеві органи виконавчої влади у взаємодії з Міністерством оборони України забезпечують виконання законодавства про соціально-економічний захист громадян України у зв'язку з проходженням військової служби [7].

Заходи адміністративно-правового режиму військового стану більшою мірою розраховані на обмеження в суб'єктивних правах, у тому числі соціально-економічного змісту [8]. Однак, законодавство, що стосується військовослужбовців, орієнтоване на надання додаткового захисту та розширення їхніх можливостей.

Україна в даному контексті стикається з формуванням нових правових реалій, які обумовлені необхідністю ведення військових дій та введенням військового стану. Це ставить перед державними органами завдання забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, що визначально впливає на загальний стан обороноздатності країни.

Дослідження соціального захисту військовослужбовців в умовах введення військового стану в Україні привертає увагу до ключової ролі адміністративного судочинства.

Сучасні виклики перед судовою системою полягають у вирішенні складних питань соціального захисту військовослужбовців, що вимагає не лише відповідального підходу, а й адаптації судочинства до специфіки військових справ. Гарантії високих стандартів соціальних прав військовослужбовців пов'язані з розглядом їхніх справ та вирішенням питань пенсійного забезпечення, медичної допомоги та інших соціальних аспектів через призму судочинства.

Важливість розвитку судочинства у сфері соціального захисту військовослужбовців визначається не лише його роллю у захисті прав та інтересів цієї категорії громадян, але і його внеском у підтримання обороноздатності країни.

В перспективі, необхідно активно вивчати та впроваджувати інноваційні підходи у судочинстві, забезпечуючи справедливий розгляд справ та ефективний соціальний захист військовослужбовців у складних умовах військового стану.

Список використаних джерел:

1. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 69/2022. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/69/2022#Text (дата звернення: 20.03.2025).
2. Семів Л. К., Клос В. R Соціальний захист військовослужбовців: проблемні питання в соціологічній оцінці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 110-116.
3. Про соціальний правовий статус військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. №2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 21.03.2025).
4. Сайнецький О. П. Зміст та особливості соціального забезпечення військовослужбовців як правового явища. Митна справа. 2013. № 5 (89). С. 204-209.
5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Відом. Верх. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (із змін, та допов.).
6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України № 1-р(II)/2022 від 6 квіт. 2022р. у справі за конституційною скаргою Поліщука С. О. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист

військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/v001p710-22#top (дата звернення: 21.03.2025).
7. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. Відом. Верх. Ради України. 1992. № 9. Ст. 106 (із змін, та допов.).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Відом. Верх. Ради України. 2015. № 28. Ст. 250 (із змін, та допов.).

Романець Богдан
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Правове регулювання інституту військової поліції: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні

Шлях до членства в НАТО конституційно закріплений як стратегічний курс України, що вимагає докорінних реформ в оборонному секторі, в тому числі у сфері військової юстиції [1]. Військова поліція є обов'язковим елементом збройних сил будь-яких країн-членів НАТО. В Україні ж наразі відсутній повноцінний еквівалентний інститут, натомість функціонує Військова служба правопорядку (далі - ВСП), яка не в повній мірі відповідає стандартам НАТО. З огляду на триваючу вже 11 років війну та визначений конституцією напрям розвитку, реформування військової правоохоронної системи відповідно до стандартів Північноатлантичного Альянсу є вкрай важливим.

Згідно зі Об'єднаною доктриною НАТО щодо військової поліції, військова поліція - це «визначені військові сили, які несуть відповідальність і мають повноваження щодо забезпечення дотримання закону і підтримання порядку, а також надання оперативної допомоги шляхом виконання покладених на них доктринальних функцій». Це визначення підкреслює ключову роль військової поліції у підтримці дисципліни, забезпеченні дотримання військового законодавства та підтримці військових операцій [2, с. 64].

Аналогічно, ВСП визначається національним законодавством як спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, відповідальне за підтримання правопорядку, забезпечення військової дисципліни, запобігання та припинення правопорушень, захист військовослужбовців і майна, а також протидію диверсійним і терористичним загрозам на військових об'єктах [3].

На перший погляд, ці визначення здаються майже ідентичними - обидва наголошують на правоохоронній діяльності, дисципліні та оперативній підтримці. Однак, незважаючи на таку схожість у визначенні, практичні функції, повноваження та структура ВСП в Україні суттєво відрізняються від військової поліції НАТО. То в чому саме полягає різниця, і чому необхідна реформа, якщо законодавчі визначення настільки схожі?

На думку низки науковців, ВСП у її нинішньому вигляді не відповідає сучасним вимогам забезпечення правопорядку серед військовослужбовців та не здатна ефективно виконувати всі функції, притаманні військовій поліції в країнах НАТО [4][5].

Основною проблемою є те, що ВСП не має повноважень проводити оперативно-розшукову діяльність, а отже, не може здійснювати збір розвідувальної інформації, застосовувати технічні засоби спостереження або перехоплювати комунікації осіб, підозрюваних у військових злочинах. Це значно ускладнює боротьбу з правопорушеннями всередині військових підрозділів, оскільки без належної аналітики та оперативних даних попереджати злочини стає неможливим.

Другою важливою відмінністю є відсутність у ВСП повноважень щодо досудового розслідування військових кримінальних правопорушень. Нині ця функція покладена на

Державне бюро розслідувань (ДБР) та Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), що створює фрагментованість у системі військової юстиції та суттєво ускладнює координацію між військовими та цивільними правоохоронними органами[6][7]. Це зумовлено тим, що ДБР відповідає за розслідування військових злочинів загального характеру, а НАБУ займається корупційними правопорушеннями у військовій сфері, що призводить до розпорошення відповідальності та складнощів у взаємодії між структурами. Окрім того, оскільки ВСП не має повноважень проводити досудові слідчі дії, будь-які кримінальні розслідування потребують залучення зовнішніх органів, що ускладнює швидке реагування. Військовослужбовці, підозрювані у правопорушеннях, залишаються під юрисдикцією військової структури, але без можливості негайного розгляду їхніх справ у межах військової юстиції, що створює ризики затримок та перешкод для ефективного правосуддя. Додатковою проблемою є те, що ДБР і НАБУ, будучи цивільними органами, можуть стикатися з труднощами у проведенні досудових розслідувань у зоні активних бойових дій. Їхнім слідчим може бути складно фізично, або юридично дістатися до місць злочинів, оперативно збирати докази та забезпечувати процесуальні дії, що значно уповільнює слідство та створює простір для потенційного уникнення відповідальності. Водночас у більшості країн НАТО військова поліція має власні слідчі підрозділи, які займаються розслідуванням злочинів, скоєних військовослужбовцями, що дозволяє пришвидшити процес правосуддя та забезпечити ефективний контроль над ситуацією[8][9].

Ще однією принциповою відмінністю є підпорядкованість: ВСП є підрозділом Збройних Сил України та підпорядковується безпосередньо військовому керівництву, що створює ризики впливу з боку командирів частин. У той же час військова поліція в країнах НАТО, як правило, є автономною структурою, що підпорядковується Міністерству оборони або навіть цивільним правоохоронним органам, що забезпечує її незалежність і унеможливлює адміністративний тиск на її діяльність. Варто підкреслити, що чинна модель, за якої функцію досудового розслідування військових злочинів виконують ДБР і НАБУ, дійсно є тимчасовим способом убезпечити розслідування від впливу військового командування, однак вона не вирішує проблему оперативності та повсякденного контролю у військових частинах. Цивільні слідчі органи не можуть оперативно реагувати на порушення у бойових умовах або забезпечувати повсякденну присутність у військових формуваннях. Таким чином, без зміни підпорядкування ВСП та перетворення її на справді незалежний орган у структурі Міноборони неможливо гарантувати ефективність і неупередженість системи військового правопорядку [8].

Окрім цього, ВСП виконує переважно функції підтримання дисципліни та контролю у військових частинах, але не має інструментів для проведення превентивної роботи. На відміну від неї, військова поліція у країнах НАТО займається профілактикою злочинності, контролем за нелегальним обігом зброї, наркотичних речовин та іншими правопорушеннями у військових формуваннях, що значно знижує рівень злочинності серед військовослужбовців. Останньою важливою відмінністю є юридична відповідальність та дисциплінарний контроль: у країнах НАТО військова поліція має право не лише розслідувати злочини, а й проводити арешти, застосовувати заходи примусу та забезпечувати виконання військового законодавства, тоді як ВСП обмежується патрулюванням і реагуванням на вже скоєні правопорушення, не маючи достатніх механізмів впливу на ситуацію.

Очевидно, що реформа військової юстиції в Україні не може бути ефективною без врахування міжнародного досвіду. Тому досить важливим буде провести аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність військової поліції в США, Великій Британії, Німеччині та Франції, який дозволить визначити ключові аспекти, які можуть бути імплементовані в українське законодавство.

Військова поліція США функціонує на основі Єдиного кодексу військової юстиції (UCMJ), що визначає її повноваження, включно з розслідуванням злочинів, арештами та співпрацею з цивільними правоохоронними органами. Її розвиток тісно пов’язаний із

практикою військових комісій, які використовувалися для судового переслідування військових злочинців. Завдяки історичному досвіду військова поліція США отримала розширені функції, що включають кримінальні розслідування та підготовку доказової бази для військових трибуналів. Це відрізняє її від інших подібних структур у світі. Вона має право самостійно ініціювати слідчі дії, що сприяє швидкому розкриттю злочинів у військових частинах.[10] Аналогічна ситуація у Великій Британії, де військова поліція є частиною Королівської військової поліції (Royal Military Police) та наділена повноваженнями, подібними до цивільних правоохоронних органів, включаючи проведення оперативно-розшукових заходів, досудове слідство та кримінальні розслідування у військовому середовищі. У Німеччині військова поліція (Feldjägertruppe) є самостійним видом військ Бундесверу та виконує широкий спектр функцій – від забезпечення правопорядку у військових частинах до виконання завдань щодо забезпечення безпеки під час військових операцій за кордоном. Важливим аспектом діяльності Feldjäger є координація з цивільною поліцією та міжнародними правоохоронними структурами у випадках, коли військовослужбовці порушують законодавство поза межами військових баз [11]. У Франції Національна Жандармерія (Gendarmerie Nationale) є окремим підрозділом, який підпорядковується як Міністерству внутрішніх справ, так і Міністерству оборони, що дозволяє їй ефективно здійснювати свої функції в умовах як військового, так і цивільного правопорядку. Однією з особливостей французької системи є те, що військові жандарми можуть працювати не тільки у військових гарнізонах, але й виконувати правоохоронні функції на території всієї країни [12].

Отже, реформування військової юстиції в Україні є необхідним для зміцнення військової дисципліни та приведення системи правопорядку у відповідність до стандартів НАТО. Військова поліція у країнах Альянсу має розширені повноваження щодо розслідувань, оперативно-розшукової діяльності та контролю за військовою дисципліною, тоді як ВСП України обмежена у своїх функціях і не може ефективно виконувати ці завдання.

Запровадження нового Закону України «Про військову поліцію» дозволить створити автономний правоохоронний орган, який матиме повноваження щодо затримання військовослужбовців, проведення досудового слідства та взаємодії з цивільними правоохоронними органами. Важливим аспектом є незалежність військової поліції від командування ЗСУ, що унеможливить адміністративний тиск і сприятиме об’єктивному розслідуванню злочинів.

Таким чином, створення військової поліції є стратегічно важливим для забезпечення військової безпеки, ефективного правосуддя та інтеграції України у систему військової юстиції НАТО.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон від 07.02.2019, № 2680-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2019, № 9, с.50 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text (дата звернення: 02.03.2025).
2. ALLIED JOINT DOCTRINE FOR THE MILITARY CONTRIBUTION TO STABILIZATION (AJP-3.28) с. 64 URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/63d7b111e90e0773d50c7530/AJP-3.28_web_accessible.pdf (дата звернення: 02.03.2025)
3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002, № № 3099-III : станом на 27.01.2023. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002, № 32, с.225. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text (дата звернення: 02.03.2025).
4. Котляренко О.О Перспективи формування Військової поліції як складової системи військової юстиції в Україні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 1. С. 56-64.

5. Кузьмич І.І. Загальнотеоретичні аспекти створення військової поліції для забезпечення законності в Збройних Силах України / І.І. Кузьмич, І.І. Кузьмич // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К.: НАУ, 2020. – № 4(57). – С. 41-46. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/45698 (дата звернення: 03.03.2025)
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 13.04.2012, № 4651-VI : станом на 26.12.2024. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 19.03.2025).
7. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015, № № 794-VIII : станом на 25.10.2024. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text (дата звернення: 21.03.2025).
8. Про Військову поліцію : Проект Закону від 15.02.2022, № 6569-1. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39001 (дата звернення: 21.03.2025).
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 20 травня 2016 року № 240/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#Text (дата звернення: 21.03.2025)
10. Morison S. T. History and Tradition in American Military Justice //U. Pa. J. Int'l L. – 2011. – Т. 33. – С. 121.
11. NATO MILITARY POLICE CENTRE OF EXCELLENCE. Germany. URL: https://mpcoe.org/GERMANY (дата звернення: 05.03.2025).
12. French National Gendarmerie. International Association of Gendarmeries and Police Forces with Military Status. Forces. URL: https://www.fiep.org/member-forces/french-national-gendarmerie/ (дата звернення: 21.03.2025).

Романець Владислав
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Проблеми дотримання професійної етики правників в умовах режиму воєнного стану

Сучасна держава Україна відновила незалежність у 1991 році. Перебудова державних інституцій, а зараз ще й розвиток євроінтеграційних процесів, ставить особливі вимоги до працівників правничої сфери. З одного боку підвищується роль та авторитет юридичної професії, з іншого є проблема низького рівня професійної етики у правників [1]. Юрист покликаний затверджувати і захищати головні цінності суспільства, захищаючи права громадян. Досить важливо, щоб робота представників правничих професій була прикладом ставлення до людини та відповідала загальновизнаним моральним принципам.

Дослідження моральних питань та викликів юридичної професії зараз набуває не меншого значення, ніж знання конкретних законів та способів їх застосування, що необхідно кожному юристу, який прагне до поглибленого опанування професійними вміннями, розуміння гуманістичного змісту та призначення юридичної професії. [1].

Аналізуючи походження поняття правничої етики, варто зазначити, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки правника

являють собою сукупність моральних правил поведінки, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо.

Стандарти діяльності правників випливають із конституційних принципів, міжнародних договорів, до яких приєдналась держава Україна, а також із законів України. Зазначені цінності і є передумовами довіри суспільства до здійснення правосуддя.

У виробленні норм і принципів професійної правничої етики істотну роль відіграють документи, які у різні роки приймалися міжнародними організаціями. Стандарти етичної поведінки правників містяться у численних міжнародно-правових актах, які ухвалені уповноваженими органами чи інституціями міжнародних універсальних (ООН) або регіональних (передусім, Рада Європи, Європейський Союз) організацій, а також міжнародними професійними асоціаціями правників.

Але чи можуть правила належної практики чи етичні правила поведінки створити хорошого правника? Мабуть ні.

Чеснота вимагає дотримання правил суспільства, але дотримання правил саме по собі не є чеснотою. Ми вимагаємо від судді більшого, ніж дотримання етичних правил або правил належної суддівської поведінки, незалежно від того, випливають вони із законодавства чи прийняті судовими радами або іншими органами [2].

Етичні принципи в першу чергу зосереджені на таких питаннях як незалежність, неупередженість і поведінка в суді, наприклад, відносини з адвокатами та сторонами, ефективність, відносини із засобами масової інформації та стосунки судді за межами суду - такі як не сумісна з посадою судді діяльність та відносини з колегами і співробітниками в суді за межами суду [2].

Історія не повторюється, але з неї вчаться як противники верховенства права, так і його захисники. Методи масового стеження та контроль над соціальними мережами замінили таємну поліцію та свавільні затримання. Це ставить перед захисниками верховенства права нові виклики.

Саме тому важливо розвивати в особи, яка застосовуватиме право, розуміння того, як конкретні правові норми та судові рішення впливають на тих, щодо кого їх безпосередньо застосовують.

Водночас така особа повинна вміти балансувати між вимогою верховенства права забезпечувати дотримання закону та вимогою моралі не допускати будь-яких зазіхань. Найчастіше закон об'єднує обидва ці полюси, надаючи судді простір для тлумачення. Однак у кожному випадку передбачається, що суддя таки помічає цей конфлікт й, інакше кажучи, застосовує норму права з емпатією щодо особи, до якої ця норма застосовується.

Ми можемо опинитися між двома викликами стосовно права і правозастосування, які вимагатимуть дотримання належної практики: практики, заснованої на прагненні робити речі краще, ніж вимагають правила, і правозастосуванні, яке бачить і фіксує несправедливість системи. Таким чином, виклик полягає не у встановленні етичних мінімальних вимог, яким повинен відповідати суд, щоб вважатися правильним або легітимно правильним, а в тому, щоб розвинути здатність користувачів права співпереживати та дозволити цьому впливати на правозастосування. Водночас потрібне таке ставлення, яке спонукало б правозастосовця не задовольнятися виконанням вимог правил, а радше прагнути до все кращої реалізації притаманної кожному гідності.

Під час пошуку рішення щодо виконання своїх моральних зобов'язань правозастосовці не повинні керуватися передусім теоріями про основоположні принципи моралі або про найкращі інституційні механізми. Із цієї позиції, важливішими є методи визначення несправедливості та способи протидії нашій схильності з легкістю приймати те, що є несправедливим.

Нажаль трапляються випадки коли судді з готовністю йдуть на порушення закону, коли цього вимагає влада, заручившись високим суспільним запитом. Це означає, що суди зазвичай не можуть упоратися зі своїм завданням охоронця верховенства права, коли влада порушує його принципи, видаючи відповідні закони й просто ставлячи себе понад закон.

Репутація є актуальним для всіх без винятку правників. Для формування репутації юриста вагоме значення має відповідність його діяльності вимогам закону та дотримання ним правил професійної етики. Правила етичної поведінки мають застосовуватися на всіх етапах відносин юриста з клієнтом у процесі надання йому правової допомоги у різних формах, з колегами під час професійного спілкування, з органами державної влади, їхніми службовими та посадовими особами у процесі представництва інтересів клієнта та загалом у процесі виконання професійних завдань правника, особливо у такий непростий для нас час воєнного стану [3].

Введення воєнного стану, як крайнього заходу, спрямованого на захист суверенітету та територіальної цілісності держави, неминуче веде до обмеження певних прав і свобод. Це зумовлено необхідністю мобілізації всіх ресурсів для відсічі агресії, забезпечення обороноздатності та безпеки громадян.

За таких умов виникає питання, як забезпечити безпеку нації, не порушуючи основні права та свободи людей [4].

У контексті воєнного конфлікту, керівництво країн зазвичай стикається з дилемою між потребами національної безпеки та збереженням гарантованих прав громадян. І це може призводити до прийняття невибагливих рішень, які порушують основні права людини.

Коли ситуація передбачає складний конфлікт між державною безпекою і верховенством права, судді повинні негайно втрутитися та в жодному випадку не сидіти склавши руки. Судді захищають основоположні принципи верховенства права, яке передбачає, що сила влади має відбуватися в межах закону, влада має бути предметом контролю з боку незалежних судів. Нам потрібні такі судді, які утверджують верховенство права тоді, коли це не популярно [2].

Звичайно, тут ми розглянули лише декілька аспектів етичної поведінки правників. Можна стверджувати що є проблеми спільні для різних правничих інституцій, є проблеми що характерні для окремих інституцій, окремого суду чи прокуратури, певного судді, прокурора чи адвоката. І головна з них це довіра суспільства в цілому і кожного громадянина до державної влади, особливо до тієї її гілки за яку відповідають правники. Її вирішення неможливе без усвідомлення останніми важливості дотримання правил етичної поведінки.

Розв'язання проблем етики є нелегкою задачею. Зокрема через те, що це потребує витримки та поваги до процедур. Цього наразі в нас немає. Сучасна державна політика та суспільство не готові довго чекати, а вимагають швидких та досяжних у часі рішень.

Тобто для розвитку правничої етики та досягнення поваги суспільства до професії правника потрібно міняти не лише поведінку самих правників, а й державну політику, та світогляд самого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Лозовий В.О., Петришин О.В Професійна етика юриста. Право. 2004. URL: http://tomorrowslawyer.org/wp-content/uploads/2017/05/Lozovoi.pdf (дата звернення: 14.03.2025).
2. Ганс Петтер Ґравер. Герої в суддівській мантії: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / пер. з норв. Миколи Фетісова, пер. з англ. Ірини Черненко – Київ: Вид-во ТОВ “Компанія ВАІТЕ” – 326 с.
3. Професійна етика правників в умовах війни: нові виклики. URL: https://pravokator.club/news/profesijna-etyka-pravnykiv-v-umovah-vijny-novi-vyklyky/ (дата звернення: 16.03.2025).
4. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. с. 95-99. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13.

Саміленко Андрій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Місце і роль правосвідомості у формуванні правової держави

Формування правової держави є однією з ключових цілей сучасного демократичного суспільства. У цьому процесі особливе місце займає правосвідомість, яка не лише визначає правову культуру населення, а й безпосередньо впливає на функціонування всіх державних інститутів. Високий рівень правосвідомості громадян сприяє зменшенню кількості правопорушень, підвищенню рівня довіри до правової системи та зміцненню демократії.

Метою цих тез є дослідження сутності правосвідомості, її основних характеристик та впливу на процес становлення правової держави. Також буде проаналізовано сучасні проблеми формування правосвідомості в Україні та окреслено шляхи їх подолання.

Правосвідомість – це специфічна форма суспільної свідомості, система відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей [1]. Її структура включає три основні компоненти:

когнітивний компонент – це знання про право, законодавство та правові явища. Він включає правові уявлення, поняття й знання про правові норми та механізми їх реалізації. Чим ширші й глибші ці знання, тим вищий рівень правосвідомості особи.

емоційний компонент – виражає емоційне ставлення до права та правових явищ. Воно може бути як позитивним (повага до закону, задоволення від дотримання справедливості), так і негативним (обурення, страх перед покаранням, недовіра до правової системи).

вольовий компонент – визначає здатність людини діяти відповідно до правових норм, навіть у складних чи конфліктних ситуаціях. Це готовність реалізувати або захищати свої права, а також виконувати правові обов'язки.

За рівнем розвитку правосвідомість поділяється на:

індивідуальну – відображає особисте ставлення людини до права;

групову – характерна для певних соціальних, професійних або територіальних груп, наприклад: правосвідомість студентів, підприємців, працівників судової системи;

суспільну – сукупність правових уявлень, ідей і переконань, що є характерними для суспільства в цілому. Вона відображає домінуючі в суспільстві погляди на право, законність і справедливість [2].

Правова держава передбачає верховенство права, поділ влади, гарантовані права і свободи людини та ефективну правову систему. Правосвідомість є основою цих принципів, оскільки забезпечує:

- формування законопослушної поведінки. Громадяни, які усвідомлюють свої права та обов'язки, частіше дотримуються правових норм і менше схильні до правопорушень;
- підвищення якості законотворення. Активна правосвідома громадськість сприяє формуванню справедливого законодавства через механізми громадського контролю та участь у законотворчих процесах;
- розвиток демократичних інститутів. Високий рівень правової свідомості підтримує стабільне функціонування демократичних інститутів та сприяє боротьбі з корупцією.

Також хочу звернути увагу на проблеми формування правосвідомості в Україні. Попри значні зусилля з боку держави та громадських організацій, рівень правосвідомості в Україні залишається недостатньо високим. Основними проблемами є низька правова культура населення. За даними соціологічних досліджень, значна частина громадян має поверхове уявлення про свої права та обов'язки [3]. Недовіра до судової системи. Більшість українців не довіряють судовим і правоохоронним органам, що формує негативне ставлення до права загалом. Нерозвинена система правової освіти. У школах та вищих навчальних закладах приділяється недостатньо уваги правовому вихованню молоді.

Для формування правосвідомості необхідні комплексні заходи, що охоплюють як освітні, так і соціально-інформаційні аспекти:

реформа правової освіти. Важливо запровадити систематичне правове виховання, починаючи зі шкільного віку, з акцентом на практичні знання;

посилення ролі ЗМІ. Засоби масової інформації повинні більше уваги приділяти правопросвітницькій діяльності, зокрема популяризувати знання про права людини;

підвищення довіри до правової системи. Це можливо через проведення прозорих реформ у судовій та правоохоронній системах, а також через зміцнення громадського контролю [4].

Ця думка вчених Герасіної Л., Данильяна О. та Дзьобаня О. підкреслює ключову роль комплексного підходу у вихованні правової культури суспільства.

Правосвідомість відіграє важливу роль у побудові правової держави, адже саме від неї залежить, як громадяни взаємодіють із державними інститутами. Якщо рівень правосвідомості високий, це сприяє розвитку правової культури, яка, своєю чергою, допомагає ефективно працювати правовій системі, демократичним інституціям і гарантувати захист прав людини.

Щоб підвищити рівень правосвідомості, потрібен комплексний підхід: реформування правової освіти, активна правопросвітницька робота та ефективна інформаційна політика держави. Особливо важливо залучати до цього процесу молодь і майбутніх юристів, адже саме вони впливатимуть на правову систему в майбутньому.

Правосвідомість – це не лише про знання своїх прав, а й про розвиток суспільства загалом. Її підвищення – спільне завдання для держави, освітніх установ, громадських організацій і самих громадян. Лише так можна побудувати справді правову державу, яка гарантуватиме справедливість, законність і соціальну стабільність.

Список використаних джерел:

1. Шаравара І. І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. Серія ПРАВО. Випуск 33. Том 1 URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4762/1/ПРАВОСВІДОМІСТЬ%20ЯК%20ЮРИДИЧНА%20КАТЕГОРІЯ.pdf
2. Морська Н., Ювсечко Я., Вербовський І. Роль правової освіти у формуванні правосвідомості та правової культури громадян України. Журнал «Наукові інновації та передові технології» С. 983-993 URL: http://eprints.zu.edu.ua/39690/1/Опублікавана%20стаття.pdf
3. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність. Монографія. Харків: Право. 2008. 288 с.
4. Герасіна Л., Данильян О., Дзьобань О. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні. Харків: Право. 2009. 352 с.

Самсонова Софія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Порівняння природно-правової, юридичного позитивізму та соціологічної теорій праворозуміння

Проблема порівняння природно-правової, юридичного позитивізму та соціологічної теорії праворозуміння полягає в складності визначення оптимальної теоретичної основи для тлумачення природи права та його взаємодії з соціумом в умовах змінюваних соціальних і політичних реалій. Різні теоретичні підходи до праворозуміння по-своєму трактують природу

права, його джерела та функції. Це створює проблеми у визначенні того, як повинні співвідноситися юридичні норми і моральні принципи, соціальні процеси та реальні потреби суспільства. Визначення правильної концепції права має важливе значення для сучасних правових систем, особливо в контексті глобалізації, розвитку прав людини та актуалізації соціальних і політичних питань на міжнародному рівні.

Актуальність теми полягає в тому, що розуміння природи права є ключовим для ефективного функціонування правової системи. Природно-правова теорія, юридичний позитивізм і соціологічна теорія праворозуміння по-своєму трактують джерела і функції права, що безпосередньо впливає на його застосування в реальному житті. В умовах глобалізації, розвитку міжнародних правових норм та інтеграції прав людини в різні правові системи постає питання про те, чи повинно право базуватися на універсальних моральних принципах, чи бути продуктом соціальних та політичних умов. Вивчення порівняння цих теорій дозволяє глибше зрозуміти їхню актуальність в контексті сучасних правових систем і глобальних викликів.

Для аналізу цієї теми необхідно дослідити основи природно-правової теорії, юридичного позитивізму та соціологічного підходу до права, зрозуміти основні принципи кожної з цих теорій та їхню теоретичну основу. Також слід розглянути історичні контексти виникнення і розвитку кожної з теорій, а також їхній вплив на правові системи.

У правовій науці існує значна кількість підходів до визначення сутності права, його функцій, джерел та ролі в суспільстві. Праворозуміння — це теоретична модель осмислення права, що виявляє його найглибші основи, пояснює, що саме є правом, як його слід інтерпретувати і які його межі. Серед багатьох концепцій особливо вагоме місце займають природно-правовий, юридико-позитивістський та соціологічний типи праворозуміння. У межах цих трьох теоретичних традицій були сформовані основні методологічні рамки осмислення права, які досі залишаються базовими у філософії права.

Природно-правове праворозуміння бере свій початок з античної філософської думки, де право ототожнювалось із справедливістю, свободою та рівністю, закладеними самою природою. Ще у працях Сократа, Платона, Арістотеля, Цицерона зустрічаємо ідеї про існування вищого, незмінного морального порядку, який має бути основою будь-якого людського закону. Згідно з цим підходом, право не зводиться до приписів держави, а базується на морально-етичних засадах, що є універсальними для людства. Визначальним для природного права є переконання у наявності невідчужуваних прав людини, що не залежать від державної волі та не потребують юридичного закріплення для свого існування.

У Новий час, особливо в епоху Просвітництва, ідеї природного права набули нової сили. Філософи Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Шарль Монтеск'є, Іммануїл Кант та інші підкреслювали, що держава не створює права, а повинна визнавати й гарантувати вже існуючі природні права індивіда. Так, Локк у своїй теорії суспільного договору проголошував: «Права на життя, свободу і власність є невід'ємними і дарованими не владою, а природою» [1]. У цьому контексті держава не є абсолютним джерелом права, а лише інструментом його реалізації. Однією з ключових ідей є розмежування між правом і законом. Закон, на думку представників цієї теорії, лише тоді є правом, коли він відповідає моральним критеріям, насамперед ідеї справедливості [2]. Такий підхід особливо важливий для обґрунтування механізмів прав людини, конституціоналізму, обмеження влади і легітимного спротиву.

Однак критики природного права наголошують на його надмірній абстрактності та відриві від практики. Деякі дослідники стверджують, що концепція «справедливості» є культурно зумовленою і не може претендувати на універсальність [3]. Проте саме природне право стало теоретичним підґрунтям сучасної концепції прав людини та правової держави.

На противагу цьому, юридичний позитивізм, що оформився у XIX столітті, відкинув будь-яке моральне підґрунтя права, зосередившись на його формальних характеристиках. Його представники — Джон Остін, Ганс Кельзен, Герберт Харт — стверджували, що право є виключно система норм, встановлених компетентними органами держави у передбаченій формі. Згідно з позитивістським підходом, єдиним критерієм існування права є його

формальна чинність, незалежно від справедливості чи моральної виправданості його змісту. Ганс Кельзен у своїй «чистій теорії права» закликав відділити право від моралі, стверджуючи, що наука про право має займатися лише його формальною структурою, а не етичним змістом [4]. У такій моделі право ототожнюється із законом, і суддя або правозастосувач не має повноважень інтерпретувати норми з точки зору моралі — його функція зводиться до технічного застосування правових приписів.

Перевагою юридичного позитивізму є його чіткість, системність та здатність забезпечити передбачуваність правового регулювання. Цей підхід дозволив створити ефективні механізми систематизації нормативного масиву, розробити юридичну техніку, забезпечити об'єктивність у судочинстві. Водночас головною вадою позитивізму є його байдужість до морального змісту норм. В історії XX століття були приклади, коли позитивістський підхід виправдовував дії тоталітарних режимів, оскільки формально законні акти — навіть ті, що запроваджували дискримінацію, репресії чи геноцид — вважались правом лише через те, що були ухвалені згідно з процедурою.

Соціологічний тип праворозуміння виник як критика як природно-правової абстрактності, так і формалізму юридичного позитивізму. Основна ідея цього підходу полягає у розумінні права як живої, динамічної соціальної практики, що функціонує не лише в межах нормативних актів, а й у щоденній поведінці людей, у правовій культурі, звичаях, судовій практиці. Засновником соціологічного праворозуміння вважають Євгена Ерліха, який запропонував концепцію «живого права» — сукупності норм, що реально регулюють поведінку, незалежно від їх формального закріплення в законі[5].

Соціологічний підхід орієнтований на емпіричне дослідження правових процесів, а не лише на теоретичне тлумачення норм. Увага зосереджується на тому, як право реалізується на практиці, які фактори впливають на правову поведінку, як формуються правові інститути в різних суспільствах. Цей підхід дозволяє враховувати культурні, економічні, політичні умови правового регулювання, однак часто стикається з проблемою відсутності чітких критеріїв для відмежування права від інших соціальних норм.

Сучасна правова думка поступово рухається в напрямі синтезу зазначених підходів. Позитивне право не може бути ефективним без морального змісту, а моральні принципи мають бути реалізовані через чіткі юридичні норми. Водночас вивчення соціальної дії права дозволяє перевірити його життєздатність, адаптувати його до реалій конкретного суспільства. Така інтегративна модель праворозуміння визнає, що право — це не лише норма, не лише моральний ідеал, і не лише соціальна практика, а поєднання усіх цих складових. Вона відображає складність і багатовимірність правових явищ, що відповідає викликам сучасної правової дійсності.

Отже, природно-правова, юридико-позитивістська та соціологічна теорії праворозуміння, попри свою відмінність, не є взаємовиключними. Кожна з них фіксує певний аспект складного феномену права: моральний, формально-нормативний і соціально-функціональний. Лише у взаємодії цих підходів можливо сформувати повноцінне уявлення про право як інструмент соціального регулювання, гарантію справедливості та засіб забезпечення публічного порядку. Відтак, сучасна юридична наука дедалі частіше вдається до плюралістичного та міждисциплінарного підходу до праворозуміння, що відкриває нові горизонти для правової теорії та практики.

Список використаних джерел:

1. Локк Дж. Два трактати про правління. – К.: Основи, 2000. – 356 с.
2. Шевчук С. Імператив права: філософія права в запитаннях і відповідях. – К.: Сфера, 2003. – 234 с.
3. Фуллер Л. Моральність права. – К.: Українська правнича фундація, 2002. – 296 с.
4. Кельзен Г. Чисте вчення про право. – К.: Основи, 2001. – 336 с.
5. Загальна теорія права: Підручник/За заг. Ред. М.І. Козюбри.-К.: Ваіте,2015.-392с.

Сафонов Артем,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Принцип верховенства права в умовах глобалізації

Принцип верховенства права сам по собі є наріжним каменем сучасної правової науки, а також демократичної правової держави. В умовах глобалізаційних викликів, війн, економічних і соціальних потрясінь — дедалі більшою стає потреба у значенні верховенства права, а також зростає роль цього принципу у забезпеченні стабільності і розвитку держав. В контексті взаємодії суспільства із публічною владою — принцип верховенства права покликаний забезпечувати гармонію і сталий розвиток.

Верховенство права є універсальним і не має чіткого і єдиного визначення. В першу чергу це пов'язано із тим, що в різних державах і культурах саме поняття права а також підходи до праворозуміння формувалися по різному протягом історії. Однак справедливим, на мю думку, є таке визначення: Верховенство права — це принцип, згідно з яким усі особи та органи влади в державі підкоряються закону, а правова система гарантує справедливість, рівність перед законом, захист прав і свобод людини, незалежність судів і прозорість законодавства.

На мою думку, важливо розглядати верховенство права не лише як теоретично-правовий аспект, але й як практично застосовний принцип, який може забезпечити захист прав і свобод людини від свавілля з боку держави. Але як зазначає у своєму підручнику Іван Білас, верховенство права, як вирішальний фактор регулювання суспільних відносин, не можна розглядати як нігілізм чи волюнтаризм у прийнятті та застосуванні законів, або надання переваг з будь-яких міркувань іншим, ніж передбачені конституцією правовим нормам [1, с. 111].

Верховенство права також захищає права людини від втручання з боку публічного суб'єкта влади [2, с. 66]. В контексті глобалізації це набуває ще більш важливого значення, оскільки межі держав стають менш очевидними, а принцип розповсюджується всюди. Однак, верховенство права вже і так являє собою універсальний принцип, який не обмежується державними кордонами, юрисдикціями та іншими чинниками. Тому глобалізація, на мій погляд, може сприяти його розповсюдженню і застосуванню.

Проте, в умовах глобалізації верховенству права можуть загрожувати численні виклики. Це стосується, насамперед, глобальних економічних рушійних процесів. Країни, особливо ті, які розвиваються, часто змушені адаптувати своє законодавство до зовнішніх вимог, або ж інтересів транснаціональних корпорацій, що не завжди може відповідати інтересам місцевого населення [3]. В таких умовах, існує ризик часткового перетворення законодавства на інструмент обслуговування великого бізнесу, тому важливо не допускати цього.

Оскільки ТНК часто працюють у різних юрисдикціях – це дозволяє їм часто уникати відповідальності і зловживати прогалинами у законодавствах. Водночас, глобалізація також пропонує і протидію цьому: вона сприяє створенню відповідного середовища, в якому діють такі інституції як Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Світова організація торгівлі та інші. Ці структури вже встановлюють відповідні етичні стандарти для транснаціональних компаній і контролюють дотримання прав людини. За активного сприяння цих інституцій у компаній виробляються своєрідні етичні стандарти, і вони можуть діяти не тільки в рамках забезпечення максимального прибутку, але й також в рамках забезпечення інтересів різних зацікавлених сторін, в тому числі суспільства та навколишнього середовища [4].

Ще однією загрозою для верховенства права можна назвати політичний популізм і авторитарні тенденції. В умовах глобалізації, поширення набувають також авторитарні і радикальні рухи. У випадку, якщо такі рухи приходять до влади, вони можуть ігнорувати права

людини, зменшувати прозорість у судовому процесі, змішувати гілки влади, що може становити загрозу правам людини, а також обмежувати політичні права і свободу слова. Такі радикальні рухи, як правило, не пов'язані безпосередньо з глобалізацією, як токовою, однак можуть активніше розвиватися

В таких умовах численних глобалізаційних викликів постає ще один дуже важливий фактор, який, в тому числі, забезпечує верховенство права – громадянське суспільство. Саме активні громадяни багато в чому сприяють підтриманню прав людини і верховенству права, в той час як інші сторони не діють, або навпаки, діють проти цих цінностей.

Глобалізаційні процеси, як такі, не є чимось поганим, а є лише продовженням природного процесу розвитку і еволюції суспільств. Виклики, на мою думку, постають не через загрози і неефективність, а через саму еволюцію суспільств.

Однак, незважаючи на виклики, глобалізація багато в чому допомагає утвердженню принципу верховенства права в світі і розвитку правової системи як токової. На мій погляд, в сучасному світі, враховуючи всю його складність, нам варто відійти від традиційних суджень про глобалізацію, як про щось моральне чи аморальне. Скоріше, глобалізація в цьому випадку є позаморальною. Все залежить від того, хто і як, а саме громадянське суспільство, міжнародні інституції, уряди тощо, будуть нею користуватися і як наповнюватимуть її змістом.

Таким чином, принцип верховенства права в умовах глобалізації, безсумнівно, стикається з великою кількістю викликів і навіть загроз, однак він також отримує нові можливості для поширення і укріплення, не без допомоги зі сторони, звісно.

Список використаних джерел:

1. Білас І.Г, Білас А. І. Сучасна теорія права. Київ : ЮНЕСКО-СОЦІО, 2018
2. Дудник Р. М. Принцип верховенства права в умовах глобалізації // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2024. Вип. 85(1). С. 66-70
3. Salzburg Global Seminar Staff The Rule of Law in a Globalized World – 2011 – URL: https://www.salzburgglobal.org/news/latest-news/article/the-rule-of-law-in-a-globalized-world
4. Kuber Bhola, Reema Malhotra Ethical practices in the corporate world: Need for regulation. *Journal of Governance and Regulation*. 2014

Сачко Артем
Університет економіки та права "КРОК",
аспірант 3 року навчання
кафедра теорії та історії держави і права

Концептуальні правові акти в системі інструментів публічної влади

Публічне владарювання — це процес, у якому органи державної влади та інші публічні інституції здійснюють управління, контроль і вплив на суспільні справи з метою забезпечення громадського порядку, стабільності та розвитку тощо. Публічне владарювання включає в себе не лише формування політики та прийняття рішень, а й взаємодію з громадськістю, виконання законів, а також забезпечення прав і свобод громадян. Публічне владарювання охоплює різні аспекти діяльності держави, такі як:

а) законодавча діяльність, особливо в частині створення та ухвалення законодавчих актів;

б) виконавча діяльність, змістом якої є реалізація державних політик та управління;

в) судова влада, метою якої є захист прав і свобод через судовий процес;

г) міжнародна публічна діяльність, що включає в себе взаємодію держави з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Для забезпечення дієвості та ефективності публічної влади запроваджена ціла система інструментів публічного владарювання, які використовуються для управління та регулювання суспільних процесів. Вони мають різні механізми впливу на громадян, організації та навіть міжнародну спільноту. До таких інструментів в юридичній науці відносять:

а) нормативно-правові акти (закони, укази, постанови, накази тощо), які є основними інструментами, за допомогою яких суб'єкти публічної влади встановлюють правила поведінки для громадян, організацій та інших інститутів. Вони мають юридичну силу і обов'язкові для виконання;

б) індивідуальні правові акти (рішення органів судової, виконавчої влади тощо), які націлені на праве вирішення конкретної життєвої ситуації та відносно чітко визначеного переліку суб'єктів. Ці акти часто використовуються для організації та регулювання процесів у публічному управлінні та вирішенні індивідуальних правових питань;

в) бюджетна політика, що є інструментом управління публічними фінансами. Через бюджетну політику суб'єкти публічної влади можуть фінансувати різні програми та ініціативи, контролювати витрати та доходи, а також стимулювати або стримувати економічну активність;

г) судова система, за допомогою якої забезпечується дотримання законів, вирішення спорів та конфліктів, а також контроль за правомірністю дій суб'єктів публічної влади тощо. Судові рішення в тому числі можуть стати інструментом коригування діяльності уряду та інших публічних інститутів;

д) публічне адміністрування, тобто діяльність суб'єктів публічної влади, що займаються управлінням у різних сферах життя — від освіти до охорони здоров'я, від екології до транспорту. Інструментами в цьому випадку можуть бути не тільки закони, але й стратегічні плани, програми та навіть управлінські технології;

є) правоохоронні органи, за допомогою яких є можливість застосування примусових заходів для забезпечення правопорядку та національної безпеки. Це можуть бути дії щодо боротьби зі злочинністю, тероризмом чи захисту державних кордонів тощо;

ж) міжнародні договори та дипломатія. У глобалізованому світі публічне владарювання часто виходить за межі національних кордонів. Дипломатія та міжнародні договори є важливими інструментами для впливу на зовнішні відносини і забезпечення національних інтересів тощо.

Вказаний перелік інструментарію публічної влади є неповним, проте всі наявні інструменти можуть комбінуватися залежно від потреб суспільства та завдань, які ставить перед собою влада. Вони взаємодіють між собою, створюючи систему, яка підтримує порядок і стабільність у державі

Окреме місце в системі інструментів публічної влади займають концептуальні правові акти. В юридичній літературі концептуальні правові акти визначаються як документи, що закріплюють стан правового забезпечення суспільних відносин, а також дозволяють з'ясувати і регламентувати можливі трансформації відповідної сфери суспільних відносин, що вимагатиме адекватного коригування і їх правового забезпечення [1, с. 50], тобто обґрунтовується їх функціональне розуміння. Крім того, концептуальні акти визначаються і з точки зору їх інструментального призначення в механізмі публічного владарювання, а саме як комплекс державних концепцій, програм, стратегій, основних напрямів та інших документів, що забезпечують офіційність та обов'язковість владного впливу уповноважених суб'єктів [2, с. 67-68]. Також акти-концепції є стратегічними актами, які визначають вектор публічної владної діяльності [3, с. 155]; забезпечують безпеку владарювання [4] тощо.

На нашу думку, такий інструментальний підхід до розуміння концептуальних актів є особливо важливим як в науковому, так і в практичному плані. Тому під концептуальними актами варто розуміти — комплекс нормативних документів, які визначають загальні напрями, стратегії або принципи в певних сферах публічного владарювання. Вони є важливими інструментами для формування політики та управлінських рішень, особливо коли

йдеться про довгострокові цілі чи складні соціально-економічні питання. До особливостей концептуальних правових актів як інструменту публічної влади відносяться їх:

1) неформалізованість і загальність, оскільки концептуальні правові акти часто мають більш загальний та абстрактний характер порівняно з конкретними законами або підзаконними актами. Вони не встановлюють прямі правові норми, а радше визначають рамки для подальших конкретизацій;

2) стратегічне значення, тому що такі акти переважно є основою для розробки конкретних планів дій, програм, законів або інших нормативних актів. Тобто, концептуальні акти допомагають орієнтуватися в довгострокових цілях і визначають основні пріоритети та стратегії.

3) політичний характер – як правило, концептуальні акти формулюються на рівні уряду або вищих державних органів і мають політичний характер. Вони відображають основні принципи, політичні орієнтири та соціально-економічні пріоритети держави;

4) наділеність так званою «м'якою юридичною силою". Так, концептуальні правові акти не є нормативно-правовими в традиційному сенсі, тому вони мають меншу юридичну силу. Вони не зобов'язують прямо до виконання конкретних дій, але слугують орієнтиром для розробки та імплементації законів і інших нормативних актів;

5) гнучкість і адаптивність, оскільки концептуальні акти мають стратегічний характер, вони можуть бути змінені або доповнені в залежності від змін у політичній або економічній ситуації. Вони можуть бути кориговані без потреби у складних процедурах, як це відбувається при зміні законодавства;

6) тісний взаємозв'язок з іншими правовими актами, вказане пояснюється тим, що концептуальні акти зазвичай є основою для прийняття конкретних нормативних актів, зокрема законів, підзаконних актів, постанов урядів. Вони задають напрямки, в рамках яких мають діяти ці конкретні акти;

7) підготовка та обговорення концептуальних актів, як правило, передбачає залучення широкого кола представників громадськості. Переважно концептуальні правові акти потребують обговорення або консультацій з громадськістю, експертами, соціальними групами, оскільки їхнє ухвалення може мати значний вплив на суспільство в цілому. Це може бути частиною демократичного процесу формування та реалізації публічної політики.

Таким чином, концептуальні правові акти є важливим інструментом у публічному владарюванні, оскільки вони формулюють стратегічні орієнтири, на основі яких розробляються конкретні нормативні та індивідуальні рішення. Вони дозволяють суб'єктам публічної влади мати чітке уявлення про напрямки розвитку та визначати довгострокові пріоритети.

Список використаних джерел:

1. Харченко Н.П. Стратегічні правові акти в Україні: плюралізм наукових підходів. Прикарпатський юрид. вісник. 2020. Вип. 4. С. 48–51.
2. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: Монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 519 с.
3. Берназюк И. Стратегічні акти Верховної Ради України: поняття, види та особливості. Підприємство, господарство і право. 2017. № 1. С. 153–158.
4. Манокін Є.В. Теоретичні основи реалізації стратегічних документів у сфері інформаційної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_12_4

Сенейко Михайло
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Вплив штучного інтелекту на право: виклики та нові можливості

У наш час використання штучного інтелекту в житті сучасного суспільства та окремої людини привертає дедалі більше уваги фахівців права. Так, починаючи з середини минулого століття за роботами і машинами, які здатні мислити і творити, подібно до живих людей, ми могли лише спостерігати в науковій фантастиці і фільмах. Сьогодні це вже не є міфом або фантастикою, а стало звичайною буденністю. Штучний інтелект активно використовується в наукових дослідженнях університетів, лабораторій та великих компаній, які займаються розробкою сучасних інформаційних технологій і створенням об'єктів інтелектуальної власності, намагаються зменшити вплив людського фактора, особливо в сферах із підвищеними ризиками для життя та здоров'я. У бізнесі штучний інтелект відіграє важливу роль у процесах цифровізації та трансформації. Крім того, він інтегрується в різні комп'ютерні програми, містить застосування в журналістиці, бухгалтерії, медицині та правовій сфері, зокрема в судочинстві. Завдяки своїм можливостям штучний інтелект здатний оперативно вирішувати складні завдання, які для потенційних людей були б надто складними або потребували значного часу [1]. Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) суттєво впливає на правову сферу, створюючи нові виклики та відкриваючи нові можливості. ШІ активно інтегрується в різні галузі права, змінюючи традиційні підходи до правозастосування, юридичної відповідальності та захисту прав людини.

В Україні розвиток штучного інтелекту регулюється на основі спеціальної Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, а саме: «Цією Концепцією визначаються мета, принципи та завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень. Концепцію розроблено відповідно до плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133.» [2]. Проте спеціального закону, що охоплював би всі аспекти використання ШІ, поки що немає. У 2024 році Міністерство цифрової трансформації представило план його законодавчого врегулювання відповідно до європейських стандартів. Це має забезпечити безпеку громадян і підвищити конкурентоспроможність українських компаній на світовому ринку.

Одна з ключових проблем — визначення відповідальності за рішення, ухвалені ШІ. Нині законодавство не надає йому правосуб'єктності, що ускладнює врегулювання таких питань. Зокрема, у разі неправомірних рішень залишається невизначеним, хто несе відповідальність: розробник, користувач чи сама система. Це особливо важливо у сферах, де ШІ впливає на права громадян (приватність, справедливість). Наразі використання штучного інтелекту в Україні частково регулюється законами «Про захист персональних даних», «Про авторське право та суміжні права», «Про захист прав споживачів» і «Про електронні довірчі послуги» [3].

Штучний інтелект активно змінює медіа, рекламу та маркетинг, відкриваючи нові можливості для аналізу даних, персоналізації контенту та автоматизації процесів. Однак, його використання пов'язане з викликами, що стосуються прав людини, захисту персональних даних та демократичних процесів. Конфіденційність та безпека інформації є ключовими ризиками. ШІ обробляє великі обсяги даних, включаючи персональну інформацію, що створює загрозу її неправомірного використання. Відсутність чітких правових норм щодо збору, зберігання та обробки таких даних може призвести до зловживань і порушення права на приватність. Тож існує нагальна потреба в комплексному правовому регулюванні, яке встановить стандарти використання ШІ, мінімізуючи ризики та забезпечуючи баланс між технологічним прогресом і захистом прав громадян.

ЄС ухвалив перший у світі комплексний закон для регулювання ШІ, який контролює генеративні сервіси, такі як ChatGPT, та встановлює вимоги до високоризикових систем, зокрема у сфері правосуддя. Китай також запровадив національні правила для генеративних алгоритмів, а інші країни адаптують подібні норми до своїх правових систем. Це відображає глобальну тенденцію до врегулювання ШІ задля балансу між технологічним прогресом, безпекою та захистом прав громадян [4]. Україна також рухається в цьому напрямку: Міністерство цифрової трансформації України опублікувало "Білу книгу з регулювання ШІ в Україні", в якій викладено підхід до регулювання штучного інтелекту. Цей документ має на меті захистити права громадян, сприяти розвитку інновацій та привести українське законодавство у відповідність до європейських стандартів. Це, на думку міністерства, сприятиме інтеграції України в європейський простір та залученню інвестицій. Для реалізації запропонованого регулювання необхідно буде оновити законодавчу базу, чітко визначити відповідальність за рішення, прийняті ШІ, та створити ефективні механізми контролю. Ці заходи, допоможуть мінімізувати ризики, пов'язані з конфіденційністю даних, правозастосуванням та етичними питаннями в цифровій сфері.

Ще до викликів можна віднести те, що алгоритми ШІ можуть бути упередженими через використання стереотипних або нерепрезентативних даних, що може призвести до несправедливих рішень, зокрема у правозастосуванні. Обмежена здатність ШІ враховувати контекст індивідуальних справ підвищує ризик неточного аналізу. Тому необхідно розробити етичні стандарти та керівні принципи, що забезпечать прозорість алгоритмів, запобігання дискримінації та коректне використання ШІ у правовій сфері [5].

Попри виклики, ШІ відкриває нові можливості для підвищення ефективності правозастосування. На думку експертів, після вдосконалення він зможе більш точно аналізувати великі масиви правової інформації, прогнозувати результати судових справ і надалі надавати рекомендації щодо оптимальних стратегій захисту. Це допомагає зменшити навантаження на судову систему та прискорити розгляд справ. Юристи можуть використовувати штучний інтелект, наприклад, ChatGPT, для автоматизації щоденних завдань, таких як перевірка документів та аналіз контрактів. Алгоритми здатні знаходити важливі частини договорів, визначати можливі ризики та проблеми, на які юристу потрібно звернути увагу. Це дозволяє юристам зосередитися на більш складних аспектах роботи, наприклад, переговорах та консультаціях клієнтів.

Безумовно, слід зазначити, що ШІ робить юридичні послуги доступнішими та ефективнішими, спрощуючи доступ до судових процесів і підвищуючи їхню прозорість. В Україні це особливо актуально в контексті цифровізації правової сфери, що може допомогти усунути бюрократичні перепони та сприяти більшій відкритості судової системи. Важливим прикладом є український проєкт AxDraft, який використовував ШІ для аналізу та пояснення умов контрактів, полегшуючи їхнє розуміння для бізнесу та громадян. Подібні технології можуть значно підвищити юридичну грамотність та зменшити потребу у дорогих консультаціях [5].

Підсумувавши вищесказане, можна зробити висновок, що штучний інтелект стає невід’ємною частиною сучасної юриспруденції, відкриваючи нові можливості для підвищення ефективності правозастосування. Інтелектуальні системи здатні мінімізувати вплив людського фактора, підвищити об’єктивність правових рішень і зробити правосуддя більш доступним. Водночас впровадження ШІ супроводжується викликами, пов’язаними з правовим регулюванням, етичними питаннями та захистом фундаментальних прав людини.

На мою думку, ключове завдання полягає не лише у впровадженні технологій, а й у розробці механізмів контролю та відповідальності за їх використання. Інновації повинні слугувати суспільному добробуту, а не створювати правові ризики чи загрози. Тому інтеграція ШІ у правову систему України має ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує міжнародний досвід, національні особливості та необхідність збереження балансу між технологічним прогресом і дотриманням прав людини.

Список використаних джерел:

1. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/37.pdf
2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
3. Авторські права на об'єкт, створений штучним інтелектом. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/225383_avtorsk-prava-na-obkt-stvoreniy-shtuchnim-ntelektom
4. В ЄС узгодили перший у світі закон про регулювання штучного інтелекту. URL:https://suspilne.media/635484-v-es-uzgodili-persij-u-sviti-zakon-pro-reguluvanna-stucnogo-intelektu/
5. Штучний інтелект в юриспруденції. Виклики, загрози, перспективи. URL: https://eba.com.ua/shtuchnyj-intelekt-v-yurysprudentsiyi-vyklyky-zagrozy-perspektyvy-2/

Сірик Анастасія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Забезпечення гендерної рівності на ринку праці: виклики, реальність і статистика

Проблема гендерної рівності мала свій вияв ще за часів Античності, ще відомий філософ Арістотель просував ідею, що закріплювала статус жінки, як найнижчої істоти. Філософ Шопенгауер зауважував, що чоловік володіє лідерськими якостями і саме він має повноваження панувати у всіх найважливіших сферах суспільства, зокрема і в політичній. Вже після Французької революції в Європі відбуваються позитивні зрушення, зокрема поширюються позиції щодо гендерного розриву, утворюється рух за права жінок. Здавалося б, що в XXI столітті, в епоху технологій, цифровізації, суспільство мало б давно позбутися всіх тих пережитків і упереджень минулого, про які йшлося вище, однак питання гендерної нерівності набуло іншого вияву, форм та, власне, нових методів подолання.

Як слушно зазначає О. Васильченко, принцип рівності є базовим фундаментом, тобто основою існування правової держави. Дійсно, досягнення гендерної рівності - це курс будь-якої країни, яка спрямовує свою політику в напрямку демократії, тим більш, це є успішний резерв для її прогресу. Питання гендерної рівності жінок і чоловіків займає провідне місце в сфері громадянського суспільства. Запровадження даного принципу є необхідним для забезпечення та гарантування еквівалентних можливостей в найважливіших сферах життєдіяльності людства. Більше того, подолання дискримінаційного ставлення до осіб різної статі сприяє загальному суспільному розвитку суб'єктів держави, котрий породжує соціальні зрушення та здобутки в політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах.

Ми притримуємося тієї позиції, що гендерна рівність – це один із ключових пріоритетів України, що лежить в основі демократичного розвитку, соціальної справедливості та європейської інтеграції. Україна має глибоко розвинену правову культуру у сфері гендерної рівності, що виявляється у ратифікації міжнародних договорів, ухваленні прогресивних законів та впровадженні нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян. Ми не можемо не згадати Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», якому передувало ухвалення низки важливих документів, серед яких: міжнародна Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок. Комплекс взаємопов'язаних конституційних норм, що безпосередньо чи опосередковано гарантують рівність та недискримінацію осіб, передбачено, зокрема, у

статтях 1, 3, 8, 17, 21, 23, 24, 26, 38, 51, 52, 55, 57, 59 Конституції України. На основі конституційних норм приймається і розвивається галузеве законодавство. Важливого значення набув виданий Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Ці, а також інші укладення, що не були згадані, визначили заходи щодо посилення інституційного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, інтеграції гендерного підходу в державну політику, а також контролю за його реалізацією на центральному та місцевому рівнях. Проте на наше переконання, хоча Україна має достатню нормативно-законодавчу базу, на практиці її реалізація часто є ускладненою і неефективною.

Дослідження сучасних експертів доводять, що жінки України досі зазнають дискримінацій за ознакою статі. Підтвердження цьому знаходять в наступному:

По-перше, нерівній можливості суб'єктів подавати документи до конкретної установи працевлаштування. Моніторинг інформаційно-рекламних видань показав, що 30,1% від усіх оголошень, що стосувалися ринку праці, містять вимоги щодо віку та статі. (69,6% оголошень дискримінують жінок і трохи менше третини (30,4%) - чоловіків). Інші дослідження показують, що у 73,4% випадків, оголошення, які стосуються саме працевлаштування на посаду секретаря, офіс-менеджера, помічника, більше запрошують жінок. У решті категорій посад, зокрема: обслуговуючий персонал, робітники, запрошують саме чоловіків (86,1%). Що ж до кваліфікованих спеціалістів, то ширшого значення теж набуває діяльність чоловіка (66%).

Нагадаємо, що 8 січня 2022 року в Україні набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Закон встановлює, що особи котрі надають перевагу тій чи іншій статі у вакансіях на роботу, підлягають притягненню до відповідальності.

По-друге, дискримінація виявляється в нижчій, у порівнянні з чоловіками, зарплатні. Дане питання значно ускладнюються за рахунок зарплатних очікувань з боку сторін обох статей. Станом на кінець 2024 року чоловіки в Україні в середньому претендували на оклад 28 307 грн, а середня очікувана зарплата серед жінок складала 22 663 грн. Таким чином, жінки згодні отримувати на 5 644 грн менше за чоловіків. Міністерка економіки Юлія Свириденко зазначає: «Наша Стратегія також має вимірювальну мету – до 2030 року ми хочемо скоротити розрив в оплаті праці чоловіків та жінок на 5 в.п., тобто із 18,6 до 13,6%. Після перемоги Україна має стати країною без бар'єрів та без упереджень. Ми маємо побудувати її саме такою: інноваційною, спрямованою на людину та її потреби, відкритою до різноманітності».

На нашу думку, готовність жінки отримувати меншу заробітню плату порівняно з чоловіками несе за собою глибокі наслідки для державного життя, охоплюючи економічний, соціальний, політичний та інші виміри. Нижча заробітна плата жінки призводить до зменшення рівня купівельної спроможності, що негативно впливає на споживчий та внутрішній ринок. Результатом менших доходів є прогресивний занепад економічної активності громадян. Державний бюджет зазнає значних витрат через недостатність податкових надходжень до скарбниці, адже менші зарплати - менші суми внесків з боку громадян. В свою чергу, правові норми, які закріплюють фінансування різних соціальних програм стають декларативними. Соціально ця проблема посилює загальну нерівність і закріплює гендерні стереотипи. Впевненість жінок та бажання просувати свою кандидатуру на вищі посади значно падає. Це також формує певну суспільну норму, згідно з якою чоловіки вважаються основними годувальниками, а жінки — лише додатковою робочою силою, навіть якщо вони виконують рівноцінну або складнішу роботу. Політично ця ситуація відображається у недостатньому представництві жінок у процесах ухвалення рішень. Низькі зарплати часто означають меншу зацікавленість у кар'єрному зростанні та громадській активності, що обмежує доступ жінок до керівних посад у бізнесі, політиці та державному управлінні. Зрештою, така ситуація створює ризики для сталого розвитку суспільства. Гендерна нерівність у сфері оплати праці підриває принципи соціальної справедливості та

може провокувати незадоволення серед населення, що з часом трансформується в соціальну напругу.

По-третє, Більшість видів робіт вважаються забороненими для жінок. Складно повірити, але до 2017 року в Україні діяв список професій, які були заборонені для жіночої статі - їх там було аж 450. У 2017 році МОЗ України скасувало наказ N256, у якому містився перелік цих заборон, і нині українки можуть вільно реалізувати себе в будь-якій із цих сфер. Однак, в Україні продовжує діяти Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування жіночої праці. Згідно зі статтею 174 КЗпП забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню). Забороняється також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Відповідно до статті 175 КЗпП залучення жінок до робіт в нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід. Чи можна назвати ці статті такими, що діють за принципом демократії? На нашу думку, вони спрямовані на захист прав жінок. Це відповідає принципу соціальної держави, яка підтримує здоров'я працівників. Однак такі обмеження можуть провокувати поглиблення дискримінаційних процесів, адже позбавляють жінок права вільного вибору працевлаштування, наслідком чого стає безвихідь та прагнення неофіційного працевлаштування жінок, що може забезпечити вищий чи додатковий рівень прибутку. Дані норми також можуть знижувати конкурентоспроможність жінок на ринку праці, закріплюють стереотип, що жінки – "слабка стать", яку треба захищати, замість того, щоб створювати рівні умови для всіх. Окрім того, слід звернути вашу увагу на тому, що 56% українців та українок погоджуються з тим, що є професії, які підходять виключно для чоловіків або жінок, про це повідомили у Фонді ООН у галузі народонаселення.

У березні 2025 року український уряд вперше презентував Індекс гендерної рівності. За даними Індексу гендерної рівності, представництво жінок і чоловіків на рівні міністрів в Україні незбалансоване – 19% жінок і 81% чоловіків. Серед депутатів Верховної Ради жінки становлять 20,5%. На місцевому рівні жінки посідають близько 35% керівних посад, а у малих громадах – 41,3%.

На підставі викладеного можемо зазначити, що дані виклики працевлаштування в Україні формують складний ландшафт, у якому громадяни змушені долати безліч перешкод. Часто в резюме можна побачити вимоги щодо прийому на роботу виключно чоловіків певного віку, що суперечить принципам рівноправності та обмежує можливості для багатьох кандидатів. До того ж, жінки нерідко отримують нижчу заробітну плату, навіть виконуючи ту саму роботу, що й чоловіки. Серйозним бар'єром залишається й доступ до державних посад та сфер, які традиційно вважаються «важкими» або «непридатними» для жінок. Це не лише позбавляє багатьох професійних можливостей, а й гальмує загальний розвиток суспільства, закріплюючи застарілі стереотипи. Подолання цих викликів вимагає комплексних змін: створення рівних умов для всіх кандидатів, боротьби з дискримінаційними підходами в резюме та на робочих місцях, а також впровадження реформ, що гарантуватимуть справедливу оплату праці та соціальний захист. Адже справжній розвиток країни можливий лише тоді, коли кожен громадянин має рівні можливості для професійної реалізації та гідного життя.

Список використаних джерел:

1. Гендерна та вікова дискримінація на ринку праці в Україні: порівняльний аналіз законодавства, дослідження та моніторинг, досвід громадянського представництва / Г. В. Федькович [та ін.] ; Західноукраїнський центр "Жіночі перспективи", Делегація Європейської Комісії в Україні, Мережа жінок "СхідЗахід". - Л. : Видавництво Львівської політехніки, 2006. - 104 с.
2. Праця жінок: дискримінація по відношенню до жінок на українському ринку праці / Human Rights Watch – 2003. – 53 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/files/ docs/1157723430.pdf

3. Добош З. А. Гендерна рівність і гендерна дискримінація у сфері трудових відносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. Т. 7, № 2020. С. 190–193. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/50.pdf
4. Зарплатні очікування жінок на 25% нижчі порівняно з чоловіками: цифри, факти, результати дослідження robota.ua. robota.ua. URL: https://budni.robota.ua/ career/zarplatni-ochikuvannya-zhinok-na-25-nizhchi-porivnyano-z-cholovikamitsifri-fakti-rezultati-doslidzhennya-robota-ua
5. Офіційний вебпортал парламенту України. Кодекс законів про працю України Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
6. Купець О. Комплексний ґендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості. Київ : Міжнар. бюро пр., Група техн. підтримки з питань гід. пр. та Бюро МОП для країн Центр. та Сх. Європи, 2010. 72 с. URL:https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@rogeneva/@sro-budapest/documents/publication/wcms_168913.pdf

Скаблюк Каріна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Європейські принципи публічного управління в умовах кризи (адаптація до викликів воєнного стану)

В умовах російської збройної агресії для України важливе значення має досвід європейських країн щодо впровадження принципів, які дозволяють забезпечити стійкість інституцій, оперативне реагування на виклики воєнного стану, збереження демократичних основ управління та довіри суспільства в умовах підвищеного ризику та нестабільності.

В умовах будь-якої кризи, зокрема безпекової, політичної, економічної, так і соціальної, завжди є постійними викликами для публічного управління будь-якої з держав. У кризових ситуаціях, в тому числі і тих, які пов'язані із збройними конфліктами, значуще місце займають європейські принципи публічного управління. Країни ЄС ретельно розробили механізми публічного управління під час кризового періоду, а їхня адаптація до викликів воєнного стану відіграє дуже велику роль у сучасному світі, зокрема і в Україні, яка зіткнулася із російською збройною агресією, що стало викликом для безпеки та стабільності у державі. Кризовий період у розумінні країн ЄС розглядається як особливий стан функціонування держави або наднаціонального утворення, що виникає під впливом надзвичайних подій, зокрема збройних конфліктів, терористичних загроз, економічних потрясінь або пандемій, і потребує тимчасового перегляду або адаптації механізмів публічного управління з метою збереження стабільності, безпеки, забезпечення прав і свобод людини, правопорядку та ефективності управлінських процесів.

В умовах воєнного стану в Україні, який викликаний російською збройною агресією, поняття «кризового періоду» має глибокий зміст. Якщо в ЄС кризовий період включає великий спектр надзвичайних ситуацій, які спричинені як епідемією, стихійним лихом, так і пожежею, тощо, то на даний момент для України воєнний стан є найвищою формою кризового періоду, що передбачає використання всіх ресурсів держави та можливостей публічного управління для захисту територіальної цілісності, безпеки прав і свобод людини.

Загалом, публічне управління, в тому числі в умовах воєнного стану, повинно базуватися на певних принципах, розроблених Європейським Судом на основі загальних принципів європейських країн, які систематизуються у такі чотири групи, а саме: юридична

визначеність, відкритість і прозорість, підзвітність, ефективність та результативність. Дані принципи створені для того, щоб ліквідувати свавілля в діяльності органів публічного управління.

Принцип юридичної визначеності є елементом верховенства права, що передбачає «управління через закон». Тобто, органи публічного управління повинні виконувати свої обов'язки лише відповідно до закону.

Принцип відкритості та прозорості є дуже важливими для демократії, адже забезпечують контроль за діяльністю органів публічного управління. Рішення органів публічного управління повинні бути обґрунтованими, доступними для громадськості, адже для подолання кризової ситуації є дуже важливим довіра суспільства, яка формується через активне інформування суспільства, забезпечення зворотного зв'язку, особливо в умовах воєнного стану, коли суспільна єдність та легітимність дій влади є критично необхідними.

Щодо принципу підзвітності, то він вимагає від органу публічного управління звітування перед іншим задля досягнення стабільності, балансу усіх гілок влади.

Принцип ефективності та результативності показує необхідність, при витраті мінімальної кількості ресурсів, досягти максимального результату. У період кризи особливо важливою є здатність органів публічного управління діяти злагоджено та з урахуванням інтересів громадян. Саме дотримання вищезазначених принципів дозволяє ефективно реагувати на виклики, зміцнювати довіру суспільства та забезпечувати стабільність. Прозоре інформування, підзвітність дій та результативне використання ресурсів стають ключовими інструментами для подолання кризових ситуацій. [1]

Публічне управління в умовах воєнного стану, як кризової ситуації, потребує адаптації та вдосконалення правових механізмів, структури, повноважень публічних органів. Ризики згортання централізації та децентралізації влади можуть негативно вплинути на ефективність управління, при цьому, недостатня урегульованість економічних та безпекових повноважень держави та громади створює додаткові виклики для публічного управління. Важливим і складним у діяльності публічної влади в умовах воєнного стану є розробка нової стратегії для мобілізації ресурсів, формування територіальної оборони та організації взаємодії між усіма суб'єктами публічної влади.

Задля виявлення ефективних принципів публічного управління в умовах воєнного стану можна розглянути приклад Великобританії в період воєнного стану як кризової ситуації. Хоч ця країна не мала на своїй території бойових дій, але досвід управління кризою під час Другої світової війни та повоєнних часів є дуже важливим як приклад мобілізації суспільства та економіки в умовах кризи. На початку Другої світової війни уряд Великобританії мав дуже широкий спектр повноважень як і в соціальній сфері, так і в економічній. Тож уряд запровадив жорстке державне регулювання цін та розподілу дефіцитних товарів, встановив контроль над стратегічною промисловістю, здійснено масштабну мобілізацію трудових ресурсів. Крім соціально-економічної сфери, Великобританія приділила велику увагу довірі громадян до органів публічного управління, тож це забезпечувалося регулярними зверненнями тодішнього прем'єр-міністра Вінстона Черчилля, який постійно лише підкреслював неминучість перемоги. У післявоєнний період уряд Великої Британії реалізував широкомасштабну програму соціальних реформ, спрямовану на створення держави загального добробуту. Її ключовими складовими стали запровадження універсальної безоплатної медичної допомоги, масове житлове будівництво та розширення доступу до вищої освіти. Загалом, досвід Великої Британії демонструє важливість суспільної легітимності, довіри до влади та ефективної комунікації між державою і громадянами в умовах глобальних криз. Запровадження окремих елементів британського досвіду, зокрема ефективної урядової комунікації, мобілізації ресурсів та підтримки соціального сектору, може стати корисним для України в умовах воєнного стану. Формування довіри до державних інституцій через прозорість, регулярне інформування та орієнтацію на добробут громадян є критично важливим для підтримання єдності нації та ефективного управління в період кризи. [2]

Також, значним для України є досвід Хорватії, яка пройшла складний шлях від збройного конфлікту до стабільної європейської держави. У 1991 році Хорватія проголосила незалежність, після чого зазнала збройної агресії з боку Югославії протягом 1991-1995 років та дуже постраждала від бойових дій. Однак, попри виклики війни, хорватські органи публічної влади визначили європейську інтеграцію як стратегічний пріоритет і розпочало комплексну програму реформ. Конституція Хорватії 1990 року закріпила принцип поділу влади, гарантувала незалежність судової системи, свободу медіа та розширила права місцевого самоврядування. Значно посилився контроль парламенту над виконавчою владою та боротьби з корупцією, тощо. Попри все, Хорватія досягла значного прогресу та у 2013 році увійшла до складу країн ЄС. Досвід Хорватії є гарним орієнтиром для України в умовах воєнного стану, адже пріоритетність євроінтеграційного курсу, посилення ролі парламентського контролю, прозорість у прийнятті рішень та боротьба з корупцією є тими принципами, які можуть бути ефективно адаптовані до українських реалій та впровадження яких, сприятиме підвищенню довіри громадян до влади та забезпеченню стійкості публічного управління у кризовий період. [2]

Тож, проаналізувавши досвід даних країн, можна виокремити такі принципи публічного управління в умовах кризи: адаптивність і гнучкість системи прийняття рішень, висока суспільна легітимність влади, комплексність та узгодженість реформ, інноваційність підходів. [3]

Щодо принципу адаптивності і гнучкості системи прийняття рішень, то він передбачає здатність органів публічного управління швидко реагувати на зміни, зокрема в умовах кризи. Гнучкість означає можливість ухвалити рішення в надзвичайно складних умовах, коли обмежений час та ресурси, а адаптивність при цьому забезпечує ефективне використання існуючих механізмів публічного управління та їх вдосконалення відповідно до потреб суспільства. Тож, система прийняття рішень повинна бути гнучкою, але стабільною, як це було в Хорватії та Великобританії в умовах воєнного стану. Другий принцип – висока суспільна легітимність влади – визначається рівнем довіри суспільства до рішень, політики та до самих органів публічного управління. Формується через прозорість та відкритість органів публічного управління. Велика Британія використовувала цей механізм, що реалізовувався через регулярні звернення прем'єр міністра, що підвищувало довіру громадян. З приводу даного принципу, а саме: високої суспільної легітимності влади в Україні, то в лютому 2025 року Київським міжнародним інститутом соціології було проведене всеукраїнське опитування та визначено, що станом на першу половину лютого 57% українців довіряють чинному Президенту України В. Зеленському. Тобто, баланс довіри-недовіри становить +20%, тож суспільна легітимність влади в Україні на початок 2025 року досить висока.

Щодо принципу комплексності та узгодженості реформ, то їх ефективність залежить від системності, вони мають охоплювати всі сфери суспільного життя та бути узгодженими. Комплексність передбачає: взаємопов'язаність змін, стратегічне планування, поступове впровадження, тощо. Інноваційність підходів, як четвертий принцип, у публічному управлінні передбачає використання новітніх технологій та нових підходів до вирішення кризових ситуацій задля підвищення ефективності управлінських процесів.

Аналіз європейських принципів публічного управління в умовах кризи демонструє, що ефективне публічне управління потребує комплексного підходу, що засновано на гнучкості та адаптивності, інноваційності, суспільної легітимності та узгодженості реформ. Досвід Хорватії та Великобританії показує важливість стратегічного планування, політичної волі та здатності до мобілізації ресурсів задля стабілізації ситуації. При цьому використання даних принципів потребує адаптації цих механізмів до кожної країни. Досвід інших країн слід розглядати крізь призму національних особливостей, інституційної спадщини та актуальних загроз безпеці.

Таким чином, в умовах воєнного стану та післявоєнного періоду в Україні необхідно розвивати стійку систему публічного управління, яка відповідає сучасним європейським

принципам. Це потребує не лише оперативного реагування на кризові виклики, а й стратегічного підходу до реформ, зміцнення інституційної спроможності органів публічної влади, розширення громадянської участі та впровадження інноваційних рішень. Тільки тоді, коли комплексно поєднати ці фактори та впровадити усі європейські принципи публічного управління в кризовий період до національної системи законодавства, в умовах євроінтеграції, то можна забезпечити стійку, ефективну діяльність публічних органів в умовах воєнного стану та відбудованого періоду, забезпечити європейську інтеграцію України.

Список використаних джерел:

1. Organisation for Economic Cooperation and Development. European Principles for Public Administration. URL: file:///C:/Users/Адмін/Downloads/5kml60zwdr7h-en%20(2).pdf (дата звернення: 03.04.2025)
2. Борщевський, В., Василиця, О., Матвєєв, Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. 2022. С. 32. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_20 22/5.pdf (дата зверненя: 03.04.2025)
3. Гончаренко, Г. Зарубіжний досвід правового регулювання публічного управління в умовах надзвичайних ситуацій і воєнного стану: уроки для України на третьому році війни. URL: file:///C:/Users/Адмін/Downloads/25287-Article%20Text-49557-2-10-20250217%20(4).pdf (дата зверненя: 03.04.2025)
4. Українська правда «Зеленському довіряють 57% українців – КМІС після заяви Трампа показав своє опитування»/опитування URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/02/19/7499061/ (дата звернення: 03.04.2025).

Слюсарь Денис
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 3 курсу ОС "Бакалавр"

Деякі аспекти реформування антикорупційної експертизи нормативно-правових актів в Україні

В умовах воєнного стану боротьба з корупцією в будь-якій демократичній державі апріорі є надзвичайно важливим аспектом. У той же час, в Україні існують додаткові фактори, які підкреслюють актуальність дослідження, зокрема: європейська інтеграція (у тому числі адаптація українського законодавства до європейського); надання іноземними державами фінансової допомоги, кредитів, грантів; створення певного іміджу держави на зовнішньополітичній арені.

У повоєнний час рівень корупції буде відігравати чи не головну роль в контексті залучення іноземних інвестицій, які мають сприяти відбудові держави, тому якісне проведення антикорупційної експертизи, як одного із превентивних антикорупційних заходів, є важливим явищем, що стоїть на порядку денному.

За даними дослідження Transperency International «Індекс сприйняття корупції – 2024», Україна маючи 35 набраних балів зі 100, посідає 105 місце поміж 180 досліджуваних країн [1]. Якщо взяти до уваги діапазон 30-40 балів, то можна констатувати, що Україна ділить даний рейтинг із такими країнами, як: Казахстан, Монголія, Білорусь, Узбекистан, Алжир, Марокко, Нігер, Сербія, Бразилія, Перу, що в підсумку є негативним результатом, як для держави-кандидата члени в ЄС.

Виклад матеріалу почнемо з того, що тематику реформування антикорупційної експертизи варто розглядати з двох блоків: міжнародного (в аспекті врахування досвіду) та державного.

Міжнародний блок. Провівши поверхневий аналіз застосування антикорупційної експертизи в інших державах ЄС, було зроблено висновок, що найбільш схожий механізм був легалізований в Литовській Республіці. Порівнявши профільні закони України та Литви, можна отримати інформацію, викладену в наступній таблиці:

Таблиця 1

Закон про внесення змін до Закону Литовської Республіки № IX-904 «Про запобігання корупції» від 2022 р. [2] **Стаття 8. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів або їх проектів**	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 2014 р. (далі – Закон)[3]. **Стаття 55. Антикорупційна експертиза**
Перелік сфер, щодо яких проводиться вказана діяльність	
1) володіння, користування чи розпорядження державним або комунальним майном; 2) виплата субсидій, дотацій, компенсацій, орендної плати, надбавок, премій та інших виплат з державного чи муніципального бюджетів; 3) надання та використання фінансової підтримки, у тому числі фінансової підтримки Європейського Союзу або інших фондів; 4) надання благодійної допомоги, підтримки; 5) фінансування політичних партій або політичних кампаній 6) державні закупівлі, підряди або надання концесій замовниками у сферах водного господарства, енергетики, транспорту та поштового зв'язку; 7) організація проведення конкурсів на зайняття посади в суб'єкті публічного сектору, встановлення, скасування або зміна вимог щодо доброчесності, кваліфікації, оцінювання результатів діяльності та ротації осіб, які займають посади в суб'єкті публічного сектору 8) надання товарів чи послуг за договорами про закупівлю; 9) видача або надання ліцензій, дозволів, встановлення, скасування або зміна вимог щодо кваліфікації та професійної репутації суб'єктів ліцензованих видів господарської діяльності або видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, або видів господарської діяльності, що потребують дозволу державних або муніципальних органів; 10) виробництво, зберігання, використання, придбання, контроль та торгівля підакцизними товарами; 11) розслідування порушень законодавства, умови відповідальності за порушення законодавства; 12) землекористування, територіального планування, будівництва; 13) встановлення, скасування або зміна вимог щодо безпеки продукції 14) охорона здоров'я; 15) охорона навколишнього природного середовища; 16) енергетика; 17) міграція, надання та втрата громадянства; 18) адміністрування податків і зборів; 19) надання адміністративних та публічних послуг; 20) розвиток інфраструктури національного або регіонального значення.	1) прав та свобод людини і громадянина; 2) повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) надання адміністративних послуг; 4) розподілу та витрачання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів; 5) конкурсних (тендерних) процедур.

Зважаючи на ці нормативні орієнтири, можна дійти до наступних висновків:

1) Перелік сфер у відповідному нормативно-правовому акті Литви характеризується визначеністю, що відображає чітке розуміння законотворця рівня корупційних ризиків у конкретній суспільній сфері.

2) Попри правову визначеність у відповідному литовському законі міститься ч. 2 ст. 8, яка визначає, що [2]: «суб'єкт публічної адміністрації може проводити антикорупційну експертизу проекту свого нормативно-правового акта, якщо нормативно-правовий акт не передбачає регулювання суспільних відносин, зазначених у частині першій цієї статті, але, на думку суб'єкта нормотворення, правове регулювання, передбачене проектом нормативно-правового акта, може становити корупційні ризики». Можна констатувати, що це скоріше юридико-технічний прийом на випадок неврахування сфери у зв'язку із стрімким розвитком суспільного прогресу.

3) В українському законодавстві спостерігається більш загальний підхід до визначення сфер нормативно-правових актів, які підлягають експертизі, що на мою думку, не зовсім правильно з точки зору публічної природи антикорупційної діяльності, де правова визначеність відіграє ключову роль. Окрім цього, сфери в Законі є настільки загальними, що перевірці підлягає необмежене коло нормативно-правових актів, що у свою чергу створює пласт додаткової та не завжди потрібної роботи для уповноважених державних органів.

З огляду на вищезазначене, вбачаю за доцільне висловити рекомендацію про необхідність перегляду сфер нормативно-правового регулювання, щодо яких проводиться антикорупційна експертиза. Зауважую, що баланс чіткості є важливим аспектом у даній діяльності, адже головне – це не охопити якомога більшу кількість нормативно-правових актів, а визначити саме ті сфери, де корупційні ризики, корупціогенні фактори трапляються найбільш часто.

Державний блок. Для того, щоб зрозуміти розподіл повноважень між органами державної влади щодо проведення антикорупційної експертизи, пропоную звернути увагу на авторську схему, яка розроблена відповідно до ст. 55 Закону [3]:

Схема 1

Аналізуючи цю схему, можна дійти до таких висновків:

1) Мін'юст здійснює фактично увесь обсяг повноважень щодо проведення антикорупційної експертизи. Згідно з Положенням про Міністерство юстиції України, що було затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 2014 р. [4], цей орган, зокрема: формує та реалізує державну правову політику, у сфері нотаріату, державної

реєстрації актів цивільного стану, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, архівної справи і діловодства тощо. Логічне питання виникає щодо того, чому саме Мін'юст є основним серед цієї «тріади» суб'єктів проведення антикорупційної експертизи?

Певним позитивним кроком в цьому аспекті є проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо удосконалення деяких антикорупційних механізмів» № 4597 від 2023 р., який перепрофільовує НАЗК на місце Мін'юсту, що дійсно збігається із правовою природою НАЗК та має покращити ефективність проведення антикорупційної експертизи.

2) Наділення народних депутатів, які належать до Комітету, обов'язком визначати корупціогенність відповідних проєктів законів – також є своєрідним корупціогенним фактором, на мою думку. Окрім можливості зловживання, варто сказати, що народні обранці не завжди можуть бути компетентні в контексті проведення антикорупційної експертизи, що як результат призводить до втрати прозорості законотворчої діяльності.

Висновки. Стан чинного нормативного врегулювання антикорупційної експертизи в Україні залишається на посередньому рівні та не дозволяє перетворити цей превентивний антикорупційний механізм на один із найефективніших. Першою проблемою виступає невизначеність щодо сфер, у яких проводиться антикорупційна експертиза нормативно-правових актів, тому було рекомендовано їх переглянути та деталізувати. Другою проблемою стало порушення суб'єктного розмежування, адже Мін'юст, згідно із правовою природою, не мав очолювати «тріаду» суб'єктів проведення антикорупційної експертизи, що виправляється законотворцем у вищезазначеному проєкті Закону № 4597 від 2023 р. Наостанок, вбачаю сумнівність долучення Комітету до суб'єктів проведення експертизи, адже народні обранці не завжди можуть бути об'єктивні та компетентні у проведенні антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції у світі – 2024. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/
2. Law on Amendments to the Law No. IX-904 of the Republic of Lithuania on the Prevention of Corruption : The Law on Amendments of 01.01.2022 no. IX-904.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
4. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Каб. Міністрів України від 02.07.2014 № 228 : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text

Соколовська Анна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Принцип рівності в праві

Принципи права – це основоположні ідеї, що визначають зміст, спрямованість та функціонування правових норм у суспільстві. Вони виступають фундаментом для правотворчості та правозастосування, забезпечують внутрішню узгодженість і стабільність правової системи. Доктор юридичних наук, відомий науковець Козюбра М.І. зазначає: «Принципи права не просто визначають зміст права та спрямованість правового регулювання, а й їхню людиноцентричну природу. Вони є своєрідним індикатором права, оскільки задають формат, який дозволяє праву виконувати своє призначення в суспільстві - створювати умови

для нормальної життєдіяльності людей, бути антиподом свавілля і беззаконня, забезпечувати рух суспільства до свободи і соціального прогресу» [1, с. 68].

Одним з таких принципів є принцип рівності - наріжний камінь сучасних правових систем і основа демократичного суспільства. На сьогодні принцип рівності – одна з фундаментальних та основоположних засад сучасного правопорядку. Суть цього принципу полягає в рівних можливостях у реалізації своїх прав та свобод всіма суб'єктами права, незалежно від національності, статі, соціального статусу, віросповідання та будь-яких інших характеристик. Цю думку можна розширити, враховуючи погляди Козюбри М.І: «Рівність є обов'язковою вимогою, що ставиться до будь-якої правової системи. Вона передбачає вимогу поводитися в однакових випадках однаково, а у відмінних - неоднаково і забороняє дискримінацію як одне з найочевидніших порушень принципу рівності. В основі сучасного розуміння рівності лежить ідея справедливої рівності можливостей, згідно з якою членам суспільства мають бути створені реальні можливості конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх» [1, с. 71-72].

Принцип відноситься до загальноприйнятих, і закріплений у міжнародних правових актах: Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, а також у багатьох конституціях демократичних держав. Принцип рівності є універсальним, але незважаючи на це, його реалізація на практиці все ще часто стикається з багатьма викликами. Про це свідчать випадки, коли законодавством проголошена рівноправність, але фактично деякі групи населення (національні меншини тощо) все ще стикаються з дискримінацією та недотриманням норм законодавства. Тобто незважаючи на проголошену рівність, її практична реалізація досі залишається складним завданням та потребує вдосконалення механізмів. Навколо цього принципу досі породжуються дискусії щодо необхідності створення та застосування нових додаткових правових механізмів забезпечення рівності.

В Україні принцип рівності закріплений на конституційному рівні та є фундаментальною засадою правового статусу особи. Стаття 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Законодавство забороняє будь-які прояви дискримінації та встановлює механізми її запобігання [2].

Існує ряд законодавчих норм, що передбачають спеціальні заходи для окремих категорій осіб з метою забезпечення фактичної рівності. Зокрема, йдеться про соціальні гарантії для осіб з інвалідністю, квотування робочих місць для певних соціально вразливих груп населення, а також особливі умови для реалізації трудових, освітніх чи соціальних прав. Такі положення відповідають загальносвітовій тенденції правового регулювання, де рівність розглядається не лише як формальна рівноправність, а й як створення справедливих умов для реалізації прав усіх громадян. Рівність офіційно закріплена як одна з основ правового ладу України, її фактичне досягнення потребує подальших зусиль як з боку держави, так і громадянського суспільства, але факт закріплення її нормативно дає початок реалізації в реальному житті, а також спрямування на розвиток демократії та становлення України як соціальної та правової держави.

Різні науковці досліджували принцип рівності та дійшли висновку, що його розуміння змінювалося в процесі розвитку держави та суспільства. Зокрема, М.Ф. Поліковський та І.Р. Вандьо у своїх працях зазначали, що в період буржуазних революцій рівність переважно ототожнювали з рівністю можливостей. Ця концепція передбачала, що кожному індивіду має бути забезпечений рівний шанс на успіх у житті [3].

Сьогодні існує певна проблематика, пов'язана з цим принципом та його реалізацією. Формальна рівність проти фактичної – ключове питання, яке розглядає відмінність формально прописаних норм від реалізації їх в реальному житті. Отже, формальна рівність означає те, що кожен громадянин має рівні та однакові права перед законом, виключаючи можливість існування будь-якої дискримінації за певними ознаками та характеристиками. Тоді як

фактична рівність передбачає не лише закони, які формально проголошують рівність, а й створення умов для реалізації прав та свобод на рівних засадах. Формальна рівність залишається важливим елементом забезпечення демократичного суспільства, але за умови відсутності механізмів забезпечення фактичної рівності вона може залишатися декларативною.

Конфлікт між рівністю та свободою. Відтак, коли держава прагне забезпечити фактичну рівність, часто впроваджуються механізми перерозподілу ресурсів або встановлюються спеціальні правила. Отже, як рівність може обмежувати свободу? Першим обмеженням є обмеження свободи вибору. Наприклад, часто компанії вимушені наймати на роботу представників певних груп, навіть якщо власники мають інші критерії відбору та вимоги до кандидатів на посади. Також існує ризик бюрократичного контролю. Посилена роль держави у встановленні рівності може призводити до надмірного контролю та втручання з боку держави, що також суперечить певним принципам, як наприклад принципу вільного ринку, чи індивідуальної автономії. Я вважаю, що рівність може обмежувати свободу, а свобода може посилювати нерівність.

Я погоджуюсь з твердженням Г.С. Журавльової: «Необхідно визнати, що реалізація рівноправності учасників суспільних відносин найчастіше неможлива без створення дійсно рівних можливостей для реалізації прав і обов'язків.» Відповідно до принципу правової визначеності, рівність повинна мати не лише нормативний характер, а й забезпечувати реальну можливість кожному суб'єкту права користуватися наданими йому правами та виконувати покладені на нього обов'язки. Це узгоджується з позицією міжнародного права, зокрема практикою Європейського суду з прав людини, який визнає допустимість спеціальних правових механізмів, спрямованих на досягнення фактичної рівності. Отже, для ефективної реалізації принципу рівності необхідне створення таких умов, за яких юридично встановлені права та обов'язки стають доступними для всіх суб'єктів незалежно від їхнього соціального чи економічного становища [4, с. 38].

Отже, на основі вище викладеного, можна зробити висновок, що принцип рівності є основою правових систем, що гарантує рівне застосування норм права, захист прав людини та недопущення дискримінації. Він забезпечує справедливість у суспільстві, сприяє правовій визначеності та зміцненню демократичних інститутів. Водночас рівність не означає однаковості регулювання, адже право враховує об'єктивні відмінності між суб'єктами.

В Україні цей принцип закріплений у Конституції та міжнародних договорах, проте його реалізація ускладнюється проблемами соціальної справедливості та доступу до правосуддя. Для досягнення реальної рівності необхідне вдосконалення правових механізмів, ефективне правозастосування та баланс між формальною рівністю та фактичною справедливістю.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016. 392 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України.
3. Поліковський М.Ф., Вандьо І.Р. Етапи еволюції принципу рівності у праві. Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність : матеріали Десятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Львів, 6 грудня 2019 року). Львів, 2019.
4. Зміст принципу рівності в конституційному праві України / Г. С. Журавльова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2012. - № 4(1). - С. 34-40.

Соловей Дмитро
Національна академія правових наук України,
Інститут інформації, безпеки і права,
аспірант 1 року навчання

Військові формування як складові сил безпеки і оборони України

Ефективна захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави нерозривно пов'язана із злагодженою та якісною роботою усіх складових сектору безпеки і оборони України. Від цього залежить стабільна суспільно-політична обстановка у державі, а також її впевнені позиції на геополітичній арені.

Одним з основних складових сектору безпеки і оборони нашої держави є військові формування, які у межах компетенції уповноважені на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз воєнного та невоєнного характеру. Ключовими передумовами для належного функціонування вказаних формувань є чітка законодавча регламентація їхнього правового статусу та всебічне нормативно-правове регулювання їхньої діяльності.

Законом України «Про оборону України» надано визначення терміну «військове формування» як створеної відповідно до законодавства України сукупності військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

При цьому, в розумінні Закону України «Про оборону України» функціональне призначення військового формування базується саме на виконанні оборонних функцій, виходячи з визначення терміну «оборона України», якою є система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони [1].

До того ж, Закон України «Про національну безпеку України» конкретизує місце військових формувань у системі сил безпеки і оборони нашої держави, віднісши їх до сил оборони. Відповідно до норм цього Закону, сили оборони – це Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [2].

Нормативне визначення терміну «військове формування» містить ключові ознаки, які відокремлюють ці структури від таких парамілітарних формувань як поліція, кримінально-виконавча служба, добровольчі формування територіальних громад тощо, а саме:

1) комплектування військовослужбовцями – тобто визначений законом вид професійної діяльності осіб, а саме проходження військової служби та надання їм статусу військовослужбовця;
2) на особовий склад військових формувань – військовослужбовців – розповсюджується загальний порядок проходження військової служби, законодавство про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, відповідні статути Збройних Сил України тощо;
3) являють собою сукупність саме військових з'єднань і частин та органів управління ними, що передбачає певну військову організацію та ієрархію;

4) їх основною і головною метою є оборона України, захист її суверенітету, державної незалежності, національних інтересів, територіальної цілісності та недоторканності;
5) призначені для використання саме у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу, тобто в умовах війни або її безпосередньої загрози;
6) їх функція реалізується шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Системний аналіз законів України дає підстави стверджувати, що в нашій державі статус військового формування, який у повній мірі відповідає сукупності вищеперелічених ознак, мають Збройні Сили України.

Зокрема, згідно з положеннями Закону України «Про Збройні Сили України», Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [3].

Іншим складовим сил безпеки і оборони статус військового формування надано, насамперед, через їх комплектування військовослужбовцями та розповсюдження на них загального порядку проходження військової служби. До них відносяться: Національна гвардія України, Державна спеціальна служба транспорту, Служба зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України. При цьому варто наголосити що до функціонального призначення цих формувань не входить самостійне ведення воєнних (бойових) дій. Вони можуть брати участь у відсічі збройної агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту у взаємодії зі Збройними Силами України.

Аналіз чинного законодавства України у сфері безпеки та оборони свідчить, що відповідно до норм Закону України «Про оборону України», терміну «військове формування» на даний час відповідають лише Збройні Сили України. Водночас правове регулювання діяльності інших складових сектору безпеки і оборони, визначене профільними законами, не завжди узгоджується із зазначеною дефініцією. Це вказує на нагальну необхідність уніфікації термінології та гармонізації відповідних законодавчих положень з метою забезпечення єдиного підходу до визначення правового статусу зазначених структур як військових формувань.

Список використаних джерел:

1. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 24.03.2025)
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 24.03.2025)
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text (дата звернення: 24.03.2025).

Ставніченко Людмила
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірант 1 року навчання
кафедри теорії та історії права та держави

Особливості нормопроєктування постанов Кабінету Міністрів України щодо реалізації експериментальних проєктів у контексті принципів правотворчості

У сучасних умовах трансформації державного управління та правового регулювання, спричинених зовнішніми викликами, зокрема запровадженням правового режиму воєнного стану, зростає потреба у використанні гнучких правових інструментів. Одним із таких інструментів є експериментальні правові режими, які дозволяють тимчасово впроваджувати нові підходи в управлінні та перевіряти їх ефективність на практиці для вирішення питання подальшого законодавчого запровадження. У зв'язку з цим важливого значення набуває належне нормопроєктування постанов Кабінету Міністрів України щодо реалізації експериментальних проєктів. Якість такого нормопроєктування має оцінюватися через призму дотримання принципів правотворчості, зокрема принципів законності, юридичної визначеності та науковості.

Вимоги до змісту проектів актів Кабінету Міністрів України про реалізацію експериментальних проектів закріплені в пункті 7 § 32 Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950 (далі – Регламент) [1]. Варто зазначити, що вказаним пунктом було доповнено Регламент згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1454 «Про внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України». Отже, до набрання чинності вказаних змін особливості нормопроєктування проектів актів Кабінету Міністрів України про реалізацію експериментальних проектів нормативно були відсутні. Таким чином, до внесення змін, Кабінет Міністрів України приймав постанови про реалізацію експериментальних проектів без чіткої правової регламентації. Прикладом є, зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1364 «Про реалізацію експериментального проекту щодо реєстрації, зняття з реєстрації місця проживання в електронній формі».

Регламентом встановлюються особливості нормативно-правових актів, що мають на меті реалізацію експериментальних проектів. Так, абзацом першим пункту 7 § 32 Регламенту передбачено, що проекти таких актів повинні містити: мету експериментального проекту, яка стосується виключно питань, що потребують законодавчого врегулювання у сферах, відповідальність за які несе Кабінет Міністрів, крім випадків, визначених статтею 92 Конституції України; строк реалізації проекту, який не повинен перевищувати двох років; перелік координаторів та учасників експериментального проекту, умови участі у такому проекті; обсяг та джерела фінансових, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів, необхідних для реалізації експериментального проекту; строк подання Кабінетові Міністрів звіту за результатами реалізації експериментального проекту.

Одним з принципів правотворчості є принцип законності. У широкому значенні він передбачає відповідність правотворчості загальним конституційним принципам демократичної та правової держави. В цьому контексті закони та інші нормативно-правові акти не повинні суперечити духу конституційно встановлених прав і свобод людини та громадянина, а також не повинні зазіхати на державний і суспільний лад. У вузькому значенні під принципом законності розуміють дотримання законодавчої процедури та ієрархії правових актів [2, с. 85].

Таким чином, закріплення на нормативному рівні обмежень щодо кола питань, для яких можуть бути прийняті постанови Кабінету Міністрів України щодо реалізації експериментальних проектів є прикладом ефективної реалізації одного з принципів правотворчості, а саме принципу законності. Це регулювання чітко визначає межі

повноважень Кабінету Міністрів України, що узгоджуються з Конституцією України. Зокрема, воно дозволяє йому діяти лише в межах своєї компетенції, що забезпечує належний розподіл повноважень між різними гілками влади та ефективно запобігає зловживанню владними повноваженнями. Таке регулювання гарантує, що законодавчі ініціативи, пов'язані з експериментальними проектами, не виходитимуть за межі компетенції Кабінету Міністрів України, сприяючи таким чином стабільності та передбачуваності правової системи.

Ще однією особливістю нормативно-правових актів, що мають на меті реалізацію експериментальних проєктів, є строк їх реалізації, який не повинен перевищувати двох років. Таке часове обмеження є принципово важливим, оскільки експериментальні правові режими за своєю природою не можуть бути постійними. Їх призначення полягає у тимчасовій перевірці нових механізмів правового регулювання з метою подальшої законодавчої адаптації або відмови від них. Встановлення чіткого строку дії такого нормативного регулювання виконує функцію гарантії дотримання принципу юридичної визначеності, оскільки забезпечує передбачуваність правового впливу та правовий баланс між експериментом і стабільністю правового середовища.

Конституційний Суд України у рішенні від 6 червня 2019 року № 3-р/2019 виходить з того, що принцип юридичної визначеності є сукупністю вимог до організації та функціонування системи права, процесів правотворчості та правозастосування у спосіб, який забезпечує стабільність юридичного становища індивіда. Досягти цього, як підкреслено в рішенні, можна лише шляхом законодавчого закріплення якісних, зрозумілих норм [3].

Показовим у цьому контексті є приклад постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2020 № 345 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо забезпечення безперервного надання кваліфікованих електронних довірчих послуг у разі заміни надавача таких послуг» [4], де передбачено, що Міністерство цифрової трансформації має подати Кабінету Міністрів звіт про результати реалізації експериментального проєкту не пізніше ніж через три місяці після його завершення. Водночас, у постанові чітко не визначено граничний строк реалізації проєкту. Відсутність такої часової межі суперечить принципу юридичної визначеності, бо створює правову невизначеність щодо тривалості дії тимчасового правового режиму, що може призводити до його фактичного перетворення на постійний. Це, у свою чергу, нівелює експериментальний характер проєкту та знижує передбачуваність правового регулювання як для суб'єктів владних повноважень, так і для громадян.

Відповідно до абзацу третього пункту 7 § 32 Регламенту про результати реалізації експериментального проекту керівник органу, який є головним розробником, звітує на засіданні Кабінету Міністрів України не пізніше ніж через два місяці після його завершення та інформує про законодавчі акти, які потребують внесення змін за результатами реалізації експериментального проекту.

Принцип науковості в правотворчості, визначає, що методи, засоби, форми і зміст нормотворчої діяльності повинні спиратися на наукові висновки, рекомендації, а також бути перевіреними на практиці. Водночас важливо, щоб у процесі нормотворчості використовувалися такі інструменти, як правовий моніторинг, соціально-правові експерименти, а також сучасні інформаційні технології для збору, аналізу та обробки правової інформації [5, с. 31].

Таким чином, реалізація експериментальних проєктів створює важливе підґрунтя для практичної перевірки нових підходів у сфері правового регулювання. Звіт про результати реалізації експерименту, що включає аналіз необхідності законодавчих змін, дозволяє об'єктивно оцінити ефективність правових нововведень у реальних умовах. Це відповідає сутності принципу науковості у правотворчості, оскільки такий досвід є основою для наукового обґрунтування майбутніх законодавчих змін, що підвищує якість правових норм і зміцнює довіру до системи правотворчості в цілому.

Попри закріплення вимог до проектів актів Кабінету Міністрів України, що стосуються реалізації експериментальних проектів на підзаконному рівні, відсутність їх законодавчого

закріплення створює загрозу недотримання принципів правотворчості, виникнення проблем у правозастосуванні.

З огляду на зазначене, доцільним є нормативне закріплення особливостей нормопроєктування постанов Кабінету Міністрів України щодо реалізації експериментальних проєктів у Законі України «Про правотворчу діяльність», який набрав чинності та буде введений в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Такий підхід відповідатиме основоположному принципу правотворчості – принципу верховенства права, що включає, зокрема, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями.

Висновки: Якісне нормопроєктування постанов Кабінету Міністрів України щодо реалізації експериментальних проєктів повинно здійснюватися з урахуванням основоположних принципів правотворчості, насамперед принципів законності, юридичної визначеності та науковості. У зв'язку з цим постає необхідність закріплення вимог до таких актів на рівні Закону України «Про правотворчу діяльність».

Список використаних джерел:

1. Регламент Кабінету Міністрів України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18 лип. 2007 р. № 950 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 54. — Ст. 2190.
2. Плавич В.П., Плавич С.В. Засадничі принципи правотворчої діяльності як основа її ефективності // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 83–87. — Бібліогр.: 14 назв. — укр.
3. Конституційний Суд України. Рішення від 6 черв. 2019 р. № 3-р/2019 у справі за конституційним поданням Верховного Суду // Офіційний вісник України. — 2019. — № 49. — Ст. 1669.
4. Про реалізацію експериментального проєкту щодо забезпечення безперервного надання кваліфікованих електронних довірчих послуг у разі заміни надавача таких послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2020 р. № 345 // Офіційний вісник України. — 2020. — № 42. — Ст. 1372.
5. Дашковська О. Р. Принципи нормотворчої діяльності: загальна характеристика // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. — 2015. — Вип. 35. Ч. ІІ. Т. 1. — С. 29–32.

Старченко Дарина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Функціонування органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану: виклики та шляхи їх подолання

Питання аналізу функціонування органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану набуває особливої актуальності. Повномасштабна війна в Україні створила безпрецедентні виклики для органів місцевої влади, які змушені адаптувати свою діяльність до нових реалій, забезпечуючи ефективне управління громадою.

Загальні засади організації, діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначається Конституцією України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про правовий режим воєнного стану», а також Указами Президента України, що вводять чи продовжують дію воєнного стану. У свою чергу в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» у преамбулі та статтях 3, 4, 5 прямо вказується, що в умовах воєнного стану можуть змінюватися засади організації управління на місцях, зокрема, через можливість створення військових адміністрацій [1].

Наразі слід визнати, що в Україні існує проблема розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. Однак ця проблема є не у всіх громадах, а лише там, де створені військові адміністрації. Слід зазначити, що сам факт введення воєнного стану не означає автоматичного створення військових адміністрацій на місцях, для цього необхідне відповідне рішення Президента України, яке ухвалюється за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування (ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1].

Аналізуючи законодавство України, варто зазначити про відсутність чіткого визначення, як саме розмежовуються повноваження між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Нормативно-правові акти, які регулюють діяльність даних органів фактично створюють правову колізію: багато повноважень передбачених нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» одночасно віднесено й до компетенції військових адміністрацій. Наприклад, у ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначається, що до повноважень місцевого самоврядування належить складання, схвалення та подання на розгляд відповідної ради місцевого бюджету [2]. Водночас у ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що ці самі функції можуть виконувати військові адміністрації, у разі створення таких [1].

Проблема відсутності чіткого розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями, на нашу думку, може вирішитися двома способами: перший - передбачити норму, яка за відсутності факту припинення існування місцевого самоврядування на відповідній території розмежовуватиме повноваження органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій, аби не утворювалось правових колізій та кожен орган міг відносно незалежно здійснювати свої функції. Другий - передбачає активну систему співробітництва та комунікації між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями, аби за потреби вони допомагали громаді функціонувати разом.

Варто також зазначити, що Конституція України не передбачає можливості для припинення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах надзвичайного або воєнного стану [3, с. 15]. Таким чином, у більшості випадків органи місцевого самоврядування продовжують функціонувати паралельно з діяльністю військових адміністрацій. Хоча слід зауважити, що «de facto» ми можемо бачити випадки припинення існування місцевого самоврядування, зокрема, коли на певній території оголошено евакуацію, ведуться активні бойові дії та\або територія є тимчасово окупованою [4, с. 46].

Таким чином, виникає проблема дублювання повноважень та правової невизначеності. Це створює складнощі на практиці, коли під час реалізації управлінських функції органи місцевого самоврядування не мають змоги чітко визначити межі своїх повноважень, що призводить до управлінської нестабільності: посадові особи не завжди розуміють де зони їх відповідальності, що спричиняє дублювання рішень або, навпаки, бездіяльність у критичних ситуаціях. Це ускладнює реалізацію місцевих програм, знижує ефективність реагування на потреби громади, підриває принцип децентралізації та породжує недовіру з боку населення.

Також важливо звернути увагу на кадрову проблему діяльності органів місцевого самоврядування. В умовах тривалої війни багато осіб були змушені покинути свої домівки та залишити роботу, переїхати в інші міста або приєднатися до лав Збройних сил України. Це, зокрема, торкнулося і посадових осіб місцевого самоврядування, що спричинило значний кадровий дефіцит.

У зв’язку з цим виникає питання, яким чином має відбуватися поновлення кадрового складу. Наприклад, згідно із ст. 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» сільський, селищний, міський голова обирається відповідною територіальною громадою шляхом голосування [2]. Проте відповідно до ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах правового режиму воєнного стану забороняється проведення всіх виборів, зокрема, і до органів місцевого самоврядування [1]. Окрім цього, ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначає, що у період дії воєнного стану особи

призначаються на посади в органах місцевого самоврядування без конкурсного відбору та без подання документу про підтвердження рівня володіння державною мовою [1].

Наразі кадровий дефіцит вирішується шляхом призначення осіб на вакантні посади без проведення конкурсного відбору. В умовах активних бойових дій місцева влада потребує компетентних управлінців, які здатні швидко реагувати на виклики та ухвалювати ефективні рішення. Однак через відсутність процедур конкурсного відбору неможливо об'єктивно оцінити рівень професійної підготовки таких осіб. Окрім того, практика призначення осіб без оцінювання професійних якостей може призвести до випадків так званого непотизму, що полягає у призначенні на посади осіб, пов'язаних із керівниками особистими або родинними зв'язками (кумівство), особливо за відсутності чітких правових обмежень. Адже недостатньо тільки делегувати повноваження щодо призначення осіб, необхідно запровадити проходження хоча б мінімального тесту на наявність базових знань та професійних якостей для служби в органах місцевого самоврядування.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що наразі існують певні проблеми функціонування органів місцевого самоврядування. Попри це, вони є не критичними, навіть в умовах правового режиму воєнного стану. Більшість громад в таких складних умовах демонструють стійкість, згуртованість та готовність активно сприяти державі у захисті її суверенітету та незалежності.

Шукаючи шляхи можливого вирішення окреслених викликів, найкращим підходом є ґрунтовне вивчення проблематики та аналіз всіх її складових для подальшого подолання таких проблем. Слід провести комплексний аналіз чинного законодавства з метою фіксації існуючих прогалин і правових колізій та розробити нові механізми, які відповідатимуть сучасним викликам, забезпечуватимуть правову визначеність для кожної конкретної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 27.03.2025)
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 27.03.2025)
3. Батуман, Ю. Т. Особливості правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану. Правова політика України: історія та сучасність. 2023. С. 14-17. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/povnyj-tekst.pdf#page=14 (дата звернення: 27.03.2025)
4. Ключковський, Ю. Б., Венгер, В. М. Правове регулювання місцевого самоврядування в Україні в умовах війни та передумови проведення місцевих виборів після припинення воєнного стану. Вплив війни на систему управління. Роздуми в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України. 2023. С. 33-68 URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/items/1c55fa89-a17a-44b8-b482-c7fb1082808a (дата звернення: 27.03.2025).

Старчик Андрій
Університет економіки і права "КРОК",
аспірант 1 року навчання
кафедри теорії та історії держави і права

Правові та інституційні механізми протидії космічному тероризму в системі національної безпеки України

В 21 столітті космос перестає бути винятково сферою наукових досліджень та мирного використання. Зростаюча кількість об'єктів на орбіті, комерціалізація супутникових технологій і мілітаризація космосу створюють нові вектори загроз у глобальному безпековому середовищі. Одним із таких векторів стає космічний тероризм – явище, яке охоплює кібератаки на супутники, блокування сигналів навігації, захоплення комерційних космічних об'єктів, а також загрози з боку держав і недержавних суб'єктів з використанням засобів ураження в орбітальному просторі.

Попри свою уявну фантастичність, прояви цього явища вже мають місце. Як зазначає Центр вивчення космічної злочинності, політики та управління, космічне піратство вже розпочалося – у формі спроб перехоплення управління супутниками, атак на наземні станції, а в перспективі – захоплення орбітальних об'єктів або їх використання з метою шантажу [1]. Зокрема, можливими сценаріями називають злами трансляцій глобальних подій або втручання у роботу супутників логістики.

Визнання реальності цієї загрози поступово знаходить своє відображення і в політичних реакціях. Так, Європейський Союз офіційно визнав, що дії Росії з глушіння супутникових сигналів, запусків протисупутникових ракет та здійснення кібератак на космічну інфраструктуру мають риси гібридної війни, що створює безпосередні ризики для космічної безпеки [2]. Ці загрози стосуються не лише орбітальних об'єктів, але й наземної інфраструктури, виробничих потужностей та комерційної галузі.

Подібні оцінки поділяються й експертним середовищем, яке прямо попереджає про розширення терористичних практик на орбітальний простір. Зокрема, у публікації 24 каналу вказується на вже наявні випадки зламів супутників, потенційні сценарії шантажу через перехоплення сигналів, а також загрозу захоплення комерційних космічних станцій, на які наразі немає готових засобів реагування [3].

Такі дії, спрямовані на порушення функціонування космічної інфраструктури із застосуванням кіберзасобів, навмисного втручання або знищення супутникових систем, можуть розглядатися як прояви космічного тероризму – окремого феномену, що виходить за межі традиційного поняття "космічної безпеки" та потребує специфічного правового осмислення.

Водночас, унікальний досвід України у війні з агресором, здатним перетворити на зброю все – включно з космічним простором, підсилює потребу перегляду правових і інституційних засад протидії космічним загрозам.

Попри наявність вказаних прикладів, в Україні досі не існує чіткого правового визначення космічного тероризму, ані спеціалізованої системи протидії йому. У світовому контексті це загалом відповідає загальній тенденції, проте для держави, що перебуває в стані війни, відсутність системного підходу є ризиком не потенційним, а реальним.

Нормативно-правова база космічної діяльності України була сформована навколо Закону України «Про космічну діяльність» 1996 року та низки підзаконних актів, серед яких Указ Президента України від 29 лютого 1992 року № 117 «Про створення Національного космічного агентства України». Ці документи, хоч і заклали правовий фундамент у цій галузі, однак залишалися застарілими, фрагментарними та термінологічно неузгодженими [4]. Водночас, законодавство не мало положень, що безпосередньо стосуються забезпечення національної безпеки в космічному просторі, захисту супутникової інфраструктури чи реагування на зовнішні загрози.

Фрагментарно та в загальних рисах окреслювалися виклики забезпечення безпеки у космічному просторі в Стратегії космічної діяльності України на період до 2022 року, затвердженій Державним космічним агентством України, а також у Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, затвердженій Указом Президента України у 2021 році [5] [6].

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році засвідчило критичну роль космічної інфраструктури для оборони, тоді як законодавство залишалося інерційним. Лише у 2023 році розпочалася підготовка проєкту Стратегії розвитку космічної діяльності України до 2033 року, що передбачає, серед іншого, посилення сектору безпеки та оборони із залученням космічних технологій.

Також у 2023 році Кабінет Міністрів України затвердив план дій щодо інтеграції України до Європейського космічного агентства [7], що може відкрити шлях до імплементації європейських безпекових стандартів у цій сфері. Утім, і цей документ має здебільшого декларативний характер та потребує конкретизації у формі окремих правотворчих ініціатив.

Інституційне забезпечення національної безпеки у сфері космічної діяльності в Україні залишається розпорошеним. Загальну компетенцію щодо реагування на загрози терористичного характеру, включно з тими, що можуть реалізовуватись через космічну інфраструктуру, мають Служба безпеки України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, а також Міністерство внутрішніх справ України та Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Водночас, діяльність цих органів не є спеціалізованою у сфері космічних загроз, а їхні функції не охоплюють повноцінного реагування на виклики в орбітальному просторі, що лише посилює загальну інституційну розмитість у цій сфері.

Єдиною формально уповноваженою інституцією у сфері космічної діяльності залишається Державне космічне агентство України, однак його компетенція не охоплює питань протидії терористичним загрозам з космосу [8].

Таким чином, навіть після 2022 року законодавча база України щодо космічної безпеки та, зокрема, протидії космічному тероризму залишається фрагментарною. Вона не містить чіткого визначення поняття «космічного тероризму» та не встановлює скоординованої компетенції між суб'єктами безпекового сектору щодо реакції на загрози з орбіти. Потреба в оновленні правового регулювання – очевидна і є першим кроком до формування дієвої моделі національного реагування на виклики космічного характеру.

На противагу фрагментарному національному регулюванню, НАТО з 2019 року офіційно визнало космос як окреме операційне середовище, прирівняне до суші, моря, повітря і кіберпростору. В межах нового бачення було ухвалено Space Policy – політичний документ, що охоплює як оборонні та стримувальні завдання Альянсу, так і правові орієнтири для забезпечення відповідальної поведінки держав у космічному просторі. З огляду на посилення загроз для супутникової інфраструктури, зокрема з боку кібератак і протисупутникової зброї, Альянс послідовно розвиває правову та інституційну основу колективного реагування на виклики у космосі [9].

У цьому контексті постає нагальна потреба не лише в адаптації міжнародного досвіду, але й у формуванні власної моделі реагування на загрози у космічному просторі. Україна, яка вже має унікальний досвід ведення війни в умовах гібридних та високотехнологічних загроз, здатна стати одним з лідерів у розробці сучасних механізмів протидії космічному тероризму. Це вимагає міжвідомчої координації, переосмислення понятійного апарату, а також створення нормативної бази, що дозволить не лише захищатися, а й активно діяти в умовах сьогоденних та майбутніх загроз. Яким саме має бути цей підхід – питання, що потребує широкої експертної дискусії, до якої варто долучитися вже зараз.

Список використаних джерел:

1. David L. Space pirates already have their sights set on the 'high seas' of Earth orbit. Can we stop them? // Space.com. 25.03.2025. URL: https://www.space.com/space-exploration/space-pirates-

already-have-their-sights-set-on-the-high-seas-of-earth-orbit-can-we-stop-them (дата звернення: 05.04.2025).
2. Моретті Д. ЄС готується до нових загроз від Росії, цього разу з космосу // KyivPost. 30.01.2025. URL: https://www.kyivpost.com/uk/post/46277 (дата звернення: 05.04.2025).
3. Шевченко Л. Перші атаки почалися: як космічні пірати вже загрожують світу та до чого тут Росія і Китай // 24 Канал. URL: https://24tv.ua/kosmichni-pirati-yaki-novi-zagrozi-orbiti-zemli-kosmosi_n2791715 (дата звернення: 06.04.2025р).
4. Шемшученко Ю.С., Семеняка В.В. Сучасний стан та необхідність реформування космічного законодавства України // Часопис Київського університету права. – 2019. – № 2. – С. 9–16.
6. Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року. Наказ Державного космічного агентства України від 21.05.2025р., №100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0100814-15#top (дата звернення: 06.04.2025р).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України». Указ Президента України №372/2021 від 20.08.2021р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#top (дата звернення: 06.04.2025р).
7. Про затвердження плану дій щодо інтеграції України до Європейського космічного агентства. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2023 р. № 796-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 06.04.2025р).
8. Зубко Г.Ю. Безпека космічної інфраструктури як напрям державної інфраструктурної політики України // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 4. С. 144 – 148.
9. Eagleson D. Protecting our critical satellite infrastructure: the importance of space-based infrastructure to humanity and its status within NATO // NATO Review. – 2023. – 24 жовт. – Режим доступу: URL: https://www.nato.int/docu/review/articles/2023/10/24/protecting-our-critical-satellite-infrastructure-the-importance-of-space-based-infrastructure-to-humanity-and-its-status-within-nato/index.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.04.2025).

Стефанов Олександр
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 1 курсу ОС "Бакалавр"

Міжнародні права людини під час збройних конфліктів

Тема взаємодії Міжнародного гуманітарного права та прав людини в умовах збройних конфліктів є надзвичайно важливою і актуальною в контексті сучасних викликів, які постають перед міжнародним правом, зокрема через агресію Росії проти України. Міжнародні правові акти, такі як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1977 року, і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, є важливими інструментами для регулювання прав людини під час збройних конфліктів. Вони визначають права, які мають бути захищені навіть в умовах війни.

Однак, між Міжнародним гуманітарним правом (далі - МГП) і правами людини існують певні відмінності. МГП спрямоване на обмеження наслідків війни для захисту жертв, зокрема цивільного населення, військовополонених і поранених осіб, тоді як права людини більше орієнтовані на захист індивідів від порушень з боку держав або органів влади в мирний час, хоча й у контексті війни вони також залишаються важливими. В умовах війни обидва ці комплекси права повинні працювати разом, забезпечуючи цілісну систему захисту. Міжнародне право закликає до збереження прав людини навіть під час збройного конфлікту, хоча деякі зобов'язання можуть бути тимчасово обмежені [1]. Як зазначено в статті 4

Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, у періоди надзвичайного стану чи збройного конфлікту, деякі права можуть бути обмежені, але при цьому забороняються насильницькі акти, які загрожують життю, здоров'ю чи фізичному благополуччю осіб, не залучених безпосередньо до бойових дій. Включаючи такі злочини, як вбивства, каліцтва, жорстоке поводження і катування, це правило залишає мінімальні стандарти гуманності навіть у найважчих умовах війни[2]. Проте, незважаючи на можливі тимчасові обмеження деяких прав, порушення прав людини, як це спостерігається в Україні, продовжують залишатися серйозною проблемою. Це особливо складно, коли конфлікт має неміжнародний характер, що ускладнює застосування повного спектру норм міжнародного гуманітарного права. Тому, в таких ситуаціях особливо важливо забезпечити захист прав осіб, чиї свободи обмежені через конфлікт, як це прописано в статті 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Вона гарантує, що особи, свобода яких обмежена внаслідок війни, повинні мати право на гуманне поводження, медичну допомогу, а також бути захищеними від насильства [2]. Ці гарантії є критично важливими для забезпечення мінімальних стандартів людської гідності навіть під час збройного конфлікту.

Однією з основних проблем, з якими стикається міжнародне правосуддя, є важкість притягнення до відповідальності осіб за порушення прав людини в умовах війни, коли міжнародні судові органи, зокрема Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), не завжди можуть визначити ситуацію як збройний конфлікт.

У періоди збройних конфліктів ця проблема загострюється через небажання або неспроможність держав виконувати судові рішення. Аналіз практики виконання рішень ЄСПЛ в Україні свідчить, що їх систематичне невиконання спричинене як юридичними, так і фінансовими факторами. Згідно з дослідженням Л. Спицької (2024), основні причини цієї проблеми полягають у недосконалості національного законодавства, недостатньому фінансуванні компенсаційних виплат та відсутності ефективного механізму примусового виконання судових рішень [5]. Це підкреслює потребу в чіткішій інтеграції норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, щоб забезпечити ефективний захист цивільних осіб і забезпечити більш ефективне переслідування осіб, які скоїли порушення [1]. Відповідно, важливу роль у цьому відіграє стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка регулює кримінальне переслідування і забезпечує право на справедливий судовий розгляд для осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів, пов'язаних з конфліктами [2]. Це є важливим механізмом для притягнення винних до відповідальності і забезпечення належного правосуддя. Особливу увагу слід приділити таким фундаментальним правам, як право на життя та заборона катувань. Згідно зі статтею 3 Женевської конвенції 1949 року, забороняється насильство над життям та особою, зокрема вбивства всіх видів, каліцтва, жорстоке поводження і катування осіб, які не беруть активної участі у бойових діях [3]. Крім того, стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплює право на життя як невід'ємне, що не може бути довільно обмежене навіть в умовах війни [2].

Питання взаємодії Міжнародного гуманітарного права та прав людини в умовах збройних конфліктів є вкрай важливим задля забезпечення захисту постраждалих громадян через збройні конфлікти. Міжнародне Гуманітарне право націлене на зменшення наслідків війни та захист жертв конфліктів, в той час коли права людини забезпечують особисті права навіть у воєнний час. Обидва правових комплекса мають діяти спільно аби гарантувати єдину систему. Важливим елементом є об'єднання норм міжнародного гуманітарного права та прав людини для ефективного залучення винних до відповідальності та забезпечення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Примаков К. Ю, Бідняк С. С. Міжнародний захист прав людей під час збройних конфліктів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023, N 2, С. 417-420. URL:https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/64152/1/282302-

%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-650664-1-10-20230618.pdf
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Алямкин Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України: зб.наук.пр.2014, N 6. С.47-51. URL:http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_6_12.pdf
5. Спицька Л. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини в України. N 3. С.9-16.URL:https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-7-3-2024

Стефанова Марія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Верховенство права в Україні: декларація чи реальність

Верховенство права є фундаментальним принципом демократичної та правової держави, що забезпечує рівність усіх громадян перед законом, незалежність судової влади та дотримання прав людини. Одним із перших теоретиків верховенства права був англійський конституціоналіст Альберт Дайсі, який зазначав, що право і свобода є «основою, а не результатом» правової системи держави. Подібні думки висловлював і німецький правознавець Роберт фон Молл, підкреслюючи, що свобода громадян є найвищим принципом верховенства права. Принцип верховенства права забезпечує баланс між гілками влади, запобігаючи узурпації влади та свавіллю. Вона реалізується через систему стримувань і противаг, що забезпечує незалежність судової влади, чіткий розмежування повноважень між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади, а також дотримання правових норм усіма суб'єктами суспільних відносин. У світовій практиці верховенство права закріплено в міжнародно-правових актах, таких як Європейська конвенція з прав людини, а також у національних конституціях фактично демократичних держав. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 року проголошувала, що суспільство, яке не гарантує права людини і не здійснює поділу влади, не може мати конституції [1]. В Україні цей принцип закріплений у статті 8 Конституції, яка встановлює, що верховенство права є основоположним принципом правової системи. Крім того, стаття 3 Конституції визначає, що людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю, що означає, що верховенство права займає центральне місце у державному управлінні [2].

Попри нормативне закріплення, реалізація цього принципу в Україні стикається з численними викликами. Політичний вплив на судову систему, корупція та правова невизначеність залишаються серйозними перешкодами. В умовах сучасних викликів, зокрема війни, питання дотримання верховенства права набуває особливої серйозності, ставлячи перед державою складне завдання збереження балансу між безпекою та правами громадян.

За результатами дослідження World Justice Project, Україна посіла 88-ме місце серед 142 країн у рейтингу Індексу верховенства права 2024 року, що свідчить про негативну динаміку порівняно з попереднім роком, коли країна займала 76-ту позицію [3]. Погіршення правових показників може бути зумовлене впливом воєнного стану, обмеженням

громадянських прав і свобод, а також недостатньою ефективністю механізмів боротьби з корупцією та забезпечення правопорядку. У регіональному контексті Україна посідає 9-те місце серед 15 країн Східної Європи та Центральної Азії, поступаючись Грузії, Чорногорії та Косову, проте випереджаючи Росію, Білорусь та Туреччину. Це свідчить про те, що попри складні умови, Україна зберігає відносно високий рівень правових стандартів, особливо у порівнянні з деякими іншими пострадянськими державами.

Також значним випробуванням залишається ефективність механізмів обмеження повноважень уряду. В умовах воєнного стану спостерігається централізація влади, що обмежує можливості впливу громадянського суспільства на ухвалення державних рішень. Попри зусилля неурядових організацій, що активно стежать за діяльністю виконавчої влади, загальний рівень демократичної підзвітності залишається недостатнім. Однією з найсерйозніших проблем залишається корупція. За даними всесвітньої організації Transparency International індекс сприйняття корупції України у 2024 році становить 35 балів зі 100 можливих, що свідчить про високий рівень корупційних ризиків, особливо у сфері державного управління, правоохоронних органів та судочинства [4]. Проте створення та діяльність антикорупційних інституцій, зокрема Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Вищого антикорупційного суду (ВАКС), сприяли прогресу у боротьбі з корупцією [5].

Також значним досягненням України є розвиток цифрових сервісів та електронного управління, що сприяє підвищенню рівня відкритості уряду. Платформа «Дія» дозволяє громадянам отримувати державні послуги онлайн, що мінімізує бюрократичні бар'єри та зменшує можливості для корупційних дій.

Окрему увагу слід приділити питанню виборчого процесу в Україні. У зв'язку з воєнним станом проведення загальнонаціональних виборів було відкладено, оскільки стаття 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» забороняє їх проведення під час воєнного стану. Це обмеження спрямоване на забезпечення безпеки громадян та збереження стабільності державних інституцій у період конфлікту [6]. Водночас, у 2024 році політичні партії, представлені у Верховній Раді, погодилися відкласти вибори до завершення війни та розробити спеціальне законодавство для перших повоєнних виборів, які відбудуться не раніше ніж через шість місяців після скасування воєнного стану. Такі заходи демонструють прагнення держави забезпечити верховенство права та гарантувати демократичні принципи навіть у складних умовах безпекової кризи [7].

Крім того, у 2024 році в Україні розпочато процес діджиталізації кримінальної юстиції. Впроваджено систему «Електронний кримінальний процес», яка дозволяє зменшити бюрократичне навантаження, прискорити розгляд справ та забезпечити відкритість судових процесів. Запущено проєкти щодо використання штучного інтелекту для аналізу судової практики та прогнозування рішень, що сприятиме підвищенню рівня правової визначеності та справедливості. Також було запроваджено спеціалізовані підрозділи для боротьби з кіберзлочинністю, що є важливим кроком у контексті зростання цифрових загроз. Окрім цього, розпочато реформу адміністративного судочинства, що передбачає спрощення доступу громадян до судових процедур та посилення незалежності суддів шляхом запровадження нових механізмів їх добору та оцінювання.

Верховенство права в Україні залишається складним і багатогранним питанням, яке потребує уваги та вдосконалення. Попри існування значних викликів, зокрема корупції, політичного тиску на судову систему та складнощі із забезпеченням незалежного правосуддя, Україна продовжує робити кроки у напрямку зміцнення правових інститутів. Запровадження цифрових технологій у кримінальному процесі, розширення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів та відкладення виборів до завершення війни свідчать про прагнення влади дотримуватися принципів правової держави навіть у складних умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. І. (2007). Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee0fef65-20f7-4d0e-8830-e19403bf067d/content
2. Конституція України (1996). Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. https://www.president.gov.ua/documents/constitution
3. World Justice Project. Rule of Law Index 2024. https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2024/Ukraine
4. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції 2024. https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2024
5. НАБУ. Офіційний звіт 2024 року. https://reports.nabu.gov.ua
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
7. Next Ukrainian presidential election. Wikipedia, The Free Encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Next_Ukrainian_presidential_election

Стояновська Аліна
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Рада національної безпеки і оборони України: правові основи діяльності в умовах воєнного стану

Згідно ст. 107 Конституції України Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України [1]. Одним з найважливіших інструментів впливу, який активно використовується Радою національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) під час воєнного стану, є – санкції, які застосовуються в порядку визначеному Законом України «Про санкції» [2] .

Питання застосування санкцій є складним як з точки зору правового регулювання, практики їх використання, так і з точки зору теорії публічного владарювання, адже вони можуть стосуватися не виключно внутрішніх питань, але і використовуватись по відношенню до міжнародно-правового компоненту. Застосування санкцій в діяльності РНБО має на меті не лише захист національних інтересів, але й забезпечення стабільного розвитку держави, мінімізації ризиків щодо національної безпеки та оборони держави. Універсальність такої форми заходів як санкції робить їх дієвим механізмом впливу на агресора та суб'єктів, що з ним пов'язані. Проведення дослідження у цій сфері, особливо в умовах воєнного стану, є надзвичайно актуальним, адже в перспективі результати такого дослідження нададуть змогу не лише з'ясувати механізм реалізації державної політики в сфері національної безпеки та оборони, а й оцінити ефективність самих санкцій та дієвість правових норм, що регламентують підстави й порядок їх застосування. Тому в цій науковій роботи ми ставимо за ***мету***, на прикладі діяльності РНБО проаналізувати та визначити особливості санкцій як інструменту публічного владарювання та гарантування національної безпеки і оборони України.

Аналізуючи діяльність Ради національної безпеки і оборони не можна оминути питання безпосереднього визначення категорії «санкція», яка етимологічно походить від латинського слова «sanctio» — найсуворіша постанова, непорушне узаконення [3].

Згідно до закону України «Про санкції» (стаття 1 частина 1) з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (далі - санкції) [2]. Таким чином вітчизняний законодавець натає категорії «санкції» відповідного термінологічного визначення.

Українські правознавці, зокрема, М. І. Козюбра у свої поглядах визначає санкцію у більш широкому значенні: як вказівку на несприятливі наслідки, що настають у разі порушення норми права, а також як спосіб захисту правила поведінки, викладеного в диспозиції правової норми, від можливих його порушень, з метою попередити вчинення правопорушення [4].

Спираючись на вище зазначене, в загальному розумінні «санкція» — міра або захід, що застосовується для забезпечення дотримання норм, правил або стандартів, яка може мати різні форми і функції в своїй залежності від характеру.

Складність та багатоаспектність санкцій, які застосовуються в правовій сфері, де окреме місце займають і санкції, як інструмент впливу РНБО, свідчить про наукову можливість та доцільність їх класифікації. Класифікувати санкції можна за багатьма критеріями, проте вважаємо за доцільне виокремити основні з них:

1) в залежності від характеру заходів впливу та суб'єктів, що їх застосовують, санкції поділяються на :

а) кримінально-правові, зокрема вони закріплені в стаття Кримінального кодексу України, де визначено види покарань та їх строки (ст. 51-64) [5]. Керуючись цими нормами лише суд в праві призначати за вчинене кримінальне правопорушення певний вид і розмір покарання;

б) адміністративно-правові, наприклад у положеннях ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено види адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, серед яких є: попередження, штраф, адміністративний арешт тощо [6]. Такі санкції можуть застосовуватись судом або іншими уповноваженими державними органами чи їхніми посадовими особами;

в) дисциплінарно-правові, що закріплені в ст. 147 Кодексу законів про працю, де зазначено, що за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: догана; звільнення. Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення [7]. Такі санкції застосовуються роботодавцем;

г) майнові, наприклад у ст. 16 Цивільного кодексу України передбачено способи захисту цивільних прав та інтересів, серед яких є відшкодування збитків, визнання правочину недійсним, тощо [8]. Такі санкції призначаються судом загальної юрисдикції або господарським судом як самостійний захід чи в поєднання з іншими заходами;

2) в залежності від способу охорони правопорядку санкції прийнято поділяти на дві категорії:

а) правовідновлюючі, тобто ті, які спрямовані на відновлення стану, який існував до порушення; вони носять компенсаційний характер; можуть полягати у відшкодуванні збитків, завданих (матеріальних та моральних); повернені майна; відновленні репутації, тощо. Наприклад: цивільно-правова відповідальність полягає у відшкодуванні збитків, завданих внаслідок невиконання договору. Адміністративно-правова відповідальність стосується скасування незаконного рішення, а також відновлення на робочому місці;

б) штрафні або каральні санкції, котрі мають безпосередньо каральний характер; спрямовані та особисте обмеження свободи правопорушника або майнові витрати, які можуть полягати у штрафі, вилученні або конфіскації майна. Наприклад: кримінально-правова відповідальність передбачає виправні роботи, штрафи, позбавлення волі у визначених законом випадках. Адміністративно-правова відповідальність передбачає адміністративне ув'язнення.

Дисциплінарна відповідальність – догану або звільнення з робочого місця, в випадках передбачених законом без можливості відновлення на цій посаді у майбутньому.

Підстави застосування санкцій РНБО вказують на дії, які засвідчують реальні та/або потенційні загрози. І це в свою чергу доводить, що використовується окремий вид санкцій, а саме специфічні правоохоронні превентивні адміністративно-господарські санкції – попередження, які за своїм змістом зазвичай спрямовані на недопущення повторного правопорушення, яке сталося вперше і не призвело до значної загрози для суспільних інтересів та функцій публічних органів.

У сфері господарського права адміністративно-господарські санкції поєднують елементи впливу і відповідальності. Попередження має як характеристики заходу впливу, так і ознаки відповідальності, оскільки передбачає зобов'язання привести діяльність у відповідність до законодавчих вимог, що забезпечується державним примусом. Це може призвести до фінансових витрат та необхідності виконання організаційних дій у визначені терміни, встановлені уповноваженим органом. Спектр використання та застосування превентивних санкціїй в українському законодавстві охоплює різні сфери життя, тим самим перешкодкає різностороннім правопорушенням.

Поряд з превентивними заходами існують і репресивні заходи, які застосовуються у відповідь на правопорушення. Зокрема, репресії – це каральні, примусові заходи, які застосовуються спеціально уповноваженими державними органами (судовими і позасудовими) [3] і регулюються різними законами. Основні з них включають:

- Кримінальний кодекс України, наприклад: стаття 80 пункт 5, вказує що : особи, засуджені за вчинення злочину до основного покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, пробаційного нагляду або арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового кримінального правопорушення [5]. Це в свою чергу дозволяє реагувати на злочинність з урахуванням її тяжкості та наслідків, передбачаючи відповідні покарання;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення, який закріплює в тому числі правопорушення меншого ступеня суспільної небезпеки, ніж кримінальні. Він дозволяє швидко реагувати на правопорушення, застосовуючи менш суворі санкції, що сприяє підтриманню правопорядку. Наприклад : стаття 9 зазначеного кодексу надає визначення адміністративного правопорушення (проступку) – «Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність». Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [6].

На практиці, санкційні репресивні заходи та превентивні вводяться на основі рішення РНБО, яке може бути ініційоване на підставі інформації від правоохоронних органів або розвідувальних служб. Важливо також розуміти, що санкції можуть бути тимчасовими, з можливістю продовження або скасування в залежності від зміни обставин. Це дозволяє Україні гнучко реагувати на нові виклики та загрози.

Строком - є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ст. 251 Цивільного кодексу України) [8]. Строк/термін застосування санкцій визначається відповідно до правового акту, типу санкції та підстав впровадження. Зокрема:

1) безстрокові санкції в Україні можуть бути застосовані в кількох випадках, зазвичай у відповідь на серйозні правопорушення або загрози національній безпеці. Наприклад у разі

загрози національній безпеці, корупційних діях, порушенні міжнародного права, фінансуванні тероризму, порушення прав людини;

2) санкції, що накладаються більше ніж на 5 років, зазвичай є результатом серйозних і тривалих правопорушень. Вони служать інструментом для підтримки міжнародної безпеки, правопорядку та захисту прав людини;

3) санкції, що застосовуються строком від 1 до 5 років застосовуються щодо осіб, котрі скоїли менш серйозні правопорушення або для досягнення окремих цілей. Наприклад : обмеження на експорт і імпорт (на певні товари або технології, які можуть бути використані для військових цілей), фінансові обмеження (блокування активів), візові обмеження (заборона на в'їзд для певних осіб, які підозрюються у корупції), санкції за порушення міжнародних норм;

4) санкції від 6 місяців до 1 року, строк визначається індивідуально, а самі санкції застосовуються для досягнення короткострокових цілей або у відповідь на конкретні ситуації. Вони можуть бути зняті або продовжені в залежності від змін у поведінці тих, до кого вони застосовуються;

5) санкції, котрі запроваджуються строком від 3 до 6 місяців, за своєю сутністю є короткостроковими заходами, які застосовуються для вирішення певних ситуацій.

Висновок. Спираючись на вище зазначене, ми можемо зауважити багатогранність правового інституту «санкцій» та їх широкий спектр дії, який охоплює всі сфери нашого життя. Поділ санкцій за різними критеріями допомагає запобігати вчиненню протиправних дій юридичними, фізичними особами та установами. Рада національної безпеки і оборони України є інституцією, що застосовує і водночас координує використання санкцій у відповідь на загрози національній безпеці. Цей суб’єкт має можливість розробляти та впроваджувати комплексні рішення, які включають як превентивні, так і репресивні заходи. Завдяки системному підходу до застосування санкцій, РНБО може оперативно реагувати на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі, забезпечуючи захист економічних, політичних та соціальних інтересів держави. Це включає не лише економічні санкції, але й заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією, тероризмом та організованою злочинністю. Таким чином, санкції виступають важливим інструментом державної політики, що дозволяє підтримувати правопорядок, захищати права громадян і забезпечувати стабільність суспільства. Їх ефективне застосування сприяє формуванню правової культури і підвищенню відповідальності серед усіх учасників суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (ст.107). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Закон України «Про санкції». URL : - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text
3. Велика українська енциклопедія. URL : - https://vue.gov.ua/%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F
4. Барабаш Ю. Г., Бориславська О. М., Венгер В. М., Козюбра М. І., Мелешевич А. А. Конституційне право : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри ; упоряд. В. М. Ткаченко ; Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Координатор проектів в Україні. Київ : Ваіте, 2021. 528 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/489959_0.p
5. Кримінальний кодекс України (ст. 51-64), (ст.81 частина 5). URL : - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст.24). URL : - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text
7. Кодекс законів про працю України (ст. 147). URL : - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
8. Цивільний кодекс України (ст.16), (ст.251). URL : - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Ступка Вікторія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Захист прав людини та забезпечення національної безпеки в умовах сучасних викликів

Забезпечення національної безпеки є однією з основних функцій будь-якої держави. Проте в сучасних умовах, коли країни стикаються з такими викликами, як тероризм, військові конфлікти, пандемії, економічні кризи тощо, перед державами постає складне завдання - забезпечити національну безпеку, не порушуючи при цьому основоположні права та свободи людини. Україна, як демократична держава, повинна знайти оптимальний баланс між захистом національних інтересів та дотриманням прав людини.

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека України охоплює захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

В основі національної безпеки знаходяться права людини, які визначаються як фундаментальні свободи та цінності, визнані міжнародною спільнотою, як необхідні для забезпечення гідного життя кожної людини. Саме тому належний рівень національної безпеки є передумовою для реалізації прав людини. Так, повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело до масових порушень прав людини, зокрема права на життя, права на честь і гідність. Ці порушення пов'язані з постійними обстрілами житлових районів, жорстокими вбивствами як військових, так і цивільного населення, катуваннями, депортаціями та знищенням критичної інфраструктури, що унеможливлює доступ до основних життєвих благ, таких як водопостачання, електроенергія, медична допомога тощо. Таким чином, без забезпечення національної безпеки реалізація прав людини стає неможливою [2, С. 228].

Обов'язок держави полягає в гарантуванні та захисті основоположних прав людини, зокрема право на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу слова тощо. Водночас в умовах режиму воєнного стану або надзвичайного стану, держава змушена вживати тимчасових заходів для забезпечення національної безпеки, що може включати обмеження деяких прав, таки як свободи пересування, свободи зібрань, право на приватність та тощо. Проте такі обмеження мають відповідати вимогам, передбаченим законом. Деякі науковці та міжнародні правові інституції підкреслюють, що обмеження основоположних прав громадян повинні відповідати «трискладовому тесту», який визначає їхню допустимість. Відповідно до цього тесту, будь-яке обмеження має відповідати трьом критеріям: бути законним, тобто передбаченим Конституцією та законом; переслідувати легітимну мету; а також бути пропорційним, тобто забезпечувати досягнення мети з мінімальним втручанням у права людини. Недотримання хоча б однієї з цих умов робить обмеження неправомірним. При цьому такі обмеження у жодному разі не повинні порушувати «ядро права», тобто змінювати його суть та зміст [3, С. 201-202]. На сьогодні Україна дотримується «трискладового тесту» при запровадженні обмежень прав і свобод громадян, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану. Дані обмеження відповідають вимогам законності, оскільки ґрунтуються на нормах Конституції України та законах, зокрема Законі України «Про правовий режим воєнного стану»; мають легітимну мету забезпечення національної безпеки, захист суверенітету та територіальної цілісності держави; а також є пропорційними - держава намагається досягти поставлених цілей із мінімальним втручанням у права та свободи людини.

Основна роль у забезпеченні балансу між правами людини та національною безпекою належить державі, зокрема її правоохоронним органам, судовій та законодавчій гілкам влади. Законодавча влада, зокрема Верховна Рада України, відіграє провідну роль у розробці та

прийнятті нормативно-правових актів, які визначають умови, тривалість та межі допустимих обмежень прав і свобод людини в умовах загроз національній безпеці. Наприклад, у Законі України «Про боротьбу з тероризмом», передбачено у разі виникнення терористичних загроз можуть бути введені обмеження на свободу пересування громадян, зокрема, через посилення контрольних заходів на кордонах або в певних регіонах. Це дозволяє запобігти терористичним атакам, проте такі обмеження повинні бути тимчасовими і пропорційними загрозі [4]. Важливим прикладом є також Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який дозволяє тимчасово обмежувати деякі права громадян у випадках воєнного стану. Зокрема, йдеться про обмеження права на свободу пересування, свободу слова, права власності, права на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, можливість введення комендантської години тощо. Такі заходи спрямовані на підтримання громадського порядку та забезпечення ефективної мобілізації зусиль держави для оборони. Водночас вони повинні бути чітко визначені та не порушувати фундаментальних прав, таких як право на життя чи захист від катувань [5].

Правоохоронні органи, такі як Служба безпеки України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України та інші, є органами, на які безпосередньо покладається обов'язок щодо забезпечення національної безпеки. Провідне місце в системі правоохоронних органів займає Служба безпеки України, яка є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» діяльність Служби безпеки України спрямована на захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, та ґрунтується на повазі до прав і свобод людини. Водночас Закон України «Про Службу безпеки України» передбачає можливість тимчасового обмеження певних прав людини з метою припинення та розкриття державних злочинів. Однак такі обмеження повинні застосовуватись у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України [6]. У цьому контексті важливу роль відіграє Національна поліція України, яка відповідно до ч. 4 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України є органом виконавчої влади, відповідальним за підтримку громадського порядку та безпеки, боротьбу з кримінальністю, захист прав і свобод громадян, а також охорону інтересів суспільства і держави [1]. Важливим доповненням до статті 8 Закону України «Про Національну поліцію» стала частина четверта, яка встановлює, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7]. Це означає, що діяльність Національної поліції України в умовах режиму воєнного стану має відповідати особливому правовому режиму, що передбачає певні обмеження, однак вони повинні бути обґрунтованими, законними та відповідати принципу пропорційності.

Механізмом захисту прав людини від порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування є судовий захист. Суди мають забезпечити, щоб будь-які обмеження прав громадян відповідали принципам законності та пропорційності, а також були орієнтовані на досягнення легітимної мети, зокрема у сфері національної безпеки.

Не менш важливу роль у захисті прав людини відіграє омбудсман - уповноважена особа з прав людини, яка розглядає скарги громадян щодо неправомірних дій чи бездіяльності органів державної влади і здійснює незалежний контроль за дотриманням прав людини. Крім того, міжнародні інституції, зокрема Європейський суд з прав людини, можуть надавати додатковий захист громадянам від порушень прав, вчинених органами державної влади [8, С. 117].

Підводячи підсумок, варто зазначити, що забезпечення національної безпеки та захист прав людини тісно пов’язані між собою, оскільки гарантування безпеки громадян безпосередньо впливає на забезпечення їхніх основоположних прав і свобод. В умовах сучасних загроз, зокрема повномасштабної війни в Україні, спричиненої агресією росії, держава змушена шукати баланс між ефективними заходами безпеки та збереженням прав людини. Основна роль у забезпеченні якого належить державі, зокрема її правоохоронним

органам, судовій системі та законодавчій владі. При цьому будь-які обмеження прав людини не можуть бути свавільними, а також повинні відповідати принципам пропорційності, легітимності та законності.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 20.03.2025).
2. Манжула А. А., Сокуренко О. А. Права людини і національна безпека як об'єкт правового захисту у контексті діяльності Служби безпеки України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 6. С. 227 – 229.
3. Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Венгер В. М., Козюбра М. І, Мелешевич А. А. Конституційне право : підручник. / За заг. ред. М. Козюбри. Київ, 2021. 528 с.
4. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text (дата звернення: 20.03.2025).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 20.03.2025).
6. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.02.1992 р. № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата звернення: 20.03.2025).
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580 VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 20.03.2025).
9. Фасій Б. В. Національна безпека і права людини: баланс між свободою та захистом. Журнал Національні інтереси України. № 4(4). 2024. С. 112-118.

Сухович Денис
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Магістр"

Бюро економічної безпеки України в умовах правового режиму воєнного стану: проблеми реалізації повноважень

У сучасних умовах системної трансформації державного управління, викликаної повномасштабним військовим вторгненням росії в Україну, питання забезпечення економічної безпеки набуло особливої актуальності. Розбудова ефективної системи протидії економічним злочинам, запобігання розкраданню бюджетних коштів, захисту інтересів держави у фінансовій сфері є ключовими завданнями, які постають перед органами публічної влади. У зв'язку з цим створення Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) стало важливою інституційною реформою, покликаною консолідувати зусилля держави у сфері боротьби з економічними правопорушеннями.

БЕБ функціонує відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», прийнятого 28 січня 2021 року. Цей орган утворено з метою забезпечення комплексного підходу до виявлення, припинення, розслідування та запобігання економічним злочинам, зокрема у бюджетній, податковій та фінансовій сферах. На БЕБ покладено як аналітичні, так і правоохоронні функції, що дозволяє йому не лише реагувати на вже скоєні правопорушення, а й запобігати їм на ранніх етапах [1].

Запровадження особливого правового режиму воєнного стану, відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 [2], внесло суттєві корективи в діяльність державних органів. У цих умовах БЕБ змушене функціонувати в середовищі підвищених ризиків, кадрових втрат, кіберзагроз, дефіциту ресурсів, що ускладнює реалізацію його повноважень. З іншого боку, зростає значення БЕБ як ключового інструменту держави в боротьбі з розкраданням бюджетних коштів, особливо тих, що спрямовуються на оборону, гуманітарну допомогу та критичну інфраструктуру.

У зв'язку з цим пріоритетними напрямами діяльності БЕБ стали запобігання корупційним правопорушенням у сфері державних закупівель, недопущення неефективного використання бюджетних коштів, зокрема у сфері оборонних замовлень, а також протидія фіктивному підприємництву та шахрайству у податковій сфері. Водночас ефективна реалізація цих повноважень стикається з низкою системних проблем: недосконаліть нормативно-правової бази, відсутність єдиного бачення моделі функціонування органу, політична залежність керівництва, а також недостатня прозорість процедур добору та атестації персоналу.

М. Гаврилюк, К. Степанович, І. Козловський досліджуючи питання реформування БЕБ слушно зазначають, що найбільш гостро окреслилася проблема інституційної незалежності БЕБ, що стала предметом законодавчих ініціатив упродовж 2023–2024 років. Так, восени 2023 року до парламенту було подано законопроєкти №10088 та №10088-1 щодо першочергових заходів із реформування БЕБ, однак у вересні 2024 року законопроєкт був знятий з розгляду через політичну опозицію в коаліції. У січні 2024 року урядом було зареєстровано новий законопроєкт №10439, що викликав гостру критику з боку бізнес-спільноти та міжнародних партнерів України через невідповідність принципам прозорості, незалежності та доброчесності. На противагу урядовій ініціативі, депутати запропонували альтернативні редакції – №10439-1, №10439-2 (перереєстрований 10088), та пізніше – №10439-4 [3; 4].

Ключовими проблемами урядового проєкту, які були розкритиковані, стали: пропозиція проводити переатестацію працівників лише після завершення воєнного стану без чітко визначеного строку; збереження контролю за процедурою атестації за Кабінетом Міністрів України, що ставить під сумнів незалежність новопризначеного керівника; паритетне представництво у конкурсній комісії урядових структур та міжнародних експертів, що потенційно залишає можливість блокування прийняття рішень.

У колективному листі послів країн G7 було акцентовано на обов'язковості запровадження відкритого і прозорого конкурсу на посаду директора БЕБ, переатестації всього складу, незалежного аудиту через рік та три роки після призначення нового очільника, а також неможливості його звільнення Кабінетом Міністрів без відповідного висновку незалежної оцінки [3].

Зауважимо, що на тлі вищезгаданих викликів особливої ваги набуває проєкт №10439-4, що передбачає комплексну переатестацію працівників, формування конкурсної комісії з переважною участю міжнародних експертів, а також впровадження чітких механізмів контролю за доброчесністю та ефективністю діяльності БЕБ.

Тим не менш, у підсумковому Звіті про діяльність БЕБ за 2024 рік зазначено, що саме завдяки злагодженій роботі кожного працівника можна констатувати стабільну динаміку зростання всіх показників діяльності органу. Так, у 2024 році досягнуто рекордних результатів: 5,3 млрд грн відшкодованих збитків у направлених до суду кримінальних провадженнях та недопущено втрат бюджету обсягом 12 млрд грн. Зокрема, упереджено втрат держави під час закупівель та недекларування отриманих бюджетних коштів на суму 8,6 млрд грн, розповсюдження ризикового податкового кредиту з ПДВ – на 2,5 млрд грн, а також зупинено незаконне відшкодування ПДВ на 917,2 млн грн [5, с. 10].

На наше переконання, одним із яскравих прикладів діяльності БЕБ у 2024 році стало викриття факту розкрадання бюджетних коштів, призначених для закупівлі комплектуючих до квадрокоптерів для потреб Збройних Сил України. Приватний підприємець із Києва, діючи у змові зі службовими особами військової частини, уклав договір на постачання продукції,

однак не виконав умов контракту. Попри це, на підставі підроблених документів він отримав 3,7 млн грн на свій рахунок, після чого перевів кошти на рахунки сторонніх підприємств, діяльність яких не мала відношення до постачання. Фігуранту було повідомлено про підозру за ч. 5 ст. 191, ч. 1 ст. 366 та ч. 1 ст. 209 Кримінального кодексу України. Суд обрав запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з альтернативою внесення застави, триває досудове розслідування [5, с. 36].

Таким чином, проблематика функціонування БЕБ у сучасних умовах виходить за межі суто правоохоронної діяльності та охоплює загальні питання якості державного управління у сфері економічної безпеки. Подальший розвиток органу потребує не лише оновлення кадрового складу, а й впровадження дієвих гарантій його незалежності, прозорості та підзвітності, що є критично важливими в умовах збройної агресії. Аналіз фактичних результатів свідчить про ефективність обраної моделі функціонування БЕБ, однак її стійкість залежить від зміцнення технічного та аналітичного потенціалу, а також вдосконалення нормативного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX : станом на 30 черв. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text(дата звернення: 08.04.2025).
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 6 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text(дата звернення: 08.04.2025).
3. Гаврилюк М., Степанович К., Козловський І. Чого варто чекати від реформування БЕБ: аналіз законопроєктів. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836400-cogo-varto-cekati-vid-reformuvanna-beb-analiz-zakonoproektiv.html (дата звернення: 08.04.2025).
4. Обух В. Реформування БЕБ: бачення уряду, депутатів та експертів. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3823392-reformuvanna-beb-bacenna-uradu-deputativ-ta-ekspertiv.html(дата звернення: 08.04.2025).
5. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за 2024 рік. (відповідно до статті 35 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України»). Бюро економічної безпеки України. Київ, 2025. 72 с. URL: https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/2025/Zvit-ESBU-2024.pdf

Суходольський Богдан
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Магістр"

Своєчасність вирішення адміністративних спорів в умовах воєнного стану

Чинною редакцію Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) під завданням адміністративного судочинства розуміється справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1].

Як бачимо, у чинній редакції КАСУ, серед іншого, увагу зосереджено саме на своєчасності вирішення спорів. Видається, що такі зміни до законодавчого визначення завдання адміністративного судочинства було внесено з огляду на показники роботи

адміністративних судів з моменту їхнього створення, зокрема на рівень навантаження, складності справ, кількості суддів тощо.

Безумовно, на зміну підходу до розуміння адміністративного судочинства також вплинули рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), ухвалені за заявами скаржників на їхню користь проти України.

Так, значна кількість справ, що перебували у провадженні ЄСПЛ з моменту створення адміністративних судів, стосувалася порушення судами вимог щодо розумного строку вирішення справ. Строки розгляду справ могли становити понад кілька років.

Наприклад, 6 вересня 2005 року ЄСПЛ ухвалено рішення у справі «Павлюлинець проти України» [2], де тривалість розгляду скарги заявника на рішення Управління соціального захисту на момент винесення ЄСПЛ рішення щодо суті справи становила близько 5 років і 2 місяців, і розгляд справи не був завершений.

Аналогічно, у рішенні від 17 жовтня 2019 року у справі «Полях та інші проти України» [3] ЄСПЛ дійшов висновку, що з огляду на конкретні обставини цієї справи тривалість проваджень у справах заявників не може вважатися «розумною».

Загальну тендецію також підтверджує відносно нещодавнє рішення ЄСПЛ від 22 квітня 2021 року, ухвалене у справі «Мордванюк проти України» [4]. Заявник звернувся із цивільним позовом щодо обчислення та виплати пенсії у 2004 році, ще до утворення адміністративних судів. У зв'язку із прийняттям КАСУ, суд першої інстанції закрив цивільне провадження у справі та запропонував позивачу звернутися із позовом до новоутвореного адміністративного суду, що заявник і зробив. ЄСПЛ вказав, що хоча розгляд справи заявника формально включав два провадження: цивільне та адміністративне, вони стосувалися одного питання і ґрунтувалися на тих самих фактах та аргументах, а тому оцінка розумності строку розгляду справи мала здійснюватися з урахуванням обох проваджень. Встановивши, що до постановлення ухвали Вищим адміністративним судом України про повернення справи на новий розгляд, загальний строк розгляду склав понад дев'ять років і два місяці, суд встановив, що такий строк є надмірним.

Аналіз лише наведених справ дає підстави вважати, що проблема розумності строків розгляду справ адміністративними судами виникла з моменту їхнього утворення та продовжує існувати до сьогодні. Водночас, причиною надмірної тривалості судових проваджень частіше за все слугує велике навантаження на адміністративні суди, про що, зокрема, свідчать дані Ради суддів України.

Найбільш показовою у цьому контексті є ситуація, що склалася наразі у Київському окружному адміністративному суді (далі – КОАС). Згідно з відомостями офіційного вебсайту Ради суддів України про орієнтовні нормативи навантаження на суддів за 2024 рік, до Київського окружного адміністративного суду за вказаний період надійшло 70 023 справи та матеріалів, нормативний час, необхідний для їх розгляду, становить 617 481 годин, чисельність суддів з повноваженнями станом на 31 грудня 2024 року – 29 суддів, чисельність суддів за нормативами – 377 суддів [5]. За даними цієї статистики, КОАС є найбільш завантаженим серед окружних адміністративних судів України.

Така ситуація зумовлена, головним чином, двома основними факторами: ліквідацією Окружного адміністративного суду Києва та повномасштабною збройною агресією російської федерації.

Законом України № 2825-IX (прийнятий 13 грудня 2022 року) ліквідовано ОАСК, утворено Київський міський окружний адміністративний суд, а до початку його роботи всі справи, що перебували на розгляді ОАСК-у, передано на розгляду КОАС-у [6].

Дійсно, з відомостей з вебсайту Ради суддів України бачимо, що за 2022 рік на розгляд ОАСК-у надійшло 22 617 справ, в той час як на розгляд КОАС-у практично вдвічі менше – 13 629 справ [7].

Часткове вирішення проблеми було запропоновано Законом України № 3863-IX, яким вирішено передати на розгляд КОАС-у ті нерозглянуті справи ОАСК-у, територіальна юрисдикція яких поширюється на місто Київ. Решта справ, що ще не були розподілені в

КОАС-і мають бути передані на розподіл та розгляд іншим окружним адміністративним судам.

Водночас, не будуть розподілені на інші суди справи ліквідованого ОАС міста Києва, які вже розподілені на суддів Київського окружного адміністративного суду. Отже, проблема із надмірним завантаженням на КОАС залишається невирішеною, а своєчасність захисту прав десятків тисяч позивачів залишається під питанням.

Беззаперечно, на завантаженні КОАС-у також відобразилися питання, спричинені збройною агресією рф, зокрема щодо військової служби, виплати пенсій, винагород, компенсацій за поранення, загибель військовослужбовця тощо. Дійсно, за 2021 рік сумарно до ОАСК-у та КОАС-у надійшло 63 863 справ та матеріалів, водночас, за 2024 рік до КОАС-у надійшло 70 023 справ та матеріалів. Таким чином, навантаження зросло щонайменше на 10 % порівняно з аналогічним періодом до повномасштабної збройної агресії рф [8].

Разом з цим, 24 березня 2025 року Президент України підписав закон, яким передбачено засади створення нових спеціалізованих адміністративних судів, а саме: Спеціалізованого окружного адміністративного суду (далі – СОАС) та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду [9]. Зазначеним судам будуть підсудні справи, зокрема, щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Кабінету Міністрів України, міністерств, Національного банку України, за позовом Антимонопольного комітету України, щодо оскарження результатів конкурсів на зайняття посад у НАБУ, НАЗК, БЕБ тощо.

Прийняття цього закону можна охарактеризувати як черговий етап реформи ОАСК-у, адже справи, що у перехідний період між роботою ОАСК-у та нового Київського міського окружного адміністративного суду мали би розглядатися виключно КОАС-ом, тепер також будуть розподілені між суддями новоутвореного СОАС-у.

Отже, забезпечення виконання завдання адміністративного судочинства вимагає дотримання розумних строків розгляду адміністративних справ. Велике навантаження у сукупності із повномасштабною збройною агресією рф, що спричинило новий потік позовів, пов’язаних із військовою службою, компенсаційними та винагороджуючими виплатами. Водночас, особливо гострою постала ситуація зі столичним окружним адміністративним судом, навантаження якого є найбільшим поміж іншим адміністративних судів України. Законодавцем запропоновано часткове вирішення проблеми у вигляді передачі нерозподілених КОАС-ом справ ОАСК-у на розгляд інших окружних адміністративних судів України. Водночас, у найближчому майбутньому очікується створення нових спеціалізованих адміністративних судів, до підсудності яких належатимуть справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності найвищих органів державної влади, а також оскарження конкурсів на обрання керівників топ-корупційних органів. Подібні нововведення покликані покращити ситуацію зі строками розгляду справ та тим самим забезпечити засуду розумності щодо захисту прав громадян у судовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 8 лют. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20250208#Text.
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 06.09.2005 у справі № 70767/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_429#Text.
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.10.2019 у справі № 58812/15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e71#Text.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 22.04.2021 у справі № 1199/16.
URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Mordvanyuk_22_07_2021.pdf.
5. Дані звітності за 2024 рік* (адміністративні суди). rsu.gov.ua. URL: https://rsu.gov.ua/oas-2024_4-maps.

6. Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду : Закон України від 13.12.2022 № 2825-IX : станом на 5 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2825-20#Text.
7. Дані звітності за 2022 рік (адміністративні суди). rsu.gov.ua. URL: https://rsu.gov.ua/oas-2022-maps.
8. Дані звітності за 2021 рік (адміністративні суди). rsu.gov.ua. URL: https://rsu.gov.ua/oas-2021-maps.
9. Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких інших законодавчих актів України щодо правових засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду : Закон України від 26.02.2025 № 4264-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4264-20#Text.

Тарасюк Андрій
Національна академія правових наук України,
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності,
аспірант 3 року навчання

Публічно–правовий механізм захисту особистих немайнових прав на використання зображення людини в сфері охорони здоров'я: напрями удосконалення

Зображення суб'єктів правовідносин, як носіїв конфіденційної медичної інформації, мають тісний зв'язок із фундаментальними правами людини на приватність, гідність та недоторканність особистого життя, що закріплено як у Конституції України, так і в Цивільному кодексі. Актуальність проблематики механізму цивільно-правового захисту особистих немайнових прав на зображення людини у сфері охорони здоров'я в Україні визначається потребою його належного вдосконалення. Адже, захист особистих немайнових прав фізичних осіб, особливо в сфері охорони здоров'я, становить обов'язкову об'єктивну умову розвитку всього суспільства [1, с. 22].

Так, здійснюючи аналіз положень вітчизняного законодавства, можна стверджувати, що фізична особа має право на захист особистого немайнового права від посягання за допомогою традиційних способів, які закріплені Цивільним кодексом України, та і іншими способами, які не заборонені законодавством України, відповідно до специфіки порушеного права. Відповідно до частини 1 статті 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання [2]. Особливу роль у цій системі відіграє судовий захист, передбачений статтею 16 Цивільного кодексу України, де передбачено, що способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, яка встановлює широкий перелік можливих способів відновлення порушених прав. Водночас автор концепції наголошують, що наявні механізми захисту є недостатніми, зокрема в частині компенсації шкоди, завданої здоров'ю пацієнтів [2]. Передбачений положеннями ЦК України загальний перелік способів захисту цивільних прав та інтересів становить інструментарій відповідних форм цивільно-правового захисту, є загальним та уніфікованим, і на нашу думку, не в повній мірі відображає специфіку сфери охорони здоров'я, де права на зображення людини мають особливий, в тому числі і індивідуально чутливий характер, а отже їх захист потребує індивідуалізованого підходу до правового забезпечення,

тобто закріплення кола спеціальних норм, де мають бути запроваджені й регламентовані спеціальні правові механізми цивільно-правового захисту. Саме вони мають відповідати та відображати специфіку охорони здоров'я та забезпечувати не лише відшкодування шкоди, а й превентивний захист прав пацієнтів.

Удосконалення механізму захисту особистих немайнових прав пацієнта, на наше переконання, має включати організаційний комплекс заходів. Зокрема, до них мають належати, як нормативно-правові зміни, так і розробка практичних заходів, що передбачатимуть суворіші вимоги до використання зображень пацієнтів. Якщо говорити про нормативно-правові засади, то сучасне законодавство повинно приділяти особливу увагу питанням відшкодування моральної шкоди. Оскільки шкода, завдана здоров'ю або психологічному стану пацієнта, часто не підлягає повному відшкодуванню, необхідно чітко визначити критерії оцінки такої шкоди та встановити ефективні механізми компенсації, які враховуватимуть специфіку сфери охорони здоров'я. Запровадження зазначених норм, на думку вчених, дозволить створити комплексну систему цивільно-правового захисту, яка сприятиме не лише відновленню порушених прав, але й попередженню їх порушення, забезпечуючи баланс між інтересами пацієнтів і потребами медичної практики в умовах сучасних технологічних викликів [3]. Що стосується практичних заходів, то наприклад, можливо встановити чіткі правила щодо отримання згоди на фотографування або відеозйомку під час медичного обслуговування, впровадити ефективні механізми контролю за дотриманням конфіденційності медичних даних, а також передбачити санкції за порушення цих норм. Іншим напрямом удосконалення механізму захисту особистих немайнових прав на зображення людини в сфері охорони здоров'я можуть бути універсальні та спеціальні механізми захисту прав пацієнтів. До загальних механізмів належатимуть звернення до судових інстанцій та подання скарг до уповноважених органів, що дозволяє забезпечити судовий та адміністративний захист. Спеціальні механізми мають враховувати специфіку у сфері охорони здоров'я, зокрема передбачати можливість анулювання ліцензії медичної установи, зупинення її діяльності або позбавлення права на медичну практику у разі систематичних порушень прав пацієнтів;

Таким чином, забезпечення ефективного цивільно-правового захисту особистих немайнових прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я потребує комплексного підходу, що включає правове регулювання, запровадження ефективних правозахисних процедур, підвищення рівня правової культури та відповідальності суб'єктів сфери охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Буханевич О.М. Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують приватність фізичної особи. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2019. Вип. 2. С. 21-30.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 10.01.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 22.02.2025 р.).
3. Дутко А.О., Ковбаса К.П. Особисті немайнові права пацієнта – види, способи та форми захисту. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. №3. С. 50-55

Тодоресі Анастасія
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Здійснення професійної правничої допомоги в умовах воєнного стану

Право на правничу допомогу є фундаментальним у демократичному суспільстві та правовій державі, особливо в умовах воєнного стану, коли обмеження прав і свобод громадян можуть набувати особливого значення. В Україні здійснення професійної правничої допомоги регулюється Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2013 року), а також міжнародними актами та конвенціями, які встановлюють стандарти надання професійної правничої допомоги, навіть у кризові періоди.

Воєнний стан передбачає запровадження особливого правового режиму, який може впливати на діяльність правозахисних інститутів, зокрема адвокатури України. Водночас правозахисники залишаються ключовими фігурами у захисті прав громадян, забезпеченні доступу до правосуддя та контролю за дотриманням прав людини. Відповідно до статті 59 Конституції України, кожен має право на правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Це положення є основоположним і не може бути скасоване навіть за умов воєнного стану. Конституційні гарантії забезпечують незалежність адвокатури та право кожного громадянина отримати правничу допомогу, що є важливим фактором у контексті захисту прав людини під час війни. Адвокати відіграють значну роль у захисті осіб, які можуть зазнавати незаконного переслідування, порушення права на справедливий суд або свавільного позбавлення волі [1, ст. 141].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2013 року) визначає правові засади здійснення адвокатської діяльності, включаючи умови роботи адвокатів у періоди надзвичайних ситуацій. Основні положення Закону, що мають значення в умовах воєнного стану містяться у статтях 4, 20 та 22, які закріплюють незалежність адвокатської діяльності, а це означає, що адвокати повинні мати можливість безперешкодно виконувати свої обов'язки; гарантують захист адвокатської діяльності від незаконного втручання з боку державних органів та третіх осіб; регламентують адвокатську таємницю, яка не може бути порушена навіть у надзвичайних умовах. Таким чином, законодавство України створює необхідні правові передумови для безперешкодної діяльності адвокатури навіть у період війни [2, ст. 282].

Воєнний стан може обмежувати певні права громадян, що впливає на правозахисну діяльність адвокатів. Водночас є кілька ключових аспектів, що визначають специфіку роботи адвокатів у таких умовах: обмеження доступу до правничої допомоги. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 року), можливі тимчасові обмеження на пересування адвокатів та проведення адвокатських зустрічей у прифронтових зонах; в умовах воєнного стану зростає значення використання електронних засобів зв'язку для консультування клієнтів, проведення онлайн-засідань та ведення справ у судах дистанційно; попри обмеження, адвокатська таємниця залишається непорушною навіть у період воєнного стану, державні органи не мають права вимагати розголошення інформації, отриманої адвокатом від клієнта; адвокати часто займаються справами внутрішньо переміщених осіб, військовополонених, а також жертв воєнних злочинів [3, ст. 250].

Міжнародне право також передбачає захист прав на правничу допомогу в умовах збройних конфліктів. Основні міжнародні акти, що регулюють цю сферу: Загальна декларація з прав людини (стаття 7), усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист законом; європейська конвенція з прав людини (стаття 6) гарантує право на справедливий суд, включаючи правничу допомогу, навіть у періоди війни; женевські конвенції 1949 року визначають права цивільного населення та військовополонених на доступ до правової допомоги; основні принципи ООН щодо ролі адвокатів передбачають, що

адвокати повинні мати можливість виконувати свої професійні обов'язки без втручання, залякування чи переслідування [4, ст. 89; 5, ст. 270; 6, ст. 370; 7].

Попри конституційні гарантії та міжнародні стандарти, адвокати постають перед труднощами у своїй діяльності під час воєнного стану, зокрема вони зіштовхуються з ризиками для життя та здоров'я правозахисників, особливо у районах, наближених до зони бойових дій. Адвокати можуть зазнавати тиску або переслідувань у випадках, коли їхня діяльність суперечить інтересам певних сил; обмежений доступ до клієнтів: через руйнування інфраструктури, комендантську годину або обмеження пересування адвокати можуть мати труднощі з відвідуванням клієнтів, зокрема тих, хто перебуває у місцях несвободи або на окупованих територіях; перешкоди у зборі доказів: в умовах війни часто складно зібрати докази для судових процесів, особливо якщо йдеться про воєнні злочини або порушення прав людини. Доступ до офіційних реєстрів та баз даних може бути обмежений; проблеми з судочинством: воєнний стан може впливати на роботу судів: деякі судові установи припиняють діяльність, процесуальні строки змінюються, а деякі провадження відкладаються на невизначений термін. Це ускладнює реалізацію права на справедливий суд. Втручання державних органів у діяльність адвокатів: попри гарантії незалежності адвокатури, є ризик зловживань з боку правоохоронних органів, зокрема в контексті боротьби з диверсійною діяльністю чи шпигунством; психологічне навантаження: адвокати, які працюють з військовополоненими, потерпілими від воєнних злочинів або внутрішньо переміщеними особами, стикаються зі значним емоційним та психологічним тиском.

Забезпечення правничої допомоги в умовах воєнного стану є важливим елементом захисту прав і свобод громадян. Міжнародні та національні правові норми гарантують, що кожна людина має право на правничий захист навіть у найскладніших умовах. Попри ці виклики, адвокатура України продовжує виконувати свою місію, адаптуючись до нових умов, використовуючи цифрові технології для надання дистанційної допомоги та співпрацюючи з міжнародними правозахисними організаціями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. (Дата звернення 10 квітня 2025 року).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2013 року / Відомості Верховної Ради України, 2013, № 27, ст. 282. (Дата звернення 10 квітня 2025 року).
3. Про правовий режим воєнного стан: Закон України від 12 травня 2015 року / Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250. (Дата звернення 10 квітня 2025 року).
4. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / Офіційний вісник України, 2008, № 93, ст. 89. (Дата звернення 10 квітня 2025 року).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року / Офіційний вісник України, 1998, №13, №32 від 23 серпня 2006 року, ст. 270. (Дата звернення 10 квітня 2025 року).
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 3 липня 1954 року. Офіційний вісник України, 2013, № 27, ст. 370. (Дата звернення 10 квітня 2025 року).
7. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 1 серпня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (Дата звернення 10 квітня 2025 року).

Токар Владислав
Сумський державний університет,
аспірант 3 року навчання

Значення медіації у розв'язанні податкових конфліктів

Медіація як альтернативний метод розв'язання спорів набуває дедалі більшої популярності в Україні, зокрема у сфері податкових відносин. Її застосування у досудовому врегулюванні податкових конфліктів є важливим кроком до зменшення навантаження на судову систему, підвищення ефективності вирішення спорів і сприяння мирному діалогу між платниками податків та органами Державної податкової служби України (ДПС). Проте, попри наявність правової бази, використання медіації у податкових спорах залишається недостатньо дослідженим і поширеним.

Податкові конфлікти становлять значну частину адміністративних справ, що розглядаються судами України. За даними за 2021 рік – перше півріччя 2024 року, платники податків оскаржили понад 44 тис. рішень ДПС в адміністративному порядку, а суди розглянули близько 73 тис. справ [1, с. 2].

Високе навантаження на судову систему та тривалість судових процесів зумовлюють потребу у пошуку альтернативних механізмів розв'язання конфліктів між платниками податків і податковими органами. Одним із таких механізмів є медіація – позасудова процедура, яка набуває дедалі більшого значення у правовій системі України.

За визначенням Української Академії медіації, медіація – це добровільний, конфіденційний і позасудовий процес, у якому сторони за допомогою нейтрального посередника (медіатора) намагаються врегулювати конфлікт шляхом переговорів [2].

Правові засади медіації в Україні регулюються Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Згідно зі статтею 1 цього закону, медіація визначається як добровільна, конфіденційна процедура, під час якої сторони за участю медіатора намагаються знайти взаємоприйнятне рішення для врегулювання спору [3]. Закон встановлює принципи медіації, статус медіатора та вимоги до його кваліфікації, створюючи правову основу для її застосування у різних сферах, зокрема у податкових конфліктах.

Медіація є переговорним процесом, у якому медіатор виступає нейтральним посередником, допомагаючи сторонам досягти компромісу. Основна мета медіації – знайти рішення, яке відповідатиме інтересам обох сторін, зберігаючи при цьому конфіденційність і добровільність процесу.

Податковий кодекс України, зокрема стаття 19, передбачає можливість досудового врегулювання податкових спорів, у тому числі через медіацію. Кодекс дозволяє платникам податків і органам ДПС досягати угоди на етапі адміністративного оскарження рішень податкових органів, що сприяє зменшенню кількості справ, які передаються до суду [4].

Статистичні дані свідчать про зростання кількості податкових спорів у 2023–2024 роках порівняно з 2022 роком. Це пов'язано зі скасуванням обмежень на податкові перевірки, яке розпочалося у серпні 2023 року, а також із поступовим поверненням податкового законодавства до довоєнного стану та скасуванням пільг для платників податків, запроваджених у 2022 році. Такі зміни призвели до збільшення конфліктів між бізнесом і податковими органами [5].

Медіація як альтернативний спосіб розв'язання спорів, що успішно застосовується у багатьох країнах, може сприяти зменшенню конфліктності у відносинах між платниками податків і органами ДПС, налагодженню конструктивного діалогу та вирішенню спорів без судового розгляду. Це, у свою чергу, зменшить навантаження на суди та підвищить довіру до податкової служби [1, с. 37].

За період 2021–2023 років та перше півріччя 2024 року платники податків оскаржили 44,5 тис. рішень ДПС на суму 336,5 млрд грн. Більшість (83,5%) оскаржень стосувалися неправомірного визначення грошових зобов'язань. У 2022 році кількість оскаржень зменшилася у 2,5 раза через війну, але у 2023 році зросла у 2,2 раза. У першому півріччі 2024

року було оскаржено 7,8 тис. рішень, що становить 56,3% від кількості оскаржень за 2023 рік [1, с. 39].

Медіація у податкових конфліктах має низку переваг для обох сторін. По-перше, вона значно швидша за судовий розгляд, дозволяючи вирішити спір за кілька зустрічей. По-друге, медіація забезпечує конфіденційність, що є важливим для захисту фінансової та комерційної інформації. По-третє, вона сприяє збереженню ділових відносин між платниками податків і податковими органами, уникаючи конфронтації, характерної для судових процесів.

Висновки. Медіація є процесом, у якому нейтральний посередник (медіатор) допомагає сторонам конфлікту досягти взаємовигідного рішення без звернення до суду. У сфері податкових відносин медіація в Україні стає важливим інструментом для досудового розв'язання конфліктів, забезпечуючи швидке, конфіденційне та економічно вигідне вирішення спорів. Вона дозволяє уникнути тривалих судових розглядів і зберегти ділові відносини між платниками податків і органами ДПС. Законодавча база для медіації в Україні вже сформована, але для її ширшого застосування необхідно підвищувати обізнаність про медіацію серед платників податків і працівників податкових органів, а також готувати кваліфікованих медіаторів. Медіація має значний потенціал для підвищення ефективності податкової системи України, сприяючи конструктивному діалогу та зменшенню конфліктності.

Список використаних джерел:

1. Звіт про результати аудиту ефективності на тему «Оскарження рішень ДПС: вплив на економічну активність платників податків» 22.10.2024 № 49-1. *Рахункова палата*. С. 68. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/49-1_2024/Zvit_49-1_2024.pdf
2. Про медіацію: що таке медіація, медіатор. *Українська Академія Медіації: медіація в Україні*. URL: https://mediation.ua/pro-mediaciyu.
3. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text
4. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
5. Судова практика в податкових спорах: останні тенденції. *АРМАДА*. URL: https://armada.law/blog/sudova-praktyka-v-podatkovyh-sporah-ostanni-tendencziyi/.
6. Медіація у податкових спорах - цивілізований шлях пошуку компромісу. *Координата*. URL: https://coordynata.com.ua/mediacia-u-podatkovih-sporah-civilizovanij-slah-posuku-kompromisu. УДК 340.5 : 354

Толкованова Марія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Реформа публічної влади: європейські стандарти та перспективи для україни

За останні роки в українському державному управлінні спостерігається багато важливих зрушень: реформування системи державного управління та державної служби, удосконалення нормативно-правової бази для їх функціонування, розширення прав та повноважень органів місцевого самоврядування, приведення їх діяльності у відповідність до вимог ЄС, а також трансформація державної служби за європейськими стандартами.

Однак реформування державного управління в постсоціалістичній перехідній країні стримується браком ресурсів і недовірою суспільства. Перед цими викликами стикається і

українська держава, яка намагається знайти шляхи виходу з ситуації, що склалася після десятиліть невизначеної державної політики та хиткого вектору розвитку.

Починаючи з 2014 року, відбулися ключові події, які кардинально вплинули на державне управління в Україні, а саме: обрання нового президента замість того, хто втік, позачергові парламентські вибори, створення нових цивільних та військових адміністрацій, запуск близько 60 реформ, спрямованих на надання нації сучасного вигляду, що відповідає світовим тенденціям. Особливе значення має бути приділене реформі державного управління (ПА), оскільки вона відіграє вирішальну роль у забезпеченні успіху нації в глобальній конкуренції [1, с. 227-236].

Реформа публічної влади є одним із ключових викликів для України на шляху до європейської інтеграції. Вона спрямована на створення ефективної, прозорої та підзвітної системи державного управління, яка відповідатиме європейським стандартам. Враховуючи досвід європейських країн, реформа публічної влади має стати не лише технічним оновленням управлінської системи, а й фундаментальною зміною принципів взаємодії між державою та суспільством.

Країни Європейського Союзу мають усталену систему публічного управління, яка базується на демократичних принципах, верховенстві права, децентралізації, прозорості та підзвітності влади. Основою функціонування публічної влади в європейських країнах є Європейська хартія місцевого самоврядування, ухвалена Радою Європи, яка визначає основні принципи діяльності органів місцевого самоврядування та їх відносини з державними структурами.

Одним із ключових принципів є субсидіарність, що означає, що рішення мають ухвалюватися на тому рівні управління, який є найближчим до громадян. Це забезпечує ефективність управління та дозволяє громадянам безпосередньо впливати на процеси прийняття рішень. Також важливою є політична та фінансова автономія місцевих органів влади, що дозволяє їм самостійно формувати бюджети та здійснювати управління ресурсами відповідно до потреб громади [2].

В Європі активно впроваджуються електронні платформи для громадського контролю, інструменти участі громадян у прийнятті рішень та механізми забезпечення звітності державних структур. Україна за останнє десятиліття здійснила значні кроки у напрямку реформування публічної влади, особливо в межах децентралізації. Цей процес передбачав передачу значної частини повноважень та ресурсів від центральних органів державної влади до місцевих громад. Завдяки цьому громади отримали можливість самостійно розпоряджатися бюджетами, ухвалювати управлінські рішення та покращувати інфраструктуру.

Децентралізація дозволила суттєво покращити якість послуг на місцевому рівні, підвищити фінансову незалежність органів місцевого самоврядування та збільшити рівень залученості громадян до процесу прийняття рішень. Однак, попри позитивні зміни, є низка проблем, які досі потребують вирішення. Зокрема, залишається питання чіткого розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади, що нерідко призводить до конфліктів та дублювання функцій. Також постає проблема кадрового забезпечення, оскільки не всі громади мають достатній рівень компетентності для ефективного управління ресурсами [4].

Для подальшого розвитку реформи публічної влади в Україні необхідно впроваджувати найкращі європейські практики та механізми, які сприяють ефективному врядуванню. Одним із ключових завдань залишається вдосконалення механізмів громадського контролю, що дозволить забезпечити більшу відкритість влади та підзвітність перед громадянами. Важливу роль відіграє цифровізація державного управління, що сприяє автоматизації процесів, зменшенню бюрократії та мінімізації корупційних ризиків. В Україні вже реалізовано низку ініціатив, таких як система електронного урядування, впровадження цифрових державних послуг через портал "Дія" та використання електронного документообігу в державних установах. Боротьба з корупцією, яка залишається однією з найбільших проблем у сфері державного управління. Європейський досвід показує, що ефективна антикорупційна політика

має базуватися на прозорості, посиленій підзвітності чиновників, незалежності судової системи та створенні ефективних механізмів контролю з боку громадськості. Розвиток інститутів публічної служби також є важливим чинником успішного реформування публічної влади. Україна потребує більшої професіоналізації державного апарату, підвищення кваліфікації чиновників та впровадження механізмів доброчесного відбору кадрів [3].

Реформа публічної влади в Україні є важливим елементом демократичних перетворень, що забезпечують ефективне функціонування держави та її відповідність європейським стандартам. Досвід європейських країн демонструє, що успішне реформування можливе лише за умови дотримання принципів відкритості, підзвітності, децентралізації та верховенства права. Подальше реформування публічної влади має включати посилення місцевого самоврядування, цифровізацію адміністративних процесів, боротьбу з корупцією та підвищення рівня громадської участі у прийнятті рішень. Лише комплексний підхід до змін дозволить Україні створити ефективну систему врядування, що відповідатиме найкращим європейським практикам та сприятиме її інтеграції до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Володимир Пержун. Державне управління в Україні: структурні зміни, проблеми переходу до публічного управління. Університетські наукові записки. 2021. Т. 1, № 79. С. 227–236.
2. Діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування в перехідний період - бібліотека buklib.net. Головна - Бібліотека BukLib.net. URL: https://buklib.net/books/35881/ (дата звернення: 20.03.2025).
3. Реформа публічної адміністрації. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/1150090548220/pravo/reforma_publichnoyi_administratsiyi (дата звернення: 20.03.2025).
4. Стогова О. В. Децентралізація публічної влади. Знання європейського права. 2022. № 2. С. 28–31. URL: https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.340 (дата звернення: 20.03.2025).

Ус Сергій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС "Бакалавр"

Обставини, що впливають на здійснення провадження в справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану

Війна – це завжди випробування для правової системи будь-якої держави. В умовах воєнного стану звичний ритм життя змінюється, пріоритети переосмислюються, а правові механізми зазнають трансформацій, спрямованих на забезпечення національної безпеки та оборони. Адміністративне провадження, як встановлений порядок розгляду та вирішення адміністративних справ, в умовах війни набуває особливого значення, але водночас стикається з низкою обставин, які можуть виключати або суттєво змінювати його здійснення.

Із запровадженням воєнного стану правовий режим у країні зазнає кардинальних змін. Конституція України передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного із зазначенням строку дії цих обмежень. Це безпосередньо впливає на здійснення адміністративного провадження, оскільки деякі процесуальні гарантії можуть бути тимчасово обмежені, а органи державної влади отримують додаткові повноваження, що можуть впливати на підвідомчість та порядок розгляду адміністративних справ.

Однією з ключових обставин, що може виключати або призупиняти адміністративне провадження в умовах воєнного стану, є неможливість забезпечення безпеки учасників

провадження та працівників органів державної влади. Бойові дії, ракетні обстріли, окупація територій створюють пряму загрозу життю та здоров'ю людей, а також унеможливлюють нормальне функціонування державних органів. В таких умовах проведення провадження, збір доказів, витребування документів стають неможливими або надзвичайно ризикованими. Органи державної влади можуть бути евакуйовані, їхні функції можуть бути тимчасово припинені або передані іншим уповноваженим суб'єктам.

Іншою важливою обставиною є відсутність доступу до необхідних документів та інформації. В умовах бойових дій архіви можуть бути знищені або недоступні, інформаційні системи пошкоджені, а отримання свідчень від осіб, які перебувають на окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, стає вкрай ускладненим або неможливим.

За таких обставин здійснення адміністративного провадження, зокрема проведення процесуальних дій (розгляд справ, збір доказів), стає неможливим та створює об'єктивні перешкоди для всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, що прямо суперечить вимогам статті 245 Кодексу України про адміністративні правопорушення [1].

Особливої уваги заслуговує ситуація, коли особа, щодо якої здійснюється адміністративне провадження, або посадова особа органу державної влади, яка є ключовим учасником провадження, залучається до виконання завдань в інтересах національної безпеки та оборони. Непоодинокі випадки, коли посадові особи, щодо яких розпочато адміністративне провадження, зокрема за корупційні правопорушення, використовують мобілізацію до лав Збройних Сил України як спосіб уникнути відповідальності [2, с. 129].

З одного боку, захист Батьківщини є конституційним обов'язком кожного громадянина, і участь у бойових діях є безумовним пріоритетом в умовах воєнного стану. З іншого боку, використання військової служби як інструменту для уникнення адміністративної відповідальності підриває принцип верховенства права та довіру суспільства до державних інститутів.

У таких випадках суди, зокрема Верховний Суд, мають відігравати ключову роль у забезпеченні балансу між необхідністю захисту держави та невідворотністю відповідальності за вчинені правопорушення. Аналіз судової практики показує, що суди, як правило, не розглядають сам факт мобілізації як безумовну підставу для закриття адміністративного провадження. Однак, участь особи у бойових діях, її перебування на передовій, виконання бойових завдань можуть бути визнані поважними причинами для зупинення провадження на певний строк до моменту, коли участь особи у провадженні стане можливою без шкоди для виконання її військових обов'язків [3, с. 9].

Аналізуючи судову практику, зокрема рішення Верховного Суду, можна знайти приклади, коли суди враховували факт мобілізації особи при розгляді справ про оскарження постанов про адміністративні правопорушення. У деяких випадках суди визнавали неможливість належного повідомлення особи про розгляд справи у зв'язку з її перебуванням на військовій службі в зоні бойових дій, що могло бути підставою для скасування відповідної постанови.

Водночас, у випадках, коли встановлюється факт зловживання правом на захист шляхом формального призову на військову службу з єдиною метою уникнення адміністративної відповідальності, суди можуть не визнавати це обставиною, що виключає або зупиняє провадження. Доведення такого зловживання є складним, але у разі наявності відповідних доказів, принцип невідворотності покарання має превалювати. Прикладом такої справи може бути випадок, коли особа, щодо якої було розпочато адміністративне провадження за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння (стаття 130 КУпАП), одразу після отримання повістки про виклик до суду, терміново укладає контракт про проходження військової служби, не маючи наміру фактично виконувати військові обов'язки, а лише з метою уникнення відповідальності. У такому випадку, суд, дослідивши всі обставини, може не визнати факт військової служби безумовною підставою для зупинення або закриття провадження, особливо за наявності доказів ухилення від виконання військових обов'язків, відповідно до статті 247 КУпАП зі змінами, внесеними згідно із Законом України

від 13 березня 2025 року № 4316-IX " Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення механізмів притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію" [1].

Щодо випадків уникнення адміністративної відповідальності шляхом мобілізації, на нашу думку, кожен такий випадок потребує ретельного вивчення з урахуванням усіх обставин. Сам факт військової служби не повинен бути автоматичною підставою для закриття провадження, особливо якщо є підстави вважати, що мобілізація була використана як спосіб уникнути відповідальності. Водночас, реальна участь особи у бойових діях та виконання нею важливих завдань з оборони держави повинні бути поважною причиною для зупинення провадження до моменту, коли її участь у ньому стане можливою.

Законодавство та судова практика повинні чітко визначати критерії та процедури розгляду таких випадків, щоб забезпечити баланс між інтересами національної безпеки та принципом невідворотності відповідальності за вчинені правопорушення. Можливо, варто розглянути можливість внесення змін до законодавства, які б передбачали особливий порядок розгляду адміністративних справ стосовно військовослужбовців, з урахуванням специфіки їхньої служби та необхідності забезпечення їхньої участі у провадженні без шкоди для виконання військових обов'язків.

Отже, обставини, що виключають адміністративне провадження в умовах воєнного стану передбачені ст.. 247 КУпАП. В той час же, в умовах воєнного стану, виникають об’єктивні обставини які суттєво впливають на адміністративне провадження, є перешкодами та унеможливлюють його провадження. До таких обставин належать: неможливість забезпечення безпеки учасників процесу через бойові дії, відсутність доступу до необхідних документів і інформації внаслідок руйнувань та окупації території, зміна підвідомчості справ, масове переміщення населення тощо. Зазначені проблеми, на нашу думку, необхідного вирішити шляхом внесення змін у адміністративно-процесуальне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text (дата звернення: 25.03.2025)
2. Косаревська О.В., Березовенко Л.С. Визначення особливостей адміністративно-правового режиму воєнного стану в Україні як елемента системи надзвичайних режимів. Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 129–131.
3. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. Актуальні питання національної безпеки і оборони. 2019. С. 9–16.

Федчук Тетяна
Національний університет оборони України,
Центр воєнно-стратегічних досліджень,
ад’юнкт 1 року навчання

Дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених в умовах сучасних воєнних конфліктів

У російсько-українській війні, яка триває вже понад десятиліття, тема військовополонених стала однією з найпроблематичніших. Від початку російської агресії в 2014 році полонені стали не просто побічним явищем війни, а частиною політики. Росія, попри заперечення своєї участі на ранніх етапах конфлікту, використовувала захоплених українських

солдатів як інструмент тиску – політичного, психологічного й інформаційного. У полоні опинялися не лише кадрові військові, а й добровольці, медики, журналісти й навіть цивільні, яких звинувачували в шпигунстві чи тероризмі [1]. З 24 лютого 2022 року, коли почалося повномасштабне вторгнення, кількість полонених зросла в рази, а умови їх утримання стали ще жорсткішими. Офіційні дані важко верифікувати, але за оцінками українських правозахисників, станом на початок 2025 року в російському полоні перебувають тисячі українців [2].

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Третя Женевська конвенція 1949 року, чітко визначає права військовополонених [3]. Вони включають гуманне поводження, захист від насильства, тортур і приниження, доступ до медичної допомоги, право на спілкування з родиною та належні умови утримання. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року розширюють ці гарантії [4], враховуючи особливості сучасних конфліктів, а Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року [5] встановлює відповідальність за воєнні злочини, включно з жорстоким поводженням з полоненими. Ці документи формують міцну правову основу, яка теоретично мала б захистити людей у полоні. Проте в реальності їхнє дотримання залишається під питанням.

У російсько-українській війні росія систематично порушує ці норми. Звіти міжнародних організацій, таких як ООН, Human Rights Watch і Amnesty International, фіксують численні випадки катувань українських полонених [6]. Одним із найтрагічніших прикладів є масове вбивство в Оленівці в липні 2022 року, коли внаслідок вибуху в бараці загинули десятки українських бійців. Росія звинуватила Україну в обстрілі, але незалежні розслідування вказують на навмисний характер цього злочину. Крім того, полоненим регулярно відмовляють у медичній допомозі, тримають у нелюдських умовах – без достатнього харчування, опалення чи санітарії – і використовують у пропагандистських цілях, примушуючи записувати постановочні відео чи брати участь у показових судових процесах.

Для покращення ситуації необхідні скоординовані дії на національному й міжнародному рівнях. По-перше, міжнародний тиск на росію має не слабшати, а посилюватися. Економічні санкції, дипломатична ізоляція та виключення з міжнародних організацій – це інструменти, які можуть змусити агресора переглянути свою поведінку. Наприклад, розширення санкцій на компанії, що підтримують російську армію, могло б стати додатковим важелем впливу.

По-друге, активізація діяльності міжнародних судових інстанцій, таких як Міжнародний кримінальний суд (МКС), є критично важливою. Хоча росія не визнає юрисдикцію МКС, зібрані докази катувань, убивств і нелюдського поводження можуть бути використані для притягнення конкретних осіб – від командирів до вищого керівництва – до відповідальності. Україна вже передала до МКС численні справи, але процеси потребують прискорення й ширшої підтримки з боку інших держав.

По-третє, механізми обміну полоненими потребують реформування. Участь міжнародних організацій, таких як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та ООН, могла б зробити переговори прозорішими й ефективнішими. Нині росія часто блокує доступ МКЧХ до своїх таборів, що ускладнює моніторинг умов утримання. Створення постійно діючої міжнародної платформи для обмінів могло б зменшити залежність від політичних спекуляцій.

По-четверте, поширення інформації про порушення у світових медіа є ключовим для створення резонансу. Журналістські розслідування, документальні фільми й кампанії в соціальних мережах (як-от #SaveAzov) можуть привернути увагу до долі полонених і змусити міжнародну спільноту діяти. Україна вже активно працює в цьому напрямку, але потрібна підтримка іноземних партнерів для посилення голосу жертв.

Висновок. Отже, російсько-українська війна демонструє системне ігнорування росією норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених. Враховуючи численні випадки катувань, вбивств і використання військовополонених у політичних цілях, необхідно посилити міжнародний контроль та вжити дієвих заходів для забезпечення відповідальності

за ці злочини. Україна та міжнародна спільнота мають об'єднати зусилля для гарантування дотримання прав військовополонених та припинення злочинних практик рф.

Список використаних джерел:

1. Колодій, А. М., Кривенко, О. В., Пашинський, В. Й. Військове право України: підручник. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського. 2019. 392 с.
2. Понад 8 тисяч українців досі перебувають у російському полоні, – Координаційний штаб. URL: https://lb.ua/society/2024/01/24/595269_ponad_8_tisyach_ukraintsiv_dosi.html (дата звернення: 31.03.2025)
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 31.03.2025)
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 31.03.2025)
5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 31.03.2025)
6. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-unofficial-ukrainian.pdf (дата звернення: 31.03.2025).

Фіялова Дарія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Легітимність влади в Україні

В перехідних суспільствах, в умовах політичної нестабільності проблеми легітимності державної влади набувають особливого значення. Легітимність влади є фундаментальним принципом демократичного державного устрою, що визначає не лише правомірність влади, але й її прийнятність для суспільства. Легітимність відображає ступінь визнання та підтримки владних інституцій суспільством, що забезпечує ефективність політичної системи. В Україні питання легітимності влади набуває особливого значення в контексті політичних трансформацій, соціально – економічних викликів та зовнішніх загроз. Державна влада є настільки легітимною, наскільки вона повно відображає волю всього народу і захищає його інтереси. Ця теза набуває свого практичного втілення лише за умови активної громадянської позиції і безпосередньої участі в правовому та політичному житті держави якомога більшої кількості громадян. У зв'язку з цим спростежується певна закономірність – чим вища активність громадян у політичному процесі, тим більша ймовірність того, що інтереси народу будуть повніше представлені в законах та рішеннях державної влади.

Легітимність (від лат.legitimus - законний) - це правова категорія , що відображає зв'язок інтересів людей з їхньою внутрішньою оцінкою, зумовленою особливостями світосприйняття, переконань, суспільної думки, морально – психологічних чинників, традицій, повсякденних звичок тощо. Це - суспільне визнання правомірності влади та ухвалення рішень. Легітимність є основою стабільного суспільства, оскільки забезпечує добровільну підтримку норм і законів без примусу.

Соціолог Макс Вебер виділив три основні типи легітимності влади:

Традиційна легітимність базується на вірі в священність традицій та усталених порядків. Влада визнається законною через її історичну спадковість;

Харизматична легітимність ґрунтується на вірі в особливі якості чи місію лідера, який здатен надихати та вести за собою;

Раціонально – правова легітимність спирається на визнання законності встановлених правил та процедур, що регулюють діяльність владних інституцій. Ця класична теорія пояснює соціокультурні підстави легітимності влади (визнання її правомірності індивідами й суспільством у цілому).

Слід зазначити, що ще Вебер поряд із легітимністю влади використовував також поняття легальності влади, під якою розумів її відповідність законові (або правилам) у тому вигляді, в якому він установлений правомочними органами. Сучасний французький науковець Л.Саллерон під легальністю розуміє «відповідність закону писаному, позитивному», а під легітимністю – «відповідність закону неписаному, природі людської або Господньої свідомості» . Таким чином, легітимність і легальність можуть не тільки не збігатися, а навіть протиставлятися одна одній. Джерелом легальності є держава, утіленням – видаваний нею закон. Джерелом легітимності є суспільство, вищим символом – право. Легальність може бути віднесена до об'єктивної сторони влади, а легітимність – до суб'єктивної.[2]

Саме підвладні суб'єкти передусім формують важливу ознаку суб'єктивної сторони державної влади – її легітимність.

Низка відомих правознавців різних часів вважала легітимність основою права. Як зазначає вітчизняний правознавець А.Заєць: «Усі приписи держави оцінюються населенням з точки зору правового чи не правового характеру і визнаються саме як правові норми». І далі: «Влада, яка не одержала підтримки своїх повноважень визначеним у суспільстві шляхом не може претендувати на правовий характер своїх приписів, нехай і виданні з добрими намірами. Навіть найкраще правило поведінки не стане правом, якщо не виходитиме від легітимної суспільної влади, тобто щодо якої не відбулася процедура визнання і виправдання.[2] Державна влада, яка не здобула підтримки та визнання з боку суспільства, тобто не пройшла процесу легітимації, втрачає здатність не лише ефективно створювати нові правові норми, а й ставить під загрозу функціонування вже існуючої правової системи. У такому випадку відбувається девальвація правових приписів, які без суспільної підтримки втрачають свою моральну вагу та авторитет. Легітимованість норм права — це глибоке суспільне визнання того, що ці норми є необхідними, обов'язковими для виконання та мають забезпечувати стабільне функціонування суспільних відносин. Такий стан визнається не лише на формальному рівні, а й внутрішньо сприймається більшістю як справедливий та доцільний. Процес легітимації надає праву реальної сили — він трансформує формальні приписи на справжні соціальні регулятори, які мають моральну підтримку і загальне схвалення. Саме суспільний авторитет робить право дієвим, дозволяє йому не лише регулювати поведінку, а й підтримувати стабільність та порядок у державі.

Справжня легітимність державної влади, яка покликана бути правовим утіленням суспільної волі та виразником інтересів громадян, можлива лише за умови широкої підтримки з боку більшості населення. Лише тоді влада отримує моральне право керувати й ухвалювати рішення, що визначають напрямок розвитку держави. Проте в умовах сьогодення в Україні дедалі помітнішим стає процес зростання суспільної недовіри до владних структур, що проявляється в зниженні громадської активності, посиленні критичних настроїв та втраті віри в ефективність державного управління. Це, у свою чергу, призводить до розбалансування суспільних інтересів, ускладнює діалог між громадянами та владою і стримує формування зрілого громадянського суспільства. З огляду на ці виклики, проблема легітимності державної влади в Україні залишається вкрай актуальною.

Легітимність означає згоду народу з владою, коли він добровільно визнає її право приймати рішення, які повинні виконуватися. Тобто – це позитивне ставлення громадян, великих суспільних груп до діючих державних інститутів політичної влади, визнання правомірності їх існування. Не всі закони, прийняті відповідно встановленої процедури, можуть оцінюватися населенням як справедливі, нарешті, законно обрана влада у випадку невиконання своїх зобов'язань, невдалого економічного курсу, який призвів до різкого

падіння рівня життя, може втратити довір'я з боку суспільства. Саме такі процеси і відбуваються зараз в Україні.

Основними джерелами легітимності, як правило, виступають три основних суб'єкти: населення, уряд, зовнішньополітичні структури.

Україна має багату історію державотворення, що супроводжувалася періодами централізованої влади, автономних регіональних утворень та революційних змін. Незважаючи на численні виклики, прагнення до самовизначення та побудови суверенної держави завжди залишалося визначальним мотивом українського народу.

Влада в Україні пройшла історичні кризи легітимності: Період незалежності (1991 – 2004 роки), коли після проголошення незалежності в 1991 році Україна зіткнулася з формуванням нової системи влади. Перші роки незалежності характеризувалися пошуком моделі державного управління, що відповідала б очікуванням суспільства та забезпечувало б легітимності нової влади. Помаранчева революція (2004), коли відбулися масові протести, спричинені фальсифікаціями під час президентських виборів. Громадяни вимагали чесних виборів та поваги до свого вибору, що свідчило про кризу легітимності тодішньої влади. Революція гідності (2013 – 2014 роки) викликана відмовою тодішнього керівництва підписати очікувану суспільством угоду про асоціацію з ЄС та застосуванням сили проти мирних протестувальників. Це призвело до глибокої кризи легітимності влади та зміни політичного керівництва країни.

На даний час влада в Україні переживає нові виклики: з 2014 року країна стикається з військовою агресією та втратою контролю над частиною територій. Це створює додаткові виклики для легітимності влади, оскільки громадяни очікують від держави захисту суверенітету та територіальної цілісності. Поширена корупція підриває довіру громадян до владних інституцій. Незважаючи на проведені антикорупційні реформи, проблема залишається актуальною та впливає на сприйняття легітимності влади.

Економічні труднощі, такі як інфляція, безробіття та низький рівень життя впливають на довіру громадян до влади та її легітимність.

Легітимність влади в Україні є складним багатовимірним явищем, що включає правові, моральні та політичні аспекти. Для юриста важливо розуміти, що ефективність правового регулювання залежить не лише від формального дотримання законів, але й від реального прийняття влади суспільством. Подальше вдосконалення правової системи, боротьба з корупцією та зміцнення громадянського суспільства є необхідними умовами для підвищення легітимності влади, що, у свою чергу, сприятиме стабільному розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлективність, наближеність / пер. з фр. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 287 с.
2. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА І ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА / Редакція журналу «Право України», 2012. 169-170 с. https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/filos_prava-2012-1-filos_prava-1.pdf
3. Легітимність політичної влади в Україні у контексті революції гідності / Є. Г. Цокур // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. - 2014. - Вип. 25. - С. 153-160. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_25_23

Харабара Юлія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 року навчання ОС "Бакалавр"

Правовий статус Президента України під час правового режиму воєнного стану

У зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні, особливої актуальності набуло питання правового регулювання та визначення правового статусу Президента України. Відповідно до ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина [1].

У період дії правового режиму воєнного стану Президент України виконує провідну роль в організації забезпечення національної безпеки та оборони, реалізуючи публічну владу з метою захисту державного суверенітету. У сучасних умовах правового режиму воєнного стану здійснення Президентом України своїх конституційних повноважень супроводжується концентрацією і єдністю влади та розширенням його меж повноважень задля оперативного реагування на зовнішні та внутрішні виклики, що становлять загрозу для національної безпеки, життя та здоров'я людини та громадянина, що передбачає Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно до п. 17 ст. 106 Конституції України Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави [1]. У межах визначених повноважень Президент України забезпечує державну незалежність, територіальну цілісність та національну безпеку.

У зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України відбулося посилення ролі Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, наділеного виключними повноваженнями у сфері оборони та безпеки держави, що на практиці виявляється у його праві ухвалювати стратегічні рішення з питань оборонної політики. Так, Президент України уповноважений приймати рішення: про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; забезпечує реалізацію та дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина та створює сприятливі умови для їх реалізації особою в державі [2, С. 136-137].

Розширення повноважень та правові засади діяльності Президента України регламентуються низкою нормативно-правових актів, які з одного боку встановлюють юридичні підстави для реалізації цих повноважень, а з іншого гарантують виконання обов'язків, покладених на Президента України в сфері оборони держави.

Так, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає напрямки діяльності Президента України, такі як загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану, прийняття за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України рішення щодо залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів до здійснення таких заходів, здійснення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами через Генеральний штаб Збройних Сил України, визначення порядку проходження військової служби тощо [3].

В свою чергу, Закон України «Про оборону України» встановлює, що Президент України здійснює свої повноваження у ролі Верховного Головнокомандувача, видає накази та директиви з питань оборони [4].

Ще одним не менш важливим моментом для діяльності Президента України в умовах правового режиму воєнного стану є можливість створення додаткових органів для реалізації

своїх повноважень. Одним із них є Ставка Верховного Головнокомандувача задля здійснення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період. Вона діє як вищий колегіальний орган воєнного управління обороною держави на цей час [4].

Аналізуючи норми Закону України «Про основи національного спротиву», слід зазначити, що Президент України, як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, наділяється повноваженнями щодо загального керівництва національним спротивом, який включає територіальну оборону, рух опору та підготовку громадян до національного спротиву [6, С. 54].

Однак у теорії залишається правова невизначеність щодо природи повноважень Президента України в умовах правового режиму воєнного стану. Зокрема, дискусійними є питання: чи діють ці повноваження виключно під час воєнного стану, чи мають загальний характер. Відповідно до ст. 106 Конституції України, Президент України здійснює свої повноваження у межах, визначених Конституцією України. Ця стаття містить вичерпний перелік повноважень Президента України, однак виникає питання щодо конкретизації окремих із них, а також чи можуть такі повноваження бути деталізовані законами, які регулюють окремі аспекти діяльності Президента України [5, С. 54].

На період дії правового режиму воєнного стану, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», забороняється проведення виборів Президента України. Відповідно до ч. 3 ст. 11 цього ж Закону, у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії в умовах правового режиму воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану [3].

Враховуючи надзвичайні умови правового режиму воєнного стану та пов’язані з цим обмеження, сьогодні важливо концентруватися на єдиній правовій природі згаданих питань, оскільки Президент України як гарант державного суверенітету та територіальної цілісності України скеровує зусилля на дотримання правопорядку в умовах правового режиму воєнного стану. Проте, задля однозначності розуміння та уникнення правових колізій у майбутньому щодо повноважень Президента України доцільним є чітке їх нормативне врегулювання.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що Президент України в умовах правового режиму воєнного стану відіграє ключову роль у адміністративно-правовому забезпеченні територіальної цілісності, суверенітету, дотримання конституційних прав і свобод громадян, а також обороноздатності України. Збройна агресія російської федерації проти України вимагає чітких дій, спрямованих на захист державного ладу, що покладається на Президента України як гаранта конституційних цінностей. Актуальним залишається питання належного нормативно-правового регулювання діяльності Президента України в умовах правового режиму воєнного стану. З огляду на суперечливість та дискусійність питання повноважень Президента України, визначених окремими законами, виникає необхідність подальшого вдосконалення законодавства або офіційного тлумачення та ухвалення рішень Конституційним Судом України щодо конституційності окремих повноважень Президента України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від № 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.03.2025).
2. Пашинський В., Ковальчук І.. Президент України як суб’єкт адміністративно-правового забезпечення захисту прав громадян в умовах воєнного стану. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2022. С. 135-

138. URL: https://law.knu.ua/wp-content/uploads/2024/04/collection_knu_15-12-22.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 27.03.2025).
4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 27.03.2025).
5. Котляренко О.П.. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 2. 2022. С. 52-58. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.9 (дата звернення: 01.04.2025).

Цепенда Дарина
помічниця адвоката м. Чернівці

Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав та інтересів особи від рішень, дій, бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації

Для забезпечення прав громадян та суб'єктів підприємницької діяльності важливе значення має можливість адміністративного оскарження рішень публічної адміністрації, в тому числі рішень податкових органів щодо сплати податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки, для досудового врегулювання спору - адміністративного оскарження податкового повідомлення рішення (ППР).

Для прикладу податкове зобов'язання відмінне від земельної ділянки, яке сплачується фізичними особами, які є власниками об'єктів житлової нерухомості, вчинене контролюючим органом, оформлюється податковим повідомленням-рішенням, відповідно до форми «Ф» затвердженого порядком Порядок надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків - для платників податків - фізичних осіб, якщо відповідно до законодавства контролюючий орган самостійно визначає податкове зобов'язання платника податків з причин, не пов'язаних із порушенням податкового або іншого законодавства [1].

Підпунктом 266.1.1 пункту 266.1 статті 266 Податкового кодексу України передбачено, платниками податку на майно до якого не входять земельні ділянки є фізичні і юридичні особи, в тому числі нерезиденти, у власності яких входять об'єкти житлової чи нежитлової нерухомості.

Як зазначають Мельник Р.С. та Бевзенка В.М., розглядаючи правову природу та значення адміністративного оскарження, воно виступає одним із способів правового захисту особи у адміністративно-правових відносинах зі суб'єктами публічної адміністрації, який полягає у зверненні особи до вищестоящого органу або посадової особи щодо протиправності рішень, дій чи бездіяльності підпорядкованого суб'єкта [2].

Платник податків, реалізує своє право на адміністративне оскарження ППР, шляхом подання скарги до контролюючого органу вищого рівня – адміністративне оскарження. Відповідно до вимог зазначених у пункті 53.3 статті 53 ПК України скаргу подають до контролюючого органу вищестоящого рівня в електронній формі засобами електронного зв'язку або письмовій формі впродовж 10 робочих днів, які настають за днем отримання особою податкового повідомлення-рішення [3]. Наведений десятиденний строк також передбачений Порядком оформлення і подання скарг платниками податків та іншими особами та їх розгляду контролюючими органами затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 21.10.2015 року № 916.

Скарги на рішення контролюючого органу, який реалізує податкову політику,

надсилаються до центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику. Прийняте рішення центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, яке прийняте за результатами розгляду скарги платника податків, є остаточними і не можуть бути оскарженні в адміністративному порядку, але можуть бути оскаржені до суду в порядку адміністративного судочинства.

За результатами розгляду скарги центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику може прийняти одне із таких рішень:

-про повне задоволення скарги та скасування податкового повідомлення-рішення, на яке подана скарга;

-про часткове задоволення скарги та в окремій частині скасувати рішення контролюючого органу, на яке подана скарга;

-про залишення скарги без задоволення, а рішення контролюючого органу, на яке подана скарга, без змін;

-про зменшення чи збільшення суми грошового зобов'язання [1].

Однією із причин скасування рішення контролюючого органу прийнятого відносно платників податків на нерухоме майно, є недотримання строків прийняття/надсилання податкового повідомлення-рішення та винесення податкового повідомлення рішення, щодо майна яке не є об'єктом оподаткування.

В разі якщо податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку, обчисленого згідно норм передбачених Податковим кодексом України, контролюючим органом надіслано платнику податку у порядку, визначеному статтею 42 цього Кодексу, після 1 липня року, що настає за базовим податковим/звітним періодом/роком, таке податкове повідомлення-рішення скасовується вищестоящим органом.

А також, в разі якщо податкове повідомлення рішення прийняте щодо майна яке не є об'єктом оподаткування та зазначене у підпункті 266.2.2 пункту 266.2 статті 266 Податкового кодексу України, прийняте податкове повідомлення-рішення підлягає скасуванню.

Зважаючи на вище наведене, варто зазначити що адміністративне оскарження податкового зобов'язання, відмінного від земельної ділянки, який сплачується фізичними особами, які є власниками об'єктів житлової нерухомості – це спосіб досудового вирішення спору.

Також, необхідно зазнати що даний спосіб оскарження ППР на практиці не є ефективним, оскільки переважно центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, за результатами розгляду скарги платника податків, залишає скаргу без задоволення, а рішення контролюючого органу без змін. Тому задля відстоювання прав та свобод платників податків ефективно оскаржувати податкове повідомлення-рішення до суду в порядку адміністративного судочинства.

Список використаних джерел

1. «Про затвердження Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків». Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2015, № 1204. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-16#Text ;
2. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Zahalne-administratyvne-pravo-Melnyk-R.-S.-Bevzenko-V.-M.-2014.pdf ;
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010, № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text ;

Челак Анастасія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС «Бакалавр»

Цифровізація судочинства в україні: перспективи та ризики в умовах сучасних викликів

У сучасному світі цифрові технології проникають у всі сфери суспільного життя, змінюючи традиційні підходи до організації та функціонування державних інституцій. Українська судова система не є винятком: цифровізація судочинства стала однією з основних складових судової реформи, спрямованої на підвищення ефективності правосуддя, забезпечення його доступності та прозорості, а також зменшенню бюрократичних процедур та підвищенню рівня довіри громадян до суду.

Актуальність цифровізації судочинства в Україні зумовлена кількома факторами. По-перше, це необхідність адаптації судової системи до глобальних тенденцій розвитку електронного урядування. По-друге, це ефективний механізм протидії корупції, а по-третє, це шлях до забезпечення безперебійного доступу до правосуддя в умовах воєнного стану[1].

Наразі здійснено значні кроки у сфері цифровізації судочинства: активно впроваджується Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), електронний суд, електронний документообіг та відеоконференцзв’язок для судових засідань. Так, за даними Державної судової адміністрації, з 2022 до 2024 р.р. кількість поданих документів через систему «Електронний суд» зросла з 500 тис. до 3 млн., а кількість проведених судових засідань у підсистемі відеоконференцзв'язку - від 400 тис. до 1,5 млн. За словами очільника Державної судової адміністрації Максима Пампури, у Стратегії розвитку системи правосуддя на 2025-2030 рр., заплановано створення електронної форми справи і її рух в е-вигляді по інстанціях. [2]

У сучасних умовах цифрові інструменти стають основним елементом удосконалення національної судової системи. Водночас, цей процес супроводжується низкою викликів, серед яких правові, технічні, організаційні та етичні принципи, а також питання захисту персональних даних та кібербезпеки, що потребують комплексного підходу до їх подолання [3].

Однією з основних переваг цифровізації судочинства є підвищення доступності правосуддя для громадян. Впровадження електронного суду, можливість подачі процесуальних документів онлайн, використання відеоконференцзв’язку для участі в судових засіданнях значно спрощують взаємодію громадян із судовою системою, особливо під час війни [4].

Тенденція цифровізації судочинства в Україні значною мірою також визначається необхідністю дотримання світових темпів діджиталізації. Так, цифровізація судочинства є однією з невід’ємних складових судової реформи, в межах ініціативи ЄС для України – Ukraine Facility Plan. Значним кроком в реалізації імплементації стало створення при ДСА України Проєктного офісу з метою контролювання всіх аспектів модернізації ЄСІТС, який у своїй роботі керується підходами міжнародної практики, зокрема стандартами Project Management Institute (PMI). [5]

Однак, поряд із позитивними змінами, цифровізація правосуддя супроводжується значними викликами, зокрема ризиками несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, кібератак, втручання в роботу електронних систем, що може поставити під загрозу дотримання принципів верховенства права і справедливості судового розгляду. Захист персональних даних у цифровому судочинстві набуває особливої важливості, адже судові процеси нерідко містять інформацію, розголошення якої може мати негативні наслідки для учасників процесу. Тому необхідність удосконалення механізмів кібербезпеки, впровадження ефективних заходів криптографічного захисту, контролю за доступом до електронних судових баз даних є одними з пріоритетних завдань держави в контексті цифровізації правосуддя [6].

Проблемою є правове регулювання електронного судочинства. На сьогодні законодавство України лише частково врегульовує це питання. Правовою основою функціонування дійсних наразі модулів ЄСІТС є рішення Вищої ради правосуддя «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Важливим є момент забезпечення доступності електронного судочинства для пересічних громадян: видано наказ «Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між підсистемою «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно- телекомунікаційної системи та Єдиним державним вебпорталом електронних послуг, зокрема мобільним додатком Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Дія)». Проте, перелічені акти регулюють скоріше загальні засади, а відсутність достатньої кількості конкретних положень створює простір для зловживань та неоднозначного тлумачення правових норм.

Важливо зазначити, що успішна цифровізація судочинства вимагає високого рівня цифрової грамотності як суддів, так і інших учасників процесу. Впровадження нових технологій потребує проведення навчальних програм, підвищення кваліфікації як представників правосуддя, так і громадян, щоб забезпечити ефективне використання цифрових інструментів у судовій практиці. Відсутність необхідних навичок може спричинити зниження якості судочинства, уповільнення процесів і навіть порушення прав сторін у справі.

Дедалі більш дискусійним стає питання використання штучного інтелекту. Інноваційним в цьому контексті стало рішення голови першого окружного суду м. Картахена (Колумбія) - Хуан Мануель Паділья Гарсія. Він офіційно заявив, що використовував ШІ для винесення рішення по справі. Згідно з його словами, мета застосування ШІ ні в якому разі не полягає у заміщенні ролі судді, навпаки: таке використання сприяє оптимізації часу задля зниження суддівського навантаження. [8]

Серед основних перспектив застосування штучного інтелекту у судочинстві: по-перше, автоматизація розгляду типових справ. ШІ може значно прискорити розгляд стандартних судових справ, здебільшого у цивільному судочинстві. Автоматичне ухвалення рішень на основі наявних прецедентів і законодавчих норм дозволяє зменшити навантаження на суддів і знизити бюрократичні затримки. По-друге, аналіз судової практики. Великі масиви судових рішень можуть бути оброблені алгоритмами ШІ для виявлення типових тенденцій, суперечностей у судовій практиці та розбіжностей у тлумаченні правових норм. Це сприяє підвищенню правової визначеності.

Проте, поряд із перспективами постають і певні ризики. Зокрема, дегуманізація правосуддя: складні юридичні питання часто вимагають урахування морально-етичних аспектів та особливостей конкретних обставин справи. По-друге, загроза витоку конфіденційних даних: автоматизовані судові системи обробляють значні обсяги персональних даних, що робить їх потенційною мішенню для кібератак. Витік такої інформації може порушити право на конфіденційність та справедливий судовий процес. [9]

Відсутність єдиних стандартів та узгодженості між різними базами даних також може ускладнювати обмін інформацією між судовими органами, що негативно впливає на оперативність і якість судових процесів. Тому уніфікація електронних платформ є необхідною складовою цифровізації. [7]

Зважаючи на динаміку сучасних викликів, цифровізація судочинства має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду. Так, у Німеччині функціонує електронне наказне провадження, а в 2017 р. в Китаї був створений Інтернет-суд міста Ханчжоу – до компетенції якого належать спори з приводу інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Такий потенціал цифровізації існує і в Україні, проте для його розвитку необхідні великі внески

Отже, цифровізація судочинства в Україні є перспективним напрямом, який сприяє підвищенню доступності та прозорості судових процесів, проте одночасно супроводжується низкою ризиків. Успішна реалізація цифрових реформ у сфері правосуддя можлива лише за умови комплексного підходу, що передбачає розробку ефективної нормативно-правової бази,

впровадження сучасних технологій кіберзахисту та навчання суддів і працівників судової системи.

Список використаних джерел:

1. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів 2021. Разумков центр. URL: https://razumkov.org.ua/
2. Маслов Д. Цифровізація правосуддя: більше жодних кроків назад 2023. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/press/publications/1397727/
3. Negroponte, Nicholas. 1995. Being Digital. New York: Alfred A. Knopf
4. Бречко О. В. Детермінанти цифрової трансформації національної економіки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Вип. 4. С. 7–24.
5. Сапельніков Л. Цифрова трансформація правосуддя: як Україна створює сучасну судову систему 2024. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/press/news/1723745/
6. Воржакова Ю. П., Хлебинська О.І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. Економіка та держава. 2021. № 9. С. 107–111.
7. Куйбіда В. С. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. 2018. № 1. С. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3
8. Janus Rose: A Judge Just Used ChatGPT to Make a Court Decision. Vice Media. 2023. URL: https://www.vice.com/en/article/judge-used-chatgpt-to-make-court-decision/
9. Mike Thomas 14 Risks and Dangers of Artificial Intelligence (AI). 2024.

Чепель Дар'я
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Система джерел права: традиційні та сучасні підходи

Існують різноманітні підходи до розуміння та класифікації джерел права. Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, але разом вони допомагають зрозуміти особливості сучасної правової теорії та практики. Важливо враховувати різноманітність підходів до джерел права для створення більш повної та об'єктивної картини щодо сутності та ролі правових норм у суспільстві.

Під джерелом права слід розуміти перш за все матеріальні умови життя та об'єктивні чинники формування правової норми або правового припису, сам процес формулювання змісту правових норм, правових приписів та причини їх юридичної обов'язковості. Джерела права закріплюють правові норми, правила та принципи, які регулюють поведінку осіб та взаємовідносини між ними.

Історичний огляд традиційних підходів до розуміння категорії джерел права охоплює еволюцію думок і концепцій в цій сфері в історичній ретроспективі.

У науці існує декілька традиційних підходів до їх вивчення, серед яких виділяють формально-юридичний, історико-правовий, соціологічний та порівняльно-правовий.

У формально-юридичному значенні під джерелами права розуміють форми його вираження [7, с. 200], до яких належать юридичні акти, прийняті уповноваженими органами державної влади, діяльність яких виступає формою вираження та закріплення відповідних правових норм, на основі яких виникають, змінюються чи припиняються правовідносини. Тобто, це є формами офіційного зовнішнього вираження об'єктивно існуючих правових принципів [8, с. 165].

Історико-правовий підхід передбачає дослідження розвитку правових норм у контексті

історичних етапів становлення держави та права. Він допомагає зрозуміти еволюцію правових інститутів та їх вплив на сучасні правові системи.

Соціологічний підхід розглядає джерела права крізь призму їх реальної дії в суспільстві, зокрема, як вони сприймаються, застосовуються та змінюються під впливом соціальних процесів.

Порівняльно-правовий підхід аналізує джерела права різних правових систем, дозволяючи виявити їхні спільні риси та особливості. Це сприяє вдосконаленню національного законодавства шляхом запозичення прогресивних правових рішень.

Говорячі про сучасні джерела права можемо зазначити що у деяких сучасних правових системах (зокрема мусульманських) як джерело права використовують і релігійні джерела, що містять релігійно-правові чи морально-правові приписи, які регулюють певні сфери суспільних відносин.

У європейських континентальних правових системах, до яких ми відносимо і правову систему України, зазвичай використовують нормативно-правові акти, у низці сфер – нормативно-правові договори. У визначених чинною системою джерел права випадках застосовують і додаткові (факультативні) джерела: правові звичаї, правові судові прецеденти, принципи права та правові доктрини.

Сучасні правові системи континентального права мають дворівневий характер, який забезпечує взаємодію джерел міжнародного та національного права (хоча декількорівневий характер може мати і сама система внутрішньодержавного права)

Отже, очевидним є те, що для забезпечення цілісності та ефективності правового регулювання потрібно сформулювати належну систему джерел права.

А тому категорія «система джерел права» стає визначальною для юридичної практики, а відтак, потребує глибокого наукового аналізу.

У юридичній літературі систему джерел права трактують по-різному. М.І. Козюбра підкреслює, що співвідношення та ієрархія джерел права можуть відрізнятися в різних країнах залежно від їх правових систем. Він також зазначає, що важливим критерієм розмежування джерел права є їх юридична сила та місце в правовій системі.

Р. Б. Тополевський під системою джерел права розуміє сукупність усіх форм юридичного закріплення та організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми) у сукупності їхніх взаємозв'язків (генетичних, структурних і функціональних), через які об'єктивуються нормативні приписи галузі права, нормативні складові національної або регіональної (наднаціональної) правової системи чи міжнародного правопорядку [2, с. 11].

Н. М. Пархоменко тлумачить систему джерел права як органічну, комплексну, багаторівневу, динамічну й відкриту систему, складові елементи якої об'єднані структурними зв'язками, кожний елемент якої є самостійним і може бути досліджений окремо [1, с. 200].

У сучасних умовах будь-яка система джерел права складається з певних зовнішніх форм (джерел) права і є доволі складним нормативним утворенням, яке містить підсистеми: нормативно-правову, нормативно-договірну, прецедентну, звичаєву тощо.

Характеризуючи сучасну систему джерел права України, зазначимо, що її горизонтальну структуру складають такі нормативно-правові галузі: конституційна, цивільна, кримінальна, адміністративна, фінансова, трудова, земельна, господарська, аграрна, екологічна, цивільно-процесуальна, господарсько-процесуальна, кримінально-процесуальна, соціального забезпечення та інші.

Формуються і самостійні нормативні інститути: морського, комерційного, освітнього права.

Для цього структурного зрізу характерною є зміна змісту класичних галузей, а також поява нових галузей (наприклад, адміністративне судочинство, потрібне для адміністративного процесу в інших системах континентального права) та інститутів (надання адміністративних послуг). Досить часто і галузі, й інститути мають змішаний, комплексний

характер, що свідчить про високий динамізм розвитку системи джерел права України.

Об'єктивація нормативно-правових приписів, інститутів та галузей в Україні традиційно здійснюється через нормативно-правові акти, яким надається перевага щодо інших джерел права. Але все більше виникає потреба в нормативно-правових договорах, а інколи і в правових звичаях. У юридичній літературі ведеться дискусія про можливість застосування судового нормативно-правового прецеденту, хоча на практиці цих джерел права в Україні немає.

Джерела права України вдосконалюється під впливом європейських правових стандартів, відповідно до яких створена значна частина її приписів. Наприклад, розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» відповідає основним міжнародним стандартам сфері захисту прав людини.

Значна частина приписів чинного законодавства України формується під впливом стандартів Ради Європи, зокрема Європейського Суду з прав людини. Загалом інтеграційні процеси України є визначальним напрямом для її сучасної системи джерел права, гармонізації та уніфікації її з основними правовими стандартами Європейського Союзу.

Система джерел права є багатогранною, динамічною та залежною від соціально-історичних і правових умов розвитку конкретної держави. Традиційні підходи до визначення джерел права, такі як формально-юридичний, історико-правовий, соціологічний та порівняльно-правовий, залишаються актуальними, оскільки дозволяють комплексно оцінювати природу правових норм.

Сучасні правові системи, включаючи систему джерел права України, зазнають значного впливу міжнародних стандартів та інтеграційних процесів. Важливу роль відіграє взаємодія національного та міжнародного права, що забезпечує гармонізацію законодавства із загальновизнаними принципами правової держави.

Отже слід зазначити що аналіз системи джерел права України вказує на її складність та багаторівневість, де основну роль відіграють нормативно-правові акти. Проте значний обсяг законодавчих та підзаконних актів, а також наявність дублетних положень і прогалин свідчить про необхідність упорядкування правової системи.

З огляду на євроінтеграційний курс України, подальший розвиток її системи джерел права потребує вдосконалення нормативної бази, підвищення ефективності правового регулювання та забезпечення правової визначеності. Оптимізація правової системи відповідно до міжнародних стандартів сприятиме підвищенню її ефективності, забезпеченню верховенства права та зміцненню демократичних засад правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про колективні договори і угоди» : Закон від 01.07.1993 № 3356-XII. – [Електронний ресурс] Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3356-12
2. Закон України «Про міжнародні договори України» : Закон від 29.06.2004 № 1906-IV. – [Електронний ресурс] Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к. – [Електронний ресурс] Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
4. Луць, Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2008. – 412 с.В. Клабан
5. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Н. М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 336 с.
6. Колодій А. М., Копєйчиков В. В., Лисенков С. Л. Теорія держави і права : навч. посіб. за ред. В. В. Копейчикова ; стер. вид. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
7. Дрішлюк А. І. Поняття джерела права та його форми. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 1. С. 15–19.
8. Козюбра М.І. Загальна теорія права

Чернецька Тетяна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Боротьба з інформаційною агресією як захід спрямований на забезпечення обороноздатності держави

У контексті сучасної глобальної парадигми інформація є незамінним ресурсом, який сприяє: науковому прогресу, економічному зростанню, культурному обміну, ефективному управлінню та прозорістю прийняття рішень. У період дії особливих правових режимів її стратегічна цінність невпинно зростає, зокрема у її здатності функціонувати як інструмент протидії та боротьби, а також, як ресурсу для надання підтримки й допомоги. Водночас її потенціал може бути використаний як засіб інформаційно-психологічних атак особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

Так, Указом Президента України було введено правовий режим воєнного стану на всій території України [1]. Протягом даного періоду адміністративне законодавство надає суб'єктам публічної адміністрації більш широкі владні повноваження задля захисту держави та суспільства, зокрема для протидії російській збройній агресії, деокупації тимчасово окупованих територій, забезпечення обороноздатності держави та захисту критичної інфраструктури, а також надання допомоги особам, що постраждали внаслідок дій країни-агресора [2, с. 55].

Слід також враховувати, що загроза суверенітету, національній безпеці та територіальній цілісності має широкий вплив, який не обмежується лише військовими діями. Наразі зростає тенденція застосування заходів інформаційно-психологічного впливу. На думку В. Лисенка, інформаційну війну як феномен варто розглядати, застосовуючи подвійний підхід до її аналізу – у широкому та вузькому розумінням. Останній розкривається в контексті оборонної сфери, вплив якої передує військовим діям та супроводжує їх в якості інформаційно-технічних (використання технологій задля впливу на інформаційні системи противника і захисту власних) та інформаційно-психологічних складових (руйнівний вплив, спрямований на когнітивну та емоційну сфери особового складу та населення). Широке розуміння визначає інформаційну війну як політичний конфлікт у сфері геополітичного протиборства між державами, головною ознакою якого виступає насильницький вплив на іншу сторону збройного конфлікту [3]. З цього випливає, що свідомість людини є ключовим об'єктом маніпулятивного впливу в контексті інформаційної війни.

Як наслідок, суб'єкт здійснення інформаційної агресії застосовує різноманітні методи впливу, серед яких спотворення реальних подій та їх трансляція на широкий загал. Показовим прикладом слугує російський воєнний злочин, вчинений 16 березня 2022 року в Маріуполі, де об'єктом авіаційного бомбардування двох 500-кілограмових авіаційних бомб став Донецький академічний обласний драматичний театр, у якому переховувались цивільні особи, де країна-агресор заперечувала будь-яку причетність. Втім, міжнародна неурядова організація Amnesty International, проаналізувавши докази, дійшла до висновку, що ці дії були вчинені військами держави-агресора [4, с. 4].

З урахуванням специфіки вітчизняного досвіду, що налічує численні випадки застосування російських інформаційно-психологічних операцій проти України, можна констатувати, що суб'єкт інформаційної агресії систематично удосконалює свої методи. Зокрема нещодавно на офіційному сайті ГУР МОУ була опублікована інформація про успішний результат запровадження на території країни-агресора групи військових спеціальностей, таких як «Інформаційне протиборство», яке цьогоріч посприяло збільшенню підрозділів ІПСО [5].

З метою зміцнення національної безпеки, протидії інформаційній агресії з боку держави-агресора та забезпечення дотримання прав людини в умовах правового режиму

воєнного стану, одним із ключових завдань органів державної влади є стратегічне планування та прогнозування, що орієнтоване на мінімізацію ризиків загрози обороноздатності держави в аспекті неготовності до потенційних деструктивних впливів. З огляду на це законодавець визначає захист інформаційного простору стратегічним напрямом, що вимагає підвищеної уваги. Задля цього органи державної влади та військового управління зобов'язанні, вживати превентивних заходів для відсічі агресії, що передбачає, серед іншого, проведення розвідувальних та інформаційно-психологічних операцій у кіберпросторі на підставі рішення Президента України. Зазначене підтверджує актуальність та значущість використання інформаційного ресурсу як ключового фактора забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки [6].

Важливо наголосити на фундаментальному значенні військового зв'язку, надійне функціонування якого є стратегічним елементом обороноздатності держави та запорукою ефективного управління військами. Зв'язок і автоматизація управління військами повинні відповідати вимогам своєчасності, достовірності та конфіденційності [7, с. 10]. Своєчасність передачі інформації забезпечує оперативне реагування на загрози, достовірність даних – прийняття виважених та обґрунтованих рішень, а конфіденційність комунікацій – збереження боєздатності та превенцію витоку критично важливої інформації. Так, прикладом цього є інтеграція супутникової системи інтернет-зв'язку Starlink в інфраструктуру зв'язку гарнізону на заводі «Азовсталь», що виявилось стратегічно важливим для підтримання його комунікаційної спроможності. Безперервна передача даних сприяла документуванню подій та трансляцію обставин героїчної оборони на національному та міжнародному рівнях [8].

Також, слід звернути увагу на тенденції в геополітичній сфері, що характеризуються активізацією інформаційних протистоянь, що не обмежуються двосторонніми відносинами. Так, країна-агресор використовує інформаційно-психологічні операції і на міжнародній арені, зокрема поширення дезінформаційних наративів, спрямованих проти Організації північноатлантичного договору [9].

Враховуючи транскордонний характер викликів, оперативна адаптація та національний інноваційний розвиток у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій слугують каталізатором змін не лише на національному, а й на міжнародному рівнях. Так, є нагальна потреба в інтеграції передових інформаційних технологій у військові інституції іноземних країн, у тому числі базуючись і на українському досвіді, що надалі сприятиме формуванню підрозділів інформаційних військ як на національному, так і на міжнародному рівнях, що забезпечуватиме безпеку в умовах зростання загроз інформаційної агресії [9].

Отже, використання інформації характеризується дуалізмом. З одного боку, інформація є виразом прогресу та інновацій, а з іншого, несе загрози для обороноздатності держави, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. Так, повномасштабна російська збройна агресія продемонструвала активне використання інформаційного простору у якості інструменту досягнення військово-політичних цілей шляхом поширення завідомо неправдивої та спотвореної інформації. Враховуючи транскордонний вплив інформаційної агресії та її потенціал у дестабілізації не лише національного, а й світового правопорядку, виникає нагальна потреба у реалізації комплексних та узгоджених колективних дій, спрямованих на підтримку інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022, №64/2022: станом на 06.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 01.04.2025)
2. Галунько, В., Стеценко, С., Берлач, А., Буханевич, О., Ситников, О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.

3. Лисенко, В. Застосування інформаційно-психологічних прийомів задля відстоювання інтересів держави: Персонал № 6/2006. Персонал - журнал інтелектуальної еліти. URL: http://personal.in.ua/article.php?ida=301 (дата звернення: 01.04.2025)
4. “Children”: The attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine / Amnesty International. 2022. 72 p. URL: https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/ (дата звернення: 01.04.2025)
5. На росії збільшують кількість спецпідрозділів ІПСО — що планує держава-агресор? gur.gov.ua. Головне управління розвідки. 18.03.2025. URL: https://gur.gov.ua/content/na-rosii-zbilshuiut-kilkist-spetspidrozdiliv-ipso-shcho-planuie-derzhavaahresor.html (дата звернення: 01.04.2025)
6. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII : станом на 5 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 01.04.2025)
7. Організація військового зв’язку (В. Г. Шолудько, М. Ю. Єсаулов, О. В. Вакуленко, Т. Г. Гурський, М. М. Фомін). Навчальний посібник. К.: ВІТІ, 2017 р. 282 с.
8. Головне упр. розвідки МО України. Авіапрорив на Азовсталь. Небо, 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=nApR7M-ijTU&t=1730s (дата звернення: 01.04.2025)
9. Росія збільшує кількість спецпідрозділів ІПСО в армії: яка мета ворога. cpd.gov.ua. Центр протидії дезінформації. 18.03.2025. URL: https://cpd.gov.ua/result/rf/rosiya-zbilshuye-kilkist-speczpidrozdiliv-ipso-v-armiyi-yaka-meta-voroga/ (дата звернення: 01.04.2025).

Чернов Матвій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС “Бакалавр”

Дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови в умовах воєнного стану

В умовах повномасштабного російського збройного вторгнення на територію нашої держави, коли Україна щодня виборює своє право бути демократичною, соціальною та правовою країною, важливо усвідомлювати значущість всіх складових механізму публічного управління державою для забезпечення оборони держави. Зокрема, варто акцентувати увагу на важливості ролі місцевого самоврядування, як важливого аспекту механізму публічного управління та адміністрування. Діяльність органів місцевого самоврядування щодо виконання своїх повноважень, координується та організовується керівниками місцевого самоврядування, тобто сільськими, селищними та міськими головами.

В цьому аспекті важливого значення набуває питання дострокового припинення повноважень сільських, селищних та міських голів. Правове регулювання дострокового припинення повноваження керівників громад здійснюється в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» де у частині першій статті 79 міститься вичерпний перелік обставин, при настанні яких можуть бути достроково припинені повноваження сільського, селищного, міського голови як в мирний час існування нашої Держави так і під час дії правового режиму воєнного стану: 1) звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення повноважень голови; 2) припинення громадянства; 3) набрання законної сили обвинувальним вироком; 4) відкликання з посади за народною ініціативою; 5) визнання його судом недієздатним, безвісно відсутнім або оголошення таким, що помер; 6) його смерті [1].

Зазначені норми, застосовуються як в мирних умовах, так і під час дії правовового режиму воєнного стану, причому практика дещо розширює коло тих випадків в яких можливе дострокове припинення повноважень сільського, селищного та міського голови.

Зокрема, як в мирний період так і під час воєнного стану, достроково повноваження можуть припинятися рішенням відповідної ради, що прийняте шляхом таємного голосування не менш як двома третинами голосів депутатів від загального складу ради. До прикладу можна взяти Коростишівську територіальну громаду Житомирської області, де 1,5 року не проводились сесії міської ради, через відсутність кворуму на засіданнях. Результатом такої діяльності була неможливість виконання функцій місцевого самоврядування в конкретному регіоні, неприйняття бюджету, та інші питання робота над якими була фактично заблокована. У даному випадку депутати місцевої ради скористувались ч. 3 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування» та рішенням сесії двома третинами голосів депутатів достроково припинили повноваження голови Коростишівської міської ради, а його обов'язки до закінчення дії правового режиму воєнного стану виконуватиме секретар міської ради. Це пояснюється неможливістю проведення виборів під час дії воєнного стану.

Якщо ж ми аналізуємо правові підстави дострокового повноважень міського, селищного, сільського голови в умовах правового режиму воєнного стану, то варто розглянути ситуацію, що виникає в разі створення військової адміністрації на території територіальної громади. У зв'язку з чим постає питання чи припиняються достроково повноваження очільника місцевого самоврядування у даному випадку, при створенні військової адміністрації?

Правове регулювання цієї проблематики здійснюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану», а також статтею 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які вказують: «повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради достроково припиняються з дня набрання чинності актом Президента України про утворення відповідної військово-цивільної, військової адміністрації» [2].

Також в контексті дослідження можливості дострокового припинення повноважень сільських, селищних, міських голів, які очолюють територіальні громади на території яких розпочалося ведення бойових дій під час дії правового режиму воєнного стану. На практиці виникали випадки, коли представники органів місцевого самоврядування самовільно йшли у відставку через неможливість виконувати повноваження в умовах окупації. Наприклад, міський голова одного з тимчасово окупованих міст України подав у відставку, зазначивши, «що його поставили у такі умови, через які неможливо здійснювати передбачені законодавством України повноваження». Водночас причиною цього стала не передбачена підстава в ст. 79 ЗУ «Про місцеве самоврядування», а саме власне бажання, що обумовлене неможливістю виконання власних повноважень. Разом з тим ми зауважуємо, що якби міський голова не написав такої заяви, він залишався б очільником громади, незважаючи на окупацію [3].

Таким чином, дострокове припинення повноважень сільського, селищного чи міського голови в умовах воєнного стану є юридично врегульованим процесом, що базується на положеннях Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень (ст. 79) залишається актуальним як у мирний час, так і під час дії воєнного стану, проте особливості воєнного періоду дозволяють розширити випадки дострокового припинення повноважень сільського, селищного та міського голови на практиці.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування: Закон України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 03.04.2025)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України, URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 03.04.2025)
3. Кобрин, В. С., Нос, Ю. С., Полюх, Р. В. Особливості реалізації повноважень сільським, селищним та міським головою в умовах правового режиму воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023 С. 72-80, URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/ uploads/2023/04/14.pdf (дата звернення: 03.04.2025).

Чижевська Поліна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Права людини: сучасні виклики та перспективи розвитку

Проблема прав людини залишається актуальною, незважаючи на існування міжнародних документів, що регулюють цю сферу. Однак, на сьогоднішній день, ми можемо спостерігати безліч факторів, які впливають на те, що питання захисту прав людини досі порушується в XXI столітті попри ратифіковану і структуровану конвенцію. Проте той факт, що є країни, які досі розпочинають жорстокі війни по відношенню до інших етносів і держав, наявність пригнічених жінок в деяких державах за релігійним показником, заборона абортів, заборона одностатевих шлюбів, зміни статі наштовхує нас на думку про те, що боротися за права людини треба попри ратифіковану конвенцію, адже деякі сфери життя досі не врегульовані офіційними документами.

Виникнення і розвиток прав людини загалом має глибокі історичні коріння, які тісно пов'язані з історичними передумовами становлення інституту права, а також існування та розвитку людського суспільства, що були впроваджені та розвинуті видатними філософами та мислителями Давньої Греції та Риму. Аналіз основних етапів становлення прав і свобод людини дозволяє виділити чотири періоди або хвилі. Перше покоління прав людини - це політичні і громадянські права, які були проголошені під час перших буржуазних революцій і знайшли відображення у деклараціях (американській, англійській, французькій). Пізніше вони були конкретизовані у законодавстві більшості сучасних демократичних держав. Ці права і свободи можна розглядати як особисті (право на життя, свободу, безпеку, свободу слова, світогляду та віросповідання) та політичні (право вільно обирати й бути обраним, право на участь у вирішенні державних справ тощо). Друге покоління прав людини сформувалося під час боротьби трудящих за поліпшення свого економічного становища в капіталістичному суспільстві та підвищення культурного статусу. Це включає соціально-економічні права, такі як право на працю, справедливі умови праці, право на соціальне забезпечення, право на освіту та культуру, право на житло та інші соціальні пільги. Ці права визнають важливість забезпечення достатнього рівня життя для всіх громадян і є ключовими в аспекті соціальної справедливості і рівності. Третє покоління прав людини почало формуватися після Другої світової війни і часто відоме як «колективні права». Ці права пов'язані з глобалізацією і відповідають на численні світові проблеми, зокрема екологічні та інформаційні. До них належать права народів на мир, безпеку, незалежність, здорове навколишнє середовище, соціальний і економічний розвиток, право на інформацію, самовизначення та територіальну цілісність. Ці права відображають необхідність захисту і підтримки глобальної стабільності та розвитку в умовах сучасного світу. Щодо четвертого покоління прав людини ми відносимо новітні права, що виникли внаслідок розвитку в галузі медицини, біології, техніки і інших сфер. Це включає права, пов'язані з біоетикою, наприклад, право на генетичну конфіденційність і контроль над власним геномом, право на застосування новітніх технологій у медичному лікуванні, права, що стосуються захисту від технологічних загроз і кібербезпеки, а також інші права, які відповідають сучасним викликам і можливостям технологічного прогресу[1].

Розглядаючи порушення прав людини у сучасності, хочу окремо розглянути права третьої хвилі, які охоплюють: право на мир і соціальну рівність, адже це найактуальніша тема для нашої держави на сьогоднішній день. Наприклад дискримінація жінок в Україні залишається важливою соціальною проблемою, яка проявляється в різних сферах життя, включаючи економіку, політику, освіту, охорону здоров'я та особисті стосунки. Всі ці фактори створюють значні бар'єри для досягнення рівності між жінками та чоловіками в українському суспільстві. Одним з найбільш очевидних проявів дискримінації є різниця в оплаті праці. За

даними Державної служби статистики України, жінки в Україні заробляють на 22% менше за чоловіків при рівних умовах праці та кваліфікації[2]. Це відображає існуючі стереотипи щодо «жіночих» і «чоловічих» професій, де жінки часто працюють на менш оплачуваних посадах або на часткову зайнятість. Сексуальні домагання на робочому місці також залишаються великою проблемою в Україні. За даними ООН Жінки, понад 30% жінок стикаються з сексуальними домаганнями на роботі[3]. Однак, через відсутність належної правової регламентації та стереотипів, ці питання не отримують належної уваги на державному рівні, що підвищує рівень дискримінації. Домашнє насильство також є серйозною проблемою в Україні. Згідно з даними ОНЖ Україна, 1 з 3 жінок в Україні зазнає насильства в родині або від партнера протягом свого життя[4]. Це вказує на величезну кількість жінок, які страждають від насильства, і на відсутність ефективних механізмів захисту прав жінок від насильства. Також не можна не згадати про війну. Вона має серйозні наслідки для прав людини в країні. Внаслідок агресії, порушення прав людини стали поширеним явищем, зачіпаючи мільйони людей, зокрема через численні випадки насильства, масові переселення, гуманітарну катастрофу та економічні руйнування. Порушення прав людини охоплюють широкий спектр аспектів, від фізичних атак на мирних жителів до психологічних травм, що залишаються у постраждалих. Згідно з даними ООН, починаючи з лютого 2022 року, кількість жертв серед мирного населення досягла понад 7 тисяч загиблих і більше 15 тисяч поранених[5]. Масові бомбардування житлових районів, зруйновані інфраструктурні об'єкти, такі як школи, лікарні, житлові будинки, стали щоденними наслідками війни. Ці атаки порушують основне право людини на життя та безпеку. росія, здійснюючи агресію проти України, регулярно порушує норми міжнародного гуманітарного права. Зокрема, були зафіксовані випадки використання касетних боєприпасів та інших заборонених видів зброї, що призводить до численних жертв серед цивільного населення. Human Rights Watch та Amnesty International документували численні випадки катувань, сексуальних насильств та масових вбивств мирних жителів. Це порушення права на життя, фізичну та психологічну недоторканність. Одним з найбільш обурливих порушень прав людини є примусова депортація українських дітей до росії. За повідомленнями міжнародних організацій, десятки тисяч українських дітей були насильно вивезені до Росії, де вони можуть бути піддані жорстокому поводженню, зокрема сексуальному насильству, а також насильницькому переміщенню та втраті культурної ідентичності. Війна в Україні створила величезні порушення прав людини, які зачіпають всі аспекти життя громадян: від базових прав на життя та безпеку до прав на працю, освіту та медичне обслуговування. Військова агресія росії призвела до численних жертв серед мирного населення, масових депортацій, порушення права на безпеку, катувань та сексуального насильства.

Розглядаючи перспективу розвитку і вдосконалення правового врегулювання висунутих проблем, я пропоную звернути увагу на наступні аспекти:

Дискримінація жінок в Україні:

Для ефективного подолання дискримінації жінок в Україні необхідно спиратися на міцну правову базу, що включає Конституцію України, яка гарантує рівність прав і свобод громадян, забороняючи дискримінацію за ознакою статі. Важливими є також закони України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" та "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", а також міжнародні договори, зокрема Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Правові шляхи вирішення цієї проблеми включають посилення законодавства, контроль за його виконанням, забезпечення доступу жінок до правосуддя та проведення освітніх програм для подолання стереотипів. На практиці це означає активне застосування існуючих законів, ефективну роботу судової системи у справах про дискримінацію та контроль за дотриманням трудового законодавства

Воєнні злочини Росії проти України:

Для притягнення до відповідальності за воєнні злочини росії проти України необхідно використовувати механізми міжнародного права, такі як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи, Римський статут Міжнародного кримінального суду, а також

національне законодавство, зокрема статтю 438 Кримінального кодексу України, що стосується порушення законів та звичаїв війни. Правові шляхи включають збір доказів воєнних злочинів, подання позовів до міжнародних та національних судів, співпрацю з міжнародними організаціями та роботу Міжнародного кримінального суду. На практиці це означає активну співпрацю України з МКС, ефективне розслідування воєнних злочинів на національному рівні та забезпечення відшкодування збитків постраждалим.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що питання захисту прав людини залишається надзвичайно актуальним у сучасному світі, незважаючи на існування міжнародних конвенцій та законодавства, що регулюють ці права. Виклики, з якими ми стикаємося сьогодні, вимагають постійного удосконалення правового врегулювання та активної боротьби за права людини. Дискримінація жінок, воєнні злочини, порушення прав мирного населення та інші проблеми свідчать про те, що боротьба за права людини має бути невпинною. Сучасні виклики прав людини вимагають комплексного підходу, що включає не тільки вдосконалення законодавчої бази, але й активну роботу з громадськими організаціями, міжнародними інституціями та освітніми програмами. Важливо забезпечити ефективне застосування існуючих законів, контроль за їх дотриманням та доступ до правосуддя для всіх громадян. Тільки через спільні зусилля національних та міжнародних організацій, посилення правових механізмів та активну участь громадян можна досягти прогресу у захисті прав людини та забезпечити справедливість та рівність у сучасному суспільстві.

Список використаної джерел:

1. Іванов С. Ю. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 1. Історичний розвиток прав і свобод людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/11.pdf (дата звернення: 13.03.2025), с. 64-69.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 13.03.2025).
3. UN Women [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unwomen.org (дата звернення: 13.03.2025).
4. United Nations Human Rights. OHCHR [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ohchr.org (дата звернення: 13.03.2025).
5. Організація Об’єднаних Націй (ООН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org (дата звернення:13.03.2025).

Чижиковська Софія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС “Магістр”

Імплементація права Європейського Союзу: пряма та непряма дія директив

У процесі євроінтеграції Україна зобов’язана імплементувати великий масив нормативно-правових актів Європейського Союзу, зокрема директив. Тут постає питання взаємозв’язку між національним законодавством та нормами директив Європейського Союзу. Із метою розв’язання цієї проблеми наука права Європейського Союзу та практика Європейського Суду Справедливості виробили доктрину прямої та непрямої дії директив.

Відповідно до статті 288 Договору про функціонування Європейського Союзу директива є обов’язковою щодо результату, якого необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій її адресовано, проте залишає національним органам влади вибір форми та засобів [1].

Вищезазначена норма дає підстави стверджувати, що директиви Європейського Союзу не мають прямої дії, оскільки мають бути імплементовані в національне законодавство держави. При цьому держава самостійно визначає, якими способами досягнути результату, передбаченого директивою [2].

Проте практика Європейського Суду Справедливості (далі — Суд) окреслила випадки, у яких деякі норми директиви можуть мати пряму дію. Так, у справі 41/47 Van Duyn Суд вказав, що директива може мати безпосереднє застосування у разі, якщо положення директиви, яке підлягає застосуванню, є чітким та безумовним [3].

Також Суд зазначив, що пряма дія директиви пов'язана зі строком, впродовж якого держава має впровадити директиву у своє законодавство. Якщо такий строк не минув, то директива не може мати прямої дії [4].

Важливо, що пряма дія директив поширюється тільки на державу, тобто директива не може мати безпосереднє застосування, коли йде мова про відносини між приватними особами. Це пов'язано з тим, що обов'язок імплементувати директиви має виконати саме держава. Таким чином держава не може, скориставшись власним невиконанням такого обов'язку, покладати відповідальність на приватних осіб [5].

Суд у своїй практиці тлумачить поняття «держава» в широкому сенсі. У справі С-188/89 Суд вказує, що точна та безумовна норма директиви може мати пряму дію у відносинах, де суб'єктом є орган або юридична особа, яка виконує функцію держави [6]. Із цього слідує, що у всіх справах проти суб'єктів публічної адміністрації, директива може мати безпосереднє застосування.

Директиви Європейського Союзу також можуть мати непряму дію, тобто національні суди повинні тлумачити своє законодавство так, щоб максимально врахувати положення директиви [2]. Таким чином непряма дія директив пов'язується саме з діяльністю національних судів, які при розгляді конкретних справ повинні застосувати національне право, беручи до уваги цілі, які передбачені директивою.

Відмінність між прямою та непрямою дією директив полягає в тому, що непряма дія покладає обов'язок на національні суди тлумачити своє законодавство, намагаючись досягти результату, який визначений директивою. Натомість пряма дія директив означає, що національні суди або інші органи замість застосування норми національного законодавства безпосередньо застосовують норму директиви [4].

Отже, директиви Європейського Союзу мають пряму дію, якщо норма є чіткою та безумовною і строк, наданий на її впровадження в національне право, закінчився. При цьому пряма дія директив не поширюється на приватних осіб. Непряма дія директиви покладає обов'язок на національні суди тлумачити власне законодавство у відповідності до вимог директиви.

Список використаних джерел:

1. Договір про функціонування Європейського Союзу від 25.03.1957: станом на 30 березня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення: 03.04.2025)
2. Robert Schütze. An Introduction to European Law: навч.посібник. Cambridge university Press. 2015. С. 115-141.
3. Рішення Європейського Суду Справедливості від 4 грудня 1974 року Case 41/47 Van Duyn v Home Office. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN (дата звернення: 03.04.2025)
4. Каррі Гінтер, Піре Шасмін. Розуміння та дія директив Європейського Союзу. *Право України*. 2023. С. 33-72. URL: https://www.researchgate.net/publication (дата звернення: 03.04.2025)
5. Рішення Європейського Суду Справедливості від 26 лютого 1986 року. Case 152/84 M. H. Marshall v Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN (дата звернення: 03.04.2025)
6. Рішення Європейського Суду Справедливості від 12 липня 1990 року. Case C-188/89 A. Foster and others v British Gas plc. URL: https://eur-lex.europa.eu/ (дата звернення: 03.04.2025).

Чухраєва Дар'я
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Діджиталізація публічних послуг в україні: європейський досвід та перспективи впровадження

Діджиталізація публічних послуг є одним із ключових напрямів розвитку сучасної держави, спрямованим на підвищення ефективності публічного управління, прозорості та доступності для громадян. В Україні цей процес набув особливого значення у контексті євроінтеграції, адже впровадження цифрових технологій відповідає європейським стандартам, зменшує бюрократичні бар'єри та покращує якість взаємодії держави з суспільством. Досвід країн ЄС демонструє, що цифрова трансформація публічних послуг дозволяє значно підвищити рівень довіри до влади та сприяти сталому розвитку держави. Саме тому актуальним є аналіз європейських практик та перспектив їх впровадження в Україні з метою прискорення цифрової трансформації та розширення можливостей для громадян і бізнесу.

Серед науковців та практиків, законодавчо закріплене поширення цифрових технологій та інтеграція цифрових даних у всі аспекти суспільного життя отримало назву цифровізації або діджиталізації. Зазначене явище охоплює впровадження інноваційних технологій задля підвищення ефективності функціонування людини, суспільства та органів публічної влади. Сам термін є адаптованою версією англійського «digitalization» і в загальному розумінні означає технологічну трансформацію всіх сфер діяльності через застосування цифрових рішень.

Цифровізація передбачає насичення фізичного простору цифровими пристроями, інформаційними системами та створення розгалужених комунікаційних мереж, що уможливлюють інтеграцію реального та віртуального світів, формуючи кіберфізичний простір. Таким чином, діджиталізація як процес відрізняється від діджитизації (оцифровування) тим, що її ключова увага зосереджена не лише на документах чи їхньому форматі, а передусім на потребах людини, розвитку суспільства та ефективності державного управління. Поширена концепція «держава у смартфоні» є найпростішим прикладом діджиталізації на практиці [3, с. 571].

Розвиток електронного уряду в європейських країнах демонструє різні підходи до цифрової трансформації публічного управління, що визначаються національними стратегіями та рівнем впровадження інформаційних технологій. Одним із лідерів у цій сфері є Велика Британія (вийшла з ЄС у 2020 році), яка ще у 1999 році розпочала цифрову модернізацію публічного управління шляхом реалізації програми «Модернізація державної влади». Важливим кроком у цьому процесі стало створення онлайн-платформи GOV.UK, що забезпечує централізований доступ громадян до адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна».

У свою чергу, на загальноєвропейському рівні основи цифрової трансформації були закладені ще у 2000 році через впровадження Лісабонської стратегії, яка мала на меті посилення глобальної конкурентоспроможності Європейського Союзу та розвиток цифрових технологій у сфері публічного управління.

Важливим є також досвід Данії, який демонструє ефективність впровадження цифрових інструментів у публічному секторі. Так, у 2018 та 2020 роках країна очолювала рейтинг електронного уряду, що стало результатом реалізації Національної стратегії оцифрування. Протягом 2011-2015 років у Данії відбувся поетапний перехід від добровільного до обов'язкового цифрового формату комунікацій між громадянами та державними установами, що забезпечило розвиток ефективної системи електронного самообслуговування [1, с. 76].

Однак чи не найяскравішим прикладом в досліджуваному контексті є Естонія, як

особливий приклад держави, де більшість адміністративних послуг доступні онлайн, за винятком реєстрації нерухомості та офіційного укладання чи розірвання шлюбу. Вона стала першою країною світу, яка впровадила програму електронного резидентства, а також першою почала використовувати штучний інтелект в межах законодавчого регулювання. В Естонії громадяни мають змогу голосувати та підписувати документи в Інтернеті, а більшість державних реєстрів інтегровані в єдину платформу «X-Road», яка забезпечує безпечний обмін інформацією між різними установами, зберігаючи конфіденційність особистих даних. Унікальність системи полягає в тому, що жоден реєстр не містить дубльованої інформації, а для доступу до персональних даних необхідні офіційні повноваження. Завдяки «X-Road» можлива інтеграція з іншими цифровими платформами, зокрема з системою «е-Здоров'я», що дозволяє оперативно отримувати доступ до історії хвороб пацієнта в разі потреби.

Кожен житель Естонії має персональний електронний кабінет, у якому зберігається інформація про податкові зобов'язання, медичні дані та інші важливі відомості. Органи публічної влади мають власні електронні реєстри, які не дублюють інформацію між відомствами, а передають її через захищені канали платформи «X-Road» лише за необхідності. Особлива увага в країні приділяється захисту персональних даних: державні органи підлягають контролю з боку відповідної Інспекції, яка слідкує за дотриманням норм конфіденційності та недопущенням повторного збору даних. Громадяни можуть відстежувати всі запити до їхньої інформації, переглядаючи журнал доступу у своєму електронному кабінеті, де фіксуються дата, причина та ініціатор кожного запиту. Таким чином, цифрова екосистема Естонії не лише спрощує взаємодію між державою та громадянами, а й гарантує високий рівень кібербезпеки та захисту особистих даних [2, с. 219].

Відтак, досвід Естонії із впровадженням системи «X-Road» та загальної діджиталізації є важливим для України, оскільки демонструє ефективність безпечного обміну даними між державними установами на практиці, що дозволяє зменшити бюрократію та підвищити якість адміністративних послуг, спростити їх проходження. Зокрема, цифрова платформа «Дія» запроваджена у 2020 році саме на основі орієнтації на естонську модель і на основі концепції цифрової держави, яка відіграла суттєву роль для початку переведення держави в цифровий формат.

Система е-урядування в Україні активно розвивається, сприяючи цифровій трансформації публічного управління. Одним із ключових елементів цієї системи є мобільний застосунок та веб-портал «Дія», який спрощує доступ громадян до адміністративних послуг, таких як збереження цифрових документів, реєстрація бізнесу, оплата податків та отримання довідок. Окрім «Дії», в Україні функціонують й інші електронні сервіси, зокрема «Онлайн будинок юстиції», «ProZorro», «Електронний суд», що забезпечують прозорість та ефективність державних процесів. Військовий стан також вплинув на розвиток цифрових інструментів, таких як додаток «Резерв+», що допомагає військовозобов'язаним оновлювати свої дані.

В свою чергу, в Україні ключову роль у системі адміністративно-правового забезпечення захисту персональних даних відіграє Міністерство цифрової трансформації. Хоча єдина система в цій сфері відсутня, саме це міністерство відіграє важливу роль у реалізації заходів цифровізації. Одним із напрямів його діяльності є розробка та підтримка функціонування системи електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів «Трембіта». Дана система, яка є аналогом естонської «X-Road», спрямована на безпечний та оперативний обмін даними між державними органами, що мінімізує бюрократичні бар'єри та підвищує рівень кібербезпеки. За статистикою Міністерства цифрової трансформації, «Трембіта» станом на січень 2025 року обробила понад 10 мільярдів транзакцій, що демонструє ефективну роботу та успішне впровадження інформаційного ресурсу в повсякденне життя українців. [4, с. 117].

Таким чином, в Україні для функціонування електронного урядування ключову роль відіграють «Трембіта» та «Дія». Попри наявність понад 300 публічних реєстрів, у країні відсутній єдиний централізований сервер, здатний забезпечити їхню взаємодію без

персоніфікації даних, як це реалізовано в Естонії. Вітчизняні реєстри часто містять не лише інформацію, що стосується конкретних адміністративних послуг, а й додаткові відомості. Наприклад, реєстр громадських об'єднань зберігає не лише дані про організації, а й відомості про осіб, які брали участь у їхній реєстрації, що створює ризики для конфіденційності, оскільки доступ до таких даних можуть отримати сторонні особи.

Естонська практика демонструє інший підхід: у їхніх електронних реєстрах міститься лише мінімально необхідна інформація для надання конкретних послуг. В Україні ж державні органи прагнуть акумулювати максимально можливий обсяг даних про громадян, тому оптимізація та уніфікація підходів до зберігання та обробки даних в Україні, згідно з естонським прикладом, можуть сприяти підвищенню безпеки й ефективності роботи державних електронних систем.

Отже, діджиталізація публічних послуг в Україні є ключовим напрямом реформування публічного управління, що сприяє підвищенню ефективності, прозорості та доступності адміністративних сервісів для громадян. Впровадження цифрових інструментів, таких як «Дія», електронні реєстри, онлайн-системи публічних закупівель та електронне судочинство, свідчить про значний прогрес у цьому напрямі. Разом з тим, звернення, розвиток вітчизняних реєстрів відповідно до європейського досвіду, зокрема модель електронного урядування Естонії, демонструє важливість створення єдиної системи обміну даними між органами публічної влади, що забезпечує безпеку персональної інформації та мінімізує дублювання даних та допоможе належним чином забезпечити основоположні права людини, зокрема на захист персональних даних.

Список використаних джерел:

1. Вовк Н., Марковець О. Цифровізація публічного управління: досвід ЄС та перспективи для України. The formation and peculiarities of the implementation of the European Union’s Eastern policy: монографія. Латвія, 2022. С. 71-86.
2. Грицишин В. Е-урядування Естонії: досвід для України. Природничі та гуманітарні науки: актуальні питання: матеріали IV Міжнар. студ. конф. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/36103/2/MSNTK_2021_Hrytsyshyn _V-E_government_of_Estonia_219-220.pdf (дата звернення 03.03.2025).
3. Міхровська М. Електронне урядування – важливий крок до забезпечення прав людини. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: монографія. Латвія, 2022. С. 567-608.
4. Цьоменко А.В. Адміністративно-правове забезпечення захисту персональних даних громадян суб’єктами публічної адміністрації: дис. ... д-ра філософії. Київ, 2024. 213 с.

Чушенко Тимур
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
студент 1 курсу ОС “Бакалавр”

Реалізація права на житло для військовослужбовців: міжнародно-порівняльний аспект

Забезпечення військовослужбовців житлом є важливим елементом соціального захисту, що безпосередньо впливає на їхній добробут та мотивацію до служби. Україна прагне зробити все можливе, щоб надати своїм захисникам соціальний захист, зокрема житло. Однак підходи до реалізації цього права суттєво відрізняються у різних країнах, залежно від правових, економічних та соціальних умов. Одні держави пропонують службове житло чи фінансову компенсацію, тоді як інші зосереджуються на довгострокових програмах

підтримки, таких як пільгові кредити чи субсидії на придбання власного житла. У цій роботі аналізуються різні моделі реалізації права на житло військовослужбовців, що дозволяє виявити найбільш ефективні підходи та поділитися досвідом, актуальним для України [1; 2].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 року) включає широкий спектр пільг, серед яких однією з ключових є забезпечення військовослужбовців житлом. Ця форма підтримки охоплює надання службового житла, компенсацію за оренду житла в разі його відсутності, а також участь у пільгових програмах кредитування для придбання власного житла. Наприклад, у статті 34 Житлового кодексу України говориться про поліпшення житлових умов громадян, які цього потребують, шляхом взяття на облік для одержання жилих приміщень у будинках державного і громадського житлового фонду, та на практиці ця норма настільки застаріла як і сам кодекс. Проте головною проблемою для населення є фактично монопольне панування житла приватної форми власності та відсутність інших можливих шляхів доступу до нього, окрім придбання. Дані механізми сприяють забезпеченню стабільності та соціальної захищеності військовослужбовців та їхніх родин, проте існують певні проблеми, які потребують вдосконалення. Зокрема, брак фінансових ресурсів, неналежне виконання програм та тривалі бюрократичні процедури стають основними перешкодами для реалізації цих пільг [3, ст.190; 4; 5, ст. 573].

Порівняння досвіду житлового забезпечення в Україні з досвідом таких країн, як Німеччина, Велика Британія та США, дає змогу виявити певні можливості та перспективи для вдосконалення національного законодавства. Житлове забезпечення військовослужбовців у Німеччині охоплює фінансову допомогу на придбання чи облаштування житла, придатного для людей з інвалідністю (ступінь ушкодження від 50 %). Пріоритет надається військовим із серйозними обмеженнями або рівним статусом, враховуючи ступінь інвалідності, особисті обставини та близькість до місця роботи. Федеральне житлове агентство пропонує спеціальні квартири, підтримує переселення, пошук житла та консультує щодо отримання кредитів на сімейне житло [6] .

Право власності на житло військових збройних сил у Великій Британії (AFHOS) надає військовослужбовцям можливість придбати нерухомість на відкритому ринку із фінансовою підтримкою від Агентства з питань будинків і громад (HCA). Програма забезпечує до 75 000 фунтів стерлінгів допомоги, яка покриває до 50 % вартості будинку (максимальна вартість житла – 300 000 фунтів стерлінгів). Учасники отримують 100 % право власності, підтримку під час і після купівлі забезпечує Swaythling Housing Society. AFHOS поєднується із іншими програмами допомоги ветеранам, такими як доступне або соціальне житло, а також консультації щодо доходів та витрат. Підтримку надають організації, серед яких Королівський Британський Легіон, SSFA, Veterans' Gateway, Op Fortitude та Defence Transition Services, що допомагають ветеранам, включаючи тих, хто знаходиться під загрозою бездомності [7; 8].

У США військовослужбовці та ветерани війни мають доступ до широкого спектра житлових програм та підтримки. Житло на військових базах часто надається безкоштовно, особливо для одиноких військовослужбовців, а для сімейного житла використовується базова житлова допомога (BAH), що покриває орендну плату чи іпотеку. Програми, такі як модифікація будинків для осіб з обмеженими можливостями, пропонують фінансову та технічну підтримку через Департамент у справах ветеранів. Military OneSource та Центри підтримки військових, забезпечують їх фінансове консультування, надають калькулятори для оцінки витрат на житло, порівняння варіантів іпотек і досягнення довгострокових цілей, таких як купівля будинку чи планування пенсії. Держава враховує географічне розташування, кредитну історію та індивідуальні обставини, обираючи відповідне житло чи страхування для ветеранів війни [9].

Сучасні фінансові механізми забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх родин спрямовані на підвищення доступу до житла через державні програми, такі як «єОселя», яка допомогла 9 500 родинам отримати кредити майже на 15 млрд грн., переважно військовим і правоохоронцям. Значна роль відводиться фінансовому лізингу, який поєднує оренду житла з

можливістю його викупу, зокрема Порядком «Про забезпечення поліцейських та осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань житлом на умовах фінансового лізингу», затвердженого Постановою Кабінетом Міністрів України від 14 листопада 2018 року № 1201, затверджена передбачено компенсацію лізингових платежів [10].

Для ефективного наближення України до європейських стандартів необхідно впроваджувати нові фінансові інструменти, як-от спеціальні фонди чи державні облігації, спрощувати бюрократичні процедури через цифровізацію, оптимізувати законодавство, розвивати іпотечні програми із страхуванням ризиків та субсидуванням ставок, стимулювати державно-приватне партнерство і залучати міжнародні інвестиції. Важливими є прозорий контроль ресурсів і впровадження європейського досвіду через адаптацію успішних ініціатив, що створить довіру та забезпечить ефективність житлових програм [11].

Задля створення міцної соціальної захищеності військовослужбовців та членів їх сімей, законодавець має удосконалювати національну практику та запозичувати світові моделі, які вже десятиліттями довели свою ефективність. Україна може адаптувати прогресивні моделі інших країн, включаючи державні гарантії, підтримку іпотечних програм і співпрацю з приватними забудовниками. Це сприятиме ефективності державних органів через прозорість та цифровізацію. Інтеграція міжнародних практик забезпечить рівний доступ до гарантій, покращить умови життя військових і їхніх сімей, сприяючи соціальній єдності та євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики України. Європейська та євроатлантична інтеграція. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/evropeyska-ta-evroatlantichna-integraciya.html (дата звернення: 18.03.2025)
2. Остапенко, О., Крижановський, А. Адміністративно-правове забезпечення реалізації громадянами права на житло в Україні. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/nov/28969/14.pdf (дата звернення: 18.03.2025)
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.190.
4. Фенчук, О. Житлова політика європейських країн. Огляд міських практик. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Архітектура». 2023. № 1 (9). URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/may/30416/19.pdf (дата звернення: 18.03.2025)
5. Житловий кодекс України від 30 червня 1983 року № 5464-X. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, Додаток до № 28, ст.573.
6. Hinweise zur sozialen Absicherung der Soldatinnen und Soldaten der Bundeswehr. Bundesministerium der Verteidigung. 2. Aufl. Bonn: Bundesamt für Infrastruktur, Umweltschutz und Dienstleistungen der Bundeswehr, 2020. (p. 47). URL:https://www.bundeswehr.de/resource/blob/91170/6998f799c9025cc34fb9cd9d324028ce/hinweise-zur-sozialen-absicherung-der-soldatinnen-und-soldaten-der-bundeswehr-data.pdf (date of access: 18.03.2025)
7. Armed Forces Home Ownership Scheme (Pilot) Buyers' Guide. Armed Forces Home Ownership Scheme. Eastleigh: Swaythling Housing Society. URL:https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6081731d8fa8f51b8c531ffa/1.-AFHOS_Buyers-Guide.pdf (date of access: 18.03.2025)
8. James Feaver. Accessing ex servicemen housing schemes. URL:https://community.veteranuk.com/ex-servicemen-housing-schemes/ (date of access:

18.03.2025)
9. An official Defense Department website. Military one sourse. Housing & Living. URL: https://www.militaryonesource.mil/resources/millife-guides/housing-living/ (date of access: 18.03.2025)
10. Мазур, Л. Б. Теоретико-правові аспекти запровадження нових механізмів забезпечення житлом військовослужбовців, членів їх сімей: спеціальна накопичувальна система, лізинг, іпотека: магістерська робота. Національний університет оборони України, Інститут стратегічних комунікацій, Кафедра військового права та правоохоронної діяльності. Київ, 2024. (стор. 111). URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/rkr-mag-25-10.pdf (дата звернення: 18.03.2025)
11. Порядок про забезпечення поліцейських та осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань житлом на умовах фінансового лізингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 року № 1201. Урядовий кур'єр від 17.01.2019. №10.

Шарова Софія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Окремі аспекти правового регулювання національної безпеки України

Національна безпека є важливою складовою життєдіяльності людини, існування держави та стабільності соціуму. Поняття національної безпеки відображає всі підходи до захисту і розвитку держави. Не можна не погодитись із думкою швейцарсько-американського юриста Арнольда Вольфера, який визначає безпеку як цінність, якої нація може мати більше або менше, і яку вона може прагнути мати більшою чи меншою мірою. Також Вольфер стверджує, що безпека, в об'єктивному сенсі, вимірює відсутність загроз набутим цінностям, а в суб'єктивному сенсі - відсутність страху, що на ці цінності буде здійснено напад. В обох аспектах безпека нації може коливатися в широкому діапазоні [1].

У свою чергу, екс міністр оборони США Гарольд Браун вважав, що національна безпека - це здатність зберігати фізичну цілісність і територію країни; підтримувати економічні відносини з рештою світу на розумних умовах; зберігати свою природу, інститути і систему управління від підриву ззовні; і контролювати свої кордони [2]. Відповідно, можемо вивести, що національна безпека – це комплексна категорія, яка охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти захисту держави.

Актуальність дослідження правового регулювання національної безпеки зумовлена, насамперед, повномасштабним вторгненням росії, яке можна вважати прямою загрозою національній безпеці України та її територіальній цілісності. Метою цього дослідження є аналіз правового регулювання публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки України в контексті сучасних викликів та загроз, а також аналіз проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про національну безпеку України" щодо діяльності органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони».

Оскільки Конституція є основоположним законом України, то перш за все, варто дослідити її окремі статті, що мають установчий характер для інших нормативно-правових актів, які стосуються регулювання та забезпечення національної безпеки України. На мою думку, статті 1, 2, 17, 18, 92 є основоположними для правового регулювання національної безпеки України. Вони визначають державу як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову унітарну, територія якої є цілісною та недоторканою. Основні завдання держави полягають у захисті суверенітету, територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки, що забезпечується Збройними Силами та правоохоронними органами,

при цьому зберігаються права громадян. Держава гарантує соціальний захист військовослужбовців і їхніх сімей, забороняє нелегітимні збройні формування та розміщення іноземних військових баз, а її зовнішня політика спрямована на забезпечення національних інтересів через мирне співробітництво на основі міжнародних норм. Крім того, виключно законами встановлюються основні складові державного ладу, включаючи права і свободи громадян, економічний, соціальний, правовий і адміністративний устрій, а також питання національної безпеки, оборони, організації влади, судової системи та місцевого самоврядування [3].

Іншим важливим нормативно-правовим актом щодо регулювання національної безпеки є Закон України "Про національну безпеку України" № 2469-VIII від 21.06.2018. У цьому законі визначається основна термінологія, що стосується національної безпеки та оборони, склад сектору оборони та повноваження органів державної влади щодо забезпечення безпеки держави, а також формат планування і стратегування у відповідній сфері. Доцент Кобко Є.В. прокоментував цей закон як той, що став удосконаленою версією попереднього закону 2003 року, усунувши його термінологічні неточності, прогалини та невідповідність міжнародним стандартам [4]. Також варто зазначити, що закон ухвалено в умовах військового конфлікту, що робить його максимально прктичним та наближеним до реальних викликів формування політики безпеки як у період війни, так і для постконфліктного відновлення, у цьому ми погоджуємось із Кобко Є.В.

Розділ IV Закону України «Про національну безпеку України» визначає склад сектору безпеки і оборони держави, підкреслюючи його комплексний та взаємопов'язаний характер. До цього сектору входять чотири основні компоненти: сили безпеки, сили оборони, державні підприємства, що беруть участь у забезпеченні діяльності сектору безпеки і оборони держави, а також органи державної влади, що здійснюють безпосередній контроль над конкретними відомствами. Закон чітко окреслює перелік державних органів та установ, що складають сектор безпеки і оборони, зокрема Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Міністерство внутрішніх справ України, Національну гвардію України, Службу безпеки України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державну міграційну службу та інші. Визначення цих складових сприяє ефективній координації та взаємодії між різними елементами сектору, забезпечуючи комплексний підхід до захисту національних інтересів і територіальної цілісності України [5].

28 березня 2025 року у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про національну безпеку України" щодо діяльності органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони. Відповідно до пояснювальної записки, Проєкт Закону спрямований на внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» з метою створення правових умов для функціонування центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію державної політики у сферах цифрових інновацій, робототехніки, безпілотних систем та інших технологій, важливих для оборони. Необхідність ухвалення цього проєкту зумовлена новими викликами у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану та агресії рф, а також потребою в активному розвитку інновацій для ефективного забезпечення сил безпеки сучасними технологіями.

З огляду на те, що відповідні повноваження вже покладено на Міністерство цифрової трансформації України, урядом пропонується внести зміни до чинного законодавства, офіційно включивши цей орган до сектору безпеки і оборони. Такий підхід дозволить не лише оперативно реагувати на виклики, а й уникнути створення нової установи, зекономивши бюджетні кошти [6].

У зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на територію України, робототехніка та безпілотні системи є технологічною складовою військових дій. Як пише "Мілітарний", безпілотні системи різного призначення суттєво трансформували сучасні військові операції. Дрони забезпечують асиметричну перевагу, дозволяючи ефективно протистояти чисельно переважаючим силам противника. Завдяки доступності, швидкому розвитку та простоті

використання, безпілотні системи стали незамінними у веденні бойових дій. Вони виконують широкий спектр завдань: від розвідки та спостереження до точкових ударів по ворожих цілях [7]. На нашу думку, для того, щоб забезпечити адекватне управління сектором робототехніки і безпілотних систем, доцільно розглядати ідею централізованого управління. Цьому, зокрема, присвячений законопроєкт «Про внесення змін до Закону України "Про національну безпеку України" щодо діяльності органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони».

Список використаних джерел:

1. Wolfers, A. National Security as an Ambiguous Symbol. Political Science
2. Quarterly, vol. 67, no. 4, 1952, pp. 481–502. JSTOR, https://doi.org/10.2307/2145138. (Дата останнього звернення: 18.03.2025).
3. Brown, H. Thinking about National Security: Defense and Foreign Policy in a Dangerous World As quoted in Watson, C. A. U.S. National Security: A Reference Handbook 2nd rev. ed., ABC-CLIO, 2008, p. 281.
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (Дата останнього звернення: 18.03.2025).
5. Кобко Є. В. "Правове регулювання забезпечення національної безпеки в Україні: виклики сьогодення" // Національна академія внутрішніх справ. – 2022. – DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.17. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/download/627/483/ (Дата останнього звернення: 18.03.2025).
6. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р.
7. № 2469-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (Дата останнього звернення: 06.04.2025).
8. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про національну безпеку України" щодо діяльності органів, які входять до складу сектору безпеки і оборони» // Верховна Рада України. – 2025. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56111 (Дата останнього звернення: 06.04.2025)
9. Моллой О. Як дрони змінюють сучасну війну? [Електронний ресурс] / Олександра Моллой // Мілітарний. — 2024. — 7 серпня. — Режим доступу:https://militarnyi.com/uk/articles/yak-drony-zminyuyut-suchasnu-vijn u/ (Дата останнього звернення: 06.04.2025)

Швець Каріна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Євроінтеграція України: виклики та вплив на життя

Питання інтеграції України в Європейський Союз (далі – ЄС, Союз) – це завжди гостра, дискусійна тема для української спільноти. З кожної праски вже не один десяток років намагаються розкрити суть ЄС і які позитивні наслідки це буде мати для нас. Проте часто забувають якою ціною вони досягаються. Тому в цій роботі розглядається, які сфери життя та законодавства Україні буде необхідно адаптувати відповідно до вимог європейської спільноти, а також порівнюється з досвідом інших країн.

Що таке Європейський Союз? Це перш за все економічний, політичний союз двадцяти семи країн, які розташовані в Європі [16]. Але варто не забувати, що низка розвинутих держав таких, як Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн, Велика Британія не входять в це об'єднання [4; 5; 6; 7; 15]. Деякі з них не ввійшли в ЄС, бо таке рішення не підтримав народ

на референдумі. Наприклад: Норвегія провела два референдуми, перший у 1972 році (проти вступу 53,5 %), другий у 1994 році (проти вступу 52,18%), обидва показали відмову щодо членства в Союзі [3]. А Велика Британія, наприклад, вже побувавши в ЄС, вийшла з об'єднання у 2020 році також через народне волевиявлення на референдумі 2016 року (за вихід 51,9 %). Цю подію прозвали "Brexit" (укр. брекзит) [11; 12; 13; 14].

Окрім членів Європейського Союзу, існує перелік країн в статусі кандидатів. Сюди входить Албанія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Молдова, Північна Македонія, Сербія, Туреччина, Україна та Чорногорія, а Косово є потенційним кандидатом [18; 19]. Україна отримала статус держави-кандидата 23 червня 2022 року [20]. Але за отриманням цього статусу стояла ціла низка змін. Починаючи з далекого 2 липня 1993 року, коли Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Основні напрями зовнішньої політики України» [21], у якій декларувався намір України стати членом Європейських Співтовариств, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структур. Й до сьогодні система реформується, аби відповідати вимогам Європейської комісії та висновкам її першого скринінгового звіту стосовно кластера "Основи" (Fundamentals), який відкривається першим у переговорах про вступ України в ЄС [1; 2; 23].

Варто зазначити, що основоположним принципом Союзу є принцип передачі повноважень, добровільного делегування державного суверенітету країнами-членами. Тому якщо Україна прагне в ЄС, то необхідно буде зіштовхнутися з тим, що частково будемо підпорядковуватися Союзу. Наприклад: вже зараз Україна адаптує своє законодавство відповідно до європейського права та вимог поставлених Єврокомісією. Також Україна повинна буде погоджувати свою зовнішню політику з ЄС, наприклад, в питаннях стосовно третіх країн, країн-партнерів і позиції в міжнародних організаціях [1].

Україна вже має проблему пов'язану з конфліктами рішень національного суду, Конституційного Суду України (далі – КСУ), та рішень міжнародного суду, Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), адже у національній системі права рішення КСУ має вищу юридичну силу, ніж рішення ЄСПЛ. Однак, як член Ради Європи, Україна зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ [24; 25].

Будуть зміни й у виборчому законодавстві, адже особи, які мають громадянство Європейського Союзу та певний визначений час проживають в громаді на території України, будуть мати можливість брати участь у голосуванні на місцевих виборах [26].

Україна буде брати участь в економічному союзі, що включає Глибоку та Всеосяжну зону вільної торгівлі, єдині стандарти, свобода руху капіталів, зміна ставок оподаткування та багато інших критеріїв [8; 9; 10]. Це фактично обмежить можливість держави вести незалежну фінансову політику.

Щодо валютного союзу, аби перейти на євро Україні потрібно буде мати стабільну макроекономіку, низьку інфляцію й загалом виконати критерії конвергенції (Маастрихтські критерії), перш ніж відмовитися від гривні. Після переходу на євро монетарна політика переходить до Європейського Центрального Банка, що своєю чергою означає втрату контролю над ключовими відсотковими ставками, здійсненням емісії, проведенням девальвації валюти [27]. Рішення щодо облікових ставок, грошової маси ухвалюються спільно для всіх країн єврозони.

Звичайно, варто зауважити, що у світі не існує повністю суверенних держав. Об'єктивно, потрібно розуміти, кожна країна вибирає яким обсягом цього ж суверенітету готова ділитися.

Вище перераховані умови – це лише маленька, узагальнена частина того, з чим потрібно буде зіштовхнутися українському суспільству. Особливо важко буде змінити правові традиції, щонайменше відучити людей від "зараз домовимося". Також чомусь нечасто згадують такий важливий критерій часу. Для виконання та імплементації всіх вимог необхідно багато непростих років, можливо десятків років, адаптування всіх сфер.

Отже, зміни, необхідні для вступу в ЄС, потребують не лише політичної волі, а

й підтримки суспільства, адже вони торкнуться кожного громадянина. Важливим фактором залишається час: адаптація до норм ЄС може тривати десятиліття. Україна має врахувати досвід інших країн, щоб мінімізувати ризики та забезпечити максимально ефективну інтеграцію. вступ України до ЄС – це не лише нові можливості, але й серйозні виклики, які вимагатимуть від держави глибоких трансформацій, зважених рішень і тривалої роботи на всіх рівнях влади та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Consilium. Public Access to Council Documents. Brussels, 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/hzmfw1ji/public-ad00009en24.pdf.
2. Іван Нагорняк, Марія Шаламберідзе. Ключовий розділ переговорів з ЄС: які реформи має впровадити Україна
3. . 2025. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/03/18/7207364/.
4. Nordics. EEC Referenda in Denmark and Norway. 1972. URL: https://nordics.info/show/artikel/experience-from-the-european-economic-community-referenda-in-denmark-and-norway-1972.
5. Systems Change Alliance. Why Norway Refused to Join the EU. 2024. URL: https://systemschangealliance.org/why-norway-refused-to-join-the-eu/.
6. BBC. Iceland’s Fishing Industry. London, 2024. URL: https://www.bbc.com/news/science-environment-36587253.
7. Wikipedia. Switzerland – European Union Relations. 2024. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Switzerland%E2%80%93European_Union_relations#Proposals_for_EU_membership.
8. Swissinfo. Why Switzerland Doesn’t Want to Join the European Union. Bern, 2024. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/business/why-switzerland-doesn-t-want-to-join-the-european-union/47391050.
9. Wikipedia. European Single Market. 2024. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_single_market.
10. Wikipedia. European Free Trade Association. 2024. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Free_Trade_Association#Free_movement_of_people_within_EFTA_and_the_EU/EEA.
11. EFTA. European Free Trade Association. 2024. URL: https://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association.
12. BBC. Референдум у Великій Британії щодо виходу з ЄС. London, 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160621_uk_eu_referendum_az.
13. Britannica. Brexit. 2024. URL: https://www.britannica.com/topic/Brexit.
14. European Commission. Brexit and Data Protection. Brussels, 2024. URL: https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/international-dimension-data-protection/brexit_en.
15. Wikipedia. Вихід Великої Британії з ЄС. 2024. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%85%D1%96%D0%B4_%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97_%D0%B7_%D0%84%D0%A1.
16. European Union. EU Member States. Brussels, 2024. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries_en?prefLang=uk.
17. European Union. History of the EU. Brussels, 2024. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en?prefLang=uk.
18. European Union. EU Institutions and Bodies. Brussels, 2024. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_uk?prefLang=uk.
19. Wikipedia. Кандидат на членство в ЄС. 2024. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0

%B0%D1%82_%D0%BD%D0%B0_%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2_%D0%84%D0%A1.
20. EU Enlargement Policy. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/eu-enlargement_en
21. Ukraine – European Neighbourhood Policy. European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en#further-information
22. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text
23. Вступ України до Європейського Союзу. Wikipedia. 2024. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%B4%D0%BE_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%D1%83
24. Сергій Сидоренко. 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. Європейська правда. 18.06.2022. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/
25. Паскар А.Л. Порівняльний аналіз практики виконання рішень конституційного суду україни та європейського суду з прав людини. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/69597/1/308893-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-713612-1-10-20240721.pdf
26. Вступ України до Раді Європи. Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/arhiv/integratsiya-ukraini-do-es/spivrobitnytstvo-z-radou_es/chlenstvo-v-radi-evropy/vstup/
27. Константий О.В. Внесення змін до конституції при вступі україни до європейського союзу. Київський часопис права. 2023.URL: https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/344/331
28. Паламарчук М. В. Маастрихтські критерії конвергенції: перспективи України / М. В. Паламарчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2011. - Вип. 97(1).

Шевель Юлія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС "Бакалавр"

Еволюція публічної влади та її вплив на кримінальне судочинство

Еволюція публічної влади значною мірою впливала на розвиток кримінального судочинства, визначаючи механізми його організації та функціонування. У різні історичні періоди змінювалися підходи до здійснення правосуддя, що було зумовлено як внутрішніми трансформаціями держави, так і глобальними викликами. У сучасних умовах глобалізації публічна влада адаптується до нових реалій, що безпосередньо позначається на системі кримінального судочинства.

Історично публічна влада здійснювалася монархами, духовенством, військовими або виборними органами, які реалізовували кримінальну юстицію відповідно до домінуючих у суспільстві норм. Античні системи правосуддя, зокрема римське право, стали підґрунтям для сучасних концепцій кримінального процесу [1, с. 530]. Середньовічні судові інститути були

тісно пов'язані з церковною владою, що впливало на кримінальне судочинство шляхом застосування норм канонічного права. Християнські ідеї, що стосувалися милосердя, прощення та морального вдосконалення, суттєво вплинули на розвиток правових норм «похмурих» середньовічних держав [2, с. 63]. Як зазначає С.О. Черепанова, середні віки – доба зародження націй, активізації їхнього суспільного й культурного життя, становлення літератури національними мовами. У певному відношенні тоді створювалось духовне підґрунтя сучасної цивілізації. Згідно з науковими дослідженнями, середньовічний культурі притаманні значні духовні досягнення, глибина змісту і суперечності [3, с. 176]. Важливий чинник розвитку середньовічної культури становить релігія та її суспільний інститут – церква [3, с. 177]. Ю.В. Олійник в цьому контексті підкреслює, що однією з основних характеристик Середньовіччя при дослідженні політико-правових вчень є конкуренція церкви з світською владою за політичний вплив [2, с. 63].

З утвердженням національних держав і конституціоналізму з'являється принцип поділу влади, що спричинило поступове формування незалежної судової гілки влади. Французька революція дійсно заклала основи сучасного розуміння кримінального процесу, зокрема принципу змагальності та презумпції невинуватості. У конституціях європейських країн закріплюються презумпція невинуватості, елементи доступу до суду, відкритість судового розгляду, право на отримання кваліфікованої правової допомоги, незалежність та безсторонність суду, рівність сторін [4, с. 182].

Подальший розвиток демократичних інститутів сприяв тому, що публічна влада почала виконувати функцію гаранта прав людини у кримінальному судочинстві, обмежуючи свавілля правоохоронних органів. Належна судова процедура включає як процесуальні гарантії захисту особистих прав, так і правові механізми обмеження свавілля держави в особі її органів і посадових осіб, насамперед шляхом оскарження їхніх дій до суду [5, с. 175].

Сучасні глобальні виклики, зокрема тероризм, кіберзлочинність, транснаціональна організована злочинність, зумовили необхідність адаптації кримінального судочинства до нових умов. Посилюється міжнародна співпраця у сфері кримінального правосуддя, що проявляється в діяльності Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини. Глобалізація сприяє гармонізації правових систем, запровадженню єдиних стандартів кримінального судочинства та цифровізації судових процесів.

Водночас цифровізація та використання штучного інтелекту в кримінальному судочинстві ставлять нові виклики перед публічною владою. Йдеться про збереження балансу між безпекою та правами людини, запобігання зловживанню державними механізмами примусу [6]. У таких умовах публічна влада має адаптуватися до нових реалій, впроваджуючи механізми правового захисту в умовах глобалізованого світу.

Таким чином, історична еволюція публічної влади безпосередньо вплинула на розвиток кримінального судочинства, а глобалізація продовжує трансформувати його принципи та механізми. Збереження демократичних цінностей, забезпечення незалежності судової влади та ефективна міжнародна співпраця є ключовими завданнями в умовах сучасних глобальних викликів.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
2. Олійник Ю.В. Вплив ідей християнства на мету кримінальних покарань в Галицько-Волинській державі. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 12. С. 61-67.
3. Черепанова С.О. Культура Західноєвропейського Середньовіччя. Лекції з історії світової та вітчизняної культури : навч. посіб. / ред.: А.В. Яртись, В.П. Мельник. 2-ге вид. Львів, 2005. 567 с.
4. Парпан У., Вітик О. Роль правових переваг у реалізації правоохоронної діяльності держави та профілактиці протиправної поведінки. Visegrad Journal on Human Rights. 2020. № 4. С. 181-185.
5. Лецик О. Державний примус: поняття та характеристика. Visegrad Journal on Human Rights.

2020. № 4. С. 174-176.
6. Коваленко Ю., Войнов М. Штучний інтелект та права людини: орієнтири та обмеження у контексті національної безпеки та оборони. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2024. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Preview_AI_human_right_A4-1.pdf (дата звернення: 03.03.2025).

Шемет Єлизавета
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Барілова Олександра
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Інформаційна безпека та боротьба з пропагандою в умовах війни

Проблема боротьби з пропагандою в Україні залишалася актуальною протягом усього часу її незалежності. Вона проявлялася ще в Радянському Союзі, пізніше під час Помаранчевої революції та окупації Криму. Однак останні три роки, з початком повномасштабного вторгнення, рівень пропаганди в медіа значно зріс, що вимагає ще більшої уваги до цієї проблеми. У роботі розглянемо суть інформаційного впливу держави на суспільство, його масштаби та необхідність.

Пропаганда — це цілеспрямоване поширення інформації, ідей або переконань з метою вплинути на свідомість людей, сформувати напрям їх поведінки, задля підтримки певної ідеології, політики або влади. Вона викликає у людей емоції, а не сприяє критичному мисленню. Зазвичай націлена на виконання інтересів влади. Використовує маніпулятивні методи впливу на свідомість особи, викривлення реальних фактів, напівправду, наклеп[1].

В Україні притримуються концепції, в якій вважається, що держава створена народом. Народ – джерело влади, це закріплено в частині другій статті 5 Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування»[2]. Це означає, що жоден державний орган не має права діяти всупереч інтересам народу, що є основоположним принципом народовладдя. Держава, як надбудова, повинна служити інтересам громадян, організовувати суспільне життя, захищати права людей та забезпечувати порядок і стабільність.

Держава, як надбудова, обманює народ через обмеження інформації, яку він отримує. Часто громадяни не знають об'єктивної інформації або дізнаються її лише з позитивного боку, щоб не підірвати авторитет державних органів. Цю інформацію подають залежні ЗМІ, поширюючи пропаганду — відомості, оброблені для впливу на сприйняття фактів. Яскравий приклад — Росія, де ЗМІ поширюють дезінформацію щодо "нацизму" в Україні та "утисків" російської мови, виправдовуючи агресію.

Пропаганда викривляє інформацію і підриває довіру до влади. Це призводить до недовіри населення, що яскраво проявляється у випадку з Олексієм Арестовичем, який, спочатку виступаючи як спікер, прогнозував швидку перемогу в війні, що також сприяло спокою серед громадян, але приховувало реальний стан речей.

Пропаганда в Україні є, вона проявляється також і в Телемарафоні «Єдині новини»[4]. Фактично телеканали в межах марафону транслюють одну і ту саму позицію, яку централізовано журналістам видає Міністерство інформаційної політики України, МІБ та Офіс

Президента. Відбувається обмеження доступу “незручних” журналістів. Під час деяких брифінгів журналісти критично налаштованих медіа (наприклад: Bihus.Info, «Схеми», «Українська правда») не отримували акредитацію , або зазнавали переслідувань [5],що суперечить статті 34 Конституції України:«Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір…».

В Україні політична пропаганда часто здійснюється через блогерів та лідерів думок, які в соціальних мережах транслюють меседжі, наближені до політики певних партій або державних органів.

Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну такі методи набули особливого поширення. Наприклад, радник керівника Офісу Президента Сергій Лещенко регулярно спростовує фейки російської пропаганди та роз'яснює позицію української влади через свої офіційні канали. Він висвітлює випадки дезінформації, такі як неправдиві твердження про існування біолабораторій в Україні або використання українськими військовими "бойових наркотиків"[6] .

Крім того, деякі блогери використовують свої платформи для поширення маніпулятивних меседжів. Наприклад, Олександр Волошин, блогер з понад мільйоном підписників, після ракетного удару по дитячій лікарні "Охматдит" у липні 2024 року закликав до перемир'я, стверджуючи, що "українці вже не вивозять війну" та що Україна повинна "йти на поступки" Росії. Ці заяви викликали негативну реакцію суспільства та призвели до внесення його до бази "Миротворець"[7].

Загалом, в Україні під час війни сформувалася інформаційна екосистема, яка через різні медіаплатформи — телеграм-канали, YouTube, TikTok та інші — висвітлює діяльність державних органів та реагує на інформаційні виклики, зокрема спростовуючи фейки та дезінформацію.

В теперішніх обставинах фактичною новиною є лише інформація щодо фізичних явищ (прогнози погоди), все решта через інформаційні канали передається населенню з певним ідеологічним забарвленням. Наприклад: «Наші війська не відступили з займаних позицій, а покращили тактичну обстановку». Погодьтесь, в такій інтонації новина звучить інакше.

Де ж все-таки звичайна інформація стає пропагандою? Межа проходить там, де інформація починає втрачати об’єктивність та нав’язує певну думку. Більшість інформації, яку ми зараз споживаємо, – пропаганда .

Чи можна виправдати пропаганду під час війни? Частково — так, адже вона допомагає не занепадати духом і агітує населення до захисту Батьківщини. У відносно безпечних регіонах, як-от Закарпаття, пропаганда може бути навіть доречною, наприклад, заклики до волонтерства, гуманітарної допомоги тощо.

Проте населенню в зоні бойових дій потрібна об’єктивна інформація про загрози. Якби перед повномасштабним вторгненням людей попередили про небезпеку, жителі Бучі чи Ірпеня могли б вчасно виїхати, тим самим багато хто врятував би своє життя і життя своїх близьких. До того ж, стаття 5 Закону України про інформацію каже:« Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів…»[8].

Отже, пропаганда має великий вплив на суспільство. І, зазвичай, цей вплив є негативним, адже приносить користь лише владі. Викривлення

інформації, особливо під час воєнного стану, не дає суспільству зрозуміти до чого готуватись, лишає звичайних людей можливості осягнути всі масштаби ситуації, яка відбувається в країні. Чи є це виправдано необхідним? Навряд чи.

Список використаних джерел:

1. Савченко С. В. Етапи становлення Конституції України [Електронний ресурс] / С. В. Савченко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2019. – № 4. – Режим доступу:

http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_1/28.pdf
2. Конституція України. Розділ I [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – [Б. д.]. – Режим доступу: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution-konstituciya-ukrayini-rozdil-i
3. Результат цієї війни буде вирішено за 2–3 тижні — Арестович//Суспільне Новини. – 30 берез. 2022. – Режим доступу: https://suspilne.media/224526-rezultat-ciei-vijni-bude-virisheno-za-2-3-tizni-arestovic/
4. Європейська комісія розкритикувала телемарафон «Єдині новини»// Детектор медіа. – 30 жовт. 2024. – Режим доступу: https://detector.media/infospace/article/234105/2024-10-30-ievropeyska-komisiya-rozkrytykuvala-telemarafon-iedyni-novyny/ – Назва з екрана.
5. Комісія з журналістської етики засудила атаки на журналістів Ніколова і Бігуса [Електронний ресурс] // Українська правда. – 19 січ. 2024. – Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/news/2024/01/19/7437921/ – Назва з екрана.
6. Лещенко С. Біолабораторії та допомога від кадирівців: Лещенко розвіяв нові фейки російської пропаганди [Електронний ресурс] / Сергій Лещенко // Fakty.com.ua. – 15 берез. 2022. – Режим доступу: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220315-biolaboratoriy1-ta-dopomoga-vid-kadyrivcziv-leshhenko-rozviyav-novi-fejky-rosijskoyi-propagandy/
7. Мир за будь-яку ціну: як блогери маніпулюють думкою українців [Електронний ресурс] // SIL Media. – [Б. д.]. – Режим доступу: https://sil.media/p/myr-za-bud-yaku-czinu-yak-blogery-manip-23608
8. Закон України «Про інформацію» від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

Шиліна Дарія
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр"

Правовий статус внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану

У сучасному світі зростає кількість внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО), які змушені залишати свої домівки внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф, порушень прав людини або соціально-економічних криз. Це спричиняє обставини, через які особи змушені залишати свої домівки та набувати статусу ВПО. ВПО - громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Причини внутрішнього переміщення осіб можуть бути різноманітними, але всі вони пов'язані з небезпекою для життя, здоров'я або добробуту людини. На відміну від біженців, ВПО залишаються в межах своєї країни і не перетинають міжнародно визнаного державного кордону, перебуваючи під юрисдикцією власної держави, яка несе відповідальність за гарантування їхніх прав та безпеки[2].

Незважаючи на те, що ВПО не виїжджають за межі своєї країни, вони часто стикаються з такими ж труднощами, як і біженці: втрата житла, майна, доступу до медичних послуг, освіти та роботи . Однією з найпоширеніших причин внутрішнього переміщення осіб в Україні з 2014 р . являється збройна агресія рф проти нашої держави. Це призвело до насильства, руйнування житла, інфраструктури та загрози фізичній безпеці цивільного населення . Ще однією вагомою причиною є окупація та втрата контролю над певними територіями, що змушує людей

покидати рідні місця через зміну влади, переслідування або загрозу з боку незаконних збройних формувань окупаційної влади. Станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб . Серед них 59,9% – це жінки (2 782 325), 40, 1% – чоловіки (1 864 410 осіб). Крім того, серед внутрішніх переселенців близько 906 тисяч дітей . [3].

Внутрішньо переміщені особи , як і всі громадяни держави, мають гарантовані права та свободи, які повинні поважатися і захищатися незалежно від їхнього місця проживання. У контексті вимушеного переміщення держава зобов'язана створити умови для реалізації базових прав ВПО та надати їм необхідну підтримку.

Одним із ключових прав ВПО є право на житло . Особам, які втратили власне житло або не мають можливості повернутися до нього через небезпеку, повинні бути надані тимчасові або постійні варіанти проживання. Держава або місцеві органи влади зобов'язані сприяти забезпеченню ВПО житловими умовами, які відповідають вимогам безпеки, гігієни та гідного існування. В Україні Безкоштовне житло для переселенців можна отримати з фонду житла для тимчасового проживання. Фонд складається з державного, комунального та приватного житла, яке було передано в користування державі. Житло надається в тому регіоні, де фізичні особи зареєстровані, як внутрішньо переміщені особи. Для отримання такого житла потрібно звернутися до центру надання адміністративних послуг (ЦНАПУ), виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, або районних державних адміністрацій.

Безкоштовно жити в таких приміщеннях ВПО можуть до року з можливістю продовження на наступний строк у разі відсутності змін у їх статусі та якщо вони не знайшли інше місце проживання .

Важливим є також право на соціальне забезпечення, що включає доступ до матеріальної допомоги, пенсій, соціальних виплат, пільг і компенсацій. Це право особливо актуальне для вразливих категорій ВПО - людей похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей та одиноких батьків. Не менш важливим є право на освіту та медичну допомогу. Діти з числа ВПО повинні мати рівний доступ до дошкільної, загальної середньої, професійної та вищої освіти, а дорослі - до перекваліфікації та навчання . Міністерство освіти та науки визначило спеціальні умови участі у конкурсному відборі на навчання у вищих навчальних закладах за квотою-2 - це визначена кількість бюджетних місць на навчання для переселенців або дітей з тимчасово окупованих територій . Крім того, переселенцям забезпечується першочергове поселення і знижка на проживання у студентських гуртожитках .

У сфері охорони здоров'я держава має гарантувати ВПО доступ до необхідних медичних послуг, включаючи первинну допомогу, вакцинацію, лікування хронічних захворювань тощо . Внутрішньо переміщені особи мають право на працю, що включає доступ до зайнятості, підприємництва, професійної діяльності та гідної оплати праці. ВПО повинні мати рівні можливості при працевлаштуванні , не зазнавати обмежень через своє переміщення . Особливе значення має захист від дискримінації . Жодна особа не може бути обмежена у правах через свій статус ВПО . Заборонено будь-яке проявлення упередженого ставлення - у сфері освіти, медицини,працевлаштування чи надання соціальних послуг [4, с . 268].

Незважаючи на наявність законодавчих гарантій і міжнародних стандартів захисту прав ВПО, у реальному житті вони часто стикаються з низкою серйозних проблем та викликів . Однією з основних проблем є недостатнє фінансування програм підтримки ВПО. Через обмежені ресурси державного бюджету або недостатню увагу до потреб переміщених осіб, коштів не вистачає на забезпечення житлом, соціальними послугами, медичною допомогою чи професійною реінтеграцією. Це створює ситуацію , коли допомога є або тимчасовою, або такою, що не відповідає реальним потребам . Іншою серйозною перешкодою є бюрократичні бар'єри. ВПО часто стикаються з труднощами при реєстрації місця проживання, отриманні соціальної допомоги, оформленні документів, відновленні доступу до банківських послуг або освіти . Складні та тривалі адміністративні процедури можуть не лише затримувати отримання допомоги, а й ставити під сумнів реалізацію базових прав. Крім того, окрему увагу слід приділити психологічній та соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб . Багато з них

пережили травматичні події: втрату житла, розрив родинних зв'язків, досвід насильства або бойових дій . Адаптація до нових умов життя, пошук роботи, нове соціальне середовище — усе це створює додаткове психологічне навантаження та потребує підтримки з боку держави та громади [5].

У сучасних умовах динамічних змін в соціально-політичному середовищі України питання вдосконалення законодавства щодо забезпечення прав ВПО набуває особливої актуальності. Існуюча нормативно-правова база, попри наявність позитивних напрацювань, потребує подальших реформ і адаптації до реальних викликів, з якими стикаються ВПО в реальному житті. Необхідність реформ зумовлена тим, що чинне законодавство не завжди забезпечує оперативне та ефективне реагування на потреби переміщених осіб. Часто норми є загальними або не мають чітких механізмів реалізації. Існують прогалини у сфері соціального захисту, забезпечення житлом, доступу до праці та освіти, а також у питаннях довгострокової інтеграції ВПО у нові громади . Важливу роль у цих системах відіграють місцеві громади, міжнародні донори та цифрові інструменти для реєстрації та моніторингу прав ВПО .

Для покращення правового статусу ВПО в Україні доцільно запропонувати низку змін, а саме оновлення Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» з урахуванням сучасних умов, що буде включати в себе запровадження чітких стандартів допомоги та підтримки, спрощення процедур реєстрації, отримання допомоги та документів, а також важливо впровадити розширення доступу до програм житлового забезпечення та посилення участі громад у процесі адаптації ВПО [6, с . 140].

Питання внутрішньо переміщених осіб в Україні залишається одним із найактуальніших і водночас найскладніших. Воно вимагає комплексного підходу, що включає правовий захист, соціальну підтримку, доступ до медицини, освіти, житла та працевлаштування. Незважаючи на наявні зрушення, багато ВПО й надалі стикаються з труднощами у реалізації своїх прав на практиці . Ефективне вирішення цих проблем потребує узгоджених дій з боку держави, місцевої влади, громадських організацій та міжнародних партнерів . Важливо, щоб законодавчі ініціативи враховували реальні потреби переселенців і базувалися на кращих міжнародних практиках . Такий підхід не лише сприятиме інтеграції ВПО в суспільство, але й посилюватиме соціальну єдність і стане важливим кроком до сталого розвитку країни у постконфліктний період.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 12.04.2025)
2. Лушпієнко Ю . Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні: Підприємництво, господарство і право. 2017.189-190с. URL:http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2017/2/37.pdf. (дата звернення: 12.04.2025)
3. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: РБК-Україна. URL:https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html (дата звернення: 12.04.2025)
4. Меджул М . В ., Рогач О . Я ., Савчин М . В . Захист прав внутрішньо переміщених осіб . Ужгород : РІК-У. 2018. 268 с .
5. Міжнародно-правовий статус біженців і внутрішніх переселенців: MegaLid.com.ua.URL:http://megalib.com.ua/content/10493_Mijnarodno_pravovii_statys_bijenciv_i_vnytrishnih_pereselenciv.html (дата звернення 13.04.2025)
6. Балакірєва О . М . Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції . Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон . та прогнозув . НАН України» . 2016. 140 с .

Ярченко Дарина
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 1 курсу ОС "Бакалавр"

Значення прецедентів в юридичній практиці

Судовий прецедент є важливим елементом правової системи в країнах англосаксонського права і відіграє особливу роль у забезпеченні стабільності й передбачуваності правозастосування. Прецедент — це судове рішення, яке встановлює правову норму, що має обов'язкову силу для вирішення аналогічних справ у майбутньому. Така система є ключовою у Великій Британії, США, Канаді, Австралії та інших країнах, де прецедент є офіційним джерелом права. Водночас в Україні прецеденти не є офіційним джерелом права, але рішення Верховного та Конституційного судів впливають на правозастосування.

Прецедентна система базується на принципі stare decisis, що означає «стояти на вирішеному», це передбачає, що ухвалене рішення вищого суду є обов’язковим для нижчих судів у подібних справах [1]. Суди повинні дотримуватися попередніх рішень, ухвалених у аналогічних справах вищими судовими інстанціями. Вищі суди, такі як Верховний суд Великої Британії або Верховний суд США, ухвалюють рішення, які є обов'язковими для всіх нижчих судів. Це дозволяє уникнути суперечностей у правозастосуванні та забезпечує стабільність правової системи.

У Великій Британії прецедентне право зародилося ще в середньовіччі і продовжує відігравати важливу роль у сучасній правовій системі. Рішення у справах, що стосуються тлумачення договорів, прав власності, захисту прав людини, можуть створювати нові правові стандарти, які будуть обов'язковими для всіх інших судів країни [1]. Прецедентне право Великої Британії забезпечує послідовність і справедливість у правозастосуванні, оскільки судді повинні враховувати встановлені правові норми при розгляді подібних справ.

У США прецедентне право є невід'ємною частиною Конституції та інших законів. Так, Верховний суд США формує правові прецеденти, які мають силу закону для всіх інших судів країни, порушення з боку нижчих судів є недопустимим. Верховний суд США має владу встановлювати правові стандарти для всієї країни. Наприклад, рішення Верховного суду у справі «Brown v. Board of Education» 1954 року, яке скасувало расову сегрегацію в школах, стало основоположним прецедентом для захисту громадянських прав. Це рішення визначило правову позицію щодо расової дискримінації та було обов'язковим для всіх судів нижчих інстанцій. Прецеденти в США дозволяють правовій системі реагувати на зміни в суспільстві, адаптуватися до нових умов і забезпечувати стабільність.

Важливо зазначити, що система прецедентів не лише сприяє однаковості в правозастосуванні, але й дозволяє правовій системі гнучко адаптуватися до нових соціальних умов. Суди мають можливість змінювати свої попередні рішення, якщо обставини змінюються або виникають нові правові виклики. Це дозволяє уникнути застою в правовій системі та забезпечує її актуальність. Наприклад, у Великій Британії суди мають право переглянути раніше ухвалені рішення, якщо вони більше не відповідають сучасним правовим реаліям.

В Україні судовий прецедент не є офіційним джерелом права, як це відбувається в англосаксонських країнах. Однак рішення Верховного Суду України та Конституційного Суду України часто відіграють важливу роль у формуванні судової практики. Згідно з дослідженням М. Козюбри, з моменту вступу України до Ради Європи і ратифікації Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, національна правова система почала поступово інтегруватися до європейського правового простору [4]. Верховний Суд ухвалює постанови, які стають орієнтирами для інших судів при розгляді аналогічних справ. Хоча ці рішення не є офіційними прецедентами, вони допомагають забезпечити єдність правозастосування і уникнути різних тлумачень законодавства [3].

Конституційний Суд України ухвалює рішення, які мають обов'язкову силу для всіх органів державної влади, включаючи суди. Ці рішення можуть впливати на подальші судові рішення, особливо якщо йдеться про тлумачення Конституції та захист прав людини [3]. Наприклад, рішення Конституційного Суду щодо неконституційності певних законодавчих норм змушують інші суди враховувати цей висновок при розгляді аналогічних справ. Таким чином, хоч формально прецедентне право в Україні не діє, судова практика все ж таки відіграє важливу роль у правозастосуванні.

Важливо, що канали проникнення елементів прецедентного права через рішення Європейського Суду з прав людини вже мають значний вплив на правову систему України, хоча це ще не означає негайного офіційного визнання судового прецеденту джерелом права [4].

Використання судових прецедентів має низку переваг. Одна з основних переваг судових прецедентів полягає в тому, що вони забезпечують стабільність правової системи. Суди зобов'язані дотримуватися попередніх рішень, що дозволяє уникати неоднакових тлумачень законів і сприяє однаковості у правозастосуванні. Це забезпечує передбачуваність судових рішень і дозволяє громадянам знати, які правові наслідки можуть виникнути в результаті певних дій або обставин.

Ще одна перевага прецедентів полягає в їхній гнучкості. Суди можуть змінювати або скасовувати прецеденти, якщо вважають, що попереднє рішення більше не відповідає сучасним умовам. Наприклад, у США Верховний суд кілька разів змінював свою позицію щодо певних правових питань через зміни в суспільстві або економіці. Це дозволяє правовій системі розвиватися разом із суспільством і забезпечувати справедливість у нових умовах.

Прецеденти також сприяють ефективному правозастосуванню, оскільки суди можуть використовувати вже ухвалені рішення для вирішення нових справ. Це економить час і ресурси судової системи, оскільки суддям не потрібно кожного разу досліджувати всі правові питання з початку — вони можуть спиратися на вже існуючі правові норми, встановлені попередніми рішеннями [1].

Незважаючи на численні переваги, система судових прецедентів має й свої недоліки. Один із головних недоліків полягає в тому, що помилкове рішення суду може стати обов'язковим для інших судів, що призведе до систематичних помилок у правозастосуванні. Наприклад, у Великій Британії довгий час діяли прецеденти, що виправдовували дискримінацію за статтю або расою. Це особливо небезпечно у випадках, коли вищий суд ухвалює рішення, яке пізніше виявляється несправедливим або таким, що суперечить інтересам суспільства. Для виправлення таких помилок часто потрібен тривалий час і втручання інших судових інстанцій.

Крім того, прецедентна система може бути надто консервативною. Оскільки суди зобов'язані дотримуватися попередніх рішень, це може призводити до застою в правовій системі. В умовах швидких соціальних і економічних змін правова система може виявитися не здатною вчасно адаптуватися до нових викликів, що уповільнює розвиток права.

Ще одним недоліком є складність для нових або менш досвідчених суддів орієнтуватися в масиві прецедентів. У країнах із розвиненою прецедентною системою судді змушені враховувати велику кількість рішень, що може ускладнювати процес правосуддя. Нові судді часто мають труднощі з пошуком і застосуванням відповідних прецедентів, що може призвести до затримок у розгляді справ [2].

Варто також зазначити, що в системах, які покладаються на прецеденти, судді мають значний вплив на розвиток права. Це може стати проблемою, оскільки судова влада набуває великої сили у формуванні правових норм, що, у свою чергу, може суперечити принципам демократичної законодавчої влади.

Судовий прецедент є важливим інструментом у правовій системі країн англосаксонського права, де він забезпечує стабільність, передбачуваність і послідовність судових рішень. Прецеденти дозволяють правовій системі гнучко адаптуватися до нових умов,

водночас зберігаючи правову єдність. В Україні, хоча прецеденти не є офіційним джерелом права, судова практика, особливо рішення Верховного і Конституційного судів, відіграє значну роль у формуванні правозастосування. Використання судових прецедентів має як переваги, так і недоліки, тому важливо враховувати всі аспекти цієї системи для забезпечення справедливого і ефективного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Загальна характеристика судового прецеденту в праві України. / Майданик Р. Юридичний журнал. 2012. №12. С. 41-44.
2. Судовий прецедент в системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення : монографія. / Гураленко Н.А. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. 2012. 256 с.
3. Використання цивільно-правових способів захисту прав на комерційне найменування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. /Слотвінська Н. Д. Львів, 2017. 20 с.
4. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів. / Козюбра М. І. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2004. Том 26, 4–8.

Яцуба Володимир
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
аспірант 2 року навчання
кафедри адміністративного права та процесу

Реалізація принципу добросовісності на стадії виконання судового рішення

В основу виконання судового рішення покладається принцип добросовісності, реалізація якого пов’язується із дотриманням доктрини venire contra factum proprium (заборони суперечливої поведінки). Доктрина «venire contra factum proprium» (заборони суперечливої поведінки) виходить із рецепції римського приватного права в цілому, і зокрема, положення «non concedit venire contra factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини «venire contra factum proprium» лежить принцип добросовісності. Як зазначає В.Крат, поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона розумно покладається на них [1]. В основі доктрини «venire contra factum proprium» лежить принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона розумно покладається на них (постанова Верховного Суду від 28.04.2021 у справі № 910/9351/20). У постанові ОП КГС ВС від 07.04.2023 у справі № 910/5172/19 було обґрунтовано позицію Верховного Суду щодо тлумачення змісту категорії «суперечлива поведінка», що протирічить принципам добросовісності, визначених у ст. 3 Цивільного кодексу України як основоположна засада правовідносин, що може бути зкорельовано із розумінням принципу добросовісності в публічно-управлінських правовідносинах [2].

Так, Верховний Суд вважає необхідним застосувати до спірних правовідносин принцип заборони суперечливої поведінки, яка базується на тому, що ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці, а також статтю 13 Цивільного кодексу України про заборону зловживання правами [3]. Проявом суперечливої поведінки у досліджуваній справі № 910/5172/19 стала сукупність фактів, що позивач, будучи власником істотної участі в банку, брав безпосередню участь у правовідносинах між Національним банком України та Акціонерним товариством комерційний банк «ПриватБанк» щодо видачі стабілізаційних кредитів, надавав відповідне забезпечення цих договорів, а також як член Наглядової ради Акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк» голосував за продовження строків

цих договорів, у зв`язку з чим подальше заперечення ним дійсності кредитних договорів та договорів поруки є зловживанням своїм правом, яке спрямоване на завдання шкоди відповідачам [2].

Невиконання судових рішень або неналежне виконання судового рішень для зобов'язаної особи має призводити до настання заходів юридичної відповідальності, установленої законом, що можуть бути умовно поділено на заходи загального характеру, де необхідно виокремити такі, як: зміна адміністративної практики; зміна законодавства; моніторинг дотримання висновку ВС; так і спеціальні заходи: персональна відповідальність за невжиття заходів; публічне реагування на невиконання [4].

Виходячи із аналізу практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини дотримання принципу добросовісності є проявом зацікавленості учасників спору у його вирішенні. Про дотримання принципу добросовісності йдеться, зокрема, у рішенні у справі «Лінгенс проти Австрії» від 08 липня 1986 року, заява № 9815/82 (п. 46); рішенні у справі «Фрессо і Руар проти Франції» від 21 січня 1999 року, заява № 29183/95 (п. 55); у рішенні у справі «Карабет та інші проти України» від 17 січня 2013 року, заяви №№ 38906/07 і 52025/07 (п. 276). Зокрема, у справі «Карабет та інші проти України» від 17 січня 2013 року, заяви №№ 38906/07 і 52025/07 (п. 276) ЄСПЛ вбачає, що принцип добросовісності не дотримано у разі не здійснення на національному рівні: повноти та комплексності медичного обстеження заявників; забезпечення безпеки заявників та свідків у зв'язку з побоюванням репресій та залякування та надмірного формалізму до здійснення адміністративних процедур органами прокуратури [5].

Недотримання принципу добросовісності при здійсненні судового контролю за виконанням рішення в адміністративному спорі є підставою для втручання та не є перевищенням меж юрисдикції адміністративних судів. У Великій Британії сучасні межі судового втручання в діяльність виконавчої влади були визначені прецедентом у першій половині XX століття під час розгляду справи «Об'єднана Галерея Провінційного Мистецтва Лтд. проти компанії Веднзберрі Корп». У рішенні Високого суду в цій справі були сформульовані фундаментальні положення, що відображають підхід англійської судової системи до судового втручання у сферу виконавчої влади. За ініціативою однієї зі сторін ці положення були названі принципом Веднзберрі. Суть полягає в такому: при здійсненні судового перегляду суд не досліджує суть ухваленого органом державної влади рішення, його правильність і обґрунтованість. Перевірка законності рішення – ось його прерогатива.

Водночас у випадку, якщо при ухваленні оскаржуваного акта органом державної влади були реалізовані так звані дискреційні повноваження, тобто коли чинне законодавство давало змогу органу державної влади вирішити питання на власний розсуд з урахуванням конкретної ситуації, суд при перевірці цього рішення зобов'язаний також визначити правильність реалізації цим органом влади такого розсуду. Якщо норма закону надає органу державної влади дискреційні повноваження, тоді слід виявити явні або передбачувані обставини, які цей орган влади повинен був брати до уваги при реалізації цих повноважень. Утім, якщо з природи правовідносин і загального тлумачення закону випливає, що певні обставини не є істотними при розгляді цього питання, владний орган повинен ігнорувати такі несуттєві супутні обставини. Недобросовісність ухваленого органом державної влади рішення, його нечесність і необґрунтованість, його суперечність державній політиці – це обставини, при виявленні яких суд у будь-якому разі має право втрутитися в дискреційні повноваження органу виконавчої влади [6, с. 107-110].

Не є проявом добросовісності дії особи, коли виконання судового рішення управомоченою особою було спочатку сприйнято як позитивне, але після такого прийняття нею висуваються вимоги щодо неналежності виконання судового рішення органом влади чи його невиконання. У такий спосіб реалізується при забезпеченні реалізації принципу добросовісності дотримання правила естопелю, що розуміється як те, що особа втрачає право посилатися на будь-які факти на обґрунтування своїх домагань та вимог, якщо її попередня

поведінка є свідченням того, що вона дотримується протилежної позиції (тобто прийняла як належне виконання обов'язку в установлені строки та в установленому місці).

Список використаних джерел:

1. Крат В. Доктрина venire contra factum proprium. URL. : https://www.hsa.org.ua/blog/doktrina-venire-contra-factum-proprium
2. Постанова ОП КГС ВС від 07.04.2023 у справі № 910/5172/19 URL.: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111443260
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
4. Кравчук В. Принципи адміністративного судочинства. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Kravcuk_prezentatsiia_18_06_2020.pdf
5. Справа «Карабет та інші проти України» від 17 січня 2013 року. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69#Text
6. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Нечитайла. К.: ВАІТЕ, 2015. 288 с.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

учасників ІІ Міжнародної науково-практичної конференції

«ПУБЛІЧНА ВЛАДА В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, РІШЕННЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР»

10 квітня 2025 року кафедрою адміністративного права та процесу спільно з кафедрою теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також Центром прав людини та врядування, Американським центром загального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Всеукраїнською асоціацією адміністративних суддів, Адвокатським об'єднанням «ЯР.ВАЛ», Адвокатським об'єднанням «Alarius», Громадською організацією «Право за людей» проведено ІІ Міжнародну науково-практичну конференцію «Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор» (далі – ІІ Міжнародна науково-практична конференція).

Активну участь у проведенні ІІ Міжнародної науково-практичної конференції взяли представники Міністерства юстиції України, Міністерства національної єдності України, Міністерства фінансів України, Верховного Суду, Шостого апеляційного адміністративного суду, Університету Микола Коперника в Торуні, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Запорізького національного університету, Національного університету оборони України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Української військово-медичної академії, Державного податкового університету Міністерства фінансів України, Київського університету інтелектуальної власності та права, Університету митної справи та фінансів, Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Дніпровського державного університету внутрішніх справ, Харківського національного університету внутрішніх справ, Бірмінгемської школи права, Бакинського державного університету, адвокатського об'єднання «ЯР.ВАЛ» та адвокатського об'єднання «Alarius».

На розгляд учасників ІІ Міжнародної науково-практичної конференції виносилися такі тематичні блоки:

1. Історичні та теоретико-правові аспекти діяльності публічної влади в умовах глобальних викликів.
2. Актуальні проблеми правового забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах режиму воєнного стану.
3. Адміністративне судочинство в умовах режиму воєнного стану.
4. Національна безпека і оборона України: виклики часу, рішення.

5. Реформування публічної влади: європейський вектор, погляд у майбутнє.

6. Актуальні проблеми правової допомоги в умовах режиму воєнного стану.

В ході активного експертного обговорення вказаних питань учасники II Міжнародної науково-практичної конференції констатували необхідність:

- Формування нових поглядів на зміст адміністративного права в умовах сучасних викликів;
- Трансформації процедурних форм діяльності адміністративних органів України в умовах воєнного стану;
- Врахування глобальних викликів, що пов'язані із реалізацією принципу ефективності у функціонуванні публічної влади України;
- Розв'язання проблем, пов'язаних із залученням ветеранів війни до державної служби;
- Активної діджиталізації системи публічного управління в контексті євроінтеграційних процесів в Україні;
- Розв'язання проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки в умовах режиму воєнного стану;
- Суттєвих змін адміністративного судочинства в умовах режиму воєнного стану;
- Впровадження практики використання штучного інтелекту при розгляді справ в порядку адміністративного судочинства;
- Розв'язання проблем правового забезпечення публічного адміністрування у сфері оборони та військового управління;
- Вирішення правових колізій в національному законодавстві із застосуванням механізмів права Європейського Союзу;
- Усунення проблем при наданні правової допомоги адвокатами та правозахисниками, а також можливості їх подолання з метою захисту прав людини в умовах воєнного стану;
- Законодавчого закріплення функції Національної гвардії України як складової сил оборони держави, оскільки наразі вони недостатньо повно закріплені в чинному законодавстві.
- Найбільш важливим здобутком публічного управління є розроблення й впровадження на державному рівні сучасної функціонально-організаційної моделі медичного забезпечення Збройних Сил України та інших складових сил оборони під час ведення бойових дій та забезпечення заходів національної безпеки і оборони держави із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем.
- Створення інституції військового омбудсмена як прогресивного інструменту на шляху до цілісної, ефективної і дієвої системи захисту прав і гарантій військовослужбовців та членів їх сімей.

Розглянувши зазначені та інші актуальні проблемні питання учасники II Міжнародної науково-практичної конференції рекомендували:

1. Активно залучати вчених-теоретиків права та вчених-адміністративістів до роботи над трьома дорожніми картами у сферах верховенства права, реформи державного управління та функціонування демократичних інституцій для прискорення вступу України до ЄС, оскільки затвердження дорожніх карт у сфері верховенства права та реформи державного управління є умовою відкриття перемовин про членство в Європейському Союзі з Україною, а саме Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС» (Fundamentals). В межах цього Кластеру визначено ключові напрями реформ: судова система, боротьба з корупцією, основоположні права, юстиція, свобода та безпека. Дорожня карта реформи державного управління передбачає, серед іншого, розробку Стратегії реформування державного управління на 2026-2030 роки; Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки; Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС). Дорожня карта з функціонування демократичних інституцій передбачає трансформації виборчого процесу та посилення ролі громадянського суспільства в державі. Проекти дорожніх карт мають розроблятися на основі консультацій із залученням широкого кола представників органів влади, громадських організацій, а також закладів вищої освіти України.

Під час трансформації процедурних форм діяльності органів державної влади України у воєнний період, – підготувати та затвердити концептуальні акти, які стосуються удосконалення функціонування суб'єктів публічної влади в Україні, на підставі яких розробити спеціальні регламенти процедурної діяльності, що містять запобіжники від потенційних порушень та зловживань, зберігаючи при цьому необхідну швидкість та оперативність.

2. В межах Директиви про тимчасовий захист для українських біженців до березня 2026 року варто розробити алгоритм співпраці з урядами європейських держав і Європейською комісією, щоб забезпечити стабільність для наших громадян за кордоном. Оскільки на даний час понад 5 мільйонів громадян України були змушені виїхати за кордон і не можуть в повному обсязі отримувати адміністративні послуги в консульських установах України, то варто посилити співпрацю із Міжнародним центром з розвитку міграційної політики, що дозволить ефективніше координувати допомогу, підтримувати інтеграцію та захист прав українців за кордоном. Наукові дослідження повинні сприяти розвитку міграційної політики, освітніх і культурних ініціатив, а також залученню потенціалу діаспори до відновлення України.

3. Підсилити роботу над антилегалізаційною політикою в нашій державі, оскільки вона сприяє укріпленню сектору безпеки та оборони. Антилегалізаційна політика визначена на законодавчому рівні разом з тим потрібно більше уваги приділяти функціоналу, який би розкривав основні її аспекти. На науковому рівні потрібно підсилювати дискусії щодо антилегалізаційної політики Кабінету Міністрів України, зокрема сприяти пошуку шляхів співпраці Міністерства фінансів України та Державної служби фінансового моніторингу України.

4. Акцентувати увагу на тому, що розробка та прийняття загального законодавчого акта про систему публічної адміністрації є складним, але потрібним завданням для України. У зв'язку з відсутністю комплексного правового забезпечення системи, внутрішніх аспектів організації та діяльності публічної адміністрації в Україні, вбачається необхідність дослідження і використання досвіду держав-членів Європейського Союзу, що мають усталені традиції правового регулювання організації та функціонування публічної адміністрації. Зокрема в деяких європейських державах у процесі реалізації реформи публічного адміністрування, сформованої у двох фундаментальних напрямах: відносинах «ad intra» і «ad extra» публічних адміністрацій, прийнято Закон «Про загальну адміністративну процедуру публічних адміністрацій» та Закон «Про правовий режим публічного сектора». Вони регулюють широке коло суб'єктів, що організаційно та функціонально належать до публічної адміністрації, комплексно впорядковують організацію публічної адміністрації та охоплюють важливі юридичні норми, що не були включені до чинного Закону України «Про адміністративну процедуру», наприклад про електронну комунікацію чи відповідальність публічної адміністрації.

5. Діджиталізація є стратегічним напрямом реформування публічного управління та нерозривно пов'язана з гармонізацією цифрових стандартів із європейськими, що дозволяє забезпечити якісні зміни в управлінських процесах, адаптацію до сучасних викликів і підвищення довіри громадян до державних інституцій, інтеграції країни до єдиного цифрового простору ЄС. Здійснення ефективного електронного урядування, як свідчить європейський досвід, залежить від установлення Національних рамок інтероперабельності. Розроблення відповідного набору стандартів та їх гармонізація з європейськими стандартами, чинними нормативно-правовими та технічними документами є важливою передумовою для систематичного розвитку електронного урядування в Україні.

6. З огляду на важливість підтримки ефективної правової комунікації між державою та громадянами щодо використання інструментів публічної участі – деліберативних міні-громад, особливо в умовах воєнного стану, відновлення та трансформації післявоєнного періоду, пропонується:

• Рекомендувати Міністерству юстиції України, Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, а також Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу:

✓ Вивчити та врахувати міжнародний досвід функціонування деліберативних міні-громад (Deliberative Mini-Publics) – консультативних органів, до складу яких випадковим чином відбираються громадяни, що представляють різні соціальні групи, для обговорення суспільно важливих питань.

✓ Розглянути можливість пілотного впровадження такого формату на місцевому рівні з метою:

➢ відновлення довіри до державних інституцій;

- підвищення легітимності прийнятих рішень;
- зміцнення суспільної згоди щодо реформ і відбудови;
- розвитку горизонтальної правової комунікації.

✓ Підкреслити, що деліберативні практики можуть відігравати роль містка між органами публічної влади та громадянським суспільством, демонструючи готовність держави до відкритого діалогу та врахування думки громадян. Участь громадян у прийнятті рішень є не лише ознакою демократичності, а й ефективним інструментом соціальної стабілізації та інтеграції європейських підходів до управління.

✓ Звернути увагу міжнародних партнерів і донорських структур на доцільність підтримки таких ініціатив в Україні в межах програм демократичного врядування, децентралізації та постконфліктного відновлення.

7. Акцентувати увагу на тому, що військове управління безумовно має відношення до реалізації державної політики у сфері оборони, залежить від політичних рішень, що формують зміст державної політики у сфері оборони, проте на відміну від політичної діяльності реалізується у рішеннях, діях військового командування щодо управління Збройними Силами України, силами оборони. Залежність військового управління від публічного адміністрування у сфері оборони має імперативний характер, що загалом відповідає конституційним положенням щодо призначення Збройних Сил, яке полягає у здійсненні оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Особливими ознаками характеризується управлінська діяльність військового командування в умовах бойових дій. Правове забезпечення такої діяльності полягає не лише у законодавчому регулюванні діяльності сил оборони, але й у визначенні підзаконними нормативно-правовими актами правил підготовки, організації та ведення бойових дій. Важливе значення має формування та віддання військових наказів щодо організації та ведення бойових дій у наступальному чи оборонному боях.

8. Запропоновано створити систему забезпечення якості військової освіти на засадах якості та професійності за вимогами стандарту НАТО BI-SCD 075-007 «Освіта та індивідуальна підготовка». Вимірювання якості військової освіти пропонується здійснювати за зразком системи освіти і індивідуальної підготовки НАТО від визначення та задоволення потреб зацікавлених сторін до планування, впровадження, моніторингу та перегляду програм освіти та індивідуальної підготовки з усіма супутніми функціями.

9. Вжити заходів щодо забезпечення законності під час застосування заходів адміністративного примусу в умовах воєнного стану. Зокрема варто на законодавчому рівні заборонити затримання і доставлення до ТЦК осіб, які підозрюються у порушенні правил військового обліку чи законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, співробітниками ТЦК, які не зазначені у Законі як посадові особи, яким надано таке право.

10. Закріпити оборонні функції Національної гвардії України в Законі України «Про Національну гвардію України» для ефективного використання її сил і засобів у складі сил оборони.

11. Рекомендувати Верховній раді України прийняти Закон України «Про Офіс Військового Омбудсмена», який стане рушійною силою у ефективному і цілеспрямованому захисті прав і гарантій військовослужбовців і членів їх сімей у силах оборони, що матиме надзвичайно позитивний ефект для забезпечення національної безпеки України під час правового режиму воєнного стану.

12. З метою сприяння інтеграції ветеранів війни у систему державної служби, з урахуванням зарубіжного досвіду, запропоновано нормативно закріпити комплекс правових гарантій, зокрема: 1) встановити переважне право на участь у конкурсах на зайняття посад державної служби за умови відповідності мінімальним кваліфікаційним вимогам; 2) запровадити систему преференцій при оцінюванні кандидатів, зокрема у вигляді додаткових балів на етапі відбору; 3) надати право на позаконкурсне призначення на окремі посади ветеранам з інвалідністю, учасникам бойових дій та іншим вразливим категоріям; 4) передбачити пільги для членів родин загиблих військовослужбовців; 5) розглянути можливості запровадження квот для ветеранів у структурі публічної служби. Такі механізми повинні реалізовуватись у межах оновленої ветеранської політики, орієнтованої на визнання професійного досвіду, цінностей та суспільного внеску осіб, які проходили військову службу.

13. В контексті набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу та щодо гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, пропонується:

• Рекомендувати національним судам активніше застосовувати принцип прямої дії норм права Європейського Союзу у тих випадках, коли положення є достатньо чіткими, безумовними та не потребують додаткової імплементації. Звернути увагу, що принцип примату (верховенства) права Європейського Союзу означає його перевагу над суперечливими положеннями національного права у разі колізії, якщо спірне питання охоплюється обома правовими системами.

• Звернути увагу на можливість і доцільність звернення національних судів до Суду Європейського Союзу із попередніми запитами на підставі статті 267 Договору про функціонування Європейського Союзу. Така практика забезпечує:

- єдність тлумачення права Європейського Союзу;
- ефективну правозастосовну практику в українських судах;
- підвищення правової культури та довіри до судової системи;
- зміцнення зав’язків між українською правовою системою та правовим полем Європейського Союзу.

• Рекомендувати Верховному Суду (та іншим вищим судовим інституціям) активізувати методичну та роз’яснювальну роботу серед суддівського корпусу щодо застосування норм права Європейського Союзу та практики Суду Європейського Союзу.

14. В контексті вирішення ключових проблем, які виникають під час надання адвокатами та правозахисниками правової допомоги в умовах воєнного

стану та підвищення ефективності такої допомоги як важливого інструменту для захисту прав громадян, стабільності суспільства та функціонування правової системи в Україні, звернено увагу на порушенні принципу змагальності судового процесу через неможливість доступу адвокатів до судів та винесенням рішень останніми під час повітряної тривоги; обмеженнями щодо можливості оперативного надання правової допомоги адвокатом, пов'язаними із запровадженням комендантської години; наявність та системність позбавлення права на правовий захист під час мобілізаційного процесу. Системність та масштабність цих порушень потребують термінових рішень на державному рівні задля забезпечення додержання прав, у тому числі у межах мобілізаційного процесу.

Запропоновано змінити існуючий порядок відкриття кримінальних проваджень; запроваджувати індивідуальну відповідальність – і матеріальну, і кримінальну, будь-кого, і, в першу чергу, правоохоронців, за умисне порушення прав юридичних та фізичних осіб в ході розслідування кримінальних проваджень; підтримати Законопроект за № 12439 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження», який містить конкретні пропозиції змін до діючого Кримінального процесуального кодексу України, прийняття яких сприятиме стороні захисту відстоювати порушені права суб'єктів господарювання та їх посадових осіб.

15. Звернути увагу на необхідність забезпечення повноцінного судового контролю за обґрунтованістю застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів, запровадивши практику перевірки обґрунтованості та пропорційності їх застосування до громадян і юридичних осіб України з боку адміністративних судів. Такий контроль має включати аналіз фактичних підстав для обмежень, відповідно до частини другої статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України та стандартів Європейського суду з прав людини (зокрема, у справах Kadi і Al-Nashif), а не обмежуватися лише формальною оцінкою процедури. Суд має бути уповноважений розглядати усі факти та докази, зокрема й за процедурою, що забезпечує змагальність, навіть у разі використання конфіденційної інформації.

Рекомендації схвалені учасниками
ІІ Міжнародної науково-практичної конференції
10 квітня 2025 року м. Київ.

Наукове видання

ПУБЛІЧНА ВЛАДА В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, РІШЕННЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

Матеріали Міжнародної
науково-практичної конференції
(10 квітня 2025 року)

Електронний збірник матеріалів конференції
Опубліковано: 31.05.2025 року
https://law.knu.ua/